شیب

ئەدەبی و هونەری

ساڵی یەکەم، ژمارەی سفر و یەک،
خەرمانان و ڕەزبەری ١٣٩٥ی هەتاوی

بابەتەکانی شی:

٢ | سخن مدیر مسئول: شبەو محمدیانی

٣ | وتەی سەرنووسەر: فریا یوونسی

٤ | وتووێژێک لەگەڵ ڕەشۆ زەردەشت

٧ | نوێترخواز: فایلی ساڵح سووزەنی

٤٣ | شێعر و خوێندنەوە

٥٩ | فرزاد آریا کیست؟ پرونده محمد رحیمیان

٨١ | کارگەی چیرۆک (مینیماڵیزم)

٩٥ | کراکە: فایلی ڕەزا عەلیپوور

١٢٥ | چیرۆک و خوێندنەوە

١٤٨ | ئەدەبی کرمانجی

هیئت تحریریە

مدیر مسئول
شبەو محمدیانی

سردبیر
فریا یونسی

بەرپرسی بەشی کرمانجی
وریا غەفووری

بەرپرسی بەشی چیرۆک
ئەنوەر عەرەب

دیزاینی بەرگ و ناوەرۆک
ئازاد سورخی

وێنەکان
دیاکۆ حەسەن‌نژاد

همیشه آنچه ادبیات را زیبا می‌کند، اتفاق است.

شب‌بو محمدیانی

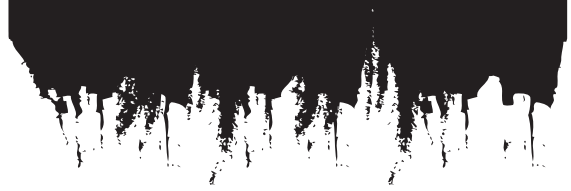

به چارسوی این جهان که نگاه میکنی، هر جا نشانی از دگردیسی‌های بزرگ، ببینی، ادبیاتی پویا در زیر ساخت آن دگردیسی نفس میکشد، که بی گمان منجر به مدرنیته‌یی سازمند در چارچوب ادراک بشری شده است. بدون شک دغدغه‌ی مدرنیته، تنها در هیئت یک واژه نیست و چه بسیار جوامعی که در راه دستیابی به این معنای لجام‌گسیخته، از همه آنچه که بایست میبود، گذشته و هنوز به کنه این مفهوم نرسیده‌اند. از سویی دیگر به جنگهای این جهان سرد که نگاه میکنی، هیچ کورسوی امیدی از ورای آن همه دود و درد به چشم نمی آید. گاهی که در تحرکهای جانکاه این اواخر جهان، تعمق میکنم، به این نتیجه میرسم که تنها راه نجات بشر، زیبایی است. شناخت زیبایی، درک تمام عناصر آن، لا به لای ثانیه‌های مغموم زندگی روتین. انگار این روزها، این زیبایی دیر یافتنی است و به چالشمان می‌طلبد. باید طوری برای این اکتشاف تلاش کرد و بایسته‌های آن طرز آهنگین را گفت. این تلاش ادبیات است که بی هراس از آن همه جنایتی که بیخ گوش هر یک از ما، جا خوش کرده، به عمق بودن آدمی در این وادی مضحک پی ببرد. و آنچه ادبیات را زیبا میکند، اتفاق است.

مجله‌ی ادبی هنری «شی» تلاشی است برای تحلیل آن «چگونه رسیدن» به شیرازه‌ی زیبای زیستن از راه ادبیات و زیبایی.

آری به اتفاق جهان می‌توان گرفت.

به جادەکان دا، به حاسانی لێمان دوور بکەوێتەوە و ئیمکانی هەبێت. لە هەر برگەیەکی هەر کەلیمەیەک دا، حەیاتێک کەوتووە بۆ ئەوانەی کە خوماری بوونن و نازانن. خوماری ئەو ئانە پێوانانە کە هێور هەڵت دەسەنگێنن بۆ کران. بۆ بران بەرەو دیوانی کەلیمە...

وە شی:

«شی» بتوانێ «کران»ی کەلیمە، بێ کەرامەتی کائینات بکات، بۆ کەرامەتی کائینات بیکات؛ ئەوەندەی بکرێ تێبینییەک بۆ کرانی کەلیمە بێت، کە دڵدارانی بتوانن، ڕێبوارانی بگەن؛

ئەوەندەی بەینێک نەهێڵێ گرفتاری عەدەمی پیس ببینەوە، کە واوەیلا لە ژێرخانە دێرینەکانی وجوود، بەرز نەبێتەوە و گرفتاری ئەو وسوەسە زمانییە نەبین کە نابێ ببین؛

ئەم هزرە جێی خاڵی زۆرە، ئەم زمانانەی هزری ئینسانی کورد، پڕە لە بۆشایی نامەکتووب. پڕین لە داروغەی دەردەدار: یەکەو بە تێڵایەکەوە لەو سەری کرانی کەلیمە، وێستاون و بە تەمای جەزرەبە دانتن. جەزرەبە دانی تۆ کە ناتوانی ئەو هەموو کەلیمە ببینی، ئەو هەموو کەلیمە بناسیتەوە کە نزیک لە لایەنی ڕەسەنت، دامراون و هەر خەفەت لە ڕێنووس ئەخۆی. هزری ئینسانی کورد چییە لە گەڵ ئەم داوە تاریکەی لە دەوری تەندراوە و بە ملیۆنیش گەرای هەیە؟ واتە چۆنە ناتوانین بگەڕێین و کەلیمە بدۆزینەوە؟ ئەوەندەی کە کرانی ئەسپی سەرکەشی زەمانمان نەدی و چەندەی ڕانەماین لە سەر تەشکیلی مەعانی: ئەو دەستە هزرانەی پێکهێنەری کەلیمە بوون و کەلیمە ئەو بوو؛

ئەوەندە ئەزانین، ئەوەندە ئەتوانین بزانین، کە لە دوای سێبەرەکانمانەوە دەست پێ دەبینەوە و قامکە تووتە لە تاریکی دەچەقێنین کە وتبێتمان.

«شی» بزانێت لە کوێوە شیکەرانی کەلیمە بانگ بکات بەرەو دواهەمین نوقتەی سەرەتا. ئەو ماهیچانەی چ ئازانە دەرەقەتی دامەزرانی کەلیمە دێن. ئەو هزرانەی لە مەکتووبا هەڵگیرساون. خۆشە بە تاریکی وێران، چاکە نووتەکێک بەزاندن. ئەو بوێرانەی بێ چاو دەبینن، بێ ببینن تێدەگەن. شی بزانێت. هەمیشە ئەوەی لە بیر بێت کە شیکەرانی کەلیمە بدات بە مێژوو، بە مرۆڤ، بە کۆ بوونەوەیان لە دەوری داری ئاخافتن. ئاخافتن بە زمانی حەرەکەت، بە زمانی هەڵسوکەوت لە گەڵ قاعیدەی فیزیکاڵی جیهان.

کە: «شی» کرانی کەلیمە بێ کەرامەتی کائینات بکات؛
شی کەرانی کەلیمە بات.

تۆ لە بەر چاوی من گریای
من لە بەر چاوی کەلیمە

دەستێک سووکایەتی بە هەرێمی پەنجێرە کرد
دەستێک نووسیی
نیگاهێک لە کەنارەکانی ئاسمان ڕاسا
دەستێک نووسیی
مردنی کەوت
دەستێک ئەینووسێت
تۆ بۆ منی کەلیمە ئەگریت

برمە برمێتی کە نەهێڵێ شعوور پێی هەڵخزێت.

دەکـــرێ بڵێین کە ئێوارەکان نەخۆشـــن، ئەگینا چۆن دەبێ قاوەیی مەست بکات؟ چۆنە کەلیمە سەرمەستە بە سێبەری؟

دەکرێ بێ ویژدا بین لە حەندای ئەو ڕووداوانەدا کە لە کەلیمە دەقەومێن و خۆمانی لێ نەبان بکەین. ئەمە ڕووکەشـــی ئێمەیە، یان دەتوانێ ڕووکەشـــی ئێمە بێت. ئەمـــە زەروورەتی کەلیمەیە کـــە: هەنگاوەکانی ببـــات بەرەو مەودا مەحفەکانـــی ئادەمیزاد و فێری تێگەیین ببێت، فێری سیرووڕەتی خۆی. ئەوەی لای ئێمە «کران»ـــــە. جا کـــە فێری «کران» کراین، جۆرێک مەدهۆشـــی بە ســـللووله کزەکانی پێســـتمان دەگات و خێرا لە سللووله‌کانی ناخیـــش، هەڵدەدەین؛ کە کەلیمە بکرێـــت، کە کەلیمە کرابێت. جۆرێک ئیجازە بە هەیئەتی دەدەین کە پێ بنێینە پانتایی پاش پرمەکان. ئاوا ئەچۆڕێینەوە بە چارەنووســـی مووچرکدا و دەزانین دوای موچڕک چیمان بە ســـەر هاتووە. دەبێ «مووچڕک» بکەینە ســـەرەتای کەلیمـــە؛ کە لە قەلبەوە هاتووە، کـــە پڕ بووە، کە بە مەدهۆشی نوســـتووە. هەنێک «هەدا» لە سەکەناتمان دا، هەبێت کە پێخۆری پێوە بکەین و «ئاقبەت»، نەک لە بەر خێری خۆمان، کە لە بەر خێری زمان؛ بە فیڕۆ بدەین.

دەتوانیـــن بیر لـــە نەبوونی «ئاقبەت» بکەینـــەوە، کە کرانی کەلیمە بووین.

دەبێ تا زووە بهێڵین: کەلیمە تێماندا بکرێت.

: کەلیمە بـــەر بە دیدی «لە خـــۆوە خۆش»ـــی هەموومان بگرێت و هەڵبکاتە سەر دێو و درنجە کۆنەکانی زمانمان.

ئـــاوا کەمێک دەســـێینەوە لە تاو و توێـــی نەگبەتی لەحن. چۆن؟ هۆشمان بە خۆمانەوە دەبێت، کاتێ لەحن، بۆ نیشان دانی کارەســـات، دەست بە بنماندا دەگێرێت و لوتکە دەردەهێنێت. ئا. لوتکەکان لە بنماندا بە بێ کران، کراون و زوڵمەتێک بەر خراوەتە دید، کە باش نییە. کە بۆ ســـیرووڕەتی هەرمانی زمانیمان خراپە. بـــۆ کرانی جۆرێک هەر مانەوە لە لایەنـــە ڕژدەکانی ئەم زمانەدا کـــە دژ دەنوێنێت. دژ دەنوێنێت، چونکە هیچ هەلێک بۆ کەلیمە نەڕەخساوە. نەڕەخســـاوە، چونکە ئاگامان لە باڵە فرتێی پیتەکان نەبوو.

هەمیشە هەر توانیومانە بەر بە گەشەی ڕیتمیکی کەلیمە لە هەیئەتی هارمونیکی زمانمان دا بگرین و...بگرین.

ئەم «نا» وتنە مەڵهەمە.

مەڵهەمێکە بۆ ئەو زەخمە تاریکانەی قەت هەست بە بوونیان ناکەین، ئەوەندە تاریکین.

ئەوەنـــدە تاریکین کـــە جووڵەمـــان نەکردبـــێ، جووڵەمان نەخستبێتە گیان زمانی کورد، زمانەکانی کورد. ئەوەندە ناهێڵین کە بەرمان بە باری هارموونیکی کەلیمە گرتووە و نازانین.

نازانین بـــەم نزیکانە بەزمێک لە کەلیمـــە دەکەوێتەوە، کە دەیگرێـــت. گرتنێک بۆ ڕوودران. ئەمە باشـــە. ئەمە دەبێتە هۆی بەند بوونی ئێمە بە جوانییەوە. دەبێ بە جۆرێک نەقشی ئێمە لە سەر جوانی دیار بێت. جۆرێک دیار بێت کە لەم کەنداوە، کەلیمە نەکرا، نەیانهێشـــت کەلیمە بکرێت. هەمیشە نارنجۆکێک لە بن کەلیمە بیندراوە. یان خومپارەیەک، خەردەلێک بە پیتەکانییەوە، نراوە.

ئێمـــە کەلیمە دەکرێنین. کەلیمە وە «کران» دەخەین. وا کە

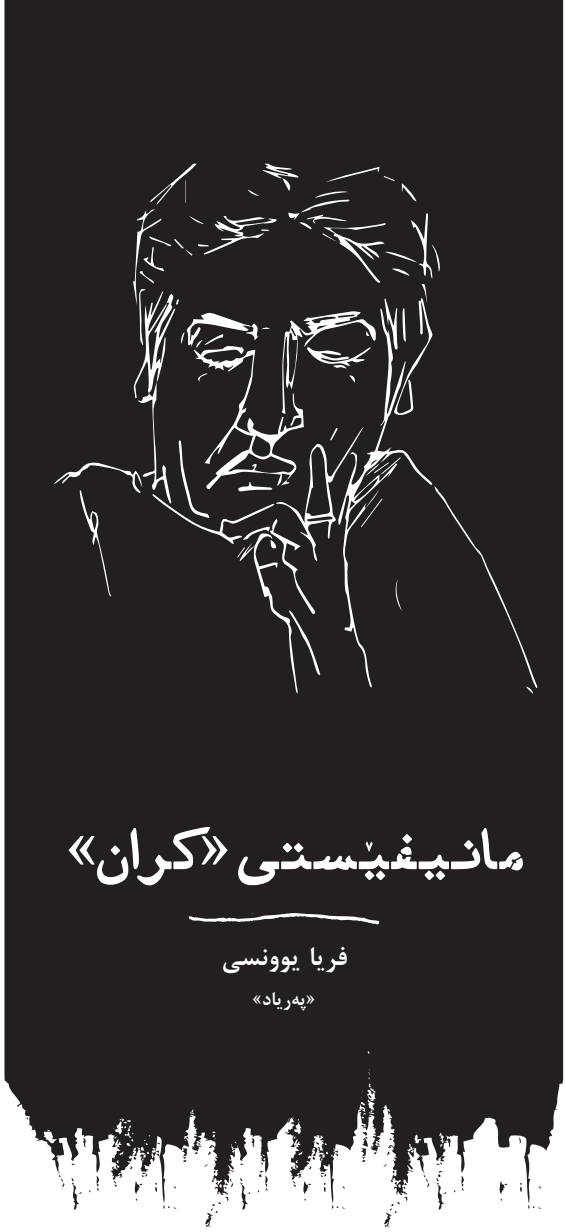

مانیفێستی «کران»

فریا یوونسی

«پەریاد»

کە وەڕەز بووین لە چی کرمی کەلیمەیە.

دەستێک دەخەینە بەر دیدی جەهل، کە نەمانبینێت و ئاوقامان نەبێت. مســـتێک لە سیمای ئەهوەنی، دەســـرەوێنین، تا پێ بە بزاڤت بگرین. چەپۆکێک لە ســـەری سکووت، دەکوتین. بە هەر شـــتێک کە بێزارمان دەکاتەوە لە هـــزر، دەنەڕێنین: نا! بە ڕووی پێکەرانی کن سللووله‌کانمان دا، دەبین بە: دارد!

کە نەتوانن چیتر بە وەشـــانی خۆشـــبینی، بەری یەئســـە پێویســـتەکان بگرن و ببنە هۆی هامشـــۆی نەگبەتی خوتووتی بەر شعوور.

کە نەکرێ دەست لە داوە دێرینەکان وەر دەن و «پێگە» بن. ئەو داوانەی بۆ پێگەیینی هزر باشە، بۆ پێگەیین بە هزر باشە.

ئەم جەنگەڵانەی نزیکمـــان، هەمووی بوونە پێگەی «وران»، بوونە پێگـــەی جۆرێک قینی قاوەیی بن دەســـتی گور. دەکرێ بتوانین نەهێڵین ســـووکایەتی بە جێگەی گەڵا بکرێت، دەکرێ بزانین نەهێڵین جەنگی جگەرە ئەنقەســـتەکان و جەنگەڵ، ساز ببێت.

ئەمە ئەرکی کەلیمەیە!

ئەرکی ئەو قاوەییە مەستەی لە بن گوێی زمان خزیوە. هەر

ڕەشـــۆ زەردەشت

وت‌وویژ لەگەڵ هونەرمەند

وەرگێڕان لە تورکییەوە
وریا غەفووری

ڕەشۆ زەردەشت ئەو هونەرمەندە کوردەی کە خاوەن مووزیکێکی شێتە و کەمتر ناســراوە و لە هیچ ماڵپەڕێکی ئینتەرنێتیدا هیچ ئاماژەیەک بە ژیانی نەکراوە... لێرە و لە وت‌وویژێک لەگەڵ خۆیدا باشتر خۆی و مووزیکەکەی دەناسین:

ڕەشۆ کێیە؟

پرســیارێکی سەیرە، ئەم پرسیارەت لە کوێوە هێنا (پێدەکەنێت) ئەم پرسیارەیان جارێکی دیکە کە تەلەڤزیۆن لێ پرسیم.
ساڵی ١٩٥٩ لە گوندێکی سیواسی سەر بە کۆچگری (دێرسیم) لــە دایک بــووم. لــە تەمەنی پانزە ســاڵییەوە بە شــێوەیەکی پرۆفێشــناڵ، شۆڕشگێڕیم دەســت پێکرد. ژیانی خوێندم لە نێو شۆڕشگێڕیی پرۆفێشــناڵدا تێپەڕی. خوێندن بۆ من ڕەهەندێکی دیکە شۆڕشگێڕی بوو. هەر بۆیە ڕەهەندی دیپلۆم و پەروەردەی زانکۆ، ئەوەندە سەرنجی ڕانەدەکێشام. دیارە لە دەبستان خوێندم، بەڵام کاتێک چوومە زانکۆ بۆ تێکۆشانێکی شۆڕشگێڕانە چووم.
ئەوەی لە ١٢ی ئەیلوولی ١٩٨٠وە تا ١٩٩٠ بە ســەر هەر گەنج و هاووڵاتییەکی ئەم وڵاتەدا هات، بە سەر ڕەشۆشدا هات. ساڵانی نێــوان ١٩٨٠-١٩٩٠ ســاڵانی ون بووە. ئەشــکەنجە، زیندان... ١٩٩٠ بە دواوە «ئازادی». ڕەشۆ سەربازیی کردووە، ئەشکەنجەی دیوە، زیندانیی کێشاوە.

یەکەمجار کەی دەرکەوتیتە سەر سێن؟

ســاڵانی ١٩٧٤-١٩٨٠ لە مەیداندا مامەوە. بە هۆی ئەندامەتی پارتی کۆمۆنیستی تورکیا و خوێندنی گۆرانی کوردیی، سزا درام و کەوتمە زیندان.

دووبارە کەی هاتیتەوە مەیدان؟

پێشــتر کارەکانم دەدایە حەســرەت گوێن‌تەکین، ڕووداوەکەی ســیواس (ســووتانی ئۆتێلی مادماک) بووە هــۆی گەڕانەوەم بۆ مەیــدان. ســاڵانی ١٩٩٨-١٩٩٤ لە هۆڵێکــی مووزیکدا کاری مۆسیقام دەکرد.
لە فســتیڤاڵی مووزیکی جازی ساڵی ١٩٩٨ بەڕێوبەرایەتییەکەی بەربەستی لەبەر دەرکەوتنم دروست کرد.
دیارە ئەگەر بتەوێ شــاد بیت دەبێ بە زمانی خۆت شاد بیت و شادی بکەیت.

کەی لە وڵات هاتیتە دەرەوە؟

٢٠٠٠-١٩٩٩ چوومــە ڕۆژ تی‌ڤی. لەو بەرواره بە دواوە بەردەوام بەشداری کۆنسێرت و فستیڤاڵەکان بووم. لەگەڵ کوردانی تورکیا و کوردانی تەواو وڵاتان تێکەڵ بووم و پێیان ئاشــنا بووم. ساڵی ٢٠٠٠ بەشداری فستیڤاڵی حەسەن‌کەیف بووم. ساڵی ٢٠٠٢ بۆ بەڕێوەبردنی کۆنسێرتێک هاتمەوە بۆ باتمان.

ئەمەیان پرسیارێکە کە دەبێ ڕەخنەگرانی بواری مووزیک بیپرســین؛ بەڵام من ناچــارم لە ئێوەی بپرســم، چونکــە مووزیکی کــوردی ڕەخنەگری وەهای زۆر نییە. ڕەشــۆ، مۆســیقای خۆی چۆن پێناسە دەکات؟

لە ١٩٩٤ بەملاوە چوار کارم کردووە. زەردەشــت ١، زەردەشت ٢، زەردەشت ٣ و زەردەشت ٤. ئێستاش سەرقاڵی زەردەشت پێنجم. ئەگەر لە من بپرســیت مووزیکی ڕەشۆ، هی ڕەشۆ نییە. بۆ ئەوەی مووزیکی کوردی بکێشــمە نێــو ڕەهەندی گەردوونییــەوە، ئاڵقە بچووکەکانی لێک دەتەنم. بە گشتی ئۆرژینالٌ بوونێک نادۆزیتەوە، بەڵام بە گشــتی جازێکی ئەوروپایی یان ئامریکاییش نادۆزیتەوە. وێرژێنی جیاوازی جاز، بلــووس و ڕاک هەیە؛ بەڵام بە دڵنیاییەوە شتێکی ئۆرژینالٌ هەیە. کاتێک لە گۆرانییە فۆلکلۆرە کوردییەکان دەکۆڵیتەوە، بێ ئەوەی ئۆرژینالٌ بوونەکەی تێکبدەی، خۆی بەرەو جان یان بلووس دەکشێت. هەندێک ڕووکاری سۆفیستیشی تێدایە.

لە مووزیکی ڕەشــۆدا، دەتوانی مووزیکێکــی خودایی ببینیتەوە. هەر بۆیە ناوی زەردەشــتم لە کارەکانم ناوە. سۆفیســتی بوونی مووزیکی من پێدەچیت بەرهەمێکــی کۆمەڵایەتی، کاریگەریی ژیانی کۆمەڵایەتی بێت. کوردبوونی زەردەشت کاریگەریی ئەوەی لە ســەر مووزیکی من زیاتر کردووە. ئەوەی کە ســەدا شەستی زەند – ئەڤێستا بە زاراوەی زازاکی ئەمڕۆییە، و هەر سێ ئایینە مەزنەکە کە زەردەشت و ئەڤێســتا کەریگەرییان وەرگرتووە، بە شێوەیەکی سروشــتی کاریگەرییەکی وەهای لە سەر مووزیکی ڕەشــۆ داناوە کە بانگەوازێکی لەم چەشــنە لــە گۆرانییەکانیدا بەدی دەکرێت: «بگەڕێنەوە بۆ ڕیشــەی خۆتان واتا بگەڕێنەوە بۆ زەردەشتی.» سۆفیستی بوونی مووزیکی من لێرەوە دێت.

لای هەندێک ئایین نیگارکێشــی و مووزیــک قەدەگەیە، بەڵام زەردەشتی پێغەمبەر کاتێک لە چیای ئەبروو دابەزی، بیروراکانی خۆی بە ژەندنی ســاز و خوێندنی بەیــت دەگەیاندە جەماوەر. ئەمڕۆ لە وڵاتانی ئیســلامیدا جگە لە کــوردان، هیچ میللەتێک بەیت ناخوێنێت، کە ئەمەش لە ژێر کاریگەریی زەردەشــتیدایە. عەرەبەکان و فارسەکان بەیتیان نییە.

خۆ ئێوە پێتان وانییە بەیت، شێوازێکی ئیسلامی بێت، وا نییە؟

بەیت شێوازی هێنانە سەر زاری بیرۆکەی زەردەشتییە. شێوازی پارچەی دووانەیە. لە مووزیکی ڕەشــۆدا فەلســەفەی زەردەشت هەیە. لە مووزیکی ڕەشــۆدا ئەمە هەیە: ئێوە لە منتان وەرگرت؛ بەڵام من بە هیچ دەزانن. ئەو ڕێزەی ئێوە لە منتان نەگرت، من لــە ئێوەی دەگرم. لە مووزیکی ڕەشــۆدا لایەنی خودایی هەیە و هەندێکیش سیاسەتی ئاوێتەیە.

ئەی دەنگبێژیی؟

تەمەنی دەنگبێژی لە مووزیکی کوردیدا ١٥٠ تا ٢٠٠ ساڵە. بەڵام بەیت سێ هەزار ساڵ مێژووی هەیە.

دەڵێن دەنگبێژیی لە سەردەمی سۆمەرییەکانەوە هەیــە و وەک وتــەی راهیبــە ســۆمەرییەکان دەناسرێت. ئەمە راستە؟

نا نا شتی وا نییە. بۆ مەگەر راهیبە سۆمەرییەکان لە کوێ ژیاون؟ لــە بەغــدادی ئەمڕۆ، لە بابــل؛ بەڵام کاریگــەری وەرگرتنێکی کەلتووری هەیە.

ئایا لەو شوێنانە دەنگبێژیی هەیە؟ نا؛ بەڵام بڕۆ بۆ هۆرۆسان، لەوێ بەیتی ســێ هەزار ســاڵە هەیە. دەنگبێژی کەی دروست بووە؟ میرنشینە کوردەکان بۆ پێکدادانە ناوخۆییەکانیان دەنگبێژەکانیان بە کار هێناوە. لە باتمانەوە تا ســیقەرەک، ناوچەی ئێزدییەکان بووە. پاش کۆمکوژیی ئێزدییەکان لە ســاڵانی ١٨٧٦-١٨٣٠ دا دەنگبێژیی سەری هەڵداوە. دەنگبێژیی لە ناوچەی باتمان زۆر باوە. سەرەتای وتەی دەنگبێژەکان بە «هێی هێی سوڵتانەکەم» دەست پێــدەکات. من هەموویم تۆمار کــردووە. کاتێک گوێی لێدەگرم گریانم دێت. کێ کێی کوشــتووە؟ برا برای کوشــتووە. مەدحی ئەمە بۆ سوڵتان دەکات. بۆ ئەوەی خۆبەدەستەوەدەریی میرنشینە کوردەکان لە دوو ســەدەی دواییدا بشارنەوە، دەنگبێژیی سەری هەڵداوە. چوار سەد بەر لە ئێستا ئاغا ڕەحیەتی خۆی نەدەکوشت و بە شوان و سەپانەوە سەرقاڵ نەدەبوو. لە چیرۆکی مەم و زیندا؛ میر دەڵێت من پێویستیم بە کەسانی وەک بەکر هەیە، بەڵام میر لەگەڵ شــوانی خۆی دادەنیشێت و شــەترەنج دەکات. نالێت تۆ شوانیت و کچی خۆمت نادەمێ. لە نێو کوردااندا شتی وەها نییە. بەو هۆیەی شــەترەنجەکەی دۆڕاندووە، خوشکەکەی پێ نادات. ئەو فێڵەش کاری بەکر بوو.

ئایــا ئەو هاوارەی کە گۆرانــی و مووزیکی ئێوەدا هەیە، دەربڕینی ڕق و قینە کەڵەکە بووەکانە؟

ڕق و کینــەی دەروونی من لــەوەوە دێت کە ئایینەکان ئێمە بە نەبوو لە قەڵەم دەدەن. ڕەشــۆ ئەم نکۆڵی کردنە دەبینێت و هاوار دەکات. ڕەشــۆ بۆ ئەو هەمووە زوڵمەی لــە گەلەکەی دەکرێت دەنگ هەڵدێنێت و هاوار دەکات.

مووزیک بۆ ئێوە چییە؟

مووزیک بۆ ڕەشۆ تەنیا نۆتەکان نییە. مووزیک لە بەرهەمهێنانەوە تا بەرخۆرییەکەی، چاوی داهاتووە. ڕەشۆش چاوێکە لە ڕابردووەوە بــۆ داهاتوو. باش دەکات یان نا نازانم، بەڵام مەبەســتی ئەمەیە. لانیکــەم لە کاتێکدا هەوڵ دەدات ئەمە بــکات، هاوار دەکات و دەنگ هەڵدەبڕێت. بەڕاستی لە نێو مووزیکدا ئەشکەنجە دەبینێت. لە مووزیکی ئێوەدا ســەرهەڵدان هەیە بەڵام تکا و لاوەش هەیە، ئێــوە گوتتــان مووزیکی سۆفیســتی. کاتێک باســی مووزیکی سۆفیســتی دەکــەی، دەبێ مووزیکێک بێت کە ئینســان هێور دەکاتەوە. ئایا مووزیکی ئێوە سۆفیستیکە؟

سۆفیستیکێکی لە ناو براو و قڕ کراو هەی. ئەگەر ئەو پارچە گۆرانییەی زەردەشت کەمێک ئارامتر بکەیتەوە، شتێکی خودایی تێدایە.

«پیری من زەردەشتە
شوێنی ئەو بەهەشتە»

کاتێک ئەمە بە ئارامی بخوێنیت، دەنگی خودای تێدا دەبیستیت. لە مووزیکی مندا ئەمە هەیە، مووزیکی من مووزیکێکی خودایی.

...

ڕەشـــۆ کوردێکی عەجیبە. لێوارەکانی پڕن لە وەسوەسەی موزیکاڵی جیهان. ئەم ئینسانە، ئەم کوردە، ئەوەنـــدە نوقمی بزاڤتە جادوویەکانی حەیات بووە کە هۆشـــی بە خۆوە نەماوە هیچ، خەریکە بە خۆ دەرخســـتن لە نێوان ئەو لێوارە موزیکاڵانەش، مەدهۆشی تەزریق دەکا. ئەوەندە عەجیبە، قەت باسی کورد بوون یان مووســـیقار بوون ناکات. پێویســـتی بەو باســـانە نییە. ئەو بە مووســـیقا ئەخزێ بەرەو تەلاتومی ســـاردی بەشـــەر و ڕاوی خۆی ئەکات. ئەمە ئیتر ســـەبک نییە، جۆرێک دووپات بوونەوەی موزیکاڵە لە گەڵ حەیات. دووپات بوونەوە نەک بەو شێوە کە لە مووسیقارێک بچێت، بەڵکوو ڕێک لە سەر ئەو پەتە نهێنییە دەخزێ کە دەبێ لە مووسیقی بچێت. ئەو کابرا ئیستا پیری مووسیقی کوردە. نەک لەو پیرانە کە بە هۆی تەمەن حکوومەت بکەن بە ســـەر مووســـیقیی ئەم میللەتەدا، بەڵکوو لەو پیرانە کە لە هەموو شـــتێک دەبنەوە: لە تەماشـــای حەیات، لە بوون لە چوارچێوە گۆشتناکەکان دا و حلوول بەرەو بێروونی دەنگ لەو پەڕی ســـنوورە درندەکانی نۆتدا. شتێک ناخوێنێ کە زیایی بێت لە نێو بەرەبەنی نۆتەکاندا؛ لە ڕاستیدا ئەو نۆتەکانی دۆزیوەتە: نۆتە ڕاستەقینەکان! بە مووسیقی خەریکە لەحن دەپارێزێت، واتە خەریکی بە ڕێوە بردنی ئەو شتەیە کە میللەتان فشەی پێوە دەکەن و نییانە: دیموکراسی! ئەوەی دیارە، یەکێکە لەو کەسانەی کە دەوێرێ بپرسێ: چما؟

چمـــا مرۆڤی کورد ئەوەندە کەوتوەتە پەڕاوێزێکی کوشـــندە؛ بەم هەمـــوو بارە موزیکاڵەوە کە لە زمانیدا نوســـتووە و تەنها کەســـێکی پێویســـتە کە بێداری بکاتەوە؟ چما بیر لە تۆزاڵە نهێنییەکانی مووسیقی ناکەینەوە؟ ڕەشۆ هۆزانە...

ئەوەندە هۆزانە ئەم ســـترانبێژە، کە زۆر ڕەحەت دەرەقەتی هەموو ئێوارانی مرۆڤ دێت. ئەیبینی. ئەرێ، کاتێک دێتە بێژان، ئەیبینی: بە حاســـتەمێک خۆ دەخزێنێتە کزە ڕوناهی کائینات، خۆ دەکاتە یەئسی پەممە بۆ تێوە چوون لە بازنەی فەهم. ئەم ڕووداوە سەرەتای هزرە و زۆر جار لە ڕێی هۆزانێکی واوە دەهاوێژرێت بۆ مرۆڤە داڕوخاوەکانی زەمین.

دوای ڕەشۆ مووسیقی چما هەیە؟

ئەو هۆی ئاوازەکانی ئەم دەور و بەرە دەزانێت. ڕێک چوەتە ناو خانەکانی دەردێکی مەدهۆشـــەوە و بێ ئاگایە لە ئاژاوەکانی ئاو بە ســـەر ئاوارەیەکەوە. بە گۆرانی نامە دەنێرێت بۆ درەختێک لە کەنار کەوشەنی کاولیدا. دەریا بە ئاهەنگ دەپێوێت و ئارام ئارام بانگی هەموو دەنگەکانی ناو کەون دەکات بـــۆ ئاریکاریی ئەندووهێک، لە ژێـــر خانی هزرە وێرانەکانی مرۆڤدا. دەتوانێ بە دەنگ، بێتە ســـەما و هەموو ئەندازەی جهان بکاتە ســـەحنەی مەلائیک. سەرمەستانە، چنگ ئەخاتە قژی ناڵەکانەوە و بێ دەربایـــس، ئەتوانێ قیژە لە مولوکول هەســـتێنێت. ئەزانێ بۆ لە گەڵ وشـــەیەکدا خەڵوەت دەکات و دیداری دێوانەکانی زەمین، تەنها بە ستران دەفامێنێت.

دەبێ ســـترانبێژ، ئاوەها لا لـــە مەلەکووت بکاتەوە: ئازا لە دەر بڕینا و بوێر لە ناســـینا. ئەو تەنها بێژەر نەبووە، کە هەر دانیشـــتبێت سترانێکی ســـاز کردبێ؛ ئەو هەموو حەیوانەکانی گەڕاندەوە بۆ ناو بەســـتەیەکی گۆرانی، کە ئینسان بە خۆیدا بێتەوە و شەرم بیگرێت لەوەی کە وا بە حاسانی سترانی چۆڵ کردووە.

دەبێ سترانبێژ بدۆزینەوە،

تا زووە؛ تا لەمە شەوتر نەبووە...

نوێترخواز

فایلێک لەسەر
شاعیری نوێترخواز
ساڵح سووزەنی

به عینجه و فینجەوه چ شار/ ساڵح سووزەنی | ۸
دەقی سەرەڕۆ، بووتیقای سەرەڕۆ/ موراد ئەعزەمی | ۱۴
ئەدەب لە مێژوو تێدەپەڕێ/ عەبدولخالق یەعقووبی | ۲۰
عینجه و فینجه و پێوەرەکانی پۆستمۆدێرنیزم/ ئەحمەد چاک | ۲۶
هیپۆگرام/ فەرزاد میرئەحمەدی | ۳۲
متن و خوانش / عادل اعظمی | ۳۶
لە دۆزەخی ماناوە تا مانای دۆزەخ/ محەمەد موەفەقی | ۳۸

بەعینجەو فینجەوە.. چ شار

شـــێعر

سالح سووزەنی

بە عینجە و فینجەوە.. چ شار (١)

هەر با دەرۆم و شار ئەخۆمەوە.. نا تینوو
سەر بە هیچ و مل بە تەریقەتی ئاوێنە تا جیوە
ماڵ نە هەڵکشاوانە ئەرووخێ
تۆ بە نا ئەژیت و بە تینوو
هەراوە شار خۆت بە ئاسن و هوتێلەوە تامەزرۆ
من بای ئەدەمەوە بە لەرزانەیی جیوەتەوە خەون ئەتۆرم
ئەو... بە شارانە و بارانە ئەکۆکێ بێ هوتێل نووستن لە تۆدا
ئەخواتە ئاوێنە چۆڵەکانی تۆ..
من نا خۆت و تینوو و جیوەترین سینگ و ئەم ئاسنە ناخەوێ
چ هەرا هەرایەکە بە قۆیماخ
ئەی بەرد؟
شەقامە شینە شینی دێ و «سەما»یە پێت ئەڵێ «گواش»
بـــە زەمهەریـــری رۆژەوە.. هەتا هەتاو... هەتـــاو هەتا هەتا..
هەهە..هەهە
چ نادیـــارە ئاســـنی هوتیل و بـــا ئاوێنە لۆچایی
دەبێ نابێ دەبێ
بەســـەرتەوە چ چۆلەکە ئاوێنەبـــێ چ ماچی جیوەجیوەکەت
هەرگێز نەبێتە ئاوێنە.. ببێ نەبێ سەرم دەبێتە جیرەجێرڕڕ
بە ئاســـنی خەوتووتەوە.. بە بەردەوە کە بۆتە خیززز نابێ بە
زیخ نە بەردە با بەردە
تۆخوا بەرۆکم بەردە... سەدجارم گۆت ئاوێنە!
شـــین بە شـــەقامەوە مەکە بکە بە توون. تەتەر بە رێت
و توون هەتا
تۆ کە بە شارەشارەوە... ئەچیتە بانەبانی ئەو چ جیوە بێ و
ئەلەرزم وەک سەگ... مەیلەرێنەوە ئەبێ بە چی؟
ئەبێ بەئاو و چۆمە چۆم ئەبێ بەبا بەئاسنی هەتا خواااا...
هاهاهاها
تۆ کە دەڵێی نەنووستو..وم وەم بە هەرچی لەرزەلەرزی جیوەتە
چ تۆ بڵێی چ ئاوێنە و هوتێل و با بێ یا نەبا
ئەوە بەم شەوە ترشەوە... کەر دەوەرێ بە هەرچی شار و ئاسنە..
هوتیل ئەنێ بە خەوتەوە
بێچـــارە زیـــخ و خیز و بەردی چی.... زمانە هات و هوووت
ئەکا
چ ماکەرێکـــە ئاوس س س ە و ســـبەینێ (جـــا..) یکی دەبێ
دەزێ دەبێزی دە
شەقامی شارمشارئەکەم بە سین دەبێتە سارمسار سەقامی سار
بە ســـار سەرم ســـرینی دێ ســـەرین بەماکەر و ســـرین لەبەر
ئاوێنەکەت
تۆ روومەتیت بە گوڵ دەگۆت؟
ئاوێنەیی بە مەرمەرت مەرێ لە دوورەوە فڕی
بە کەو دەڵێی؟
نا ئەمە شێعرە هەر مەرم کردە بەکەر ببوورە کەوم دێ..
ئەوە چی دەڵێن ئەو دوانە دوانەدوان دوانیان کرد بە جارێ ...
لەوێوە ئەڕوانێ و لای وایە ئاوێنە سەوق ئەخاتە ساوی
نازانێ وێڵی کە! هەرسێکمان بە ئاسن دەبینێ
زۆر پیرە و شارەسار نازانێ
شەقامی شار مسار ئەکەی؟ ئەکەم ئەکەم ئەکەم ئەکەم
هوتێلە و ئەم جارە بارانە بە شاردا شێعریوە و لەرزانە کردوویە بە
شێعرا شەقام بێ یان سەقام... ئەو هەردێ و
منیش هەر با دەرۆم و شارئەخۆمەوە.. نا تینوو
سەربە هیچ و مل بە تەریقەتی ئاوێنە تا جیوە
ماڵ نە هەڵکشاوانە ئەرووخێ و
تۆ بە نا ئەژیت و بە تینوو شارە شار عەوەزی!

بە عینجە و فینجەوە.. چ شار (٢)

بەردە «وامم» و بۆم نادرێتەوە گوڵی قەرزار
بەردەوان و بەردانە بە شـــیر و شـــوور و شەرئاو تا شەراب و
یاقووتی نازانم ... دیوار
چ دیوار؟ هەرچی شێحرە بە باڵاتا توایەوە و دووقۆرت
و نیویشت
قۆرت یانی قەوارە و شتی وا نا نااا
دوونیوەکانیشت خۆشترن لە تەرِ و «شوور» و جووڵانەوەی
بە هات و چوو نالێم
دەرپەرین و دەرپێی چی گڵاو لەشـــار و ســـار
ترازاوترینی شیرباو نا شۆرباو بە سپی و ئاو و ئاوەڵا و ئەولاتریش
یانی دواوە تامەزرۆ
بەم تێکەڵ پێکەڵەت زمانمان لێدەکەیتە ئاو و ئەترســـم بمانبێ
زۆڵە مەکە!
دەکە بە میم و یین جیاوازن وەک شار و سار نا

باسی تێکەڵت دەکرد و بووی بەکەڵ
لێمان پێمان پیامان تێمەکە تێرم تێراو و تێزاو
زاوەتە چاوم و بە عینجەو فینجەوە سار ئەڵێتەوە بە خومار نەک وەک پیر
ئـــەی دەرد؟ دەردەمارمە.. مارە مار مەخوازە مارەت کـــەم مان ماوە لەمانەمانی هەمووتان
قەشەی چی؟ مەبەستم مار و ئاوە لە سەو نا سەوێ و هوتێل و شارەشار بە دەعبا..
دەعباکەم مەجاوە بۆقە.. بۆق!
شێعنێکم نووسیوە بە سین و دوو شین و هەرمێیەک عەین بە رێ
رێ نادا و نایەڵێ قەڵەو بێ نە ئەو رێ بە بێ رێ رێی ڕاااا ئەوەرێ
بەشتێکم هۆ تێلی چی؟ تێلدرووو ئێوە دەڵێن تەل
کە وایە بۆ شەرکەین کاتێ بە ئاش کرا زمانەزمانمانە
حەمەرەسوول ئەڵێ لێرە کە سارێکی شوئێدە ئەڵێین موبیل... خۆت گەوجی
تەل بە موبایل ناڵێم مەکەنە کەنتئەکەم ها ناتوانی وەرە کنم
ئەی دەرد دەردەمارتە یان ئاڵۆش بەهێوری ومم بە هەرچی هەرچیە
مار مەکە بەدارا دارەداره داره کەی پێ دەگرێ ئەم شارە چەند هارە بەهارە
هارەکەی بکە بە شـــێت شـــێتانە هارمکە هارە هار... کچەحەیران e mail
ئک بنێرە بەرەسمێک رووتەوە وەک Kijol kijolan لە پاریس
کورەحەیـــران میزم دێ و شـــەویش زۆر درەنگە بۆ لە
شار تێناگەی هەتیوە تێکەڵاوترین و هیچی
تر.. ئالـــۆزم وەک هەرچی ئالۆزیی
دەوڵەتە مەڕ وو ماڵات بە دەوڵەت
چی دایکە؟
ئـــەی تـــۆ بـــۆ باســـی وم دەکەی
بەهەرکـــوێ یانی چی رووم
نیـــە رۆم شـــارێک گەورەبـــوو
ســـێزاریش یانی عنتەر و مەنتەر
بی بە تەنیا یانی هیچ<.>
٧ەوتێکـــی ئـــاوەڵا و ٩یەکـــی
کوردانـــە ٧یســـابات نازانم
دەی بیڵێ
٧ەوت و حـــێ بـــە یەک چی
٩ ت دیارە ســـێ ســـێ یە و
بسمئیل....ا یانی قەرموون
یـــان کەرەمکـــەن بـــۆ
کەرمکـــەن کـــەس نازانێ و
منیش بە هەرچـــی باوکتە
شـــەش جاران شەشەشەش؛
خوامئەوخوایە گڵاو ئیتر باسی
سیاسەت بکەی! ئەی نایکەی
نایەڵێ
لێ لێ لێ لێ ئاوم دێ ت
کایـــە کایە بە گوو مەکەن لە
هەردووســـەرەوەدارە... وەک
زەرافە تکایە
ئەو ت یی پێوە بلکێنە....
بیلا تەشبی ٩ پەردەی
پەپوولە ئـــەدرێ بە

ڕێی رووداڕ نا ڕمان یان شتێ وا
بیکەوە گوڵێ گوێت نالێم بەرد بە بەردە چی ئەحمەق؟
ســـینگم تکایە دۆشـــەکی چی تەقی! کوڕە جیران ئەڵێ
ژمارەکەمیان گۆڕیوە و ڕە
نگـــە ڕەنگ ڕەنگت ئەکەم هاااا وەک سیاســـەتی لای خۆمان
دایکتان (....) چەتیو
کـــچ دەڵێ؛ دایکی من گەلێ زاڵمینە وامەزانە باوکت ئەنێتە
(...)کەر
کەر کەر کەر کەرکەر ماکەرێکی ئاوسە و سبەینێ(...)
ئکـــی دەبـــێ و دەزێ و ناوێرم ببوورە کەرەکەر بلێ
نان و ڕۆن کەرەی ئیســـتا لە دەوڵەت تێپەڕیوە ســـپی و ئاو و
ئاوەڵا و ئەولاتریش بە سیاســـەتی چی > ؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟ < یانی
وس س س
کـــوڕ ئەڵـــێ: کوشـــتمانیان باوەپیارەکانمـــان ئەو
جەدوئاباحیززززانە بەرد و زیخ و خیزو تا زێڕ و زیو و زریشک
کچەتیو مەکە باوکم بزانێ ئەت...ێ جاشێکت دەبێ بە
کێشی مایین
ئەی دەرد.. گووشیم پێیە موبیل ئەژەنم بۆ پۆلیس
کـــوڕە جیـــران ئەڵـــێ؛ هااااااااااااااهاااااااااهاا. هـــا؟ دەی باوکم
هەڵیئەگرێ کۆیکەوە بابڕۆین لنگەلنگ! ماعیرێک لە ســـەرێ
بە دووربین ئەیبینێ و فووەدەکا زمانی بە بادا... لێمان ها!
بە شەش سەرینی نێرەکەر
بە زۆرخورانی تووکی بەر
بە زۆرمژینی وێڵی کە زۆر کۆنە نافامێ لەهوتێل
تێل تێل دڕوو و
تۆیش دێر هاتی با
«ری را»هـــات و هەموومانی گا هات و ئیـــوەی دا کات و بارانی
چی لەم قاقڕە شارەدا ئاسنمان کەمانە نە نە نەماوە بام کام زام
هەڵدەمەوە بە لەیزێڕ تێربرسیم م مەکە چەتیو
باوکـــم بزانـــێ ئەتـــکا بە پەن یان پەموو بە من چی
چیت بکا بەچی چەخماخ

بە عینجە و فینجەوە چ شار...؟ (٣)

بە سەری شار
شارمان دەکرد بە فینجەوە تا نەبەزین بە عینجەوە
رووحمان دەدا تا نازانم بینووسە!
سەرهەنگ هەنگەکانی فڕاند؛
-Shery xste Sarde kwistan..
- من لێرەوە تاڵ تاڵ ببووم بۆ شوو؟
بە شاعەباس سەری شامان کرد بە شار و
ئاسن و
بااا..
با یان نەبا .. بە تۆچی عەوەزی!
«بێ ئەوەی خەبەرم بێتەوە لە خەو هەڵسام»
لە شێعری سالانی پێشوو
کە من نەبووم وە شار
فڕی بە زیندانەوە نەمابوو هاها.. هاها
Shermezar bnnnnnn

فڕ و باڵندە یەک «دال»ن لە دالانێکی دەڵاڵ داااا
- ترت لێ ناوەشێتەوە شاعیر!
- لە سیماتا .. یان بەسیماتا بۆم نایێ
- ئەمویست بڵێم «هالە«یەک بە دەور سەرتەوە ئەفڕڕی
- خەڵکی ئەحمەق نەیان بینی
- ئەمە ئەنووسم بۆ پارە کە نە مرد بوو
نامرێ و دەمانکا بە شت ت ت (لای ئادرنۆ)
مەبەستم کەڵە شارە! نە تەپاڵە (مێترۆپۆلیس س)
چ بە لەنجەوە دەیشێلا
پەرینازیەکەمە لەوەدا ئەسی دا بەمن نا (ش)
فڕیبوو شار فڕی بە تەپاڵەوە نەمابوون ن (زەیتوونی)
; “Perynazyz ysh, be “lebtabekeyewe
ماچی دەنارد بۆ پاریس س س
عەشقی دەنارد بۆ خاوەنی «هەژموونی» هاها هاااها
- بۆ ئەکەنی «ئەجنەبی»؟
مەگەر هژموونی چیە؟ یانی سار ئیتر تڕ
- ئەوەی سەری شا سلێمان؟
!Na 7ole sery chy? Ta hetaye bybe to-
پشتم لە مشتم.. ساردین
دەســـتم بە ســـاردی نا پستم کە مشتم م بە . بە. بەسی کە
نامەردا!
- دەردا!
زیندان و فڕ و سلێمان .. بە شار و شاحەباس چی تەقیم م
تەق تەق و کەوشی چی
شار ببوو بە تەقە و تەقە تەق
Dar u bar
Kar u par
Bar u nar
«سەقیلە ئەم شێعرە خێشە گیان!»
بە سەری شار
شارمان دەکرد بە عینجەوە تا نەبەزین بە فینجەوە
(...)نمان دەدا تا نازانم بینووسە حۆلە گیان!

بە فینجە و چ شار و عینجەوە ٤ نا (٥)

بە دەنگەوە دەڕۆم و شار ئەمخوا..
بە شارەوە دەچم و هیچ ئەمبا.. بەسم
بەس سین نا شین وە شین بەسەوز ئەڵێن!! ها ها
لە مەڕ بەر و دەست ودەسەڵات ئەتخۆن
سەبارەت و مەڕ کوجا بە چی گەنە!
شار ئە مان نا ئەم خوا(تیمساح)
بە هەموو مان چی گەوجە باڵ و فریشتە و ژن ن ن
دەچم و دەم با خوا هیچ بەسێک دێ با
شار نە تۆز ئە نا دە کا یەک دەکا بە گاااهاها
[من] و [من] و [من] هەر {تۆ} و {تۆ} و {تۆ}ین کەچی
«نابین بە ما»اااا و هەر {منتۆین] شەرتە «ئەچم شەڕ نەکەم»
بمانگرن هیچ و نەمانگرین هەر هیچ و هیچ هیچێن
هەچە لە باوکت گە گەووادان و گەووادێن و گوودین یش
هێچ نین با هیچن چ جیاوازە

هەزار سف ریش هەر دەبنە هیچ و ئەمە مەنتەقی شارە شۆڕەبی
ئەتخۆن ن ن و منیش تانخۆم باشتر لە «ئستدلال و پێی چێوین
و.. « قسەی قۆڕی
سەرســـەماوەر و هەڵەم کرد؛ یانی شـــێعر بە مێعری ئێوە تاڵتر و
مۆسیقاااایە بااا
و هیچە گۆدۆ و یانی شـــاررررررڕڕڕڕ بە سینی ناساززززێن (مست
ئاوێن) یان (ش)
ناترســـم هەزار ئەونەتان بە ریشـــی کەر یـــان کەڕەنا و کەرینە
مێژوویەکی کەڕ بە ڕێی قەڵەو
خۆســـە گانێن س نا ش و ێن نا ان بە ســـەد شوکر و سەککەر
و (بەستێن)
قۆبچـــــەی ش ینەکەم خراپە ببوورن نایس بە توون و تەتەری
ڕێ بین کوڕێ باسە
مێژوویەکی کەڕینە کەرەنا و
یان کەر ئەترسم م م با بێ و بمبا یان نەم بااا ببم بەگا وەک تۆ
و شوما ترخێن.. باوکم دەیگوت
ترخێنـــە و کایلۆژ ناخۆشـــترین بـــوو کەشـــکئاوی دەکولاند و
ئەیداینێ..
تۆیش برسێتی خەلاتێکی ئەبەدی بووناین.. و ئیستە برسێتنائازا
دیت دێ بە گشـــتمانەوە کێ دەگری با ناگیرێ و کونە هەموو
تۆڕێک بۆ ئاو و ئاوێنە و ترخێنە و شتی واااهاها
سەر بە تەم و مەم بەدەم و گا بەتوون تەڕ بە کەم و دەم بە
شەم و کا بە قوون
با نەڵێن لە شێعری کۆن ناگاااان.
شارە شارە شار ئەکەم
دایکەکەم!
«ئاسۆ»ی زۆڵ ئەیگوت وابێژە..
کە دیت گرتی.. بیکە بە ئەوەی خۆت..
بیکە و ئا
من بە شەرتەوە شار ئەگێم م م هاها ئەڵێم مەستییەو کێدەڵێ
راستی ی؟
دنیاتان خوارد و چی ماوە بیدەین جوێن نەبێ
جیهانتان (..) و چی ماوە بیدەن ڤوون نەبێ (بە ق)
عالەمتان شا و چی دەکرێ ناکرێ و هەر گا ئەبێ(مەشکە)
مار و شـــار و دار و تەتاف ف ف ف ف ف و قانع هەمووی
گوتوە بۆم نایین
شار و ش--- ار و سار و ساراماگۆی کوێری
- ئەمە ئەقڵەو فڕی بە شێعرەوە نەماوە بیبەستە!
- بە شارە وە دەڕۆم و دەنگ ئەمخوااا... (سەدامەت)
- ئاوەهاا!

بە عینجە و فینجەوە چ شار (سێکس نا۶)

شارتان دەنا بە «سەرتەوە»(!!)
بانتان دەبردە تارانێ گوڵێ تارانێ
بە دووکەڵی کاکێشان بەشانی ژن و پیاو پێکەوەن لە پاساهاها
منیش ش ش شـــینە شـــین کچێ لەدەوری قەدتەوە کەڵەشێر
دەهات و شیری دەشکان
- چ شەکان شەکانێکتە بڵحەگیان مەکە ر کەرە ئیتر چی بڵێم
- وەرناگێـــڕدرێ «توو» دەیان و «دەس» زێدەتر مانای هەیە(من
مەدلوولی هەموو «دال»ەکانی پێشووم GU نەبێ)
- بەتوونـــی بیبار نـــا تەتەر لەهەمان نـــەوادەی مەغوول بوون و
شارشـــارێنیان کرد تا ئێرە و لەوێوە تا رەشـــەکوژیی چی ئاڵ و
گۆڕی کولتووریی نا(.) <.>
چاوی لەشیشـــە رەشـــتر بوو و بـــۆ و بۆگەن و لێـــم تێک چوو
مەبەستم مێژوو بوو
شێعرەسات دەیگوت مێژووج جیرەجیرێ لە شار بە عینجەوە ترە
لە فینجەی تۆ نازێ
نازەناز ناز مەکە بە نازا شـــێعرم پێ نا، دێ شـــارترە لە ما شین
شینە شین
ئاوێنەیـــەک دەنێمـــە بەر ئەوێت با بێ بـــە دوان دن و رابواردن
جیاوازن
ئاوێنە جیوە جیوی دێ و من بە ئەوەندەیی جیوەتا رەق دەبووم
و تەق دەبووی و
مەڕ و سەبارەت بەچی گەنە کوجا..
هیچن نا هیچێـــن چ جیاوازە بۆم نایەتەوە «تیرەو دەر چووە لە
۶۰» و هەر ۲۰ یت
هەر با دەخۆم و شار ئەڵێمەوە تا سەرما
سەر بە هیچ و ئاوێنە تا تەریقەتی جیوە نا مل
من بە تینوو ئەژیم و تۆ ئاوییت
تا مەزرۆ بە هوتێلەوە یەک شەو
تۆ بای بدەیتەوە بە پشتا و من بکۆکم لەتۆدا بە بارانەوە
تا چۆڵەکانی پشت ئاوێنە و سینگ و جیوە
چ بەردە بەردێکتە ئەی هەرا
شەقامی چی؟
بەهەرچی شارەوە ماسیوە و ماسییش لە تۆ خزتر نیە بەناز
بەوێتەوە چ ئاوێنە چۆلەکە بێ چ جیوە جیوی ماچەکەت هەرگێز
نەزێتە سەرتەوە
شەقام بە شینەوە مەکە بە رێت و توون
تۆ کە بە بانەبانەوە دەچیتە شارە شاری ئەو
بە هرچی لەرزە لەرزی سێوتەوە ومم
شار دەوەرێ و هات و هووت بە زمان دەکا
کوڕانی دارئێعدام دەکا.. کچانی شـــار ئەدا بە هەرچی ئاســـنە و
هوتێل و با ا ا
کەوێ لە دوورەوە تری بە مەڕ دەڵێم
دوانیان کرد بە مقاشەوە
سیانیان دا بە جارێ جارجارەش ئەمگرن ن ن چ تووره‌ن ن ن
باوکە رۆ ن زۆر چەورە
خراپە بۆ دڵی شێعرەکەم مێعری دێ
ئەزانێ وێڵی چی؟ شێعریوە و شەقامی ساویوە بە ساردا .. خوێن
دەڕژێ و هـــاژەی دێ لە گەنجا گۆرەپان و ســـیگاری تیر ر ر ر
مەهێڵن لێڵی کەن لێڵاوی هەناسەی زیندوەکان
شـــارتان دێ بە عینجە و فینجەوە و تابلۆکەی لێ لادەن سوورە
سوور
شـــار هەر دێ و منیش هـــەر با دەڵێمەوە و هیـــچ ئەڵێمەوە با
نەمخۆن ن قەرزار و بەردەوامم و هەرچی بە بالاتا رشامەوە
شـــێعرە و تۆ هە ر بە مێعری بزانە نەفام ان یاســـاتە و قۆڕەقۆڕ

بێ سەواد
قەوارە و شتی وا یانی قورت و نیویشت دوو باقییە و نازانی
گڤەی زمان بە تۆوە خۆشترە ناحاڵی
کــە تــرازا دەترازێ و تــا هەتایە دەروا و دەزمانێ لێســە لێس
دووزمان زەمانە ناناسێ زەمەن با زێڕەی بێ بە زێ و زاااا
بەم زمانمان تێکەڵ و پێکەڵە زۆلە زۆل ئەترسم بمگرن بۆ نایێ
کەرێکبە دەوری ســەریەوە .. دەفڕی (...) و منیش شیتترترینتر
لە تر ساعیر(ش)
ئەترسای بتگرنبۆمنکەپێشترگیرابوومبۆتۆ
- کەرەکەر کەرە کەرەی چی با بای بێ و نەیێ هەر دەتکەم بە
شیر و شیربرینجی ماشی سەرمەوە
(ئاهوو) هەر مەرێکە بە حینجە و زینجەوە
- عەیب نەبێ وا مەڵی عینجە وا نانووســرێ و فینجە کوا زێی
هەیە چەتیو
- باسی کەڵت دەکرد و تیکەڵبوویت
- تێکە تێکە گەمەیەک بوو بۆ تێهەڵدانی هەموومان بە دەســت
خۆمانخوارد ئیتر تا کەی؟
قەشــەی چی حەوەزی! (ع) ماســە ماس نە ترشەو نە هیچێ..
مەیجاوە حاباکەم(ع) ملچەت دێ
شــارێکە و رێ ناداهیچ بڵێم؛ شــاری چی شاحەباس دوو ددانی
دانابــوو و هەردووکیان بوون بە دان بۆ ئێمەی نەگبەتی خەڵکی
شار
- ماموویریش تا هەتایە کەم «بوون یان نەبوون کێشەکە ئەوەیە»
مەسحەرە(خ) دان یان نەدانی چی؟ بە پەنای چاوتەوە دەبیستی
و لە گۆشــەی گوێتەوە دەبینی کە کەس هیچ نابینێ و بابیشی
گەلێ زاڵمینە
- نامداتە کوڕەشارییان ئەڵی وان زۆر دووره
- «دەستی خۆ بە کیژان» سارد دەکەنەوە نا گەرم
- کەنتئەکەم هاا دار مەکە بەمارا و کونی چی لە شارا بەe mail
zor shewe u Kwre cyran myzm di u Sharysh -
bawkm bzani detgi ha
- ئەوانە نازنم ئەوەم دێ و ئەترسم تۆ هە ر چی
ئالۆشــە شینم کە! شــینی چی کیژۆلان
هەڵــەم کرد.. ئەوەی تر باوکیشــت دەزانێ بە
توون و تەتەر و ئەوەی تر مەعوول نا(غ)
بە دووکەڵی کاکێشــان بەشــانی کچ و کوڕ چ
خۆشە پێکەوەن لە پاساهاها
شارمان دەبردە بان و دەم لە ناو دەم بی و ڕان
بێ لە سەر پا نترِ دەترسم بمگرنمان
- شــاری چی بڵێ گووی ســەگ بە هەرچی
مێترۆپۆلیس س س
- عینجــەی دێ بــرا فینجــەی دێ.. دەنگی
پاوانەکانی(صدای زنجیــر میومد) با نەڵێن
دزیوتە(شاملوو) تۆ بڵێ شاری چی!
- .....
-
....
- ..
- ؟

BE FYNCE U 3YNCE WE Ch Shar? (iv)

بە فینجە نا گڕ
یان دەبردە تارانێ ئ هاوار تارانێیان شار و
دەکوژران گیانە چ کوژرانێ
بە سەری هەمووتان دەچووینەوە پاڵ شاخێ مان دەشکاند
و بە شاخەکەی دیکەی چ شەڕە شاخێ گوڵە تارانێ
شەم نەدەما و
دەبووینە مەم و
دەلەرزاین وەک سەگ
لێمان دەدان و دانیان
لەبیر دەکردەوە بە
دووکەڵی کاکێشانێ
من سەرم بەقاڵەوە
شێعر بوو و ..
- تۆ دەترسای وەک
شێر و شیری چی بە
مەمتەوە دەڕژا.
- من قاڵ بووم بە
سەرمەوە شێعر و
بە شێعرەساتەوە
دەتر سام یان زاڵ و
ڕۆستەمی چی فەحە!
... رووحمان دەدا تا
بینووسە سەرهەنگ
هەنگی چی؟
لە سارده کوێستان
نەبووین و دەیانگرتین
بەتینی خۆر نا

تۆڕ و کون بوو بۆ شێعر
تاڵ تاڵ ببویت لەویوە بۆ بە شەللاق نا گوڵێ .. بۆ توو
سەری شارمان کردە مل شا و بە چەپڵەوە چەپەل نا کردمان
بە خوا ا ا وانیە وێڵم کەن تۆ خواااا
- تۆ بوویت و باسی زیندان دەکەی هاها هااه شەرمەزاری چی؟
- FRnde be taL taLy baLewe awizan
- چەند دال ن بە دەلاڵێکی هیچ و پووچ...
- لێت نا وەشێتەوە .. یان بەسیماتا ئەحمەق!
- ئەمویست بڵێم مەڵی ئیتر گەوجە گەوج خەڵکی چی کە نەیان «بینی» فارس ناڵێم کە بە لووت دەڵێن؛
چ بە نازەوە دەڕۆیشتەوە پەریناز و چ دەیشێلا بە لەنجەوە زەیتوونی لەبتابەکەی
من ئەو کات پاریس بووم و لە ئوستوورە تێپەڕیبووم.... ماچی چی بنێرم بۆ تەپاڵە
هژموونی و ئەجنەبی یەک تووننن لە حەمامی چی وێڵ کە!
- ئەشی دا یان نا نی نەبوو و ناچار زۆر جیاوازن کەرە بەری دەنا
- بە بەرتەوە و خۆشەخۆش تان خۆشاو و خۆشناو بوو لە تاران یان نەبوو گرینگ ئەوە بوو بانمان دەبردەتاران و گرمان دەنارد بۆ شار بە باڵی پەپوولەوە
«ئاگر هانێ باڵەکانم پێی هەڵفرە...» شێعر بەوەرەقی پێشوو..
ئەمە منم و چۆن بڵێم ئیتر فەحە
«کام راستیمان نەدەنایە چاڵی مستتان ...
دە چاو بکەنەوە و بیبینن!
ئێمە چی بکەین لە کوێریتان»تان تان تانە
مەدەن و شا نە لە زوڵفتان
پیرەژنێک بوو گوتی خۆت کوێری!
و لەو حەشیمەتە بەس ئەو حاڵی
بوو دەڵێم چی وێڵ کە نە بووینە
ماا یینێ بەراستی شێ بوو و چ
تاوێکی دەهێنایە سەرمان و
زیندان و فڕ و شاحەباس بە
ئێمە

چی نامەرد.. بە کەوشی چی تەق تەق
خێشە گیان eتان شێواو par u nar u zar بار و کار و دار بە حاڵی نەبووی یابووی بەمن چی چیم بە پشتی هەمووتان تا نازانم بینووسە
بە عینجە و فینجەوە لەمە باشترم بۆ نایێ تا شارشار ی چیتە عەوەزی (...)تان دەدا و دوو قورت و باقیو نیویشتان تاکەی <؟!؟!؟!
سەقیلە ئەم بەحرە خێشەگیان! بە مەلە نەبێ ناپەڕێتەوە نامەڵەوان
هەموومانیان(<<) و چاوەڕێی رۆستەمی چی ن ئەمانە بەڕاستی بەشەرن یان شەڕن و ئا
دە هەڵماڵن شیر و هەڵکێشن قۆلتان وەی باوکە رۆ چیم گوت م م م خوارد بەرا GUU
دەر و دەروازە مان نەبوو بە شاسماییل و سوورەکوژیتانم سوێند و تا هەتایە نایکەم .. دەبەسە وەی پشتم باوکە وەی لەو مەستەچاوەتان و لە غەمزەی چاوتانبم و جوانترنترن لە هەموومانتان(<<) شێواوە لێرەدا قۆبچەکانی کیبۆردەکەم .. تا کەی<
....
دەجاران بەڵێننا مەمواژۆومۆرکردوەو بە چاوان چی دەڵێن دهتانکەم دە وێڵم کەن «لە کەن و فستیواڵتان بم م م تاکەی گوومبەمسارەشارەتان باشیپێکردوون قاوەی تاڵ باڵمان دەدایە ئاگر و دەچوینە تارانێ گوڵێ تارانێ..
دەگەوزان لە کوژران و بان و تان و سان و شان
سەری شاخمان دەبردە شاخ و شوماخێر هەموو ساڵێ دەبوو بە یەک دوو سێ چوارنا ۵ و سێکس نا ۶ و دوایی ۴ تا پایان
لێمان دەبووە بابالینگ دراز و تەواوئیتر بەسی کە!
PAYAN!

دەقی سەرەڕۆ، بووتیقای سەرەڕۆیان:
(دەقی ناوشیار بە بووتیقای ناوشیارانە ناخوێنرێتەوە)

چەند سەرنجێك سەبارەت بە زمانی شێعری حەمەساڵەی سووزەنی
بە خوێندنەوەی بەشێك لە «بە عینجە و فینجەوە چ شار»

موراد ئەعزەمی

نیچە، لە جێگایەکی (لە شەوگاری بتەکان) دا، زۆربەر لە فرۆید، باسی خودی نابەئاگاو هانەو غەریزەی ئاوەزنەویست دەکاو، بە بەردی بناغەی داهێنەرایەتی هونەری دێنیتە ئەژمارودەڵێ هەموو جەزمەومەستییەکان، هەر چۆنێک پێک هاتبن، ئەوتواناییەیان هەیە هونەر بخوڵقێنن. جەزمە، خودی نابەئاگاوغەریزە، لەدوای نیچە، بەپێداچوونەوەو پەرە پێدانەکانی فرۆید، ئەوەندە بەربڵاوبوونەوە، تاوەکوو گەیشتنە قۆناغی جێمس جۆیس ومارسێل پرۆست و، لافاوی زەین(stream of consciousness)و، بانگهێشتن (association). ئەوقۆناغە ئەستەمەی کە ئەدەب لە جیهانی بەرهەستی دەرەوە، بەرەو دنیای دەرهەستی ناوەوە و، لە ڕەوایەتە قەبەکانەوە، بۆلای گێڕانەوەی ئەزموونە تاکەکەسیەکان وەرسووڕا.

ئەو ڕەوایەتە تاکەکەسیانەش، دوابەدوای شۆڕشی کۆپرنیک وبیرۆکە کانی داروین و، نیزامە دەروون شیکاریەکەی فرۆیدو، (عدم قطعیت) ی هایزێنبێرگ و، دوایەش بە پێی هەڵوێستەکانی هەڵوەشێنەرەوەی ژاک دریدا، لە ئاوەزو مەنتقی ویشک وخۆبەزل زانەوە، بەرەو هەڵوەشاندنەوەی ئەو ڕەوایەتانەو، سڕینەوەی هەرجۆرە چەق وناوەندو، ڕاکردن لە هەرجۆرە مانایەکی چەسپاو وەرچەرخا.

ئەم شێوە ڕوانینە سەبارەت بە جیهان ودیاردەکان ، لە نیزامی زمان تەوەری ڤیتگنشتاین دا، وای لێ هات کە تەواوی پرسیاروکێشە فەلسەفیە کانی مێژووی فکری بەشەری کەوتە سەر شانی زمان و دەست وپێوەند و فرت و فێڵ و پێچ و پەناکانی. لاکان دوو نیزامی دەروونشیکاری فرۆید و زمانناسیی مۆدێرنی میراتی سۆسۆری تێک خستەوە و، قامکی خستە سەر مێتافۆریکال(خوازەیی) بوونی زاتیی زمان.

ئەو پرۆسەفکری- زمانناسیە، لە پانتای ئەدەب ، بە تایبەت لە دەقەکانی سەربە قۆناغی پۆست مۆدێرن دا، دەورێکی بەرچاوی گێڕاوە و، تەمهیدو شێواز و گوتارگەلی تایبەت بەو ژێرخانە فکرییەی بەرهەم هێناوە.

مەکتەبی سوررێیالیزم(سوپێررێئالیزم)، بەستێنی سەرهەڵدانی لافاوی زەینی بەرهەم هێناوە. ئاندرێ بێرتۆن(١٩٢٤) لە مانیفێستی دا دەڵێ: « زەین پێویستە لە کاتی خوڵقاندنی ئاسەواری هونەری دا خۆ لە داوی مەنتق و ئستدلال و ئیرادە دەرباز کات، نەوەک ئەو وزانە ببنە لەمپەر بۆ چالاکی زەین ولێکدانەوە.»

سوررێیالیستەکان، هیچ جۆرە سنوور و بەربەستێکیان هەڵنەدەگرت و بۆیەش سوننەت و گرێبەستەکانیشیان قەبوڵ نەبوو. بڕوایان بە دنیای ئەوبەر واقیعی بەرهەست بوو. بۆ گەیشتن بەم جیهانە دەرهەستە، بە ئەنقەست یان بە شێوەی سرووشتی، دەروونی نابەئاگایان دەهاروژاند و، لە ژێر تەئسیری خەوی هیپنۆتیزم دا و، لە حاڵ وهەواییەکی نێوان خەو و وشیاری دا، ئاسەوارەکانییان دەخوڵقاندن.

لافاوی زەین، هەڵفڕینی زەینە، واتە خودی بەئاگاو نابەئاگا، کاتی ئێستاو ڕابردوو و داهاتوو، ڕووداوەکان، بیرەوەری و هەستەکان، تێک دەچڕژێن، بۆیە دۆزینەوەی پێوەندییەکان دژوارە. هەڵبەت ئەو کەسەی زەینی بەم کایەیە ڕاهاتووە، وادەزانێت کە کاتەکان و زمان لە سەر جێی خۆیان دان، کە چی هەموو شت تێکەڵ پێکەڵە(فەلەکی، ١٣٨٢).

لە ئاقاری شێعری کوردی دا، جەماعەتی جووداواز، سەردەمانێکە خەریکی تاقی کردنەوەی خۆیانن وخوڵقاندنی دەقی جووداواز، بە پێی پارامێترەکانی سەربەم سیستمە فکرییە و پەنابردنە بەر دوو شێوازی (لافاوی زەین و، بانگهێشتن). یەک لەو جووداوازنووسە پشوودرێژانەی ئەو یەک دو دەیەیە، بێ گومان حەمەساڵەی سووزەنی یە.

سووزەنی، بە پێی ئەو دەقانەی لەبەر دەست دان، چ ئەوانەی چاپ وبڵاوی کردوونەتەوە، چ ئەوانەی لە فەزای مەجازی دا کەوتوونەتە بەر دەستی خوێنەر، دەتوانین بڵێین تاقە کەسی

مەیدانی بەرهەم هێنانی دەقە، تەواو پشت ئەستوور بە لافاوی زەین، نووسینی ئاوتۆماتیک و، بانگهێشتنێکی ڕەها.

دەقە شێعرییەکانی لە گوێن بەرهەمەکانی سووزەنی، بە لێشاو لە میکانیزمەکانی نووسینی ئاوتۆماتیکی سوورریالیزمەکانیش کەڵکیان وەرگرتووە. ئەگەر بمانهەوێ بۆ هەرکام لەم ئستراتێژییانەی داهێنانی دەق، نموونەیەک بێنینەوە، وەک پێش نموونە(پرۆتۆتایپ) ی لافاوی زەین وبانگهێشتن، دەتوانین ئاماژە بە «کاتی بە فیڕۆ چوو» ی مارسێل پرۆست و « یۆلیسیز» ی جێمز جۆیز بکەین و، بۆ نوسینی ئاوتۆماتیکیش، دەقەکانی ئاندرێ بێرتۆن ولویی ئاراگۆن وپۆل ئێلوار و...، نموونەی بەر چاون.

ئەوەی لە لافاوی زەین دا لە بەشی وشیاروناوشیاری زەین گرینگترە، بەشێکە بە ناوی خودی ژێرئاگا یان پێش ئاگا یان نیوەوشیار. ژێرئاگایان نیوەوشیار بەشێکە لە زەین کە ئەو زانیارییانەی لەودا تۆمارکراون، دەقاودەق لەبەردەستی بەشی وشیاردانین، بەڵام بە تۆزێ بیرکردنەوەو خۆماندوو کردن یان بە هێندێک هۆی تر، دێنە سەر توێژی وشیاری و وەبیر دێنەوە. ئەم بەشە تەواوی تایبەتمەندییەکانی زمانیی وەک، خوازەکان، کینایەکان، مەجازەکان، شوبهاندنەکان، ... و هەر ئەو پێکهاتە و سینتاکس و هێماکانی زمانیشی تێدایە.

لە لافاوی زەین دا، نووسەر ئەوەی دەینووسیتەوە، لە بەشی وشیاری وەری دەگریت، چوونکە دەستی بە ناوشیاری ڕاناگات و، ئەوپەڕی ژێرئاگای وەبیردێتەوە. ئەوەش زۆر وە «بانگهێشتنی ڕەها» ی فرۆید دەچیت، کە لەودا، مرۆڤ هەرچی دێتە سەر توێژی وشیاری باسی دەکا، ئەگەرچی بە رواڵەت گرینگ نەبیت، یان تاواناوی و پڕ لە ئێش وشەرم بیت. لەم شێوە مۆنۆلۆگەدا، لەوانەیە هەستەدەروونییەکان، پێوەندە دەرەکییەکان، خەون و رۆئیاکانی رۆژانەش سەرهەڵدەنەوە.

وەک دەبینین، بۆ پێوەندی گرتن لەگەڵ زمانی سووزەنی، پەرژاوینەتە سەر چەند شێواز و ئستراتێژی جوودا. هەڵبەت چەند تەمهیدی سەرەکی دیکەش هەن کە سووزەنی زمانی تایبەت بە خۆی پێ بنیات ناون، کە ئاماژەیان پێ دەکەین. لەوانەیە هێندێک لەم ئستراتێژیانە، لەگەڵ یەک زۆر کۆک نەبن، بەڵام بە گشتی هەمووی ئەو ڕوانگەو تەمهیدو شێوازانەی سووزەنی هەڵی بژاردوون وتێکی خستوونەتەوە بۆ گەیشتن بەم زمانە ناهەنجارە سەیرە، جەمسەرێکی هاوبەشییان هەیە، ئەویش دەورگێڕان وکارکردی تۆخی بەشی ناوشیارو نابەئاگا ونەست ونیوەوشیارو، هەر وەها کارکردو گەڕیانی سەربەخۆو ئاوتۆماتیکی وشیاری وهەستە. بەر لەوەی بپەرژێینە سەر خوێندنەوەی دەقەکانی سووزەنی، بە بووتیقای تایبەت بەم گوتارە شێعرییە، بە شێوەی خێراو گوزەرا، تایبەتمەندی وخەسڵەتە سەرەکییەکانی زمانی سووزەنی دەژمێرین، بۆ ئەوەی دوایەو لە قۆناغی خوێندنەوەی دەقی شێعرەکەی، بزانین رێک لە چی دەگەڕێین:

١. کارکردی بە هێزی (لافاوی زەین) (stream of consciousness) یان بە قەولی فارسەکان (جەریانی سەیالی زەین).

٢. دەورگێڕانی بەرچاوی(بانگهێشتن)(association)، یان (تەداعییە) کەی گۆرین. بانگهێشتن بە هەموو جۆرەکانییەوە، تەمهیدی سەرەکی وبە هێزی زمانی سووزەنییە. بانگهێشتنی فۆرمیک، مانایی و دەلالەتی(هاوتاو دژبەر)، وێنەیی، هەستی و، تێکەڵاو.

٣. کەڵک وەرگرتن لە پرۆسەی نووسینی ئۆتوماتیک (automatic writting).

٤. دەکارکردنی بە لێشاوی زمانی شیزۆفرێنیک: پچڕپچڕبوونی تەداعییەکان/ سالادی واژە/ واژە داتاشین.

٥. کەڵک وەرگرتن لە زمانی تەنزو گاڵتە وتانەو پاروودی. ئەم گاڵتەوگەپانە لە حاند زمانی عاقڵانەی ئاوەزتەوەر دەکرێن و بە تەوس وتانەوە بایەخ و هێما پیرۆزەکانی دەسڕدرێنەوە.

هەوڵ دەدەین، وەک دیاری کردنی ئستراتێژییەکی سیستماتیکی خوێندنەوە، شێوەی پێوەندی گرتن و دەستەمۆکردنەوەی زمانی غەوارەی سووزەنی، بە کردەوە، لەسەر دەقی(بە عینجەو فینجەوە چ شار)، دەست نیشان بکەین. هەڵبەت دەقی شێعری سووزەنیش، وەک هەر دەقێکی ئاوەڵاو فرەماناوفرەمەدلوول و زمان تەوەری تر، شێوە خوێندنەوەی جۆراوجۆر هەڵدەگریت، کە شێوازی خوێندنەوەی ئەم وتارە، یەک لەم شێوازە جۆراوجۆرانەیە.

***

زمانی شێعری حەمەساڵەی سووزەنی، یەک لەو زمانە تایبەت و کەم وێنانەیە، کە بە دەگمەن کەس تخوونی بۆتەوەو، زۆر کەمی لەسەر نووسراوە. لەم وتارەدا، هەوڵ دەدرێت شێوە خوێندنەوەیەک، بەو گریمانەیە کە زمانی سووزەنی خاوەنی خەسڵەتەکانی زمانی ناوشیارو نیوە وشیارەو، بە لافاوی زەین و بانگهێشتنەوە بەرهەم دێت، پێشنیار بکرێت. هەڵبەت دەکرێ بڵێین پێیەکی زمانی شێعری سووزەنی لە ناخی دنیای خەون دایە، لەبەر ئەوەی ئەو تایبەتمەندییانەی تا ئێستا بۆ ئەم زمانە هەڵمان ئەژمارد، سەر بە دنیای خەونیشن. کە وابوو، پیاسە لە ناو ئاقاری دەقی سووزەنی، گەڕان و سووڕانە لە دنیای خەون و خەیاڵ و ناوشیاری و شێتی دا.

بانگهێشتنەکانی جۆراوجۆری(فۆرمیک، دەلالەتی، هاوتا و دژبەر، وێنەیی، هەستی، و تێکەڵاو) لە دەقی شێعری « بە عینجەو فینجەوە چ شار « دا هاوتەریب لەگەڵ هێندێک تەمهیدی تر دەبینرێن، کە کەشف و دۆزینەوەیان، دەبیتە هۆی تا ڕادەیەک دەستەمۆ بوونی دەقی سڵۆکی بەر دەستمان. بۆ ئەم مەبەستە، هەر ئەو کۆپلەیەی لە ژێرەوە هێناومانە، وەک مشتێک لە هەشتێک، دەخوێنینەوە، بەو هیوایەوە ئستراتێژییەکی خوێندنەوە بۆ باقی دەق و دەقەکانی تری سووزەنی و دەقی تری لەم جۆرەمان بۆ تەیار کات.

بە عینجەو فینجەوە چ شار

«هەر با دەڕۆم و شارئەخۆمەوە.. نا تینوو
سەربە هیچ و مل بە تەریقەتی ئاوێنە تا جیوە
ماڵ نە هەڵکشاوانە ئەڕووخێ
تۆ بە نا ئەژیت و بە تینوو
هەراوە شار خۆت بە ئاسن و هوتێلەوە تامەزرۆ
من بای ئەدەمەوە بە لەرزانەیی جیوەتەوە خەون ئەتۆرم
ئەو ... بە شارانە و بارانە ئەکۆکێ بێ هوتێل نووستن لە تۆدا

ئەخواتە ئاوێنە چۆڵەکانی تۆ..
من نا خۆت و تینوو و جیوەترین سینگ و ئەم ئاسنە ناخەوێ
چ هەرا هەرایەکە بە قۆیماخ
ئەی بەرد؟
شەقامە شینە شینی دێ و «سەما»یە پێت ئەڵێ «گواش»
بـــە زەمهەریـــری رۆژەوە.. هەتا هەتاو... هەتاو هەتـــا هەتا هەتا..
هەهە..هەهە
..... »

بانگهێشتن(تەداعی)، هەر ئەو پرۆسەیەیە کە خەریکین وردەوردە لەگەڵی ئاشـــنا دەبین. ماناو دەلالەت و واژەو چەمک و گوتەزاو، وێنـــەو ڕەنگ و بۆن وتام و بەرامەو، کـــەس و ڕووداوو، دەنگ ومۆسیقاو نەغمەو هاوارو قیژەو، سوان و نەرمی و زبری و، ئێش و ئازارو چێژ و حـــەز و...، بە درێژایـــی تەمەنمان، تەنانەت لەو کاتەوە لە سووچی تەنگ و تاریک، بەڵام گەرم و هێمنی منداڵدانی دایک داین، وشـــیارانەو ناوشیارانەو، نیوەوشیارانە، دەخزێنە دە خەزێنەی بێ بنی مێشـــکمانەوە. لـــەوێ دا، لە سێ بەشی بە ئاگاو لەبەردەستان داو، نابەئاگاو دوورلەدەســـتان و، نیوە ئاگاو کەم تا کـــورت لەبەردەســـتانی زەین دا بـــە پێـــی دووری و نزیکی، خۆش و ناخـــۆش بوون، مەترســـی دارو بە کەڵـــک هاتـــن، شـــوێن دانـــەرو بێ هەمییـــەت بوون، جێگیـــر دەبن. ئەو جێگیر بوونەش نیزامێکی هێڵی(وەک کات) یان دوولایەنی(وەک شوێن) یان زنجیـــرە پلەیی(وەک نیزامی ویســـت و پێداویســـتییەکانمان) نییە. بەڵکوو سیستمێکی پێچیاوی ڕایەڵکەیی(وەک نیزامی بەیەکەوە لکانی ســـلوولەکانی مێشـــک) پێک دێنن. واتا هەرکام لە یەکەکانـــی بیرەوەری(بـــا ئەوە نێوی هەرتاکێکـــی وەرگرتوومـــان بیـــت لە دەوروبـــەر، وەک تاکە دەنگ، تاکە بـــۆن، تاکە کەس، تاکە واژە، تاکە شـــوێن و...) ، بە قەرا تەواوی یەکەکانی تر لق و پۆ دەردەکات و، لـــە نزیکترین خزمەکانـــی مانایی و فۆرمیکییەوە، تاوەکوو دوورترینییان لە باری شـــوێن- کاتـــەوە، کە پێوەنییان پێیەوە هەیە، هەروا بە یەکەوەش لکاونەتەوە. جا ئێســـتا، ئەگەر بێت و ورووژێنەرێک، ئەنگوست بخاتە سەر هەرکام لەم یەکانە، هاوکات ڕایەڵکەیـــەک وەخۆ دەخات، لـــە نزیکترین یەکەکانی ســـەر بە یەکە سەرەکییەکە، تاوەکوو دوورترینییان. ئەم زنجیرە تەداعییـــە، لە باری تیۆریکەوە، نەبڕاوەیە، بەڵام بە کردەوە، لە شـــوێنێک دا کە زنجیرەکە ئیتر کەم ڕەنـــگ و بەرامە دەبیتەوە، وردەوردە دەبڕێتـــەوە. ئەوەش پێویســـتە، بۆ ئەوەی پرۆســـەی گوورانی زمان بە ئەنجام بگات و بێ سەرو بن نەمێنێتەوە.

بێ پێویســـتی دەزانم داوای لێبـــووردن بکەم لە خوێنەری بە حەوســـەلەی ئەم دێڕانە. مەبەســـت درێـــژدادڕی نییە، ئەوە لـــە قاودان و لێـــک کردنەوەی زنجیرە پرۆســـەیەکە، کە زەینی ڕاهاتووی شـــاعیر، لە کاتی خولقاندنی دەق دا، بە شێوەی نیوە ئۆتوماتیک بەسەری دەکاتەوە. ئێمەش خەریکین پێکهاتەشکێنی دەکەین، تاوەکوو بگەین بە ســـەرینچاوە. واتا پرۆســـە گۆرینەکە بەراوەژوو دەکەینەوە.

***

دەق بە عەلەن وئاشـــکرا، بـــە زەینێکی ڕاهاتوو بـــە ڕەهابوون و بانگهێشـــتنی جۆراوجۆرەوە و، ســـڵەمیو لە دەلالەت ومانای بە عەمد(لەوانەیە بە شـــێوەی ناعەمدو ئاوتۆماتیک دەلالەت جارجار گوورابیـــت)، خولقـــاوە. لافاوە هەڵڕژاوەکەی زەیـــن، بەری پێ نەگیـــراوەو، زمانی بەشـــی وشـــیار، تێکەڵاوی بەشـــی نیوە وشیارو، جار ناوشـــیار، هەڵڕژاوەتـــە ســـەر لاپەرە. هەنگاو بـــە هەنگاو لە دەق دا دەچینە پێش.

سەرەتا هەر لە خودی سەردێڕی دەقەوە دەست پێ دەکەین:

«بە عینجەو فینجەوە چ شار»

بە بڕوای نووســـەری ئەم دێڕانە، ئەم ســـەر دێڕە وشیارانەو، تەنانەت ژیرانە هەڵبژێردراوە.

حینجە یان عینجە، لە فەرهەنگۆک دا بە مانای خویندنەوە بە سەرو بۆرەوە هاتووەو، لە واقیع دا شێوەی فێرکاری زمان بوو لە قۆناغی ســـوونەتی و لە مەکتەبخانـــەکان دا. فینجـــەی دوای عینجـــە، هەم تەئکیدەو هەم جۆرێک ئاماژەی تەوساوی. ئەم تەوساوی بوونـــە بـــە هاتنی (چ شـــار)، ڕوونتر دەردەکەویت. ئەگـــەر عینجەوفینجە بە هێمـــاو ئیشـــارەیەک وەرگرین بۆ ســـوونەت و، شـــاریش بـــە هێمای مۆدێرنیتە، دەتوانین ســـەردێڕی ئەم دەقە ئاوا بخوێنینەوە:

(بە پێداگری لەسەر داب و نەریتی سوونەتی، داوای مۆدێرن بوون بێ ماناو گاڵتەجاڕانەیە). کە وابوو شاعیر بە وشیاری و دانستە سەردێڕ هەڵدەبژێریت، بۆ هەنگاونانە نێو دنیای ناوشیارەوە.

« هەر با دەڕۆم و شارئەخۆمەوە.. نا تینوو
سەربە هیچ و مل بە تەریقەتی ئاوێنە تا جیوە
ماڵ نە هەڵکشاوانە ئەڕووخێ
تۆ بە نا ئەژیت و بە تینوو...»

بە یەکەوە وەدوای شوێن پێی تەداعییەکان دەکەوین:

با---><جووڵە---><حەرەکەت---><ڕۆیشتن---> تەریقەت
با---> نا
خواردنەوە---> تینوو---> ئاو---> ئاوێنە ---> جیوە

حینجە یان عینجە، لە فەرهەنگۆک دا بە مانای خویندنەوە بە سەرو بۆرەوە هاتووەو، لە واقیع دا شێوەی فێرکاری زمان بوو لە قۆناغی سوونەتی و لە مەکتەبخانەکان دا. فینجەی دوای عینجە، هەم تەئکیدەو هەم جۆرێک ئاماژەی تەوساوی. ئەم تەوساوی بوونە بە هاتنی (چ شار)، ڕوونتر دەردەکەویت

سەر(سەر بە هیچ)---> مل
مل---> ماڵ---> ڕووخان---> ناژین

ئەم بانگهێشـــتنانە، لە جۆری مانایی و دەلالەتین. ئەوەی یەکەم دەلالەتی هاوتا و دووهەمین وسێهەم وچوارەمینیان، تێکەڵاوێکن لە دەلالەتی دژبەرو فۆرمیک. با، حەرەکەت و جووڵە و نەوەستان بانگ دەکاو، ڕۆیشتن وتەریقەت ئەنجامی ئەم زنجیرە تەداعییەیە. خواردنـــەوە، لەگەڵ هاوتاکانی، دژبەری خـــۆی، تینوایەتیش بانـــگ دەکات. با(ئەوچـــەل بە مانای بەڵـــێ)، دژبەری خۆی نا بانـــگ دەکات. خواردنەوەو تینوو بە یەکـــەوە ئاو تەداعی دەکەن و ئـــاو ئاوێنە و ئەویش بە حوکمی مەجازی هاونشـــینی، جیوە بانگ دەکات. ســـەریش هەر بەو شـــێوە یەک لە تەداعییەکانی دەتوانیت مل بیت. مـــل بە قەرینەی فۆرمیـــک، لە ناو ڕایەڵکـــەی زەینی شـــاعیردا، دەگـــەڵ حـــزووری پێش وەختی شـــار، ماڵ بانگ دەکات. ماڵ وێڕای هاوتاکانی وەک شارو ئاوەدانی، دژبەری ڕووخانیش دنەدەدات. ڕووخان بیرەوەری شاعیر، بۆ لای دژبەری ژیان، واتا ناژین پەلکێـــش دەکات. هەڵبەت ئەوەشمان لەبەر نەچیت، تەداعییەکان چەلـــی وایـــە زۆر دەبەســـترێنەوە بە تایبەتمەندییـــە تاکەکەســـییەکان و خەســـڵەتە فەردییەکان. واتا دوور یان نزیـــک و تۆخ یان کـــەم ڕەنگ بوونی بیرەوەرییـــەک لە زەیـــن دا، بە پێی مەنتقی زەمانی و زنجیرەی ڕوودانییان تۆمـــار ناکرێت. بەڵکوو بـــە پێی خوو و خـــدە و مەیل و ویســـت و تەمای کەســـەکان، دوورو نزیک دەخرێنەوە. واتا لەوانەیـــە ڕووداوێـــک زۆر کۆنتر بێت لە یەکی تر، بەڵام بە ئاشـــکرا بە وردەکارییەکانییەوە وەبیر بێتەوە، هەر لەبەر ئەوەی کەســـەکە بیرەوەریەکی تایبەت و خۆشی هەیە لە ڕووداوەکە، بۆیـــەش لـــە ڕایەڵکەکەدا، دەســـت وپێوەنـــدی پتری پێوە لکاوەو، تۆخ تـــر و خێراتر وەبیردێتەوەو وزینـــدوو دەبیتەوە. جا بۆیـــە، چەلی وایـــە تەداعییەکان تەواو تاکەکەســـین و بـــۆ ئەوانی تر بێ مانا دەنوێنیت. ســـەیر ئەوەیە، ئەو بیرەوەری و ورووژێنەرانەی پێوەندی ڕاســـتەوخۆیان لەگەڵ بـــۆن و بەرامەیەک هەیە، واتا هاوتـــای بۆن و عەترێکی تایبەت تۆمار کراون، زۆر تۆخ تر و بە هێز تر و درێژ خایەن ترن لەوانی دی. هۆیەکی زانستییانەی دەمارناسانەی ئەوەیە کە، دەمارەکانی وەرگرتنی بۆنی ناو لووت، تاقانە دەماری تەواوی لەشی مرۆڤن کە ڕاســـتەوخۆو، بە بێ هیچ نێونجی و پێچ و پەنایەک، دەلکێنەوە بـــە ناوەندی تۆماربوونی درێژخایەنی بیرەوەرییەکان لە مێشـــک دا. ئەو خەســـڵەتە سرووشتییە، دەتوانیت زۆر یارمەتی شاعیران بدات بۆ خولقاندنی وێنەو تەعابیرو تەداعی نوێ و سەرنج ڕاکێش.

بەڵام بە پێچەوانە، زۆربەی شاعیران زەینییان بە دیتن ڕاهاتووەو، پتر جەخت دەکەنە ســـەر دیـــاردە دیدارییەکان و ڕەنگ و فۆرم، تاوەکوو دیاردە بۆن و بەرامەدارەکان و تەداعییە بۆنییەکان.

بێینەوە ســـەر دەقی بەردەســـتمان و دەوامی خوێندنەوەی عینجەوفینجە.

« ... هەراوە شار خۆت بە ئاسن و هوتێلەوە تامەزرۆ
من بای ئەدەمەوە بە لەرزانەیی جیوەتەوە خەون ئەتۆرم
ئەو ... بە شارانە و بارانە ئەکۆکێ بێ هوتێل نووستن لە تۆدا
ئەخواتە ئاوێنە چۆڵەکانی تۆ.. »

شار---> هەراو
شار---> ئاسن---> هۆتێل
با---> بادانەوە---> لەرزانەیی---> جیوە
خۆم---> خۆت---> خەون
ئاو---> بارانە
شار---> شارانە
خەون---> هۆتێل---> نوستن
ئاوێنە---> ئاو---> ئەخواتە
ئاوێنە---> ئـــاو---> ئاوەدانی---> چۆل

ئەوەی کە بۆ چی شار، وێڕای تەواوی چەمک و گوتەزاکانی ســـەربە خۆی، ڕێک هـــەراو بانگ دەکاتـــە ناو دەق، لایەکی دەگەڕێتەوە ســـەر پێکهاتەی بیـــرەوەری تاکەکەســـی شـــاعیرو، ئەزموونـــە تاکەکەســـییە تایبەتەکانی ئەم، کە شار ســـەرەتا هەراوییەکەی بۆتە گرێی سەرەکی ڕایەڵکەی سەربەم چەمکە. بەڵام کە شار، ئاسن و هۆتێل تەداعی کات، بۆ ئێمەش ئاشـــنایەو، پێکهاتەیەکـــە ســـەر بـــە بیـــرەوەری هاوبەشی زۆربەمان.

ئەوەی کە بۆ چی شار، وێڕای تەواوی چەمک و گوتەزاکانی سەربە خۆی، ڕێک هەراو بانگ دەکاتە ناو دەق، لایەکی دەگەڕێتەوە سەر پێکهاتەی بیرەوەری تاکەکەسی شاعیرو، ئەزموونە تاکەکەسییە تایبەتەکانی ئەم، کە شار سەرەتا هەراوییەکەی بۆتە گرێی سەرەکی ڕایەڵکەی سەربەم چەمکە

با بە باری فۆرمیک و دەلالەتییەوە بادانـــەوە تەداعـــی دەکات. بادانـــەوەش لە ناو کـــۆی ڕایەڵکەی تەداعییەکانی ، لەرزانەیی بانگ دەکات. ئەو چەل ئەوەی سەرنج ڕاکێشـــە، پازدانی زەینی شـــاعیرە، لە حاڵەتی لەرزانەییەوە بۆ ماکـــەی جیوە. بە ڕواڵەت نە بە دەلالـــەت و نە بە فۆرمەوە ئەو دووانـــە ناگەنـــە یەک. بەڵام کـــە ماکەی جیوە جوان بناســـین، دەزانین یەک لە خەســـڵەتەکانی، فۆرمی دەڵەمەیی و خزیلک و لەرزانەیی ئەمە. کە وابوو ســـەیر نییە ئەگەر زەینی بزۆزی شاعیر، ئا بەم جۆرە لە باوە بگاتە جیوە.

کـــە هۆتێـــل وخۆم(من) و خۆت بەدوای یـــەک دا بێن، بە تەداعییەکی تێکەڵاوی فۆرمیک و وێنەیی ودەلالەتییەوە ســـەیر نییە بگەین بە چەمکی خەون. لە دارشتنەوەیەکی هاوتەریب دا، زەینی شاعیر کە لە ئاوەوە دەگاتە باران وبارانە، لە بانگهێشتنێکی

هاوتەریبی دی دا لە شـــارەوەش دەگاتە شارانە. من لێرە لام وایە تەداعییەکە پتر مۆسیقایی و ئیقاعییە تا جۆری تر.

ئـــەوەی تا ئێرە ئاماژەم پێی نەکردووە، شـــایەد چوونکە زۆر پێویســـت نەبووەو، لێرەدا پێویســـتە باسی لێ بکەم، مەسەلەی ئاراســـتەی ئەو پەیکانانەن کە بەوانـــەوە لە چەمک و واژەیێکەوە دەگەیشتینە واژەو چەمکێکی دیکەوە. لە واقیع دا دەبوایە هەردوو لای پەیکانەکان تیژ بانەو بە دوولاوە ئاراســـتەیان گرتبا، ئاوا --- >> . چوونکە پرۆســـەی تەداعی دوولایەنە و لە هات و چۆدایە. واتـــا بـــۆ نموونە ئەگەر ئـــاو ئاوێنە بانـــگ دەکات، ئاوێنەش ئاو وەبیردەهێنیتەوە. واتا دانووســـتانی بانگهێشـــتنی ئەم دوانە بەم جۆرەیە:

ئاو<---> ئاوێنە . کێشـــەکە هەر لێـــرەدا نابرێتەوە. بەر لەمە باســـی ئەوەمان کرد کە واژەو چەمک و وێنەو... هەکان، بە یەکەوە رایەڵکەیـــەک پێک دەهێنن. واتا هەر یەکەیەکی بیرەوەری چەندها لقی پێوەنـــدی و تەداعی لێ دەبیتەوەو بـــە پێچەوانەدەیان هێڵی بانگهێشتنەوەی پێوە دەلکێت. وەک دەبینن ئێمە بۆ ئەوەی بتوانین باســـەکەمان بەرهەســـت کەینەوە یەکەکانمان دووبـــەدوو لە پاڵ یەک داناوە، دەنـــا دەبا رایەڵکەیەکی چۆڵەپێچەی تێک چرژاومان کێشابایەوە کە نە سەری دیاربایەو نە بن، نە سەرەتاو نە دوایی.

بەرلەمە، هۆتێل، نوستن و خەونی تەداعی کردبوو، کەوابوو بە پێچەوانەش دەلوێ و، خەون هۆتێل و نوستن تەداعی دەکات:

خەون <---> هۆتێل --->> نوستن
هەرواش ئاوێنە ئاوو خواردنەوە:
ئاوێنە<---> ئاو<---> ئەخواتە
ئەگـــەر بە میکانیزمێکی فۆرمیـــک ودەلالەتی و تێکەڵاو، ئاوێنە، ئاوو ئاوەدانی بانگ دەکات، بە پرۆســـەیەکی دژبەرانەش دەلوێ ئاوەدانی چۆلەواری و چەمکی چۆل بانگ کات:
ئاوێنە<---> ئاو <---> ئاوەدانی <---> چۆلەواری <---> چۆل
«... من نا خۆت و تینوو و جیوەترین سینگ و ئەم ئاسنە ناخەوێ
چ هەرا هەرایەکە بە قۆیماخ
ئەی بەرد؟
شەقامە شینە شینی دێ و «سەما»یە پێت ئەڵێ «گواش»
بـــە زەمهەریـــری رۆژەوە.. هەتا هەتاو... هەتاو هەتـــا هەتا هەتا..
هەهە..هەهە... »

ئەگـــەر من، تۆ (خـــۆت) تەداعی کات، بەلامانەوە سرووشـــتی دەنوێنیت، کە چی لە خۆتەوە بۆ تینوو پەل هاویشتن تۆزێ رامان دەگریـــت بۆ ئەوەی پتر لە جۆری پێوەندی نێوان ئەم دو یەکەیە بکۆڵینـــەوە. کاتێ لە دەق دا دەخوێنینەوە کە چەند دێڕ بەر لەمە «تـــۆ بە نا ئەژیت وبە تینوو»، پێوەندی و هۆی تەداعی بوونی (نا و خـــۆت و تینوو) مان بۆ روون دەبیتەوە. هەڵبەت ئەگەر کرابا بە کردەوەو لەســـەر لاپەڕەی کاغەز رایەڵکەی سەربەم کۆپلەیەمان کێشابایە، تەواوی ئەو دەست وپێوەندیانە بە یەکەوە دیاردەبوون.

بـــە پێی میکانیزمی پەیکانە دوو جەمســـەرییەکە، تینووش دەمانگەینێتە جیوە:

تینوو<---> ئاو <---> ئاوێنە <---> جیوە

رێکەوەندی (جیوەترین ســـینگ) یش دیسان لەو ساتەوەختانەیە کە پێویستە بۆ گەیشتن بەو پرۆسەیەی کە لەوانەیە زەینی شاعیر تێی پەڕاندبێ و، هۆی گەیشتن بە تەداعی لە جیوەوە بۆ سینگ، لە خەســـڵەت و تایبەتمەندییەکانی یەکـــەکان تۆزێ ورد بینەوە. جیـــوە کانزایەکی بریقەداره کە لەگەڵ ئەوەی فلززە تۆزێ نەرمە. زەینی جوانی ناســـی شـــاعیر، لە هەناوی ئەم کانزا سپی و سۆڵ و نەرم و بریقەداره، کە خزمایەتییەکیشـــی لە گەڵ ئاوێنە هەیە، بەر لەمەش لەرزانەیی بوونی باس کرابوو(بە لەرزانەیی جیوەتەوە)، سینگێکی نەسرەوتوو بەدی دەکات:

جیـــوە<---> مەرمەرین وبریقەدارو نـــەرم و لەرزانەیی<---> سینگ
«... مـــن نا خـــۆت و تینوو و جیوەترین ســـینگ و ئەم ئاســـنە ناخەوێ...»

کە شـــاعیر باسی شـــار و هۆتێل و نەخەوتن دەکات، چاوەڕوانی ئەمەش دەکرێت کە لە شوێنێک دا دەنگە دەنگێک ساز بێت:

«... چ هەرا هەرایەکە بە قۆیماخ...»

لەم شـــوێنەی دەق دا شاعیر خۆی داوەتە دەست تەداعی دەنگی و ئەوە دەنگ و ســـەدای شارو دەسکەوتەکانی(هۆتێل و شەقام و ئاسن و...) ئەمە، کە وردە وردە لە دەق دا دەنگ دەداتەوە.

تەداعـــی بوونی قۆیماخ(کە لەوانەیە هـــەر قەیماخی خۆمان بێت، یان دانانی تورکان شـــایەد) دەلوێ بانگهێشـــتنێکی تەواو تاکەکەســـییانەی ســـەر بە بیرەوەرییەکانی شـــاعیربێت، کە لە پرۆســـەی ئۆتوماتیکی هەڵرژانی لافاوی زەینی شاعیر بۆ ناو دەق، بە تەداعییەک کە لە بەشـــی نیوە وشـــیاری شـــاعیردا لە نێوان هەراهـــەراو قۆیماخ دا هەیە، بە بێ ئـــەوەی نیگەرانی نامەنتقی بوونی حزووری ئەم بێت، یەکســـەر تۆمـــاری کردبێت. تەنانەت لەوانەیە، ئەگەر تەداعی بوونەکەی نیوە یان تەواو ناوشیارانە بووە، رێگە پێدانی بۆ ناو دەق تەواو وشیارانەو، بە پێی شێوەی دەلالەت پەرێزی دەق، بووبێت.

«... ئەی بەرد؟
شەقامە شینەشینی دێ...»

بەرد، لە نێوان قۆیماخ و شـــەقام دا، بەدەم پرســـیارەوە هاتووە، تاوەکـــوو دوایەش، کە چەلێ لەم وتارەدا نایگەینێ باســـی لێوە بکەیـــن، ببیتـــە تەداعی بۆ بـــەردو خیزوزیخ و بـــەردە بەردەی دوایـــە. هەڵبەت بەردی رەق و تەق، بـــە تەداعییەکی دژبەری قۆیماخیش، کە ســـپی و نەرمە، شایەد هاتووە تاوەکوو زەینمان ئامادەی شەقامی بەردرێژ بکات.

... شەقامە شینی شینی دێ و«سەما» یە پێت ئەڵێ (گواش)...

ئەم دێڕە، دێڕێکی تەواو ســـوورریئالییانەی شـــیزۆفرێنیکە، کە شەقام شینە شینی دێ، بە تەداعی فۆرمیکی شنەشنی با و، سەما ش لەگەڵمان دەدوێت و گواش مان پێ دەڵێ. بانگ کردنی سەما دوای شین، ئەگەر سەما بە جۆرێک هەڵپەڕکێ وەربگرین و،

شین به گریان و ڕۆڕۆ، لەسەر دابی تەداعی دەلالەتی دژبەر، زۆر دووره زەین نییە. گواش، جۆرێک کەرەســەی نەققاشی و ڕەسم کردنە، ئەگەر شــین بە ڕەنگ وەربگرین، بانگهێشــتنی گواش دوای ڕەنگی شــین لە زەینی شاعیردا، دیسانیش دەکەویتە دە خانەی تەداعییەوە، بەڵام ئەمجارە تەداعی تێکەڵاو و کارکردی:

با<---> شنە شن
شەقام<---> شینە شین
شین(گریان)<---> سەما
شین(ڕەنگ)<---> گواش

«... بە زەمهەریــری ڕۆژەوە.. هەتا هەتاو... هەتاو هەتا هەتا هەتا.. هەهە.. هەهە... »

ئەم دێڕە لەو دێڕە دەگمەنانەی دەقە کە دەنگ بۆتە هۆی تەداعی و، وای لێ دێ کە شاعیر بە قاقاوە دێتە دە پانتای دەقەوە. بەڵام سەرەتا بە تەداعییەکی دژبەرەوە، جیهانێکی دوو جەمسەری لە دەق دا ســاز دەکات و، لە ســەهۆڵبەندانی زەمهەریرەوە دەست پێدەکات و بەدەم تینی هەتاوەوە بەرەو قاقای پێکەنین دەڕوات:

«... بە زەمهەریری ڕۆژەوە... هەتا هەتاو...»
زەمهەریر(سەرمای سەهۆڵبەندان) <---> ڕۆژ <---> هەتاو
لە هەتــا هەتاوەوە، تەداعییەکان دەبنــە فۆرمیک ودەنگی و تا زایەڵەی دەنگی پێکەنینی شاعیر دەڕۆن:
« ... هەتا هەتاو... هەتاو هەتا هەتا هەتا ... هەهە... هەهە...»

ئەو چەنــد هەنــگاوە، نووســەری ئەم دێڕانــە لەگەڵ خوێنەری هێــژا هاوهەنگاو بوو و چەند کلیلی دایە دەســتی خوێنەری پرسۆک(کونجکاو) و تامەزرۆی زمان و دەقی بە ڕواڵــەت قورس و پێچەڵاوپێچــی ســووزەنی. لەوە پتر نامهەوێ چێژی کەشــفی دەق لــە خوێنــەری ژیر بســتێنم . دڵنیام شێوەی خوێندنەوەی داهێنەرانەتر لەوەی باس کرا و، شــوێن وخاڵی شــاراوەی پتر لەوەی نووســەر دەرەقەتی هاتــووە، لە دەق دا دەدۆزیتەوە. مەبەســت لەو چەندهەنگاوە، وەبیرهێنانەوەی ئەمە بوو کە:

۱. دەقێکی ئەدەبی کە بە هیچ کڵۆجێک نەخوێنرێتەوە بوونی نییــە، ئەگەر وابــوو، ئەوە دەق نییە، هەموو شــتێکە جگە لە دەقی ئەدەبی.

۲. ئەگەر دەرەقەتی خوێندنەوەی دەقێک نەهاتم، ســەرەتا شــک لە دەق بوونی ئەم ناکــەم، گومان لە وزەی خوێندنەوەی خۆم دەکەم و هەوڵ دەدەم شــێوازەکانی تری خوێندنەوەی دەق فێربم وتاقی کەمەوە.

۳. شاعیری بە ئەزموونی خوێندەوار(مەبەست لە خوێندەواری ئەلف و بێ زانین نییە، مەبەســت ڕاهێنانی مێشکە، داوا دەکەم چاوێــک بە وتاری نۆرۆســایکۆلۆژیای داهێنــان دابێنن.) ، لە تێک دانی زمان و شــپرزەکردنی ڕێزمان، مەبەســتێکی هەیەو، تێکڕووخاندنەکەی لە گۆترە نییەو، بە دانســتەو بە پرۆژەیەکەوە دەست دەداتە ئەم مەترسییەوە. ئەنجامی تێک ڕووخاندنەکەشی، بنیــات نانی بینایەکە بۆ خزمەت بە زمان و پتر دەوڵەمەندکردنی و هەراو کردنی هەتەر و سنوورەکانی.

۴. کەســێک وەک حەمەساڵەی سووزەنی، دوای چەند دەیە نوســین و خوێندنەوەو ، داهێنان و ڕاهێنان لە ناو سنوورەکانی زمانێک دا، ئیتر هەرتاکە کەسێک نییە سەر بە خۆی وهی خۆی. ئەم کەســە ئیتر بۆتە مجێوری مەعبەدی ئــەم زمانەو میراتێکی ئــەم کەلەپورە. قەدری بزانین و ڕێز بۆ قەڵەمەکەی و ماندوویەتی چەنــد دەیە کۆڵ نەدانی لە ئاقاری زمانێکی کۆنینە بەڵام فەقیرو بێ کەســی وەک کــوردی، دابنێین. ڕێز لێنان قودســییەت و ڕەخنەنەگرتــن نییــە، تەنانــەت ڕێزلێنان ڕێــک خوێندنەوەی قەڵەم و زمان و دەقی ئەم کەســەیە، بە چاوی ڕەخنەگرانە وە. نەک قســەی ســووک کردن وپللار هاویشتن، یان سڕینەوەی تەواوی ماندوویەتی و زەحمەتەکانی. دەق بخوێنینەوە نەک کەس

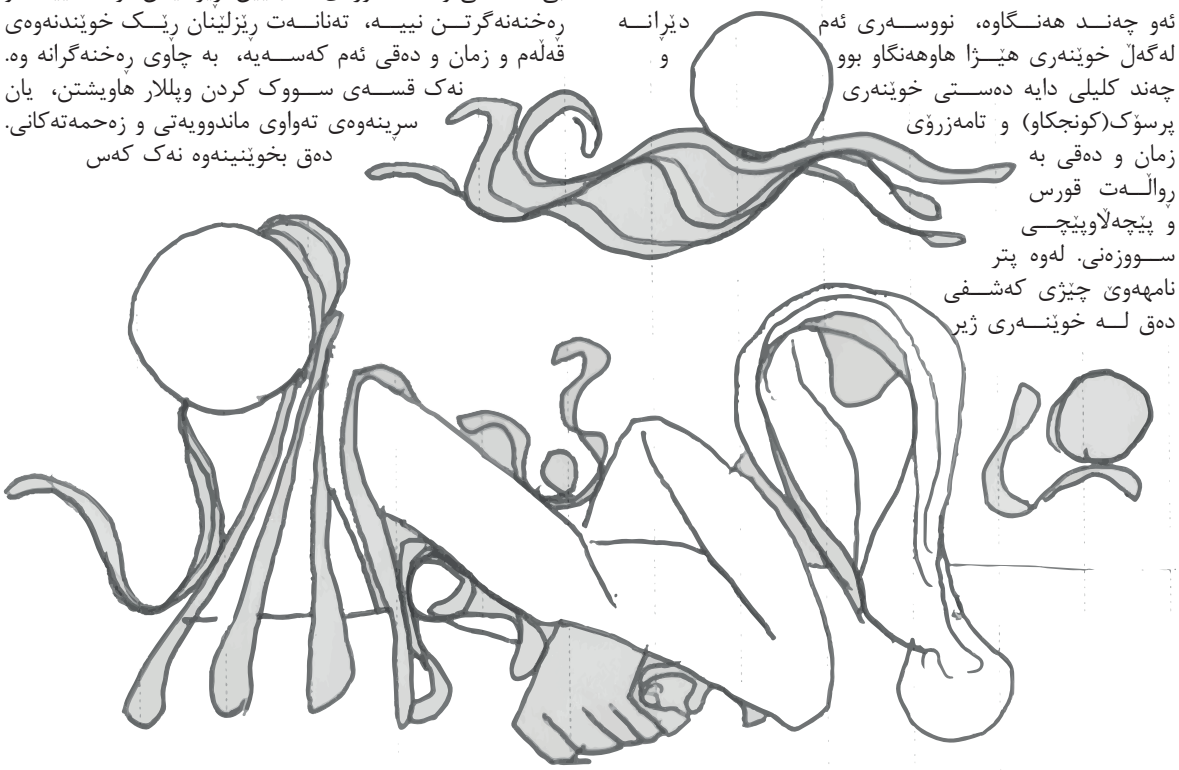

ئەدەب لە مێژوو تێدەپەڕێ

وتووێژێك لەگەڵ ساڵح سووزەنی

ئامادەکردنی: عەبدولخالق یەعقووبی

تۆ سەرەتا وەک شاعیر هاتیە نێو جیهانی ئەدەبەوە، بەلام دواتر لە بواری رەخنەش دەستت بە کار کرد، چی تۆی هانداە لە پەنا شێعر ئاوڕ لە رەخنەش بدەیەوە؟

نەک لای ئێمە، بەڵکوو زۆرێک لە رەخنەگران لە سەر ئەو باوەڕەن کە زمانی شیعر لە وڵاتانی جیهانی رۆژهەڵات لە مێژوویەکی درێژخایەندا زمانی زاڵی زارەکی و پانتای نقیسانیش بووە، رەنگە هۆکارەکەشی ئەوە بووبێ کە رۆژهەڵات بە گشتی زێدی پێغەمبەران بووە و ئوستوورە زەدەیە، وەک دەزانین ئوستوورە و شیعریش هەر دووکیان بە پێی پێناسەیەکی گشتی، زمانی ناخودئاگای کۆمەڵ بوونە و نزیکایەتی زۆریان لەگەڵ یەکدی هەیە کە من نامهەوێ بچمە ناو ئەو وێکچوویی و جیاوازیانەوە- بەس دەڵێم ئاشنایی من لەگەڵ ئەو دوو بوارەی ئەدەب زێدەتر یەکەم بە هۆی خوێندنەوەی بەردەوامە بوو لە کاتی لاویمدا ، دووهەم هەست بە پێداویستی نوێگەری لەو دوو بوارەدا. چەند دۆستێک بووین کە «وەحشەتناک» دەمانخوێندەوە و وەک ئەزموونی نقیسان من بۆ دەربڕینی ئەو تەوژمەی کە بەرەی ئەو خوێندنەوانە بوو، سەرەتا رووم لە شیعر کرد ئەمەش لە کاتێکدا بوو کە زەمینەی عەینی ئەو کات (واتە سەرەتاکانی شۆرشی گەلانی ئێران دژی پاشایەتی و بزووتنەوەی چەند بارەی گەلی کورد بۆ داوا رەواکانی لە مێژینەی) بۆ شێعر و شوعار یان دروشم ئامادەتر بوو. لای ئێمە کەسانێکی کەم دەیاننووسی و ئەو تاقمەش کە دەیاننووسی زۆربەیان شاعیر بوون و شێعر لە لایەن جەماوەریشەوە خوازیاری زێدەتری هەبوو... رەنگە شیعرەکانی ئەو سەردەمەی منیش زێدەتر وەڵامی ئەو داخوازییەی دابێتەوە تا رووکردێکی راستەقینەی زمان بەرەو شێعرییەت(بە بۆچوونی ئێستاکەم) ئەو شێعرانەش، بەس لەم لاولا دەخوێندرانەوە و هەوڵی بڵاوکردنەوەم بە شێوەی چاپ بۆ نەئەدان... ئەو کات لێرە گۆڤار و رۆژنامە و چاپەمەنی ئەوتۆش نەبوو... بۆ وەی بڵاویان بکەینەوە (لە بیرمە ساڵی ٦١(٨٢) بە زەفتێکی شکاوی ئەو ساتەی ماڵ ئێمە لەگەڵ جەلال مەلەکشا شرێتێکمان تۆمار کرد...) ئەوە دواجار بوو کە گوڤاری سروە لە سەر دەستی مامۆستا هێمن بڵاو کرایەوە و زۆرێ لە شاعیران و نووسەرانی ئەوساکە کەوتنە بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکانیان بە پێچەوانەوە من وەک یەکەمین هەنگاو بۆ بڵاو کردنەوە، وتارێکی رەخنەییم لە سەر شێعرێکی جەلال بۆ بەرێ کردن... کە من لام وابوو لە باری تەبایی وێنەگەلی دێری وئەستوونی(عموودی)یەوە یەکیان نەدەگرتەوە و سەیر ئەوە بوو کە جلال لە نامەیەکدا بۆی نووسیبووم کە باشی بۆ چوویتە، بۆوەی ئەو شێعرە لە راستیدا دوو شیعر بووە و سەفحەئارای سروە لە خۆرا کردوویەتی بە شێعرێک(!!) ئەو نامەی جەلال ئێستاش ماوە رەنگە کاتی خۆی بڵاوی کەمەوە... بە دوای ئەوەدا دوای ماوەیەک یەکەم شیعری من لە گوڤاری سروەدا بڵاو کرایەوە!؛

«پەپوولە: ئاگر هانی باڵەکانم پێی هەڵفرە...» دواجار بەشی یەکەمی وتاری رەخنەیی شاعیرانی لاو لە هەڵسەنگاندنی ئەدەبیدا بڵاوکرایەوە.. هەر چەند بەشی دووهەمی ئەو وتارە بە گوتەی جوانەمەرگ مارف ئاغایی تا رۆژی هەناردن بۆ چاپ سەفحە ئاراییش کرابوو... بەڵام لە ناکاو بەرپرسانی سروە بەچەند هۆیەکەوە (لایەن وابوو سیاسەتی تێکەڵ بووە(!!) بڵاوی ناکەنەوە... کەوایە ئەگەر بە ئەسێحی بمهەوێ وەڵامی پرسیارەکەی جەنابت بدەمەوە دەبێ بڵێم چ لە باری متالا و چ لە باری هەوڵدان بۆ بڵاو کردنەوەوە من شێعر و رەخنەم پێکەوە دەست پێکرد هەر چەند متالای رەخنەییم ئەو دەمیش زێدەتر بوو و ئاستی نووسینی رەخنەیشم /ئەو کات/ لە شێعرەکانم بەرزتر بوو.. هەر بۆیە رەحمەتی مارف بەردەوام لە نامەکانیدا و لە دانیشتنی دۆستانەدا جەختی لە سەر درێژەدان بە رەخنە بوو و داوای وتاری رەخنەیی لێدەکردم بۆ سروە کە ئەوکات لەوێ بوو..وەک پێشتریش ئاماژەم پێکرد ـ خوێندنەوەی زۆر و

جیدی لە ڕەخنەگرانی ئەوسـای فارس کەسانی وەک بەراهەنی میرعەلایی و کەدکەنی تا حقووقـی و تا.د... جورەهاندانێک بوو بـۆ من کە ڕووبەڕووی ڕەخنـەی ئەدەبی (لە ئەدەبی کوردیدا) ببمەوە کە ئەوسـات بە ڕاسـتی ڕێبوارانێکی ئێجگار دەگمەنی هەبوو و بڵاوکردنەوەی «شاعیرانی لاو لە هەڵسانگاندنی ئەدەبیدا» کە ئەو سـاڵانە بە شێوەیەکی زانسـتی ئاوڕی لە زمان و وێنە و کیـش و بیچمی زێهنی دەقی شـاعیرانی «ئەو کات لاو»دا بۆوە بەڕاسـتی دەسـتپێکی باش بوو بۆ ڕەخنەی ئەدەبی بە شێوەی جیدی. وەک دەزانن پێشتر ڕەخنەی لای ئێمە بەس شەڕە جنێو یان پیاهەڵگوتن بوو بە شـاعیران یان نووسـەرانێک کە دۆست یـان دۆژمنی بە ناو ڕەخنەگر بوون... نـەک خوێندنەوەی دەق بە پێـی بووتیقا یان بابەتـی و هێرمنۆتیکانە. لە درێژەی کاری ڕەخنەیی‌ش‌دا هەوڵم‌دا بو یەکەمجار لە کوردستان ڕەخنە بەرەو خوێندنەوەی چەند لایەنە بەرم. خوێندنەوەی گوڵی شـۆران لە شـەش گوشـەنیگاوە هەوڵێکی جیدی بوو لەو بوارەدا کە ئێستا لای زۆرێ لە ڕەخنەگران بۆتە باو و چەند خوێندنەوەیی جێگای خۆی کردۆتەوە..

وەک ئامـاژەت کـرد تۆ لـەو شـاعیرانە بووی کە شـان بە شـانی شـاعیرانێکی وەک جەلال مەلکشـا، ڕەحیم لۆقمانی، لە جەنگەی شۆڕشی گەلانی ئێران لە سـالی ٧٨ شـیعری بەرخودان و بەرەنگاریت دەنووسـی ودواتریش هاوهەناسە لەگەڵ شاعیرانێکی گەنجتر وەک مارف ئاغایی و فەرەیدوون ئەرەشەدی و ئینجا داکار دواتر بەرەی نوێخوازی وەک یونس ڕەزایی و شاعیرانی جیاواز لە نوێکردنـەوەی شـیعری هاوچەرخی کوردیدا هەوڵـت داوە و هەنووکـەش هـەروا بەردەوامی پێوەنـدی نێـوان ئەم شـاعیرانە لەگـەڵ خۆت وهەمووشـتان لەگەڵ پێشەنگی شـیعری نوێی کوردستان ڕۆژهەلات واتە سوارە ئیلخانی‌زادە لە ڕوانگەی دەقی شیعرییەوە چون دەبینیت؟

ڕاست ئەفەرموویت ... لەمێژە شێعر و ڕەخنەی ئەدەبی دەپێوم و نەگەیشتوومەتە کۆتایی هیچیان... لەو ماوە درێژخایەنەش‌دا زۆر هاورێم پێ گەیشـتووە زۆرم لێ وەکشاوە و زۆرێکی‌تر جێیان پڕ کردوونەتەوە بەڵام ڕێگا هەر ئەوەیە کە سەرەتا بڕیار بوو بیبڕین... تاقـی کردنەوەی نوێ و خەڵقی ڕچـەی نوێتر و هەموار کردنی بەردەکانی سـەر ڕێ و سـەر لە نوێ درێژە پێدان بە ڕێگایەکی نامۆی دیکە و ... تاد.

وەک گوتـم: لام وایە سـاڵی (٨٢١٩) بـوو لەگەڵ جەلال مەلەکشا شریتە شیعرێکمان تۆمار کرد وهەنێ شێعر دورشممان تیایـدا بڵاو کـردەوە... دواجار لەگەڵ بەریزان مـارف ئاغایی و فەرەیدون ئەرشـەدی چەند هەوڵێکمان‌دا بۆ وەی شیعری نوێ بێنینە فۆرمگـەل نوێترەوە و دواجار بەیاننامەی داکار و بەرێزان ئازاد ڕۆسـتەمی و بێهزاد کوردسـتانی و براییمی ئەحمەدی نیا و دوسـتانی دیکە و هەوڵدانێکی‌تر لەگـەڵ بەرەیەکی دیکەی شـاعیران (کە بـە ناوگەڵ جیـاوازی وەک جیـاواز خوازان و شیعری شـێت . بەرەی سـێ و چوار و نوێترخوازان، لە لایەن ڕەخنەگرانەوە ئاوڕیان لێدرایەوە) و ئێستاش ماوم و ڕێگە درێژەی هەیـە...وەک هەمـوو بوارەکانی دیکە... بـەڵام ئەگەر بمانهەوێ باسـی پێوەندی بکەین دەبێ بڵێین شـاعیرانی دوای سـوارە لە کوردستانی ڕۆژهەلات بە داخەوە جگە چەند هەولێک کە ئەویش زێدەتـر لە لاسـایی کردنەوە دەچووە، لەباری زمان و شـێواز و مۆسیقای عەروزی‌یەوە ڕێچکەی سوارەیان نەپێوا. هۆکارەکانیش لە ڕوانگەی منەوە ڕەنگە ئەمانەبێ کە؛ یەکەم شـیعری سـوارە ئەوکات بەس شـار و خەوەبەردینەی ئەویش بە شێوەی دەست نـووس بـڵاو ببۆوە و کەم لە شـاعیرانی لاو بـە تۆخی لەگەڵ دەقەکانی ئاشـنا بوون ئەو بۆچوونەش لە سەر ئەو دوو شێعرانە هەبـوو ئەوە بوو کە سـوارە ئەو کات لە ژێر شـوێن پەنجەی شـاعیرانی فارس و زمانی چریکی ئەو سەردەمەدا بووە و زێدەتر لاسـایی کردۆتەوە و شار وەک شێعرێکی ڕۆمانسی دژ بە شاری مۆدێرن و گەرانەوە بـۆ جوانی دێ دەهاتە خوێندنەوە ... بڕوانە دەمەتەقێ ئەو سـەردەمە لە گۆڤاری سـروەدا لە لایەن جەلیل ئازادیخواز و کەسـانی دییەوە... خەوە بەردینەش وەک ماسی‌یە ڕەشـە بچکۆلەکەی سـەمەد بێهرەنگی دەخوێنرایەوە هەڵبەت بەزمانێکی شـاعیرانەتر و دەوڵەمەندتر... هێشـتا زۆری مابوو بۆ ئەوەی کەسـێکی وەک ڕەهبەر مەحموودزادە ئەو دوو شـیعرە بە شـێوەی جیدی هەڵسەنگێنی وسوارە وەک قوتبێکی گرینگی بواری نوێخوازی گرێ بدات بە گۆرانەوە وشاری دەست دەسەڵات و شاری ئارمانی شۆڕشگێران (دەریا) پێکەوە هەڵسەنگێنی...ئینجا ئێمـە و مانان ئەو سـاڵانە هەموو خوێندنەوەکانمـان بە زمانی فارسـی بوو ئەو شـێعرانەی بە کوردی دەماندیتن زێدە شیعری پەشـێو و هەڵمەت و شێرکۆ و... بوون کە بە هۆی تایبەتمەندی ناوچەیی و دەسەڵاتی زمانی سیاسی‌یەوە زێدەتر دەوریان دەگێڕا و شوێن پەنجەیان لە سەر شاعیرانی ئەم دیو لە شیعری سوارەیی (کە من ئێسـتا لام وایە چ لە باری بووتیقـا و چ خوێندنەوەی هێرمنوتیکیانە و بابەتی لەو شـێعرە شوعاری‌یانە دەوڵەمەندترە) جەلال ئەوسـاڵانە لە حاڵ و هەوای پەشێوی‌دا قەڵەمی دەوشان و .. گەیشـت بە ناو بانگێ ... بۆ وی ئەگەر لەبیرتان بێ... جەلال ئەو کات لە «سـروە» تاقە گۆڤاری کوردسـتانی ئـەم دیودا بوو و دەرفەتـی بڵاوکرنـەوەی لە ئێمە و مانان زێدەتـر بوو... ئێمە باوەکوو دۆسـتایەتی زۆرمان هەبوو... بـەڵام من بە هۆی هەنێ کێشـەی سیاسـی و گیروبەندەوە... باوەکوو لەو جۆرە شێعرانەم زۆرهەبوو... (دەفـتەرگەل سـەمفۆنیا و دیـاری و هەزار دیوانی کەلەگەت لە پرسـەدا) بەڵام زور کەمیان لێ‌بڵاو کرایەوە...دوای بڵاو بوونەوەی وتاری ڕەخنەیی شـاعیرانی لاو لەهەڵسەنگاندنی ئەدەبی‌دا لەگەڵ مارف و فەرەیـدوون زێدەتر پێکەوە دەکوڵاین مارف چەند شێعرێکی لە گۆڤاری سروەدا بۆ بڵاو کردمەوە... بەڵام وەک ئاماژەم پێکرد مارف حەزی لەوە بوو کە من بەردەوام وتاری ڕەخنەی‌ئەدەبـی بڵاوبکەمەوە هەر بۆیە چەندین وتاری ڕەخنەی ئەدەبیم لەو سـاڵانەدا بڵاو کـردەوە و زێدەتر وەک ڕەخنەگر لە ناو دوسـتانی تازەدا دەناسرام تا شـاعیر_ بەڵام شێعر خۆی بە هیـچ ئەرێ و نەبێ یەکەوە نابەسـێتەوە وەک گوتم من یەکجار زۆر دەمخوێندەوە و زۆریـش تامەزرۆیی نوێگەری بووم... هەنێ هەوڵم‌دا بۆ وەی بتوانم زمانێکی تایبەت بە خۆمم هەبێ و لەگەڵ هەموو دۆسـتایەتی ئەو بەرێزانەدا هەرگیز نەچمەوە سەر شێوە

بەکارهێنانی ئەوان لە باری زمانەوە وەک سەرەکی‌ترین فۆرم... مارف جوانەمەرگ بوو و فەرەیدوونیش پەرەوازەی هەندەران و من دەفتەری درۆ مۆقەددەسەکانم کوتایی هات دەستم کرد بە شێعرەساتەکان کە لام وایە گەورەترین شوێن پەنجەی بەجێ هێشت و بەرەی دواتر زێدەتر ئاوڕیان لێ دایەوە..و.. رچەگەلی نوێتر ساز بوو.

«داکار»چی؟

لێرەدا پێویستە ئاماژەیەکیش بە پرۆسەی شێعری داکار بکەم؛ وەک لە وتووێژێکی دیکەش‌دا(بۆگۆڤاری رامان) ئاماژەم پێ‌کردوە هەوڵەکانی ئێمە لە رێگای فەرەیدوون ئەرشەدی‌یەوە پێوەند دەبێ بە هەوڵدانی چەند دۆستێکی دیکەوە لە مەریوان و بەیاننامەی داکار سالی ١٣٧٧ی ه لە چوارەمین پێش‌ژمارەی سیروان بڵاو دەبێتەوە کە ناوی منیشی بەژێرەوە بوو بێ ئەوەی تا کاتی بڵاو کردنەوەکەی دیبێتم... ئەو بەیاننامەیە، هەرچەند لە بەیاننامەکە دەرنەچوو و دۆستان پەرەوازە بوون، بەڵام گۆمی مەندی سەلەفیەتی ئەدەبیی شڵەقاند و دەروازەیەکی دیکە کرایەوە بو روانینی نوێتر و جیاوازتر و دەمەتەقێ وشەرەقەڵەمی باشی بەدواوە بوو کە هەمان ئەوشتە بوو کە داکار دەیویست.

تۆ پێت وایە ئەدەبیاتی کوردی تا چەندە توانیویەتی خۆ لە پێوانە گشتیەکانی ئەدەبێکی سەرکەوتووی جیهانی نیزیک بکاتەوە؟

(گەر ئاماژە بە هەنێ داهێنەر و دەقی ئەدەبەکەمان بکەی دەتوانین پتر لە وەڵامەکەت کەڵک وەرگرین)

- پێوانەکانی ئەدەبی جیهانی گشتی نین و قاڵبێکی دیاریکراویان نییە کە ئێمە ئەدەبیاتی خۆمان لەو قاڵبە بدەین بۆ وەی بزانین خۆمان لە ئەدەبی جیهانی نیزیک کردۆتەوە یان نا...

ئەدەبیات رۆحی زیندووی هەموو گەلانی جیهانە کە لە زماندا دێتە نواندن و دەنگدانەوە و گەشە و نەشە. دیارە زمانی هەر نەتەوەیەکیش جیاوازی سەرەکی و بنەڕەتی هەیە لەگەڵ زمانەکانی دیکە و جگە ئەوەش کەلتوور و چۆنیەتی ژیان وباری مێژوویی تەنانەت جوگرافیای و ... تاد هەر نەتەوەیەک ناراستەوخۆ و لە کاناڵی زێهنی شاعیر یان ئەدەیبەوە دێتە پانتای نقیسان و دواتر بڵاوکردنەوە... هەرچەندە دواتر پێکهاتەخوازان هەوڵیان‌دا ئەو زێهنیەتانەش لە ئوستووره ئەفسانەکانەوە.. تا چونیەتی جل و بەرگ و تەنانە خواردەمەنی لەهەموو جیهان‌دا پێکەوە ببەستنەوە... بۆئەوەی بیسەلمێنن زێهنی مرۆڤ بە گشتی بە پێی پێکهاتەیەکی وەک یەک یا نزیک لەیەک کاردانەوەی هەیە... بەڵام وەک دەزانین ئەوە تەنیا خوێندنەوەیەکی دیکەیە و بەس... ئینجا ئەدەبی جیهانی بە واتایەکی زۆر ساکار یانی ئەدەبی هەموو جیهان کە هەڵبەت ئێمەش بەشێکین لەو جیهانە کەوایە گرینگ ئەوەیە بزانین ئێمە چیمان کردوە یان چیمان بەو ئەدەبە جیهانی یە زیادکردوە... دیارە بە هەمان ئەندازەش لە ئەدەبی جیهانی نیزیک بووینەتەوە...

بە بڕوای من هۆی نەبوون یان لاواز بوونی رۆشنبیری لای ئێمە هەمان بە گشتی روانینە لە زۆربەی دیاردەکانی دەوروبەر... بۆ وێنە ئەدەبیات لە جیهاندا مێژووی درێژخایەنی هەیە و لە رەوتی بەردەوام‌دا بووە و لە زۆر رێباز و قوتابخانە و دژ قوتابخانەی تێپەڕاندوە و ژانرگەل جیاوازی پێک‌هێناوە کە ئەدەب لای ئێمە بەس لەم ساڵانەی دوایی‌دا خوێندوویەتەوە... و هەوڵی‌داوە نموونەیان لێ سازکاتەوە و هەنگاوی باشیشی هەڵیناوە ژانرگەلی چیرۆک ـ رۆمان، شانۆنامە ـ سینەما رەخنەی ئەدەبی لای ئێمە خاوەنی مێژوویەکی ئەوتۆ نییە و زمانی کوردیش زمانێکی جیهانی نییە لە مێژوویەکی درێژخایەندا نەک هەر دەسەڵاتێک پشتی نەگرتووە، بەڵکوو دەیان دەسەڵات نوقمی زەوی کردوە... بە لەبەرچاوگرتنی رەوتی دەسەڵات ـ مەعریفە وسازکردنی یەکدی ئاسایی‌یە ئەگەر زمانی ئەدەبی مەش لە جیهاندا هێند بەرچاو نەکەوتبێ... دڵنیام ئەگەر شاری مۆسیقارە سپی‌یەکان بە زمانی ئاڵمانی ـ فەرەنسی یان ئینگلیسی و چووزانم ئیسپانیۆلی بنووسرابا ئێستا رۆمانێکی ئەوپەڕجیهانیش بوو... بەڵگەش بو قسەکانم.. فیلمەکانی یلماز گونای و بەهمەن قوبادی‌یە.. لە بەر ئەوەی زمانی وێنە زمانێکی جیهانی‌یە... باوە کوو هیچ مێژوویەکی کاری سینەمایی لە پشت سینماکارانی کورد نیە... دەبینن چۆن بوونەتە بەرهەمی جیهانی و ناوبانگ دێننەوە...بەڵام ئەگەر هەر ئەم پرسیارەت لە مەڕ شێعری کوردی بکردایە.. وردتر ئەمانتوانی بەرئاوردیکی عەینی‌تر بکەین؛

شوێن پەنجەی نێوان دەقێتی شیعری فارس ـ تورک، عەرەب ـ دەقی شیعری کوردی دەوڵەمەند کردەوە و زمانی شیعری کلاسیکی کوردی بە هۆی کەڵک وەرگرتنی بە جێی لە زمانی دەولەمەندی ئەوان شوێنگە و پلەو پایەکی ئەوتۆی بۆ خۆی پێک هێناوە و گەمەیەکی بوێرانەی بەو زمانانە کردەوە. مەلای جەزیری، نالی، مەحوی، مەولەوی تاوەگۆزی لەو شاعیرانەن کە خوێنەری چالاکی سەردەم بە خوێندنەوەی دووبارەی دەقەکانیان دەتوانێ بیانهێنێتە ریزی شاعیرانی جیهانیی. بۆوەی ئەوە خوێندنەوەی دووبارە و چەندبارەیە کە دەق زیندوو رادەگرێ

> **ژانرگەلی چیرۆک ـ رۆمان، شانۆنامە ـ سینەما رەخنەی ئەدەبی لای ئێمە خاوەنی مێژوویەکی ئەوتۆ نییە و زمانی کوردیش زمانێکی جیهانی نییە لە مێژوویەکی درێژخایەندا نەک هەر دەسەڵاتێک پشتی نەگرتووە، بەڵکوو دەیان دەسەڵات نوقمی زەوی کردوە...**

و لە تــەم ومژ و تێپەڕینی زەمەن ئەیپارێزێ و بە شــێوەیەکی نــوێ و نوێتر ئەینوێنێتەوە، ئەگینا بە بێ خوێندنەوەی جیهانی دەقی جیهانیشــمان نابێ ئەدەبیش وەک هەموو مەعریفەیەکی دیکەی ژیانی مرۆڤ، ویتگونشتاین گوتەنی، جورە یاری وکایەکی زمانییــە کە لە پێوەندی لەگەڵ دەقی پێش خۆی نێوان دەقێتی و خوێندنەوەی نوێدا.. درێژدەبێتەوە و بێ کوتایین. بە خۆشیەوە رەخنەگرانی ســەردەم خۆیان لەو بوارەش دەدا و ئەتوانن بڕوانن خوێندنەوەکانــی خــودی جەنابت لە ســەر نالــی و مەحوی و ئاوردانەوەی کەسانی دی لە گۆشە نیگای فورمالیستی و پێکهاتە خواڕانە و دیاردەناســانە هێرمۆتیکیانەی هەر ئەو شاعیرانە... من کاتی خۆی لەم رواڵگەوە نالی و خوێندنەوەی نوێیەکانی سەردەم بــلاو کردەوە و هەوڵــمدا دەقی نالی لە چەندین گۆشــەنیگای رەخنەیی نوێ بێنمــەوە ناو کایەکە...

دیــارە ئەم هەوڵانە چەنــد بەهێز بن ئەوەندەش ئەتوانی هیــوادار بین کە دەقەمانمان زیندوون. لە بیرتان نەچی ئێســتا رەخنەگر و خوێنەر دەورێکی ئەوتۆیان هەیە لــە خۆڵقاندنی دەقی جیهانــی و تەنانــەت ناوچەیــشدا شــیعری نوێ کوردی (جیا لە رۆمان و چیــرۆک...) ئــەو دەوڵەمەندیەی ئەدەبی کلاســیکی لە پشت بوو هەر بۆیــە لــە فۆرمــی نــوێ و نوێتری خۆشــیدا لە گۆران و سوارە و رواڵگە و کفری و ئەم دواییانە نوێترخوازانیدا بە رای مــن لەگەڵ رەوتــی ئەدەبی جیهانــی بوونە و لانی کەم لە ئەدەبی دراوســێکانی کە هــەر کامەیان کەڵە شــاعیرانی گەورەیان لە پشت بووە ـ دوانەکەوتوونــە... بەڵام وەک پێشــتر ئاماژەم کرد زبانی کــوردی زمانێکی جیهانــی نیــە و غەدری گــەورەی لێکــراوە ... ئاشــووری یەکێــک لە رەخنەگــران و رووناکبیرانــی فارس دەڵێ؛ مەڵبەندی ســەرەکی زمان لە هەمــوو پانتاکانــی ژیانــی مودێرندا زمانگەلی ئینگلیســی ـ ئاڵمانی ـ فەرانسەیی بوونە و زمانگەلی دیکە یان لاســایی وانیان کردۆتەوە یــان وەرگێڕی ئەو زمانانە بوونــە بۆ ناو زمان و گوتاری مودێرنــەی خۆیان، زمانی کوردی بەو پێیە رەنگە وەرگێڕی زمانی دەســتە دووهەمی ئەو زمانانە بووبــێ لە زمانگەلــی دیکەوە و ئەمەش وای کــردوە کە ئێــمە تەنانەت لەبــواری ئەدەبیش دا بەردەوام هەوڵی تاقی کردنەوەی ئەزموونەکانی و قوتابخانە ســەرەکی و ناسەرەکی ئەوانمان دابێ بــەڵام جیهان یەکجار بچووک بۆتەوە و من بەش بە حاڵی خۆم هەوڵی مرۆڤ بۆ گەشــە و نەشــە. لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بە هەوڵگەلێکی جیهانی ئەبینم و ئاوەها دابەشیان ناکەم... من مافی خۆمە کە فرۆکەم هەبێ هەرچەند لە ســەرەتادا من فرۆکەم ساز نەکردبــێ من مافی خۆمــە بە پێی «بوطیقــا» دەق بخوێنمەوە هەرچەند ئەرەستوو لە هۆزی من نەبێ بۆ وەی مرۆڤ بە گشتی یەک هۆزە و ئەوە دەســەڵات و سیاسەت و ئایدولۆژیە لێکیان جوێ دەکاتەوە و شــەڕی گــەورە گەورەیان بــۆ دەنێــتەوە و ئەدەبیــات رەنگە خاوێنترین و جوانترین ئەزموونی مرۆڤ بێ کە بۆ هەموو مرۆڤ دەنووســرێ نــەک بۆ خێڵ و نەتەوە و وڵاتێکی تایبەت. بە قەولی شــاملوو«ئێمە خاوەنی دەردی هاوبەشــین» و ئەدەب رەنگە چێژ و خۆشی هاوبەشیشمان بێ! لە بواری ئەدەبی نویــشدا وەک ئاماژەم کرد ئەدەبی کــوردی باش هاتۆتە پێش ئەگەر بمانهەوێ ئاماژە بە هەنێ داهێنەر ودەقی نوێخوازی دوای رواڵگە و کفری بکەین ئەتوانین لە بواری شیعریدا باسی ئەنوەر مەســیفی و فەرهاد پیربــال و فورمخوازەکانی هەولێر بکەین لە ســەرنج دان بە بیچمی زێهنی چەند بازنەیی و چۆن نووســین لــە بــری چــی نووســین، هەروەها نوێترخوازان یان شاعیرانی جیاواز (بە بۆ چوونی فــەرزاد میرئەحمەدی) لە بواری سەرنج دان بە سێڵاوی هۆش و چەند دەنگی بوونی دەق و دەستکاری کردن و گرینگی دان بە زمانی شیعری و بەگشــتی نوێتر کردنەوەی فۆرم و بابەت و ... کە بە راســتی جێی باسن. لە بواری چیــرۆک و رۆمانی نوێشدا چیــرۆک و رۆمانەکانــی عەتا نەهایی قــادر هیدایەتی و بــە ختیار عەلی و شێرزاد حەسەن و ... جێی سەرنجن.. عەتا نەهایی لە بەر هەوڵدان بۆ تەبایی لە راده بەدەری فــۆرم و ناوەرۆک لە باڵندەکانی دەم بادا ـ سەید قادر لە بەر شێوە دەربرینی نوێ تر و زمانی جیاواز لــە نوقیلێتی دەنگی نوختەدا بەختیار عەلــی بە هــۆی کەڵــک وەرگرتنی بەجێ لە زانیاری و ئاگایی گووشــراو نێوان دەقیتی هونەری لە ئوستووره و فەلسەفە و زانستە کۆمەڵایەتییەکانەوە تا ژیانی مێژوویی مرۆڤ و رەخنەکاری دەسەڵاتی کوردی... شێرزاد حەسەن بە هۆی بەرجەستە کردنی کومەڵگای دەســت باوک و گرێ جنســیەکانی ئەو کۆمەڵــگا و... دەق و کەسانی دیکەش هەنە کە رەنگە لەم دەرفەتەدا باسیان نەکرابێ...

لە بواری رەخنەی نویشدا حەتم دەبێ ئاماژە بکەینە گرووپی رەهەند لە باشووری کوردستان و نوێترخوازان لە رۆژهەڵات..

> **به رای من وەرگێڕان پردێکی مێژوویيە بۆ پێوەندی و هاوتەبایی و جیهانی کردنی فەلسەفە و زانست و هونەر و مێژوو بەگشتی، بۆ نموونە لە باری مێژوویی‌یەوە وەرگێڕانی بەرهەمی فەیلەسووفانی یوونانی کۆن لە سەدەی سێهەمی کۆچی بوو بە زمانی عەرەبی ئەم کارە ئەو دەستکەوتەی لە چنگ فەوتان و شەوە زەنگ پاراست**

تۆ گرینگایەتی بزاڤێکی بە گوڕ و بەهێزی وەرگێڕان بۆ ئەمڕۆی ئەدەبی کوردی لە چیدا دەبینی؟

- بە رای من وەرگێڕان پردێکی مێژوویيە بۆ پێوەندی و هاوتەبایی و جیهانی کردنی فەلسەفە و زانست و هونەر و مێژوو بەگشتی، بۆ نموونە لە باری مێژوویی‌یەوە وەرگێڕانی بەرهەمی فەیلەسووفانی یوونانی کۆن لە ســەدەی سێهەمی کۆچی بوو بە زمانی عەرەبی ئەم کارە ئەو دەســتکەوتە گــەورە جیهانی‌یە لە چنگ فەوتان و

شـــەوە زەنگی سەدەکانی ناوەراســـت لە ئوروپا پاراست و دواجار لەگەڵ زانســـتەکانی ئەوســـای رۆژهەڵات گەڕایەوە بۆ ئورووپای ســـەدەی ١٢ و ١٣ و زەمینە و بەســـتێنێکی لە باریان رەخساند بۆ پێشـــکەوتن و لە دایک بوونی ســـەدەکانی نوێتر ئەمەش بە راســـتی دەســـتکەوتێکی گەورە بوو کە حاشا هەڵنەگرە دووهەم وەرگێڕانی هونەری ئەفســـانە نووســـی کەســـانی وەک هۆمێر و سوفوکل و ئاشیلۆس و سیســـرۆ بوو بە زمانە ئەورووپیەکان و بووە هۆی ناســـینی ناخودئاگای زێهنی جیهانی مرۆڤ و ... یان وەرگێڕانی کلیلەودەمنە لە سانسکریتەوە بۆ زمانگەلی عەرەبی و فارســـی .. و دەیان نموونەی تر کە بە راستی دەستکەوتگەلێکی جیهانین لە ســـەدەکانی نوێشدا زانســـت و فەلسەفەوتکنولۆژیا وهونەری خۆرئاوا گەشەیەکی سەرسوورهێنەری هەبووە و وڵاتانی دیکە تەنیا لە رێگەی زمان و وەرگێڕانەوە هەوڵیاندا لەو کاروانە نەخافڵن و وەدوا نەکەون. ئەم رەوتە بەردەوامە و زمانەکانی عاڵەم بە هوی وەرگێڕانەوە گوتارەکانی خۆیان وەشەپۆلان دەخەن و لە هەموو بابەتێک وەردەگرن و دەنێرنەدەرەوە... ئەم بزاڤە بە هەوڵ و هیمەتی دەیان کەســـی وەک جەنابت لـــە کوردەواریدا وەرێ کەوتووەو لە لایەکەوە دەبێتە هۆی دەوڵەمەندبوونی زمانەکەمان و لە لایەکی دیکەوە بەرەی ئێســـتا و داهاتوومان ئاشـــنای زۆر رێبازی نوێی دیکە دەکا لـــە پانتاگەلی جوراوجۆری بەرینایەتی زماندا... بـــە داخەوە رەنگە لە بەر تازە دەســـتپێکردنمانەوە یان ئاشنانەبوونی باش لە سەر هەر دوو زمانی بنێر و وەرگر یان کەم دەســـەڵاتی خۆمان و بە پەلە بوونمان هەنێ تێکستی وەرگێڕدرا و دەبینین کە مەبەســـتیان نەپێکاوە یان لە حاســـت تێکســـتی ســـەرەکی بەلارێدا چوونەو ... تاد کە ئەمە ئاســـایی نیە و حەتم دەبێ لە پاڵ ئەو بزاڤەدا ئاوڕ لە بزاڤی رەخنە لە سەر وەرگێڕانیش بدەینەوە هەوڵی بەرئاورد کردنی تێکستەکان گوڕوتینێکی تازەتر دەداتـــە بزاڤی وەرگێڕانی کوردیش. بـــە داخەوە هەنێ لە قەلەم بەدەستان وەرگێڕانیان لا ئاجووری بیانییە و بە چاوی سووکەوە لە وەرگیاأن دەأوانن... کـــە کاتی خۆی وەڵامی ئەوانە دراوەتە و پێویســـت بە دووبارە کردنەوە ناکات بەس پێویستە ئەوە بڵێم ... یەکێ لەخاڵە ســـەرەکییەکانی بەجیهانی بوون بزاڤی بە گوڕ و هێـــزی وەرگێڕانە ... لە هەموو زمانـــە زیندووەکانی جیهان و بە پێچەوانەوە...

وەک دەزانیـــن ئـــەو ئەدەبیاتەی لە کوردســـتانی رۆژهەڵات ســـەری هەڵداوە خۆرسک و خۆبژیوە ئەدەبیاتێکـــە پشـــتیوانییەکی حکوومەتـــی و ناحکوومەتی نیە. بەڵام لە کوردســـتانی باشـــوور بارودۆخەکە بە پێچەوانەوەیە لە وێندەرێ دەیان دام و دەزگای حیزبـــی و حکوومی پشـــتیوانی لە بزاڤی رۆشـــنبیری دەکەن ئەم دوو دۆخە جیاوازە چ خەسار یان دەســـتکەوتێکی لەم دوو بەشەی کوردستان لێ کەوتۆتەوە؟

ـ هەوێنی ســـەرەکی بـــۆ وەڵام دانـــەوە بەم پرســـیارەی جەنابت دەگەڕێتـــەوە بـــو پێوەندی و ململانـــێ و یەکگرتـــن و لێکدابڕانی دوو گوتـــاری مێژوویی بە ناوی مەعریفە و دەســـەڵات و چونیەتی خوێندنـــەوەی ئەو دوو گوتارە. هەنێ رووناکبیران ئەم دوو گوتارە لە هاودژایەتی یەکدیدا دەخوێننەوە و لایان وایە دەســـەلات بەردەوام لە ســـەرکوتکردنی مەعریفەدا بووە و بەوپێیە مێژوو دەبێتە مێژووی دەســـەڵاتی ســـەرکوتکەر و مەعریفەش بەردەوام بەرەنگاری کردوە و لەهەوڵی رووخاندن و تێکشـــکاندنی دەســـەڵاتدا بـــووە ... ئەمە بۆچوونێکی کلاســـیکییە کە دەسەڵاتی بەس بە دەسەڵاتی سیاسی و حکوومەتـــی زانیـــوە و وەک ئەرکێکی شۆڕشـــگێڕانە هەوڵیانداوە هەمـــوو مەعریفەیەک بۆ بەرەنـــگاری و دژایەتی ئـــەو جۆرە هێزە بـــەس لە حاڵەتی دژایەتیدا بخوێننـــەوە و جگە ئەوە بخەنە بەرەی دەســـەڵات و دژایەتی بکەن.. فاکتی مێژوویش بۆ بەڵگەهێنانەوەی ئەم بۆچوونە ســـەدەکانی رەشی ناوەراستی ئۆرووپایە کە دەسەڵاتی زمانی ئایینی و سیاســـی بە توندی دژی هەرچەشنە مەعریفەیەکی زەمینی دەوەســـتان و کوشـــت و بڕی رووناکبیران ئاسایی بوو.. ئەم بۆچوونە بـــەڵام ئەوەی لە بیرچووبوو کە دەســـەڵاتی ســـەدەکانی ناوەراســـتی ئوروپا پشت ئەســـتوور بوو بە فەلســـەفە و مەعریفەی ئەرەســـتوو و دەســـەڵاتی زمانیی(مەعریفەی) ئایینی کلیســـا و لە خۆرا (واتە بە بێ مەعریفە) ســـاز نەببوو.. مێژوو بە گشـــتی نیشان دەدا کە دەســـەڵات و مەعریفە لە هەوڵی ســـازکردنی یەکدیدان و بـــەردەوام یەکـــدی بەرهەم دەهێنەوە ئەمـــە بۆچوونی دووهەمە لە چۆنیەتی پێوەندی دەســـەڵات ومەعریفە کە؛ هیچ دەســـەڵاتێک بە بێ مەعریفە و هیچ مەعریفەیەکیش بە بێ دەســـەڵات ناچەســـپێ هەر بۆیە دەســـەڵات لەم خوێندنەوەدا بەس دەســـەڵاتی حکوومی و سیاســـی نیە بەڵکو دەبێتە ئیپســـتمەیەکی زمانیی زاڵ کە رەنگە هەر لە زمانی باوکی یەکەمەوە ســـاز بووبێ و سەرەتا لە ناوبنەماڵەدا کاریگەری خۆی دەنوێنێ و ئینجا لە رێگەی ســـازکردنی کلتوور و پـــەروەردەوە کۆمەڵگا دەتەنێتەوە.. لەم بۆچوونەدا گوتاری زال بەس گوتاری سیاســـی ناگرێتەوە. لێرەدا دەســـەڵات هێزێکی نادیارە کە تانوپۆی لە دەروون و نەستی کەسایەتییەکانی کۆمەڵگادا تەنیوەتەوە و دەسەڵاتی سیاسی و حکوومی بەخواست و ئیرادەی ئەو دەسەڵاتە بەرەهەم دێ لێرەدا ئوستورەو ئایین (ناخودئاگای کومەڵ) و کولتوور و...تێکـــەل بە مەعریفەی ســـەردەم دەبن بەرەنگاری ئەو بەشـــەی دیکەی مەعریفە دەبنەوە کە مقاومەت و بەرەنگارییان دەکا.. ئەویش نەلە بەر ئەوەی بەگشـــتی چەمکی دەســـەڵات رەفزبکاتەوە بەڵکوو بۆ ئەوەی بتوانی کاتی خۆی دەســـەڵاتێکی دیکە ســـازبکا. کەوابوو ئاســـاییە ئەگەر لە کۆمەڵگادا هەرچەشـــنە مەعریفە یەک لەگەڵ یـــا دژ و ناتەبـــا لەگەڵ هێز و دەســـەڵاتێک هەبوونیان هەبێ دیارە گۆتارگەلـــی بەســـتراو هەوڵی مانەوە ئەدەن و مانـــەوەی خۆیان لە رەفزکردنـــەوە و دژایەتی گوتارگەل ئاوەڵا و کـــراوەدا دەبینن و بە پێچەوانـــەوە گوتارگەل کراوە گەشـــەو دەســـەڵاتدارێتی خویان لە راکێش کردنی هەموو هونەر و مەعریفەی مرۆڤدا پێناســـە دەکەن هونەر وئەدەبیش رەنگە لەم یاســـایە بەدەر نەبێ؛ ئەگەر شاعیران لە مەعریفەی ئەفلاتوونی دەکرێنە دەرەوە بە مانای فەوتانی دەسەڵاتی هونـــەر و شـــیعر نیە و نەبـــووە... ئەدەب و هونەر بەهـــۆی نواندنی خـــەون و خولیا و ئاواتەکانی مێژوویی مرۆڤ و ســـتاتیکیای دەق، دەسەڵاتێکی دیکەی زمانی ونیشانەیی ساز دەکا کە دواجار تەنانەت گوتارگەل ئایینیـــش هەوڵیاندا بیهێننە ژێـــر رکێفی خۆیان ... بە تایبەت ئەم دۆخە لە کوردەواری خۆماندا بە هۆی نەبوونی دەرفەت و هێزە دەســـەڵاتدارێتی زۆربەی گوتارە نائەدەبییەکانیش دەسەپێ بە ســـەر هونەر و بەتایبەت ئـــەدەبدا وئەدەبیات تەنانەت هەڵگری باری شۆڕش و نیشـــتمانپەروەریش دەگرێتە ئەستۆ و دەبێتە کۆی

مەعریفەکانی ئینسانی کورد و ئەمەش لەحالێکدایە کە لە رەوتی مێژووماندا (دوای شکستی یەکجارەکی مادەکان) ئێمە خاوەنی دەسەڵاتێکی ئەوتۆ نەبووینە کە پشتیوان و یارمەتی دەری ئەو بزاڤە ئەدەبیە بووبێ هەر بۆیە دەبینین لە چاو ئەو ساڵانە واتە لەوکاتەوە کوردایەتی بووژاوەتەوە و خاوەن دەسەڵاتێکی حکوومیە چ لە باری کەمایەسی و چ چەندایەتییەوە ئەدەبی کوردی گەشەی سەندوە...

لەم حاڵەدا گرینگ ئەوەیە دەسەڵاتی کوردی خۆی لە گۆتارێکی بەسراو یان کراوەدا پێناسە بکا ئەگەر دەسەڵاتی کورد خۆی لە رەوتی ژیانی شارستانی و ئازادیخوازی و دیموکراسیدا پێناسە بکا ئەرکی سەرشانیەتی پشتیوانی ئەدەب و رەخنە و هونەر و رۆشنبیری کوردی بکا تەنانەت ئەو کاتانەی دژ یان رەخنەکارانە لێی دەروانن.. دیارە لێرە کەمترین دەرفەت و لەوێ باشترین دەرفەت رەخساوە بۆوەی ئەدەب و رۆشنبیری کوردی بە گوڕوتاوتر هەوڵی سەر بەخۆیی بدا و بۆ بەشێکی گرینگی سێ کوچکەی دەسەڵات ـ رۆشنبیریی ـ خەڵک ... ئەمارەت بنێتەوە و بەرەو ئاسمان هەڵکشی!

بە خوشیەوە (بۆ وەڵام دانەوەی بەشی کۆتایی پرسیارەکەت) دەبێ بڵێم پردی پێوەندی و دەزگاکانی پێوەندی جەماوەر و دێی بچووکی جیهانی ئەم دیو و ئەو دیوی نەهێشتۆتەوە. ئەدەب و رۆشنبیری کوردیش هەمان ئەدەب و رۆشنبیری کوردیە و ئێستا دەیان پشتیوانی هەیە! خوا خۆشیان کا!

داهاتووی جیهانی ئەدەبی کوردی چۆن دەبینی؟ ئایا پێت وا نیە ئەدەبی کورد پێویستی بە پێدا چوونەوەیەک بە سەر بار ودۆخی شێواوی خویدا هەیە؟

ئەدەبی کوردی تازە کەوتۆتە گڕوگاڵی تازەگەری و تاقی کردنەوەی رچەگەلی نوێ ونوێتر.. هێند نیە ژانرەکانی ئەدەبی هۆنەری خویان لە شیعر جوێ کردۆتەوە وهەوڵی سەربەخۆیی خۆیان وەک رەخنە، رۆمان، شانۆ، کورتە چیروک و سینەما و... ئەدەن و ئەمەش هەوڵێکی پیرۆزە و من بە گەش بینیەوە دەروانمە داهاتووی ئەدەب و هۆنەری گەلەکەمان. ئەوە تایبەتمەندی ئەدەبی هەر وڵاتێکە کە بەردەوام لە خۆی بکۆڵێتەوە و خۆی لە ژێر زەأبینی رەخنەدا ببینێتەوە و گومان لە هەموو دیاردەکانی دەوروبەر بکا و تەنانەت خۆشی هەڵۆەشێنێتەوە وهەوڵی کراژ خستن و نوێتر بوونەوە بدا و ئەو پێداچوونەوە تەنیا تایبەتی ئەدەبی کوردی نیە... بەڵام ئەگەر مەبەستت لەو پێداچوونەوە سازاندنی ئەدەبیاتێکە لە سەر یاسا و رێسایەکی تایبەت ئەوە ناشێ و رێی تێناچێ بۆ وەی ئەدەب بە درێژایی مێژوو خۆی لە بازنەی ئەبێ و نەبێکان دەربازکردوە و لە چوارچێوەیەکی دیاری کراودا نابەسترێتەوە... بڵا هەموو رێگاکان بپێورێن و خوێندنەوە راڤەکاری بکرێن ـ دڵنیام ـ ئەوەی پێویستە دەمێنێتەوە بەرەومان دەأوا... ئەوەش کە نەپێکا دەتوێتەوە... ئینجا مەبەستت لە شێواو چیە- ئەدەبی کوێ شێواو نیە کە ئەدەبی کوردیش وا لێ بکەین شێواوی ئەدەبیش رەنگە تعبیر لە شێوای و ئالۆزی ئەم جیهانە هەزار سیما و رەنگاڵە و فتۆشاپاوییە بێ ... ئەگەر فەلسەفە و ژیانی مرۆڤ ئالۆز و شێواوە ... ئەدەبیش حەتم دێقۆزێتەوە و پەل و پۆشی ئەداتێ ... بۆی دامەچۆ!

پێوەندیی نێوان ئەدەبیات و کولتوور چۆن لێکدەدەیەوە؟ ئەدەبیاتی کوردی چی بە کولتووری نەتەوەییمان بەخشیوە و چی لێ وەرگرتووە؟

- کولتوور وەک بەشێکی گرینگی ئاگایی و پێش‌ئاگایی لە فیکر و تەنانەت جەستەی نووسەر و شاعیردا تواوەتەوە و خودی ئەدەبیش لە درێژایی زەمەندا رەنگە ببێتەوە بە بەشێکی دیکەی کولتووری نەتەوەیی و بەردەوام وەک سەرچاوەیەک وایە کە ئەدەبی گەلان لێی هەڵگۆزیوە و لەفۆرم گەل جیاوازدا نواندوویەتەوە و بابەتگەل ئەدەبیاتیش زۆربەیان هەمان بابەتگەل کولتووری بوونە ئەشق ژیان مەرگ ـ شەڕ و خەبات و شکست و تا دەگاتەحەکایەت و بەیت و باو زاراوە و ...کە لە پرۆسەی بە دەق بوون و نێوان دقێتیدا دێنەوە پانتای ئەدەب ـ بەڵام ئەوەشمان لە بیر نەچێ ئەدەب ئەمانە وەک سەرچاوە و کەرەسە و مەتریالی خاو وەردەگرێ و تێکەڵ بە خەون و خەیاڵ و فانتازیا و رەوتی ژیانی سەردەم دەکا و رەنگە لەوەشی تێپەڕێنێ.... سەیر کەن لە پێکەنینی گەداوە تا شاری مۆسیقارە سپی‌کان.و بیربا.. چەند لەگەڵ ئەو کەرەسە گەلە رووبەرروو دەبینەوە.... باوەکوو هیچ کام لەو چیرۆک و رۆمانگەلە راستەوخۆ بەئامانجی کولتوور نووسینەوە نەنووسراون شیعریش هەروەتر ... مەم و زینی خانی چەند لەگەڵ کولتووری نەتەوەیی ئێمە و دراوسێکان تێکەڵە ... شیعری نالی ومەولەوی تا شێرکۆ و دواتر نوێ و نوێتر خوازان لە زور دەقی خۆیاندا لە کولتووری خۆماڵی نزیک بوونەتەوە...بە گشتی من کولتووری هەر نەتەوەیەک لە زمان دا دەخوێنمەوە ووەک دەزانن زمان وەک سێستەمێکی نیشانەیی لە نوێترین دۆخ و بەستێن و بە دەق کردندا سەرەکیترین کەرەسەی ئەدەبیاتە. کەوایە من لام وایە هەموو ئەدەبیاتی گەلان وەک زمان بەشێکن لە فەرهەنگی نەتەوەییمان... بەو پێیە ئێمە لە هەر قۆناخێکی بە دەق کردندا وەرگر و پێدرەی کولتووری نەتەوەیی خۆمانین و ئەمەش دژایەتییەکی لەگەڵ نوێخوازیدا نیە شەهید موختاری گۆتەنی «ئێمە ناچارین نوێخواز بین و شایانی ئەو نوێخوازیەشین.

«دلنیا بووم «شەمێ» لای وابوو حەڵالی
یانی رووتی
شەرعیش لای ئەو یانی پرسیار...» بە ژمارەی تەلەفونەکانی عالەم

نوێترخوازی بزاڤێکی بۆڕانەیە بۆ تێپەڕین لە قوناخی فەرهەنگی نەریتی بەرە و خەلقی کولتووری شارستانی و نوێترخوازان لەگەڵ ئەوەیدا کە رەخنەکاری کولتووری نەریتین بۆ سرینەوەی هەرچەشنە خورافە، وەهم، بتسازی و ئایین‌گەل سەیر و سەمەر وناتەبا لەگەڵ زانست و ژیانی نوێ... لە هەمان حاڵدا پردێکی پێوەندیشن لە نێوان ئەو دوو کولتوورەدا... ئاخر کولتوورییش وەک هەموو دیاردەیەکی ژیانی کۆمەڵایەتی مەنگ و راوەستاو نیە و بەردەوام دەبێ لە رەوت و گەشە دابێ ... ئەگینا ... بەرەبەرە دەبێتە وردە فەرهەنگ و فەرهەنگی گەلانی دی دەیخۆن! من پێشتر لەسەرئەم بابەتەم نووسیوە و نامەوەی درێژ دادرێ لە سەربکەم. دۆستان ئەتوانن فەرهەنگ زنجیرەی بێ کوتایی مەدلوول بخوێنینەوە و بە چاوی رەخنەوە لێی بروانن!

ـ سپاس بۆ دانیشتنەکەت!

ـ هەر بژیت و سەرکەوتوو بیت!

عینجه و فینجه و پێوەرەکانی پۆستمۆدێرنیزم

ئەحمەد چاک، بۆکان

١

حەمەساڵەی سووزەنی لە شاری سەقز لە دایک بووە ماوەیەکی زۆرە خەریکی کاری ئەدەبییە و لەم ماوەیەدا وەکوو شاعیر حەوت دیوانە شێعری لە ژێر ناوەکانی سەمفۆنیا، دیاری، هەزار دیوانی کەڵەگەت لە پرسەدا، درۆ موقەددەسەکان، شێعرەسات، بە ژمارە تەلەفونەکانی عالەم و وەهمەکانی ئەشق لە دونیای مەجازیدا بڵاو کردۆتەوە. هەڵبەت زۆربەی ئەم شێعرانە لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا پێشتر لە چاپ دراون. ساڵی ١٣٨٩ بۆ یەکەم جار شەش کۆمەڵە شێعری لە وێبلاگی یۆنس ڕەزاییدا بڵاو کردەوە کە هەر ئەو کات مشت و مڕێکی زۆری نایەوە. ناوی ئەم شەش شێعرە بە عینجە و فینجەوە چ شار بوون.

دەبێ بڵێم کەسێک کە توانیبێتی بە شێعرەکەیەوە وەها ئاژاوەیەک بنێتەوە دەبێ تێکست و دەقەکەی خاوەنی هێندێک تایبەتمەدی بێ کە ڕای جیاوازی خوێنەرانی لێدەکەوێتەوە و هەروەها کەسایەتی ئەم کەسە دەبێ کەسێکی ناسراو بێ و خوێنەران حیسابێکی تایبەتی لەسەر بکەنەوە. بە هۆی ئەم هەموو شەڕ و کێشەیە پێشبینی دەکرا کە نووسراوەیەکی زۆری لەسەر بنووسرێ بەڵام بە داخەوە هیچ نووسراوەیەکی ئەوتۆمان نەدی کە بتوانێ لایەنەکانی شێعری ئەم شاعیرە بە گشتی و شەشانەی عینجە و فینجەمان بە تایبەتی بۆ ڕوون کاتەوە. ڕەنگە هۆیەکەشی ئەوە بێ کە ئەم شێعرانە لە بواری پێکهاتەوە هێندێک نامۆن و خوێنەر درنگ خووی پێ دەگرێ. هەر بۆیە من پێم وایە دەرفەتێکی زۆری پێدەوێ هەتا هێندێک لایەنی تیۆریکیی ئەم شێعرانە بناسرێن و پراکتیزە بکرێنەوە.

لەم وتارەدا هەوڵ دەدەین هێندێک لە تایبەتمەندییەکانی ئەم شێعرانە لەگەڵ پێوەرەکانی پۆست مودێرنیسم بەرابەر بگرین. هەڵبەت من نامەهەوێ ئەم شێعرانە لە جەغزێکی تەنگەبەردا گرفتار بکەم. تەنیا مەبەستی من ئەوەیە کە شێوازناسی بکەم و شێوازناسیش ڕێچکەیەکی باشە پێناسە و ناسین.

٢

هەر بۆیە خوێندنەوە و شیکردنەوەی ئەم شێعرانە هەڵ دەگرین بۆ دەرفەتێکی دیکە. سەرەتا هێندێک باسی ئەم قوتابخانەیە (پۆست مودێرنیزم) دەکەین و تایبەتمەندییەکانی لە ڕوانگەی چەن کەسی جیاوازەوە دەخەینە ڕوو.

زاراوەی پۆست مودێرنیزم ئاماژە بۆ دەورەیەک لە مێژوویی ئەدەبی ڕۆژئاوا دەکا کە لە دوای شەڕی دووهەمی جیهانییەوە دەستی پێکرد و زۆربەی بنەڕەتەکانی مودێرنیسمی پێش خۆی خستە ژێر پرسیارەوە.

مودێرنیستەکان بە شێوەیەکی تراژیک قارەمان‌خواز مانەوە، ئەمە لە کاتێکدایە کە پۆستمودێرنیستەکان باس لە پووان و ماندوویی دەکەن و ناوەڕۆکی پووچی و بێهیوایی ئاوقای خوێنەران دەکەن. (ئیهاب حەسەن) لە ئەو پەڕی ڕەخنەکان (para–criticisms)دا ڕەشنووسێکی سەرنجڕاکێش لە ژێرنووسەکانی(دەکرێ بڵێم ڕەخنەکانی) پۆستمودێرنیسم لە سەر مودێرنیسم ئاراستە دەکات؛ ئەم ڕەشنووسە خاڵەکانی خوارەوە لە خۆی دەگرێ: دژی هەڵکەوتە خوازی، دژی پاوان‌خوازی، پرژی و بڵاوی خود، بەشداری بە کۆمەڵ، ئیختیاری و پەشێوخوازی هوونەر، قبووڵ کردن و لە هەمان کاتیشدا ڕادیکاڵ بوونەوەی تەنز، لێکدانەوەی خۆبڕی شانۆ، بێتەکووزی و بێمانایی. هەروەها لەبەرامبەر ئەزموون‌خوازیی مودێرنیستەکاندا، پۆستمودێرنیستەکان خەریکی بەرهەم هێنانی پێکهاتەی کراوە، نابەردەوام، خۆوێژ، نایەکجاری و بەهەڵکەوتن.

ئەگەر بمانهەوێ هەمووی ئەوانە لە بیرۆکەیەکی سەرەکیدا گردوکۆ کەینەوە ئەم بیرۆکەیە دەتوانێ نەبوونی «ناوەند» بێ. بە گشتی بڕوا لەسەر ئەوەیە کە ئەزموونی پۆستمودێرن، لە جۆرێک هەستی قووڵی نەبوونی یەکجارەکی هەبوون ناسانەوە سەرچاوەی گرتووە. سڵەمینەوەی مرۆڤ لە بەرامبەر ڕووداوی ناجۆردا، پیسی کەش‌وهەوا، ڕەشکوژیی، مردنی سووژە، ئاکامی لە دەس چوونی

سەرچاوەکان و ڕوانگەی هەڵسەنگاندن کە بۆ کەسایەتی ئاشنا و خوو پێگرتوو بوون؛ پۆست مودێرنیزمەکانی گەیاندە ئەو ئاکامە کە ئیتر نە جیهان، یەکێتی و یەکانگیری و واتایەکی هەیە و نە خود، هەموو شتێک بە توندی ناوەندسڕینەوەیی لێکراوە. ناوەند سڕینەوە لە زمان، ڕێژەیەکی زۆری ئەدەبیاتی داستانی ڕابواردنیی و خۆدەرخەر و خۆڕەفز کەرەوەی بەدیهێناوە.

لە ڕوانگەی «ئێکۆ»وە پۆستمودێرنیسم بە تایبەتمەندی نێوان دەقی و ئاگایانە و بە پەیوەست بوونی لەگەڵ ڕابردوودا دیاری دەکرێ. پۆستمودێرنیسم لە هەر ساتێکی مێژووییدا کە بیهەوێ، دەتوانی بە ئامێری تەنزەوە بچێتە دەستوموشتاغی ڕابردوو.

ڕێک بە هەمان شێوە کە پێکهاتەشکێنەکان جوداوازییەکانی نێوان پلەوپایەی نەریتیی وتە (ڕەخنە، ئەدەبیات، فەلسەفە و سیاسەت) ڕەد دەکەنەوە و سنوورێکی بێبیچم یان دەقێکی گشتی (General text) بەرهەم دێنن. نووسەرانی پۆست مودێرنیش بەئاوێتە کردنی ڕووخسارەکان و لێکدانی سنوورەجیاوازەکان، هەموو سنوورەکانی گونجاوی وتە تێکەوە دەپێچن.

پۆستمودێرنیتە بە تایبەتمەندیگەلی وەکوو لە ناو چوونی واتا، سستی و ماندوویی و کۆتایی مێژوو یان زەینییەت پێناسە دەکرێ. لە دەورانی «نواندنەوە»(simulation)دا ڕاستەقینە بۆ هەمیشە کۆچی کردووە و تەنیا تاپۆیەکی لێ بە جێ ماوە. لە ڕوانگەی بودریارەوە ئیتر بە هیچ شێوەیەک دونیایەکی دەرەوەیی «ڕاستەقینە» بوونی نییە کە بتوانین نیشانەکانی بۆ بگێڕینەوە. جۆرێک ڕمانی ناوەکی ڕاستەقینە و خەیاڵ ڕووی داوە. لە سەردەمی ئێستادا « فاکت» بە پێی ئەو ڕاگەیەنەرەی کە ڕایدەگوێزێ پێناسە ناکرێ. ئەمە تەکنۆلۆژیای پێوەندی و وێنەئافرێنی پۆست مودێرنیتە ـ تەلیزۆنە کە وێنەخوازی خۆزایە و بێناوەرۆک دەزێتەوە. کەوابوو فاکت یان دیاردەی ڕاستەقینە بە تەواوی لە کیس چووە.

پۆستمودێرنیستەکان پێیان وایە کە نابێ تەنیا خۆمان لە چوارچێوە و دەرفەتەکانی مودێرنیسمدا بەرتەسک کەینەوە؛ بەڵکوو دەتوانین لە دۆخەکانی پێشووتریش کەڵک وەرگرین، بە بڕوای ئەوان مودێرنیستەکان لە ڕابردوو دابڕاون و ئەمەش زیانبارە. دەتوانین لە دەرفەتەکانی ڕابردوو وەکوو کەرەستەی خاو کەڵک وەرگرین. لە ڕابردۆوە دەتوانین بۆ ئەمڕۆ دیاری بێنین. کەوابوو پۆستمودێرنیسم دوو ڕەهەندی (Duble coded)یە و تەنانەت چەند ڕەهەندی(multiple coded)یشە.

لە ڕوانگەی لیوتارەوە لەم جۆرە هونەرەدا دەبێ بڕوامان بە نەبوونی واتا هەبێ و ئەوڕۆکە ئیتر کۆتایی گێڕانەوە گەورەکانە. شێوەی پۆستمودێرن بە بێ ڕیسا و یاسای لە پێش دابین کراوەوە دەرواتە پێشێ و ئەم یاسایانە زیاتر لەوەی گریمانە کراو بن دەدۆزرێنەوە. دەبێ بڵێین ئەم هونەرە بەهەڵکەوت و لە ناکاو وەدی دێ.

هەتا ئێرە هەوڵمان دا هێندێک ئەم قوتابخانەیە بناسێنم. کەسانێکی زۆر تایبەتمەندی پۆست مودێرنیزمیان پۆلێن بەندی کردووە بۆ نموونە دەتوانین کەسانێکی وەکو ئیهاب حەسەن و دیوید لاج و مادان ساراپ و فرێدریک جیمسۆن و... ناو بەرین. بەڵام ئێمە سێ پێوەری پۆست مودێرن ناو دەبەین و هەوڵ دەدەین عینجە و فینجە لەبەر تیشکی ئەم پێوەرانەدا بخوێنینەوە.

٣

١. **نەبوونی یەکجارەکی**(indeterminary): پۆستمودێرنیسم پێی وایە هەموو شتێک نیسبییە و هیچ یەکجاری بوونێک لە گۆڕێدا نییە. ڕاستەقینە پێوەندی بە زەمان و شوێن و بنەماوە هەیە. کەوابوو بگۆڕە. ئیهاب حەسەن پێی وایە کە بە تایبەت واتا لە دەقدا یەکجارەکی نییە. چوونکو دەق ناگەڕێتەوە بۆ جیهانی دەرەوە بەڵکوو دەگەڕێتەوە بۆ خۆی. ئەم بۆچوونە بە ئاشکرا لە دژی تیۆرییەکەی ئیفلاتوون و ئەرەستوو دەوەستێتەوە و بە تەواوی لە دژی موحاکاتەکەی ئەوان کار دەکات. ئەو موحاکاتەی کە بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە جیهانی دەرەوە لە ناو دەقێکی ئەدەبی یان بەرهەمێکی هونەریدا سەر لە نوێ بنیات دەنێتەوە. ئەم تایبەتمەندییە دەتوانێ وەکوو سەرەکیترین تایبەتمەندی دەقی پۆست مودێرن بێتە کایەوە

تیۆری دەلالەتی سووسوور توانی یارمەتی ئەم نەبوونی قەتعییەتە بدات و نووسەرانی پۆستمودێرنیزم کەڵکی زۆریان لێ وەرگرت. سووسوور باسی ئەوەی کرد کە بۆ توێژینەوەی زمان(لێرەدا دەقێک) دەبێ خۆمان لە ڕەهەندی مێژووی بپارێزین و ڕوو لە ڕەهەندی هاوکاتی بکەین. ئەم ڕچەیەی سووسوور بووە هۆی ئەوە کە ئێمە وەشوێن ناوەرۆکی بەرهەم نەکەوین و لە ئاستی ڕووکەشییانەی دەقەکەدا بمێنینەوە. هەر وەکوو دەشزانین کاتێک خۆمان زۆر بە ئاستەوە خەریک دەکەین ناوەرۆک تێدا دەچێ و ئەو جار مانا دەشاردرێتەوە یان لە ناو دەچێ و ئەمەش لە قۆناخی دواییدا نەبوونی یەکجارەکی واتای بە دواوەیە.

به فینجه نا گر
یان دەبردە تارانێ ئ هاوار تارانێیان شار و
دەکوژران گیانە چ کوژرانێ
به سەری هەمووتان دەچووینەوە پاڵ شاخێ مان دەشکاند
و به شاخەکەی دیکەی چ شەڕە شاخێ گوڵە تارانێ
شەم نەدەما و دەبووینە مەم و دەلەرزاین وەک سەگ لێمان
دەدان و دانیان لەبیر دەکردەوە به دووکەڵی کاکێشانێ
من سەرم بەقاڵەوە شێعر بوو و ..
- تۆ دەترسای وەک شێر و شیری چی به مەمتەوە دەڕژا.
- من قاڵ بووم به سەرمەوە شێعر و به شێعرەساتەوە دەتر سام یان زاڵ و ڕۆستەمی چی فەحە!

هەر وەکوو دەبینین دووپاتکردنەوەی وشەیەک و چەند پیتێک و بانگهێشتی هێندێک پیت و واژە زیاتر لە لایەنی ئاستەوە سرنج ڕاکێشە هەتا ناوەرۆک. لە زۆری جێگای عینجە و فینجەدا سەرەتیی دانی ئاست بەسەر ناوەرۆکدا دەبینندرێ و ئەمە هەم پێمان دەڵێ مانا یەکجارەکی نییە و هەمیش یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی پۆستمودێرن بوونی ئەم دەقەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە. پێمان دەڵێ کە مانا لەم دەقەدا دیاردەیەکی سڕک و سڵە و زۆر درەنگ دەستەمۆ دەبێ.

بنەڕەتێکی دیکەی سووسوور ئەوە بوو کە لە نێوان دال و مەدلوول یان ئەو شتەی کە دال ئاماژەی پێدەکا و خودی شتەکەدا هیچ پێوەندییەکی سرووشتی لە ئارادا نییە. ئەم پێوەندییە پێوەندییەکی خۆویستە. تەنانەت قوتابخانەی

پێکهاتەخوازییش کە بانگەشەی سازدانی جیهانێکی نیزاممەندی هەیــە زۆر لەگەڵ ئەم ڕایە کۆک نییە و پێی وایە کە زمان هیچ کات ناتوانێ زایەڵەی ڕوون و ڕاســتەقینەی جیهانی دەرەوە بێ. ئەم بنەڕەتەش یارمەتی پۆست مودێرنیزمەکانی دا هەتا پێوەندی جیهانــی دەق و جیهانی دەرەوە بــە هێند نەگرن و هەر وەکوو باســمان کرد موحاکات ڕەد بکەنەوە. بــۆ نموونە با بڕوانینە ئەم کۆپلەیەی خوارەوە:

بەردە «وامم» و بۆم نادرێتەوە گوڵێ قەرزار
بەردەوان و بەردانە بە شــیر و شــوور و شەڕئاو تا شەراب و یاقووتی نازانم ... دیوار

چ دیوار؟ هەرچی شــێحرە بە بالاتا توایــەوە و دووقۆرت و نیویشت

قۆرت یانی قەوارە و شتی وا نا نااا

دوونیوەکانیشت خۆشــترن لە تەڕ و «شوور» و جووڵانەوەی بە هات و چوو نالێم

هــەر وەکوو دەبینین ئەم دەقە زۆر ئەســتەمە ئاماژە بۆ جیهانی دەرەوە بکات و لە ڕاستییەکانی جیهانی دەرەوە بدوێ. (وتەکانی بودریار کــە بە تەواوی دژ بــە وتەکانی ئیفلاتوون دەوەســتێ دەتوانێ ئەم ڕاســتییە بۆ ئێمە ڕوون کاتەوە.) دەبینین کە هیچ جۆرە قەتعییەتێک کە بەرهەمی هەبوونی واتا یان پێکهاتەیەکی تایبەت بێ لە گۆڕێدا نییە. ڕســتەکان و وشــەکان بە ئانقەست پچڕپچڕ کراون و هیــچ گوزارەیەکی تەواو کە لە زمانی ڕۆژانەدا کەڵکی لێوەربگیرێ لەم دەقەدا نادۆزرێتەوە و ئەگەر بدۆزرێتەوە لەگــەڵ چوارچێوە و پێکهاتەی زمانــی ڕۆژانەدا یەکتر ناگرنەوە. هەمووی ئەمانە بە جۆرێک مەبەســتی ئەوەیە پێمان بڵێ کە لەم دەقــەدا هیچ جۆرە یەکجارەکی بوونێــک لە گۆڕێدا نییە. مانای ڕووکەشــیانە کاتێــک بەدی دێ کە پێوەنــدی دال و مەدلوول پێوەندییەکی پتەو و قایم بێ. تەنانەت دەبینین ڕســتەکانیش لە بواری ڕێزمانییەوە کێشــەیان بۆ پێش هاتووە. ئەم جۆرە شێعرە دەتوانــێ دژکردەوەیــەک بێ لە دژی واتــاداری یەک بە یەکی شــێعری کلاســیکی کوردی بەم شــێوەیە کە لە بەرامبەر هەر دالێکــدا مەدلوولێکی چەســپاو هەبوو و ئەگــەر زۆر هەوڵی بۆ درابا دوو یان ســێ مەدلــوول هەبوو بەڵام لێرەدا نەک هەر دال ئاراستەیەکی ڕاستەوخۆی نییە بەڵکوو شێواویی زمانیش دیاردەی نەبوونی یەکجارەکی پشت ڕاســت دەکاتەوە. لێرەدایە کە دەبێ دیســان وتەکەی ئیهاب حەســەن وەبیر بێنینەوە کە دەیگووت قەتعــی نەبوونی واتــا بەرهەمی ئەوەیە کــە دەق ناگەڕێتەوە بۆ جیهانی دەرەوە بەڵکوو دەگەڕێتەوە بۆ خۆی.

ڕووم نیە ڕۆم شــارێک گەورەبوو ســێزاریش یانی عنتەر و مەنتەر بی بە تەنیا یانی هیچ

کەوابوو ئەگەر وشە وەکوو بەشێک لە زمان لەبەر چاو بگرین گرفتێکی ئەوتۆمان بۆ نایەتە پێشــێ، بەڵام گرفت کاتێک دێتە پێشــە کە ئەم زمانە ئینتیزاعییەی سووسوور پراکتیک بکرێتەوە و لە بەرامبەری دەقێکی ئاوادا جێگیر بین، تەنیا چارەمان ئەوەیە کە بە شــێوەیەکی کاتی نــاوەڕۆک لە بیر بەرینــەوە و ڕوو لە ڕووکەش و ڕواڵەتی دەقەکە بکەین.

لەم کۆپلە شــێعرەی ســەرەوەدا ناچاریــن وای دانێین کە وشەکانی «ڕوو»، «ڕۆم» و «ســێزار» پێوەندییان پێکەوە هەیە (بە پێچەوانەی جیهانی ڕاستەقینە) و لە ڕێگەی تەداعییەوە وەشوێن مانا ڕێتێچووەکانی ئەم دەقە بکەوین.

هەر وەکوو لەم شەش شێعرەی عینجە و فینجەشدا دەبینین، شــێعرەکە نایهەوێ خۆی بە ناوەڕۆکــەوە خەریک کات بەڵکوو پێوەیە هەتا لە ئاســتی ڕواڵەتدا بمێنێتەوە و خوڵقاندنی ناوەڕۆک بۆ خوێنەر بە جێ بێڵێ.

بە دەنگەوە دەڕۆم و شار ئەمخوا..
بە شارەوە دەچم و هیچ ئەمبا.. بەسم
بەس سین نا شین وە شین بەسەوز ئەڵێن!! ها ها
لە مەڕ بەر و دەست ودەسەڵات ئەتخۆن
سەبارەت و مەڕ کوجا بە چی گەنە!

هەروەکــوو دەبینین زۆربــەی ئەم کۆپلەیە لە ئاســتی گەمەی زمانیدا ماوەتەوە و هیچ ئاڕاســتەگرتنێکی تایبەت بۆ ناوەڕۆک و بەدەستەوە دانی ئیدە و واتایەکی تایبەت بەدی ناکرێ شێعرەکە بە گەمەی زمانی و بیرکێشەکی(تداعی) دەڕواتە پێش و لە پاشان هەرێمێکی هەراو بۆ جووڵەی خوێنەری کارا دابین دەکات.

هۆکارێکــی دیکە کە بۆتە هــۆی ئــەوی یەکجارەکی واتا نەبینیــن، دەگەڕێتەوە بــۆ گەمەی زمانی و یاســاکانی گەمەی زمانی. هەروەکوو دەزانین، لە ڕوانگەی پێکهاتەخوازەکانەوە، زمان خاوەنی نیزامێکە لە یاســاکانی دارشــتن و تێکەڵ کردنی پیت و ڕستە. ئەم یاســایانە دەرفەتی بەرهەمهێنانی ڕێژەیەکی زۆری وشە لە چوارچێوەی پیتەکانی ئەلف و بێدا دابین دەکەن. هەموو زمانێک سەبارەت بەوەی کە پیتەکان چۆن دەتوانن لە تەنیشت یەکتری هاونشین بکرێن هەتا وشەی واتادار بەرهەم بێنن یاسای تایبەتــی خۆی بەرهەم هێنــاوە. ناتوانین هەمــوو کایەیەک بە وشــەکان بکەین دواییش چاوەڕوانی ئەوەمان بێ کە دەقەکەمان واتادار بمێنێتەوە.

لێرە دایە کە شــاعیرانی ئاوانگارد یاســای ئەم کایەیە تێک دەشــکێنن و دەتوانن وشــەی تازە بەرهەم بێنن و لە ئاســتی ڕێزمانیشــدا تازەگەری وەڕێ خەن و هەموو جۆرە کایەیەک بە وشــەکان و پیتەکان بکەن و دەق لــە دەس یەکجارەکی بوونی واتا ڕزگار بکەن.

چ دیوار؟ هەرچی شێحرە بە بالاتا توایەوە

لەم ڕســتەیەدا وشــەی شــێحر دەبینین کە وشــەیەکی داتاشــراوی شــاعیرە و دەتوانێ خاوەنی واتــاش بێ. دەتوانێ بە واتای شێعری خراپ بێ یان واتای دیکەش لە خۆوە بگرێ.یان:

زاوەتە چاوم و بە عینجەو فینجەوە ســار ئەڵێتەوە بە خومار نەک وەک پیر

وشــەی ســاریش دەتوانێ لە وەها کایەکی زمانیدا جێگیر بێ. سووســوور پێی وایە کە واتای نیشانە لە شتێکەوە سەرچاوە دەگــرێ کە پێکهاتــەی زمان ڕەزامەندی لەســەری هەیە، لەم ڕوانگەیەدا نیشانەکان تەنیا لە پێوەندی لەگەڵ زمان، بە شێوەی گشــتێک گرینگایەتییان هەیە. کەوایە سووسوور گرینگی ناداتە نیشانەی تاک. ئەو تەنیا پێوەندی نێوان نیشانەکان لە چوارچێوەی نیزامێکی ســەربەخۆ و بەرهەمهاتوو لە جیاوازییەکان بە شیاوی ســرنج دەزانێ. واتای نیشانە هیچ کات ملکی نیشانە نییە بەڵکوو بەرهەمی جیاوازیی لەگەڵ نیشانەکانی دیکەیە. و ئەم واتایەش لە نیزامدا ڕوو دەدا کە وایە بۆ وەرگرتنی هەر واتایەک دەبێ خوێنەر

واتای وشەکە بە پێی دوو تەوەرەی هاونشینی و جێنشینی ڕاڤە بکات و ئاستی نیزامدا چالاکی بنوێنێ.

بەم پێیە ســەگ بۆیە سەگە چوون شێر نییە، دار بۆیە دارە چوون بەر نییە و... بە پێی ئەم ڕیسایە دەتوانین بڵێین سار بۆیە ســارە چوون شار نییە و شێحر بۆیە شێحرە چوون شێعر نییە و فینجەش بۆیە فینجەیە چوون عینجە نییە ... و شــاعیر دەتوانێ ئەمە بکاتە کایەیەک و لە بەرهەمەکەیدا بە کاری بێنێ.

لەشار و ســار ترازاوترینی شیرباو نا شۆرباو بە سپی و ئاو و ئاوەڵا و ئەولاتریش

سرنج بدەنە وشــەکانی (شار و سار)، (شیبا و شۆربا) و (ئاو و ئــاوەڵا و ئەولاتر) کە شــاعیر توانیویەتی بــە گۆڕینی پیتێک یان چەند پیــت گەمەیەکی زمانی بۆ خۆی بەرهەم بێنێ. وەک دەزانین ئــەم گەمە زمانییەش دەبێتە هۆی ســەرەتیی دانی ئاست بە سەر ناوەرۆکدا و دواتر نەبوونی یەکجارەکی بوونی واتا.

ژاک دریــدا لــە کتێبێکی خۆیدا بە نــاوی «پەراوێزەکانی فەلســەفە»، ســەرگەرمی گەمەیەکــی بێکۆتایی لەگەڵ وشــەکان دەبــێ و چێژێکی زۆری لێوەردەگــرێ. جیاوازی (تفاوط بە مانا دریداییەکەی) وشــەیەک نییە کــە بتوانین بە ســاکاری پێناســەی بکەیــن: دریدا دەڵێ«جیــاوازی نییە، بوونــی نییــە« و «نە وشــەیەکە و نە چەمکێــک». بەڵام مەبەســتی دریدا چەمکی نیشانەناســی زمانــە وەکوو نیزامێک لە جیاوازییەکان. ئەم ئیدەیە لە ڕوانگەی دریدادا بەم شێوەیەیە کە دەتوانین شــوێن پێی نیشــانەکان لە هەناوی یەکتریــدا ببینینەوە. کەوابوو نیشــانەکان واتایەکــی ســەرەکی و پاڵێوراویان نییە. کاتێک دەچینە سەر وشــەیەک لە قامووســێکدا، زۆربەی جاران پێویســتی ئەوەش پەیدا دەبێ کە بە شــوێن چەند وشەی دیکەشدا بگەڕێین. لە ڕاستیدا بەردەوام نیشانەی زیاتر لەبەر دەستی ئێمەدا دادەنــدرێ هەر بۆیە واتا بۆ ماوەیەکی نادیار دەکەوێتە دواوە کە دریدا پێی دەڵێ «ســوورانەوە، دواکەوتن و ڕاگواستن». لە هەمان کاتیشدا، هەموو نیشانەیەک تەنیا بە هۆکاری جیاوازییەوە واتای خۆی بەدست دێنێ. کەوابوو جیاواز بوون هەم حاڵەتی ناکردەیی جیاواز بوونــە و هەمیش کردەی جیاواز بوونی (جیاوازی دانانە) و ئامانجەکەشــی نیشان دانی بێقەراری زمان و بێ متمانەبوونی واتایە.

جا سرنج بدەنە ئەم ڕستەیەش:

نا ئەمە شێعرە هەر مەڕم کردە بەکەر ببوورە کەوم دێ..

یان

شێعنێکم نووسیوە بە سین و دوو شین و هەرمێیەک عەین بە ڕێ

(تێبینی: یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی پۆســت مودێرنیسم ئەوەیە کە نووســەر باس لە بەرهەمەکەی خۆی بکا کە شــاعیر لێرەدا وا دەکات) شــاعیر بە ســێ وشــەی (مەڕ و کەر و کەو) گەمەی زمانی ڕێک دەخا و لە قامووســی زەینی خۆیدا سەرەتا وشــەی «مەڕ» وێنا دەکا و دواتر پیتی «م» دەکا بە «ک» و دواتر پیتــی «ر»ش دەکا بــە «واو». خوێنەریــش دەتوانێ ئەم گەمەیە درێژە پێبدا و لە سەرخۆشییەکی دریداییدا نوقم بێ.

بێ یاســایی: ژان فرانســوا لیوتار (هەر وەکوو پێشــتریش باســی لێکرا) دەڵێ هونەرمەند و نووســەری پۆست مودێرن لە ســەر تەختی فەیلەسووفێکدا دانیشــتووە دەقێک کە دینووسێ، بەرهەمێــک کە بەدی دێنێ، لە بنەڕەتدا لە ژێر ڕکێفی یاســای بەرایی و دیاریکــراو دا نین. ناتوانین ئەوان بــە پێی یاســایەکی دیاریکەر یــان چەمکێکــی ناســراو داوەری بکەیــن. بەرهەم لە هەنــاوی خۆیدا هەڵدەستێتە دۆزینەوەی ئەم یاسایانە. بەمشێوەیە هونەرمەند و نووسەر بە بێ یاســا خەریکی داهێنانن. ئەگەر ئەم پێناسەیە بۆ نووسەری پۆستمودێرن بــە کار بێنین؛ دەبینیــن کە ئەم بێ یاســاییە دەگاتە ئــەو جێگایەی کە دەق زۆر خــزۆک بکرێتەوە و نەبوونی یەکجارەکی بگاتە ئەوپەڕی خۆی.

مانای گــەوەرە لەگۆڕێــدا نییە: با باســێکی دیکەش لێــرەدا بێنینە گــۆڕێ ئەویــش دەگەڕێتــەوە بــۆ ڕەخنەیەکی پۆســتمودێرن لەســەر ئیــدەی هزرخــوازی واتــا قــووڵ و گــەورەکان. دیک مێبدیــج دەڵێ:«لە ڕاسیدا، سەیران و سەیاحەت لە دەقدا وەکوو شــێوازێکی پاشپێکهاتەخوازانە پێناســە کراوە بــۆ تێپەڕین لەو کۆت و زنجیرە ویشک و پیرۆزانەی کردەی ڕەخنەگرانە بۆ دۆزینەوە و یەخســیر کردنی مەدلوولی ئیدیۆلۆژیک. خوێنەر دەتوانێ لە ســەیران و ســیاحەتەکەیدا چێژ لە دەق وەرگرێ بە بێ ئەوەی مەجبووری بێ زەماوەندی لەگەڵ بکات یان ماڵەکەی بە کرێ بداتێ.»

لە ژێــر ڕواڵەتی دەقدا بەردەوام پشــێوییەک لەگۆڕێ دایە. ئەگەر ئیــزن بە دەق بدەیــن، زۆر بە ســاکاری دەتوانێ ببێتە قەیــران؛ چونکوو دەق لــە توخم و پاژی ناهاوجۆر و ناســازگار و بۆشــایی و دژایەتی و بــێ تەکووزی پێک هاتووە. ماشــوورە بــە شــوێن قەیرانێکەوەیە کە لە ژێــرەوەی خەیاڵی یەکانگیری دەقدا خۆی حەشــار داوە و دەڵێ:«تەکووزی شــاراوەی دەق بە نیســبەت بێ تەکووزی دیاریکراو و ڕاستەقینە گرینگایەتییەکی کەمتری هەیە«. ماشــوورە بەردەوام لە بۆسەی دۆزینەوەی ساتی بــە دەگمەنی ســەرکووت کــردن و جوداوازی لــە دەق دایە (

لە ژێر ڕواڵەتی دەقدا بەردەوام پشێوییەک لەگۆڕێ دایە. ئەگەر ئیزن بە دەق بدەین، زۆر بە ساکاری دەتوانێ ببێتە قەیران؛ چونکوو دەق لە توخم و پاژی ناهاوجۆر و ناسازگار و بۆشایی و دژایەتی و بێ تەکووزی پێک هاتووە

دەقێک کە پێوەیە جیهان بینییەکی یەکانگیر ئاراستە بکات.)
و دەڵێ ڕاستی ئەوەیە کە هەموو دەقەکان لە ڕێژەیەکی زۆر لە ئیدەکان بەرهەم هاتوون. ئەم ئیدانە بۆیان هەیە لەگەڵ یەکتری لە دژایەتیدا بن و پەیامی ئاشکرا و ڕوونی دەق لێڵ کەن یان بیخەنە ژێر پرسیارەوە.

دەق نەک هەر دەیهەوێ درزەکان و و دژایەتییەکانی هەناوی خۆی داپۆشێ بەڵکوو لەو واتایانەی کە دەیانسرێتەوە یان سەرکوتیان دەکات بەرهەم دێتەوە؛ بە وتەیەکی دیکە ئەو شتانەی کە دەق بە هی خۆی نازانێ و وەلایان دەنێ بێ واتایی دەق دیاری دەکەن. پاش پێکهاتەخوازەکان هەمیشەش ناڵێن کە هەموو شتێک بێ واتایە بەڵکوو دەڵێن کە هیچ کات واتا یەکجاری نییە.

لەم چەند دەقەدا ڕەنگە ئەوەی زۆر لە چاو بدات نەبوونی مانایەکی پیرۆز و سەرەکی بێ. بۆ نموونە لە دەقی کلاسیکدا چەمکی یار و ئەوین چەمکێکی گەورە و چەسپاون بەڵام لە دەقی عینجە و فینجەدا زۆر کەمتر لەگەڵ چەمکی قەبە و گەورەی ئاوا بەرە و ڕوو دەبینەوە ئەگەریش ڕووبەڕووبینەوە زیاتر لایەنی ڕەخنەیی و نەرێنییان هەیە.

٢. **تەنز:** یەکێک لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ئەدەبی پۆست مودێرن لەوەدایە کە هەر وەکوو ڕامان سێڵدێن باسی دەکات تەنز لەودا زۆر ڕادیکاڵە. ڕامان سێڵدێن پێی وایە کە ئەگەر هەموو تایبەتمەندییەکانی پۆست مودێرنیتە کۆجێ بکەینەوە دەتوانێ لە بیری نەبوونی ناوەنددا کوورت بکرێتەوە. جا بۆیە تێزی ئەم شێوازە دەتوانێ بە شێوەیەکی بنچینەیی و ڕادیکاڵ هەموو بنەما چەسپاوەکانی فەرهەنگ و کۆمەڵگا و نەریت بکاتە گاڵتەجاری خۆی. سێڵدێن لە جێگایەکی دیکا باس لەوە دەکات کە ناوەند سرینەوە بووتە هۆی ئەوە کە ڕێژەیەکی زۆر ئەدەبی چیرۆکی شاد و خۆ نوێن و خۆ ڕەفز کەرەوە پێک بێت. ئەم تەنزە تەنیا بۆ ڕابواردن نییە بەڵکوو هەروەکو هۆچێئون باسی دەکات کەڵک وەرگرتنی ئەم قوتابخانەیە لە تەنز، ئاماژە بۆ مەودایەکی ڕەخنەیی دەکات لە هەناوی دونیای نواندنەوەکاندا خۆی بە ئاراستەکردنی پرسیار سەبارەت بە ڕاستەقینە و بینای ئیدیۆلۆژیک و پەیڤی ڕابردۆوە خەریک دەکات.

جیهانتان (..) و چی ماوە بیدەن ڤوون نەبێ (بە ق)
عالەمتان شا و چی دەکرێ ناکرێ و هەر گا ئەبێ(مەشکە)
مار و شار و دار و تەتاف ف ف ف ف ف و قانع هەمووی گوتوە بۆم نایین
شار و ش--- ار و سار و ساراماگۆی کوێری
– ئەمە ئەقڵەو فڕی بە شێعرەوە نەماوە بیبەستە!
یان
سەر بە تەم و مەم بەدەم و گا بەتوون تەڕ بە کەم و دەم بە شەم و کا بە قوون

لێرەدا ئێمە لەگەڵ پێکهاتەیەکی شێعری کلاسیک بەرەوڕووین بەڵام ئەم ڕووبەڕوو بوونەوەیە بە ئامرازی تەنزەوە ئەنجام دراوە. هەر وەکوو دەزانین شێعری کلاسیک بە هۆی تایبەتمەندی خۆیەوە باس لە جیهانێکی بە سامان و ڕێک و پێک دەکا و خاوەن تەکووز و بنەمایەکی شیاوە بەڵام لێرەدا شاعیر ئەم تایبەتمەندییانە دەکات گاڵتەجار. هەروەها لە کۆپلەکەی سەرەوەشدا دەبینین کە بە شێوەیەکی تەنز ئامێز باس لە قانع و ساراماگۆ کراوە.

ئێمبێرتۆ ئێکۆ دەڵێ پۆست مودێرن لە هەر ساتێکی مێژووییدا کە پێی خۆش بێ بە تەنزەوە دەچێتە دەست و موشتاغی ڕابردوو.

لە ئەدەبی فولکلۆر:

شەم نەدەما و دەبووینە مەم و دەلەرزاین وەک سەگ لێمان دەدان و دانیان لەبیر دەکردەوە بە دووکەڵی کاکێشانێ

هەر وەکوو دەبینین ئەم کۆپلەیە ئاماژە بۆ بەیتی (مەم و زین) و (شەم و وەلی دێوانە) دەکات، بەڵام نەک لە چەشنی ئەو ئاماژانەی کە تا ئێستا بۆ ئەم بەیتانە لە ئەدەبی کوردیدا کراوە. ــ بۆ وێنە لە ناڵەی جودایی مامۆستا هێمندا ــ ئەم ئاماژەیە ئاماژەیەکی ڕادیکاڵە و دەتوانێ پیرۆزی و گەورەیی ئەم بەیتانەش بخاتە ژێر پرسیارەوە. لە لایەک دوو بەیتی کوردی تێکەڵ کردووە و لە لایەکی دیکەشەوە هەوڵ دەدا خوێندنەوەی جیاوازی بۆیان هەبێ.

یان ئاماژە بۆ شێعری شاعیرێکی دیکە:

«ری را»هات و هەموومانی ...
هەروەکوو دەزانین «ریرا» شێعرێکی نیما یوشیجە.
تەنانەت شاعیر ئاماژە بە شێعرەکانی خۆشی دەکات.
گرمان دەنارد بۆ شار بە باڵی پەپوولەوە
«ئاگر هانێ باڵەکانم پێی هەڵفڕە...» شێعر بەوەرەقی پێشوو..
ئەمە منم و چۆن بڵێم ئیتر فەحە
«کام راستیمان نەدەنایە چاڵی مستتان ...
یان
شارە شارە شار ئەکەم
دایکەکەم!
«ئاسۆ»ی ... ئەیگوت وابێژە..

ڕامان سێڵدێن پێی وایە کە ئەگەر هەموو تایبەتمەندییەکانی پۆست مودێرنیتە کۆجێ بکەینەوە دەتوانێ لە بیری نەبوونی ناوەنددا کوورت بکرێتەوە. جا بۆیە تێزی ئەم شێوازە دەتوانێ بە شێوەیەکی بنچینەیی و ڕادیکاڵ هەموو بنەما چەسپاوەکانی فەرهەنگ و کۆمەڵگا و نەریت بکاتە گاڵتەجاری خۆی

«ئاگر هانێ باڵەکانم پێی هەڵفڕە...» » بەشـــێک لە یەکەم شێعری دیوانی ســـەمفۆنیای کاک حەمە ساڵەیە، و دەڵێ ئەم شێعرە بە وەرەقی پێشووە و ئیتر ئاوا ناڵێم و ئەویتریان بەشێک لە شێعری پێشـــووی شـــاعیرە. ئاماژەی خوارەوە ش بۆ شێوازی یەکێک لە شـــێعرەکانی خۆیەتی بە ناوی (مێعرئاهەنگ و شاعیرێکی شێت) لـــە دیوانی وەهمەکانی ئەشـــق و درۆکانی دەمامک. دەبینین بە ئامرازی تەنزەوە بە گژ شێعری خۆشیدا چووە.

۳. **تێکەڵاوی:** نووسەرانی پۆســـت مودێرن بە ئاوێتە کردنی هەرێمە جۆراوجۆرەکان، هەموو سنوورەکانی وتە تێکەوە دەپێچن. ئـــەم تێکەڵاوییە دەتوانێ لە ئاوێتە کردنی ژانرە جۆراوجۆرەکان و ڕاوێژە جیاجیاکاندا خۆی بنوێنێ.

لە ئەدەبی فولکلۆر:

کوڕەحەیران میزم دێ و شەویش زۆر درەنگە بۆ لە شار تێناگەی هەتیوە تێکەڵاوترین و هیچی تر..

هەر وەکوو دەبینین لەم شێعرەدا کەڵک لە ئەدەبی فولکلۆر وەرگیراوە بەڵام وەکوو زۆربەی بەشـــەکانی دیکەی ئەم شـــێعرە لایەنی تەنز جێی خۆی هەر پاراستووە.

یان

کچ دەڵـــێ؛ دایکی من گەلێ زاڵمینە وامەزانە باوکت ئەنێتە (...)کەر

ئەم بەشـــە دەتوانێ بەشـــێک لە گێڕانەوەی ئەدەبی زارەکی کوردی وەبیر بێنێتەوە؛ بەشێک کە بۆ ئێمە بە ناوی بەیت ناودێر کراوە و بە درێژایی مێژوو جێی فەخر و شانازی ئێمە بووە بەڵام بە تەنزێکی بنچینەیی و ڕادیکاڵەوە بە سۆخرە گیراوە.

- عینجەی دێ برا فینجەی دێ.. دەنگی پاوانەکانی(صدای زنجیر میومد) با نەڵێن دزیوتە(شاملوو) تۆ بڵێ شاری چی!

یان

تۆخوا بەرۆکم بەردە... سەدجارم گۆت ئاوێنە!

هەر دوو نموونەی سەرەوە گۆرانی کوردیمان وەبیر دێننەوە و هەروەها باس لەوەی کە ئەم شێعرە (صدای زنجیر میومد) هی شـــاملووە و باس لەوە دەکات کە نەی دزیوە دەتوانێ یەکێک لە نیشانەکانی پۆستمودێرن بوون بێ.

ئەدەبی کلاسیک:

ســـەر بـــە تەم و مەم بەدەم و گا بەتوون تـــەڕ بە کەم و دەم بە شەم و کا بە قوون

ئەم ڕستەیە لە ناو ئەم شێعرەدا، شێوازی شێعری کلاسیکمان وەبیر دێنێتەوە؛ کێش و ســـەروا لە ســـەر جێی خۆیەتی. بەڵام دیســـانەوە ئامێری تەنز ئەم شـــێوازەییەی بردووەتە بەر دیوانی پێکەنینەوە.

تێکەڵکردنی پیتی عەرەبی و پیتی لاتین:

FRnde be taL taLy baLewe awizan

فرندە بە تاڵ تاڵی باڵەوە ئاویزان.

یان:

-..Shery xste Sarde kwistan

شەڕی خستە سارده کوێستان.

یان:

!۷ole sery chy? Ta hetaye bybe to Na

نا حۆلە سەری چی؟ تا هەتایە بیبە تۆ

هیـــوادارم تا ئێرە توانیبێتم مەبەســـتی وتارەکـــەی خۆم بێنمە دی ئەویـــش ئەوە بوو کە بە یارمەتی چەنـــد نموونە و بەڵگەوە بیســـەلمێنم کە ئەمە شـــێعرێکی پۆســـتمودێرنە و دەبێ وەک شێعری پۆستمودێرن مامەڵەی لەگەڵ بکرێ.

هەڵبەت هیچ کات مەبەستم ئەوە نەبووە بە پێداگرییەوە ئەم شـــێعرە لە قوتابخانەیەکی تایبەتدا ببەستمەوە، بەڵکوو مەبەستم ئەوەیە کە بەم شـــێوازەوە دەتوانین تا ڕادەیەک زیاتری ســـرنج بدەینـــێ و ڕێچکەیەکمـــان بۆ خوێندنەوەی لەبەر دەســـتدا بێ. ئەگەریـــش بۆچوونەکانی من هەڵە بوون ئـــەوە خوێنەر زەرەری نەکردووە و خوێندنەوەی خۆی بووە.

سەرچاوەکان:

۱. راهنمای نظریەی ادبی معاصر، رامان ســـلدن ــ پیتر ویدوسون، ترجمەی عباس مخبر، طرح نو، چاپ سوم ۱۳۸۴.

۲. نقد ادبی، سیروس شمیسا، انتشارات فردوس، چاپ سوم ۱۳۸۱.

۳. راهنمایی مقدماتی بر پساســـاختارگرایی و پسامدرنیســـم، مادن ساراپ،نشر نی، چاپ اول۱۳۸۲.

۴. ادبیـــات پســـامدرن، تدوین و ترجمە: پیام یزدانجو، نشـــر مرکز، چاپ اول ۱۳۷۹.

۵. پســـت مدرنیســـم، گلن وارد، ترجمە: قادر فخر رنجبری و ابوذر کریمی، نشر ماهی، چاپ دوم ۱۳۸۷.

۶. وێبلاگی حەمە ساڵەی سووزەنی، شێعری عینجە و فینجە.

۷. ســـەمفۆنیا، ساڵح ســـووزەنی، ۱۳۶۹ شێعری پەپوولە لە لاپەڕەی نۆی ئەم دیوانە دایە.

۸. ساڵح سووزەنی، وەهمەکانی ئەشق و تابۆکانی تەمەن، ۱۳۸۱

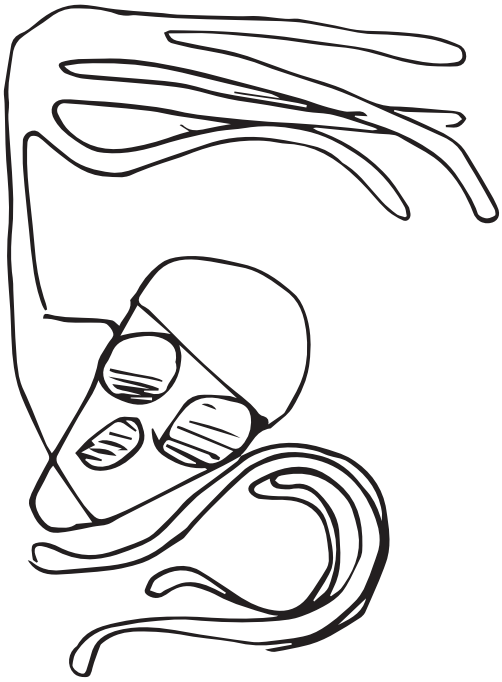

هیپـــــۆگرام
لەناوێکی ساناوە بەرەو پانتایەکی بەرفراوان
خوێندنەوەی شیعری «١٦»ی ساڵح سووزەنی

فەرزاد میرئەحمەدی

ئستارۆبینسکی دەڵێ:
«گوتەیەکـــی شـــاعیرانە هەمیشـــە، تەنیا شـــێوازی هەبوونی دووهەمین پلەی ناوێکە، روخســـارێکی مشـــت و ما لێکراو کە مەجالئەداتە بەردەنگی وریا تا هەبوونی ئاشکرا،بە لام شێواوی، واجەســـەرەکییەکان ببینێت. هیپۆگرام لە ناوێکی ساناوە بەرەو پانتایەکی بەرفـــراوان و پێچ وپلووچی برگەکانی دێڕێکدا دێتە خزین..بابەتـــی هیپۆگـــرام پێوەندی هەیە بە دووبارەســـازی و دووبارەرێک کردنەوەی برگە سەرەکییەکان.. هەربەوجۆرەی کە ئیزیس جەستەی ئەنجن ئەنجنی ئوزیریسی دووبارەسازکردەوە» بۆ خوێندنەوەی دەقی « ١٦ «

پێش هەر باســـێک دەبێ پێشـــئەگەر وپێشـــفەرزە(باوە- باوکانە)کان لەمەڕنووســـراوە پاواندارەکان، راگوێزینە پانتایەکی دینامیک بۆوەی لە بەستێنی (فورمی- واتایی) دا بسرەوینە و ناسەکردنێکی هەنووکەییمان هەبێ.

لە قاشـــە زەینی یەکا نی دەقی ١٦دا، پەنگاوەکانی وزەی ناوەکی وشـــە ، خۆیان لە جەغزێکی دیاریکراودا شرۆڤەناکەن. بە لام هەبوونـــی بەرەیەکی کراوە، لە واتا نیشـــانەیی یەکان لەخانی بچڕبچڕبـــوون و کۆنکرێتی بوونی کاتی پێوەندی دەق - بەردەنـــگ لەگـــە لێ دۆخی دەقێکی جیـــاوازدا ، خا لێک بەرجەســـتە دەکاتەوە کە گرینگی رووبـــەری پاژبینی یەکی جوانـــی ناســـانەی غەیرەدیالێکتیکیمـــان لا دێنێتە پێگەی تێرامانێکـــی جیاواز. ئەمانە ک لاو رۆژنـــەی رووبەرووبوونێکی ئەڕێنـــی لەگە لێ ماکگەلێک دەکەنەوە کە جێگای ســـەرنجن: ماکی رێکـــەوت، دژەگێڕانەوە، دژەبیچم تـــەوس (قوولایی و رووبەر)

١٦ گەشـــتێکی زەینـــی نازەگولێ، نازەنیـــن و پیاوی چل تیکەیە کە بە پێی بوونیان وەک دەوری جێ کردار لە دەرەوەی دیڕی شـــیعریدا، و بەپێی وزەی پەنگخواردووی دێڕی شیعری لـــە دۆخی گەمەیەکیزمانی، هاتوونەتـــە ئافراندن. ئەم پێکهاتە زەینییە ئاوەها دێتە رووبەری ناسەکرن؛

نازەگـــولێ ژانرێکی نکۆ لی لێکراوی داهاتوو{ --- داهاتوو ئاوێنەیەکـــی مندا لی رابردوو= رابردوو وانواندنێکی وەســـتاوی هەنووکە} کە هەبوونی ژانر- دەق نیشان ئەدات. نازەنین حەزە ئایدیالیســـمییەکەی پێشـــووی، دەرەوەی دەق، لە شانەکانی دەلالەتێکی چەوردا چەکەرەدەکات و لە ناســـەیەکی ئاوێنەیی مندا لدا خۆدەنوێنێ..

چـــل تیکەیی؛ لێدانی وانوێنراوی دلێکی کاغەزی دیاردە زەینییەکان تێکەلاو کەرەسەماتریالییەکان دەبن و

پێکهاتەیەکی (ئۆبژە؛ســـووژە)ی بەرزەخی بونیاد دەنێن و زۆرجار دەچنـــە فانتازیای پەرزەینـــی و پەڕاڤەیی و بەجاران خۆ لە وانواندنـــی قوولاییدا ناســـەدەکەن..کەوابوو هەرجار کە دینە رووبەری بەندێکی شـــیعری نەرێنـــی یانە؛ گەمەکردنێک دەبینین بە رێکەوتی گەمـــە رێکەوتی دیاردەی A تێکەل بە راســـتییەک دەبێ و. دەچێتە ناساندنی دیاردەی .. Bدیاردەی C کـــە چاوی لە ژێردۆخـــی .. B و a هەلێناوە، دەبێتە دالێکی فرەرێکەوتی رێکەوتی خولی دیاردەکانی رێکەوت، لە خولێکی کوندراییدا، روخســـاری دەقەکە دەتەنن و خانی رەنگە و بریا دادەمەزرێنن و دەبنە هەوێنێـــک بۆ هاتنەئارای بابەتی گەمە.. گەمەیەک بەپێی بزاوتـــی رێکەوت؛ کۆنکرێتیبوونی بیرۆکەی پـــەڕ رەوایەتی، کەدەیهەوێ خۆی لە پەڕ رەوایەتی مێژووئاوەز دووربخاتەوە، تووشـــی رێکەوتی ناخودئاگای پارانویایی دەبێت کە بـــە تەعبیرێک دەچێتە قـــەوارەی گەمەکردن بە گەمەی زمانی..

«Photoshop ئەتوا نێ چەندین چاو لەسەریەک هەڵچنێ
Photoshop سەدان دڵ دەگۆڕێ
../{ بەهەر رەنگ بتهەوێ/}
مەکە تۆ نازەنین
ئەشق لە کامپیۆتێردا

تووشی ویرووس دێ
و
فورمەت«
Photoshop ------> وانوانـــدن Photoshop
-------> رۆشنبیری وانموود
هەنووکە: ئەنفا لٚ و گەمەی زمانی و چەندین چاو لەسەریەک هەلچنین
کەرەسەی وانواندن و بڵاوکردنەوەی وانموود....
«١٦» «دەق «ە و ناچێتە خانی «بەرهەم»ەوە؛
بە هەلس‌وکەوت لەگەل نیشـــانەدایە کە ئەتوانین لەواتای دەق نزیـــک ببینـــەوە و بەو پێیەش ئەزمـــوون وەرگرتن دێتە بەرکەوتـــن. بەرهەم بـــەردەوام و بەردەوام و بـــەردەوام خۆی بە مەدلوولێکەوە دەبەســـتێتەوە..کەواتە گریمان ئەو مەدلوولە روون و ئاشکرا بێت، کە لەو حاڵەتەدا دەچێتە قاوغی زانستیی وشـــەکان و دونیـــای فیلۆلۆژی، ئەگەریش بـــزر بێت، واتە بە شـــێوەیەک بێتە ئافراندن کە بەدوویدا بگەڕێیت، ئەوە بەرهەم دەچێتە رووبەری هێرمنۆتیک و خانی تەئویلی «ســـایکۆلۆژی پەرەوایەتی»
بەکورتی بەرهەم وەک نیشـــانەیەکی گشتی و هەمەلایەنە دێتـــە کردار و ئەم هاتنەکردارەش، ئاســـاییە ئەگەر دەربڕی یەکێک لە بابەتە گشـــتی و هەمەلایەنەکانی شارســـتانییەت و ژیار بێت. دەق، بەپێچەوانـــەی بەرهەم، دواخەری بێکۆتایی مەدلوولە..دەق لە کرداری دواخستندایە..پانتایی دەق، پانتایی دالە..دال نە بە واتای؛ یەکەمیـــن قۆناغی واتا و لابیرێنتەکانی ماتریا لی ئەو، بەڵکوو بەواتای وەدواخســـتنی ئەو، دەناســـرێت. کەوابوو
بـــێ پانتایی بوونی دال، پێوەندی بـــە کرداری نەگوتراوی مەدلوولی بێ ناوەوە نیەو دەگەڕێتەوە سەر قۆناغی گەمە..
گەشەسەندنی دالی بەردەوام/هەمیشەیی/ لەپانتایی دەقدا بە پێی ســـەرکەوتنی ئورگانیکی، یان ڕێبـــازی هێرمنۆتیکی قووڵـــەوە پێکنەهاتـــووە و ئەم پێکهاتنە بەپێی بزافی زنجیـــرەی جیاوازییەکان، یەکحەشـــاردانەکان و رەنـــگ بەرەنگبوونەکان..کە هاتوونەتەئافراندن. پێکهاتەیەکـــی ئســـتریۆگرافیکێکی موزائیکی دەخوڵقێنێ کە هەر لە تەون وکڕی /بافت/ وشـــەکاندا، نیشانەیەکی دەبێتە مەدلوولێکی خز و چەور و دنیای پەڕ دەق زێدەتر ئاوەڵا دەکات؛
« لـــە کۆشـــکی خەیا لـــی قەلەمم ناترازێ...نافڕێ
فڕ...فڕ....فڕ.....فڕفڕە..
ئۆ ئەتگوت {:}
فڕفڕەی ڕەنگێکم لێتئەوێ
کەس نەیبێ {!}
تـــۆ لەگەل فڕفڕەی ســـاختی من وەرسووڕایت
تـــۆ لەگەڵ خەیا لـــێ پوفیووزا هە لاتی..
Photoshop لەمنەوە هاتە دەمامک .. «..
«کووبریـــک» و فیلمـــی چاوەکانـــی بەســـتراو..دەمامک... فتۆشاپی فڕینێکی کاغەزی
گوتراوێکـــی بافتمەنـــد و و موزاییکـــی.. دەبینیـــن کـــە پێوەندییەکی بەلێشـــاو شێواو و بە پڕتاو گشـــتگیر، دەمانباتە چەند دونیای جیاواز و دراوسێ..گەمە بەدۆخ و گەمە بەزەمان و بەزمان گەمە...لـــە تەون وکڕێکی گوتاریدا ئەبێتە با لاجێوی ڕەنگە پارانویاییەکان...ژانر دەمرێت و دەق هەناسە دەکێشێ....
بەڵام ڕەنگە بەردەنگ دەگەڵ وشەی» سەروا» دا ئاشنابێت جێکرداری ئەم وشـــە لە پانتای ڕەخنەی ئەدەبیدا ئەو حا لەتە نەریتییە فۆنوتیکە کێشدارە روا لەتییە دەپێکی بەڵام سەروای ئێمە، تا رادەیەکی زۆر جیاوازە.
لێرەدا،ســـەروا بکوتێکی زەینییە کە لە خانی پاژ روانینێکی پادزەینییەوە دەخولقێ ؛
هەربەندیکی شیعری ١٦ کە دوایی دێت، جۆریک سەروای پـــاژ ڕەوایەتیی هارمۆنیـــای زەینی دێنێتە شـــێواندن.. ڕەنگە هارمۆنی و شیواندن نەچنە خانێی لوژیکەوە وئەمەش جورێک نـــاس ســـرینەوەی ڕەخنەیە کـــە زور جار شـــێواندن دەبێتە هارمۆنیایەکی نامۆ، ئـــەم بزاڤە هەژێنەرەی بکەرەی فرە دالی یە،بۆوەی،لەچەقدا دالێکی هەمیشـــەیی نابینینەوە، دالێک کە زمان دەکاتە ئامرازێک و ئامرازەکە شڕدەکات و لەگوتاری خەم بە شادی و قین بەهەزکردن،کە لە ئەوپەڕی ساناخوازیدا، قوو لایی دەسازێنێ،
بەڵام وەڵامێکی ئەشێ دار لە قووڵاییەکەدا ناسە ناکرێت؛
«مەعبەژنی خۆر و مانگ
وەسلێکی هەتایی ئەزەردێ و
بەردەوام دەئەشقن بەرۆژ و بەشەودا
نازەنین ئیواران نارنجی و
شەوانەش لەمن....“

دەق دەمانباتە قەسـیدەکەی نالی و دەگەل دیاردەکان بە شێوەی ئرۆتیکی رووبەروودەبێتەوە:
/قوخێک و مەخەخمە لێ هە لماڵراو..مەشێتێ!/
بەهێ ، قۆخ ، گەڵامێو، پەپوولە.. نیشانەگەلێکی هاوبەشن لە کۆی دەقدا «بەهێ قۆ» جینس ژن، نیرەکی بوونی
دەق، دەقـە نیرەکییەکە هێرش دەباتە دیـاردە بزوینەرە ژنانەییـەکان، کە لە وانواندنێکی کاغەزیدا دەبێتە کونکریتێکی نووسراو..
«گەڵامێـو پەپوولە» هەر لەو فەزا گوتراوەدا دەژی، بەڵام شـاردنەوەی دیاردە بزوێنەرەکان دێنێتە شوبهاندنی سروشت، سروشت پڕەلەدیاردەی خۆرسک:
«کە هەرگیز ناخەر دە لی و بلۆق ناخاتە پێستەوە»
هە لەبجـە، مردنی ژن، بلۆق و بەهێ.. ئەمە شپرزەیی هەنووکەیی دەق دەردەخـا، لەیەک سـاتدا لە ژن و جینسـەوە، دەچێتە هە لەبجە و شـەهید لە پەرتکنۆلۆجیای 3D-MAXدا؛ دەچێتە هەورامان..
ئـەم شـپرزەییە دەچێتـە پولیفۆنییەوە و ئـەم گەمەکردنە، بە بیرۆکەی ئەنڤال و بە گەمەی زمانی زانینی...
دەگەڕێینەوە بۆسـەروای ئانتی نەریتی کە پێشتر باسمان کرد؛
«لەجوانترترین کەنوو
خۆشخۆترترین هەنگوین
لەمن ئەمرۆ...»
پێکهاتەیەکـی تـازە؛ هەنگوین لەدەورگێڕانی سەروای بکوتی
واتاییـدا دەمانباتە شـێواندنی شوبهاندنەکان و لەپێناو
شـیواوییەکی لۆژیکـدا خـۆ دەناسێنن؛
کەنووی جوان/ناس سـڕینەوەی شوبهاندن /خۆشخۆشترترین/
دەسـتکاری زمان/ خۆشـترین هەنگوین /پێکهاتەیەکی سانا/ لەمن ئەمرۆ.. پڕهەژاندن و پڕ گۆڕانکاری سازاندن.. بەند کوتایی پێ دێت بـێ هیچ گەڕانیکـی پاژبینانە بـە دووی چەقێکی سەرەکی
١۶ بە بەرگی قاوەیی
١۶ بە تاری مەولەوی
مەجاز جێ بەخوازە /ئیستعارە/ لێژدەکات و خوازە لە رواڵەتی پێکهاتەیەکی شوێنکرداری دێڕ دەچێتە دۆخی پانتاییدار..
(دەق): بۆ گواستنەوەی زەین لە دەقەوە بۆ پەردەق ١۶
٠ ؛. دەبێتـە ئامێـری گەمـە و هەنگویـن وچالی تیژی پەنجەی ١۶

مەولەویی ، قاوەیی- کەنوو {A+} {A} {قاوەیی Bمەولەوی ١۶ لەمن C
لەمن ئەمرۆ ،C+ بۆی هەیە وازانینی من لە قاوەیی و مەولەوی لە شوێن کرداری رەنگ و لە قەوارەی /رەنگ +
عەدەد/دا وازانینێکی جیا لە هەر وازانینێکی تر بێت؛
/زێڕینە کەو چکێکی پیر/ کەوچک - تام -خواردن
لە چێژنی چیژ- تام - خواردن
کەوچک + چیژ = دراوسێیەتی، جۆرێک دژایەتی هەیە لە فەزا شـیواوە/دژە لۆژیکـە پەڕگێڕانەوەکـە/ کەخۆی لە حەساریکی
پێکهاتەداردا دەبینی؛
«یونگ دەڵێ:
ئەواون خەون بەزۆرەوە دەبینن / دا.....نامرکێن/»
{/} نەم نیشانە لە کاتی پارتیشن درووست کردنی
دووبارەدا ئەگەر بەتەنیا لێبدرێت زانیارییەکانی درایڤەکە بە
تەواوی فورمەت نابێت، بەڵام بەم شیوازە A/: یان A
لـە کاتـی دووبـارە دابەزاندنی بیروکەیەکـی تر،کـە لەدەقـدا دووبارەسازی
دەبێتـەوە.. قسـەی یونگ دێتە دابەزاندن.. دیارە، چونکوو
نیشانەکان بەتەواوی نەهاتوون ، دابەزاندنەکە تەواو نیە و دەچیتە
بەستێنی شیواوی بیری فرویدی و ئەندیشەی یۆنگی دەچێتە
گوتارێکی ئالۆزەوە؛
«ئەحمەقن ئەوانەی یەک رەنگە دەئەشقن!!
شـاعیر و قوخێـک و مژین و گووشینێک....مەشیتێ
/ کە تێی دا فرۆید دێتە گەڕ/
رووبەرووبوونی عەشق - جینس.
رووبەرووبوونی پارانویا - چەندبیچمی
رووبەرووبوونی هۆکار - جیاوازی
«رەنگێتر نەماوە نازەنین دایتاشم »
فتوشاپ درۆیە
نازەناز فتوشاپ نەسب مەکە لەد لٚتا
«تریدیماکس مەچێنە لە هاردی باخە لٚتا...»
فتۆشاپ نەرم ئامێرێکە کە وینە بە د لی دونیای دەستکردی کاربەر دەگۆڕێت.. کاربەر، دەبێتە دەسـەڵاتێک بۆ گۆڕینی روخساری
ئوبـژە.. کاربـەر بە د لٚی خـۆی و بەپێـی زەوقی خوی دەگە لٚ وینەدا

ئستارۆبینسکی دەڵێ:
گوتەیەکی شاعیرانە هەمیشە، تەنیا شێوازی هەبوونی دووهەمین پلەی ناوێکە، روخسارێکی مشت و ما لٚکراو کە مەجالئەداتە بەردەنگی وریا تا هەبوونی ئاشکرا،بە لام شێواوی، واجەسەرەکییەکان ببینێت. هیپۆگرام لە ناوێکی ساناوە بەرەو پانتایەکی بەرفراوان و پێچ وپلووچی برگەکانی دێڕێکدا دێتە خزین

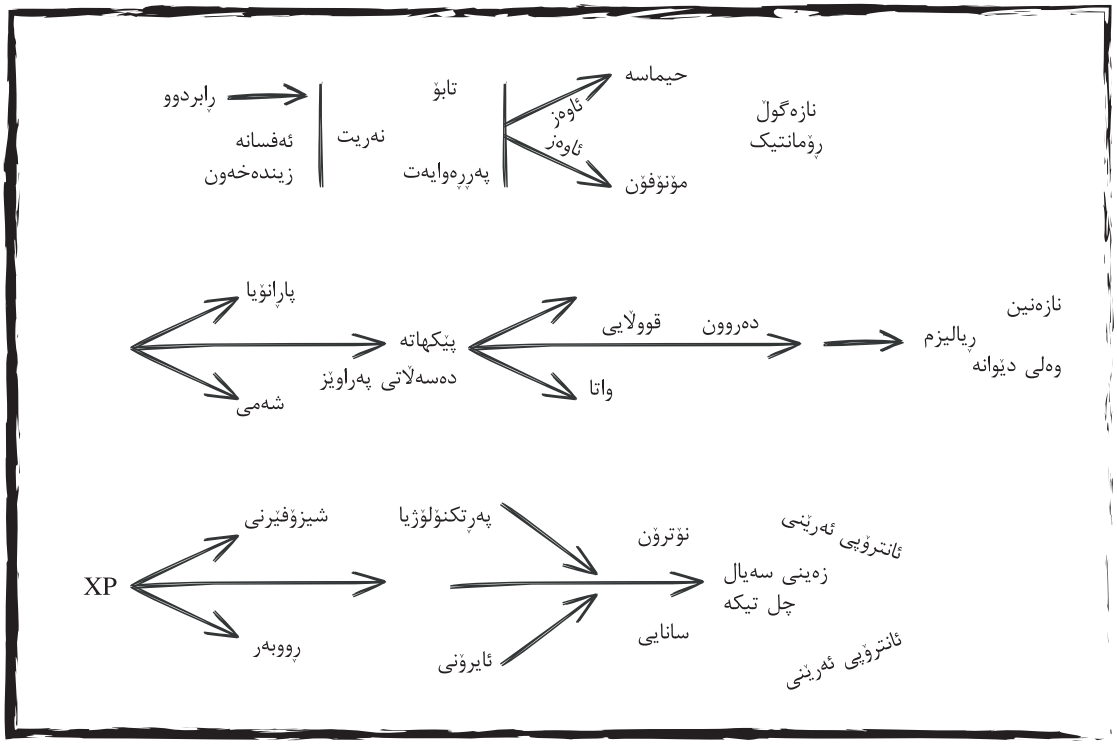

مامـــە لـــە دەکات..دیارە ئەگـــەر دەم و لـــووت و چاوی پۆرترەیەکمان
لا ناحەزبـــت دەســـەڵاتی کاربەر دەیگۆڕێـــت، بەڵام زاتی پۆرترەکە
هەر خۆیەتی و تەنیا وانواندنێکی دەستکردە..کەوابوو
دیاردەگەلێک وەک ڕۆشنبیر بەرهەمێ تر بابەت ژانر.. لە
کانالی دەسەڵاتێکی فتۆشاپییەوە دێتە دونیای ناسە کردنەوە
«تـــری دیماکس» یان ئەنیمەیشـــن ســـاز پێوەندییەکانی گوتاری ڕۆشنبیری
دەکاتەوەو بـــە جورێک فانتازیای خەیـــا لێنی إإدەقە کە هەوڵ ئەدات
خۆی لە پێگەی دۆخە وانموودەکە دا بهێلێتەوە و مەترسی خەیال و
ئەنیمەیشنی دیاردەکان دەخاتە بەرچاو؛
پەتای ڕۆشنبیری وانوێنی
واقع---------- دەسەڵات ---- Photshop
پەڕ واقیع----- وەهەم ----- دەسەڵات ---- 3Dsmax
فانتازیا.....
خەیا لێ
دەق خۆی لە گفتمانی موونیە ییدا ناسەدەکات، گفتمانێک
کە لە کارنەوا لێی بوونیدا زۆر جیدی دەڕوانیتە دیاردەکان..
ئەم گفتمانە لەبواری سیاسی کومەڵایەتی هە لگرسێنەرە و وشە
لـــە قاوغی میژوویـــی رزگار دەکات. ئـــەم رزگارکردنە بە یارمەتی
توخمی نوێخوازی و تازەخوازی ئاوەزی، دێتەخانی فەلسەفە و خەیا ..
دەلێن: بارودۆخە پاوانداراەکان دەبنە فرەکەری ئازادی.
وشـــە هیچ ترسێکی لە دۆڕاندنی خۆی نیە.. وشە لە پاوانی بایەخە
پێش فەرزدارەکان رزگار دەبێت و گوتار بێ جیاوازی دانان لە
نێوان چاکەوخراپە، وەک ئافرێندراوێک لە ئامێزیان
دەگرێت.زیندەخـــەون و زمان پێوەنـــدی دەگە ڵ بابەتە ڕۆژانەکاندا
دەگرن و دەکرێ بلێین:دەبێتەجۆرێک ژورنالیزمی
سیاســـی،کومەڵایەتی وئـــەو گوفتمانـــە دژایەتییـــەکان دەردەبڕێ.
«/شەڕ، دزی، خیانەت.....
ئەوەی لێرە لەدایک بووبێ/ نەشـــی بیســـتووە. بیچارە ئەفلاتوون!..../»
حیماســـە --- تابۆ ---- ڕابردوو نازەگوڵ
---- ڕۆمانتیک
نەریت ----- ئەفسانە مۆنۆفۆن----
پەڕەوایەت ---- زیندەخەون
چەق---- پارانویا ---- نازنین ڕئالیســـم
----دەروون---- قوو لایی پێکهاتە
واتا ----- دەسەڵاتی پەراوێز----- شەمی --- وەلی دێوانە
نۆتـــرۆن---- پەرتکنۆلۆژیـــا ------ xp
-----زەینی سەییال ------ شیزۆفرنی
چلتیکە ---- ساناییی ئایرۆنی ڕووبەر

متن و خوانش؛

متن: ریزو.. بسن؛ از صالح سوزنی
خوانش؛ عادل اعظمی

این بیا..کوب..سن هم که نیامد.. سن مان را تخریب را.. فر ..مال.. لیسم ..لیسی.. لیسد.. کند.. و کند عجب فعلی است لام..ذب.. سرش را در عنصرغالب.. فر بزند.. و مال..ش.. را در جانشینی هم کش ینی کند.. و بگوید؛ .... و .... عیب نیست.. شهر را با روزنامه تعریف می شست.. بودلر.. در کاف..کافی.. کافی شاپش را شنیده رودم.. ولی قطار و متروهای مسکه.. وقتی آنها می خواندند.. م....آ.... می خندیدیمهایمان را می روووبیدیم.. در سورت.. ش... زنیکه‌ی محبوبم.. آش را.. کی کشک به کشمشت.. چند..

ـ خورده‌ای.... یا کشیده‌ای...

چنان کشیده‌ای به او .. نه.. به من زد.. که.. برق ادیسون را بارید... «ولی تو بگو زدیم دیگر..».. دورت ب.. گردم.. گردهایت دیوانه که دیگر کهنه است.. مالیخولیا.. و من گاوم..گاو ..هم کلاسیک است... سندورم.. عشقم را می کردیم.. که یاکوبسن.. عوضی.. داشتم.. همنشینی در جانشینی می کردم...

ـ همه‌ی کردنها.. که قاچاق نیست جانم.. چرا فرمیکش می کنی..

ذهنت بیمار.. که عهد بوووق..ی است.. سن در..و...می... دارد.. را می توانی بگویی نوشید.. و با ریزومی.. اسپر..ه... ببخشید.. اسپرما.. تو.. زوئیدمان... را همینجوری ریختیم رفت... تو که خودمانی.. مانی شعر هم می کرد... کاش کرد ..ها کورد می خواندید... مسخره.. خر که شاخ و دم ندارد.. دارد.. دارم می زدند که سکه سلطان محمود بالا رفت... و من.. ماشین زمانم.. در رادیاتور مشکل داشت.. پریدم تو این قرن.. ک قرونی ندارم... داشتم از یاکوب.. سن م که همان سی سال سی سال پیش است با سقف رنگ.. و .. و تو هم مژگانت در سیمولاک گیر است... سورتت..ش.. هم بادی است.. با آن کلاه گیش .. س..

ـ دلربایان ناز می لغزند و ما... شمس را بابا به چاهی می بریم...»

خوانش؛ عادل اعظمی

شالوده ی اشعار صالح سوزنی و هم این شعر را گریز از تعین و تکیه به تداعی آزاد با لحاظ عنصر تفاوط، ریزوم،و تفاوت آوایی دال ها تشکیل می دهد (مثلا تفاوت آوایی ای که در واژه «درخت» و «رخت» وجود دارد بستر پارودیکی برای بازی با آنها در قالب واژه ی «سخت» را مهیا می کند). این شالوده البته در بستر ویژه ای که خود آن را علیه دیکتاتوری زبان و من آن را آنارشیزم زبانی می نامم اتفاق می افتد. ساختار این شعر بدون شک از بستر معمول و متعارف گسیخته است. یعنی افق ساختار چند خطی را هم به نوعی درنوردیده است. و نتیجه یک ساختمان نامنظم و در عین حال نوئماتیک است. نامنظم از این جهت که محتوا به هیچ وجه با فرم هم ساز و هم سو نیست. در حقیقت فرم بر چیزی فرای محتوا دلالت می کند که من آن را «محتوای ضمنی» می نامم. دست یازی به محتوای ضمنی از دریچه ی روان پریشی غالب و با تحلیل ساختار روانی متن می تواند اتفاق بیفتد. که البته بوطیقای متن حتی گاهی علیه خوانش است. و نوئماتیک بدین معنی که عناصر در یک ساختمان ریزومی گسترش می یابند. و مضایف یک واژه آغازی برای تداعی و تصویر مضایف های دیگر است. اما فرای این ها من سعی دارم به مسئله ی شعریت در این کار بپردازم؛ یعنی بعد زیبایی شناسی این شعر که فارغ از فرم تحلیل آن تقریبا راه به جایی نمی برد.

فرم این کار در وضعیت فرم_ فضای شعری قرار دارد . بدین معنی که فرم سعی دارد علاوه بر انتقال مضامین و نشان دادن ساخت اندیش گانی بخشی از شعریت را رقم بزند. شعریت عملا عدول از عادت های زبانی کاربران زبان با استفاده از ارتقای زبان از حالت ابزاری به حالت قوام بخش است. و همچنین استفاده از کارکردهای عاطفی زبان در شکل نامتعارف آن است.

ریزو.. بسن؛

این عبارت انگار نام شعر باشد. و البته در نگاه اول بی معنی. ریزو می تواند اشاره تلمیحی ای را به ریزوم توسط تفوات و مشابهت آوایی و از طریق تداعی و مضایف التفاتی پدیدار کند. اما بسن همچنان یک معماست. اگر ریزو.. بسن را بدون نقطه بخوانیم ریزوبسن تازه به نام شکسته ی یاکوبسن نظریه پرداز فرمالیست شهیر روسی نزدیک می شویم. ریزوم یاکوبسن که شکسته ی آن ریزو..بسن است تداعی گر گسترش ریزومی این نظریه پرداز در چارچوب یک متن است. و این می تواند ورودی معماگونه بر یک شعر باشد. اولین سوال که پیش می آید این است: چه کارکرد عاطفی ای در این شکست و بست ها وجود دارد که بشود آن را شعریت این متن دانست؟؟؟ شاید پاسخ در خود متن موجود باشد.

این بیا..کوب..سن هم که نیامد.. سن مان را تخریب را.. فر ..مال.. لیسم ..لیسی.. لیسد.. کند..

باز هم شکست در نام یاکوبسن که البته از دال یاکوبسن بازی با کلمه ی سن شروع می شود. و به دنبال آن عبارت هایی که عملا به فعل تمام می شود. و بازی با فرمالیسم به لیسدین و کند و.. اروتیسم زبانی ختم می شود. و به دنبال آن بازی با فعل کند به مضایف های التفادی و ریزوم دیگری ختم می شود.

و کند عجب فعلی است لام..ذب.. سرش را در عنصرغالب.. فر بزند.. و مال..ش.. را در جانشینی هم کش ینی کند.. و بگوید؛ .... و .... عیب نیست..

جانشینی و همنشینی که اشاره به کارکرد تمهیدات متافور و ایجاز است در اینجا دستخوش یک اروتیزم زبانی شده اند. عنصر غالب عنصری در متن است که سایر عناصر حول آن می چرخند.

و مال..ش.. را (مالش را به معنی مالیدن) در جانشینی هم کش ینی کند. وقتی ساختمان واژه ی «جانشینی» که نتیجه ی آن متافور است خود دستخوش این فرآیند شود جانشینی به واژهی جاکش ینی بدل می شود. هنوز سیستم غالب زبانی علاوه بر فرآیند گسترش ریزومی سیستم اروتیزم زبانی است. و این کاملا با زبان

اروتیک متفاوت اســت. اروتیســم زبانی در خود زبان دچار شکست، نفس نفس و ارگاسم می شود. اما همچنان کارکرد عاطفی به واسطه ی این شــبکه ی ریزومی پیچیده دچار اختلال است. کارکرد عاطفی برآینــد تداعی یک دیالکتیک اغلب خودمانی و گاهی حکمت انگیز و در بسیاری موارد بیانگر است.

«شــهر را با روزنامه تعریف می شســت.. بودلــر.. در کاف..کافی.. کافی شــاپش را شــنیده رودم.. ولی قطار و متروهای مســکه.. وقتی آنهــا می خواندند.. م....آ.... می خندیدیمهایمان را می روووبیدیم.. در سورت.. ش... زنیکهی محبوبم.. آش را.. کی کشک به کشمشت.. چند»

در ادامه گسترش شــبکه ی بی پایان ریزوم ها به روزنامه و بودلر می رسیم. و به کافی شاپ و قطار و مترو که جملگی از مظاهر مدرنیته هســتند. اینجا هست که نمی توان یک یا چند خط مشخص ساختاری مشــخص کــرد. یکی از ویژگی های پســت مدرنیســم و ریزوم نگاری شــوریدن علیه هر آنچه سخت و استوار ایســتاده است می باشد. زبان یکی از آن هاســت. دســت بردن در زبان همان دســت بردن در جهان پیرامون اســت اما تا جایی که ساختمان ژانر هنوز برچیده نشده باشد. ژانــر در رونــد توصیف جهان پیرامون به ابزارهای اولیه اش باوفاســت. اولین امکان شــعر بودگی جوهره ی شعری است که البته بخشی از آن در گــرو افق انتظار خوانندگان و بخش دیگر در گرو ارتقای این افق از طریق مولف و در متن اش است. مضایف هایی که در پس واژه ی بودلر، موســکو و یاکوبســن وجود دارد تا آنجایی که به زنیکه ی محبوب اش می رســد، جملگی مضایف هایی انقلابی دارند. مضایف مدلول نیست. بلکه چیزی شبیه خاطره است. که در اینجا این خاطرات به بازی گرفته می شوند تا محتوای ضمنی یا به عبارت هوسرلی «نوئمای کل» شکل بگیرد. و البته باید اعتراف کرد که در این قسمت اتفاق شعری داریم.

« ـ خوردهای.... یا کشیده‌ای...

چنان کشیده‌ای به او .. نه.. به من زد.. که.. برق ادیسون را بارید...»

در اینجــا دیالوگ و بــه نوعی دیالکتیک (البته بــا همان فرم و تقطیع نقطه ای) وارد متن می شــود. اما در پاسخ و البته در راستای شــبکه ی ریزومی تشکیکی (عبارت نوبراهامی) که نوعی بی توجهی به گوینده ی مســتتر استمی تواند تعبیر شود. این خلط مبحث و از بیــن بردن بســتر گفتوگو دال بر ناکارآمد بودن ســخن طرف مقابل اســت. این بی توجهی در چارچوب اروتیســم زبانی در حقیقت خود بخشــی از یک وانموده را که متن در ادامه علیه آن شــوریده است را به نمایش می گذارد.

«ولی تو بگو زدیم دیگــر..».. دورت ب.. گردم.. گردهایت دیوانه کــه دیگر کهنه اســت.. مالیخولیــا.. و من گاوم..گاو ..هم کلاســیک است... سندورم.. عشقم را می کردیم.. که یاکوبسن.. عوضی.. داشتم.. همنشینی در جانشینی می کردم...“

مضایــف ها در این قســمت به عبارت ها لیســیدن.. کند برمی گردد. و این یعنی ســاختمان نوئتیکی برقرار اســت. اما ژانر در اینجا دیگر ابزار شده است. ابزار اطلاع رسانی از آنچه گذشت و معمولا آنچه گذشت را با افعال شکسته گزارش نمی کنند. یا با گزاره های شکسته روایت نمی کنند. بازگشــت به یاکوبسن و همنشینی و جانشینی (با مضایف جاکــش ینی) تبدیل به یک تن نگاری وانمودی (پورنوییزم سیمولاکروم) شده است. اینجا هست که می توان بر متن چین خرده ای گرفت: در این قسمت فرم با محتوا متناسب نیست.

ـ همه‌ی کردنها.. که قاچاق نیست جانم.. چرا فرمیکش می کنی..

این گزاره در صدد اســت است سیمای وانمودیک تن گرا با عدم قطعیــن مواجــه کند. گزاره ای گفتاری و اتفاقــا با یک خط تیره که گویــا گوینده ای مســتتر آن را بیان می کند. در ســاختار افقی بجز جســارت گوینده نشانی از فرم شعری نیست. که البته روایت است و صد البته می تواند بخشــی از شــعریت را با خود نیز همراه کند. این چجنــد صدایی مطلق که مــی تواند زمینه ی ژانر دچــار ابهام کند. ناگفته نماند که صد البته با منطق مکالمه (باختین) هم ســو اســت. گوینده لحنی دیگر و زبانی معیار اســتفاده می کند که آن را از زبان شاعر متمایز کند.

ذهنت بیمار.. که عهد بووووق..ی اســت.. سن در..و...می... دارد.. را می توانی بگویی نوشید.. و با ریزومی.. اسپر..ه... ببخشید.. اسپرما.. تــو.. زوئیدمان... را همینجوری ریختیم رفت... تو که خودمانی.. مانی شعر هم می کرد...

بازگشــت به ســن در یاکوبسن و سن در ســندروم و و گسترش ســندروم در سن و می این گســترش ریزومی تقریبا تبدیل به یک عادت نوشــتاری شده اســت. می گویم عادت از آنجایی که منطق و دلیــل کافی برای بر انگیختن این همه واژه در متن وجود ندارد مگر خــود متن. که البته خود متن می تواند دلیل قانع کننده ای باشــد. بــازی و انقلاب علیه امــر متعین. عین بازی و انقلاب علیه ســاختار اندیش گانی موجود اســت. علیه پایه های سفت و استوار مدرنیته و یا ســنت. که پیشتر شــرحش آمد. قلمرو زبان پویایی و زبان ویرانی تقریبا به کارکردهای عاطفی زبان تنه می زند. تنه که از آن هم جلو بزند. غافل از این که اتفاق شاعرانه اتفاقی در مرز واقع و فراواقع است، اتفاقــی در مرز زبان و علیه آن، اتفاقی در بین رویکرد و کارکرد آن، این ها صرفا تقابل های دوتایی نیســتند، یا عوامل برهم کنش، بلکه محــدوده ی اتفاق ذهنی- زبانــی را یادآور می کنند. محدوده ای که از اثر به متن برســیم، و صد البته خواننده بخشــی از متن را رقم می زند. و این یعنی لحاظ کردن بخشــی از متن که همانا خواننده است. متنیت به مجرد نوشــتار با ساختار لاهوتی و با چندیت های مبهوت کننده رقم نمی خورد. بلکه حفظ و رعایت بخشی از آن (ساختارهای ذهنی تثبیت شده خواننده) در حقیقت حفظ متنیت است.

کاش کرد ..ها کورد می خواندید... مســخره.. خر که شــاخ و دم ندارد.. دارد.. دارم می زدند که سکه سلطان محمود بالا رفت... و من.. ماشــین زمانم.. در رادیاتور مشــکل داشــت.. پریدم تو این قرن.. ک قرونی ندارم... داشتم از یاکوب.. سن م که همان سی سال سی سال پیش اســت با ســقف رنگ.. و .. و تو هم مژگانت در سیمولاک گیر است... سورتت..ش.. هم بادی است.. با آن کلاه گیش .. س..

ـ دلربایان ناز می لغزند و ما... شمس را بابا به چاهی می بریم...

در ادامه هم با فعل کرد و کورد ریزومی دیگری شکل گرفته است، کرد به کورد گســترش می یابد، ملتی کردن یک فعل یا فعلیزه کردن یک ملت عملا با ســاختار چندگانه ی این شــعر و اشعار دیگر از صالح سوزنی کار تازه ای نیست. آنجاهایی که زبان متریال (رسم الخط) هم تغییر می کند چندیت دیگری رقم می خورد که این چندیت علاوه بر شک در ماهیت مفاهیم تثبیت شده در قالب زبان؛ نفی حضور دیگری شرق شناس است. تا چه حد مولفه می تواند این را بیان کند صحبت دیگری اســت اما واداشــتن دیگری برای خواندن من به زبان خودم و به تعبیری که خود از جهان خود دارم رویکرد انقلابی دیگری است. و بیانگر نبودن آن اغلب اوقات محل اختلاف نظر و علیه شعریت است.

لە دۆزەخی ماناوە تا مانای دۆزەخ و جیهانێکی شاراوە لە دەقدا

باسێك لەسەر شێعری سالح سووزەنی

محەمەد موەفەقی

١

بێ‌گومان، نووسین جورێک حەسرەتە؛ حەسرەتی شاردنەوەو شاردنەوەی حەسرەت، تا گەیشتن بەو سنوورەی کە لەخولیایەکی ئەبەدی دا ڕەنگە هەموو شتمان لە بیر با تەوە، کەوابوو نووسین جورێک لە بیر بردنەوەیە.،لەبیر بردنەوەی ئەو چرکە تێپەڕیوانەی کە ئێمە تێیاندا نەبوون، ئەوشوێنە ڕەنگە تاریک و ڕوونەی کە هەموو شتێک وەک خەونێکی نەبینراو چاولێدەکا و ئێمەش دانیشتوانی ئەم گەڕۆکە دۆزەخییە، دەبێ لە نێوان دوو هیچ دا [بە قەولی نیچە] ئیمان بەوەی بێنن کە ڕەنجەڕۆیی و بێ باوانی بۆتە بەشێکی جیانەکراوە لەو ڕاستیەیە دابەشکراوەی کە پێیدەڵێن چارەنووس یا تەقدیری هەمیشەیی، ئەو تەقدیرە شوومەی وەک قاڵاو بۆتە سێبەری ژیانی هیچاویمان، ژیانی ڕەشی بەرەیەکی تاڵان کراو کە چاو لە ئایندەی حەرام بوو دەگێرێ و جیهان هەر ئەو شتەیە کە ناوی «وشە»یەو ئێمەش پەراوێز نشینی ئەم جیهانە بێ خولیایەین، لە خولیایەکی تردا لەسەر خولگەی پەرتی بوون و نەبوون [کەوەک یەک وان]. بێ گومانم لەوەش کە نووسراوە بە قەولی "دریدا" نیشتمانی هەمیشەیی ئێمەیەو بە شێکە دا سەپاو بە سەر ئەو پەڕی ژیانی ئێمەدا.

لای ئێمەی کورد کرداری نووسین بە گشتی، هێشتا نەبووەبە نەریتێکی خومالی و ئەوەش کە وەک نووسراوە لە بەر دەسمان دایە، وەک سیمایەکی دووکەڵ‌گرتووی بەر لە مێژووەو لەم سپێدەی ململانێیە دا هێشتا نەیتوانیوە پێناسەیەکی ئەمڕۆیی بۆ خۆی بدۆزێتەوە، هێشتا گەڕان و پەلەقاژێ کردنی ئێمە بۆ دۆزینەوەی بەرسقێکی تان و بە دار کە بتوانێ دژ بەم هەموو پرسیارە کراو و نەکراوانە ڕابوە ستێ بەشێکە مەزن بەو حەسرەتە گەورەی کە بەردەوام روحی دەق سازی کوردی بە خۆوە خەریک کردووە. تا دەربازبوون لەم بازنەیەش ئەستەمە و ئێمەش کە لەڕەحمی خوداوەدەمانەوێ ڕێگای سەد ساڵە بە یەک شەوە بپێوین، ئەو هەقیقەتە مەزنەش کە روژێ ئاشکرا دەکرێ یا ناکرێ، لای ئێمە - مەنفانشینانی زەوی —لە خۆی دابڕاوە و ئێمە بە چەشنێکی‌تر بە پێچەوانەی هەموو عالەمەوە خەریکین ئەزموون و فامی دەکەین فامستی ئێمەش لەم هەقایەتە ئەنجن ئەنجن کراوە — لەزاتی خوێدا - ڕەوایەتی بێ باوان بوونێکی ترە لە تاریک‌ترین ڕەهەندی هەستیدا.

شێعری سووزەنی بەر لەوەی شێعربێت، خولیای جۆرێک لە خۆدەرچوونە، تاگەیشتن بەو شوێنە لە زمان کە لەوێ دا هەمووشتێ، هەر ئەو شتەیە کەلەو پەڕی خۆیەوە دەس پێ دەکات. لەو پەڕی هەر چەشنە بنەما، پێکهاتە یا ڕێسامەندییەک کە بە سەر دەقایەتی دەق دا زاڵە (Textuality of text). شێعری ئەم شاعیرە بەر لەوەی شێعر بێت جۆرێک نەفی کردنەوەی خۆیەتی بە دەستی خۆی. شکاندنی هەر چەشنە یاسا دەستکردێک کە بووەتە کەرەستەی بەربەستکەری زمانی لەشێعری ئێمەدا. جورێک هەڵاتن لەو سنوورە ڕەشانەی کە دەیانهەوێ هەمووشتێ لەچوار چێوەیەکی تەنگ و ڕێبەربەستکراودا پێناسەبکەن، دەقی ئەم شاعیرە دەسکەوتی هەڵو مەرجێکی نالەباری ئەدەبییە. ئەو هەل و مەرجەی کە هێشتا نەیتوانیوە کێشەی بەرەکان - بەرە لە خۆ خاڵی کراوەکان — کە تەنانەت لە سێبەری خۆشیان ئەترسن، بە جۆرێک چارە سەر بکات. ئەو دۆخەی کە دەقی نوێ بە گشتی و شێعری سووزەنی بە تایبەت تێیدا سەری هەڵداوە، هێشتا بەستنێکی قەیراناوی و ئاژاوەگێرە بۆ شەڕی بێ ئاکامی کۆن و نوێ. ئەم قەیرانمەندییەیە هی ئەم بەرە تاریکەیە و سووزەنی خەریکە شێعر بۆ بەرەیەک بەرهەمدێنێ کەهێشتا لە گەمارۆی دیوارە بەرزو ئەستوورەکانی دوێنێیدا ماوەتەوە. پەلەقاژێ لەزەلکاوی نەریتە بۆ نکردووەکانی ڕابردوودا لەم مرۆڤە [خوێنەر] بوونەوەرێکی تر سنۆکی بار هێناوە کە ئەقڵی بەم سەردەمە ناشکێو ئەو هەموو کۆی پرسیارە ئەزەلیانە لە سووچێکی گەنیوی مێکشیدا بێ

وڵام ماونەتەوە.

لەوە دەچێ من ڕایەکی گشتی سەبارەت بە پلەو شوێنگەی شـــێعری ئەمڕۆی کوردی لە ئێران دا دەربڕبـــرم، ئەوەش ڕەنگە ئەم حوکمە ســـەرەتایی‌یەبێت؛ کە شێعری ئەمڕۆی ئێمە بەپێی شـــوێن و کات ڕۆڵەی سەردەمی خۆیەتی شـــێعری ئەم بەرەیە بـــە پێچەوانەی زەینییەت و چاوەڕوانـــی خۆێنەرەکەی، ناتوانێ‌و نایهەوێ لـــە ڕابردوویەکی دووری زەمانـــی دا بژیت. ئەگەرچی شێعری سووزەنی لە جۆرێک بێ متمانەییەوە سەرچاوە دەگرێ، بێ‌متمانـــە بە خۆی و هەر چەشـــنە دەقێکی‌تر کە لە پەراوێزی گوتـــار (Discourse)ی ئەدەبـــی ئێمەدان. بـــێ متمانەیی‌یەک کـــە دەکرێ بڵێم جۆرێک دەســـکەوتی تیۆری‌یـــە. ئەو تیۆرییە ئەدەبییانـــەی کەبۆ ئێمە دەوری ڕێنوێن [ڕێ ونکەر] و پاشـــان دەق سازیی دەگێڕن. سووزەنی شاعیری دونیای شتە چکۆلەکانە [ئەڵبەت لەسەر ئیزنی جەنابی ڕێبوار سیوەیلی]. دەنگی ون بووی بەرەیەکە کە دەیهەوێ لەم قاقڕستانەدا خۆی بدۆزێتەوە.

بەرەیەک دەمقاڵکەر، لە پەرت‌ترین شوێنی ئەم جیهانە، کە دەکرێ وەک ئیســـتعارەیەکی زیندوو [بە قەولی ریکۆر] نازناوی دەقی کوردی لە سەر دابنرێ. ئەم ناپیرەپیاوە لە تەنیایی خۆی و جیهانی شتە لەبیرچووەکانی‌دا ئەوەندە هێواش دەڵێ:

باوەڕکە هەناسەش ئەتوانێ
وەک شێعر.. داتپۆشێ
لە مەرگا. /شیعرەساتی ٧/

نەکا زمان لەخەوە نەخەوتووەکانـــی ڕاچڵەکێنێ یا نەکوو خوای واژە بێ ســـەر و شـــوێنەکانی لێ تووڕەبێ. مەبەستم ئەوەیە بە گشـــتی شـــاعیر زمانی بۆ خودی زمان ئەوێ و شێعریشـــی بۆ خودی شێعر ئەوێ، نە بۆ خزمەت بە شتێکی‌تر. ئەمەش جۆرێک پەرەپێدانی تیۆرییە بۆ حوزووری گشتی و هەمەلایەنەی زمان لە ناوەڕۆک (context) و کۆبە (system)ی شێعر دا. واژە لە شێعری سووزەنی دا لەو پەڕی ئازادی خۆیەوە دەژیت. ئەوزمانەی کە بە هـــۆی واژەکانییەوە بە قەولی «نەزارقەبانـــی» دەیهەوێت جیهان داگیربکات.

٢

شـــاعیر لـــە شێعرەســـات دا، دەیهـــەوێ بـــۆن و بەرامەبـــە «گۆڵەکانی‌شەر*» بدات، ئەو گوڵە بێ ڕەنگانەی کەساتەوەختێک ئاماژەیەک بوون مەزن بۆ مردن، بۆ لەبیر بردنەوەی هەر شتێک کە لە گەڵ تەقدیرێکی هەمیشەیی دا، گرێ دراوە، گرێیەک کوێر کـــە بە چنگ و ددان ناکرێتـــەوە، ئەمانە هەموو جۆرێک ڕەنجی ئەبـــەدی و ئازاری بێهوودەیی دەروونە بۆ بەرجەســـتەکردنی ئەو جیهانە شاراوەیەی کە لەو دیوی دەمامکە ڕەش و ئەستوورەکانی دەقەوە، لەو پەڕی دونیای ڕاڤەبێ ســـەر و شـــوێنەکانی ئێمەوە، دێتە ئاســـتی هەبوون، هەبوون لەجیهانێکی شەڕانی دا کە وەک «کاو لســـتان» لەوێ واژە دوا مۆجزەی خاکە، ئەو وێرانە خاکەی کە هەموو شتێ تێیدا هەم جوانەو هەم ناحەزە لێرەدا کارکردی زمان بە گشـــتی دەگۆڕێ و سووزەنی پێمان ئەڵێ،ئەرکی واژە لە شـــێعری ئەمڕۆدا بە تەواوی جیاوازە. لەو ئەرکەی کە پێشتر لە سەر ئەستۆی واژە بوو لە شێعر دا. ئەگەر پێشتر واژە لە شێعری ئێمە دا بۆجورێک پێناســـە کردن یا وتن لە بارەی شـــتەکانەوە دەهات ئەمڕۆ واژە کارکردێکـــی تازەی هەیەو واژە وتنی خودی شتەکەیە، نەلە بارەی شتەوە:

ئەشێوم
وەک نامە بۆ ئەو با کەنەهات
وەک سوور ... کەخوێن سەوزە
وەک پەپوولە کە ئاگر ئەدا شەم
وەکوو مەرگ کە ئەفڕێ
هەرگیزیش
هەواڵێ لە ئەشق نا پرسێ »

ئاشنایی ســـڕینەوە (Defamilizaton) لە شـــێعری ئەم شاعیرە دا بە گشـــتی زۆر بەدی دەکرێ و ئەمـــەش خاڵێکی گرینگە لە شـــێعری ئاوانگارددا و ئەگەرچی ئەم شتە وەک میراتی سەرەکی فۆرمالیستەکانی ڕووسیا دەژمێردرێ بەڵام یەکێ لە تایبەتمەندییە سەرەکی‌یەکانی شێعری مودێرنی ئەم ڕۆژگارەشە:

نەسەوزم .... نەتاڵ/
بیبار ناحەزترین ڕەنگە../
وەک زانست کە سووڕە/
شەوێکی بە نەوش و /
کە خوێن سەوزە/
باوانەکەی باوکی .... چاوم بینایی/

ئەمانە چەن نموونە لە نامۆنگەری بوونە لە شێعری ئەم ناپیرە پیاوە دا. کە دیارە گشت ئاشنایی سڕینەوەکان ناگرێتەبەر.

شـــاعیر لە بڕێ شـــوێن دا دەیهەوێت بگاتە ئاستی تیۆریکی کایە زمایی‌یەکان. کە لەلایەن "ویتگێن ئێشتاین" و "لیوتار"موە پـــەرەی پێدراوە. بەڵام لێرە زۆر ســـەرکەوتوو نیە، چوون بەر لە هەموو، لە پەراوێزی ڕێســـاکانی کایە سەقامگیرەو لە پاشان ئەو بەم پێش گریمانەوە شـــێعر دەنووسێ کە نایەوێت مانا بە گشتی لە ناوەڕۆک و پێکهاتەی شێعری بسڕێتەوە.

من لە ســـەر ئەو بڕوایەم کە ئەو جیهانە شێعرییەی لەدەقی سووزەنی دا بنەما یا گەڵاڵەی دادەڕێژرێ، [بە تەعبیری گادامێر]، جیهانێکە بێ ســـەرو شوێن لەنێو کۆگایەک لە سەرلێ شێواویی. تیۆری لـــەدەروەوەی جیهانی دەق نەتەنیا ســـازێنەری بنەمای بیردۆزییەک بۆ شیکاریی دەروونی یا ڕاڤەی گشتی دەق نییە، بە ڵکوو کوشـــندەی ئەو دەمارە ڕەسەنەیە [کە ئیمکانی دەق بوونی دەقێک لەنێو خۆی دا دەخاتە بەردەس]. دەقی کوردی دەبێ بە تەواوی جیاواز لەو تیۆرییانەی کە لە ڕۆژئاوا بەرهەمدێن شیکاری بکرێت. خاڵی گرینگ لێرە ئەوەیە کە دەبێ بە شیوەیەک خۆماڵی دەست نیشان بکرێت.

کـــە هەردەقێک بە پێی تیۆری تایبەتی خۆی دەنووســـرێت و تەنانەت هەڵدەســـەنگێندرێ. لێرە دەقی ســـووزەنی ئەو ئاوێنە ڕوتەڵەیە کە بە جورێک بۆتە پێشاندەری تیۆرییە ڕۆژئاواییەکان.

بێ گومان ئەوەی ڕوون و باس هەڵنەگربێ ئەمەیە کە گەڕان بـــەدووی مانایەک تاک و لە پێشـــەوە دیاری کراو لە شـــێعری ســـووزەنی دا کارێکی بێهوودە و ئێجـــگار هەڵەیە. بۆ ئەوەی کە شـــێعری ئەم شاعیرە هەروا کە پێش‌تر باسم لێوەکرد لە بنەمادا لە ســـەر تیـــۆری "کایەزمانییەکان" دامەزراوە بـــەڵام کایەیەک ناسەرکەوتوو کەبەردەوام لە دەرەوەی خۆیەوە [بۆ خۆی] ئاماژە دەکات. شـــاعیر دەیهەوێ بە جورێک ڕێسای ئەم کایە بشکێنێ

و بچێتـــه ناخـــی ئەو قووڵاییه لـــه زمان دا که لەوێ توانســـته زمانی‌یەکان دەمامک دارکراون و لەپشـــت وشکه کەڵەکی ماناوه شاردراونەتەوه، بەڵام ســـووزەنی به جورێک بەد گومانییەوه چاو لـــه ماناو دەلالەته ماناییەکان بەگشـــتی دەکات. گەرەکی‌یه مانا لەخـــۆی رووت کاتەوەو زمان بخاته نێو فـــاز یا کانالێکی ترەوه. بەڵام له پەلەقاژەیەکی بێ کۆتایی دا دیسانەوه گیرۆدەی دەستی توێژی هەره شـــاراوەی پێکهاتەکەی مانـــاکان دەبێت، مانا نه به واتـــای ئەو چەمکه دیاری کراوه که ئێمـــه لەپەیڤینی رۆژانه دا لـــه بەر چاوی دەگرین. بەڵکوو بەو واتایەی که نیشـــانه کەلامی و تەســـویرییەکان له پێکهاتەمەندی شێعری سووزەنی دا هەمان ڕادە لـــه کارکردی رۆژانـــەی خۆیان خاڵی دەبنـــەوه کەپەیامی شـــاراوەی هـــەر دێرێک له شـــێعرەکه تا هەمان ڕادە تووشـــی جورێـــک کاول بوون دەبێت. شـــاعیر نایهەوێ به تەواوی مانا لەناوەکیەونی کارەکەی بسرێتەوه — بەڵکوو بەردەوام تێدەکۆشێ کە «مانایەک‌تر، جیاواز لەو مانا دەســـکردەی که بەســـەر زمانی بەســـته زمانی کـــوردی دا ســـەپاوه لەزەینـــی خوینـــەر دا بخوڵقێنـــێ. و هەر ئـــەم تایبەتمەندییەش له دەقی ئەم شـــاعیره دا ئـــەو ئێمکانه به من ئەدا که لێـــره بڵێم دەقی تا ڕادەیەک دەقێکی‌کراوەیـــه. ئـــەو شـــتەی «که ئیمبێرتۆئێکۆ» بەم شـــێوه دا کۆکی له سەردەکات. دەقی کراوه له شاراوەیی خـــۆی دا جورێـــک ئیمکانـــی ڕاڤـــه هەڵگـــری بۆ بەردەنـــگ پێکدێنێ که دەق له نێوەکی‌تریـــن توێژی خۆی‌دا له ســـنووری تاک مانایی تێپەردەبێ و لـــه تاکه ڕاڤەیی هەڵدێ. هەڵاتنێک له ڕەهەندە تاقانەکان بو گەیشـــتن به جورێـــک چەن دەنگـــی و پلۆرالیزمی مانایی.

٣

مانا له شـــێعری سووزەنیدا خوێنەر به تەواوی دەخاته هەڵەوه. شـــێعری ســـووزەنی هەرواکه وتم، تاک ڕاڤـــه هەڵگرنیه بەڵکوو «له هەر جـــار خوێندەنەوه دا به جورێک بنەما شـــکێنی دەکرێ(١)». کەوابوو واتای ماناکان له شـــێعری سووزەنی داهەر ئەوەنده بێ مانایه که بڵێین:

ئەم قژەم/ ڕەشی ڕەش، وەک جاران
باوەڕ که، هەناسه ئەتوانێ وەک شێعر
داتپۆشێ له مەرگا؟ ژینه مەرگ

ئەم دەقه له سەر بنەمای ڕێکردی خۆی سازندەی جیهانێک پرش و بڵاوه له مانا مەســـخ کراوەکان. خوێنەری شـــێعری ئەم شـــاعیره ڕەنگه له جـــارێ خویندنەوەی شـــێعرەکەی دا تێنەگا که دەق ســـاز نایهەوێ شـــێوەی بیر، ئایدیۆلۆژی، یا مانیفیستی حیزبێکی سیاســـی بەدەڤگر ڕابگەیەنێ. ئەویش له پارادایمێکی مەنتیقـــی تـــاک ڕەهەنـــدی دا. ئەمەش خۆی یەکـــێ له هەڵه ســـەرەکی‌یەکان و خاڵه لاوازەکانی ئیســـتراتژیای خوێندنەوەی خوێنەری کوردە.

کـــه خوێنەری ئێمه هیچ کات مۆدێلێکی ڕەوشـــت ناســـی (Methodology) بـــۆ خوێندنـــەوەی دەق و ڕاڤـــەی دیارده بۆ شـــی‌کردنەوەی پێکهاتەی ژانره ئەدەبییەکانـــی کوردی نەبووه. ئەمەش بەڕای من بەهۆی دوو فاکتەری ســـەرەکی‌یه که یەکیان جۆرێک بڕوای ئایدیالیســـتی بـــه هەبوونی تەوەرەیەکی مانایی و دووهەم عادەت کردنێکی نەریتی به ئەدەبیاتی سیاسەت لێدراوه. [ئەدەبیاتێک که سیاسەت وەک تابۆیەک دەستی لێ وەشاندووه]

دەبـــێ ئەمـــڕۆ خوێنەری ئێمـــه لانی کەم ئەم شـــتەی لا پەســـند بێت که شـــێعر؛ ریکۆر وتەنی زمانه لـــه خزمەتی زمان دا. ئەگەرچی شـــێعری ســـووزەنی به تەواوی ناکرێ بڵێن که شێعری زمانه. بـــەڵام لانی کەم ئەم شـــتەهەیه که دەق سازی شیعرەســـات تا ڕادەیەک [ئەگەرچـــی کـــەم] تووانیویـــه ئـــەو ڕەهەنده له زمان بەرجەســـته بکاتەوه که تا ئێســـته له دەقی کوردی دا (به تایبەت دەقی شێعری) له پەراوێزێکی هەره چڕداماوەتـــەوه که دەکرێ بڵێم تا ئێســـته به جورێک ئەم چەمکه یا دیاردەیه وه پشت گوێ خراوه.

لیـــره بۆروونکارییـــەک له ســـەر ئەم شـــتەی که پێش‌تر باســـم کرد دەبـــێ ئاماژه بـــۆ وتەیەکـــی گادامێر بکـــەم کەدەڵێ ؛ «ئەرکـــی ئێمه تەنیا دۆزینـــەوەی ئـــەو شـــتانەنین کەله شـــێعردا هەن بەڵکـــوو دابین کردنی ئەو جیهانەیه که دەقی شێعری پێکی دێنێ یائەو گەڵاڵەیەی که دایدەڕێژێ» که وابوو، هـــەر بەرهەمێکی هونەری خوڵقێنـــەری جیهانێکـــی تایبـــەت بەخۆیـــه، ئەو جیهانـــەی که لەوێ دا ئەرکی بەرهەمی هونەری دۆزینەوەی ئەو هەقیقەته مەزن و شاراوەیه، بەڵکوو جورێک ڕێژه بەستن لەگەل ئەو هەقیقەته دایه. (هایدگێر) ئێسته ئـــەو جیهانه تایبەتەی که دەقی ئەم شـــاعیره بەرهەمی دێنێ و هەروەهاش ئەو شـــێوه لەم ڕێژەبەندییـــه، لەگەڵ ئەم جیهانه له شـــێعری سووزەنی دا کامەن؟ ڕەنگه ئەمه پرسیارێکی سەرەکی یـــا بنەمایـــی و له هەمان کات دا هـــەره دژواریش بێ که دەبێ ڕەخنەی کوردی ســـەبارەت به هەموو بەرهەمه شـــێعرەییەکانی کوردی له مەلای جزیرییەوه تا ئێستا وڵامی پێ‌بداتەوه....

٤

بێ گومان شـــێعری ئەم شـــاعیره له کاتێکدا جیهانی تایبەت به خۆی دەخوڵقێنێ کـــه لەزەینی خوێنەردا توانیبێتی شـــوێنکی دیـــاری کراو بۆ خۆی تەرخان بکات.[به پێی ئەو هەڵومەرجەی

> **ئەگەرچی شێعری سووزەنی به تەواوی ناکرێ بڵێن که شێعری زمانه. بەڵام لانی کەم ئەم شتەهەیه که دەق سازی شیعرەسات تا ڕادەیەک [ئەگەرچی کەم] تووانیویه ئەو ڕەهەنده له زمان بەرجەسته بکاتەوه که تا ئێسته له دەقی کوردی دا (به تایبەت دەقی شێعری) له پەراوێزێکی هەره چڕداماوەتەوه**

کە زاڵە بە سەر پێکهاتەی زەمانی ئەدەبی ئێمە دا – کە دەکرێ نێوی ئەم سەردەمە بنێین «سەردەمی خوێنەر»]، لە لایەکی ترەوە ئەو جیهانەی کە باسم کرد، تەنیا بەشێکی خودی دەقەکە دەگرێتەوە. واتە تەنیا نیوەیەک رەنگە لەو جیهانە لە ناوەکی بوونی خودی دەق دا بەرهەم بێت، نیوەی تری لە زەینی خوێنەردا دەخوڵقێ [ئەمەش پرۆسەیەکی پێکهاتە مەندە].

دەقێکی ئەدەبی تا لە لایەن دەڤگرانەوە نەخوێندرێتەوە ئیمکانی «بوون» پەیدا ناکات. [بوون بە واتای ئافراندنی ئەو جیهانە]، ئەگەرچی دەق لە رەوتی بەرهەم - هێنانی خۆی تێپەڕ بووە و لە دەقساز جیابۆتەوە- دەق کە لە جیهانی دەروونی دەقساز دابڕا، ژیانێکی ئازادو کەسایەتییەکی سەر بەخۆی دەبێ بەلام چەمکی «بوون» بۆ دەق بە گشتی جیاوازە لەو ژیانە سەربە خۆیەی کە لە دەرەوەی جیهانی نێوەکی دەقساز پێکدێت. واتە دەقایەتی دەق ئەو کاتە مانای دەبێت کە تووانیبێتی خوێنەر یا بەردەنگ بە گشتی بباتە ناخی ئەو- جیهانە شاراوەوە. و لەوێ خۆی رووت کاتەوە، دەمامکە رەش و تاریکەکان دابدرێ و خۆی بنوێنێ. خوێنەر لەم رووت بوونەوە دیالکتیکییە دایە کە دەگاتە ئەو هێزە شاراوەی کە دەسەلاتی دەق خوڵقاندوییە. ئەم رووت بوونەوەش بۆ پێشاندانی راڤە نهێنییەکان بە جورێک دەسکەوتی هەمان دەسەلاتە، کە دەڵێ: «خوێنەریش دەبێ لەم جیهانە دژووارە خوڵقاوە دابڕێ و بگاتە بەشێکی هەرە سەرگەردان لەو هەقیقەتە وەیلان و شاراوەی کەرێژەبەندی ئەو جیهانەیە. هەتا بەردەنگ دەبێتە بەشێک لەو جیهانەو دەبێتە خودی شاراوەی ئەو هەقیقەتە وەیلانە کە دەبێ ناوێکی‌تری لە سەر بنرێ، هەتا هەڵەمانایەکان زۆرتر ببنەوە. ئەگەر بمەوێ ناوێکی‌تری لە سەر بنرێ حوزووری مانا لەدەقی ئەم شاعیرە دا ناو ئەنێم «دۆنادۆنی مانا»، بەو واتایەی کە مانا لەم شێعرانە دا لە ژێرپێکهاتەیەک ناوەکییەوە (Internal substructure) بەرەو لای ژێر پێکهاتەیەکی ترەوە دەکشێ. واتە مانا لە شوێنێکی دیاری کراو لە دەقەکەدا خۆی راناگرێ، بەڵکوو خۆی دائەگرێ؛ داگرتن، نەبەو واتایەی کە مانا بە گشتی رەهەندی زاڵ و بەرجەستەیە لە دەق دا، بەڵکوو مەبەستم لەم چەمکە جورێک نزیک بوونەوەیە لەباسەکەی دریدا. کە ئەو لە وشەی تێکەڵاوی فەرەنسی (diffe`rance) بۆگەیاندنی مەبەستی خۆی کەڵک وەردەگرێ. دریدا وامان بۆ دەردەخات کە جیاوازی نێوان مەدلوولە زەینیەکان (subjective signified) و شیتاڵ بوونەوەی نیشانەکان (semyon) مانایەک تر لە گوتار یان دەقێکی نووسراوەدا پێکدێنێت. هەروەها (diffe`rance) لە زمانی فەرانسی دا بەمانای درەنگ کردن یان وەپاش خستنە، یا جۆرێک وە دوواخستن. دریدا دەڵێ مانا لە دەق دابە تەواوی بۆ ئێمە دەرناکەوێ، بەڵکوو بەردەوام خۆی دەشارێتەوەو لەدەسمان دەردەچێ. ئێستە ئەگەر بەم رووکردە چاو لەدەقی سووزەنی کەین، مانا بە تەواوی لە هێندێک ئیپیزۆدی دەقەکەدا تەماویی دەبێ و ئەمەش رەنگە دەسکەوتی هەمان کایەی زمانی بێت کە دەقساز بە شیویەک ئەم کارەی بە قەستەوە کردووە.

بەڵکوو هەرواکە پێش‌تر وتم «مانایەکی تر» بۆ شتەکان بدۆزێتەوە، ئەگەرچی شاعیر لەم بووارەدا تا رادەیەک زێدەڕەوی کردووە و دەقەکە بە جورێک لە ورێنەی منداڵێکی هەتیوو دەچێ لە حەوت شیرین خەودا، بەڵام بە گشتی، شاعیر لەم بووارەشەوە نەیتووانیوە بە باشی زمان و وێنە لە دەق دا ناوەکی بکاتەوە. ئەمەش رەنگە دەسکەوتی زاڵ بوونی درندەی تیۆرییە لەم شێعرە دا. چونکە شێعری سووزەنی لە کارپکاتۆری سێبەری پیرۆزی ئەو جیهانە تیۆریمەندە دەچێت کە شێعرییەتی شێعرەکەی تا رادەیەک بردووەتە ژێر خاڵێکی مەزن و کز کردووی پرسیارە وە. واتە شاعیر لێرە دەیهەوێ جورێک فورموڵ یان رێسای تایبەت بۆ دەقە کەی خۆی بدۆزێتەوە. بەڵام لێرە تووشی جورێک وەهم یان هەڵەیەکی قوورس دەبێ و شێعرەکەی بە پێی تیۆری دەنووسێ.

لە واقیع دا شاعیر بە جورێک دەیهەوێ چەن تیۆری پێکەوە شێعریزە بکاتەوە [بیانشیعرێنێ]؟ کە رەنگە دابڕان لەم یاساو رێسا یانەش گەلێک بۆی دژواربێ. ئەم کێشەیە بە تەواوی رەنگە ببێتە یەکێ لە خاڵە سەرەکییە لاوازەکانی شێعری ئەم بەرە کە بە جورێک تەسلیمی هێزو دەسەلاتی شاراوەی تیۆری بوون لە جیهانی دەقدا.

ئێستە لێرە من ئەم شاعیرە بە تەواوی بەم شتە مەحکووم ناکەم، بەڕای من ئەم شێوە رووکردە بۆ شێعر تا رادەیەک بڕوا هەڵگەرە کە دەقساز شوێنی نادیاری خۆی لە زمان دا نەدۆزیبێتەوە. بەڵام سووزەنی وەک شاعیرێکی خاوەن ئەزموون ئەم شتەی لێ چاوەڕوانی ناکرێ بۆ نموونە چەمکی «سپی خوێندنەوە» [زمینەخوانی] کە تەکنیکی زۆر تازەش نیە، لەم شێعرەدا ئەوەندە دووپات بووەتەوە کە دەکرێ بڵێم ئەم شتە تارادەیەک ئیدی لۆس بووە. شاعیر دەیهەوێ بەم جورە خوێنەر لە پرۆسەی ئافراندنی مانا لە دەق دا بەشداری بدات بەڵام هەر تەکنیک یا سەناعەتێکی ئەدەبی ئێستە بەهەر هۆکارێکە وە هاتبێ، ئەگەر زیاتر لە دوو جار دوو پات کرایەوە، بەهای هونەری کارەکەش بەهەمان ئەندازە بێ بایەخ دەکرێت. سووزەنی بە داخەوە ئەم شتەی قەت لە بەر چاو نە گرتوون. یان کێشەیەکی‌تر کە زۆر جێگەی باسە هێنانی بڕێک شتی زیادییە

> **شێعری سووزەنی لە کارپکاتۆری سێبەری پیرۆزی ئەو جیهانە تیۆریمەندە دەچێت کە شێعرییەتی شێعرەکەی تا رادەیەک بردووەتە ژێر خاڵێکی مەزن و کز کردووی پرسیارە وە. واتە شاعیر لێرە دەیهەوێ جورێک فورموڵ یان رێسای تایبەت بۆ دەقە کەی خۆی بدۆزێتەوە**

لە دەقی ئەم شاعیرە دا، بۆ نموونە (←). تەنانەت ئەگەر ئەم شتە وەک کارکردی نیشانەی دەلالەت سازی ناکەلامی و نازمانناسی لەبەر چاوگرین دیسان بەڕای من بۆ خاڵی نەبوونی عەریزە یا بۆدیداری‌تر کردنەوەی شێعرەکەی ئەم کارەی کردووە.

بێ ئەوەی کارکردی کەرەستەی نازمانی فلێش لەم شێعرەدا بەتەواوی گۆڕابێ. ئەمەش رەنگە دەسکەوتی فامی هەڵەی دەقساز بێت، لەچەمکی نوێخوازی و نوێکاری بە گشتی. سووزەنی دەبێ باش بزانێ بۆ پڕبارتر کردنەوەی شێعر [لە هەر رەهەندێک دا] رێگا و رەوشتی زۆر باش ترهەن — کە دەبێ بە پێی ئەزموونی شەخسی کەشفیان بکات. ئەم جورە کارانە بەڕای من سیمای مەعسوومی شێعری ئەم بەرەیە، دەکاتە قۆرستانێک بێ سەر و شوێن؛ بە قەولی خۆی دەبێتە رێبەستێک بۆ هاتنی ئەم جۆرە شێعرە بۆ ناو خەڵک. هەر چەند «خەڵک» وشەیەکی بەتەواوی عەوامانایە. بەڵام بە هۆی نەبوونی بەردەنگی حیرفەیی و کارامە لەکومەڵگای ئێمەدا من لەرووی ناچارییەوە لەم وشە کەڵک وەردەگرم.

۵

لێرەدا وەرگەڕانێک (Flash back) پێویستە لە سەر باسی پرۆسەی مانا. هەر واکە پێش تر وتم مانا لە دەقی ئەم شاعیرەدا بەگشتی تووشی جۆرێک دۆنادۆنی دەبێت. دێت، دەچێت، دێت و دەچێت. دەچێت و دێت ... من ئەم پرۆسەیە بەسێ رەوت دابەش دەکەم:

۱. رەوتی بێ مانایی (دەق لێرەدا تاک مانایە)
۲. رەوتی کەم مانایی (دەق لێرە دا نەمانادارە و نەبێ مانا)
۳. رەوتی زۆر مانایی (دەق لێرەدا هەم مانا دارە و هەم بێ مانا)

یەکەم: رەوتی بێ مانایی:

دەق لێرەدا بە شێوەیەکی سەرەتایی لە رێسای تاک مانایی پێرەوی دەکات، من بۆخۆم هەر شتێک یان هەر دەقێک مانایەک تاق و سەربەسراو بداتە خوێنەر، بەبێ مانا دەزانم.مانا لای من شکاندنی هەر چەشنە سنوورێکە کە رێگا لە یەکسان بوون داناخا. یەکسان بوون لەزماندا و گەیشتن بە ئاستی خولقاندنی «مانایەکی تر» هەم لە لایەن دەقەوە، هەم لە لایەن دەقساز و بەردەنگەوە. (سێ ماکی سەرەکی لەرەوتی بەرهەمێنهانی ژانرێکی هونەری دا نموونەیەک لە دێری بێ مانا [تاکە مانا] ئەمەیە:

«لە بیرتە جیهانی ئەندیشە و رەنگاڵە
بە نامەو/ چیرۆک و/ بە شێعر ....
وەک مێژوو کە بێ رەنگ..
لەمنەوە /بۆ باوکم / باوەم /باپیرم/..
من پیاوم ناوی دایک ناهێنم..»

شاعیر بە ریزکردنی چەن واژەی بەدتەشک و بێ قەوارە [لە دەق دا] دەیەوێت هێندێک سنوور یا رەنگە نەریت بسرێتەوە و هیندێ شتی‌تریش [وەک نەریتی پیاوسالاری لە کۆمەڵگای ئێمەدا] بەڵام خۆشی لە دەق‌دا تووشی ئەو نەریتە گەنیوە هاتووە، ئەگەرچی ناوەرۆکی نێوەکی شێعرەکە جۆرێک بەرەنگار بوونەوەی ئەم سیستەمەیە، بەڵام شاعیر بە گشتی لێرەدا سەرکەوتوو نیە. وشەکان لە ناخی پێکهاتەی سەرەکی دەق‌دا سە قامگیر نەبوون. واتە لێرە زمان بە گشتی لە دەرەوەی خۆی دەبزوێ نەک لەناوەوە. ئەم وشانە بێ هیچ چەشنە کار لە سەر کردنێک (Prosece) جورێک پێکهاتەی شێعرەکە لە خۆی دائەبڕێ. دابڕانێک لە نێوان زمان و پێکهاتەدا.

دووهەم: رەوتی کەم مانایی:

لێرەدا دەق هەروا کە وتم نە مانادارە نەبێ مانا. واتە جۆرێک نیشتەجێ بوون لەنێوان سنووری تاک مانایی و چەن مانایی. دۆنادۆنی ماناش کە پێش‌تر باسم لێوە کرد، لەم قۆناغەی دا زۆر زەق دەبێتەوەو بە ئاشکرا رووناە.

رۆحی مانا لە ژێر پێکهاتەیەکی مردووەوە دەچێتە جەستەی پێکهاتەیەکی ترەوە کە هەست دەکا هێشتا هەر زیندووە. ئەگەرچی بە گشتی مەنتقێکی ناوەکی یان یەکیەتی‌یەکی ئۆرگانیک بە سەر گشتانەی دەقی ئەم شاعیرە دا زاڵ نییە بەڵام هەر ئەوەندە کە شێعر لەم جۆرە دابڕانەش دا یەکپارچەیی یان گشتیەتێکی تایبەت بەخۆی هەیە کە ئەوەش رەنگە دەسکەوتی مێکانیزمی زمانی شاعیرە کە دەقەکە بە گشتی لە دابڕان و دابەشبوونێکی دەروونی دەرباز دەکات.

لێرە زمان گرێیەکی کوێرە بە فۆرمی شێعرەوە کە قەت لێی ناکرێتەوە.ئەمش زانایی شاعیر نیشان ئەدا، لە سەر توانستی زمانیی و هەڵزمانی. کە «درگای‌تر» مان لە مانا بۆ دەکاتەوە: وەک نە:

.... شێواوم / وەک با ... / بە رەشی شەوانەی تۆو..../ مزگێنی مەرگانە بە چاوتا/ رێگەدووەرە ... خەتای با بوو/ ئاشقا ... تۆرا/ منیش جگەرەیەک / دەمئاڵێنێ لەباوە دووکەڵ/ شەوانەتاڵ/ رۆژانەتیژ ..../ باوەڕکەن ئێستا کەش رەنگی کورد نازانم / چ تامە/ نەجگەرە .... دووکەڵ/ بیئاڵێنێ لە باوە من/....

سێهەم — رەوتی زۆر مانایی:

لێرە دەق هەم مانا دارە و هەم بێ مانا. ماناداره چونکوو تووانیوویە چەن مانای جیاواز لە خۆی دا، کۆبکاتەوە و بێ ماناشە چۆن بە پێی فامی ئێمە لە مانا و بڕوامەندیمان بەنێوەندییەتێکی مانایی، دەمانخاتە هەڵەوە.

یاخێگەری لەزمان و فۆرم دا زۆرتر لەم رەوتە مانایە زەق دەبێتەوە. وەک:

... بیدەنگی تۆ منم... لە خۆما/ هەناسە/ تا.... هەتا/ وم .....
شێوا ... باوان ! .... زەمەن .... ئاخ باوان شێوا ... وم

چ رەنگە ئەم ئەشقە شێواوە / ئەشێوم / وەک نامە بۆ ئەو با کەنەهات

حەز ئەکم هەتا رۆژ کە نایێ/ بتلێم و / هەتا رەنگ / کە نیمە/ بتنووسم / بەچاوت/ کەنەرم/ وەک سەوزو / بە دەستت کەیاخی/ دواتریش / خەونە... خەون/ هەتا کەی؟/ تەمەنی ئەم ئەرزە چەند کورتەو/ ئێمە بۆ ئەوەندە لە یەک دوور ... / بازێک .... هەزار باز / هەتا کوێ ... نازانم.

کە ئەم چەن نموونەی دواییە هیوادارمان دەکاتەوە کە شاعیر ئەگەر بیهەوێ دەتوانێ وێنەی بێوێنە لە شیعردا بخوڵقێنێ.

*. شیعرەساتی(۷) لە زرێبار و سروەدا بڵاو بۆتەوە.

شێعر و خوێندنەوە

لێکدانەوەی ڕەوتی نوێی شێعری کوردی / د. مەسعوود بینەندە | ٤٤
ئێمە لە هیوای سەوزدا ناخنکێین/ فاتمە ساوجی | ٥٤
پەراوێزەکانی شەوکەران/ عەبدولقادر نیازی | ٥٦
کایە بە ئەلف و بێی گریان/ یوونس ڕەزایی | ٥٨

لێکدانەوەی ڕەوتی نوێی شیعری کوردی[1]

د.مەسعوود بینەندە

سەردەمی گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان هەمیشە ساتی قەیران و بەرزبوونەوەی ئاستی ململانێ و ڕووبەڕووبوونەوەی بەرەکانی مێژوو بوون. هێزە کۆمەڵایەتییە نوێکان ڕوویان لە داهاتوویە و بانگەشەی گۆڕانی بنەڕەتی و پێکهێنانی جیهانێکی تازە دەکەن؛ و لەبەرامبەردا ڕەوتە کۆنەپارێزەکان لەژێر مەترسیی لەکیسچوونی نەزم و ریزبەندیی جیهانی هەبووندار و پشتبەندە نەریتییەکانیان خۆیان بە بیرەوەری ڕابردوودا هەڵدەواسن و لە بەرگرییەکی پاشڤەڕۆخوازانەدا(regressive) وێنای جیهانێکی ڕۆمانتیک دەنەخشێنن. ڕەوتی کۆنەپارێز و ڕابردووخواز، ڕۆحی مردووەکان و بیرەوەریی سەردەمی بەسەرچوو بانگهێشت دەکەنەوە بۆوەی بە زیندووکردنەوە و کەڵکگرتن لە قورسایی و هەیمەنەی ئەو فیگۆرە وشکهەڵگەڕاوانە پێش بە گۆڕانکاری و تێکچوونی جیهانی ئەفسووناوی و پیرۆزی ڕابردوو بگرن. لێرەدا و لە ئیحزاری ڕۆحی مردووەکاندا، ڕابردووخوازان تەنیا نین، هەندێ جار پێشکەوتنخوازانیش بۆ ئەوەی بتوانن لە پێکهێنانی جیهانی نوێدا سەرکەوتوو بن، بەناچار لە وزەی هێما و هێزی نیشانەکانی ڕابردوو کەڵک وەردەگرن. قارەمانە ئوستوورەییەکان، کەسایەتییە پیرۆزەکان و ڕووداوە نەتەوەییەکان لە لایەن گۆڕانکاریخوازانەوە جلوبەرگی ئێستا لەبەر دەکەن بۆ ئەوەی وەکوو پێشەنگی بزووتنەوەی کۆمەڵایەتیی پێشکەوتنخواز جووڵاندن و بزواندنێکی سەرەکی لە پانتاییی ئێستادا بەدی بێنن. کەوایە ڕابردوو هەمیشە لە یەک ڕوومەتدا دەرناکەوێ و بۆ یەک مەبەستیش کردار نانوێنێ؛ بەڵکوو جار وایە بارستاییی ڕابردوو بۆ بەدیهێنانی داهاتوویەکی نوێ و دابڕانێکی ئەوتۆ لە ئێستادا دەکار دەهێنرێت.

لە جیهانی ڕۆژئاوا شۆڕشی پیشەسازی(industrial revolution) و هەروەها شۆڕشە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی سەدەکانی هەژدە و نۆزدە کەلێنێکی مەزنی لەنێوان پێکهاتەی جیهانی کۆن و نوێی هێنایە ئاراوە و لە هەناوی ئەو گۆڕانکاریانەدا ململانێ و ڕووبەڕووبوونەوەیەکی ئەوتۆ لەنێوان هێزە سیاسی و کۆمەتییەکاندا هاتە ئاراوە کە هەمووی ئەو ناکۆکییانە بە شێوەیەک بەرهەم و بەرامەی دیاردەی قەیران بوون. قەیرانێک کە لە داڕووخانی نەزمی کۆن و جێگیرنەبوونی نەزمی تازەدا دەرکەوتبوو، ریزبەندییەکانی لە ڕووبەڕووبوونەوەی شۆڕش/دژە شۆڕش، جیهانی/نەتەوەیی، ریالیستی/خەیاڵکرد، پاشکەوتوو/یوتووپیایی، دارشتبوو و بەم پێیەش هوشیاری و سووژەی هاوپێوەند و گرێدراوی خۆی پێک هێنابوو. ڕەوتی ئەدەبیی ڕۆمانتیسیزم کە لە بەهێزترین بەرهەمەکانی دابڕان و قەیرانی کۆتاکانی سەدەی هەژدە و سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەی ئەورووپا دێتە هەژمار لە سێ شێوازی ڕۆمانتیسیزمی تاکخوازانە، کۆمەڵایەتی و ڕەشبینانەدا دەرکەوتووە و خاوەنی هەندێ تایبەتمەندیی گشتییە کە دەکرێت لەم خاڵانەی خوارەوەدا پۆلێن بکرێن:

- هاودڵی و یەکگرتوویی لەگەڵ سروشت
- گەڕانەوە بۆ قۆناغی ڕابردوو و سەردەمی پاکی و بێخەوشی منداڵی
- ستایشی گوند و لادێ و ژیانی پاستۆڕاڵ
- لەپێشێتی و گرنگیدان بە هەست و خەیاڵ لەئاست لۆژیک و ئاوەزدا
- تاسەبێژی و حەسرەتی ڕابردوو و داخی زەمەنی لەکیسچوو
- عەشق، ناهومێدی، مەرگئەندێشی، ناسیۆناڵیزم و ...

کوردستانی ئێران لەپاش مەشروتە و دواتر دامەزراندنی ئیتنۆـدەوڵەتی ڕەزاخانی، بەرەو ڕووی ڕەوتی مودێرنیزاسیۆنی سەرەتایی بوویەوە و پریشکەکانی ئەم گۆڕانکارییە ئابووری و کۆمەڵایەتییە شێوەژیانی نەریتی و کۆنباوی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی گرتەوە. سەرهەڵدان و ڕووخانی کۆمار(١٩٤٥-١٩٤٦) و هەروەها سیاسەتی گۆڕانکاریی پاڵەویی دووهەم(١٩٤٢) شۆکێکی مەزنی گەیاندە پێکەڕی ژیانی عەشیرەیی لە کوردستان و ڕێگای بۆ چینێکی بەرتەسکی مامناوەند ئاوەڵا کرد کە بە

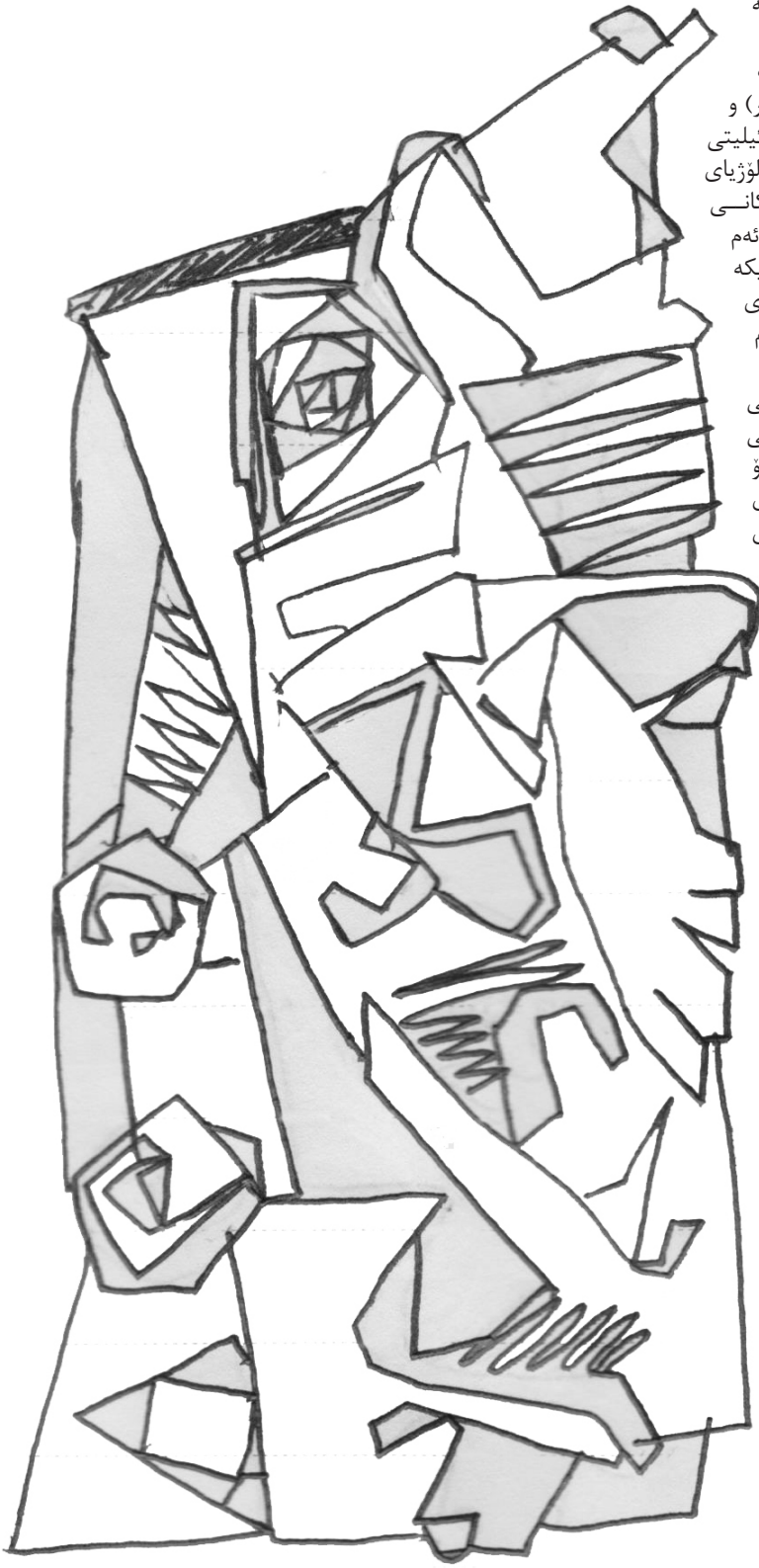

تێپەڕاندنی بازنەکانی ژیانی خێڵەکی و شـــوانکارەیی رووبان لە ناوەندە ئابووری و زانســـتییەکانی شارەکانی ئێران وەکوو تاران و تەوریز کرد و دەرفەتی ئەزموونگەریی مۆدێرنیتەیان وەدەست کەوت. چاوە شێخولئیســـلامی(رێبوار)، عەلی حەسەنیانی(هاوار) و سوارە ئیلخانیزادە(ســـوارە) لەو لاوە کوردانە بوون کە وەکوو ئیلیتی ســـەردەم لە بازنەی خوێندنی زانســـتی نوێ و هەروەتر ئایدۆلۆژیای سیاســـیی شۆڕشـــگێڕانەدا راهاتـــن و یەکەمیـــن ئەزموونەکانـــی نوێخوازییـــان لە ئەدەبـــی کوردیی رۆژهەڵاتدا بـــەدی هێنا. ئەم کەســـانە بە خوێندنەوەی بەرهەمەکانـــی ئەدەبیی گەلانی دیکە و رێچکەکانی نوێکاریـــی ئەدەبی جیهانی، هەوڵی نوێکردنەوەی شـــیعری کوردی دەخەنە گەڕ و هەنگاوەکانی ســـەرەتایی لەم ئاراستەیەدا هەڵدەهێنن.

ســـوارە لە شیعری شاردا رەوایەتی سووژەی دابڕاو لە ژیانی عەشـــیرەتی و خوونەگرتـــوو بـــە تەنـــگ و چەڵەمەکانی ژیانی شاری دەگێڕێتەوە و لە ســـۆنگەیەکی رۆمانتیکییەوە هەوڵ بۆ بەرســـازدانی هوشـــیارییەکی تازە لە پانتاییی ئەدەبی کوردی ئـــەدات. تایبەتمەندییەکانی ئـــەم ئەزموونە چەنـــد رەهەندی جیاواز دەگێڕێتەوە. یەکەم ئەوەی کە سوارە وەکوو نامۆیەک لە پانتاییی شـــاری تارانـــدا خۆی دەبینێتەوە؛ شـــارێک کە نەتەنیا بەســـتێنی لەبار نییە بۆ کوری عەشـــیرەت و سەوداســـەرێکی هەڵوەدا، بەڵکوو لە زمانی ئەو تێ ناگات و دژ بـــە خولیا و ئاواتەکانی دەوەســـتێتەوە. تاران، پاریس نییە کە جیاوازییەکان راکێشێت و دەرفەتەکان بە یەکسانی دابەش بکات، تارانی ئەو سەردەمە تەنیا درگا لە ئەزموونێک دەکاتـــەوە کـــە لە ژیانـــی گۆندیـــی کوردســـتاندا ئیمکانی بەڕێوەچوونی نەبوو و ئەمەش بۆ خەیاڵی جیاوازخوازی شاعیر خـــۆی لە خۆیدا دەرفەت دهاتە هەژمـــار. تاران لە روانگەی ســـوارەوە ســـیمایەکی دژوازی تێـــدا چنراوە، لـــە لایەکەوە ناوەندی ســـەرکوتکاری و بنەبڕکردنی هیواکانی کوردە کە لە رووخاندنی کۆماردا دەوری گێڕاوە؛ لە لایەکی ترەوە بەستێنی ئـــەو نابەرابەرییـــە کۆمەڵایەتییەیە کە هوشـــیاریی چینایەتی دەورووژێنـــێ و ئاســـۆکانی داهاتوویەکی گەش لە ئاســـمانی تەماویدا، دەردەکەوێت. رۆحی ســـەربزێوی سوارە لە قەفەسی ئاســـنینی تاران هەڵدێت بەڵام تەرمەکـــەی وەکوو فۆرمێکی زامدار؛ شەقار شەقار و بریندار، لەسەر تەختاییی ساردوسڕی کۆنکرێتی خیاباندا بەجێ دەمێنێت و لە دوا هەناســـەکانیدا، پەیڤەکانـــی یەکەم پرۆژەی ئەدەبیی شـــیعریی نەوەی نوێ دەپرژێنێت:

شار

گوڵم!
دڵم پـــڕە لە دەرد و کوڵ
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت
ئەڵێم بە جامێ ئاوی کانیاوی دێیەکەم
عیلاجی کەم کوڵی دڵی پـــڕم، لە دەردی ئینتیزارەکەت
وەرەز بوو گیانی من لە شار و هاڕە هاڕی ئەو
لە ڕۆژی چڵکن و نەخۆش و تاو و یاوی شەو
ئەڵێم بـــڕۆم لە شارەکەت

لە شاری چاو لەبەر چرای نیئۆن شەوارەکەت
بـڕۆمە دێ کە مانگەشەو بزێتە ناو بزەم
چلۆن بژیم لە شارەکەت
کە پـڕبەدڵ دژی گزەم؟!
لە شارەکەت، کە ڕەمزی ئاسن و منارەیە
مەلی ئەوین غەوارەیە
ئەڵێی لە دەوری دەست و پێم
ئەوەی کە تێل و تان و ڕایەڵە، کەلەپچەیە
ئەوەی کە پەیکەرە میسالی داوەڵە
ئەوەی کە دارە تێلە، مەزهەری قەنارەیە
لە شارەکەت کەمەندی دووکەڵە
کە دێتە دەر لە ماڵی دەوڵەمەند
و تیشکی بێگوناهی خۆرەتاو ئەخاتە بەند
لە هەر شەقام و کووچەیەک شەپۆڕی شینە
دێ بەرەو دڵم
دەستی گەرمی ئاشنا نییە کە ئەیگوشم
دەستی چێوییە
لە شارەکەت زەلیلە شێر،
باوی ڕێوییە
بە هەر نیگایەک و پەتایەکە
ئەڵێم بـڕۆم لە شارەکەت
گوڵم، هەرێمی زۆنگ و زەل
چلۆن ئەبێتە جارە گوڵ
لە شاری تۆ، لە باڵی عەرشە قۆندەرەی دڕاو
شارەکەت
ئاسکە جوانەکەم!
تەسکە بۆ ئەوین، بۆ خەفەت هەراو
کێ لە شاری تۆ، لە شاری قاتڵی هەژار
گوێ ئەداتە ئایەتی پەڕاوی دڵ؟
منێ کە گۆچی تاوی گەرمی بەردەوارەکەی عەشیرەتم
بە دارە تەرمی کووچەکانی شارەکەت
ڕانەهاتووە لەشم
بناری پڕ بە هاری دێ
ڕەنگی سوور و شین ئەدا
لە شیعر و عاتیفەی گەشم
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم

(سوارە ئیلخانیزادە، خەوە بەردینە)

شۆڕشـــی ئێران هەنـــدێ لەو هێزە کۆمەڵایەتـــی و فیکرییانە ئازاد دەکات کە لەنێوان جیهانی کۆنباوی عەشـــیرەتی و شـــێوەژیانی مۆدێرندا پەنگیان خواردبووەوە و ملبەند و ئەستۆگری دۆخی دژواز و هەڵپەسێردراوی مۆدێرنیتەی سیاســـی و ئابووریی پڕتاوی پاڵەویی دووهەم کەوتبوون. پاش شۆڕشی ۵۷ ئەو هێزانە بە گوڕوتینێکی تەواو دێنە گۆڕەپان و چەک لەشـــان و قەڵەم لەدەست دەکەونە بەربەرەکانێی ئەو هێزانەی کە تا ئێســـتا خۆیان بە کۆیلە و گیرۆدەی دەزانی. ئەحمەد بازگر لە شـــیعری گۆمەشـــیندا ڕەوایەتی فاوستی ئەم سووژە نوێیە دەگێڕێتەوە کە لەژێر تیشکی مەشخەڵێکی پرۆمتیوسیدا[۲] و بە ئیرادەیەکی هێرکوولیەوە[۳] بەرەوڕووی سەرکەشـــی و بێباکیی سرووشـــت دەبێتەوە و بەڵێنێکی هیومانیستی لە چاوی مێدۆساوە[۴] تۆمار دەکات:

گۆمەشین

پێت ناخنکێندرێم گۆمەشین!
لەخۆبایی ئەی گۆمەشین
ڕەنگە بەوەی شەپۆلەکانت
بە گرمە و لرفە و هاوار و هەڕەشەن،
گێژ دەخۆن و خۆ بە دیواری هەڕۆڵی شاخا دەدەن
بایی بووبی و ڕفاندبێتت
ئەو هاوڕێی هاوسەنگەر،
ئەو ڕۆڵەی شیرین!
ئەی وەیشوومەی نەهات،
بەس لەبەر چاوی گیاندار و پەلەوەری دەوروپشتت
خۆبایی کە!
بە قاقای ڕەش، بە نێوچاوانی وا گرژت
ئاوازی دەڵووشم دەکوژم بەس بخوێنە!
گوێ ڕادێرە
بزانە بە گژ کێدا هاتووی!
بمناسە و بە هەموو چۆمان و
بە دەریا و خەلیج و ڕۆخم بناسێنە!
لەمپەرەکەی دەریای دووکان،
کە پێش بە تۆ و چەند ڕووباری لە تۆ بەلرفەتر دەگرێ
دەسکردمە!
ئەو کەشتیە مەزنانەی
هەزار شەپۆلی سەرکێشی تۆف دەشێلن،
دەسکردمە!
ئەو ئاگرەی کە دەیبینی ستەمکار هەڵدەقرچێنێ
دەسکردمە!
من کارگەرم، من ڕەنجدەرم،
من ئینسانی تێکۆشەری جەنگاوەرم!
پاش وەی سەری سەرکوتکەرم پان کردەوە،
ئەمجار دێمە سەرینی تۆی لەخۆبایی،
شەرتبێ وەها بتبەستمەوە،
بە هەورازا، بە نشێوا،
وێنەی ئەسپێکی دەستەمۆ،
بە دەشت و دەرا خۆشئاژۆ،
وا بتبەم و بتگێڕمەوە،
لەبن هەموو دارێک، هەموو بنچکێکدا،
چۆک دابدەی؟ سوجدە ببەی،
بۆ دار، بۆ گوڵ، بۆ گەنم، بۆ ئاوەدانی!
دەستی ماندووم،
پڕ بکەی،
لە سەوزەڵانی، لە هەرزانی!
لەسەر دەرکەی،
خەیاڵی زیانەخڕۆیی و خنکاندن و ماڵوێرانی!
لەسەر دەرکەی،
ئەو بای سەری لەخۆباییت،
لەبەر پێمدا،
لەبەر پێی ئینسانی ڕەنجدەر،
کش و ماتی مەندیی گۆمت:
لە ترسانا بلەرزێنی!
لەبەر دەست و دەسەڵاتی
منی داهێنەر،
منی داهێنەری خۆڵقێنەر،
سەری تەسلیم،
چاوی ڕێزگرتن و تەعزیم،
دانەوێنی!

(ئەحمەد بازگر، هاوێنی ١٣٦٢ هەتاوی)

سووژەی شیعری شاری سوارە، شۆڕشگێڕێکی بە ڕەچەڵەک گوندییە کە بەرگەی ناکۆکی و دژوازییەکانی خیابان و ئاپارتمان و کۆنکرێتی مرۆڤبردەی ئەوانە ناگرێت و هەوڵ ئەدات نامورادی و نامۆییەکانی شار نە لە ڕێگای ئەزموونی شار و لە قووڵاییی ناکۆکییەکانیدا بەڵکوو لە دەسبەسەرداگرتنی شار لەڕێگای گوندەوە چارەسەر بکات. سووژەی خەونباز و هەروەها ئەوینداری سوارە لە سووژەی پەرەپێدەری ئەحمەد بازگردا درێژ دەبێتەوە تاوەکوو ڕۆمانتیسیزمی تاکەکەسی و سروشتخوازانە، لەگەڵ ڕۆمانتیسیزمی کۆمەڵایەتی و مێژوویی شیعری نوێی کوردی هەنگاوێ بەرەو پێش بهاوێن. شۆڕش سەر دەکەوێ و خەونی ڕۆمانتیکیی خەونبازان دێتە دی، بەڵام خەیاڵی پاستۆراڵی شۆڕشگێڕان کە لایەنی بزۆز و دەسپێڕانەگەیشتووی مۆدێرنیتەیان ڕەچاو نەکردبوو، شۆکێکی دڵکوت و هەژێنەری وەبەر دەکەوێ. ئەو واقیعەی کە ڕەنگە شەپۆلە سەرکەشەکانی گۆمەشین وەکوو ئەسپێکی دەستەمۆ ڕاگیر کرابێت بەڵام چیدی ئەم ئەسپە لە ئەسپێتی کەوتووە و ئەم جارەیان ڕاگیربوون و زێدەبوونی زەربەتی پێڵاوەکانی لەسەر وزەی مرۆڤ، عەقڵێکی کەرەسەمەند(instrumental)ی پێک هێناوە کە ئامادەیە تەنانەت دەوری خاوەنەکەشی بتەنێتەوە و ئاسۆی چاوی لە بیابانی بێ ڕێگا و بێ ئاسۆدا هەڵە بکات. بیرۆکراسییەکی مەزنتر و چاوەدێرییەکی بەربڵاوتر و تەنگەتاوکردنێکی هەمەلایەنەتر؛ هەمووی ئەمانە هاوزێدی ئەو خەونە پیرۆزانە بوون کە پیرۆزیبردەیی(profanation) خۆیان بە خەیاڵدا نەدەهات و ئاشیان لە بەرزەجێیەکی نادیاردا دەگەڕا. ئەم شۆکە ئاراستەی خەیاڵی خەونبازانەی بەرەو قووڵاییەکانی هەناوی خۆی و هەبوون و نەبوونی جیهان ڕۆبرد و مرۆڤێکی ڕەشبین و خواروخێچنوێنی بەرهەم هێنا. قەدەر وابوو کە چارەنووسی فاوستی پەرەپێدەر لە مرۆڤی تراژیکدا تووشی دەروونبینیی ئەگزیستانسیالیستی بێت و چارەنووسی دۆزەخیی خۆی ڕەوایەت بکات. بەشێکی زۆر لە بەرهەمەکانی جەلال مەلەکشا، سیزیێفئاسا بەرەو ڕووی دۆخێکی بێواتا، چەن پاتە، بێمەبەست و دۆزەخی دەبێتەوە و بە هێوایەک کە ئاکامی بێهیواییە گاشەبەردەکەی لە کۆڵ دەنێت.

ـ ئەم سەردەمە/ چەرخی دەردە/ سەردەمی تەنیاییی ئینسانە/ تۆ نازانی/ لەکام لاوە/ لە دۆزەخی تەنیاییدا/ لاشەت دابێژ دابێژ دەکەن.
ـ ژیان، خاچێکی گرانە/ من وەک عیسا،/ بەرەو گردی یاخیبوون، کێشی دەکەم/ یان، گاشەبەردی تاوانە/ من وەک سیزیف/ لە بناری منداڵییەوە/ هەتا لووتکەی مەرگی دەبەم!/ هەرچەندە بارم

زۆر گرانە و/ هەزار ساڵە / ئەم هەورازە تووشە دەبرم/ بەڵام شادم/
کە سەرئەنجام/ لە جولجوتای عێشقا دەمرم!
ـ دەستم لێ هەڵبگرە/ من خەڵکی دنیا نیم.
ـ لەنـــاو گڕ و کڵپەی پڕ لە ئازاری ئەم دۆزەخەدا/ دەســـووتێم و هەڵدەقرچێم/ رۆژێ هەزار کەرەت دەمرم!/ ئەو بەهەشـــتە شاد و سەربەســـتە بۆ ئێوە و بەکامتان بێ/ من تەنیا هەر لەم دۆزەخە/ هەست بە بوونی خۆم دەکەم و ئارام دەگرم!
ـ ئەی رێبـــوارە غەریبەکە/ بەم لا و بـــەو لا چاو مەگێرە/ خێڵ ڕۆییوە/ تەنیا جێگەی کوچکاوریک/ بەجێ ماوە لەم هەواڕە/ ئەم گەرداڵە/ تەپوتۆزی خۆڵەمێشی یادەکانە/ ئەو چنوورە کێویلەیەی/ بۆی دەگەڕێی/ ئێســـتا گوڵێکی دەستەمۆی/ نێو گوڵدانی خەڵکی شارە.

(جەلال مەلەکشا، زرەی زنجیری وشە دیلەکان)

ڕۆمانتیســـیزمی رەش و رادیکاڵـــی مەلەکشـــا، چیرۆکی مرۆڤی کێشـــەمەند و تراژیکە، ئەو مرۆڤەی کە لەسەر بەستێنی شکست و دارووخان پێهەڵدەنێ، بەڵام هەمدیســـان پەنجەی لە پەنجەی دێوەزمە ناوە و خەریکی «نە»وتنێکی قارەمانانەیە، قارەمانێک کە لە پێشدا دۆڕاوە بەڵام دەیهەوێ لە ساتی کەوتنیدا دەنگی دەنگ بداتەوە و بروســـکەیەک لە تاریکیی شـــەوەزەنگا بۆ چرکەیەک هەڵبکا تاکوو داســـتانی ئەو ســـەربزێوی و ملنەدانە تۆمار بکات. مەلەکشا لە ئەزموونی خۆیدا رێچکەی سوارەیی بەر ئەدات و پەنا بۆ سێ کوچکەی شێرکۆ/هەڵمەت/پەشێو دەبات بەڵام ئەم هەوڵە بە رێزمانێکی ســـاکارتر و بازنەیەکی بەرتەنگتری وشەوە دەباتە پێش هەر بۆیە دەتوانین بڵێین شـــیعری مەلەکشایی تەنانەت لە ترۆپکی تیژبێژی و بەرزەفڕیدا روخســـارێکی منداڵانە و ساکارانە لە شیعرەکانی ســـێ کوچکەی ناوبراو دەنەخشێنێ و لە بازنەی هەندێ وشـــە و وێنەی بەردەوام دووپاتە و چەندپاتەدا قەتیس و سەرگەردان دەمێنێتەوە.

ســـووژەی رادیکاڵ و رەشـــنوێنی جەلال لـــە مارفی ئاغایی و ژیـــلا حســـەینیدا پاڵاوتە دەبێت و تا ڕادەیەک تاکەکەســـیتر دەبێتەوە. مارف کە سەرقاڵی گێڕانەوەی ڕازی مانەوەی خۆیەتی لە خاکدا، لە ئیماژیسمدا قووڵتر دەبێتەوە و هەرچەندە شەوەکانی پڕ دەبێتەوە لە تەنیاییی من و بێتۆیی تۆ، بەڵام بەردەوام هوژدار دەدات کە زیندووبوونتان بسەلمێنن.

گۆڕستانی وڵاتی من
سەدان گۆڕی
چاوەڕوانی تەرمی لێیە،
زیندووبوونتان بسەلمێنن،
دەنا لێرە
وەنەوزیش هەر
ئاویلکەیە

(مارف ئاغایی، زەوی سەخت و ئاسمان دوور)

پانتاییی وشـــە و وێنـــەی مارف لە مەلەکشـــا بەرزتر دەڕوات و هـــاوکات لە ســـێ کوچکـــەی باشـــوور نزیکتر دەبێتـــەوە. ئەم نزیکبوونـــەوە ئەگەرچی ئاســـۆی تازەی لە پێـــش چاوی مارف کردۆتـــەوە بەڵام هاوکات دەستئاوســـانی ئەو چەشـــنە رێبازەی کردوە و چون نەیتوانیویـــە خۆی لێ دەرباز بکات یان داهێنانی نوێی تێـــدا بەدی بێنێت، پێمل بە دووپاتە و لاســـاییکردنەوەی بۆتـــەوە و تا ڕادەیـــەک بەربەســـتێکی لە پێـــش هەنگاوەکانی خولقاندوە. تاکەکەســـیبوونەوەی ئەزموونی رۆمانتیسیزم هەروەها لە شـــیعرەکانی ژیلادا بە شێوەیەکی تایبەتیتر سەر هەڵئەدات و ئەویندارییەکـــی «ژن/کچ»انە(نە دەنگی ژنانە) دەبێتە تانوپۆی ئەو دەقانەی بڕیارە هەنگاوێ لە هەنگاوەکانی رەوتی نوێی شـــیعری کوردیـــی رۆژهەڵات تۆمار بکات: ژیلا کە دڵـــی بریندارە وێڵی خەیاڵێکی ئەویندارە، خۆزگە بە پەلکەزێڕینە ئەبات و چاوەڕوانی پەنجەی خۆشەویســـتییە تاوەکوو ببێتـــە بزوێنەری دەربڕینێکی شێعرێکی نوێ.

دڵی تەنگم سێتارێکە
کاتێ پەنجەی خۆشەویستت
تاڵی کەزیەی تاسەکانی ئەبزوێنێ
لەو ساتەدا یادی ماندووی ئەلەرزێنێ
ئاوزی خەم لێ ئەدات و
پڕ بە زاری شیعرێکی نوێ ئەچریکێنێ

(ژیلا حسەینی، گەشەی ئەوین،١٣٧٤)

ژیلا و مـــارف بە کۆچی نـــاوادە پرۆژەی ناتـــەواوی خۆیان بۆ هەنـــدێ دەنگی تـــر بهجێ دێڵن کـــە لە راســـتیدا بڕیار نییە تەنیا ئەو رێچکەیە ئەوانە ببڕن و ئەزموونی شکســـت تەنیا لە خۆشەویســـتیی دڵ و ئەویندارییی نیشـــتماندا ئاماژە پێ بدەن. پرۆژەی شـــیعریی داکار، رەوتی نوێترخواز و هەروەها شـــیعری بەرەی چوار-جیاواز- ســـێ رەوتی هاوشـــێوە بوون کە لە ئایدیا و تیۆریـــدا بە بەرئەنجامێکی لێک نزیک گەیشـــتبوون بەڵام لە ئەزموندا تا ڕادەیەک لێک جیـــاواز دەردەکەوتن. داکار بەپێی دەربڕینی بەیاننامەی ژمـــارە یەکی کە لە ١٣٧٧ی هەتاوی لە مەریوان هاتە وەشـــاندن، خۆی بە پـــرۆژەی ئەدەبی- هونەریی پێشڕەوی کوردی ناودێر کرد و خولیای سەرهەڵدانی بەرەیەکی ئاوانـــگاردی هونەری ئەدەبیی هەڵگرتووە و ئاماژەیان بە هەندێ خاڵ داوە؛ وەکوو: نوێگەری لە باری فۆرم و ناوەرۆک، روانینێکی ئەورۆپی و ئێســـتایی بۆ مرۆڤی هاوچەرخ، شـــیعرینەکردنەوەی ژیـــان، تێپەڕاندنی ئەدەبی بەرگری بەرەو ئەدەبی ســـەربەخۆی هەڵمەت، شـــڵکردنی جڵـــەوی ناخودئاگا و ناســـینی مەدلوولە زەینییەکان و بەرهەمهێنانی مرۆڤی ژەقەر کورد. ئەم خاڵانە کە وەکـــوو بنەمای فیکریی پرۆژەی داکار دیاری کراوە تێکەڵاوێکە لە توخمـــە فیکرییەکانی رێبازە ئەدەبییەکانی وەک، فۆرماڵیزم، پێکهاتەخوازی، پاشـــپێکهاتەخوازی، سوررئاڵیزم، ئاوانگاردیزم و چەن رەوتی دیکە. لە ڕاســـتیدا ئەم مانیفســـتۆیە، بەیانی کۆی رێبازە ئەدەبی و فیکرییەکانی سەدەی بیستەمی ئەوروپایە کە هەرکامە و لە سەردەمێکی تایبەتی مێژووییدا و بە ئاراستەیەکی جیاوازەوە هاتنە رۆژهەڵاتەوە و لە زۆر شوێنیشدا بۆ بەرپەرچدانەوە و تێپەڕاندنـــی یەکتـــر جووڵـــەی ئەدەبـــی و هونەریی خۆیان وەگەڕ خســـت. لە ڕاستیدا ئەم مانیفســـتۆیە بەرهەمی خولیای نوێخوازیـــی مرۆڤێکی کوردی رۆژهەڵاتـــە کە لەژێر کاریگەریی

وەرگێڕانە فارسییەکانی حەفتاکانی هەتاوی لە ئێراندا لەناکاو چاوی بە کۆیەک ڕێباز و ڕەوتی ئەدەبی هەڵهێنا و فورسەتی خوێندنەوە و دەروونیکردنەوەی تاک بە تاکی ئەوانەی نەبوو، سەرەڕای ئەوەش کە مەبەستی سیاسیی پێشخستنی دۆزی کوردیشی لە بەرچاو بووە و بۆیە دەکرێ بە روانینێکی خێلوخێ چبینانەوە(ئانامۆرفۆتیکی)، مەبەستێکی بنەماییتر لەهەناوی ئەم مانیفستۆیەدا ببینین کە تا ڕادەیەک شاراوەیە: ڕۆمانتیسیزم. باسکردن لە جەماوەر و بەجوانیناسانەکردنی ئەو چەمکە ئەو کەڵکەڵە ڕۆمانتیسیستییەیە کە لە دەربڕینی ئینسانی «ژەڤەر کورد» یان سوپێرماندا بەڕوونی خۆی دەنوێنێ؛ چەمکێکی «نیچە«یی کە لۆکاچ بە بیرۆکەیەکی دژەئاوەزخوازانە(irratio nalism) و هەوێنی سەرهەڵدانی فاشیزم پێناسەی دەکات. ئەم دژوازییە لەوەیدا کە داکار مەبەستی نوێکاری و ئاوانگاردیزمی ڕاگەیاندبوو بەڵام خولیای خەونبازانەی ڕۆمانتیسیزم داڵدەی دابوو، بووە هۆی تەقینەوە و تێکچڕژانی ئەو وزە و هەوڵانەی کە مەبەستی نوێخوازانەی داکار لە تەنیشت یەک کۆیانی کردبووەوە، هەر بۆیە بەشێکی زۆری ڕاوەستا و بەشێکیشی لە ڕەوت و ڕێبازی جیاوازدا ڕێگای خۆی جیا کردەوە.

پرۆژەی نوێترخوازانەی ساڵەحی سووزەنی و شیعری شێتی یوونسی ڕەزایی و بەرەی چواری ڕەزا عەلیپوور لە سەردەمی پاش داکاردا هەوڵێکی نەرێکارانە(negation) و بردەگەرانە(sublation) دەهێننە گۆڕی تاوەکوو هاوکات کە خولیای بەسەرچووی داکار دەسڕنەوە، هەوڵ بۆ دەستەبەرکردنی مەبەستە نوێباوەکانی بدەن. ئەم ڕەوتە شیعرییانە کە ئەزموونی نوێخوازی و پاشنوێخوازیی ئەدەبی فارسی و هەروەها ئەدەبی گەلانی تریان دیوەتەوە، دەگەڕێنەوە سەر ئەو پرۆژەیە کە سوارە بۆ ماوەی زیاتر لە دوو دەیە لەمەو پێش، بەشێوەیەکی ناتەواو بەجێ هێشتبوو و تەنانەت بەدواداچوونی پاش خۆی نەیانتوانیبوو پرسگری سوارەیی واتە پرسی «شار» بوورووژێنن و لە بەپرۆبلێماتیککردن و بەدەقکردنیدا هەنگاوێکی ئەوتۆ هەڵبێنن.

دیالێکتیکی ژیانستی ئاوەزی و هێزە مادییەکان لە سەدەی نۆزدەی پاریسدا، ئەو بەستێنەیان پێک هێنا کە بودلێر لە سێ ئاراستەی جیاوازەوە ڕۆمانسی ژیانستی مۆدێرنی لەسەر نووسیەوە:

ڕەوایەتی پاستۆرال، ڕەوایەتی دژەپاستۆرال و ڕەوایەتی بودلێری

کاتێ کە بودلێر پێبەستە و سەرمەستی لایەنی بریقەدار و بێخەوشی کەشوهەوای شاری دەبێت تەواوی ڕەهەندە کێشەمەند و تاریکەکانی شار لەبیر دەباتەوە و گشتێتیی شار لە کۆلکەزێڕینەی داربرقەکان و جوانی و پڕتاویدا قوتار دەکاتەوە. لەم ڕوانگەوە مۆدێرنیتە لە شێوازی «مۆدێرنیتەی بێوەری لە فرمێسک و زام»دا دەردەکەوێت و دژوازی و ناکۆکیی دواهاتە دزێو و دژەئینسانییەکانی دەکەوێتە سێبەرەوە. لە ڕەوایەتی دژەپاستۆڕاڵدا بودلێر لەئاست ڕەوتی پێشکەوتن و پاشهاتەکانی هەڵوێست دەگرێت و بێهیواییی فەرهەنگیی خۆی لە ڕەخنەکاریی «ڕۆمانسی مۆدێرنی پێشکەوتن»دا تۆمار دەکات. بەڵام بودلێر لە هیچکام لەم ئەزموونانەدا نامێنێتەوە و بەردەوام هەوڵ ئەدات شار لە شارێتیی خۆیدا بخوێنێتەوە و دەستەمۆی هیچکام لە دەسەڵاتە داسەپێنەر و دەستەمۆسازەکان نەبێت، هەر بۆیە لە بزۆزیی شەقام و ئاژاوەی ترافیک؛ و ئاپۆرەی خەڵکدا چێژی ونکردنی خەرمانەی پیرۆز و نادابینکراوی زەمەنی تێپەڕبوو لەئامێزگرتن(espouse)ی واقیعی ساکاری کووچە و کۆڵانان دەستەبەر دەکات.

لە نیوەی دووهەمی

حەفتاکاندا لە ئێـران بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی ـ سیاسی هاتە ئاراوە کە خوازیاری کرانەوەی کەشی سیاسی و هەروەها پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و چالاکییـە فەرهەنگییـەکان بـوو. لە ڕاسـتیدا ئیرادەیەک لـە هەناوی ئاپـۆرەی خەڵکـەوە سـەری بـەرز کـردەوە و خوازیـاری وەرگرتنەوەی خیابـان(reclaim the streets) و بلوار و تەنانەت پانتاییـی ڕۆژنامە و گۆڤار و جیهانـە مەجازییـەکان بـوو. لەم سـەردەمەدا کە شار وەزڵە کەوتبوو و هەڵسـووڕان و بەرهەمهێنانی سیاسی و فەرهەنگـی پڕتـاو بووبوویەوە؛ ئەو هێـزە کۆمەڵایەتییانـە کـە تـا ئەو سـەردەمە لە ژێرزەوینی شـاردا و لە پەراوێزی ناوەندەکانـی پێوەندیگرتن و ڕووبەڕووبوونـەوەدا تەریـک کەوتبوونـەوە سـەریان هەڵهێنا و لە لێگەڕان بەدوای شـێوازە جیاوازەکانی ئەزموونی ئێسـتایی و سـەردەمیدا، نواندنـەوە و ڕەوایەتی خۆیان بەرهەم هێنا. سووژەی نەرێکاری خوێندکاری ڕادیکاڵ، ڕۆژنامەنووسـی ڕووناکبێژ، ڕەخنەکاری سیاسی، ژنانی یەکسـانیخواز و کرێکاری مافخواز لە هەناوی خەڵکەوە سەریان بەرز کردەوە و هەرکامە و لە ئۆرکێسـترای شـاردا بەپێی نۆتی خۆی دەنگێکی هەڵدەهێنا و لە ڕۆمانسـی مۆدێرنیتەی شـاریدا چیرۆکـی کاراکتەرێکـی دەگێڕایەوە. شـەپۆک و زەربەتی ئەم گۆڕانکارییانـە لە ڕەوتی بـزۆزی و پڕتاویی شـاردا، فیگۆرێکی نوێیان لە پانتاییی ڕسـکاندن و ئەفراندنی ئەدەبیدا بانگهێشـت کرد کە بانگەشـەی تێپەڕاندنی سـنوورەکان و تێکشـکاندنی فتیشە نەریتییەکانی دەکرد. فیگۆرێک کە هەوڵی دەدا شوناسی چەقبەستووی ڕابردوو، لە شوناسخوازیی بەردەوام و پەیتا پەیتای دۆخـی نەوەسـتاوە و تێپەڕبوودا بتوێنێتـەوە و بووتیقایەک لە ڕانەوەستان و دەسڕانەگەیشتوویی شار بنووسێتەوە.

سـاڵەحی سـووزەنی لە وەسـف و وێناندنـی دیاردەکاندا کەڵک لە هێما سـووتاو و سـواوەکان وەرناگـرێ؛ بۆ نموونە لە ڕووبەڕووبوونەوەی شەڕدا ئاڵای سپی و گەڵای زەیتوون و کۆتری باڵشـکاو دەکار ناهێنێ بەڵکوو لە گەمەیەکی فۆرماڵیستیدا و لە تێکشکاندنی ڕیزبەندی و ڕێزمانی وشەی شەڕدا، بنەمای عەقڵی دووجەمسەریی شەڕ/ئاشتی هەڵدەوەشێنێتەوە و دەڵێ:

شەڕی ناو ئەم دێڕە؛
بە شینەوە دەست پێ دەکا و
بە «ڕێ»وە کۆتاییی دێ...
کەوایە ئەو «هێ» قۆڕە چ گێ و وویەک دەخوا لەو بەینەدا!
بیسڕنەوە!
ئەو کات ئەوەی کە ئەمێنێ «شڕ»ە ماعیر!

گەمەکەش هەمووی دەشێوێ....
(ساڵەح سووزەنی)

ئاوانگاردیزمی سـووزەنی، لە ئاسـتی دەربڕینی واتا و ناوەڕۆکێکی جیاوازدا ناوەستێتەوە و بەوە گەیشتووە تاوەکوو بنەمای گەمەکە نەشـێوێت، لۆگۆسی حەقیقەتخوازانەی شـەڕئەنگێزانە هەر بەردەوام دەبێتـەوە و زمانی وێژەوان و هەستی وێژە هاوەدەستی تاوانبارانی شـەڕ کـردار دەنوێنێت. سـاڵەحی سووزەنی لە قۆناغێکدا دەوری مارسل دووشـانی شـیعری کوردیی گێڕاوە، حازر-ئامادە(ready-made)کانـی توانیویـە وەکوو شـەپۆکێک، خەونی سەرەڕۆخوازانەی ڕەوایەتی هاوگرتوو و واتاگەڕانەی ڕۆمانتیسیزم بڕەوێنێتەوە و لەڕێـگای شـیزۆفڕنیای زمانییەوە، عەقڵـی نەریتـی و هاوسـەنگخواز بـەرەوڕووی تەنگژە بکاتـەوە. هەوڵی زمانپەرێشـانەی سـووزەنی دالەکانی زمانـی شـیعری، لەژێـر ئۆتۆریتەی مەدلوولـی باوانخوازدا ڕزگار دەکات و ڕێگا بۆ نەوەیەک دەکاتەوە کە دەیانهەوێت بێبەربەست ئەزموونی ئەوڕۆییـی خۆیان نە لەژێر نیـگای واقماوی ئەویدییە مەزنەکان بەڵکـوو لە لێگەڕانێکـی بەردەوام بەدوای ژویسانسـی مەرگ و شـێتی و شاگەشـکەی ناومکینی هاوجووتبووندا تۆمار بکەن. پرۆفانەکردنی سـووزەنی واتە بێئابڕووکردنی وشە پیرۆزەکان بە ڕەهەندێکی گاڵتەجاڕانە و کینایی، خەرمانەی پیرۆزی شـیعری ماقووڵ و تابۆنوێن تێک دەشکێنێ و دەڵێ:

شاعیریان گوتووە گوو.. بخوا و خۆی هەڵمسێنێ
/ تازەگەریی ی ی/
کە بەردی بە ئاسمانەوە وەستاندووە
باڵی کردۆتە مل کەر
{ئەرێ شاعیر ئازان}
بە کەوش ئەڵێن بفڕە !
بە مەل ئەڵێن بدوو!
(ساڵەح سووزەنی، بە ژمارەی تەلەفۆنەکانی عالەم)

ڕەزا عەلیپـوور کـە لە حەفتاکانـی هەتاویدا بـە دەرکردنی بەرهەمـە شـیعری قاڵییەک دەناسـم لە هەرچـی گوڵیەتی مانـدووە وەکوو پێشـەنگی بەرەی چوار ڕچەشـکێنی دەکات و ڕێگایەکی نوێ بۆ دەربازبوون لە بنبەسـتی داکار پێشـنیار دەکات. پاش دە سـاڵ لە ئەزموونکردنـی ئەم ڕێبازە نوێیە لە لایەن کەسانی جیاواز و بە گۆشـەنیگای جیاوازەوە میراتێکی نە چەندان بەرچاو دێتە بەرهەم کە هەر شـاعیرێک بە چەند شـیعر یان یەک دوو بەرهەمی چاپکراو بەشداری تێدا دەکات.

ئاوانگاردیزمی سووزەنی، لە ئاستی دەربڕینی واتا و ناوەڕۆکێکی جیاوازدا ناوەستێتەوە و بەوە گەیشتووە تاوەکوو بنەمای گەمەکە نەشێوێت، لۆگۆسی حەقیقەتخوازانەی شەڕئەنگێزانە هەر بەردەوام دەبێتەوە و زمانی وێژەوان و هەستی وێژە هاوەدەستی تاوانبارانی شەڕ کردار دەنوێنێت

لــه نەوەدەکانی هەتاوییەوە بەدواوە کــە ئیمکانی ئاوڕدانەوە و هەڵســەنگاندنی زۆرتر لە یەک دەیە ئەزموونی ئەم ڕێبازە دێتە ئاراوە خەسارناســی و لێکدانەوەکان بەرجەســتە دەبنەوە و لە هۆکارەکانی غەریبکەوتنەوەی شــیعر و تەریککەوتنەوەی ئەم ڕەوتــە نوێباوانە دەکۆڵرێتەوە. تێڕامانێک لە ئاســتی ڕەخنەی ئەدەبی و هەروەها لە بەرهەمهێنانی شــیعریدا ســەبارەت بەو وەڵامەی کە ڕێبازی بەرەی چوار بە پرســگری داکاری دایەوە دێتــە ئاراوە و هــەوڵ ئەدات هەم خودئاگایی و پێناســەیەک لەخۆ بەرهەم بێنێت و هەم فۆرم و زمانی تازە بۆ بەردەوامبوون و گەشــەکردن بدۆزێتەوە. لە بەرهەمــی نوێی ڕەزا عەلیپوردا زمانێکــی تازە دێتە گۆڕێ کە دەیهەوێــت بە بارێکی تردا(بەو بارا) جوانیناسیی شیعری نوێی کوردی درێژە بدات:

تۆ ئێستە
گیرفانێکی سەنەم هیچ
لە جانتاکەتا؛
پارەی چوار ڕۆژی نیو نەفەر
جانتاکەت؛
چەسپێکی برین پێچ -ئەوێکەت بیپێچە-
سی کاندۆم و بلیتێکی مێترۆ سەنەم
چوارشەمە بەو لاوە حەبی LD
تۆ ئێستە جانتاکەت
کرێم و کلینێکس، دوو ماتیک -بۆ مۆد و مەبادا-
نامەیەک، شینەکی
«بۆ خوا گیان،
یان جێگرە سێ نوختەکەی»
(نازانی لە کوردی تێ ناگا)-
تۆ ئێستە جانتاکەت سەنەم
سێوێکی چرچ و لەتە مۆزێکی ڕەش.
(ڕەزا عەلیپوور، کەڕاکە، ١٣٩٤)

لــەم کۆپلەیەدا پێرســۆنای ســەنەم لــە قــەوارەی گیرفــان و پانتاییــی نێــو جــــانتاکەیــەوە ڕەوایــەت دەکرێت و شــــــــتومەکەکان لە درێــژەی جەســتەی برینــدار و دەســتەمۆکراودا، گوزارشــتی ڕەوتی بەشــمەکبوون(commodification) و بازاڕیبوونەوەی شوناســێکی ئینسانی دەگێڕنــەوە. بنیامین لە خوێندنەوەی پاریســی ســەدەی نۆزدەدا ئاماژە بەو شوناســە بۆهێمیانــە ئــەدات کە لە پانتاییی سیســتەمی دابەشکاریی کار وەدەرنراون و وەکوو دژەقارەمانی ژیانی هەرڕۆژەی سەردەمی شار دەرکەوتوون. ســۆزانی یەکێ لــەو فیگۆرانەیە کە بەرهەمی پارادۆکسەکانی مۆدێرنیتەی شــارییە و هاوکات کە بەشمەکبوونی جەســتەی ژنانە لە پێناو بەرژەوەندییەکانی ســەرمایەدا ئاشکرا دەکات دەنگێکی نەبیستراوە و کپکراوە بەرز دەکاتەوە، دەنگێکی تێکەڵاو بە ژویســانس کە دەستوپێوەندییە ئۆدیپییەکان تووشی تەنگژە دەکات و کەلێنەکانی ئەویدیی مەزن بەرجەستە دەکاتەوە. فاوســتی شــیعری کڕاکە لە ســەنەمدا مفیســتۆیەکی تراژیک دەبینێتــەوە و هاوکات کــە هەنگاوەکانی ئەو بەســەر مەداری داڕووخاندا دەگێڕێتەوە، بەهاکانی ئەزموونی مۆدێرنیتەی شــاری لە دۆخێکی دژوازدا ئاماژە پێ دەدات و ڕەوتی چەوســاندنەوە و پەراوێزخســتن بەرەو ڕووی پرســیار دەکاتەوە. ڕەوایەتی کڕاکە لە سووژەی بناســی خوداناس و هەروەها لە فیگۆری خەونبازی حەسەندا گێڕانەوەیەکی دژەپاستۆراڵ و پچڕپچڕ بەرهەم دێنێت کە لە ناوەندشکێنیی گوتاری حەقیقەتخوازانەی ئەوان و لە ئاماژە بە حــوزووری غایبیاندا بێواتاکردنی واتا لە ســەردەمی ئاوارتەدا دەستەبەر دەکات.

لە زمانی کەڕاکەدا چەشنێک زمانی ریتمیک خۆی دەنوێنێ کــە هاوئاهەنگی ڕەوتــی ڕەوایەتکردن بەرز و نــزم دەبێتەوە و تەبا دەگەڵ ژینگە-جیهانی پێرســۆناژەکاندا ژویسانسێکی نامۆ و دڵهەژێن بە خوێنەر دەبەخشــێت. بێگومان دەوری ئەم ریتمە لە کەڕاکەدا زیندووکردنەوەی مووسیقای دەرەکیی شیعر نییە بەڵکوو چەشــنێک ئۆبژێکتیڤکردنی پێگەی وشــەیە تاکوو بەماکەبوونی زمــان(materiality of language) هەرچەنــد لــە ئاســتێکی کۆنترۆڵکراودا بەرهەم بێنێت و هەوڵێک بۆ جەســتەمەندکردنی زمان و داڕشتنەوەی جیاوازی فۆرمی وشەکان بنوێنێت.

یونسی ڕەزایی لەو شاعیرە نوێخوازانەیە کە لە پۆلێنبەندیی بەرەییدا زۆرتر پێگەیەکی نێوانبەرەیی دابین دەکات و هەرچەند هەوڵی تێپەڕاندنی بەرەی سێهەمی داوە بەڵام دەگەڵ شــاعیرانی بەرەی چواریشدا کە بە نوێخوازتر و جیاوازیش دەناسرێن ســنووری تایبەتیی خۆی هەیە. یەکێ لــە تایبەتمەندییەکانی شــیعری یۆنــس ئەوەیــە کــە لە ســووبژێکتیڤیتەی شــاعیر دانابڕێ و منی شــاعیر ماوە بــە زمان نادات کە مەیلەو باوی خــۆی ڕێگا ببڕێت، هەر بۆیە دەکارهێنانی تەکنیکی نوێ و هەوڵدان بۆ بەرجەســتەکردنەوەی بارســتایی و شــمەکێتیی وشــە لە ئۆتۆریتەی واتا و حووزووری شاراوە و ئاشکرای پێکهاتە و سەناعەتی بەلاغی کەم ناکاتەوە. فیلتەری کووبیســتیی شــیعرەکانی یونس لە پێکەربەندی و پرێسپێکتیوی شــیعری بەرەی سێ تێ دەپەڕێــت ئەگەرچی لێرەشــدا گۆچان بەدەســت و کاوەخۆ هەنگاو هەڵدەنێت.

لەم شــیعرەدا بەجوانی شــاعیر لە کۆپلەی یەکەمــدا پیاوەتی لە دار و ڕاکشــاوەیی لە شەقام و عاشقی لە

یونسی ڕەزایی لەو شاعیرە نوێخوازانەیە کە لە پۆلێنبەندیی بەرەییدا زۆرتر پێگەیەکی نێوانبەرەیی دابین دەکات و هەرچەند هەوڵی تێپەڕاندنی بەرەی سێهەمی داوە بەڵام دەگەڵ شاعیرانی بەرەی چواریشدا کە بە نوێخوازتر و جیاوازیش دەناسرێن سنووری تایبەتیی خۆی هەیە.

هەوردا دەنوێنێت و رووناکی و تاریکی و تەنیایی دەکاتە ئامانجی ئەم پێوەندییە وێنەییە؛ بەڵام لەم پێکهاتە وێنامەندەدا نامێنێتەوە و لە کۆپلەی دووهەمدا پەنجەرە ئاژاوەی تێ دەکەوێت، عەشـــق راکشـــاوە دەبێت و هەور تەنیا دەکەوێت؛ بەڵام لە ئاکامدا شاعیر لە پشـــتی تەواوی ئەم رووداوانەوە دەســـتێوەردانی خۆی ئاشکرا دەکات و پێمـــان دەڵێت تـــەواوی ئەم وێنانە لە گۆشـــەنیگای شاعیرەوە یەک دەگرێتەوە.

پیاوتر لە دار... بە ریشاژۆی پەنجەرەتدا... ڕووناک
ڕاکشاوتر لە شەقام... بە ئاژاوەی چاوتدا... تاریک
عاشقتر لە هەور... بە تەنیاییتدا.
منم پیاوی عاشقی ڕاکشاو... لەو دێرەدا کە شێعرە
منم پەنجەرەی ئاژاوە... لەو عیشقەدا کە تەنیا
منم شاعیری تەنیاییی هەور... لەو ئاژاوەی شەقامەدا...کە ڕووناک

(یۆنس ڕەزایی، منم شاعیری ژنانی چاوەڕوان)

کەماڵ ئەمینـــی کە ئەزموونی خۆی لە دووتۆی بەرهەمی «قاڵاو یانی قەفەفەســـێکی خاڵی»دا پێ گەیاندووە و لە رەوتی شیعری بەرەی چـــواردا دەوری چالاکـــی نواندووە لە شیعرێکدا ئاوەها گەمە بە چەمکی دووری و کەوتن و ژیانـــی رووتینی هەرڕۆژە ئەکات:

دوور یانی کەوتن
لە حافزەی گەرۆڵی پارک وەک گەڵا
کەس نەیزانی کەوتن خەسڵەتی
خاک بـــوو یـــان شـــعووری ئوتووبان
مـــن ئەوەتـــا نغـــرۆی هەڵوەدایی و ئیرەییبردنم
بە گمەگمی بەیانییەکانی قوتابی و مەدرەسە
بـــە نیـــوەرۆی تەمەڵی دەوام
بە ئێوارەی پیاســـەیەکی ئارام
ئێرەیی ئەبەم بە تای تەنیاییی شەوانەت
بـــە تایـــەک کە دەســـتت ئەگرێ
جووتت ئەکا بێ من
لەوانەیە ئێرەیی بەم گڵۆپی نووستنی زووەرەکەت
بە کزەی ساردی درزی پەنجەرە
بـــە مەلافـــە و بـــە

چکۆلەکەکانی بەیانی
کە هێشتا بێ من چۆلەکەن

(کەماڵ ئەمینی، بەشێک لە شیعری هەڵوەدا)

لەم شیعرەدا هێماکانی سروشت تێکەڵ بە فەزای رووتینی ژیانی شـــار بۆتەوە؛ هەر بۆیە، کەوتـــن و هەڵوەرین چیدی ئاماژەیەکی رۆمانتیکیی پێوە دیار نەماوە بەڵکوو لە بەســـتێنی یاســـامەندیی پـــارک و ئووتاباندا پێناســـە کراوەتـــەوە. دووری کە لە رەوایەتی کلاسیکدا هەمیشە دابڕانێکی ئانتالۆژیک یان ئەویندارانەیە کە بە کارتێکەریی لەسەر سۆز و هەستی مرۆڤ، ئامانجێکی کاتارسیسی دەپێکێ و مەبەســـتێکی رۆمانتیسیســـتی بەرهـــەم دێنێت. لە گوتاری ئەم شیعرە و زۆربەی شیعرەکانی تری کەماڵی ئەمینیدا ئـــەو میکانیزمەی کە تەنانەت خۆشەویســـتی بەرهەم دێنێت لە بەستێنی ژیانی هەررۆژەی رووتینی شاردا هەڵدەسووڕێت و پاشتر لە پێوەندی لەگەڵ هەستەوەریی شتەکانەوە کردار دەنوێنێت.

ئیبراهیم ئەحمەدی‌نیا کە ســـەرەتا ئەزموونی شیعریی خۆی بە کۆمەڵەشـــیعری «مەداری زوقم»ەوە دەســـت پـــێ کردووە لە هەشتاکانی هەتاویدا لەژێر کاریگەریی بەرەی چواردا تا ڕادەیەک لە زمانی واتاخواز و وێنەمەدارانەی زوقمبەستوو دوور دەکەوێتەوە و هەوڵ ئـــەدات لە رەوتی نوێخوازیی ســـەردەمدا زمان و زاری خۆی بەشـــدار بکات. نزیکایەتیی زمانیـــی ئەحمەدینیا بە زمانی ئاخاوتـــن و وریاییی لەمەڕ تێنەپەڕاندنی ئێجگاریی سیســـتەمی وەسفی و چواندنی و سەمبولیســـتی، بەرهەمەکانی ئەم شاعیرە لە ئاقارەکانی بەرەی چواردا دەهێڵێتەوە. لەم شـــیعرەدا ئاو وەکوو هێما و سیمبوولی پاکی و بێگەردی، دەمانباتەوە بۆ لای باوەڕی میترایـــی و میهری؛ و لێرەوە بەرەی دژەرووناکیی ئەهریمەن کە رەوتی زەوین و مەلەکووتیی ئاسمانی بەدەست گرتووە دەکێشێتە تەنگژەوە و بەرائەت و دابڕانی خۆی لێ رادەگەیەنێت.

لەوپەڕی سنوورەکانی ئاو
هیچ هەواڵێ نییە.....
لە غوربەتی ئەم چوارشەممەیە
نێرگز تووڕەیە بە زاراوەی مردن
قەراڵەکانی ئەهریمەن دونیایان گرتە بەر.
تا قیبلەنما بە دەستی شەیتان بێ،
چ مەعلووم
حەزمان لە باخچە سارد‌ەکانی بەهەشت؟
ئەگەر مەلەکووتی ئاسمان
من و رێوی ناگرێتە خۆ،
ئەی باران!
شایەتیمانم تەنها بە شانی تۆ دا
حەقیقەتی سپی تەنها لای بەفرە و
تەنها ئاو جێی متمانەمە!

(ئیبراهیم ئەحمەدی‌نیا، بەشێک لە شیعری کە لاوەکانی اناالحق)

جەمیل موڕادی لە شیعری موناجاتدا بە دەمەلاسکێیەکی ئایرۆنیک بە پێکهاتە و ناوەرۆکی موناجات کە خاوەنی هێمایەکی کلاسیکە و بە میراتی کلاسیکبێژان دەژمێردرێت، سەرەڕای گێڕانەوەیەکی دەردەدڵانە، فۆرم و ناوەرۆکی رەوایەتی موناجاتنامە بنەماشکێنی

دەکات و بـــە کەڵکگرتـــن لە ئیهامـــی واتایـــی و مۆرفۆلۆژیک گەمەیەکی زمانـــی دەهێنێتە کایەوە کە تێیدا گومان و بێواتایی باڵ بەســـەر ئەوە واتایانەدا دەکێشن کە دەقی شێعری بەرهەمی دێنن: «با» و «با[باد]»، «وان» و «[ئە]وان»، «ئاو» و «ئاوی»، «سین» و «یا/ســـین»، «دینم کە با» و « دینـــم کە با»، «وان» و «وان[ی حەمام]»، «شـــیر» و «شـــین‌تر» و ... . ئەم تەکنیکە سەرەرەرای گەمەکردن بە شیعری دروشـــمی و پرۆپاگاندیستی، چەشنێک گۆرانی واتایی(semantic shift) بەرهەم دێنێت و ئاســـۆی «واتا/ بێواتا»یی شیعرەکە بەرفراوانتر دەکاتەوە.

رووم تێ کە با / بێ
وڵاتی
دەمارەکانم (شین) بێ
لە (وان)ەیێک کە کوردم
کە غوربەتی هەناسەکانم
ئەگاتە ئەو مراوییانەی ماوەیەکە شەکەتن لە ئاو بە ئاو
رووم تێ کە ئاو
بێ ئاو چۆن بچمە دەمی مەرگەوە؟
ئایلان ئەڵێ؛
لە وان تەنیاتر
مەگەر (وان)
لە کورد تەنیاتر مەگەر باکووری نالی
لە شیعر ئاوی...تر مەگەر؛
شین م کە یا/سین م کە
دینم کە با /دینم کە با
بتڵێ بم
بە قورقێنەی نەوتەوە خۆوۆششش
سەری تۆ خۆش
کێیە بە کەس مەڵێ کورد مردووە/ نەمردووە؟
مێژوو ئەڵێ:

نەمردین و مەودایەک تر
ترانزیت هەتا تاران
بۆنی سنوور و سەلەفی
بە عەبای رەش و سپییەوە
سەری خوای کەچەڵ کردین
بە خوا جەلال!
+++
(وان)م بۆ پر کەن لە شیر
شینتر لە رۆژئاوا
بمدەنە دەم چاوی ئەستەمبوولەوە
ئاخۆ نالی نەیتوانی یا نەیتوانی
چاوە خێلەکانی حەبیبە
بە چاوە شینەکانی(وان) بگۆڕێتەوە
شاعیر ئەڵێ:

(شیعری موناجات- جەمیل موراد‌ی، گەلاوێژی ۹۳)

بەرئەنجام

رەوتی شیعری نوێی کوردی لە رۆژهەڵات بە ئەزموونی نوێگەریی ســـوارە و هاوڕێکانیەوە لە چلەکانی هەتاویدا دەست پێ دەکات و تا بیســـت ساڵ دواتر لەپێشـــچوونێکی ئەوتۆ بەخۆوە نابینێت. بەرەی پاش ســـوارە بە شێوەیەک لە درێژەدانی رەوتی سوارەیی دۆش دادەمێنـــن، هـــەر بۆیە روو لە ســـێ کوچکەی شـــیعری نوێی باشـــوور دەکـــەن. ئەم بەرەیە ئەگەرچـــی لە گۆی مەمکی کانیاوەکانی شـــیعری نوێی باشوور تینوویەتیی خۆی دەشکێنێت بەڵام پێبەستە و دەستەمۆی زمان و زاری ئەو رەوتە دەمێنێتەوە و ناتوانێت داهێنان و دەسکارییەکی بەهرەمەندانەی تێدا بێنێتە گـــۆڕێ. لە نیـــوەی دووهەمی حەفتاکانی هەتاویـــدا بەیاننامەی شیعریی داکار دێتە وەشاندن کە مەبەستی نوێخوازانەی زۆربەی شـــاعیرانی رۆژهەڵات لەخۆ دەگرێت و هەرچەندە خودی داکار و بەرێوەبەرانی دەسکەوتێکی ئەوتۆ بەرهەم ناهێنن بەڵام پرسگر و کێشـــەیەک دەخوڵقێنن کە وەڵامی خۆی لە هەوڵە جیاوازەکانی نوێخوازاندا وەکوو رەوتی نوێترخواز، شـــیعری شێت و رێچکەی جیاواز کە لە کۆبەنددا دەتوانین بە بەرەی چوار ناودێریان بکەین خۆیان دەبیننەوە. پاش زۆرتر لە دەیەیەک ئەزموونی نوێخوازیی بەرەی چوار، ئاوڕدانەوەیەک لە دەســـکەوتەکان و خەسارناسیی لاوازییەکان ئەو ڕاســـتییەمان بـــۆ روون دەکەنەوە کە هەگبەی بەرەی چوار ســـەرەڕای نێوێکی هاوبەش و خولیایەکی یەکگرتوو پڕە لە ئاراستەی جیاواز و جووڵەی ناچونیەک و لادان و لادەریی زۆر و زەوەند. ئێســـتاکە و لە خوێندنەوەوی بەســـەرهاتی هەوڵ و ئەزموونەکانـــی بێوچانی نوێخوازیدا پتر لە هەر کات و ســـاتێ بۆمـــان روون دەبێتەوە کە نوێخوازیی بـــەردەوام و رادیکاڵ لەم پانتاییەیدا پێویستییەکی بنەماییە و ئەگەرچی سیمپتۆمی هەڵە و خەســـارەکان بەردەوام بەرۆکمان پێ دگرن و وزەی ئەژنۆمان شل دەکەنەوە بەڵام بنیامین وتەنی هەر ئەو ژێستە رادیکاڵەکانە بە دووپاتکردنەوەی بەردەوامی شکســـتە مێژووییەکان دەتوانن وزەی رزگاریخوازانەی ئێستایی سەردەم وەدەست بخەن و رێگا بۆ سەرهەڵدانی بابەتی نوێ ئاوەڵا بکەن.

پەراوێز:

۱. لەم وتارەدا بەشێک لە نموونە شیعرییەکان بە پێی پێویست ئاماژە و لێکدانـــەوەی بۆ کراوە؛ و هەوڵ ئەدرێت لە بەشـــی دووهەمی ئەم وتارەدا بەرهەمی شاعیرانی تر کە خاوەنی دەنگی بەرچاو و بەرهەمی کاریگەر بوون بخرێتە بەر تیشکی رەخنە و لێکۆڵینەوە.

۲. بەپێی ئووســـتوورەی یۆنانی زیۆس لە رەوتـــی ئەفراندنی مرۆڤدا پرۆمتیۆس رادەســـپێرێت بۆ ئەوەی هەموو شـــتێ پێشکەشی مرۆڤ بکات بێجگە ئاگر، بەڵام پرۆمتیوس بەنهێنی ئاگر رادەســـتی مرۆڤ دەکات و کاتێ زیۆس ئاگاداری ئەم کارەی دەبێت لە سەر لووتکەی قافدا(قەوقاز) بەندی دەکات و ســـزای دەبێتە ئـــەوەی کە هەر رۆژ هەڵۆیەک دێت و جەرگی دەخوات و دیسانەوە جەرگی دەڕوێتەوە و ئەم سزایە بەردەوام دەبێت.

۳. هێرکوول یان هێراکلێس پاڵەوانێکی ئەفســـانەیی یۆنانی و رۆمییە کە هێمای بەهێزی و سەربزێوییە. لە چیرۆکی سزادانی پرۆمتیووسدا ئەوە کە هەڵۆی جگەرخۆر دەکوژێت و پرۆمتیوس رزگار دەکات.

۴. بە پێی ئووستوورەکانی یۆنانی خاوەنی نیگایەکی سێحرئاوی بووە و بە چاولێکردنی شـــتەکان توانیویە بیانکا بە بەرد. ئاماژە بە نیگا و روانینێکی بەدەسەڵات و دابینکارە.

ئێمە لە هیوای سەوزدا ناخنکێین

فاتمە ساوجی
و: سەیوان سەعیدیان

لــە ســاڵی ١٩٧٤دا لە گوندی «گرێ مێرا» ســەر بە نســیبین ی شــاری ماردین لــە دایکبووە. خوێندنی ســەرەتایی هەر لەو گوندەدا خوێندوە. هێشــتا بچوک بووە کە تێکەڵاوی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلەکەی بووە. ســاڵی ١٩٩٢لەسەر دەربڕینی بیر و ڕامان و بەشداری چالاکی سیاسی دەگیرێت و یازدە ١١ ساڵ زیندانی دەکرێت. هەر لە کاتی زیندانەوە، شیعرەکانی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانــدا چاپکراون. دوای ئــازاد بوونی لە زیندان، کتێبی شــیعر، چیرۆک و پەخشــانەکانی چاپ کراون. ئێستا لە وەڵاتی ســۆئێد دەژی و مامۆســتای زمانی کوردییــە و درێژە بە کار و بەرهەمە ئەدەبییەکانی دەدات.

لە بەرهەمە چاپکراوەکانی
شیعر:
گوڵە ڕاسپاردراوەکان ٢٠٠٦
خەونە زیوینەیەکان ٢٠٠٧
یادی برینێک ٢٠١٠
کچە ئامۆزای مار و لاڵەکەم ٢٠١٣
چیرۆک:
ڕستەی مورووییەکان ٢٠١٢
یادداشتی ڕۆژانە:
بەرەو ئەودیو ٢٠١٢
پەخشان:
شەوق و پاییز ٢٠١١

سوار
ڕەزبەر
کاتی ڕنینەوەی ترێ
پاییز دێت و لەسەر کراسەکەی
لەنێو گوڵە بەهارییەکاندا
دەخنکێت

لەژێر پردێک
نوح، هێشتا دەستی لەناو ئاوی دیجلە دایە و
بەسەر ئاوێنەی ڕوخساریدا
دادێتەوە و
لە پشت سەری دەنگی سمی ئەسپێک دەبیسێت
نیگای بەرەو دواوە
دوو چاوی بە کلی جوانچاک سوارێک
دڵی دەدزن و دەڕۆن.

سوار وەکوو با تیژ تێدەپەڕێت و
لە شوێنی ئەو
جەنگاوەرێکی وەرزی سوور دەڕوێت
«زەرێ» وەکوو ئەوەی دەست بۆ برینێک ببات
یان گوڵاڵەیەک
ئەو وەرزە هەڵدەگرێت و
دەچێتە ناو کۆشکی هەڵدێرێکەوە.

لەبەر پەنجەرە دادەنیشێت و
لەناو ڕووپەڕی ڕوناکی خۆیدا
هیچ گەیشتنێک ناخوێنێتەوە
ڕەشبینی گەمارۆی دڵی دەدات و
بە بێدەنگی
ئاگری دەروونی
لەگەڵ خوشکە «دیجلە»ی دابەش دەکات.

تاوێکیتر
«زین»یش دەگات
تا لەو کەنارەدا مۆمەکان هەڵبکات و
هەر دوو چاوی مێزۆپۆتامیا
لە فرمێسکەکان بسڕێتەوە.

هاواری برین
وا دیارە دەبێت لە پشتی هەر خەیاڵێکی ئێمەدا
خەنجەرێکی دەسک سوور هەبێت
چەند سەدەیە
هەڵگری خەونی کراس زێڕینین و
بە بسکی هۆنراوە و
بە لفکە شۆڕەکانمانەوە
هەنگاو بە هەنگاو نا
مردن بە مردن
دەستمان لەسەر هاواری برینمانە و
بە ڕووبارێکی ڕەوا
یاری دەکەین.

بڕوانە
ئێمە لە هیوای سەوزدا ناخنکێنن
یەک بە یەکمان
وەکوو پەیمانێکی فەرامۆش نەکراو
لە گەردنی ڕاکردنی ئاسکێتی خۆمانمان
توند توند گرێ دەدەن.

ئێمە دڵە تینوویەکانمان

به خەونە ڕووباریەکانمان فێنک دەکەینەوە
چەند شەرمەزاری ژیانین
کە هەموو جارێک
بەسەر خەیاڵە گوڵستانیەکانماندا
سەرسم دەدین و
خەمگین نابین.

هیچ نییە
باڵامان مۆێکی هەڵکراوە لەو هەڵدێرەدا
بە گریانی دڵبێژێکی گوندێکی سەر چیا و
بە فەرمانی پەپولەیەک
گوزەر دەکات.

دڵی من
کە نێرگیزەکان ئەو بەربانگەم لێنەستێنن و
ئاسمان بە فرمێسکە ڕوونەکانی
لەسەر گەڵای سپێدارەکان
ئاوێنەی زیوین
بۆ ڕوخساری تاوەسوتمان چێ نەکات
لۆمەم مەکە
ڕەنگە ویژدان دڵی کانی هەڵبەستێکی هەڵە بێت و
باش بزانێت
ئێمە لەژێر بارانی خوێناوی
گۆرانییەکی پڕ لە کین داین و
لەسەر ڕۆحی زەمان
بۆ چارەنوسمان
ئایەتی هەزار ئەنفال نوسراوە.

سنەوبەرێکی سەوزە باڵا
لە ژێر دوو لقی دارێکدا و
لەناو چیرۆکی مێرخاسێکدا
ئەو
نە خەواڵوو
نە بەخەبەر
هەزار و یەک شەوێک بوو.

مەلۆتکەکەی لە بەفر و
هاوزمانی سروشت،
کە ڕۆحی گوڵەکان تینوویان دەبوو
لە کانیلەی خانەکانی لەشیدا تێراو دەبوون
بێ ئەوەی گۆرانیەکانی کەزیەکانی
پەلکێشی بولبولەکانی کردبێت
بە فرمێسکی لاجانگی
دەریایەکی چی کردبوو.
چیا وەکوو دایکێکی جەرگ سوتاو
بە سەر گوڵە گەزیزەکاندا شۆڕ ببۆوە
ڕووباری ڕەبەنیش
کە بە نەواڵەکاندا تێدەپەڕی
سرنجی لە ناو نارەنارێکی خەستدا مەییبوو.

لە تێپەڕینی هەر چوار وەرزدا
ئەو سنەوبەرێکی سەوزەباڵا بوو
لە تارەمایی مژێکدا
هێندەی مەرگێک
دانی بە بێدەنگی گەلدا دانابوو.

نا، ئەو وەخەبەر نەدەهات
ئەو خوێی سەر برینێکی کولاوە بوو
کە لەشی لە حەوت شوێنەوە بریندار
لە ڕازی خەونێکدا و
ڕووەو لقی دارەکان و
دەربەندەکان
ڕای دەکرد.

لە شەوەزەنگێکدا
بێچووی شای مارانێک لە تەنیشتی تێپەڕ ببوو
کە زۆر دوور ببۆوە
لە تاریکی پرسیبوو
بۆ لەشی ئەو کوژراوە
وا لێورێژی چیرۆکە؟

نەکا گەوهەر خانمی قەڵای دمدم بوو
لەناو خەونی خانی لەپ زێڕینی کوژراویدا
لە برادۆست و مێرگەوەرەوە
هەتا ئەو نەواڵانە
چیرۆک بە چیرۆک
دەگێردرایەوە.

پەراوێزەکانی شەوکەران

عەبدولقادر نیازی

خەونی ئەشکەوت کە دەبینم
لە دەمارمدا ئەفلاتوون ددانی عەقڵ دەردێنێ
بە چاوی نیسێ کە لێم بڕوانی
خۆریش دەست لە دەمارگرژی بەرنادا.

دووکەس بووین
دەمار لە سینەمادا دانای کوللی ئەو پیلانە
/پەرانتێزیش بکەمەوە ئەو سناریۆیە جێگای پێکەنینی ڕووخاوی ئیزرائیل نابێ/.
چاوت جوورێک بسووڕێنە ئەشکەوتەکان گەسک بدا

ناتوێرمێ!
چاوت جادده لەگەڵ خۆی دەباو
تەنیایی لە عەقڵمدا دەترەکێ
[بە عەقڵم ئەفلاتوون تەنیایە]و،
بە هیچ بایەکیش نەلەرزم
درەخت لە نیسێمدا نارەقسێ.
ئێستا دەمن‌دا شەڕێکە
دۆن کیشۆت سینەخیز دەڕوا و
ئەفلاتوون بە زەعفەرانەوە مەجبوورە
زەوی لە ئەشکەوتێکدا بنێژێ و
سوقڕات دەعەقڵم بفکرێ بۆ پیالە

لە دەرەوەی عەقڵمدا
هەتاو لە خۆی ناڕوانێ (ئەفلاتوون نیسێکانی ناشتووە)
کاتژمێرێک لە چاوەدا بە زیندان‌بان دادەکەوێ
قەرارە قیامەت بەر لە دۆن کیشۆت
ببم بە سەرباز بۆ ئێوە
/لازمە پڕ بم لە نیسێ ئەو ئەشکەوتە خۆری ناوێ/

خەونێکم دی؛
/ئەفلاتوون تاقەتی پازێلی نییە دەسناریۆکەدا
دەڵێ: هیچ شەهیدێک سوورناچێ سوقڕات/
ئێستا نیسێ کەم وەسەتی جیهانە و
چاوتان خۆ فەلسەفە بە دووی خۆیدا ڕادەکێشێ
لە دەمارمدا بە شوێن بکووژێک بکەون
تا ئیزرائیل لەسەر نوقتەیەک خەو بیدزێ
تێیدا
ئەشکەوت نیسێ لە عەقڵی خۆی دەکا.
نیسێ هاوتەریبی پیاوێکی موبتەلایە

عەقڵم ئەگەر لای دیوارێک بەجێ بێڵم
هەموو مەوداکان دەتوکمێن

دەفیلمێکدا ئەفلاتوون ددانی دێشا
من چاوم دەعەقڵمدا نەبوو
/دانیشن و ئەشکەوتەکان میسواک لێدەن/
باوەڕکەن لە خوێنمدا شتێک هەڵ دێ
دۆن کیشۆت پەنجەرەیەک دەکاتەوە!

لە خەونێکم ببەستنەوە هیچ سناریۆیەک
تێی دا ئەگەر تەواو نەبم
ئیزرائیل قەت پێ نەکەنێ
(فیلمەکە کۆتایی هات)
ئێستاعە قڵم دێشێ و
سینەما لە هەنگاوەکان دەهاڵێ.

کەسێک کوتی:
سەربازیم کۆتایی هات/ دۆن کیشۆت بوو؟/

مێژوو دەبێ کەسێک بیکڕێ
کەسێک کوتی:
لە ئەشکەوتەوە تا شەهید سۆقڕات دەبێ دەمارو
عەقڵی بفرۆشێ.
تۆ دەڵێی چی؟
/پۆتینەکانم دێشن قووڵترین ئەشکەوتمن/.

من حازرم ئەشکەوتێک بە نیسێمدا هەڵواسم
ئەگەر جارێک
پێلاو بە تەنگانەی ئەفلاتوونەوە تەنگ نەبێ.
جووتێک بووین
نیسێ لە سینەمادا دانای کوللی ئەو پیلانە
«با» خەریکە عەقڵم ڕادەگوێزێ
بە گومانم ئەفلاتوون یانی چاویلکە
ئەشکەوتەکان بسڕنەوە.....

(شەهیدتر لە زوڵاڵ بدوێ؛ دێمۆکڕاتتر لە مەرگ من بە)

لە تاوتۆی جیهانەوە، تا مەزراکانی ناوقاڵی
کە لێوریژم لە هەرێمی دێم نەهێناوی ئێوارەت،
تۆبە درێژترین هەناسەکانی ئەسبێک
لە دێڕمدا هاوین دەچی.
بێت و بێیە ناو مەیدانی ئەو هەرێمە
تۆزی هیچ کام لە هەناسەکانی ڕاکردنم،
جاددەیان لێ نانیشێ.
بۆ وێنە جاروبارکە لە ئەگەرەکانی درێژەدرانم ورد بیبەوە
سڵ دەکەم لە پەراوێزەکانی ئێوارە و
لە دەست خۆم لە قاڵیدا سەرگەردانم.
دەترسم، دارهەناری ناو قاڵییەکە
مردنێک بێ و خەونەکانمی پێ ئاوێزان،
یا دەو شێعرەدا،
ئەگەر زۆریش ڕادیکاڵ بێ
خۆر؛
خەون بە سەرشێتی ئەسبەکانەوە نەبینێ.....

بە گومانم نیگات هێشتاڕام نەکراوە

که سەرم کرێوەی درەخت ناپێکێ و
عادەتێک، نیشتمانی مانگانەی ژنێکە
شەهیدەکانی ناناسێتەوە...

کەمێک زوڵاڵ‌تر بێ‌دەنگ بە
کە ڕژامە دووبارەی هاتنەوە، ناوم بێنە
بێ ئەوەی دێرەکانم لە دراوسێ‌دا
کۆ بنەوە
هەدەر لە کەوشەکانم‌دا جووت کە
تا هەتاو بە هاوینی ئەو شێعرەوە
لە دۆسییەم‌دا بگەوزێ،
من لە هەتاوێک‌دا کە بە شوێن هاوینەوە
دەگری، بووم بە زاری ئاسمان،
فنجانێکم لە بەیانی و دەنگت دەویست،
جودا لە خوێن
کە لە پەنا بەیانیت‌دا ڕاکشاوە
من هەر کورەکەی جاڕانم
پڕلە دۆسییەی دراوسێ
کە جارجار هەناسەم تێیدا دەقەومێ

تکایە بەر لەوەی منالییەکانم لێژکەیەوە
بیانووی شەهید بترووکێنە
من مەجبوورم هەندێ جار هەنار بم
ئاوێزان بە خەونی شەهید،
تاوانی دراوسێ‌کان دەدەمەوە
هەر نەبێ دۆسییە لە ئاسمان دەدزم،
ئەگەر مردم
بمگۆڕەوە بە فەلسەفە یا پارک
لــە بڕی توکماندی هەنار بم کە بە دووکانی گوللە/ بەڵام بیر لە
شەونم بکەوە، شووی پێ مەکە/ مێژووی باران لەو شێعرەدا
زۆر نەزۆکە/

حەز دەکەم دراوسێ‌کانم بتوکمێن
شەهید لەو شێعرەدا تەزیوە
بەرامی هەناسەیەکم لێ دێ
لە هەرێمی هەنارەکان‌دا قورس بووە

ژنەکەم پڕە لە نۆستالۆژیای هەڵمساو
تەخت و فاڵ و پۆلیســەکانی لە بەرە/ ئۆپۆزیسیۆنیشی دەناسی،
بە ئانالیزی ماچێک
ڕژایە ناو تامی ترێ و ستاتیکی ماتیک و شەڕ/
جارجار دەستی هەدەری بە پیاوەتیم
پڕپڕ دەکرد/ هەمیشە موازی شەهیدەکان سوور دەبۆوە،/

پێویستە شەهیدێک لەو دێرەدا بکوڵێ کە
فنجانی پێ شوێنێکی بەجێیە بۆ دراوسێ،
کۆڵان لەو شــەهیدەدا دێرێکە لە درێــژەدا ڕەنگە نوقتەکان بە
سەری‌دا بڕۆن،
ئێستا دراوسێ‌کەمان شاڵاوێکە لە نوێ‌خوازی؛
گرامێــر لە مانگ فێردە بێ/ ڕێئاڵ بوون لە باران/ عەقڵانییەت لە
مینی‌ماڵی گوڵدان
و ڕادیکاڵ‌بوون لە حەمام/
کوا شەهید؟!!!
عومری درێژی بۆ ئێوە جێ‌هێشــت، لــە یەکەم فاڵی ئەو دێرەدا
شەهید بوو/

لە بەتاڵایی فنجان‌دا
ژنێک بە نوقتەدا گریا
(هەناری لەبەر چوو).
لە چاوم‌دا خەو دڵۆپە دەکا
(باران کون بووە)،
لە کوێ نەتنووسم چەپ دەبی؟

من دراوسێ فێر نابم
دیالکتیک بە ئەرەستۆوە مەجبوورە
جۆرێکی تر بمسەلمێنێ/ مەسەلەن بە دانانم لە جێی هەنار/
جارجار کە پەنجەرە دەکاتەوە هەموو شەهیدەکان تووشی وەهم
پیلان
دەبن
دەبنە پەڕاوێزی ئۆپۆزیسیۆن!

قەرار بوو کۆڵانەکەمان لە دێمۆکڕاسی
بهاڵێ
فەرموو چایی... ئێوارەکەمان دێمی هێنا
/ فنجان چ فیلتێرێکی باشە
بۆ نۆستالۆژیا و دراوسێ/

لە تۆدا لەشم تەواو دراوسێتە دۆسییە لە خۆم
کۆڵان ئەگەر وەدووم کەوێ
ئەو شارە دەبێتە پەڕاوێزی پارک و
تەقریبەنی جاران،

من بۆ شەهید نابمە باوێشک،
خۆت پەڕاوێزێک بۆ گارانتی داتاشە
مــن قــەرزداری شــەرێکەیەکم بە نــاوی نیشــتمان،کە تێیدا
قاڵییەکەمان
تا دونیا دونیایە، باوێشک بە وەسوەسە دەدا،
هیس!
شەهید خەوی دێ
دێمۆکڕاسی بکوژێننەوە.....

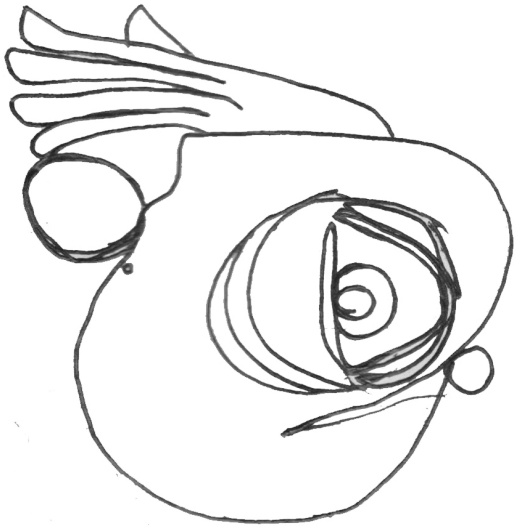

کایە بە ئەلف و بێی گریان

یوونس رەزایی

پاڵ وە تەختی خوێنەوە دە
جیهان سوورە لە گوێن دەستت
ئەو دەمانەی رەسالەتێکی نوێت لە جانتادا
.
ئەو رۆژانەی بووکەشووشەکان دڵتەنگی منداڵیت
وە تۆ لە شیعرێکی ئۆرژانسی دا...دەردەکەوی
بەسیمایەک لە سەرەتای وێرانییەوە.
.
بە لاپەڕەیەک لە ئاواەدنیدا
منداڵانـــی فلۆرانس...لە نەقاشـــی وەن گـــۆکدا دەبنە گوڵە بەڕۆژە
لە تابڵۆکانی مۆنشدا هاوار دەکەن
تا مانگایەک بهۆڕێنی بە پێنووسەکانەوە...کە شیری سپین.
.
دوو لیوان شیری سپی بەیانان
دوو چاکلێت بۆ تاڵی ئێوارە وەرەزکان و
قاقا بە تام و جێری...کە لە شەقامەکانی شاردا
سەنگەر پڕ دەکەن لە دژوازی سوور.
.
پاڵ وە ئامبۆلانسێکی سەوزەوە
کە مانگی سوور...کە خاچی سوور...کە پاکی سوور دەکاتەوە
ئەو جوغڕافیا ماندوە.
.

پەنجەکەکانت ژانێکی دوور لە رۆژئاوان
چاوەکانت خوێن بەری گرتوون دەمێکە
وە چەمۆڵەیەکی سوور لەو بەری ئوقیانووسەکان ...
یەک لە شەقامە ئاڵۆزەکانی ئیستامبووڵ...
کە رووت دەبنەوە لە ئینسان.
.
تۆش بووکە شووشەکانت فێری ئەلف و بێی سوور کە
وە لە دەلاقەی شێعرەکانەوە...چاو لە دوور کە
با بایسیکلەکانت ماندوو نەبن ئیتر
لە کاولاشەکانی ئێرە.
.
پاڵ بە جیهانەوە دە رۆڵە
کایەیەکی دی لە کتێبی مێژووتدا سبەی
کۆماریخوزاەکان خۆیان لە کۆڵانێکی دیکەدا حەشار دەدەن
دێموکراتەکان لە دارستانێکی تاریک دا
بیر لە کرێملین و کچە سپیکەڵانەکانی ئۆکراین
.
هێمن لە سوورایی ساتەکان وەرەدەر
شار بگرە...کە شەپۆلێکی دیکە لە خوێنە و
لە شیعرەکان دوور کەوە کە بووکەشووشەیەکی وێرانن
وە ئەو جوغڕافیایە گول کە
کە بێ بەری لە دەستنووسەکانی بارانن.

فرزاد آریا کیست؟

دکتر محمد رحیمیان، سال‌ها با نام
مستعار فرزاد آریا به نوشتن و نشر مقالات
در روزنامه‌ها و مجلات فارسی و کردی
پرداخته و جا داشت یادی از این نام
مستعار کرده‌باشیم ...

اشیای عضلانی در پرتو نگاه هندسی | ۶۰
مرگ کنش‌ها | ۶۸
مدلول‌های معوق | ۷۰
در حیطه‌های ناممکن فرم | ۷۲
شورش وانموده‌ها | ۷۴
سه‌شنبه‌ی خیس و اختلال در نظام دلالت | ۷۶
سه‌شنبه‌ی خیس/ بیژن نجدی | ۷۸

اشیاء عضلانی در پرتو نگاه هندسی

د. محمد رحیمیان

من اشیاء را نه آن‌گونه که می‌بینم، بلکه آن‌گونه که می‌اندیشم نقاشی می‌کنم.
پیکاسو

چکیده

کوبیسم از جنبش‌های برجسته‌ی قرن بیستم و یکی از نقاط عطف هنر در مغرب‌زمین به شمار می‌آید. اساس شکل‌گیری این سبک هنری، آثار متأخر سزان، فرم مجسمه‌ها و زاویه‌ی دید چندوجهی نقاشی‌های مصری بود. در این سبک، اشیاء در پرتو تصویر هندسی اشکال و چگونگی فهم، دریافت و ادراک نقاش از آن‌ها، بر تابلو نقش می‌بندد. کوبیسم که در پی ادراک هندسی اشیاء و دست‌یابی به خفایا و عمق جهان هستی است به دو نوع تحلیلی و ترکیبی تقسیم می‌شود و نهایتاً به خلق تابلوشیء می‌انجامد تا خود شیئی مستقل و نوین در جهان هستی باشد و بر نمونه‌ای از هنر خودآیین دلالت کند.

این مقاله ضمن بررسی زمینه‌های شکل‌گیری کوبیسم در حیات هنری پیکاسو به عنوان آغازگر و تکامل‌بخش این سبک، نیم‌نگاهی نیز به وجوه فلسفی آن در حوزه‌ی ذهنی- شناختی دارد و همچنین در حوزه‌ی تاریخ هنر، ضرورت تحول به معنای «ریگل»ی را در ارتباط با «اراده‌ی معطوف به هنرآفرینی» تبیین می‌نماید و سرانجام به تشریح چند تابلو از آثار کوبیستی می‌پردازد.

کوبیسم گرچه درآغاز با انکار و تردید منتقدین و نقاشان مواجه بود اما توانست با بازتاب ویژگی‌های هنری و فلسفی دوران، به عنوان هنری خلّاق، ماندگار و اصیل، به جایگاه شایسته و تأثیرگذار خود در حوزه‌ی هنر مدرن دست یابد.

کلید واژه‌ها

کوبیسم، زاویه‌ی دید چند وجهی، تحوّل، اراده‌ی معطوف به هنرآفرینی، دوران آبی و صورتی، کوبیسم تحلیلی، کوبیسم ترکیبی، فرم، تابلو شیء،

درآمد

نظام فلسفی- شناختیِ کانت، قدرتِ فعال، هستی بخش و ساختارمندِ ذهن انسان را صورتبندی و تبیین کرد که مطابق آن زیبایی قائم به ادراک(فاهمه) و احساس(تخیل) فرد گردید. در این نظامْ زیبایی و ادراک آن حاصل تجربه‌ی حسی است. از این منظر دریافتِ شخص ازپدیده‌های پیرامون خود تابعی است از فرایند ذهنی او. به عبارت دیگر وجود و حضور اشیاء و پدیده‌ها به تجربه‌ی حسی اشخاص وابسته است.

چنانچه بر مبنای نظام کانتی، نقاشی را حاصل انعکاس ذهنیت نقاش و دریافت او از جهان پیرامون خود تلقی کنیم، هر آنچه در تابلو نقش می‌بندد پدیده‌ای منتزع از جهان خواهد بود که

از صافی ذهن نقاش عبور داده شــده است و یقیناً نمی‌تواند همان چیزی باشــد که در طبیعت دیده می‌شــود. بنابراین حتی در یک اثر رئالیســتی نیز اثر هرچه باشد پدیداری آمیخته به پیشداوری، احســاس و خاطره‌ی نقاش از ســوژه‌ی مورد نظر می‌باشد. یعنی حاصــل دریافت و تأثر نقاش از الگوی اثر اســت و ذهن و دریافت نقــاش کمینه فاصله‌ای اســت که مابین اثر بــه مثابه‌ی پدیده‌ای حاصــل از فرایندی ذهنی و هنری و الگوی عینی آن در طبیعت، ایجاد می‌شود.

فاصله‌ی اثر هنری از الگوها یا منابع بیرونی آن را «پل‌ریکور» با طرح ســه‌گانه‌ی پیشــاپیکربندی، پیکربندی و پساپیکربندی[1]، تبییــن می‌کند. اثر هنــری پیکربندی‌ای اســت متعلق به جهان هنری و متفاوت از جهان واقعی(پیشــاپیکربندی) که همواره باید چنین فاصله‌ای را در نظر داشت.

ارتباط اثــر هنری با ذهنیت هنرمند و جهان واقعی، از جمله مسائل مورد توجه هنرمندان عصرمدرنیته است. در پرتو یافته‌های فلسفی و ایده‌ی اومانیســتی جاری در اندیشه‌های پسارنسانسی، هنر تبلوری است از مواجهه‌ی هنرمند با جهان و ادراک و دریافت حسی وی از هرآنچه در پیرامونش می‌گذرد. در این عصر هنرمند می‌کوشــد فراتــر از تجربه‌های بصری قــراردادی، خلاقیت‌های خود را نه برای انعکاس طبیعت و تقلید از آن، بلکه در جهت عمل کــردن و رقابت با طبیعت به کار گیرد و جهانی متفاوت، اشــیائی متمایز و حقیقتی تازه را پدید آورد. پیکاسو در گفت‌وگوهای خود راجــع به شــیوه‌ی کارش اظهار می‌کرد: « مــن طبیعت را تقلید نمی‌کنــم، مثل او عمل می‌کنــم»(ژیلــو، ۱۳۷۸،۸۱) و از این ایده به کوبیســم ترکیبی خود راه می‌یافت که «یکی از اهداف اصلی آن، جابجا کردن حقیقت است. حقیقت دیگر در شیء نبود در نقاشی بود». (ژیلو،۸۱)

رســیدن به حقیقت دوم در قبال حقیقت جهان، فلسفی‌ترین وجه هنر دوران مدرن است و دست یافتن به فرم، تلاشی است در جهت تبیین و ارائه‌ی این حقیقت. روح هنری دوران در تب وتاب آنســت که به گفته‌ی «بودلر» فکــر را با یک ترکیب‌بندی در یک طــرح رنگی جاگیر کنــد و آن روح گریزان را به فرم درآورد.[2] چرا که اساساً در غیاب فرم هیچ حقیقتی قابل شهود و بیان نیست.

اراده‌ی مسلط عصر مدرن، تلاش برای دست یافتن به فرم، در حوزه‌ی هنر است. اراده‌ای که تخیّل خلاق خود را در این راستا به کار می‌گیرد و قصد تحوّلی بزرگ را در سر می‌پروراند. به عقیده‌ی «آلوئیس‌ریگل» اراده‌ی معطوف بــه هنرآفرینی[3] در لوای اراده‌ی عظیم‌تری اســت که در تار و پود فرهنگ جریان دارد. اکنون این اراده در عصر مدرن در مســیر تحول قرارگرفته اســت. تحول در بازنمایــی و فرانمایی از طریق فنون هنری و نهایتاً دســت یافتن بــه توانمندی رازآمیــزی که حاصل آن نه بازنمــود یا الگوبرداری از طبیعــت، بلکه تولید چیزی در رقابت با طبیعت اســت. رقابتی از ایــن نوع با طبیعت ممکن نیســت مگر بــا بهره‌گیری از تخیل خلاقه‌ای که بودلر آن را علمی‌ترین استعدادها می‌دانست. تخیلی که بتواند به آن ســوی ظاهر پدیده‌ها رسوخ کند و همانندی‌های پنهان در فراســوی جلوه‌های متفاوت مادی، شــیوه‌های دریافت متفاوت و مراتب هستی متفاوت را کشف کند.

بودلــر کســانی را که از ایــن تخیّل محروم بودنــد مجبور به نسخه‌برداری از فرهنگ لغت می‌دانست. این نسخه‌برداری اوج هنر نقاشــی در قرون وسطی بود و آنچه در رنسانس اتفاق افتاد، پایان نفس‌های به شــمارش افتاده‌ی بازنمایی طابق‌النعل‌بالنعل بود. در بستری که رنســانس فراهم کرده بود نئوکلاسیک‌ها، رئالیست‌ها، سمبولیســت‌ها ونهایتاً امپرسیونیســت‌ها هریک بــه نوعی تخیل خلاق خود را آزمودند. رئالیسم و ناتورالیسم دوران شکوفایی خود را طی‌کردند، سمبولیســم«گوگن»، اکسپرسیونیســم«ون‌گوگ» هریک به تناســب خود، ظرفیت‌های خویش را جلوه‌گر ساختند و امپرسیونیسم با قلم‌ضربه‌های مانه، مونه و سزان به بلوغ و پختگی رســید. چنین نقاط اوجی همــواره نیروی لازم را بــرای تداوم و تحــول تاریخ هنر، تأمین‌کرده اســت. در این نقاط اســت که نگاه هنرمندان خلاق و تاریخ‌ســاز، افق‌های نوین را می‌جوید تا پایان و بلوغ یک شــیوه‌ی هنری، سرآغاز شیوه‌ای دیگر باشد. «پل‌سزان» بــه عنوان پــدر هنر مدرن به کــه گونه‌ای نبوغ‌آمیــز به دریافت خاصی از تخیّل خلّاق رســیده بود، توصیه می‌کرد که پدیده‌ها و جهان در اشــکال هندســی به صورت مخروط و دایره دیده شوند. این توصیه زمینه‌های خلّاقیت نبوغ‌آمیز پیکاسو را فراهم می‌کند و اســاس نقاشی کوبیســتی را پی‌ریزی می‌نماید. منظور «سزان» از این توصیه هرچه باشــد برای پیکاسو معنی تحت‌الفظی دارد و وی تخیّل پربار خود را در چهارچوب اشــکال هندسی، به فرم در می‌آورد، تا بلکه آنچه را که در جستجویش است بیابد. «پیکاسو» بــا تأکید بر اینکه هرگز نمی‌تــوان از دوران خود فرار کرد، بر این باوراســت که «مخالفت با یک جنبش به نوعی مشــارکت در آن است»(ژیلوا ص ۷۹).

روزهــای طلایــی و دوران‌ســاز پاریس ۱۹۰۰ مصــادف بود با برپایی نمایشــگاهی جهانی از آثار نقاشــان صاحب ســبکی که هریک بــه نوعی توجه نقــاش جوان و کاوشــگر را به خود جلب می‌کرد. پیکاســو در حالی برای ســومین بار وارد پاریس می‌شــد که علاوه بر این نمایشــگاه، گالری‌هــا و نگارخانه‌های دیگری آثار ســورا، وانگوگ، گوگن، مانه و سزان را به نمایش گذاشته بودند و تنوع و گوناگونی آثار برای روح جستجوگر پابلوی جوان، تا حدی ســرگیجه‌آور می‌نمــود و آن روزها تاریخ هنــر لحظاتی را تجربه می‌کرد که هیچ ســبک و شــیوه‌ی یگانه‌ای بر هنر دوران تســلط نداشــت چرا که شیوه‌ی امپرسیونیسم هم به عنوان شیوه‌ی غالب تمام توانمندی‌های خود را کشــف کــرده بود و دوران کمال خود را ســپری می‌کرد. «رنوارد» در دهه‌ی ۱۸۸۰ علناً گفته بود:« من شیره‌ی امپرسیونیست را تا به آخر فشرده‌ام»(بوخ‌هایم، ۱۳۸۹، ۴۱).

روح شیدای هنر در تلاطم دوران ساز خود، در پی تحول بود و تحول هیچگاه در غیاب قابله‌ی نبوغ قادر به زایش نیســت. گویا این نبوغ در ذهن عضلانی «پابلو پیکاســو»، آماده‌ی آفرینش بود. آفرینش فرم و زبانی نو که هنر نقاشــی را در تحولی دیگر یاریگر باشد.

نقاش نوزده ساله در حالی وارد پاریس شد که شور و هیجان سراســر وجودش را تســخیر کرده بود. روحی بی قــرار و درونی متلاطم که در جســتجوی یافتن زبان و فرم برای اظهار خویشتن است. بی‌تابی ناشی از تناقضی زاینده که همواره همراه لحظه‌های ایــن نقاش بود و در وی انرژی می‌دمید. تناقضی موروثی از مالاگا بندر مشــهور به شــهرآفتاب ســوزان و ســایه های زمهریر. انگار

سایه‌روشن‌های خشن مالاگا همیشه همچون پایدارترین تصاویر، ادراک حسی و دریافت بصری او را همراهی می کرد و جهان پدیداری خاص او را نقش می‌زد.

«پیکاسو» تا رسیدن به زبان و شیوه‌ی خاص خود که کوبیسم نامیده می‌شد، علاوه بر تجربیات دوران نوجوانی و ترسیم تابلوهایی مانند «علم ونیکوکاری»[۴] (تصویر شماره‌ی ۱) که به معنی واقعی کلمه نبوغ و توانایی سرشار وی را در شانزده سالگی، نشان می‌داد؛ دو دوره‌ی «آبی» و «صورتی» را با تابلوهایی که از حیث شکل و محتوا، واجد مشخصه‌های خاصی است، پشت سر گذاشت و این‌همه تا سال ۱۹۰۵ یعنی بیست و چهار سالگی این نقاش اسپانیایی روی داد.

او در دوره‌ی آبی (تصاویر شماره‌ی ۲ تا ۱۳)، خاکسترهای رنج را از زندگی خود و طبقات پایین اجتماع در لفافه‌ای از رنگ آبی به نمایش می‌گذاشت. پیکاسو متعاقب دو سفر پربار به پاریس با ذهنی سرشار از آنچه که در نمایشگاه ۱۹۰۰پاریس و گالری‌ها و نگارخانه‌ها دیده بود، فضای رنگارنگ و حجیم پاریس، زندگی مدرن و متفاوت آن، ذهن او را بیش از پیش برانگیخته بود تا آنچه را که بر خاطرش نقش بسته و عاطفه‌ی او را تهییج کرده است بر تابلو نقاشی کند. چرا که هنر نوینِ پاریس، او را سخت متأثر ساخته بود.

هیجانی غریب به او هجوم می‌آورد و تلاش و سرعت بیشتری از او می‌طلبید.احساس می‌کرد به سرعتی که دلخواهش بود نمی‌توانست ایده هایش را پیاده کند و با نقاشی روی پرده یا زغال‌زنی سردستی روی کاغذ، به هیجان خود پاسخ می‌گفت. منظره و طبیعت بی‌جان نمی کشید. پیکره‌های انسانی موضوع نقاشی او در این دوره بودند. گویی احساس می‌کرد طبیعتِ بی‌جان قادر به انعکاس صورت‌های ذهنی او که لحظه به لحظه از روح سرشار می‌شدند، نیست. شاید هنوز ذهن پیکاسو قادر به دمیدن روح در کالبد اشیاء نبود.

«دوره‌ی آبی در کار «پیکاسو» گامی سنجیده به سوی بازنمایی تجسمی فرم و درونمایه‌ی عاطفی و از آنجا دوره‌ای از جلوه‌های فضایی امپرسیونیستی به شمار می‌آید»(بوخ‌هایم، ۵۶). در این دوره روح سرشار «پیکاسو» قادر به بیان تمامی خود نبود و لذا به وجه نمادینِ رنگ‌ها پناه می‌برد. چراکه هنوز زبان خود را نیافته بود. زبانی که در آن شکل و محتوا، فرمی جان‌دار باشد و خود گویای خویشتن گردد.

کارگاه پیکاسو از سال ۱۹۰۴ به بعد که به دوران صورتی مشهور است به خاطر رفت‌وآمد پیشتازان هنری از قبیل نقاشان، مجسمه‌سازان، شاعران، نویسندگان و کسانی چون «براک»، «ماتیس»، «ماری لورانس»، «آپولینر»، به مرکز جغرافیایی انقلابی هنری تبدیل شد و از همین مرکز عناصر ضروری برای شکل‌گیری و نهایتاً ظهور یک فکر انقلابی در حوزه‌ی هنر مهیا گردید. «آپولینر» در ۱۹۰۵ نخستین مقاله را در مورد پیکاسو نوشت.[۵]

«کشیدگی اندام‌ها و امتدادیافتگی آن‌ها که به نوعی ویژگی سبکی (منریسم) ال‌گرکور را فرایاد می‌آورد. در دوره‌ی صورتی به سود خلوص کلاسیک تناسب کنار رفت».(بوخ‌هایم، ۶۰)

تأکید بر کیفیت‌های مجسمه‌وار حجم، جای شیوه‌ی قبلی را گرفت. تابستان ۱۹۰۶ مرحله‌ی نوینی در دوره‌ی صورتی آغاز شد. نقاشیِ «پسر اسب سوار» (تصویر شماره‌ی ۱۴)، نمودار علاقه‌ای تازه به فرم سه بعدی است. نه پسر و نه حیوان حجم‌دار نیستند اما هریک جسمانیت مؤکّدی دارند. نکته‌ی مهم دیگر اینکه هردو پیکر در حال پیش رفتن و حرکت نموده شده‌اند که با توجه به کیفیت ایستای آثار پیشین پیکاسو، تحولی نامعمول و قابل توجه است.«تنوع رنگ‌ها، جوی رقیق از نور و فام رنگ پریده، گویی عینیت منظبط جای تمثیل و احساسی‌گری سالیان پیشین را می‌گرفت»(بوخ‌هایم،۶۱)، (تصاویر شماره‌ی ۱۵ تا ۲۳)

پس از دوره‌ی آبی، دوره‌ی صورتی از سویی همراه با فراغت روحی پیکاسوست و از سوی دیگر پوزخندی است بر هرآنچه که در جهان ناخوشایند اوست. چهره‌های دلقک‌وار و طنزآمیزی که پیکاسو از خود نقش می‌بست، (تصاویر شماره ۲۴ تا۲۷)، گویا از سر رندی و در حکم پوزخندی انتقادآمیز برجهان پیرامون خود بود.

تابلوهای دوره‌ی آبی و صورتی، آثاری بودند با مضامینی آشنا که علیرغم چابک‌دستی و قابلیت نقاش، عموماً شیوه و سبک یا فرم جدیدی تلقی نمی‌شدند و تشخّص خاصی برای خالق خود پدید نمی‌آوردند و مهم‌تر اینکه در این شیوه‌ی متداول، با تمام تلاش‌هایی که روی خطوط و رنگ‌ها انجام می‌شد، قادر به شکل‌بخشی به تصورات و اندیشه‌های فرمیک پیکاسو نبود. ذهن پیکاسو به شدت متمایل به تصوّر عضلانی اندیشه‌ها و فرم بخشیدن به ایده‌هایش بود. لذا برای تقویت حس تجسمی، از ۱۹۰۵ به مجسمه‌سازی روی آورد و دلقک برنزی(تصویر شماره‌ی ۲۸)، را در همان سال و سردیس برنزی(تصویر شماره‌ی ۲۹)، را در سال ۱۹۰۶ که نمونه‌ی کاملی از بیان شخصی و یک اثر پیکاسویی اصیل است، ساخت. «پیکاسو با کار بر روی مجسمه در پی آن بود که مسائل فرم را برای خودش روشن کند»(بوخ‌هایم، ۶۲).

پیکاسو مجسمه‌های خود را در معرض نور قرار می‌داد تا نحوه‌ی تابش نور و کمک آن به وضوح و تقویت وجه فرمی اثر را بیازماید. تراش و شکل هندسی در مجسمه‌های بعدی او آشکارا وجهه‌ای کوبیستی به خود گرفته است. (تصویر شماره‌ی ۳۰). در این مجسمه‌ها بیشتر به «رودَن»[۶] نظر داشت که «مجسمه‌سازی را هنر تورفتگی‌ها و برآمدگی‌ها» می‌دانست. به ویژه اینکه رودَن سطح مجسمه‌هایش را صیقل نمی‌داد و سطوح بافت‌داری را ارائه می‌کرد.

کوبیسم و حسیّات هندسی

در پیوند تنگاتنگ ذهن پیکاسو با مجسمه‌ها بود که تصورات عضلانی و حسیّات هندسی وی شکل گرفتند و زمینه برای فرارفتن از شکل پذیرفته شده‌ی اشیاء، مهیا شد. تغییر فرم غالب و عادت شده‌ی اشیاءِ پیرامونِ نقاش و تصویر آن‌ها، نه بر اساس تجربه‌های بصری قراردادی، بلکه آن‌گونه که هنرمند می‌یابد و می‌داند؛ اساس کار پیکاسو قرار گرفت.

پیکاسو برای رسیدن به ایده‌ی فرمیکی که در ذهن داشت در کنار نبوغ خود با دو الگوی عینی مواجه بود. یکی آثار «پل‌سزان» و دیگری «مجسمه‌های باستانی». چرا که «پل سزان مفهوم تازه‌ای از فرم را در نقاشی خود بنیاد گذاشته بود. وی شکل ظاهری پذیرفته شده‌ی اشیاء را از طریق کژدیسه کردنِ شکل سیب‌ها

به کره‌های ناقص و تبدیل قسمت‌های بالای میز به مستطیل‌های ناقص، تغییر داد» (لوتار، ۳۸)، پیکاسو می‌گفت: «اگر سزان مثل ژاک امیل برانش فکر می‌کرد و می‌زیست، هیچ اهمیتی برای من نداشت، حتی اگر می‌توانست سیب را ده‌ها بار قشنگ‌تر از این بکشد»(هریسون، ۱۳۷۹، ج:۴، ۳۰۷).

«بودلر» نبوغ را کودکی آگاهانه می‌دانست. کودکی‌ای که آمیخته به بدویت و سادگی و عاری از پیش‌داوریست(ر.ک: بودلر۱۳۸۸، ۳۷). روح دوران، کودکی هنر را به نمایش گذاشته بود. مجسمه‌های امبریایی، مصری و آفریقایی توجه «پیکاسو» را با جلوه‌ای خاص به خود جلب کرده بودند. آنچه در این مجسمه‌ها برای وی اهمیت داشت، سادگی، وضوح، عدم توجه به طبیعت اشیاء و بازآفرینی مطابق با میل صاحب اثر بود. گویی هریک به زبان حال سخن خود پیکاسو را تکرار می‌کردند که «چیزها را آن‌گونه که شور و میلم به من حکم می‌کند به کار می‌برم. من هر چیزی را که خیلی دوست دارم در نقاشی‌هایم می‌کشم ، حتی بدترین‌شان باید این وضع را تحمل کنند»(هریسون، ۳۰۳). در مجسمه‌ها ونقش سفال‌های پیکاسو این تأثیر و توجه به آثار باستانی به وضوح دیده می‌شود. (تصاویر شماره‌ی ۳۱ تا ۳۷)

سادگی و پرهیز از ابهام و ارائه‌ی شیء آنگونه که شخص ادراک می‌کند؛ روح حاکم بر هنر مصریان بوده است. در آثار هنری این مردمان سادگی از وضوح حاصل می‌شده و وضوح از زایه‌ی دید به دست می‌آمده است. نقاشی باغ نبامون[۷] (تصویر شماره‌ی ۳۸)، به خوبی نشان می‌دهد که دست یافتن به وضوح از طریق به نمایش گذاشتن موضوع از زاویه‌ی دید چندگانه، هدف اصلی نقاش بوده است. در این اثر باستانی مصری، درختان از پهلو، حوض از بالا و ماهیان و مرغان داخل حوض از پهلو نمایش داده شده‌اند. یا پرتره‌ی هزیر[۸] (تصویر شماره‌ی ۳۹)، که به همین طریق ارائه شده است؛ سر وی از نیمرخ، چشم‌ها از روبرو، بازو و ساق از پهلو، شانه‌ها از روبرو و پاها از داخل و نیمرخ به تصویر کشیده شده‌اند. در عالم واقع هیچ صحنه‌ای این‌گونه و از زاویه‌ی چند جانبه دیده نمی‌شود اما هنر مصری با غلبه بر زاویه‌ی دید تک‌بعدی توانسته بود از طریق ترکیب زوایای دید چندجانبه، به وضوح کاملی از موضوع خود دست یابد، بدون آنکه در ارائه‌ی اثر خود از واقعیت چشم‌پوشی نماید یا سوژه را از خصلت واقعی خود دور کند. (تصاویر شماره‌ی ۴۰ تا ۴۴). «گامبریج» اختلاف در روش بازنمایی را مربوط به اختلاف در هدف می‌داند و می‌گوید: «وضوح، هدف اصلی نقاشان گذشته بوده است»(گامبریج، ۱۳۸۵، ۲۲). وی اضافه می‌کند: «مصریان هر جزئی از تصویر کلی را از زاویه‌ای جداگانه می‌نگریستند؛ از زاویه‌ای که وضوح کامل داشته باشد»(گامبریج، ۲۳).

حال پیکاسو چگونه از این مصداق‌ها در راستای خواست خود بهره‌مند شد و به منطق و زبان خاص آنچه کوبیسم نامیده می‌شود، رسید؟ پاسخ این پرسش را تنها باید به نبوغ او حواله کرد و «نبوغ را هم نمی‌توان توضیح داد، فقط می‌توان از آن بهره‌مند شد»(گامبریج، ۲۷۷).

تب و تابی شگرف جامعه‌ی هنری فرانسه را فراگرفته بود و جنبش‌های گوناگون هنری با همان شتاب عجولانه و قدری دست و پا گم‌کرده‌ی جهان مدرن در همه‌ی ابعاد خود سر برمی‌آوردند که از پیامدهای تقلا و بیقراری روح مدرن بود: اکسپرسیونیسم ۱۹۰۵، کوبیسم ۱۹۰۷، فوویسم ۱۹۰۸، فوتوریسم ۱۹۰۹ و در این میان آنچه به زبان تازه و مستقل خود، دست یافت و تثبیت شد، کوبیسم بود.

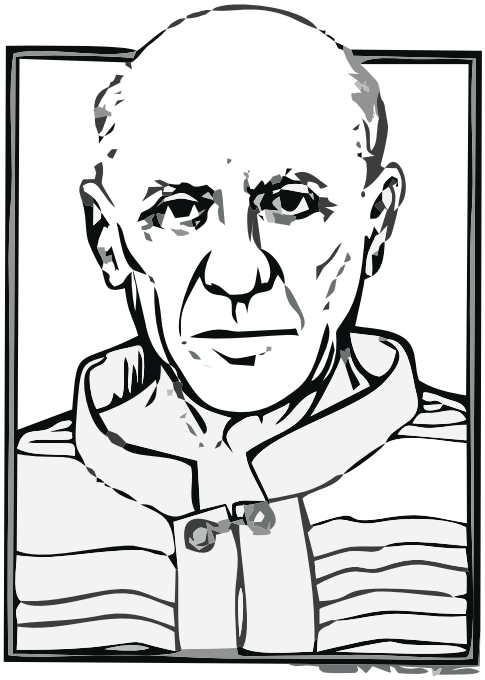

سال ۱۹۰۷ پیکاسو پس از حذف و اضافه‌ها و پیش طرح‌ها، (تصاویر شماره‌ی ۴۵ تا ۴۹)، نخستین اثر کوبیستی را نقاشی کرد: «دوشیزگان آوینیون»، (تصویر شماره‌ی۵۰)، اثری که در آن کم و بیش به گونه‌ای صریح و مستقیم از صورتک‌های آفریقایی بهره جسته بود که «لینتُن» این بهره‌جویی از صورتک‌ها را برخلاف نظر رمانتیسم‌ها که معتقد به اورجینال بودن و بداعت اثرند، موجب شکوفایی اثر تلقی می‌کند(لینتن،۱۳۸۲،۶۲). «لوتار بوخ‌هایم» دوشیزگان آوینیون را پایان رنسانس می‌داند. پایانی که در آغاز آن حتی «ماتیس»[۹] و «براک»[۱۰] هم با این تابلو ارتباط برقرار نکردند و براک با دیدن آن فریاد زد « این جور نقاشی کردن مانند آنست که آدم بنزین بنوشد و آتش تف کند» (بوخ‌هایم، ۷۷) و ماتیس گمان برد پیکاسو جنبش نوین هنر را عامدانه تمسخر کرده است.

«داگلاس کوپر» دوشیزگان آوینیون را واژه‌نامه‌ای بی نهایت ارزشمند برای مرحله‌ی اول کوبیسم می داند و آن را گامی بزرگ به سوی کوبیسم تلقی می‌کند و در عین حال تأکید می‌نماید که:: «خودِ اثر کوبیست نبود، عنصر شکاننده و اکسپرسیونیست آن حتی با روح کوبیسم که با دیدی بی‌طرفانه و واقع‌گرایانه به جهان می‌نگریست، مغایرت داشت....» (کوپر،۱۳۸۲، ۲۳).

«طبیعت بی‌جان و جمجمه» در ۱۹۰۸، (تصویر شماره‌ی۵۱)، دومین تابلو کوبیستی پیکاسوست که کوپر مفاهیم کوبیستی موجود در تابلو دوشیزگان و این پرده را هم‌جهت نمی‌داند و معتقد است پیکاسو تحت تأثیر ماتیس و سزان، رنگ‌های درخشان و ساختمانِ خطی مؤکّد را تجربه کرده است: «در این تابلو ترکیب‌بندی بر سطوح وسیع رنگی (قرمز صورتی، آبی و سبز) تکیه دارد. فرم‌های فوق‌العاده ساده‌ی تابلو گاه با خطوط سیاه

و سایه‌های تیره و در قسمت‌های دیگر با رنگ‌های آبی و سبز و سایه‌های رنگین احاطه شده است و در سازمان‌بندی فضایی تابلو تراش‌های مشخص و همچنین نوعی خودسرانگی دیده می شود». (کوپر، ۲۴) اما بازهم در نظر وی این تابلو کوبیستی نیست و در عین حال آن را «فوویست[۱۱]»ی هم تلقی نمی‌کند چون که در آن رنگ محل تغییر نور نیست و نقش تزیینی ندارد. اما در نظر کوپر این تابلو حلقه‌ای از زنجیره‌ی تکامل کوبیسم را نشان می‌دهد. چون «در آن همه چیز روی یک پلان واحد است و اشیاء طوری روی هم سوار شده‌اند که تنها معدودی از خطوط هادی به ما امکان می‌دهند تا ترکیب‌بندی را دارای فضا بدانیم» (کوپر، ۲۴).

«پیکاسو برای رسیدن به زبان تصویری جدید و بینش نوین کوبیستی دور تکاملی پر پیچ و خمی را طی کرد. در این مسیر وی به تناوب، گاه روشی نقاش‌گونه و گاه شیوه‌ای مجسمه‌سازانه دارد و این مشخصه‌ی بارز شهامتی است که او در شکستن فرم‌ها و تأکید بر حجم آن‌ها از خود نشان می‌دهد. (کوپر،۳۰).

تکرار یک نقش‌مایه‌ی آشنا، کلنجاری است برای بیرون کشیدن یک راه حل صوری و بیانی جدیدتر از آن که در فاصله‌ی سال‌های ۸-۱۹۰۷، با استفاده از تعداد محدوی از فیگورها ، سرها و حالت‌های آشنا ادامه می‌یابد. (تصاویر شماره‌ی ۵۲ تا ۵۹).

در تابلو«زنی در لباس زرد»،(تصویر شماره‌ی ۶۰)، پیکاسو موفق شد بدن زن را به صورت فرم‌های هندسی ابتدایی تبدیل کند و تعادلی صوری و دقیق در طرز قرارگرفتن این فرم‌ها ارائه دهد. تأثیر هنر مصری چنان مشهود بود که بر اساس این تابلو به وی استاد شیوه‌ی مصری لقب دادند.[۱۲] کوبیسم از آنجا به این تابلو راه می‌یابد که پیکاسو دست‌های زن را برای رسیدن به یک بیان صوری کامل‌تر خرد می‌کند و تراش می‌دهد. چشم وادار می‌شود با کمک ذهن، فرم کلی را به صورت یک پیکره ببیند. در تابلو «سه زن برهنه»، (تصویر شماره‌ی ۶۱)، تراشبندی از این هم فراتر می‌رود.

پیکاسو در این تابلوها به دو منظور به جای چهره، ماسک‌هایی را نقاشی می‌کند که تداعی کننده‌ی ماسک‌ها و سر مجسمه‌های آفریقایی است. اول اینکه از تلقی پیکره‌ها به عنوان انسان، پیشگیری کند و دیگر اینکه از ملاحظاتی مانند زیبایی یا زشتی خود را دور نگهدارد. بر این اساس منطق درونی اثر هنری در دیدگاه پیکاسو ایجاد فرم است. پیکاسو در رهیافتی به کوبیسم تحلیلی، معتقد بود سیاهان تصویری حقیقی و عقلانی از انسان ارائه می دادند، نه آن تصوّر احساساتی را که ما معمولاً داریم.

در تابلو «پری در جنگل» (تصویر شماره‌ی ۶۲)، نشان داده می‌شود که چگونه می‌توان از اشکال هندسی و اغلب زاویه‌دارِ تندیس‌های آفریقایی برای افزودن حالتی ترسناک به تمثال‌هایی که به طور سنتی لذت را تداعی می‌کنند؛ بهره برد. (لینتن، ۶۴)

تابلو«رقص در پرده»(تصویر شماره‌ی ۶۳)، اجزایط مختلف بدن را به کمک اشکال استوانه‌ای و مخروطی، پیچیده‌تر و کوبیستی‌تر ارائه داده است که گرداگردشان را خطوط سیاه سنگین فراگرفته‌است. او به مدد شبکه‌ی خطوط رنگین که راستاهای مختلف دارند، حجم را ایجاد کرده است. گرچه به سطح تابلو آسیبی وارد نشده، در مقابل مجموعه‌ای از سطوحِ تراش‌خورده قرار داده شده است که جهت‌های مختلفیَ دارند و بر طبق نیاز به روشنایی و تاریکی رنگ‌آمیزی شده‌اند. این وضعیت عبارت بود از تحقق آرزوی پیکره‌سازی در پیکره نگاری. در این تابلو تلاش شده است که حجم اثر و فرم آن به گونه‌ای باشد که اگر بوم تکه تکه شود، بتوان آن را بر اساس خطوط رنگی بر روی هم سوار کرد و مجسمه‌ای از آن ساخت.

کوبیسم تحلیلی ۱۹۰۹

اکنون پیکاسو به آنچه کوبیسم تحلیلی نامیده می‌شود دست یافته‌است، چرا که وی از شیوه‌ی ناتورالیستی فرا رفته و زمام اختیارش را به دست احساس نمی‌دهد. بیان عبارت «من اشیاء را آن‌گونه که می‌اندیشم نقاشی می‌کنم»، می‌تواند اشاره به تحلیلِ تصویری اشیاء تلقی شود. کوبیسمِ تحلیلی عبارت است از «روش‌های تشریح و تحلیل عقلانی بدون اتکا به مشهودات خود آثار»(لینتن، ۶۹). کوبیسم تحلیلی نفوذ در درون اشیاء بود برای رسیدن به فرمی که از طریق تراش‌بندی ایجاد می‌شد و ساختمان درونی اشیاء و مضامین در ساختی مسطح گسترش می‌یافت و به این ترتیب فرمی مرکب از ابعاد و وجوهی چندگانه به نمایش درمی‌آمد تا نقاش آنچه را در آن سوی ظاهر موضوع نقاشی خود می‌دید و آن‌چنان که در ذهن وی نقش می‌بست، در تابلو خود نشان دهد. تداوم این روش و این‌گونه برخورد با فرم، در تابلوهای نهایی چیزی را نمایش می‌داد

که از آن با عنوان تابلوشـــیء به مثابه‌ی هستی جدید و خودآیین نام برده می‌شد.

نقاش«در این شـــیوه برای اینکه فرم را دریابد و هستی فرم را بر اساس یک سطح تخت تفسیر کند باید فرم را بشکند، عناصرش را از هـــم جدا کند ، به زیر ســـطح نفوذ کنـــد و برآنچه نمی‌تواند ببیند؛ آگاهی یابد»(بوخهایم، ۸۰).

بـــرای ارائه‌ی فرم یک شـــیء، دیدن آن از یـــک زاویه‌ی دید ناکافـــی بود. شـــیء را باید از همـــه‌ی زاویه‌ها دیـــد. در «پرتره‌ی وُلار»۱۹۱۰، (تصویر شـــماره‌ی ۶۴)، «قواعد ســـنتی پرســـپکتیو، حجم‌نمایی توپُر و ســـه‌بعد نما، کنار گذاشـــته شده و جای خود را به بَرها (تراشـــها) و وجه‌های بلورین داده است تا در کنار یکدیگر نمود و ظاهر شکل توپر و سه‌بعدنما را القا کند»(بوخهایم،۸۱). در«تک چهره‌ی ویلهلم اودِ»،(تصویر شماره‌ی ۶۵)«گرچه خطوط کناره‌نما شکسته‌شـــده‌ترند؛ هنوز شباهت پیشانی بلند، لب‌های غنچه‌ای و کتاب‌های پشـــت سرش، نشانه‌ای آشنا را به مخاطب القا می‌کند» (بوخهایم، ۸۴). هنگامی که «فرانســـواز ژیلو»[۱۳] به پیکاســـو گفت هیچ کس بهتر از وی نتوانســـته اســـت نقاشی کاملاً غیرفیگوراتیو بکشـــد، پیکاسو گفت: « شـــاید در تک‌چهره‌های چند سطحی با رنگ‌های ســـفید، خاکستری و آجری که از سال ۱۹۰۹ کشیده‌ام، رجعتی به اشکال طبیعت هست؛ این رجعت در اوایل کار نبودند، من بعدها این رجعت را افزودم. آن‌ها را با مشـــخصه‌هایی توصیف کردم. در آن دوران نقاشـــی می‌کردم تا نقاشـــی کرده باشـــم. به درســـتی نقاشـــی ناب بـــود و ترکیب‌بندی‌ها بـــرای ترکیب‌بندی ساخته شده بودند. در اواخر کار بود که مشخصه‌ها را به آن اضافه کردم»(ژیلو، ۷۵).

مشـــکل بودن فهم تابلوهای ترکیبی را پیکاســـو با آثار هگل مقایســـه می کنـــد و می‌گویـــد «حس می‌کـــردم چیـــزی را که می‌خواســـتم در این تابلوها بیان کنم؛ فهمش مشـــکل است. مثل هگل بود. هرکس می‌خواســـت آن را بخواند و در پی یافتن چیزی در آن بود، باید زحمت رفتن به قله را می‌کشید».(ژیلو ، ۷۶).

در تابلـــو «زن، گیتـــار، پیانـــو»، (تصویـــر شـــماره‌ی ۶۶)، به پیچیدترین لحظه‌های کوبیســـم می‌رسیم که به کوبیسم سربسته مشـــهور است. اساســـاً هدف از ابداع کوبیســـم صرفاً این نبود که بیشترین اطلاعات ضروری را درباره‌ی فیگورها یا اشیاء، به بیننده داده شـــود بلکه قصـــد آن بود واقعیت بصری بـــه صورت یک فرم هنـــری غیرتقلیدی و متکـــی به خود به گونه‌ای هـــر چه کامل‌تر بازآفرینی شـــود. در تابلوهای مربوط به سال‌های ۱۹۱۰ و ۱۹۱۱، محتوای عینی تابلوها - که تا آن زمان آشـــکار بود- از زیر ترکیب مســـلطی از خطوط و ســـطوح تنها به صورتی کاملاً خفیف نشان داده می‌شـــد. در این آثار خطوط و ســـطوح، جنبه‌ها و بخش‌های مختلفی از بدن یا اشـــیاء را نشان می‌دهند و از زوایایی می‌گذرند کـــه گرچـــه گاه با واقعیت طبیعـــی مطابقت دارنـــد، از ملاحظات فضایی و ضرورت تصویری تبعیت می‌کنند. برخی علائم اختصاری همچون علائم هیروگلیفی به آثار خود می‌دادند تا به کمک آن‌ها خصوصیات ویژه را قابل تشـــخیص نمایند و برای ســـاختمان کلِ ترکیب‌بنـــدی کلیدی بـــه دســـت دهند»(کوپر،ص۵۳) در تابلوهایَ «بطری»۱۹۱۱(تصویـــر شـــماره‌ی۶۷) و «پیانـــو» ۱۹۱۲،(تصویر شـــماره‌ی۶۸) ایـــن ویژگی‌هـــا قابل تشـــخیص و تبیین اســـت و همچنین در تصاویر شماره‌ی ۶۹ تا ۷۴.

موضوعـــات تابلوهـــای کوبیســـت تحلیلـــی، تقریباً همیشـــه موضوعات داخلی آتلیه بودند. نقش اشـــیا و گاه مدل‌های نشسته در میـــان اشـــیاء. میز بطری، کاســـه، گیتار، ویلـــون و دیگر آلات موســـیقی، چهره‌های مردان و زنان موتیف‌های اساسی این تابلوها هســـتند و در این میان چهره‌ی زنان و آلات موســـیقی از بســـامد بالاتری برخوردارند.

پیکاســـو در منظره‌پردازی‌های خود مانند ســـزان به جزئیات توجه نمی‌کند، تحریف در پرسپکتیو در منظره‌ها نیز همچنان که پیش از این در فرم انسانی اتفاق افتاده بود؛ دیده می‌شود. (تصاویر شماره‌ی ۷۵ تا۷۷)

کوبیسم ترکیبی ۱۹۱۲

در دیدگاه پیکاســـو « کوبیســـم نه یک بند و نـــه یک جنین بلکه بیش از هرچیز هنری اســـت که با فرم سر و کار دارد و همین که فرم آفریده شد، آن‌گاه دیگر هستی دارد و با هستی خود می‌زید». (بوخهایـــم، ۸۵) این علاقه به خلوص و ناب بودنِ فرم، پیکاســـو را به جایی کشـــاند که حتی پی‌گیری علائم و نشـــانه‌های حضور اشیاء و تشـــخیص آن‌ها را در تابلوها با دشواری اساسی مواجه ساخت و در غیـــاب ارجاع به واقعیت، تابلوها در معرض ســـقوط به انتزاع قرار گرفتند.

علائم هیروگلیف مانند در تابلوهای ترکیبی، (تصویر شماره‌ی ۷۸)، این ذهنیت را به پیکاســـو داد که می‌توان چیزهایی را خارج از تابلـــو به آن افزود و به گونه‌ای آن‌ها را در بافت تابلو هضم کرد که هم جزوی از اثر باشـــند و هم مرتبـــاً آن را به عالم واقع ارجاع دهنـــد. افـــزودن عبارت J.aime Eva در تابلو خطاب به «مارســـل امبرت»، ارجاع جدید به واقعیت بود.[۱۴]

پیکاســـو خاطراتی از ورود قطعـــات خارج از تابلو را به داخل آن، از نقاشـــی‌های پدرش به یاد داشـــت. آنگاه که «دون خوزه» قطعاتی از بریده‌ی کاغذ را روی یک پرده‌ی نقاشـــی در حال کار می‌جسباند تا جلوه‌های گوناگون رنگ و فرم را بیازماید. پیکاسو نیز بریده ها را روی نقاشـــی می‌چســـباند، منتهـــا این بریده‌ها را برنمی‌داشـــت بلکه می‌گذاشت تا به عنوان جزءِ لاینفک کار باقی بماننـــد. از اینجا فکر اســـتفاده از روزنامه یا هـــر ماده‌ی حاضر و آماده‌ی دیگری که می‌توانســـت برای تبدیل شـــدن به جزئی از کمپوزســـیون و افزودن واقعیت خاص خود به تصویر به کار آید، پیدا شـــد. بدین ترتیب انقلابی دیگر رخ داد و سنت رنسانس در مـــورد وحدت مواد را شکســـت.[۱۵] تکنیک جدید چســـب و کاغذ یـــا کلاژ collage،[۱۶] کوبیســـم را به مرحله‌ی دیگر خود در ســـال ۱۹۱۲ رساند، مرحله‌ی کوبیســـم ترکیبی[۱۷] یا مرحله‌ی اوج آن. این شـــگرد به پیکاسو کمک کرد تا با سرعت بسیار بیشتری کار کنـــد. گاه تکه‌هایـــی از کاغذهای رنگی یا طـــرح‌وار به کارهایش می‌چســـباند و هرگونه که دلش می‌خواســـت جـــای آن را عوض می‌کرد.

تابلو«طبیعت بی‌جان با صندلی حصیری» ۱۲-۱۹۱۱،(تصویر شـــماره‌ی ۷۹)، نخستین تابلو کوبیســـم ترکیبی است. این اولین تصویری اســـت که پیکاســـو شـــگرد تازه‌ی خـــود را در آن به کار گرفت. حرف jou که جزیی است از کلمه‌ی journal، پهلوی یک

جام نقاشـی شده اسـت که همه‌ی ویژگی‌های اساسی تمهیدات تحلیلی نخستین مراحل کوبیسـم را در بردارد. هردو در نزدیکی تکه مشـمع بریده‌شـده‌ای قرار دارند که قرار اسـت یک صندلی حصیری باشد. روی این تکه مشمع طرح حصیربافی یک صندلی چاپ شـده اسـت. چنین به نظر می‌آید که انگار اشیاء روی یک صندلی حصیری قرار گرفته‌اند.

کوبیسـم با تکنیک‌های آزموده‌ی خـود از قبیل به کارگیری اشکال هندسـی، تراش‌بندی، بهره‌گیری از نور و رنگ برای ایجاد سـطح، کلاژ و ایجاد بافت‌های ملموس و برجسـته، به زبان و فرم خاص خود دسـت‌یافت و فرم‌ها، فضا و حجم را به طرزی خلاق و نوین، بازآفرینی نمود.

«پیکاسـو که هرگز نخواسـته بـود نقاشـی‌هایش تقلیدی از واقعیت موجود باشـد، اکنون قصد داشـت به آن‌ها اسـتقلال بیشـتری بدهد بـه گونه‌ای کـه تابلوهایش نه فقـط بازآفرینی ادراکی واقعیت باشد، بلکه خود نیز چیزی به آن واقعیت بیافزاید. لذا از تابلوهایی با عنوان تابلوشیء سخن به میان آمد که با اشیاء اطراف خود خویشـاوندی داشـت اما از هر نظر همسـنگ آن‌ها بود»(کوپر، ۲۰۱).

در تابلو «بطری، لیوان، ویلن»۱۹۱۳، (تصویر شـماره‌ی ۸۰)، بخشـی از ویلن از خطوط زغالی روی یک تکه روزنامه و یک ورق کاغـذ که صفحه‌ی تصویر اسـت و بخش دیگـری از آن یک تکه کاغذ چوب‌نماسـت که به شـکل بدنه‌ی ویلن بریده و چسـبانده شـده، ساخته شده است. در مجاورت آن، روی یک تکه روزنامه‌ی دیگـر که آن نیز در مشـخص کردن کنـاره‌ی مقطع ویلن نقش دارد، نشانه‌ای برای یک بطری به چشم می‌خورد. بطری در سوی دیگر تابلو در سـمت چپ از یک تکه‌روزنامه‌ی بریده شـده است. حروف journal روی یک تکه‌روزنامه‌ی دیگر چسبانده شده‌اند. ولی فقط محیط یک تکه‌روزنامه به شـکل خفیفی دیده می‌شود. حضور مادیِ هر شـیء به‌گونه‌ای که در این تابلو بازنموده شـده است، حدوداً متضاد با کیفیتی است که آن شیء در جهان واقعی داراست. در عالم واقع، لیوان شیشه‌ای و ویلن چوبی است.

افزودن موادی خارج از حیطه‌ی سـنتی هنر و از میان خرت و پرتی که شـاید مادون شأن هنر انگاشته شـود، کاربردی چند وجهی در اثر می‌یافت :

الف) القای واقع‌گرایی به اثر،

ب) ایجـاد ارتباطی متناقض میان حقیقی و کاذب به گونه‌ای که تکه‌های افزوده شـده واقعی‌تر از خود طراحی بودند در حالی که خود تکه‌ها نیز تنها تکه‌ای از یک واقعیت محسوب می‌شدند.

پ) ابطال ایده‌ای که می‌پنداشـت نقاشی زیبا تنها با ماتریالِ زیبا شکل می‌گیرد.

ت) به بازی گرفتن واقعیت نه برای رسیدن به زیبایی آرمانی بلکه صرفاً از باب تفریح و تفنّن.

ث) اسـتفاده از گونه‌های ناهمخـوان داده‌های بصری در یک تصویر.

ج) انکار کلی همه‌ی فوت و فن‌های جاافتاده‌ی هنر نقاشی.

در سال۱۹۱۴ پیکاسو از تسلط خود بر زبان کوبیسم ترکیبی آنقـدر اطمینان حاصل کرده بود کـه بخواهد امکانات تصویری را بیازماید و لذا کم‌کم فرم‌های اشـیاء تابلوهای خود را به شکل‌های روزمره شـبیه‌تر نمود و با تدابیر گوناگون کوشـید زبان کوبیسم ترکیبی را کامل و آراسته نماید.

«یکـی از اهداف عمده‌ی کوبیسـم، آن بود که بتواند واقعیت ملموس هر چیز را بدون توسـل به تدابیر چشـم‌فریب بیان کند. علاوه بر این کوبیسـم کوششـی بـود در جهت ایـن که واقعیت ملموس تازه‌ای ساخته شـود، نه تصویری وهم‌انگیز از یک آرمان تخیلـی و یـا ادراکی صرفاً بصری از واقعیـت. این عصاره و جوهر واقع‌گرایـی تازه‌ای بود که کوبیسـم آن را گرامی می‌داشـت. به گفته‌ی براک هدف کوبیسم نه تلاش و دوباره‌سازی امری داستانی بلکه ساختن حقیقتی تصویری بود»(کوپر، ص: ۲۸۵)

تابلو «سـه نوازنـده» ۱۹۲۱، (تصویر شـماره‌ی ۸۱) در عین سـادگی ، پیچیده اسـت و کیفیت تخت و نقش ورق‌وارِ کوبیسم ترکیبی را دارد. حسـی از ژرفـا را در بردارد که از کنار هَم نهادن ماهرانه‌ی سطوح که به طرزی درخشان با آبی، قرمز، زرد و سفید، رنگ‌آمیزی شـده‌اند، به دست آمده است. پاره‌ها و اجزای آشنای کوبیسـتی همه با دقت یک پازل به همدیگر جفت شـده‌اند. هر تکه‌ای از آن برای طرح ضروری اسـت. تکه‌های هندسی این تابلو می‌تواند یکی از مشخص‌ترین آثار دوره‌ی کوبیستی باشد.(بوخ‌هایم، ۱۰۷)

در طول سال‌های ۱۹۲۴و ۲۵، پیکاسو حال و هوای گوناگون و تجربه‌هـای متفاوتی را از سـرگذراند و به برخی از پیروزی‌های بـزرگ خود دسـت یافـت. در تابلوهـای مربوط به ایـن دوران، شـگردهای کوبیستی به شیوه‌ای اسـتادانه به کار گرفته شده‌اند: اشـیاء و سایه‌هاشان در کمپوزسـیون‌های هماهنگ بزرگ به هم گره خورده‌اند و از لحاظ رنگ و ابداع شاعرانه، درخشان‌اند.

در تابلوی «سـه رقصنده» ۱۹۲۵، (تصویر شماره‌ی ۸۲)، که «برتون» با گرایشات سورئالیسـتیِ خود در توصیف آن می‌گوید: هنر باید آشـوبنده باشـد یا اصلاً جود نداشته باشـد. این نقاشی پیشـاهنگ سبکی جدید در هنر پیکاسـو بود و قوای ابداعی او را چنان آزاد کرد که تا پیش از آن هرگز سـابقه نداشت. پیشینه‌ی مضمون پیکرهای در حال رقـص در آرایش نیم‌دایره به ظروف و گلدان‌های باسـتان می‌رسـد. این تابلو چیزی از نخستین ویژگی روزهای دوره‌ی کوبیسـتی را به صورت نوعی تقلید از کولاژ حفظ کرد. در رقصنده‌ی سـمت چپ پاره‌هـای بدن گویی از نمونه‌های پارچه‌ی الگو سـاخته شده، با قیچیِ برش بریده شده است اما در واقع این اجزا نقاشـی شده اسـت. رقصندگان این تابلو نه انسان بلکه انسـان‌واره‌اند. در پیکر سـمت چپ، آنچه قرار است یک سر باشـد مانند نیمرخی مضاعف می‌نمایـد که دو بینی دارد. یکی از بینی‌ها به بالا برگشـته و بینی دیگـر چون خرطوم فیل به پایین کشـیده شده اسـت و انگار در عین حال کار یک بازو را هم انجام می‌دهد. آنچه یک چشـم به نظر می‌رسـد میان بینی‌ها بر بالای جزء دیگری از چهره که ممکن اسـت دهان، سـینه یا یک چشم دیگر باشـد، قرار دارد. این رقصنده منادی هیولایی اسـت که در سـال‌ها بعد، پرده‌های نقاشی او را انباشتند. (تصاویر شماره‌ی ۸۳ تا ۸۶).

تابلـو «تصویـر زن در صندلـی دسـته دار» ۱۹۲۲،(تصویر شـماره‌ی۸۷)، تحیـری سـرگیجه‌آور در بیننده ایجـاد می‌کند. نمودی از یک سر انسانی رو به بالا برگشته است. اما آنچه در مورد

این تصویر گیج‌کننده است فراوانی اندام‌های برهم افتاده‌ی آن است که پاها و شاخک‌های هشت‌پا را تداعی می‌کند.

تمـام آنچـه راجع بـه تابلوهـا گفته شـد، حاصـل خطا و آزمایش‌هـای پیکاسـو در بیان درون خود بـود و هر آنچه در هر تابلوی ثبت می‌شد، شرحی بود از آنچه در آن لحظه در گستره‌ی وسـیع تفکر تصویری خویش می‌اندیشـید. هر تابلو ابداع، شیوه و نهایتـاً عملی بود که پیکاسـو از رهگذر آن خـود را از آنچه در درونش می‌گذشت، رها می‌کرد.

کوبیسم سـرانجام به عنوان جنبشی خلاق و سبکی نوین در تاریخ هنر ثبت شـد و نقاشان دیگری از جمله هنرمندانی مانند براک، گری، گلایز، لورنز، لیپ شـیتس و لژه، تابلوهای خود را بر این سبکِ و سیاق نقش زدند.

نهایتاً نباید از پیکاسو انتظار داشت که اصول مسلم یا قواعدی معین یا سرمشـقی را برای هنر کوبیسـم بر جای گذاشته باشد، چرا که او در آزادترین هوای هنری و در قلمرو رنگ و قلم‌مو، کار می‌کـرد و از هر قاعده و قانونی که بخواهد وی را محدود نماید و یا مسـیر قلم‌زنی، نورپردازی و رنگ‌نوازی او را معین کند، بیزاری می‌جست. هرچه بود شاید از منظر «هایدگر» این آثار فاقد اصالت باشـند و نتوان به آن‌ها هنر بزرگ اطلاق کرد، اما پیکاسو به هنر اصیل و بزرگ به معنای هایدگری آن دست یافت. پروژه‌ی عظیم، تاریخی، بـه یادماندنی و اثری که روح مجروح دوران مدرن را در قبضه دارد و قادر است برای آیندگان روح حاکم بر دوران خود را به زبان هنری، تبیین نماید. دورانی که با پیکاسـو آغاز شد و با او شـکوفا گشت و زمینه‌ی تحول خود را نیز فراهم نمود. روحی که در پرده‌ی گرنیکا نقش بست. (تصویر شماره‌ی ۸۸).

این که کوبیسـم ملهم از فلسفه‌ای خاص باشد یا نه، چندان اهمیتی ندارد؛ مهم آنسـت که کوبیسـم ترکیبی بـود از بینش، راستگویی، نوگرایی و تمایل به ارائه‌ی یک واقعیت معاصر و روحِ بی‌قرارِ دوران و تحولی که در ذهن پیکاسو نسبت به خود و انسانَ در طولَ هفتاد و یک سال روی داد. تحولی از تصویر شماره‌ی ۸۹ در سال ۱۹۰۱ تا تصویر شماره‌ی ۹۰ در سال ۱۹۷۲.

پی‌نوشت:

۱. ر.ک: ریکـور، پـل، زمان و حکایت، مهشـید نونهالی، تهران: گام نو، ۱۳۸۳

۲. ر.ک : بودلر، شـارل، مقـالات، روبرت صفاریان، حرفه نویسـنده، تهران: ۱۳۸۸

۳. ر،ک: ماینـر، ورنـون هاید، تاریخ تاریخ هنر، مسـعود قاسـمیان، تهران، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۷

۴. رنگ روغن۱۸۹۷ دریافت نشـان شایسـتگی و پذیرش در آکادمی سلطنتی مادرید در شانزده سالگی.

۵. مجله‌ی le plume (قلم) در ۱۶ مه ۱۹۰۵

۶. آگوسـت رودَن(۱۹۱۷- ۱۸۴۰)، برجسـته‌ترین و نافذتریـن مجسمه‌ساز نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم فرانسه که با اسـتفاده از شکل‌دهی و به نمایش درآوردن حالات و حرکات انسانی، شـیوه‌ی مجسمه‌سـازی بدیعی را جانشین ایدئالیسـم و ناتورالیسم سنتی ساخت.

۷. بـاغ نبامون ، ۱۴۰۰ ق . م – طیـوه‌ی مصر، تصویر صفحه‌ی ۴۸ کتاب تاریخ هنرگامبریج، ترجمه‌ی علی رامین

۸. پرتره‌ی هزیر، بر روی در چوبی مقبره‌ی وی، حدود ۲۷۷۸- ۲۷۲۳ قبـل از میلاد، تصویر صفحه‌ی ۴۹تاریخ هنر گامبریج، ترجمه‌ی علی رامین

۹. هانـری ماتیـس (۱۹۵۴- ۱۸۶۹)، بـه سـبب نوآوری‌هـا و اثرگذاری‌هایش بر معاصران، یکی از مهم‌ترین هنرمندان قرن بیسـتم به شـمار می‌آید. اهمیت تاریخی کشـف‌های او در عرصه‌ی رنگ ناب را می‌توان در حد دستاورد کوبیسم در آزادسازی فرم از قید بازنمایی عینی، دانست.

۱۰. ژُرژ بـراک (۱۹۶۳- ۱۸۸۲)، تحـت تأثیر نقاشـی‌های سـزان و کارهای پیکاسـو واقع شـد و از ۱۹۰۸ به بعد در پروراندن کوبیسـم تحلیلی و ترکیبی با پیکاسـو همکاری کـرد. نام وی همواره همراه با نام پیکاسو معرف نقاشی کوبیستی است. آثار براک بی آن که سرشت تمسـخرآمیز کوبیسـم را داشته باشـد، مفهوم زیبایی کلاسیک را بر اساس تعادل و نظم، در قالبی نو ارائه می‌نماید.

۱۱. نخسـتین سبک نقاشـی در جنبش‌های پیشتاز هنر اروپا بود که بین سـال‌های ۱۸۹۸ و ۱۹۰۸ در فرانسه پا گرفت و تا جنگ جهانی اول ادامـه یافت. ویژگی این سـبک اسـتفاده از رنگ‌های خالص و تابناک اسـت که به گونه‌ای مسـتقیم و پرخاشـگرانه بـه کار گرفته می‌شـوند. فووها همچون امپرسیونیسـت‌ها به طور مستقیم از روی طبیعت نقاشـی می‌کردند، ولی کار آن‌ها نوع واکنش بیانگرانه‌ی قوی در برابر سوژه‌هایی که نقاشی می‌کردند، دیده می‌شد.

۱۲. دوانیه روسو این لقب را به پیکاسو داده بود.

۱۳. نقاش فرانسوی و چهارمین همسر پیکاسو

۱۴. آوردن کلمات در تابلوها، به صد وچهل سـال پیش، در تابلوهای فرانسیسکوگویا برمی‌گشت.

۱۵. پیـش از ایـن در دوره‌هایـی از قرون وسـطا لعاب‌هایی بر نقش برجسته‌های زراندود کشیده می‌شد.

۱۶. کلاژ در معنای وسـیع خود، کمپوزسـیونی برسـاخته از ترکیب عناصـر ناهمخوان و پذیرش بافـت مقطع حاصل از آن به صورت‌های گوناگون در همه‌ی رشـته‌های هنری یافتنی اسـت. (ر. ک : نوربرت لینتن، هنر مدرن، علی رامین، تهران، نشر نی،دوم ۱۳۸۳،ص ۷۸)

۱۷. داگلاس کوپر کوبیسـم را به سـه دوره‌ی آغازین، اوج و پسـین، تقسیم‌بندی می‌کند.

منابع:

۱. بوخ‌هایم، لوتار (۱۳۸۹) زندگی و هنر پیکاسـو، ترجمه‌ی علی‌اکبر معصوم‌بیگی، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات نگاه.

۲. ژیلو، فرانسـواز (۱۳۷۸) زندگی با پیکاسو، ترجمه‌ی لیلی گلستان، تهران: آگاه.

۳. کوپر، داگلاس (۱۳۸۲) تاریخ کوبیسـم، ترجمه‌ی محسن کرامتی، سوم، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات نگاه.

۴. گامبریج، ارنست (۱۳۸۵) تاریخ هنر، ترجمه‌ی علی رامین، چهارم، تهران: نشر نی.

۵. لینتـن، نوربرت (۱۳۸۳) هنر مـدرن، ترجمه‌ی علی رامین، دوم، تهران: نشر نی.

۶. ماینـر، ورنون هایـد (۱۳۸۷) تاریخ تاریخ هنر، ترجمه‌ی مسـعود قاسمیان، تهران: فرهنگستان هنر

مرگ کنش‌ها

خوانشی از رمان استخوان‌های دوست داشتنی

د. محمد رحیمیان

«استخوانهای دوشت داشتنی» نام رمانی است از «آلیس زیبولد» که خانم «فریده اشرفی» آن را به فارسی ترجمه کرده است. ترجمه‌ای که در یک کلام باید آن را لذت‌بخش نامید. چرا که با دقت تمام، ظرافت‌های زبانی و جنبه‌های روایی یک رمان تأثیرگذار را حفظ کرده است. تأثیری که خواننده را وادار به واکنش می‌نماید آن هم در رمانی که مرگ کنش‌ها را روایت می‌کند.

۱.صورت بندی مرگ

تلاش برای تعریف مرگی ناخواسته ما را به فضایی متافیزیکی سوق می‌دهد، همان فضای تقابل‌های دوگانه. مرگ چیست؟ هرآنچه زندگی نیست. چنین توصیفی از مرگ مستلزم تعریف درست ودقیقی از مرگ است تا هرآنچه زندگی نباشد مرگ نامیده شود. در واقع این گونه نگرش تنها در فضایی متافیزیکی می‌تواند منتهی به شناختی از مرگ شود. شناختی که وابسته به حضور زندگی است و مرگ یعنی فقدان این حضور. بی‌آنکه بخواهیم به شیوه‌ای «دریدا»یی به نقد تقابل‌های دوگانه بپردازیم، ناگزیر باید این واقعیت را بپذیریم که تعریف مرگ برای زندگان است و هرگونه شرحی در این مورد برای مردگان فاقد معنی است و بدین ترتیب به معنی مرگ نزدیک شویم: آن‌جا که همه چیز معنی خود را از دست می‌دهد. آگاهی از مرگ و دلهره‌ی حاصل از آن همواره همراه آدمی است، اما این رمان نه ترس از مرگ و نه در پی تلطیف آن است؛ بلکه می‌کوشد با نگاهی اپیستمولوژیک از چیستی مرگ صحبت کند. در این صورتبندی، مرگ واقعیتی انکارناپذیر است، اما صورتبندیی از نوع متافیزیکی نیست: مرگ در مقابل زندگی، بلکه در این شناخت، مرگ حوزه‌ای است که سوژه در آن‌جا به آن دانای کلی تبدیل می‌شود که همه چیز را می‌داند اما قادر به کنش نیست و در این تعریف، مرگ یعنی فقدان کنش . «سوزی» تمام دانسته‌ها و آرزوهای دوران زندگی خود را به همراه دارد با این تفاوت که اکنون افق گسترده‌تری در مقابل اوست یعنی به شناخت وسیع‌تری دست یافته است و همه چیز این جهان را به عنوان واقعیت‌هایی با تمام ویژگی‌های یک واقعیت و محصول علت و معلول‌ها و خارج از حیطه‌ی خواسته‌ها و آرزوهای آدمی می‌بیند. همه چیز دلیل خاص خود را دارد و باید آن‌چنان باشد که هست. اما این شناختی که «سوزی» به آن دست یافته است آیا تعریفی دوباره از زندگی نیست؟ آیا «سوزی» به بازروایی جهان نپرداخته است؟ جهانی که او دیگر در آن تنها یک نظاره‌گر صرف و محروم از هرگونه کنشی است. باچنین برداشتی آیا باز می‌توان گفت که رمان «استخوان‌های دوست داشتنی صورت بندی مرگ است؟

بنای فلسفی رمان چنان در بین مرگ و زندگی لغزان است که هرگونه شناختی از مرگ مبتنی بر معرفت زندگی و برعکس هرگونه شناختی از زندگی مشروط به معرفت مرگ است و شاید توجه به به هم‌آمیختگی و هم‌ایستاری مرگ و زندگی یکی از مبنای فلسفی و فکری این رمان باشد.

«سوزی» برای باز تعریفی از حضور خود، سایه‌وار بر فراز همین جهان می‌ماند و با حسرتی ظریف و پنهان به نظاره‌ی این جهان می‌نشیند که خود گویای این واقعیت است که مرگ هیچ تعریفی را بر نمی‌تابد مگر در بستر زندگی. مرگ همان جهان بی‌معناست که قادر به درک و دریافت و هیچ تعریفی از خود نیست مگر در پناه زندگی. «سوزی» به بهشت بالاتر نمی‌رود تا نظاره‌گر این جهان باشد و تنها در جوار و فراز همین جهان است که می‌توان به روایت آن جهانی بپردازد که پس از مرگ از آن‌جا می‌شود این جهان را دید و شناخت و در صورت رها کردن ودور شدن از این جهان، معنای تمام پدیده‌ها متلاشی می‌شود. آن‌چه در این میان می‌تواند قابل توجه باشد حضور دوباره‌ی «سوزی» در این جهان است. حضوری که اگر چه معنای خود را از امور همین جهان و نظارت آن می‌یابد اما حضوری است کاملاً متفاوت. حضوری از نوع جدید.

حضور «سوزی» در این جهان دیگر حضوری «بکت»ی نیست که سوژه‌ای باشد پرت شده در فضایی مبهم و ملزم به حیاتی ناخواسته و همناک و ناگزیر از ادامه‌ی زندگی تا فرارسیدن مرگی ناخواسته و آن حضوری نیست که با تمام وجود درک شود اما چیستی آن به درناک‌ترین معضل آدمی بدل گردد، بلکه حضوری است دل خواسته و از روی کنجکاوی و خواست دانستن.

حضور «سوزی» در این جهان تفاوت اساسی دیگری نیز دارد وآن فقدان کنش است. «سوزی» تنها نظاره‌گر وقایع و پدیده‌ها وآدم‌هاست با تمام ویژگی‌های پیدا وپنهان این واقعیت‌ها. پس مرگ حضوری بدون کنش است و لاجرم محروم از هرگونه واکنشی. حضوری که تنها می‌تواند ببیند بدون آنکه کمترین تأثری از ماوقع بیابد. آیا مرگ همان حضور صادقانه بر فراز جهان است؟

جایی که آدمی به تمام معنا، بیهودگی دغدغه‌ها و آرزوها و ناگزیری آدمی از زندگی و مرگ به عنوان واقعیت جهان، دست می‌یابد؟

آیا زندگی همان جهان کنش‌ها و واکنش‌ها در مقابل پدیده‌هاست و آدمی تا زمانی که قادر به کنش است تنها به شناختی سطحی از امور دست می‌یابد ؟ شاید به این خاطر که خود او نیز جزئی از همان پدیده‌هاست و محصور در تسلط جهان اما آنگاه که از این تسلط رها می‌شود تازه به دانایی نسبت به جهان دست می‌یابد؛ تنها به این دلیل ساده که از پدیده‌ها جدا شده است. «سوزی» واقعیت مرگ را بدون کمترین تنفری از قاتل خود پذیرفته است (جالب است که «سوزی» حتی یک کلمه نیز که گویای انزجار از آقای «هاروی» باشد بر زبان نمی‌راند و هیچ دغدغه‌ای نسبت به یافتن جسد خود ندارد) و جنایتکاری مثل «هاروی» را محصول گذشته‌ی خود او می‌داند اما برای این دانایی بهای گزافی نیز پرداخته است؛ محروم شدن از هرگونه کنش و واکنشی در مقابل امور جهان. گویی یا باید بدانیم یا از کنش محروم شویم. « بهای چیزی که من برای دیدن این بدن اعجاب آور دادم زندگی من بود»[1]

حضــور «ســوزی» دو خصلت مهم و متفاوت بــا حضور زندگان در جهــان دارد. حضوری آگاهانــه و دلخواه و حضوری بدون کنش و فراموش نکنیم که برای دست یافتن به چنین حضوری، تجربه‌ی یک حضور «بکت»ی نیز لازم اســت. چنین حضوری گویای صورتبندی مرگ اســت که مرگ را حضوری از ســرآگاهی و واقف به امور پنهان پدیده‌ها و آدمی و محروم از هرگونه کنشی، میداند.

نکته‌ی مهم آن اســت که دانســته‌های «ســوزی» پس از مرگ هیــچ‌گاه از محدوده‌ی افراد و اموری که در این جهان با آن‌ها ســرو کار داشــته اســت فراتر نمی‌رود، لذا مرگ با خصلت‌هایی که برایش بر شــمردیم در واقع آن سوی سکه‌ی زندگی است. «سوزی» اکنون دریافته اســت که در کنار زندگی، مرگ حقیقتی انکار ناپذیر اســت بــا حضوری مداوم در لحظه‌های آدمی. «ســوزی» به ادراک آن مرز لغزان میان مرگ و زندگی دســت یافته اســت و این نکته‌ی مهم را دریافتــه اســت که مرگ و زندگــی بدون ایجاد وقفــه در کار هم به حضــور خود ادامه می‌دهند؛ «هاروی» نیز با تمام شــقاوت‌های خود وآن هوش سرشاری که در رد گم کنی و گریز از مرگ دارد، بالاخره می‌میرد. «لینزی» با تمام تأثری که از مرگ «ســوزی» دارد، ازدواج می‌کنــد و زندگی با منطق خود ادامه دارد بــدون اینکه مانعی برای مرگ ایجاد کند.

۲.روایت مرگ و مرگ روایی

«اســتخوان‌های دوست داشتنی» روایتی است از مرگ که با خصلتی روایــی با این پدیده مواجه می‌شــود. منظــور از خصلت روایی همان غیاب موضوع راوی در قبال موضوع و رها کردن آن در بســتر روایت، آن‌چنان که هست. مرگ در این رمان حضور روایی دارد چرا که راوی یــک روایت نیز حضوری روایی در پشــت روایت خود دارد. حضوری آگاهانه و دل خواســته و در عین حال بدون دخالت و هرگونه کنش و واکنشــی نســبت به آنچه در حوزه‌ی روایت می‌گــذرد. پس رمان «اســتخوان‌های دوســت داشتنی» شکل داســتانی شده‌ی مسئله‌ی مرگ مؤلف است.

مؤلفی که تنها از روی کنجکاوی و به دلخواه و آگاهانه اما بدون هرگونه دخالتی به روایت می‌پردازد. روایتی که با حضور مداوم مرگ ســاختار داســتان را پدید آورده اســت. داســتان با این که ماجرایی مربوط به یک جنایت و جســت‌وجوی ســرنخ‌ها برای یافتن جانی و جســد قربانی از جناب پلیس است اما گره، تعلیق، جذبه و لذت خود را هرگز از این مســائل بر نمی‌گیرد بلکه صمیمیت و سادگی در بیان و شــکل روایتی اســت که خواننده را تا پایان با خود همراه ساخته و با او رابطــه‌ای عقلانی و عاطفی برقرار می‌نماید. روایتی که صمیمانه برای پذیرش حقیقت مرگ، تلاش می‌کند. خواننده‌ی این رمان هیچ گاه در پی کشــف جسد «سوزی» یا بازداشــت و انتقام از «هاروی» نیست و اگر هم گاهی ذهنش به چنین مسائلی منعطف شود تنها به خاطر چگونگی بیان و نحوه روایت آن از جانب «ســوزی» است . در واقع تعلیق داستان در تکامل جهانی که هر لحظه بخشی از آن شکل می‌گیرد، نهفته است.

مرگ «سوزی» جهانی تازه را برای مرتبطین با او ایجاد کرده است و آن‌ها انگار هیچ نقطه‌ی اشتراک و پیوندی جز مرگ «سوزی» ندارد و این مرگ انســجامی گســســت‌ناپذیر را به آن جهان روایی بخشیده و ما را با پارادوکســی عجیب در ساختار داستان مواجه نموده است؛ وجود ســاختاری که بر مبنای مرگ (عدم) بنا گشــته اســت . تمام اذهانی که به نوعی به «ســوزی» می‌اندیشــند در شکل‌گیری روایت نقش دارند و تمام روایت پازلی از لحظه‌هایی است که کسانی در آن لحظه به هر دلیلی به «ســوزی» می اندیشند. که این خود تمهیدی برای این واقعیت اســت که مردگان تنها در اذهان کسانی که به آنها می‌ندیشــند، تداوم دارند. به عبارت دیگر روایت رمان «ســخوان‌های دوست داشــتنی» از پیوست ذهن‌هایی که به «سوزی» می‌اندیشند، شکل می‌گیرد. در بخش‌های پایانی «هاروی» می‌میرد و دیگران نیز هریــک گرفتار زندگی خویش‌اند و گویی به قدر کافی به «ســوزی» اندیشیده‌اند، این‌جاست که «سوزی» که با حضور در ذهن دیگران به حضور خود تداوم می‌بخشید، دیگر توجهی برای حضور خود ندارد و آخرین جمله‌اش را چنین بیان می‌کند «من رفتم».

بــا الهام از «بکت» و «جورج دیویت» که معتقد بود: «نه چیزی برای بیان کردن اســت و نه اشتیاق بیان، اما در عین حال، ضروریات بیان هســت» می توان خصلت دیگری را نیز برای روایت تصور کرد، همان ضرورت به اجبار روایت. اگر قادر به صورتبندی و معرفت مرگ نباشــیم و نتوانیم این حقیقت سرکش را که همواره سر به بند هیچ فلسفه‌ای نسپرده است، به ســاختاری معرفتی بدل نماییم، چاره ای جز روایت آن نداریم؛ همان که « بکت آن را اجبار بیان می‌نامید.

مرگ دردناک «ســوزی» نه با قصاص آقای «هاروی» و نه هیچ چیز دیگر جبران پذیر اســت و نه جهان از چنین جنایت‌هایی خالی خواهد بود و اساســاً بیهودگی مرگ در خود آن نهفته است، واقعیتی کــه حتی زندگــی را تا پرتگاه پوچــی پیش می‌برد. ما چــرا به دنیا می‌آییــم و چرا ناگهــان می‌میریم؟ اگر پایــان منطقی زندگی مرگ اســت؛ این پایان کجاست؟ چرا برخی زندگی را به پایان می‌رسانند و برخی مجبور می‌شــوند آن را نیمه کاره رها کنند؟ پس از مرگ چه بر ســر آگاهی‌ها، عواطف و آرزوهای ما می‌آیــد؟ اگر همه‌ی آن‌ها با مرگ، معنای خود را از دســت می‌دهند، اصلاً چرا شکل می‌گیرند و اصولاً معنایشــان را از چه چیزی بر می‌گیرند؟ و ... پاسخی برای این پرسش‌ها نیست و تنها راه حل، روایت مرگ و پذیرش آن با اعترافی روایی است و بس.

اگر بپرسیم این رمان چه پاسخی برای این پرسش‌ها دارد؟ باید گفت: هیچ. رمان شاید چنین پرسش‌هایی را مطرح کرده باشد اما بی تردید هدف آن حتی طرح این پرســش‌ها نیست بلکه هدفش روایت مرگ اســت. روایتی که هیچ پایانی برای آن متصور نیســت. خواننده می‌کوشــد کــه نگاه خــود را از آخریــن جملات رمان بــدزدد چون نمی‌خواهد حدس بزند و نه بداند که پایان چیســت و چگونه اســت زیرا این نکته را می‌داند که این روایت هم‌چون قصه‌ی مرگ و زندگی خاتمه نمی‌پذیرد و نهایتاً رمان نیز مرگ را مبهم، مداوم و حقیقی رها می‌کند. اگر هم رمان به آن‌چه صورتبندی مرگ می‌نامیم دست نیابد ولی کار مهمی را انجام داده است و آن روایت مرگ است، چیزی که آدمی را از رنج مرگ می‌رهاند.

پانوشت:

۱. زیبولد، آلیس،(۱۳۸۲)، اســتخون‌های دوست‌داشــتنی، ترجمه‌ی فریده اشرفی، تهران: مروارید،۱۳۸۲، ص: ۴۱۰

۲. ر.ک: بکــت، آ، آلوازر، ترجمه‌ی مــراد فرهادپور، تهران: طرح نو، ۱۳۸۱، ص۱۶ و مجله‌ی کارنامه، ش:۲۶، ص: ۷۱

مدلول‌هـــای معوّق

خوانشی دریدایی از داستان «تا بی‌نهایت»، اثر جان بارت

د. محمد رحیمیان

«در گوشه‌ی دورترِ زمینِ چمن، کنار برکه‌ی آب یا دریاچه‌ی کوچکِ مردابی، در باغچه‌ی سوسن، «خود»[1] مشغول کار است». داســتان با این گزاره‌ی اجرایی[2] آغاز می‌شود. گزاره‌ای که علیرغم وجه توصیفی در ظاهر آن، حامل ناسازه‌هایی است که به دگرگونی موضوع می‌انجامد. واژه‌ی خود، خویشتن را در همین آغاز داستان در داخل گیومه قرار می‌دهد تا با برجسته‌ســازی حضور خویش و به عنوان مرکز[3] این ساختار زبانی، همه‌ی گزاره‌ها را برای کشف و آشــکارگی یا به عبارتی دیگر برای هویت‌یابی خود به کارگیرد. اما از آنجــا که گزاره‌ها «خود» را در بازی مکمل[4]ها به یک نا- مرکز[5] تبدیــل می‌کنند، هویت‌یابی وی مــدام به تعویق می‌افتد. «خود» کــه حتی در این نوشــته نیز از تمایل به حضــور در داخل گیومه منصرف نمی‌شود، در روند داستان قادر به تداوم حضور مرکزمحور معطوف به اســتیلاگری نیســت. چرا که متن با استراتژی ویژه‌ی خویش، این اســتیلا را همواره به زمانی دیگر موکول خواهد کرد. یعنی اســتقرار و استیلای آرمانی «خود»، به مثابه‌ی مرکز دلالت، وعده‌ای معوّق و آخرزمانی است که متن به او نوید می‌دهد.

«خود» در باغچه مشغول کار است. اما این گزاره، صرفاً نمایی مه‌آلود از حضورِ نقطه‌وار او در عرصه‌ی زندگی است. شخص برای وضوح، معنامندی و تعیّن‌بخشی به خویش، ناگزیر از متمایزسازی خود از زمینه اســت. چنین تمایزی نیازی انتولوژیکی است که در حــوزه‌ی متن اتفاق می‌افتد. اما این تمایز هیچ‌گاه امری مســتقل نخواهد بود بلکه دقیقاً در نسبت با آنچه که نیست معین می‌شود تا همواره بودن خود را در نســبت با دیگری و در شــبکه‌ی پیوند میان‌نشــانه‌ای دریافت نماید. هســتی و دلالتی اینچنینی را متن از طریق تفاوط[6] برآورده می‌ســازد. اکنون «خــود» که در باغچه مشغول کار اســت؛ در نظام تفاوط‌ها و در تمایز با زوال گذشته و غیاب آینده‌اش، آشــکار می‌شــود. در تمایزش با لحظه‌ی پیش از دریافت خبر و پس از آن. روند داستان با به‌کارگیری این تمایزها، اکنون شــخص را، بودن و حضور او را، تعیّن می‌بخشد تا وی را از ابهام و محوشــدگی در زمینه‌ی گفتمان، رهایی بخشد. تعیّنی که همواره در صیرورت و در میان روایت‌هایی که مدام شکل‌می‌گیرند و محو می‌شوند، به روایت بعدی واگذار می‌شود.

متن برای تداوم داســتان و تعیین هویت شــخص و رخدادی که در شــرف تکوین اســت، گزاره‌های مکمــل را به کار می‌گیرد. مکمل‌هایی که شــبح‌وار بر فراز اثر، بی‌وقفه در آمدوشداند: مکان، هیولای زمــان که از طریق لحظه‌ی همواره غایــب دریافتِ خبر، چهره‌ای دووجهی (گذشــته و آینده)می‌یابــد، زنگ تلفن و پیغام آن، زن و زاویــه‌ی دیدش در داســتان، ذهنیت و زاویه‌ی دید مرد – که از خودِ «خود» انتزاع یافته اســت- گذشته‌ها و متونی که از طرق باززمینه‌یابی[7] وارد اثر می‌شــوند، زاویه‌ی دیدِ راوی داستان، غیاب‌هایــی کــه پیرامون اثر پرســه می‌زنند، ذهنیــتِ مخاطب و خوانــش او از اثر. این مکمل‌ها با خصلت فارماکون[8]ی خود، هویت شــخص و رخداد را از ســویی صورت می‌بخشــند و از سوی دیگر محو می‌کنند. داســتانی کــه هم روایت می‌شــود و هم چیزی را روایت نمی‌کند. هویتی که لحظه‌به‌لحظه ابداع می‌شود بدون آنکه تمامت خود را آشکار سازد.

داستان«تا بی‌نهایت»، در غیاب مرکزی که در زنجیره‌ی دلالت، بازی دال‌ها و جایگزینی مدلول‌ها را محدود کند، بر اساس شبکه‌ای از نشــانه‌های جایگزین و با گریز از مرکــز، آن را به مثابه‌ی نامکان بــه کارمی‌گیرد و این نامکانی، با ســلب مکانــت از هر امر مکینی، وضعیتی معلّق و دگرگون‌شونده را برای امر روایی پدید می‌آورد.

قرار اســت زن، پیغامی تلفنی را که حاوی خبری نامناســب اســت، به مرد، ابلاغ کند. این کنش، در سه مرحله‌ی داستانی به جریان می‌افتد که در واقع به سراسر داستان تسری می‌یابد:

الف) «زنگ تلفن این داستان را آغاز می‌کند».

ب) «اگــر زن ... پیغــام یا خود تلفن را بــه او بدهد، آغاز این داستان دیگر به پایان می‌رسد و وسط‌های داستان آغاز می‌شود».

ج) «زن ... بلند می‌شود و می‌رود که به مرد خبر بدهد».

اکنــون منطق روایی داســتان ایجاب می‌کنــد حرکت زن به ســوی مرد و به تبع آن رویداد داســتانی اتفاق بیافتد. خبر فاش شــود و تحت تأثیر آن، تحول داســتانی روی بدهد. اما مســئله‌ی داســتان آن است که حرکت به یک رخداد مبدّل شود. به گونه‌ای کــه زاویه‌ی دیــد روایی در حرکتی نوســانی از ذهن مرد به ذهن زن و بالعکــس جابه‌جا می‌شــود و تداعی‌هایی را همراه خود پدید می‌آورد. در این تداعی‌ها با فراروی زبانِ داستان، ایده‌های فلسفی زنون، متن ادبی دانته و مســائل تاریخی و اجتماعی باززمینه‌یابی می‌شوند.

اســاس داســتان بر یک پیغام تلفنی متمرکز شــده است که خبربودگــی و دریافت آن منوط به: «گذشــتن از کنار آن درخت گل سیب... گذشتن از زیر درخت گیلاس، پیمودن نیمی از چمن

و رسیدن به باغچه‌ی سوسن و دادن خبر به مرد» است. اما مطابق فلسفه‌ی زنون و تمثیل آشیل و لاک‌پشت[9]، حدفاصل میان زن و مرد به نقاط بی‌نهایتی تکثیر می‌شود که رسیدن زن به مرد، مستلزم طی فاصله‌ای نامتناهی در زمانی متناهی است و از آنجا که فاصله‌های معین را بی‌نهایت بار می‌توان نصف کرد «مرد همواره دوست خواهد داشت، و زن منصف و خرسند خواهد بود ... او و مرد هرگز به هم نخواهند رسید». به این ترتیب با واسازی حرکت به مثابه‌ی اساس این داستان، ساختار آن نیز شالوده‌شکنی می‌شود. به عبارت دیگر رسیدن زن به مرد و دریافت پیام تا ابد به تعویق می‌افتد تا داستان همچنان در حالت تعلیق به گونه‌ای پایان‌ناپذیر ادامه یابد.

در لحظه‌ای که مرد در نقطه‌ی مقصد، در توهّم دریافت خبر است و زن در نقطه‌ی مبدا در توهّم حرکت،[10] به کابوس نارسیدن و تعویق گرفتار شده‌اند، شاهین به ماهی می‌رسد و آن را شکار می‌کند و به بالای درختِ آن سوی برکه می‌بَرَد. رد[11] پرسش‌هایی از لابه‌لای متن پدیدار می‌شود. چرا زن به مرد نمی‌رسد اما شاهین به ماهی می‌رسد؟ آیا مرگِ ماهی در چنگال شاهین ردی از مرگِ مرد به هنگام دریافت خبر است؟ چرا مرد به یاد فاصله‌های لذت‌بخش دوران کودکی در اتومبیل، می‌افتد؟ چرا او فاصله را دوست دارد؟ همچنان که اعدامی‌های داخل گاریِ حمل آن‌ها به سوی گیوتین، فاصله و نرسیدن را دوست دارند. چرا برای او تعویق به امری حیاتی و لذت‌بخش تبدیل می‌شود؟ چرا او دریافت خبر را با اشتغال ذهنی به احتمالات نسبتاً یقینی درباره‌ی زنگ تلفن، زن، ریشه‌های رونده و اندیشیدن به دوران کودکی و دوزخ دانته، به تعویق می‌اندازد؟ همانند شگرد نیرنگ‌آمیزی که محکومین با توسل به چند گناهِ دروغین در صحنه‌ی اعتراف، مرگ را به تعویق می‌اندازند. چرا او از مقصد می‌هراسد؟ در حالی که اکنون خود او در نقطه‌ی مقصد است. چرا اکنون مسرّت، خوشبختی و حتی بودنش در گرو فاصله است؟ در حالی که «از همان روز نخستِ ارتباط‌شان، همواره به برداشتن فاصله‌ی میان خود ادامه می‌دهند». به این ترتیب رد این پرسش‌ها، مرد را در وضعیتی پارادوکسیکال در میان دریافت و عدم دریافتِ خبر، معلّق نگه داشته است تا او علیرغم تعجیل در دریافت اجتناب‌ناپذیر خبر، در تعویق تعمدی آن تلاش نماید. ردهایی که اشخاص داستان، موقعیت‌ها، روایت و کیلت اثر را با ازدحام استعاره‌ها در زنجیره‌ی گشوده‌ی دلالت و با وضعیتی ناسازگون مواجه می‌سازند تا شکل‌گیری هر گونه شالوده‌ای را به زمانی دیگر موکول کرده باشند. تمام اجزای روایت با تقسیم‌پذیری خود، در شبکه‌ای از نشانه‌های متنی قرار می‌گیرند. متنی اشباع‌ناپذیر که هیچ چیز خارج از آن قابل تصور نیست.

تعویق تعمدی خبر، هم برای مرد و هم برای روایت، امری انتولوژیک است. چرا که دریافت خبر مقارن با کمال، پایان و مرگ است: «اکنون همه چیز پایان یافته است: الان برای زن، بعد برای مرد، و سپس هنگامی که زن خبر را به او بدهد، که البته باید حتماً به او بدهد، برای هر دوی آنان. تمام شد، رفت، پایان یافت». داستان خود را با وضعیتی تصمیم‌ناپذیر راجع به ابلاغ پیام یا عدم ابلاغ آن مواجه می‌سازد. امری که ادراک آن به ادراک‌ناپذیریِ مفهوم حرکت، وابسته است. حرکتْ واقعیت یا توهم، مسئله اینَ استاَ

پی‌نوشت:

۱. Self

۲. Performative، جی. ال. آستین، کنش گفتاری را بر حسب دو مقوله‌ی اجرایی و اظهاری Constative مورد ارزیابی قرار می‌دهد. گزاره‌های اجرایی تنها توصیف نمی‌کنند، بلکه چیزها را دگرگون می‌سازند. در حالی که گزاره‌های اظهاری، توصیفی واضح از امر واقع ارائه می‌دهند.

۳. Centre

۴. Supplement

۵. Non- centre

۶. Differance

۷. Recontextualization

۸. Pharmakon

۹. زنون این مثال مشهور را که در واقع احاله به محال است، جهت دفاع از نظریه‌ی استادش پارمنیدس مبنی بر واحد بودن وجود و انکار مکان تهی، برای ابطال نظریه‌ی کثرت‌انگاری فیثاغورثیان و در اثبات عدم امکان حرکت، بیان کرده است.

۱۰. پارمنیدس حرکت و تغیّر را توهّم می‌دانست.

۱۱. Trace

در حیطه‌های ناممکن فرم

خوانشی از نمایش‌نامه‌ی در انتظار گودو اثر ساموئل بکت

(بر اساس رهیافت‌های زیبایی‌شناختی تئودور آدورنو در مکتب فرانکفورت)

د. محمد رحیمیان

نمایش‌نامه‌ی «در انتظار گودو»، همچون اثری متعلّق به مدرنیسم متأخر، متنی است که ساختار، زبان، نسبت‌ها و به عبارتی دقیق‌تر فرم خود را چنان صورت بسته است که از صورت‌بستنِ هرگونه معنایی پیش‌گیری نماید. این اثر مرهونِ ناسازوارگی و تناقضی زاینده است که علیرغم اصرار بر عدم دلالت، با ازدحام دلالت‌ها مواجه می‌شود و در عین حال بر هیچ چیز دلالت نمی‌کند. چنین وضعیتی مطابقت نزدیکی با موقعیت انسان مدرن دارد که برخلاف احاطه شدن با انبوه دلالت‌های تاریخی، اجتماعی، فلسفی و مفاهیم متافیزیکی، به وضعیتی از بی‌دلالتی و بحران بی‌معنایی، دچار شده است.

درانتظارگودو، نقطه‌ای است که در آن مدرنیته به معنای فلسفی و فرهنگی آن، با وجه انتقادی هنر در قبال وضعیت انسان مدرن، پیوند خورده است. به این معنا که در این نمایش‌نامه می‌توان مؤلفه‌های مدرنیته را از قبیل تردیدِ مذهبی، تقدس‌زدایی، افشای جهان، درون‌نگری عمیق، یأس فلسفی و بدبینی به تمام دستاوردهای علمی و فلسفی بشری، سردرگمی، پرسش‌های هراس‌آور بی پاسخ و... با رویکردی انتقادی نسبت به آن‌ها، جستجو کرد و در عین حال ویژگی‌های یک اثر مدرن را با بیان و فرمی خاص و فراتر از سنت‌های غالب، مورد مداقه قرار داد. ویژگی‌هایی که در پیوند فرم و محتوا به عرصه‌های نوینی دست یافته و قادر است در عینِ نابیان‌گری، تصویری از وضعیتِ فلسفی انسان و عصر مدرن باشد. چنین جامعیّتِ تمرکزگریز و روی‌گردان از تحلیل، حاصل دریافت بکت از فرم و بیانی است که تنها با فرارفتن از قلمروهای ممکن، تجربه‌های نیازموده و دور از دسترس، میسر است. آنجا که حیطه‌ی ناممکن‌ها است. بر همین اساس در مواجهه با نمایشنامه‌ای از سنخ درانتظارگودو، به جای تلاش برای فهمی تمثیلی و تحمیل تفاسیر گوناگون و پایان‌ناپذیر بر آن، آنچه ضروری به نظر می‌رسد درکِ ادراک‌ناپذیری آن است؛ چرا که آدورنو فهم غیرقابل درک بودن چنین آثاری را، رسالت اساسی زیبایی‌شناسی تلقی کرده است: «وظیفه‌ی زیبایی‌شناسی، درکِ اثر هنری به مثابه‌ی ابژه‌هایی هرمنوتیکی نیست؛ در وضعیتِ معاصر، این ادراک‌ناپذیری آثار هنری است که نیازمند درک است»(Adorno, 1997, 118)

ابهام، غیابِ معنا و تحیّری که پس از خواندنِ در انتظار گودو، خواننده را درگیر خود می‌نماید؛ بیش از آن که حاصل فقدان طرح، محتوا، شخصیت، مضمون و مقولاتِ فنی و محتوایی آثار نمایشی در معنای کلاسیک آن باشد؛ محصول فرم ویژه‌ی این اثر نمایشی است. به این معنی که اهمیت کار بکت و ابهام همواره گسترش‌پذیر آن، در مضمونی کردن « امر معناباخته» و پرورش آن در فرم اثر است. بنابه دیدگاه آدورنو: «محصولات پیشرفته‌ی چند دهه‌ی اخیر معنا را در آثار هنری، مضمونی و قابل انتقال به ساختار اثر هنری کرده‌اند. به عبارت دیگر عینیت‌بخشی به مفهوم را در ساختار آثار ایجاد نموده‌اند»(Adorno, 1997, 154). در نمایشنامه‌ی در انتظار گودو، بی‌معنایی مضمونی است که هم در وضعیت آدم‌های نمایش و در گفتگوهای‌شان پرورش می‌یابد و هم در کلیت ساختار اثر که انتظاری بی‌ثمر را تجربه می‌کنند و امری عبث را بیهوده تکرار می‌نمایند. وجهی از این بی‌معنایی، در مراوده‌ی سترون ولادیمیر با استراگون نهفته است. هرگاه ولادیمیر از دغدغه‌ها، پرسش‌های بی‌پاسخ، تردیدها و آگاهی‌های پیش‌انباشته‌ی خود سخن می‌گوید، استراگون که گویی هیچ فهمی از این سخنان پریشان ندارد، در عالم بی‌عالمی خود سیر می‌کند و سرگرم عبث‌کاری‌هایش است.

زخم التیام‌ناپذیر پاهای استراگون، سوزش احشاءِ ولادیمیر و انفعالِ و سردرگمی مضحکه‌آمیز آن‌ها در قبال رنج‌های‌شان، فراموشی پی‌درپی زمان و مکان، گسست دیالوگ‌ها و صورت نبستن هیچ گفتگو و مراوده‌ای در زمان طولانی دراماتیکی، مواردی هستند که بی‌معنایی را به مثابه‌ی مضمون در اجزای نمایش و در طول شکل‌گیری آن می‌پرورانند. در واقع فرم اثر به‌گونه‌ای است که تمایلی به پرورش هیچ مضمونی حتی مضمون بی‌معنایی ندارد. اگر بگوییم مضمونِ اثر همین فرم بی‌معناست، شاید به درک آن نزدیک‌تر شده باشیم؛ چرا که بکت در فرم نمایش‌نامه‌ی خود می‌کوشد به معناباختگی اثرش، بیش از خود اثر، عینیت بخشد. آدورنو در این مورد معتقد است که: «معنا در اثر هنری تا آنجا پذیرفتنی است که به گونه‌ای عینی بیشتر از معنای خود اثر باشد.

به ایـن ترتیب آثار هنری مدام از آن پیوسـتگی که در معنا یافته می‌شود، جدا شده و در تباین با این پیوند و تقابل با تمام معنی قرار می‌گیرنـد»(ibid, 153). از این تقابل درونی و فاصله‌ای که میان معنا و اثر هنری ایجاد می‌شـود، اثر می‌کوشد از طریق نفی معنا، مفهوم خود را به دست آورد. به نظر آدورنو «در آثار برجسته‌ی هنری، نفی معنا، فی‌النفسـه شکل را به مثابه‌ی امری سلبی، صورت می‌بخشد، در حالی که در دیگر آثار، نفی معنا به‌گونه‌ای ایجابی نسخه‌برداری می‌شـود»(ibid, 154). از نـگاه وی همـه چیز به این بسـتگی دارد کـه «آیا معنی بـه گونه‌ای ذاتی از نفیِ معنـی در اثر هنری ایجاد می‌شود؛ یا اینکه این نفی ، با وضعیت موجود مشابهت دارد»(ibid). مطابق این رویکرد، آثار هنری مدرنیستی وظیفه‌ی تحمل عقلانیتِ خودتخریب‌گـر را که تـار و پود زندگی اجتماعی مـدرن را از هم گسسـته بود، بر دوش فرم زیبایی‌شناختی گذاشت. از دید آدورنو، تئاتر بکتی مثال بارز چنینَ هنری است.

حفظ فاصله‌ی انتقادی از واقعیت و نفی آن، همان دیالکتیک سلبی و زیبایی‌شناسـی انتقادی است که زیبایی‌شناسی آدورنو و فلسـفه‌ی هنر او بر بنیاد آن بنا شـده اسـت. چیزی که در تئاتـر اجتماعـی برشـت و سـارتر و نظریه‌پـردازی لوکاچ بـه دلیل مغایرتَ فهم‌شـان از فرم اثـر هنری، دیده نمی‌شود. در تئاتری از نوع برشتی یا سارتری واقعیت اجتماعی به عنـوان محتوای اثر، در فرمـی نظام‌مند و مبتنـی بر مقولات سـنتی نمایشنامه‌نویسی ارائه می‌شوند. در چنین آثاری از آنجا که فرم تابعی از محتوا و شـرایط اجتماعی نیسـت؛ واقعیـت موجود و تعارضات بنیادین و کژدیسگی آن، ظهور و بروزی پیـدا نمی‌کنـد و بنابرایـن ایـن قبیل آثار از منظر آدورنـو، نمی‌توانند پیونـدی میـان هنر و واقعیت‌های اجتماعی برقرار کننـد یا حتی به بیـان آن مبادرت ورزنـد: «تعارضـات لاینحـل واقعیـت، به مثابه‌ی مسـائل درون‌ماندگار فرم، از نو در آثار هنری پدیدار می‌شوند. همین امر، و نه تزریق عمدیِ عناصر عینی یا محتوای اجتماعی، است که رابطه‌ی هنر با جامعه را تعیین می‌کند» (ibid, 6).

آدورنـو در یکی از مباحث خود راجع به رابطه‌ی واقعیـت تجربی و تاریخی با امر زیبایی‌شـناختی، به نمایش‌نامه‌هـای بکت اشـاره می‌کند؛ کـه در آن‌ها «جهـان دومـی از انگاره‌هـا ، پدیدار می‌شـود که هم به لحاظ اسـفناکی و هم به لحاظ غنا و ارزشـمندی بر تجـارب تاریخـی تمرکـز دارد» (ibid 31,). وی توضیح می‌دهد که واقعیت در این جهانِ دوم یا همان جهان دراماتیکـی، به صورت میان‌تهی ارائه می‌شـود. بـه خاطر همین میان‌تهی بودن و از دسـت رفتن محتوای واقعیتِ تجربی و تاریخی اسـت که صورت واقعیـت در فرم هنری به نظـر مخاطب، بدیع و نامأنوس می‌آید. از دسـت رفتن صَـورت انضمامی واقعیت تجربی در درون واقعیـت زیبایی‌شـناختی، منجر به ابهـام و گرفتگیِ اثر نیـز می‌گردد کـه آدورنو از آن با عنوان کسـوف نام می‌برد وَ کار هنر را تحقق همین امر تلقی می‌کند: «هنر، کسـوفِ واقعیت یا امر انضمامی را تحقق می‌بخشد»(ibid). گرفتگی و کسوفی که بیان آن ممتنع است و همواره به عنوان راز اثر هنری باقی می‌ماند. رازی که حاصل معمابودگی، ابهام و گرفتگی ناشی از فرم اثر است. فرمی که همواره مخاطب را با گستره‌ی تازه‌ای برای تفسیر مواجه می‌نماید و حیطه‌های ناممکن را به رویش می‌گشاید. ناممکن بودن فرم، معنا، بیان، قطعیت‌ها، وضوح، مطابقت و بازنمایی و ...

پی‌نوشت:

۱. Incomprehensibility

۲. The negation

۳. The Second world of images

۴. The evisceration، این واژه به معنای مثله شـدن نیـز به کار می‌رود. در نظر آدورنو واقعیت انضمامی در اثر هنری به نوعی مثله می‌شود و صورت انضمامی خود را از دست می‌دهد یا به عبارتی کژدیسه می‌گردد.

۵. The eclipse

۶. The concretion

شورش وانموده‌ها

خوانشی دلوزی از«یك و سه صندلی»، اثر جوزف کاسوت

د. محمد رحیمیان

جوزف کاسوت هنرمندی پست‌مدرن و مفهوم‌گرا است که فارغ از دغدغه‌ی سبک و فرم، از طریق تداعی‌های مفهومی، به تولید اثر هنری می‌پردازد. نمونه‌ای از هنرهای اجرایی وی که با تقلیل مادیت فرم‌گرای هنر، جنبه‌ی بیانگری و مفهومی را برجسته ساخته است، «یک و سه صندلی»، (۱۹۶۵) نام دارد. در این اثر، یک صندلی در کنار دیوار قرار داده‌شده است، در سمت چپ آن تصویر عکاسی‌شده‌ی صندلی و در سمت راست، نوشته‌ای نصب شده که تعریف صندلی به نقل از یک دایره‌المعارف است.

«یک و سه صندلی»، مخاطب را با گستره‌ای از بازنمایی و قلمروی از دلالت‌ها مواجه می‌سازد که در آن امرِ بازنمایی‌شده، تکثیر می‌شود و به حوزه‌ی تصویر و از آنجا به حیطه‌ی زبان گسترش می‌یابد. آنچه می‌بینیم امری واحد است که به سه شکل پدیدار شده است: صندلی واقعی پای دیوار، تصویر عکاسی‌شده‌ی آن و سوم تحقق زبانی صندلی. آنچه به عنوان امر واحد از آن نام می‌بریم همان ایده یا مفهوم ذهنی صندلی است که به وجوه متفاوتی تحقق بیرونی یافته است و در واقع می‌توان گفت اثر، تناظر امر ذهنی با وجوه بیرونی آن را به نمایش گذاشته است. از این منظر می‌توان «یک و سه صندلی» را در عین تناظر با جهان افلاطونی، گزاره‌ای دلوزی از فروپاشی آن نیز تلقی کرد. دو امر ناسازه‌نمایی که در عین ناهمخوانی، بر سطح یکدیگر قرار گرفته‌اند.

اگر عنوان را مکملی برای اثر در نظر بگیریم، این برداشت ناممکن نخواهد بود که «یک»، بر امر واحد به مثابه الگو و «سه صندلی» بر رونوشت‌های آن و مساهمت‌شان از ایده‌ی صندلی، دلالت کند. در این صورت خودِ صندلی به مثابه‌ی تخنه، رونوشت ایده‌ی صندلی و عکس آن نیز به مثابه روگرفت از این رونوشت، در جایگاهِ وانموده قرار می‌گیرد. در این مساهمت و مشابهت‌ها، لازم می‌آیدَ شرح زبانی صندلی، به دلیل شباهت مفهومی و عقلانی و نه تصویری، به ایده نزدیک‌تر از موارد تصویری باشد، در حالی که چنین نیست و این امر کلیت اثر را با ناسازه‌ای مواجه می‌کند که موجب فروپاشی ایده‌گرایی و به تبع آن شباهت‌محوری در بازنمایی افلاطونی می‌شود.

چنانچه با منطق افلاطونی به بررسی مناسبت میان عناصر موجود در اثر(صندلی، عکس و نوشته)، بپردازیم، شاهد نسبتی سلسله‌مراتبی میان عناصر حاضر در اثر خواهیم بود؛ به گونه‌ای که صندلی در نسبت با ایده‌ی آن، در جایگاه رونوشت قرار می‌گیرد. جایگاهی که آن را ملزم به تبعیت از ایده به مثابه‌ی یک الگو می‌نماید. این تبعیت که مبتنی بر مشابهت است، امری وجودشناختی برای رونوشت محسوب می‌شود. تا آنجا که در غیاب الگو، رونوشت فاقد موجودیت خواهد بود. در واقع رونوشت همواره در وضعیت مساهمت، در پایگانی فروتر قرار می‌گیرد و موجودیت‌اش از جانب الگو به آن تفویض می‌گردد. این نسبتِ رونوشت با الگو را فوکو به تأسی از دلوز، هم‌گونی می‌نامد که در مقابل آن، عکس، نوشته و هر امری که با رهایی از سیطره‌ی الگو، قادر به تکرار و تکثر خود باشد، هم‌سانی تلقی می‌شود. در تبیین افلاطونی، هر قدر از بهره‌مندی تصویر از مساهمت کاسته شود، مشابهت بیشتر رنگ خواهد باخت. هرچه این‌همانیِ تصویر به مخاطره افتد به همان نسبت هم با اضمحلال حیث وجودی آن، بر وانمودگی‌اش افزوده خواهد شد. بنابراین وانموده که چیزی نیست جز رونوشتی از یک رونوشت، در فروترین پایگانِ هرم وجودشناختی افلاطون، توهمی بیش نیست.

ژیل دلوز، با درک متفاوتی از مشابهت، تقابل ارزش‌محورِ الگو / رونوشت و رونوشت/ وانموده را بر هم می‌زند. در رویکرد او در حالی که رونوشت تصویری است بهره‌مند از شباهت، وانموده فاقد شباهت است و این تفاوتی ذاتی میان آن‌ها ایجاد می‌کند. وانموده برخلاف آنچه در ظاهر می‌نماید، یکسر متفاوت از الگو است. وانموده به جای تبلور شباهت، بی‌شباهتی را به امری درونی برای خود تبدیل می‌کند. بر این اساس وانموده دیگر در نسبتِ مشابهت با الگو یا رونوشتِ آن قرار نمی‌گیرد. دیگر مبنای وانموده نه مشابهت بلکه ناهمخوانی و تفاوت است.

الگوی صندلی خودِ آن است، همانگونه که الگوی تصویر کناریش نیز خود آن تصویر است. صندلی و عکس هیچ نسبتی جز مشابهت درونی‌شده‌شان، ندارند. هر دو به مثابه امری وانموده، از طریق ناهمخوانی و تفاوت، به عنوان دو امر مستقل از هم، در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. در واقع عکس از هرگونه ارجاع به صندلی بی‌نیاز است همانگونه که صندلی برای افشای خود، نیازی به تصویر ندارد. بنابراین تمایزی اساسی میان عناصرِ اثرِ مورد بحث برقرار می‌شود. تمایزی که در سمت راست تصویرِ مورد تأکید قرا گرفته است. تمایز میان صندلی در مقام یک واژه ـ که برهم‌تنیدگی دال و مدلول است ـ و

مصـداق بیرونی آن. شـیئی هم که تعریـف دایره‌المعارفی آن ارائه شـده اسـت نیز امری زبانی و وانموده است و جز شباهت درونی شده‌اش هیچ پیوند هستی‌شـناختی‌ای با دو وانموده‌ی دیگر ندارد. این وجه اثر نیز به جای تأکید بر شـباهت، تمایز و دیگربودگی را مد نظر دارد.

در جهان سلسـله‌مراتبی مشابهت و مسـاهمت، امر واحد به عنوان الگوی مسـلط بر جهان سـیطره دارد و هـر گونه گریز از این وحدت و هم‌پوشـانی، امری ناممکن است. همه‌ی عناصر این جهـان در کارِ همگرایـی و وحدتی اجتناب‌اپذیرنـد. همه‌ی امور متکثـر صرفاً نمودی از الگوی واحداند. در «یک و سـه صندلی»، صندلی واقعیتی اسـت در جهان، عکس ثبت لحظه‌ای از واقعیت است. زبان تجربه‌ی نحوی واقعیت است. علیرغم نقطه‌اشتراکی به نام صندلی در این بازیِ بازنمایانه، مخاطب با سـه صندلی مواجه اسـت. صندلی‌هایی که به دلیل واگرایی از یکدیگر، شباهت‌شـان را باید در تفاوت‌شـان جستجو کرد. تفاوت همان نیرویی است که از فروپاشـی اثر پیش‌گیری می‌کند. فروپاشـی برخاسته از تکثیر وانموده‌هـا در رئـوس مثلثی که مالامال از واگرایی اسـت. تکثیر هم‌زمان و متمایـزِ وانموده‌ها به صورت صندلی، عکس و واژه، در چشم‌انداز مخاطب، وی را با واقعیت‌های متکثر و چندگانه، مواجه می‌سازد تا تفاوت و تمایز را در پوشش هم‌سانی تجربه کند.

ژیل دلوز بر اسـاس جایگاه شـباهت و نتایج مترتب برآن، به بیـان دو رویکرد متفاوت نسـبت به جهان می‌پـردازد: رویکردی کـه می‌گوید: «تنها آنچه شـباهت دارد تفاوت خواهد داشـت»، از جایـگاه شـباهت بـه تفـاوت می‌اندیشـد و مرتبط بـا جهانِ رونوشـت‌ها و بازنمایی‌هاست. رویکرد دیگر که معتقد است: «تنها تفاوت‌ها می‌توانند به یکدیگر شـبیه باشند»، به شباهت به مثابه فرآورده‌ای ناهمخوان می‌اندیشـد و در واقع جهـان وانموده‌ها را تعریـف می‌کند. بر این اسـاس با دو جهان مواجـه خواهیم بود: نخست جهان شمایل‌ها که شـباهت محور است و دیگری جهان وانموده‌ها که تفاوت‌محور است. در این جهان شباهت عبارت است از تفاوت درونی‌شـده که با ارتقای جایـگاه وانموده‌ها موجودیت، تولید و تکثیر آن‌ها را به رسـمیت می‌شناسد. پذیرش اینچنینیِ وانموده‌هـا به نظرِ دلوز، تمایز را به جهان بازنمایی انتقال می‌دهد. همان تمایزی که در اثر هنری مورد بحث میان سه صندلی ایجاد شـده است. تمایزی که ساختار الگو محور و شمایلیِ افلاطونی را واسـازی کرده و وانموده‌ها را به شورش علیه اقتدار الگو و قدرت تفویض شده‌اش به رونوشت‌ها، فرا می‌خواند.

اجـرای جـوزف کاسـوت، نقطه‌ی تلاقـی وانموده‌هاسـت. وانموده‌هایـی کـه جهان مـا را برسـاخته‌اند و حقیقـت را معنا بخشیده‌اند. ما هنگامی که در برابر این وضعیت به مثابه اثر هنری، قرار می‌گیریم، به ادراک تازه‌ای از جهان دسـت می‌یابیم. ادراکی کـه حاصل نظرگاه‌های متکثر اسـت. در فزونی نظـرگاه، همواره یافتن نقطه‌ی تلاقی مصادف با فهم اثر هنری و بهره‌مندی از تأثیر عاطفی آن است.

پی‌نوشت:

۱. Ressemblance

۲. Similitude

سه شعر از

ناهید عرجونی

۱

باید گوزن می شدم
شاخ می کشیدم برای شانه های شهر
خودم را می‌رسـاندم به ارتفاع‌هایی که دسـت هیچ‌کس نمی‌رسد
رد می شدم از کناره ی پرتگاه ها
از مالروهایی که از دور دیده نمی شوند
گوزن می شدم و شب ها جایی برای خواب نداشتم
گوزن می شـدم و شب ها زنی را که دوست ندارد توی رختخواب بخوابد می آوردم کنار خودم
می گذاشتم گرم شود کنار تن ام
باید گوزن می شدم برای زنی
که فکر می کند
تنها چاره اش
گوزن شدن است

۲

از هر کجا که بیایی
به مرز می رسی
از مریوان و موهای خیس من
تا دکمه هایی که بسته ام
و باز نمی شود
سر صحبت ام
با سربازهایی که شب
خواب های درهم ستاره و زن را
پنهان می کنند توی پوتین هایشان
و صبح
سیگار ومرز را
با دلهره می کشانند به برج نگهبانی
نگاه کن
نشانه ام دودی است
که از انگشت اشاره ی سرباز مرده ای بلند می شود

۳

به بهانه‌های کوچک هم که شده
نام مرا ببر
به رهگذران بگو
هنوز نام این خیابان ناهید است
از بچه‌ها بپرس
بزرگ‌ترین رودخانه‌ی دنیا
بلندترین نقطه‌ی جهان
نزدیک‌ترین ستاره به ماه
بگو که ناهید است
به بهانه‌های کو چک تر هم
نگذار ازدحام و خستگی و لیست‌های خرید
مرا از یادت ببرد

سه‌شنبه‌ی خیس و اختلال در نظام دلالت

خوانش داستان سه‌شنبه‌ی خیس، اثر بیژن نجدی

(امر واقع داستانی در رویکرد لکانی)

د. محمد رحیمیان

کشمکش میان ملیحه و باد پاییزی کوچه، سرآغاز داستان سه‌شنبه‌ی خیس است. باد قصد دارد چادر و چتر ملیحه را برباید و او مقاومت می‌کند. این بخش هسته‌ی اصلی داستانی است که به شیوه‌ای غیرخطی یک روز از زندگی دختری عذب را روایت می‌کند که علیرغم آگاهی از تیرباران شدن پدرش در سال‌های پیش از انقلاب، روز آزادی زندانیان سیاسی در بحبوحه‌ی انقلاب ۵۷ به اوین مراجعه می‌کند و به طور ناخواسته با یک چترِ آبی برمی‌گردد.

در خوانشی پساساختارگرایانه و با رویکردِ لکانی به وجه زبانی داستان، می‌توان گفت چتر نماد احلیل و دال اعظم میل محسوب می‌شود. از آنجا که داستان مشحون از نشانه‌های سَیّالی است که هر یک در محور همنشینی و جانشینی نحوِ روایت، دلالت‌های گوناگونی را برمی‌تابند، زمینه‌ی مناسبی برای ظهور ضمیرناخودآگاهِ ملیحه فراهم شده است تا میلِ[1] فروخورده‌ی وی به عشق‌ورزی با یک مرد، بروز یابد. این میلِ که بنا به رهیافت فرویدی انگاره‌ی دوران کودکی است، دائماً در زندگی ملیحه حضور دارد. «در تمام آن سال‌ها، هر بار ملیحه فرصت پیدا می‌کرد، پیراهن را برمی‌داشت، به آن نفتالین می‌زد و دوباره آویزانش می‌کرد. درست روی همان گیره جارختی و کنار همان شال بلند که حالا سیاوش در سفیدیِ آن به او نزدیک می‌شد». شال سفید سیاوش(پدر ملیحه) تداعی وی و خود او هم تداعی یک مرد در حیات روانی ملیحه است. این تداعیِ روانشناختی که همان جابه‌جایی[2] در تحلیل فرویدی رؤیاست، در رهیافت زبان‌شناختی سوسور، محور جانشینی نامیده می‌شود و یاکوبسن و لکان از آن به استعاره[3] یاد می‌کنند. بنا به تشابه و رابطه‌ی متداعی نشانه‌ها در محور جانشینی، میل نهفته‌ی ملیحه در غیابِ پدر به شال سفید و از آنجا به امیرحسین و نهایتاً به چتر آبی که متعلّق به مادر امیر حسین است، انتقال می‌یابد.

«خانم، چتر را مثل عصا و پاهایش جلو برد ... خانم، روی دست‌های ملیحه ریخته شد و قبل از بغل کردنِ امیرحسین، چتر را به ملیحه داد ... و صورتش را به یقه‌ی باز و پوست گردن امیرحسین مالید ... آن‌ها همدیگر را بغل کردند و روی یکی از روزهای آخر پاییز ۱۳۵۷ غلت زدند و دور شدند». از آنجا که به لحاظ روایت‌شناختی ملیحه در داستان، نقش کانونی‌گر[4] را دارد، نگاه او روی یقه‌ی باز و پوست گردن امیرحسین متمرکز می‌شود و میل وی در مصداقی که در برابرش قرار گرفته تجلی می‌یابد. واژه‌های مالیدن، بغل کردن و غلطیدن، تپق‌های فرویدی نگاه ملیحه هستند که ضمیر ناخودآگاه او را بروز می‌دهند.

لکان در رهیافت پساساختارگرایانه‌ی خود، وجه تازه‌ای از ضمیر ناخودآگاه را کشف می‌کند. به این معنی که به نظر وی ضمیرناخودآگاه نه تنها ساختاری شبیه به ساختار زبان دارد، بلکه از زبان به وجود می‌آید. وی با اتکا به نظریه‌ی سوسور مبنی بر پیوند قراردادی میان دال و مدلول و رابطه‌ی تجربه با زبان، به این نتیجه می‌رسد که توده‌ی بی‌شکلِ تجربه یا اندیشه در حرکت از ضمیرناخودآگاه به سمت خودآگاهی، از طریق واژگان و در نظمی زبانی و نحوی قوام می‌یابد. همچنان که در سه‌شنبه‌ی خیس ضمیر ناخودآگاهِ ملیحه به ساختاری زبانی تبدیل می‌شود و دال‌ها در کارکردهای مجازی و استعاری خود از طریق مجاورت و مشابهت، به مدلول‌های متغیّر و سرگشته بدل می‌شوند. این ساختار زبانی، وضعیتی متناظر با ضمیرناخودآگاه ملیحه است که نه توده‌وارگی پیشازبانی میل سرکوب‌شده‌اش مبنی بر همآغوشی با یک مرد را دارد و نه از همخوانی یک‌به‌یک میان دال و مدلول پیروی می‌کند. عدم مطابقت دال‌ها با مدلول‌های قراردادی و دلالت چندگانه‌ی آن‌ها، حاصل ناهمخوانی میل و زبان است که به زعم لکان، براساس این ناهمخوانی، ضمیرناخودآگاه که در واقع همان میل است، از طریق زبانْ ساختار می‌یابد و زمینه‌ی بروز پیدا می‌کند. مطابق همین رویکرد، ضمیر ناخودآگاهِ ملیحه که ریشه در میل و نیازهای روانی ارضا نشده‌ی وی دارد، تحقق زبانی می‌یابند. در این نوع از تحققِ میل، واژه‌ها معنای واحدی ندارند و صنایع بدیعی در معنای یاکوبسنی و لکانی آن، موجب سیلان دال‌ها می‌شوند. «ملیحه زیر چتر آبی و در چادری که روی سرتاسر لاغریش ریخته شده بود، از کوچه‌ای می‌گذشت که همان پیچ و خم خواب‌ها و کابوس او را داشت. باران با صدای ناودان و چتر و آسفالت، می‌بارید. پشت پنجره‌های دو طرف کوچه، پرده‌ای از گرمای بخاری‌ها آویزان بود». پنجره‌های پوشیده با بخار، خلوتی را برای ملیحه مهیا کرده‌اند تا در پس‌کوچه‌های ناخودآگاه خویش، پرسه‌ای بزند و امر واقع[5] بر او نمایان شود.

لکان از طریق تبیین رابطه‌ی میل با نظام دلالت، می‌کوشد مفهوم امر واقع را توضیح دهد. به نظر او امر واقع بنیان کارکرد زبان است و فراتر از اصرار نشانه‌ها برای دلالت بر یک امر واحد قرار می‌گیرد. در کنار این واقعیت که شبکه‌ای از نشانه‌ها انسان را دربرگرفته‌اند، تداخل‌ها و تپش‌های میل هم وجود دارد. در رویکردی لکانی، میل که تعیین‌کننده‌ی انسان است از تصلب منطقی دلالت فراتر می‌رود و چنانچه در نظام و شبکه‌ی نشانه‌ها تداخل کند، واجدِ امر واقع خواهد بود. نکته‌ی مهم تئوری لکان، تعیین جایگاه مصداق‌های بیرونی امیال انسانی در پیوند میان میل و نظام نشانه‌هاست. هرگاه میل انسانی در نظام نشانه‌های

پیرامونی انسان تداخل کند، بر مصداق‌هایی پرتو می‌افکند و موجب تجلی امر واقع می‌شود.

ملیحه که در جایگاه انسانی خود از طریق میل تعین یافته است، با نشانه‌های چتر، باد، کوچه، چادر و غیره، احاطه شده است. با تداخل میل‌اش در این نظام نشانه‌ای مصداقی از امر واقع بر او پدیدار می‌شود. وی در واقع یک روز اروتیک و عاشقانه را تجربه می‌کند: «ملیحه، سرش را تا چشم‌های آرایش‌نکرده‌اش در چادر فرو برده بود و کنار نفس‌نفس کشیدن و صدای پاشنه‌ی کفش‌هایش تقریباً می‌دوید. پاییز خود را به آبی چتر می‌زد، چادر را از تن ملیحه دور می‌کرد و چتر را از دست‌های او می‌کشید. پیراهن نفتالین‌زده و اطونشده‌ی ملیحه از چادر بیرون زده، پر از برگ نارنج بود و باران و بوی نفتالین بر پوستِ بیست‌وچهارساله‌ی او می‌رسید، پوستی که کف دست هیچ مردی، هرگز روی آن راه نرفته بود... ملیحه دسته‌ی چتر را ول کرد... تکه‌ای از آبی خیسش جر خورد... باران مثل خون از زخم‌های چتر می‌ریخت... فقط خاطره‌ای دور و کمی گرم از کف دست ملیحه، هنوز در چتر بود... خاطره‌ای که صبح همان روز از پشت درهای بزرگ زندان اوین بیرون آمده بود...». امر واقع برای ملیحه میل به هم‌آغوشی با امیرحسین و ازله‌ی بکارت‌اش است. اما این رویداد به مثابه‌ی یک میل، مصداق خود را در واژه‌هایی می‌یابد که ارجاع آشکاری به آن میلِ نهفته و اقناع نشده ندارند. واژه‌هایی از قبیل دسته‌ی چتر، آبی خیس، جرِ خوردن و خون. در دیدگاه لکان امر واقع لزوماً با واژه‌هایی که برای توصیف آن به کار می‌رود متفاوت است و مصداق امیال هرگز همان چیزی نیست که آدمی آرزویش را دارد.

چتر آبی و سایر نشانه‌ها با اختلالی که میل ملیحه در نظام دلالتِ زبانی پدید می‌آورد، در دو فاز موازی، در محورهای جانشینی و هم‌نشینی، سیلان می‌یابند و با دلالتی متغیر، ساختاری از ضمیرناخودآگاه شخصیت اول داستان را شکل می‌دهند. به گونه‌ای که همان چتری که دلالت استعاری به فالوس دارد در محور هم‌نشینی و با دلالتی مجازی، می‌تواند دالی برای مهبل باشد.

داستان سه‌شنبه‌ی خیس، بیش از آن که رؤیایی فرویدی یا قصه‌ی رئالیستی رنج‌های شخصیت اصلی داستان باشد، امری زبانی است که موجب تحقق امر واقع در معنای لکانی آن و ظهور ضمیرناخودآگاه ملیحه می‌شود. تن ملیحه و اشیاء پیرامونی او با قرار گرفتن در نظام نشانه‌ها، نقش اصلی را برای بروز زندگی ذهنی و شکل‌گیری تجربه‌ی دلخواه و میل‌محور او، بر عهده گرفته‌اند.

پی‌نوشت:

۱. Desire

۲. Displacement

۳. Metaphr

۴. Focaliser در این شیوه‌ی روایی، زاویه دید داستان اول‌شخص نیست اما خواننده در حالی که شرح رویدادها را از زبان راوی دیگری می‌شنود، همان رویدادها را از چشم شخصیت اصلی داستان می‌بیند.

۵. یکی از مفاهیم لکانی در تحلیل روان‌شناختی اوست.

سه‌شنبه‌ی خیس

بیژن نجدی

سه شنبه خیس بود. ملیحه زیر چتر آبی و در چادری که روی سرتاسر لاغریش ریخته شده بود، از کوچه ای می‌گذشت که همان پیچ وخم خواب‌ها و کابوس او را داشت. باران با صدای ناودان و چتر و آسفالت، می‌بارید. پشت پنجره های دو طرفِ کوچه، پرده ای از گرمای بخاری‌ها آویزان بود و هوا بوی هیزم و نفت سوخته می‌داد.

ملیحه سرش را تا چشم‌های آرایش نکرده اش در چادر فرو برده بود و کنار نفس نفس کشیدن و صدای پاشنه ی کفش‌هایش تقریباً می‌دوید. پاییز خودش را به آبیِ چتر می‌زد، چادر را از تن ملیحه دور می‌کرد و چتر را از دست‌های او می‌کشید. پیراهن نفتالین‌زده و اطو نشده ی ملیحه از چادر بیرون زده، پر از برگ نارنج بود و باران و بوی نفتالین بر پوست بیست وچهار ساله ی او می‌رسید، پوستی که کف دست هیچ مردی، هرگز روی آن راه نرفته بود. اگر کسی بخار چسبیده به یکی از پنجره ها را پاک می‌کرد، می‌توانست زنی را ببیند که گوشه ی چادرش را با دندان‌هایش گرفته و نمی‌داند که با یک چتر وارونه چه باید کرد. این بود که ملیحه دسته ی چتر را ول کرد و با هر دو دست، چادر دور شده از تن اش را قاپید و خودش را در آن فرو برد. باد، چتر را به طرف دیوار پرت کرد، آن را روی آسفالت انداخت و آن‌قدر با خودش برد تا به تیر چراغ زد. چند تا از فنرهای چتر شکست، تکه ای از آبی خیس اش جر خورد. از تیر چراغ به طرف یکی از درختانِ تهِ کوچه رفت. صدای پاره شدن پارچه و شکستن استخوان‌های چتر، پنجره به پنجره دور شد. از لنگه های بازِ درِ یکی از خانه ها سگی پاکوتاه بیرون آمد. دنبال چتر دوید و پارس کرد. باران مثل خون از زخم‌های چتر می‌ریخت. چتر به تنه ی درخت کوبیده شد و همان‌جا، زیر دست و پای پاییز، بی‌رمق دور از شباهت اش به یک چتر باز شده و آبی افتاد. سگ چتر را دور زد. باز هم چندبار پارس کرد و ساکت شد. برگشت. هر سه‌چهار قدم یک‌بار، سرش را بر می گرداند و چتر را نگاه می‌کرد. حتا یکی از پنجره ها باز نشد. هیچ‌کس بخار پنجره ای را پاک نکرد. چتر صدای مچاله شدن فنرهایش را نمی شنید. داشت می مرد و دیگر نمی توانست هیچ بارانی را به یاد آورد. فقط خاطره ای دور و کمی گرم از کف دست ملیحه، هنوز در چتر بود که آن‌هم آرام، آهسته، آهسته و آرام، آرام و آهسته فراموش می‌شد، خاطره ای که صبح همان روز از پشت درهای بزرگ زندان اوین بیرون آمده بود. آن‌روز یکی از دست های خانمی که زیر چشم‌هایش پیله آورده بود و صورت بند نینداخته اش با بی‌رحمی او را پیرتر از خودش نشان می‌داد، با کک‌مکی که فقط روی پوست سیب می‌توان آن‌را پیدا کرد، دسته ی چتر را مشت کرده بود و آبیِ بلندی از لای انگشتانش می‌ریخت.

عده ای چند خبرنگار را دور کرده بودند: یعنی امروز واقعاً همه را آزاد می‌کنند؟

- بله... آن‌ها مجبورند.

خانم یکی از شانه هایش را به نرده ی یخ‌کرده ی بینِ زندان و مردم، تکیه داده بود و چند نرده آن‌طرف‌تر، ملیحه چشم از درِ فلزی که صبح روی لبه ی بالای آن، سفیدک زده بود برنمی‌داشت. گروهبانی، خبرنگارها را از پله های کنار نرده، پایین می‌آورد. از دور صدای نفس کشیدن تهران به گوش می‌رسید.

عده ای به چشم‌شان دست می‌کشیدند، انگار در هوایی پر از کفِ صابون به تپه های اطراف و سیم‌های خاردار، خیره شده بودند.

ملیحه با دیدن عکاس‌ها، دست‌اش را روی صورت اش گذاشت و فلاش، مهتابی روی مهتابی، روشن شد، خاموش شد...

فردای آن‌روز، صورت خانم کمی دورتر از ملیحه در صفحه ی اول روزنامه ای بود و در روزنامه ای دیگر، عکس بزرگی از درهای زندان اوین چاپ شده بود که با صدای کنار رفتن سال‌های ۱۳۲۴ تا ۱۳۵۷ باز می‌شد.

مردم هجوم بردند. ملیحه، صورت به صورت، سرش را می‌چرخاند. در سرمای اطرافش که حالا، خالی از صبح بود، بین آن‌همه چشم‌های عادت‌کرده به دیوار، دمپایی، میله های

تخت‌خـواب و شـمردن پایـان ناپذیر موزاییک و روزهای سـال، نمی‌توانسـت سـیاوش را پیدا کند. (هفت سـال پیش، سیاوش ریحانی، پدر ملیحه، پشـت انبار سـیب زمینی زنـدان، به تیرک چوبی بسـته و تیرباران شـده بود،البته بعد شـیلنگ آب را روی تیرک گرفته و آن را شسـته بودند، البته باران نگذاشـته بود که خـون، روی علف‌های کنارِ تیرک، پینه ببندد) البته ملیحه از این طرف نرده ها نمی‌توانسـتَ انبار سیب زمینی را ببیند، همان‌طور که علف را، همان‌طور که هنوز چتر را ندیده بود.

خانم، چتر را مثل عصا و پاهایش جلو برد. از پله های سیمانی بـالا رفت و پیـش از آن‌که به گریـه بیفتد داد زد: امیرحسـین، امیرحسین، من این‌جام.

مرد جوانی که سبیلش تازه به سیاهی زده بود، لای زن‌ها راه باز می‌کرد. خانم به همان پله ای رسـید که ملیحه ایسـتاده بود. مرد جوان شـانه های مردم را مثل آب کنار می‌زد و با دست های درازشده اش جلو می‌آمد.

– امیرحسین...

خانـم از پلـه ای پایین رفـت. یک طرف چـادرش که روی سیمان کشیده می‌شد، به پاهایش پیچید. سکندری خورد. ملیحه خودش را به طرف او پرت کرد و زیر بغلش را گرفت. امیرحسـین فریاد کشید: مواظب باشین مادر...

خانم، روی دسـت‌های ملیحه ریخته شد و قبل از بغل کردن امیرحسین، چتر را به ملیحه داد و گفت: یه دقه اینو نگه‌دار ننه...

و صورتش را به یقه ی باز پیراهن و پوست گردن امیرحسین مالید که هنـوز بوی پتوهای اَوین مـی‌داد. آن‌ها هم‌دیگر را بغل کردنـد و روی یکـی از روزهای آخر پاییز ۱۳۵۷ غلت زدند و دور شـدند. بی‌آن‌که کسی صدای ملیحه را بشنود که می‌گفت: خانم، چتر شما، خانم... چتر...

گروهبانی در بلندگوی دسـتی می‌گفت: لطفاً سـوار شـین، بفرمایید طرف اتوبوس، تندتر آقا...

ملیحه از مردم می‌پرسید: پس بقیه کو؟

چتر را روی سینه اش گرفته بود و به هر مرد و زنِ دمِ دستش می‌گفت: بقیه... بقیه کجان؟

آن‌قدر که بالاخره مجبور شد شانه ی همان گروهبان را تکان دهد و بپرسد: دیگه نیس؟ همین...؟

ژاندارم، سرش را به طرف زندان برگرداند.

این‌طـرف درِ بـزرگ اوین، کـه مثل زخمی کهنـه، زخمی خشـک، زخمی کَه خون‌ریزی‌اش بند آمده باشد باز بود، سیاوش روی غرور پیر شده ی پاهایش ایستاده، همان شال سفید و بلندی را به گردن داشت که سال‌ها پیش، شب دست‌گیر شدن، آن را از جارختی چوبی و کنار پیراهن ملیحه برداشته بود.

در تمام آن سال‌ها، هر بار ملیحه فرصت پیدا می‌کرد، پیراهن را برمی‌داشـت، به آن نفتالین می‌زد و دوبـاره آویزانش می‌کرد، درسـت روی همان گیره‌ی جا رختی و کنار همان شـال بلند که حالا سـیاوش در سـفیدی آن به او نزدیک می‌شد. آهسته گفت: سلام پدر.

می‌دانست برای دست زدن به صورت پدرش باید از فاصله ی دور و دراز بین واقعیت تا رؤیا بگذرد.

اتوبوس رفته بود. دو سه نفر کمک کردند تا ملیحه پشت سرِ پدرش، سوار مینی‌بوس شود که راننده اش در آیینه به چشم‌های ملیحه خیره شده بود و نمی‌توانست بفهمد که مسافرش می‌خواهد گریه کند، یا قبلاً گریسـته اسـت. همین‌که استارت زد، تپه های اویـن تکان خورد. برج نگهبانی با آن نورافکن خاموش، دور شـد، همه ی درخت‌ها پا به پای مینی‌بوس راه افتادند. ردیفی از سـیم خـاردار روی دایره‌ای چرخیـد و تیزی‌هایش در قطره های بارانی کـه نمی‌بارید و ملیحه خیال می‌کرد که می‌بارد، فرو رفت. راننده، مینی‌بوس را روی سرازیری انداخت. شیشه ی کنار صورت ملیحه از تپه ها و برج و سیم خاردار خالی شد.

– تموم شد پدر.

– چی تموم شد؟

– حالا به دیوارهایی می‌رسیم که مردم روی آن خیلی چیزها نوشته اند...

– دیوار... دیوار، دیوار

پدر، سرش را پایین انداخته بود و ناخن‌هایش را نگاه می‌کرد. ملیحه تا پل تجریش ساکت ماند.

– سیگار می‌کشید؟

روی پل، مینی‌بوس از کنار تانکی گذشـت که سـربازی روی کلاهک آن نشسـته بود و سیگار می‌کشید. راننده یک مشت دود را دید که بدون بوی توتون با صدای سـرفه ی مسافرش، آینه ی مینی‌بوس را پر کرده اسـت. کنار آینه سـاختمان بلندی در آتش می‌سـوخت. صدای شـلیک می‌آمد. ملیحه از پدرش خواست که عینک بزند و به تکه های شکسـته ی نئونی که از کلمات «بانک صادرات» روی پیاده رو می‌ریخت، نگاه کند.

– لطفاً نگه دارید.

آن‌ها پیاده شدند و راننده نتوانست برای چیزی که از اتومبیل بیرون می‌رفت، کلمه ای بهتـر از تنهایی پیدا کند، همان‌طور که مردم پیاده رو نتوانستند بفهمند که مردی بی آن‌که وجود داشته باشد، بازو به بازوی زنی، از کنارشان می‌گذرد.

– خسته شدین پدر؟

– خیلی مونده؟

– دیگه داریم می‌رسیم.

– محله ی خودمون بهتر نبود؟

– بعد از مادر... (شما هم که نبودین) دیگه نمی‌شد اون اتاق‌ها را تحمل کرد، با خرت و پرت‌های مامان نمی‌دونسـتم چکار کنم، صدای سـرفه هاش بعد از چِلُم هـم از خانه بیرون نرفته بود، این بود که آمدم این‌جا، حالا می‌رسیم، اولش پدربزرگ نمی‌ذاشت بعد گفت: «هرجور راحت‌تری»... مامان؟ دکترها گفته بودن گواتره...

– گواتر نه، غمباد.

– گواتر همان غمباده دیگه پدر.

– نه.

ملیحه کنار دری ایسـتاد. چقدر برای پیـدا کردن کلید، این جیب آن جیب کرد. می‌دانسـت همین کـه در را باز کند، باز هم بایـد از کنار لباس‌هـای افتاده روی زمیـن، از روی روزنامه های پخش و پلا، از کنار تصویر خودش درآینه، و زیرسـیگاری‌های پر از ته سـیگار بگذرد و زیر قاب کوچک چسبیده به دیوار بنشیند، همان قاب قدیمی که روی آن نوشته شده بود «در من غروب کن ای آفتـاب پیـر». کلید را چرخاند و رفت تـوی حیاط. چتر را باز

کرد و از این طرف پارچی آبی به آسمان نگاه کرد، آن‌قدر آسمان پایین آمده بود که ملیحه می‌توانست یک مشت از آن بردارد و بو کند. با چتر به اتاق رفت. پرده همان‌قدر آبی شد که آینه. بی‌آن‌که چتـر را ببندد، آن را روی میز گذاشـت. آن طرف میز، پارچ آب، بدون یک قطره آب، پر از آب بود.

ملیحـه شـال گردن پـدرش را گرفت و آن را کنـار پیراهن خـودش آویزان کرد. حالا روی جارختیِ چوبی، آسـتینی از او به شانه ی سیاوش چسبیده بود. حالا بویَ انبار سیب زمینیِ اوین و نفتالینِ یک پیراهن زنانه، قاطی هم شـده بود. ملیحه گفَت: شما کمی دَراز بکشین، من هم سماور را روشن می‌کنم، بعد می‌شینیم حرف می‌زنیم.

بیرون از پنجره، بارانی که پاییز برای باریدنش، از صبح تا آن لحظه، این‌دست آن‌دست کرده بود، بالاخره بارید. ملیحه رادیو را روشـن کرد. روزنامه های چند روز گذشـته را روی میز گذاشت. پیراهنش را عوض کرد و گفت: خودتونو سـرگرم کنین تا من برم دنبال پدربزرگ.

و در سـه شنبه ای خیس، زیر چتر آبی و در چادری که روی سرتاسـر لاغری‌اش ریخته شـده بود از خانه بیرون رفت. باران با صـدای پارچه روی چتر می‌باریـد. پاییز، خودش را به آبی می‌زد. چادر را از تن ملیحه دور می‌کرد و چتر را از دسـتش می‌کشید و او که نمی‌توانسـت هم چتر و هم چادر را نگه دارد و نمی‌خواست هیچ‌کس مگر پدربـزرگ، او را در پیرهنی پر از برگ نارنج ببیند، دسته ی چتر را ول کرد. ته کوچه سوار تاکسی شد و تا رسیدن به خانه ی پدربزرگ، به آژیر اتومبیل‌هایی گوش داد که در سرتاسـر تهران شـنیده می‌شد بی آن که صدای شکسـتن چتری شنیده شـود. همین‌که پدر بزرگ، در را باز کرد، ملیحه احساس کرد که صدای آژیر تمام شده و در دنیا چیزی به نام لب‌خند وجود دارد.

- سلام.

پـدر بزرگ با لب‌خند گفت: سـلام و زهرمار، از صبح تا حالا منتظرت بودم...

ملیحه به طرف آینه رفت و موهایش را با حوله خشـک کرد. آن‌را شانه کرد و خودش را هفت سال جوان‌تر به سینه ی پیرمرد چسباند.

- همه رو آزاد کردن پدربزرگ، همه رو...
- می‌دونم، یه ساعت پیش BBC گفت.
- ولی من خودشونو دیدم، دیدمشون.
- کجا؟
- دم در اوین.
- اونَجا چکار می‌کردی؟
- چکار می‌کردم؟ رفتم دنبال...
- بشین ملیحه، یه دقه بشین.
- غلغله بود، خبرنگارا، عکاسا.
- گفتم بشین ملیحه...

ملیحه روی زمین نشست. موهایش را از پیشانی اش کنار زد. دست‌اش را روی پیراهن اش کشید.

- چه اشتباهی... این‌همه سال سیاه پوشیدم.

پدر بزرگ صورتش را برگرداند:

- خودتو گول نزن ملیحه...

در اتاق راه رفت.

- به این صندلی دست بزن، دستت و بکش روش، یالا، کسی روش نشسته؟ نه... روی اون تخت‌خواب رو نگاه کن... کسی روش خوابیده؟ هیچ‌کس نیس ملیحه... همه مردن... مادرت، سیاوش...

ملیحه گفت: فرق می‌کنه، مـادر رو ما خودمون دفن کردیم، مگه نه؟ دیدیم که شسـتنش، مگه نه؟ اما اون سال کسی سیاوش رو به شـما نشـون داد؟ زنده ش رو...؟ مـرده ش رو...؟ توی این سال‌ها کسـی قبری، چیزی، سـنگ قبری، هیچ‌چی به ما نشون نداد.

پدربزرگ گفت: برو اون قرص والیوم منو بیار، رو یخچاله...

بعـد از والیوم، پدربزرگ، بعد از لیـوان آب، پدربزرگ، بعد از سـرمایی که در گلویش پایین می‌رفت، پدربزرگ گفت: واقعیت اینه که اون مرده.

ملیحه گفت: واقعیت اینه که من امروز اون‌جا بودم...

- که چی؟

نمی‌دونـم، فقط با همین چشـمهام دیدم که مـردم بچه ها شـونو، شوهراشـونو بغل کردن و رفته ن... بعد من دست‌هامو باز کردم، دنبال یه کسی بودم، یه چیزی... دیدم یه چتر توی دستمه، اونـو بغلش کـردم، یه رؤیا رو که آبی بـود، اون خیلی آبی بود، با خودم بردمش خونه، ما با هم حرف زدیم...

- پـس تو حالا یـه چتر داری کـه هم واقعیتِ توسـت، هم رؤیاس...

- نه... یه سـاعت پیش که از خونه می‌اومدم، بیرون بدطوری بارون می‌بارید، چتر وارونه شده بود، من هم ولش کردم.

- چرا؟

- واسـه این‌که اون واقعاً یه چتر بـود، می‌فهمین پدربزرگ؟ دوباره شده بود یه چتر.

تمـام تـلاش ملیحه برای پنهان کردن گریـه ای که باران به باران با او تا خانه ی پدربزرگ آمده بود حالا تمام شد.

- من باید برم... می‌خوام برگردم خونه...

پدربزرگ لباس پوشید.

- پاشو بریم.

آن‌ها در تهرانی که سـه شنبه ی فراموش شده ای داشت، از خیابان‌هایی گذشـتند که به خاطر اعتصاب‌ها، گاهی برق داشت، گاهی نه. گاهـی تاریک بود، گاهی هم به اندازه ی یک تیر چراغ، روشن، این بود که ملیحه و پدربزرگ، نتوانستند نعش چتر را زیر هیچ کدام از درختان کوچه پیدا کنند. حالا چتر هم یک سیاوش شده بود.

کارگەی چیرۆک

کۆمەڵێک مینیماڵی کارگایی لەژێر چاوەدێری ڕەحیم عەبدولڕەحیمزادە | ٨٢
پێنج کورتیلە چیرۆک/ ڕەحیم عەبدولڕەحیمزادە | ٩٠
چوار مینیماڵ/ فریا یوونسی | ٩٢
کارمەند/ ئەنوەر عەرەب | ٩٤

بێکار

ناسرفەتحی

دوو ـ سێ بەیانییە ئەو ژنەی دراوسێمان نابینم لەسەر کار بگەڕێتەوە ماڵێ؛ پێ دەچێ کەوتبێتە سوڕی مانگانەوە.

هەڕەشە

ناسرفەتحی

نەهێنییەک دەدرکێنم، نەگاتەوە بابم. بابم چوار ژنی هێناوە؛ یەکیانی لە حەمامدا سووتاندووە، یەکیانی بە چەقۆ کوشتووە و، یەکیشیانی لەجێدا خنکاندووە. بەدایکیشمی دەگوت: تۆ هێشتا منت نەناسیوە!

کا نوقتە

ناسرفەتحی

بە دەستێک دەستی کچە گەورەکەم گرتبوو و کوڕە چکۆلەکەشم بە باوەشەوە بوو و لەگەڵ مێردەکەم دەچووین لە بازاڕ جلووبەرگی جەژنیان بۆ بکڕین. مێردەکەم وەک هەمیشە سەت شەقاو لە پێشمانەوە دەڕۆی. لەپڕ بریسکەیەک لە تیغەرەی پشتمڕا هات و لایەکی سەرمی سڕ کرد. بۆ ئەوەی کوڕە چکۆلەکەم لە دەست بەرنەبێتەوە هەردووک چۆکم دادا و بە ئەسپایی بەلای ڕاست دا خۆم خست. مێردەکەم سەت شەقاوی دیکەش دوور کەوتبووەوە. کچەکەم وەک شێتی لێ هاتبوو و بە گریانەوە هەر بە دەورمدا هەڵدەسووڕا. مێردەکەم سەت شەقاوی دیکەش دوورکەوتبووەوە. کوڕە چکۆلەکەم یەک بەخۆی دەگریا و خەڵکیش بەپەلەپەل لە دوور و نزیکەوە بەهەڵاتن دەهاتن بۆلامان. مێردەکەم سەت شەقاوی دیکەش دوور کەوتبووەوە. پیاوێک کوڕەکەمی هەڵگرتبووەوە و هەرچی دەکرد پێ ژیر نەدەبووەوە. لەنێوگەڵ و نێولینگی خەڵکەوە چاوم لێبوو مێردەکەم سەت شقاوی دیکەشمان لێ دوور کەوتبووەوە. پیاوەکانی دیکە سەریان لێ شێوابوو و هاواریان دەکرد: ژن ژن ژن، ژنێک بێنن ئەو عافرەتە هەڵگرێتەوە. مێردەکەم سەت شەقاوی دیکەش دوور کەوتبووەوە. کچەکەم خۆی بەسەردادابووم و دەگریا و کەس نەبوو دەستی بگرێ و واوەی بەرێ. مێردەکەم سەت شەقاوی دیکەش دوور کەوتبووەوە. دووکتوور پێی گوتبووم: ئەگەر ئەمجارە وات لێهاتەوە قامکەکانی دەست و لاقت بە ئەسپایی و لەسەریەک لەسەریەک بجووڵێنە، بۆ ئەوەی خوێنت بگەڕێ و سەکتەی مەغزی لێت نەدا. وردە وردە کە هێزم دەهاتەوە بەرخۆم و خەڵکمان زیاتر لێ کۆ دەبووەوە، ژنێک هات و پیلی گرتم و هەڵیستاندمەوە سەرپێ. مێردەکەم سەت شەقاوی دیکەشمان لێ دوور کەوتبووەوە و بەقت نوقتەیەکی لێ هاتبووەوە؛ نوقتە سەری خەت.

(.....)

شانازجەوانشیر

مامم بە چەقۆکەی باپیرەم باوکمی کوشت ، بەڵام دوایە کە چاوی بە فرمێسکەکانی دایکم کەوت لەوە زیاتر بەرگەی نەگرت، لە سەر دەستی ڕیش سپی و گەورەکانی خێڵەکەمان دایکمی حەڵاڵ کرد . ئەمجار مامم وەک چۆن ئامۆژنمی بانگ دەکرد دایکشمی بانگ کرد ، بەڵام من هەر بێ باوک مامەوە هەتا ئێستا ..

بەتەمەن بوونێکی لە ناکاو

شانازجەوانشیر

ئەوە یەکەم جارە کە بەم شێوەیە
لە گەڵ پیاوێک دا ئاوێتە دەبم
هەرچەن کە قەرار بوو
هەموو شت هەر بە
تەنیا ماچ بێ بەڵام
ئەو خەریکە لە
بەڵێنە کەی
خۆی لادەدا
، هەتا
د یم

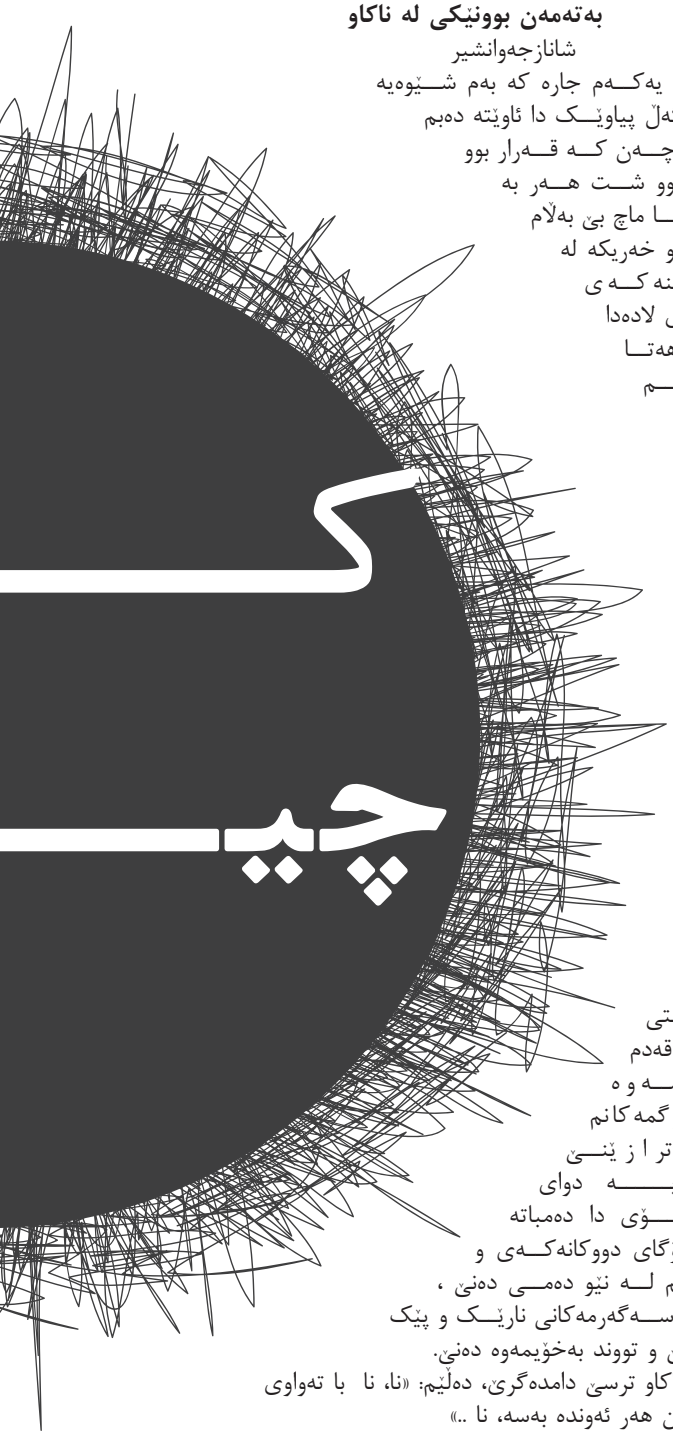

دەستی
لە قەدم
کە مە و ە
دووگمەکانم
د ە ت ر ا ز ێ ن ێ
و بە دوای
خۆی دا دەمباتە
کۆگای دووکانەکەی و
دەمم لە نێو دەمی دەنێ ،
هەناسەگەرمەکانی نارێک و پێک
دەبێ و تووند بەخۆیمەوە دەنێ.
لە ناکاو ترسێ دامدەگرێ، دەڵێم: «نا، نا با تەواوی
کەین هەر ئەوندە بەسە، نا ..»
بەڵام ئەو بەم قسەیەم بە تین تر لە دوایی ماچم دەکات و
لێوەکانی بۆ بناملم دەبات، خەرمە خرمی گوارە زێوەکانم

ـــارگەی ـــڕۆک

چـــــەشنی مووســـیقایەکی خۆش لە گوێمدا دەزرینگێتـــەوە، مووســـیقایەک کە ئاوێتەی خـۆیـــم دەکات و هـــەرچی ترس و گومانە لە بیرم دەباتەوە، سەرخۆشی خرمـــە خرم و ملچە ملچی لێوەکانـــی لە گەڵی دەخزێمە نێو بووکەشووشـــە لە مۆدکەوتووەکانی کۆگاکە و کاتێ بە خۆمدا دێمـــەوە لە تەواوی ئەو کچانەی کە دەیانناســـم بە تەمەن تر بووم ئەونده کە خۆشـــم خۆم ناناسمەوە!.

کورتیلە

چیرۆکی(کامەرانی)

هێمن ئەمینی

-ئەردەشێر؟ئەردەشێر؟!

-ئا؟...چەیژی؟

-هۆشت بێ،پیاگێک هات.

-باشە باوە...وتم داخۆم چە ئەیژێ!

لێی نزیک بووەوە و هەردووکیان بە تەنیشت یەکەوە ڕاوەستان.

-ئەردەشێر؟...ئەردەشێر؟!

-کوڕە ئەردەشیر،ئەردەشیر...چەن دەحە بێژم بە تۆ،ها؟ چەو؟!

-ئەیژم من دانیشم تۆ بە پاوۆ بوێسی؟

-ئەرێ باوکە،ئەرێ...تۆ ناموس ئەونە قسە مەکە با نەزانن پێمان. دانیشت و پاڵی داوۆ بە دیوارەکە.

-ئەی خوا غەزەبت لێگرێ.تواشـــاکە، تواشاکە هەر کیفەکەی بە قەو خوێن دیەی من ئەوێ.

-باشە باوکە،ئەوە چەس؟ئیمڕۆ بۆ چە وات لێهاتگە؟هەر خەریک هەڵیت و پڵیت وتنی.

- چەئەزانم ڕۆڵە. وێڵکە...ئەردەشێر؟ تواشای ئەو ژنەکە وا خەریکە تێت.

- ئەردەشیر! ئەر، دە، شیر.

کاتێک ناوەکەی برگە برگە دەکرد دەستیشی هـــاوکات لەگەڵ برگـــەکان بەرز دەکردەوە. پاشان بە ڕقەوە پێی گوت:

-تۆ ئەم ناو منە بۆ چە فێر ناویت؟!

-کـــوڕە چە ئەزانـــم ڕۆڵـــە.خوا دایکت لە من بســـێنێ،ئەو ئەم ناوەی لە تۆ ناگە.

برێک بـــێ دەنگ بوو و پاشان پێی گوتەوە:

- من دڵم بە هینەو بوو، چەو... ئەها، کامران.

-کامـــران! ئەرێ، ئەوەی لە ناو منا نەوێ کامرانییە.وێڵکە تووخوا، هەر ئەردەشێرەکەی تۆ فرە خاسترە.

ژنەکـــە لێیان نزیک بـــووەوە و ئاورێکی کورتی لە پای کۆڵەوار و دەســـتی گۆجی کابرا پیرەکە دایەوە و لێیان تێپەڕ بوو.هێشـــتا چەن هەنگاوێک دوور نەکەوتبووەوە ڕاوەســـتا و دەستی کرد بە جانتا شانییەکەی.گەڕایەوە و ڕووی کرد پیاوە پیرەکە.

«خوا خێرت بنووسێ خانم گیان.خوا و پێغەمبەرت لێ...»

بەپەلە لێی وەرگرت و بە بزەیکەوە ڕوویکردە کوڕەکەی.

ـ هـــا ئەردەشـــێر... کـــوڕە ئەردەشـــیر گیـــان، هـــا. بیخـــە گیرفانتەوا!»

دایکی

کەماڵ کەریمی

وێنە ی ســـە ر گۆڕە کە م کـــە وتبۆ نێو چاوی؛دیار بوو لە مێژە چاوە ڕێی مە رگمە؛چاوە پیســـە کانـــی ببوونە دوو هێلکە ی رە ش؛لـــە قین دا لە ژێلا هاتبـــوون؛وە ک ئە و کاتە ی دوو هێلکە لە ئاو دا دە کوڵێن.

بە خۆشـــی چاک دە زانێ؛منداڵە زۆڵە خۆشە ویستە کە ی لە و دوو هێلکە یە ی منە وە هاتۆ.

بە شێت زانین

دیمەن سۆهرابی

ـ قەرار نەبوو نەیات.

ئەوە ناهاتویو من چەترەکەم بابردویەتی و لە ژێر ئەم بارنەدا تەڕ تەڕ وەستاوم.

ـ قـــەرار نیـــە بچم، خۆ شـــێت نەبـــووم بڕۆم، دەبوو تماشـــای کەشوهەوای بکردایە جا بۆ یەکەمجار قەرارى لەگەڵم دانایە.

کامیان منم

نەریمان ئاغالی

چـــاوم بڕیبووە جەســـتەی خوێناوی ئەو. گڵاســـە شـــەرابەکەم

بەپێچەوانەی سـوڕانی چرکەژمێرێکەوە دەسوڕاندەوە، تا شەرابە ڕەنگخوێنیەکـە دەگەیشـتە لێواری ڕژان، ئەوجا دەموەسـتاند، هێواش هێـواش شـەرابەکە دەهاتەوە خوارەوە و بە پاشـماوە چەورەکەی لەدیوی ناوەوەی گلاسـەکەدا وێنەی ئەو جەسـتە کەوتووەی دەکێشـا کە لەبەردەممدا لە خوێندا کەوتبوو. سەرم گێژی دەدا، گوێم لە هاشە هاشی هاتوچۆی خوێنی ناو دەمارەکانی مێشـکم گرتبوو، سەرم ڕادەوەشـاند تا ئەو هاشەیە کەمبێتەوە، هاشـە هاشـەکە زیاتر و زیاتر دەبوو. نێو دەمم پڕ پڕ دەکرد لە دووکەڵی ئەو جگەرەیەی کە دەیان ساڵبوو لەنێوانی پەنجەکانمدا هەر تەواو نەدەبوو. بەهیواشی دووکەڵەکەم دەردەدایە نێو گلاسە شەرابەکەوە، لە فوولێکردنێکی هێواش بەردەوام دەبووم تا لەگەڵ جەسـتەی خوێناوی نێو دیواری ناوەوەی گلاسەکە تێکەڵ ببێ. هاوارێک لەنێو پێکەکەوە دەهاتە بەرگوێم و لەگەڵ دووکەڵەکەدا دەهاتە دەرەوە و لەبۆشـایدا نەخشـی جەسـتەیەکی کەوتووی لەخوێنـدا دەکێشـا. لەنێو هەرسـێک جەسـتە کەوتووەکاندا دەمڕوانییەوە ئەو جەستەیەی هەر بەڕاستی کەوتبوو، دەموویست لێی نزیک ببمەوە و هاوارێکی بەدەنگێکی زۆر بەرز بەسەردابکەم و بڵێـم: دەهەسـتەوە! ئا دەهەسـتەوە! بیرم لـەوە دەکردەوە، گەر هەر نەتوانێت هەسـتێتەوە شـتی خراپ بکەم، بۆنمونە: بە هەرچـی هێزم هەیە تێـی هەڵدەم ئا تێی هەڵـدەم. تا دەهات هاشـە هاشی نێو مێشـکم زیادی دەکرد و لەو دەنگەش بەرزتر لە کونـی گوێچکەکانمەوە دەردەچووە دەرەوە. دەمویسـت لێی نزیکتـر ببمەوە، لەگـەڵ یەکەم هەنگاوم بـەرەو نێو خوێنەکە، پێشـی چاوەکانم تاریک بوون، دەنگێک کە لەشکانی گلاسێک دەچوو لەنێو هۆشـمدا دەزرینگایەوە، هەستم بە گەرمییەک لە نێو دووپەنجەی دەسـتی ڕاسـتمدا دەکرد. جەستەیەکی قورس قـورس، بەنێو تونێلێکـی تاریک تاریکدا لە بۆشـاییدا دەبرا کە هەرگیـز بڕانەوەی نەبوو. لەوێدا بیرم لە بینینی دوو فریشـتە و دیداری هەموو کەسە مردووەکانی پێش خۆم دەکردەوە، لەگەڵ هاشـە هاشی نێو مێشـکمدا دەنگێک بە قاقایەکی زۆر ئازاردەر کە تا نێو ئێسـقانەکان دەچەقـا و تاریکی تونێلەکە هێندەی تر بەرزتـر و بزرتری دەکرد و دەیگوت: درۆبـوو ئا هەموو ئەوانەی گوتیانـن درۆبوون، قاقای لێ دەدایـەوە و دەیگوتەوە: ئا درۆبوو، هەمووشتێک درۆبوو.

(.....)

نەریمان ئاغالی

لە ناوەڕاسـتی شـەقامەکەدا بەبێ وویسـتی خۆم وەسـتابووم، وەک بڵێی چەقیبووم. بەتەوسـەوە دەمڕوانیە ئەو فرۆکەیەی وا لەفرۆکەخانەکەوە بەئاسـمانی سەرسـەرمدا بەرزدەبۆوە، هێشتا هێند نزمبوو کە بۆنی هەناسـەی دەگەیشتە لام و تێکستەکەی ژێرگەدەم دەخوێندەوە، کە نووسـرابوو: «فڕین بەنرخێکی کەم و خێراییەکی بێ وێنە«

نەمدەزانی بۆ کوێ دەفڕێ، بەڵام لەناخەوە دەمویست لەناویدابم، ئا بیرم لەوە دەکردەوە ئێستا ئەمنیش لەناو ئەو فرۆکەیەدابوومایە، ئـەوکات بەجەهەندەم بۆ کـوێ دەفڕی و بۆ کوێ دەیبردم ئەوە کەی گرفت بوو. ئەوەی گرنگبوو هەر ئەوەبوو من لێرە نەبم.

لەپڕێکدا قریشـکەیەک هاتە بەرگوێم، بینیم کچە خزمەتکارەکە قاچێکی لە پێیەکانی ئەو پیاوە وورگ زلە گیربوو کە وەکو مانگا لە تەنیشـتی من پاڵی لێ دابۆوە و بۆی خەوتبوو، لاقەکانیشـی لـە ڕاڕەوی نێوان سەرنشـینەکاندا بڵاوکردبـوون. دەمبینی کە چۆن شـەربەتی ناو پەرداخەکەی لەپی دەسـتی خزمەتکارەکە بەئاسـمانەوە بەرە و ڕووی دەموچاوی خانمێکی پۆشـتە ناوازە دەردەچـێ. خزمەتکارەکـەش چاوەکانی گەورەبـوون و لەپی دەسـتە بەتاڵەکەشی بەپانی خستۆتە سـەر دەمی. تا ئەو کچە داماوە لەوەش زیاتر ئارەقەی شـەرم لـە نێوچاوانی نەچۆڕێ و تراديژیـای بەرکەوتنـی شـەربەتە ڕژاوەکـەش کەهێشتا بەئاسمانەوە بوو نەبینم کە کەمتر لە چرکەیەکی دی دەگەیشتە خانمە پۆشتە ناوازەکە. دەموچاوم نا بە ئەو پەنجەرە تەڵخ و بچوکەی کە شانێکیشـم پێوەی نووسـابوو. دەمبینی ئۆتۆمبێلێک لەناوەڕاسـتی شـەقامەکەدا سـتۆپی کردووە، شۆفێرەکەی دابەزیـوە و دەسـتەکانی لـە ئێخە کر ا سـی کا بر ا یە کـی چەقیو لەسـەر شـە قا مە کە گیرکـردووە، وا تووند تووند ڕایدەوەشـێنێ، بە خوێندنەوەی لێو ە کا نید ا بـێ دیاربـوو، پێـی دەگـوت: هـەی سەگی سـەگباب، ئـەوە تـۆ لەچـی دەڕوانـی، ئـەوە فرۆکەیەکـی حیـزەو ببڕێتەوە، خۆ من خەریکبوو بتکوژم، ئا بتتۆپێنم، خوا بتکات بەقوربانی ئەو مێشـکە سافەم کە لەکاتی خۆیدا توانیم ڕاوەسـتم، دەنا، ئا دەنا.....

دەنگێک تا دەهات بەرزتر دەبۆوە:

- میسـتەر میسـتەر تکایـە بلیتـی قیتارەکەتانمان پێنیشاندەن.

+بەڵێ فەرموو گوتان چی؟

-دەڵێم بلیتی قیتارەکەتان.

+ ئاها باشە بەچاوان، فەرموون.

- میسـتەر ئەوە ئێـوەش هەواڵی کەوتنە خـوارەی فرۆکەکە دەخوێننەوە کە بەشەقامێکدا کێشراوە، ئاخر بڵێ ئەگەر نەگبەتی نەبێ ئێوە بۆ لە ناوەڕاسـتی شـەقامەکەدا دەسـت لە ئێخەی

یەکدی ڕۆدەکەن.
هاوارێـــک بە ئـــاگای هێنامەوە، پیاوێکی دەموچـــاو تووند کە تا نێوقـــەدی لە پەنجەرەی ئۆتۆمبێلەکەیەوە دەرهێنابوو بەرەو ڕووم دەیقیژاند و دەســـتێکی لێ ڕادەوەشـــاندم: هەتیو ئەوە تۆ بەپێوە خەوتلێکەوتـــووە، دەڵێم لاقەکانت بجوڵێنە تـــا پانم نەکردویەوە هەی نارەسەن.

(.....)

چنار بوداغی

دەزانـــی؟ خۆ هەر تـــۆ نی پێـــم دەڵێی،
من بۆخۆشـــم لە مێژ ساڵە دەمەوێ
بینوسمەوە، دەست دەدەمە قەڵەم
و کاغەزیش ڕەش دەکەمەوە
بـــەڵام ناتوانـــم، دەزانی؟
ناتوانم نـــا! ئاخر چۆنی
بنووســـم ئەو شتەی
بە ســـەرمان هات
کارەســـات بـــوو،
نەبوو نا! دەزانی؟
زۆر ســـەخت
بوو. ئەخە خۆ
یەکـــەم جار
نییە تۆ داوام
لـــێ دەکەی
بینووسمـــەوە.
بـــەڵام تـــۆ
نا ز ا نـــی ،
نا حە قـــت
ناگـــــرم! نەت
دیوە! ســـەختە
زۆۆر ســـەختە!
لێم تێکـــەڵ دەبێ،
دەنا خۆ دەینووســـم!
چیرۆکی دیکە دەتوانم
خـــۆ چـــیرۆکەکانی
د یکـــــــە مـــت
خێندۆتـــەوە! دەتوانـــم بـــەڵام
کـــورە تێکەڵی دەکـــەم. جارێکیان
هاتم بینووســـم کاتێ بیرم لێ کردەوە
هەســـتام هەموو ئەو گوڵدانانەم شکاند. ئەها
چۆن لاشـــکاو بوون! بۆیە دەڵێم دەنـــا خۆ لەبیرمە.
حاح جا شـــتی وا چۆن لە بیر دەکرێ! ســـاڵی خایاند دەزانی؟ ئەی خۆ ئەو شـــەڕە ســـاڵی پێ چوو تا داکـــووژا! وڵات وێران ببوواەگە هاتن... لە بیرمە لە پڕدا بوو. کورە بە تانگەوە وە نێو شـــارەکان دەکەوتن! دەنا خۆ خەڵکـــی ئەودەم هەموو چەکدار بوون. ئەیچۆن. تۆ نازانی! ئەخە خۆ نەتدیوە ناحەقت نییە!کەس خۆی لەبەر نەدەگرتن! چەکی ئەوانمان پێ نەبوو، دەزانی؟ بۆیە. ئەیچۆن. ئەگە هاا..هاتن م. ..ممن لە ژێرزەوێ لە تفەنگەکەم دەگـــەڕام. ڕ...ڕ..ڕەەەش .. لیباســـەکانیان هەمـــوو ڕەش بوو. ســـەرتاپا! دەزانی؟ ئاڵاکانیان لا الە الا الله یان لێ نووســـیبوو دەزانی؟هاااا..ها..هاتـــن ...ن نەیان دیتم. ب ب ب با...باوکم، خ خوێنەکەی.. کەژێ... خێنەکە پڕژا پپپ پڕژاااایە ســـەر شو شو شووو... شوشـــەی ژێرزەوێکە. کەوت... باوکم... دانەر.. ک.. ک.. کەژ.. ڕووت..ڕووتیان کردەوە.. من.. من دەمدیت...دانەریان برد. د.. دە... دەزانی؟ کە... کـــەژێ... ڕووتیان ک... کرر...دەزانی؟... لەوێ... هەر لەوێ... ز.. زۆۆڕ بوون.. هاا... هاااتن...لەوێ کەژێ... من نەمتوانی! ت تۆڕ... تۆ نازانی چ بوو! دەزانی؟ نازانی! ب....بۆ... بۆ لێم ناگەڕێی؟د.. دەڵێم... ناتوانم ئ...ئە...ئەوانە بنووس...ناتوانم نا...نااا...لە کۆڵم بەوە... هەســـتە. هەستە بڕۆ دەرێ... بڕڕڕۆۆۆ... بڕۆ ل...لە کۆڵم بەوە..

دەسکەنە

چنار بوداغی

٥ی مانگی پوشـــپەر، کاتژمێـــر ٥ی بەرەبەیان، ٥ کەس لە بەر دەم شـــاخ و دەشتێکی زەرد و ویشک، شین بوونـــەوە. ٥ ڕۆژ و ٥ شـــەو بست بە بســـتی ٥ هێکتار زەویان ســـەر و بن کـــرد. لە قرچەی گەرمـــایی نیوەرواندا ٥ جـــار هەموو لەشـــــیان شـــــــەڵاڵی عـــارەقە بوو. لە کاتژمێر ٥ی ئێوارەی ڕۆژی ٥م دا، دۆزیانەوە.

مینیبووس

رووبار بوداغی

لە ئاوێنەکەوە چاوم لێ بوو، زۆر بە نائەمنی دانیشتبوو. نەمدەتوانی چاوی لێ هەڵبڕم. هەرچی دەشمڕوانی هیچم نەدەدی. لە نەکاو بە دەنگی ژنێک داچڵەکام. کاتێ ئاوڕم داوە ئەوینی هاو خابگاییم بوو. دەنگی هەڵێنا و بەسەر پیاوە پیرە، وا لە کورسی پشت کچە گەنجەکەوە دانیشـــتبوو ڕاوەســـتابوو. کاکی شۆفیر ڕایگرە. با ئەو خوێرییە فڕێ دەمە خـــوارێ. ئەو خەرەفاوە لەوەتی ڕێکەوتووین ئاگام لێیە لە بن ئەو کورسیەوە چ دەکا. پیاوە تەمەنی لە شەست بەرەو ســـەر دەبوو هیچی نەدەگوت ئەننەهوو لەگەڵ ئەویشیان بـــێ. ئەوین نووکە کەوشـــێکی لە لاقی کوتـــا. جەماعەتەکە بێ دەنگ، سریوەیان نەدەهات.
شـــۆفیر ڕایگرت و گوتی هەستە نامەرد هەستە، بڕۆ خوارێ. لەو لاشـــەوە دووســـێ خوێندکاری کوڕ لە چوار نەفەرییەکە بوون، دەنگیـــان هەڵێنا هەســـتە بڕۆ خوارێ نامەرد، جـــا ئەوە کارە تۆ کردوتە؟ هەی دارزێی.
کابرا کەزانی جێی پێ لێژ بووە، مستی لە ئەوین ڕاست کردەوە و گوتـــی هەی قەحبە، تۆ هەر قەحبەی، دایکیشـــت دەناســـم قەحبەیە، پێتوایە نازانم کێیی؟ وەک ئەوەی هەرچی بیلێ ڕاستە.
ئەوین قەبری ئاورین بوو. زۆری هێنا بۆ پیرەپیاو.
مەلایەک لە پشـــتەوە دەنگی هەڵێنا، دانیشـــە کچێ دانیشە بۆ ئابـــرووی خۆت دەبەی. ئەویـــن گوتی تۆ نازانی ئـــەو خوێرییە خەریکی چ بوو، من ئاگام لێبوو.
پیاوێـــک لە پشـــتەوە گوتی دانیشـــە خانمەکە تۆ بە قســـەی مامۆســـتاش ناکەی؟ ئەو قورئان لەسینگە. کاکی شۆفیر لێخورە، خۆ تۆ نابێ ئاورەکە خۆش کەی، لای خۆی تۆ پیاوی.

کایەی خوداکان

سامان ئەهوورا

هەمووی موسافیرکان دانیشتبوون و چاوەڕوانی ڕۆشتن بوون هەرکەسە و شتێکی دەکوت، پاپۆڕەوان زوو زوو دەهاتە خۆارێ و بە تکا و ڕەجا داوای دەکرد خەڵکەکە بێدەنگ بن، یەکێک لە موسافیرەکەن بە دەنگی بەرزەوە هەلی دایە و کوتی، ئەی بۆ وەرێ ناکەوی؟ کێشە چیە؟ خنکاین، دەنگێک هات و پاپۆڕەوان بە پەلە گەڕاوە سەرێ و پاپۆڕی وەکار خست و وەرێ کەوت. بزە کەوتە سەر لێوی هەموو موسافیرەکان، چەند پیرێژنێکیش لە ژێر لێوەوە دووعایان دەخوێند.

پاپۆڕەوانەکە بەردەوام سەیری ئەملا و ئەملای دەکرد چەن کەسێکیش دەیانویست بێنە دەرێ، لە تابگە «کەنار دەریا» دوور کەوتنەوە. خۆر هێدی هێدی خۆی وەدەر دەخست و تەنیا دەنگی شەپۆلی ئاو، دەنگی ماتۆڕی پاپۆڕەکە و نووکە نووکی چەند منداڵێک دەهات کە هاتبوونە دەرێ هەوایەک بگۆڕن، چەند کەسێک جگەریان بە دەستەوە بوو و دووکەڵەکەیان بە ئیشتیا بەر با دەدا،وەک ئەوەی زۆر لە دواڕۆژیان دڵنیا بن، قسەی زلیان دەکرد و فیکەی سمێلیان دەهات. گەنجێک لە لای پاپۆڕەوانەکە ڕاوەستابوو، چاوێکی لێکرد و پرسی: بڵێی بە چەند ڕۆژ بگەینە جێ؟ ئەویش تەنیا سەرێکی دەلەقاند و دەیکوت دەگەینێ!

کاتژمێر بێوچان دەرویشت زۆربەی موسافیرەکان سەری قسەیان لەگەڵ یەک کردبووەوە پێکەوە دەدوان، ژنێکیش لە گۆشەیک دانیشتبوو شیری بە منداڵە ساواکەی دەدا.

سێ ڕۆژ بە ئاسایی تێپەر بوو بەڵام شەو ڕەشەبایەکی بەهێز پاپۆڕەکەی وەک لانکەی منداڵ ڕادەژاند. ترس کەوتە دڵی هەمووان. بای بەسام و بەهێز خۆی بە سینگی ئاودا دادەداو شەپۆلی ترسناک هەڕەشەی لە ئێمە دەکرد. هەرکەس هاواری بۆ خودای خۆی دەبرد و زۆر جار تۆبەیان دەکرد، یان بەڵێنیان بە خوداکەیان دەدا کە ڕزگار بن، چی دەکەن و و چۆن دەکەن! ڕۆژ هات و شەو ڕویشت، خۆرەتاو بوو بە ئاژوانی نیوان با و دەریا.

لە ئێوارەی ڕۆژی حەوتەم بە دیتنی یەکەم شاری ئیتالیا کەس وەعد و بەڵێنییەکەی لەبیر نەما.

(....)

ئاکۆ عەبباسی

جگە لە خۆم و دایکم و قەبر هەڵکەنەکە و کوێرە مەلایەک کەسی دی نەهاتبوو. قەبر هەڵکەنی بەستەزمان هێند پێمەڕەی لێدابوو ئارەقە لە هەر حەوت کونی ئەندامی دەچۆڕا. مەلاش لە بن خۆیەوە شتێکی بە عەڕەبی دەجوو. دایکیشم هەر تاو نا تاوێ کوڵی گریان دەیگرت و گیر دەبۆوە. لە ناکاو پۆلێک بنیادەمی کۆک و پۆشتە و تەرپۆش بە هات و هاوار ڕژانە سەر قەبری بابم. هەرکەسە و بە هۆکارێک هاتبوو. هێندێک کۆچ کردوو پێیان قەرزدار بوو و ئەوەش دەبووە هۆی ئەوەی خەمەکەیان دووهێندە بێ و بێ ئەوەی بیانهەوێ لە پڕمەی گریانی بدەن، هێندێک ڕووداوی مەرگەکەیان بەهێندێک دەستێوەردانەوە بۆ جەماعەت دەگێڕاوە، هێندێکیش بەپێی بیرو بڕوایان زۆر بە هاتنی مەلا قەڵس بوون و بە داڵێکیان دەشوبهاند بۆنی مردووی کردبێ،دەستەیەکیش بە نابەدڵی و بە هەڵکەوت لەگەڵ ئەو جەماعەتە کەوتبوون، بەڵام پێشیان خۆش بوو بۆ چەند ساتێکیش بێ بیر لە پووچی و سپڵەیی ئەو ژیانە بکەنەوە، لەگەڵ ئەوەش پەیتا پەیتا باوێشک بەربینگی پێ گرتبوون کە لەو مەجلیسەدا لە شان و شکۆی ئەوان نەدەوەشاوە و ناچار دەبوون زوو بە زوو دەستیان کە گیرفان بێتە دەرێ و باوێشکی پێ بشارنەوە. لەو قەرەباڵغەدا بوو دەنگێک لە دوورەوە هاواری کرد کاکە وەرنە ئێرە ئەوەیە قەبری ئاغا! هەموو ئەو حەشیمەتە بەئیزافەی مەلاکە ڕوویان کردە قەبرێکی دی.

شارە مێروولە

موحسین مستەفازادە

لە چاوەکانیدا ئازادیم
بەدی دەکرد بۆیە
هەڵیانفریواندم تا
بێ ئەوەی بیر لە
زستان و خزم و
کەس بکەمەوە
بێم بۆ شاری ئەو،
کەچی لێرەش
هەر کاریگەرم،
ها و کا ت
ڕێگەکانیشم بۆ
نامۆن؛ تەنانت
ئێستا سێ ڕۆژە
منم و لەتە
گەنمێک...

تۆڵە

سولەیمان
ئیبراهیم زادە

دەمانچەکەی هەڵگرتەوە
و چاوێکی لێ کرد. تەنیا
یەک گوللەی تێدا مابوو.
چاوێکی لە دەوروبەری کرد.
کەس دیار نەبوو. زوو لە باخەڵی
ڕاکرد. «ئۆخەیش لە مێژ ببوو لە شتێکی
وا دەگەڕام. قەت باوەڕم نەدەکرد ڕۆژێک
... دەیتۆپێنم. شەرت بێ دەیتۆپێنم». تەواوی ئەو
نەخشانەی کە لە ماوەی ئەو چەند ساڵەدا دایڕشتبوو. هاتەوە بەر زەینی. ئەو ڕۆژە هەتا بەیانی سەد ڕەنگی هێناوبرد. دەیکوشت و لەگەڵ خەڵکەکە دەشی ناشت. بریندار دەبوو. دوو سی مانگ لەجێیەدا دەکەوت و کەسیش نەیدەزانی کاری کێ بووە. ئەویش بە زەلیلی دەیدیت و ئۆخژنی دەهاتێ. بریندار دەبوو ئاوڕێکی دەداوە و ئەوی دەناسییەوە و بۆ هەتا هەتایە لە بەندیخانەدا دەبوو. یان خۆی بە هەڵواسراوی دەدی و ژن و منداڵەکەی چاو

به فرمێسک و هەڵوەدا بۆ پارووە نانێک. لە چاو ڕۆژان زۆر زووتر وەخەبەر هات. ســەعاتێکی مابوو کابــرای گۆرین لە ماڵ وەدەر کەوێ. دەچووە دەرێ و دەهاتەوە ژوورێ. دەتگوت بایەکی سارد لە هەناویــدا هەڵیکردووە لەرزی بوو زوو زوو کاری ئاودەســتی دەبوو . هــەر لەخۆڕا دڵی پڕ دەبوو. دەهاتــەوە ژوورێ چاوێکی پڕ بەدڵی لــە منداڵەکانی دەکرد. بــە دزی خێزانی چاوێکی لە کاتژمێرەکە کرد. بە لەعنەت بی ئینسانی خراپ هەموو کارێکت پێــدەکا. دوازدە خولەکی بۆ کاتــی وەرێکەوتنەکەی مابوو. کوڕەکــەی ئەودیوئەودیوی کرد بە هەســتی بابی چــاوی هەڵێنا. «بابــە ئــەوە دەڕۆی ئەتۆ نەتگوت ئەوڕۆ دووچەرخەت بۆ دەکڕم». دەستێکی بەسەری داهێنا و چووە بەر ئاوێنەکە. « ئێســتا نان و چایی دەخۆیــن و دەڕۆین هەتــا دووچەرخەت بۆ نەکڕم هیــچ کارێک ناکــەم». کچەکەی بە دزییەوە چاوی هەڵێنابوو. گورج دەرپــەڕی ئەی تەبلێت بۆ من بابە. «بەســەر چــاو بۆ تۆش کچم».

مەودا

سوورەکان

مەحموود محەممەدیان

دەمــانچەکــەی هەڵگرتەوەو چاوی لێ کــرد، تەنیــا یەک گوللــەی تێدا مابوو. یــەک گــوللە... زۆر جــار بیــری لــەوە کــردبۆوە کە مــەودای نێوان مــان و نەمان، ســەرفــرازیو سەرشــۆڕی زۆر بەرتەسکە.وەک ئێســتا کە فیشــەکێک دەتوانێ ژیان و مــــەرگ بنووســێتەوە. لەم فکرانەدا بوو کە تەقە دەســتی پێکرد و بــەردەوام نزیک دەبۆوە. فکرێکی رەش و ســپی بە خێرایی سەدان کیلۆمیتر لە سەعاتدا بە مێشــکیدا تێدەپــەڕی.دوای چەن چرکــە بێدەنگی لە نەکاو تەقەیەکی بچووک لەو دیوی سەنگەرەکەوە هات

ـ زوو تێپەڕ بن،مەترسیمان لەسەر نەماوە

ـ ئەی ئەو تەرمە چی لێ بکەین؟

ـ نازانم... بیخەنە بن ئەو بەفرەوە با هیچ ئاسەوارێکی نەمێنێ لەشکرەکە زۆر دوور نەکەوتبۆوە کە لووڕە لوور باڵی بەسەر وڵاتدا کێشا

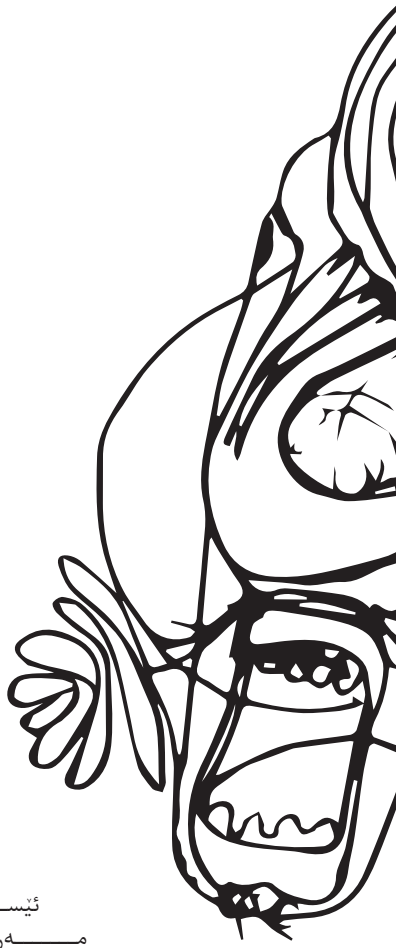

ئاخرین گوللە

پەروین شێخی

دەمانچەکــەی هەڵگرتەوەو چاوی لێکرد تەنیا یەک گوللەی تێدا مابوو، لەبەر خۆیەوە کوتی; چم کرد تەنیا گوللەیەک؟!!! هەمووی بەفیڕۆ چوو پێویستم بەدوو گوللەیە، یەکیان بۆ ئەوو یەکیان بۆ...

دەووچــاوی ســووری لەبەرخــۆری نیوەڕۆێ گەرمــی هاوین سوورتر ببووو لە عارەق دا خووســابوو، دەستێکی بە نێوچاوانی داهێنــاو عارەقە ی ســڕیەوە (ســمێڵە زەردو پانەکەی وەکوو هەمیشە خستە نێو دمی ودەیجوو سیلەی گرتە حەوزەکەی بن دارتووەکەو جارجاریش نیگای بۆلای دارمێوەکە دەگوێســتەوە، دەمێک بوو پاڵی بەدیواری لای دەرکەی حەوشەوە دابوو، دیاربوو لاقە کزولاوازەکانی ماندوو ببوون...

ئەوجــارە نابێ هەڵــە بکەم دەزانــم خۆی لەپشــت دارتووەکە حەشاردراوە!!!

لەدیوارەکە بۆوەو بەئەســپایی بەرەو دارتووکە ڕۆیشت بە دەوری دارتووداگەڕا چی لێ نەبوو بەرامبەر بە دەرکەی حەوشــە ڕاوەستا چاوی بڕیە ناوەڕاستی حەوزەکە «ڕووداوە تاڵەکــەی وەک فیلــــــمێکی خێرا و بەپەلە هاتــەوە بیر» دەمانچەکەی لەسەر تۆقی ســەری دانا هێلنجــی دەهــــاتێ و چــاوی ڕەشکە وپێشــــکەی دەکرد ســەری لەگێژەوە هــات و خواربۆوە بکەوێتە نێو حەوزەکە «لەناکاو یەکێ لە پشتەوە لەباوەشی گرت ودەستی توند گــرت گیانی وەک شەقشــەقە دەلەرزی دڵی ئەونده توند لێدەدا لەوانەبوو ســییەکانی بپچڕێن» لەوحاڵەدا دەستی کرد بە جنێــودان وخۆی ڕادەپچکاند ودەیکوت لێم گەڕێ تاهی عەزیز تکایە جوان بیرکەوە تۆ لەهەڵەی کەس تاوانبارنییە «بە مردنت ئەو ناگەڕێتەوە !!! عەزیز دەستی شل بوو» دەمانچەکەی نیشانە گرت و دەســتی لەســەرپەلەپیتکەکەی داناو ئاخرین گوللەی لە نێوەراســتی حەوزەکە دا تەقاندەوەو دەمانچەکە لەدەســتی کەوتە نێو حەوڕەکەوە هەناســەیەکی هەڵکێشا «فرمێسکەکانی شــۆڕاوگەی بەست» هەستی بەســووک بوون کرد «چاوی بڕیە حەوزەکە» ئاوی تێدا نەمابوو...

(.....)

سیامەند موهتەدی

لە ناو جەماوەرەکەدا مێرمنداڵێکی ڕەشتاڵەی چاو چکۆلەی تووڕە بــە دەنگی بەرزەوە دروشــمی دەدا. کەپۆیەکی قیت و دەمێکی ورد، چەنەیەکی خڕ و ملێکی باریک.کراســێکی سپی مەیلەو بۆر لە بەر و شــەڵوارێکی شین لە پێ. لە خۆێندکاری پۆلی یەک یا دووی ناوەندی دەچوو.

....

چاوی دەرهات، بە من چی؟! هەر کە سێک بێت!

قامکم کێشــا بەسەر پەلەپیتکەی تفەنگەکەم. لەگەڵ تەکانێکی بەتەوژم، شــان و مل و ســەر و چاوی بــە دوای یەکدا و وەک شــەپولێک تێکهاڵا. تۆز لە جل و بــەرگ و ناوچاوان و تەنانەت موی سەریشــی بــەرز بۆوە. زانیم پێکاومە. خۆێن لە ســینگێوە قڵپــەی کرد و بۆ یەک دوو چرکە چــاوی لێکنا. بەڵام هەر کە چــاوی هەڵێنا لە ناو ئــەو قەرەباڵغیەدا منی بینیــەوە. زۆر تیژ ئەیڕوانیمێ. تیژتر و ترسناکتر لە هەموو چاوێکی تر.

سـەیر بوو، ئەو فیشەکی بەرکەوتبوو بەڵام لە چاوی مندا داوەڵی ترس هاتبوە سەما! نیگای وەک تاپۆیەکی ترسناک خوێ لە چاوم گرێ دابوو و نەمدەتوانی خۆی لێ بدزمەوە. وەک ئەوەی بیهەوێ قسەیەک بکا....
لە ناکاو شـتێکم بیر هاتەوە: « بشـمکووژی هـەر تۆ دۆڕاوی!! فیشـەک هەرگیز بەرەنگاری بیری سـەربەخۆیی ناکا!! ئەو تۆوە بە دەسـتی باپیرانم چێنراوە و بە چەخماخەی هەر فیشەکێک هەزارانی وەک من لەو خاکە وەک کارگ هەڵئەتۆقێن و کۆتەڵی مەرگ ئەڕازێننەوە بۆ تۆ و هاوبیرانی تۆ!!»
(ئەوە ئاخرین وشەکانی یەکێک لەو سەگانە بوو چەند چرکەیەک پێش ئەوەی مێشکی بپڕژێنمە سەر خاکی پیرۆزی وڵاتەکەم)
دڵنیام ئەو منداڵەش هەر تەمای بوو ئەوەم پێ بڵێ.
ئەوەندە ترسابووم کە ویستم فیشەکێکی تر حەواڵەی جەستەی نگریسـی کەم بەڵام بینیم لاقی فیـزا و وەک ڕنوویەک کە لە سینگی شاخ بەر دەبێت، کەوتە سەر چۆک.
ئەو سـەگە کە دواتر زانیم ناوی ناسـر بووە و کوری کابرایەکی کرێکار، ئێسـتاش لەسەر چۆک وەسـتابوو و وەک تاپۆیەک کە ئەیویست گیانی من بکێشێ، چاوی بڕیبوە چاوی منەوە.
بۆ جاری سێهەم ویستم تەقەی لێبکەم، مەخابن ترس دەستمی وەها سست کردبوو کە توانای چرکاندنی پەلەپیتکەکەم نەمابوو.
چـاوم لێکنا و چاوەڕێم کرد گیانی دەرچێ، ئەوە تاکە ڕێگەیەک بوو بۆ دەرباز بوون لەو ترسە.

(.....)
جەلال نەججاری

هـەر بە خەیاڵێـدا نەدەهات کە ڕۆژێک لە ڕۆژان بەم شـێوەیە بمـرێ ، ئەویـش لە کوێ ؟ لە قەراباڵغترین خیابانی شـار، ئەو شـوێنەی پتر لە هەزار کەرەت پێیدا ڕۆیشـتبوو بۆ قوتابخانە ، هەر لەو شـوێنە هەزار کەرەت قسـەی بە هـەزار کچ کوتبوو ، هەزار ژومارەی دابوو ، هەزار جار عاشق ببوو... بیری لێ کردبۆوە لەوانەیـە ڕۆژێک لە ڕۆژان لە ڕووداوێکی هاتوچۆ تێدا بچێ! یان لە تەمەنی سـەرێدا ئەو کاتەی منداڵ و نـەوە دەوریان داوە بە جەڵتەی دڵ یان سەرەتانی پرۆستات بمرێ ! بەڵام هەرگیز پێی وا نەبوو ڕۆژێک لە ڕۆژان ، لـە تەمەنی میرمنداڵیدا ،گوللەیەک شارەوشـار و وڵاتەووڵات ببڕێ و لە تێهەڵچوونێکی جەماوەریدا و لە قەرەباڵغترین خیابانی شـار سـینگی ئەو بپێکێ.ئەو ئێستا مردبـوو و تەنانەت نەیدەتوانی بیر لەوە بکاتەوە ڕۆژێک لە ڕۆژان چۆن دەمرێ..

چاوەڕوانی
شەهێن فەتحوڵڵایی

لـە باڵاخانەوە بەرەو خـوارێ هەڵات.شـەش پلیکانی مابوو کە بەربۆوە، سەری لە گۆشەی پلیکانی ئاخر درا.پۆستچی جارێکیتر قامکی بە زەنگەکەوە نا.

کورتە چیرۆکی کورتە چیرۆک
یونس گوڵشەن زادە

لە پەنجـەرەی قاتـی حەوتەمـەوە دەیڕوانیـە خوارێ،هەولی دەدا ئاراسـتەی بینینـی بگۆڕێ،حەوشـە پـان و بەرینەکەی ئـەو نەخۆشـخانەیەی بەرانبەریان دیسـان تێکـەل بە دۆخە ناجێگیرەکـەی خـۆی دەکردەوە،نە هیوای مانـەوەی هەبوو نە جەرگی کۆچێکیتر،نەدەبوو بیر لـە گەرانەوەش بکا،ژیان وەکوو چیرۆکێکی قۆری لێهاتبوو،لە ناکاو ئیلهامێکی بۆ هات!وەکوو تەنیا چارەسەر دەستی دا قەلەم و کورتە چیرۆکێکی نووسی،چیرۆکی ئەو ژیانەی کە دەبێ سازیدا.

گێژ
عەلی سۆهرابی

چـاوم بڕیبوە جەسـتەی خوێناوی ئەو
و کێردەکەی دەسـتی. شۆلاوگەی
خوێنەکەیـان بە بـەر دەمماندا
دەڕۆیـی و بـڕێ ئەولاتر لە
چـاوان ون دەبوو. ئەویش
چاوی بڕیبوە جەستەی
خوێناوی من و کێردە
خو ێنا و یە کـە ی
دەسـتم. ئاوێنەی
باڵا نوێنی یەکتر
بووین.
ئاورێکـم داوە
و تەماشـایەکی
پشـت سـەرم
کـرد. هیچیان
مەتق لە دەمیان
نەدەهات. بە ڕیز
لە پشت سەری
هەردووکمانـەوە
لە سەرەدا سەریان
بەردابـۆوە. چاویان
تەنیا بەرپێی خۆیانی
دەدی، زمـان لـە
دەمیانـدا گۆی نەدەکرد.
مێشـک هەر باسی مەکە!
وادیار بوو تەنیـا بەرپۆوە بەری
خورد و خوراک و زاوزێیە....
بەدەنگی حەسـەنی برام داچڵەکیم:
دەزانی ژیانی ئەمانەش هاوشـێوەی ژیانی
خۆمانە!
کورە گێژە مەڕی خۆت سەر بڕە درەنگە، ئێستا دوکتور
دێ!

(.....)
محەممەد ڕەسووڵی

هێندێک لە من نزیک بووە و دەسـتی لە سەر شانم دا و کوتی : زۆر لەوە پێشـتر دەبوایە ئـەو کارم کردایەت ، ئەوەی کوت و پێکەوە لە درگاکە وەسـەر کەوتیین،سەعات لە دووی شەو لای

دابوو و هیچ دەنگێک لە ماڵەکەوە نەدەهات،چراقەوەکەی هەڵکرد و گۆرەویــە ژنانەکەی کرد بە ســەری دا،دڵم تونــد لێدەداو لە ترسان تەواویی گیانم وەک شەق شەقە دەلەرزا، زۆر بە ئەسپایی بە گۆم دا کوتی : لە چی دەترسی؟ تۆ کارت بە هیشتێک نەبێ تەنیا بە دوام دا وەرە.

ســەعات چوار و نیو بوو،دەنگی ئاژیری پۆلیس و مەعموورەکان ئەژنــۆی شــکاندبووم، ژوورەکە و ڕزگار و دایکــی لە خوێن دا گەوزابوون.

ســەعات ببوو بە شەش،دەســتی گرتــم و کوتی : نازانــم چی بکەین بە خــودا نەم دەزانی دایکیشی لێرەیە،درگای زیندانەکەیان کردەوەو دوو مەعمــوور ئێمەیان بــردە ژوورێــک و پیاوێکــی ڕیشــی چــوار شــانە بە لیباســی شەخســیەوە کوتی : بشــینید بینم . قــەت جێــگای ئــاوا نەهاتبــووم و نــەم دەزانــی چــون گریــان و ترســەکەم بشارمەوە.

پیاوە ڕیشیەکە کە دیــار بوو مەعموورێکی پلە بــەرز بوو بــە دەنگێکی گــرەو کوتــی : تعریــف کن ببینم چە گوهی خوردین مرتیکە, ئەمیر دەستی کرد بە قســە کردن و بە گریانــەوە کوتــی : بە خودا نــەم دەزانی دایکی لەوێیە،جەناب ســەروان من خەریکی زیندەگــی خۆم بووم ڕۆژێک هاتە لامو کوتی: چاو لێکە ئەمیر من و تۆ دەتوانین تا ئاخری عومر لە خۆشی دا زیندگی بکەین،تاکەی دەتەوێ لە بەدبەختی دا بەسەر ببەین،من ئیدی وەڕەز بووم لەم هەموو بەدبەختیە. ئێمە ڕەفیقــی دەورەی منداڵی بووین،باوەڕم پێ هەبوو،ڕۆژێک چووینە دووکانی زێڕینگەریەک و هەر سێکمان هەر چی لەو دووکانە دا بوو تاڵانمان کرد و ڕۆیشــتین، زێڕەکان لای ڕزگار بــوو ڕۆژێک دوای دزیەکە زەنگی بۆ لێدامو چووینە باغێــک لە دەرەوەی شــار،زێڕەکانی هێنابوو و کردی بە ســێ بەشــەوە و یەکتریمان ماچ کرد و ڕۆیشــتین. وەختێک چوومە ماڵەوەو درگا کەم کردەوە، هیــچ کەس لە ماڵێ نەبوو،هەرام لە چنــووری خێزانم کرد وەلی هیچ جوابێکم نەبیست،دەمویســت پێیبڵێم ئیدی زیندەگی قۆڕ و پڕ لە بەدبەختی تەواو بووە و خۆی ئامادە بکا کە لەم شارە بڕۆین.

بــەڵام کەس لە ماڵێ نەبوو.بە مانگ بــە دوای دا گەڕام،جێگا نەمابــوو نەچم کەس نەمابوو لێ نەپرســم ئــەرێ چنوورتان نەدیوە.خەریک بوو شێت دەبووم،من تەواویی حەول و تەقەلام بــۆ ئەو بوو. ڕۆژێک ئەفشــینی ڕەفیقم. نێــوی منی کە هێنا وەختە بوو ســەکتە بکەم،هەموو شــتێکم خــراپ کردبوو... ئەفشــینی ڕەفیقم زەنگی بــۆ لێدام و کۆتــی: خەبەرێکم لە خێزانــت هەیە وەرە جێەک با پێــت بڵێم.ئەو زەنگەی زۆری دڵ خــۆش کردم هەر دوای زەنگەکە چوومە لای ئەفشــین. ئەوەڵ نەیدەویســت پێــم بڵێ وەلی مەجبــوور بوو من هیچ خەتایێک لەوەوە نادینم. ئەفشــین بە منگە منگەوە دەســتی کرد بە قسە کردن: چاو لێکە ئەمیر ، هیچ کەس نەتوانێ هیچ کەس بــە زۆری ڕاگرێ،خۆشەویســتی هەمووی حەکایەت و زیندەگی ئەو جۆرە نیە کە ئێمە بیری لێدەکەینەوە،من نازانم چۆنــت پێ بڵێم وەلی دەبێ ئاخــری بیڵێم چنووری خێزانت لە گــەڵ ڕزگار پێکەوە دیویانن هەر ئــەو ڕۆژەی زێڕەکەمان بەش کرد .

شەشی بەیانی

دیاکۆ دادگەر

بایەکی فێنکی هاوینی، کاتژمێر شەشــە. بە ترسەوە دەچێتە ژێر دووشی حەمامەکە و لەگەڵ چڵکنیی لەشی فکرەکانیشی دەشوا. نایهەوێ خەوەکەی بڕەوێتەوە. لە ژێر فشاری کەمی دووشەکەدا کەم کەم هەست بە حەسانەوە دەکا...

خوێندنی کەڵەباب، گەرمای ژوورێکی تاریک و دەنگی باوەشێنێکی خراپ بە دیوارەوە...لەشــی ماندوو و چڵکنی، قورساییەکی زۆری لەسەر زەینی ساز کردبوو.

چاوەکانی قورســن بەڵام خەو نایباتەوە. جار جارە لە ژێر خۆیەوە جنێوێک دەدا و جار و بارەش ژێستی کەسێکی بەش لێ خوراو لە خۆ دەگرێ.

« ۵ کاتژمێریــش بخەوم تەواوە. ئەگەر دوو کاتژمێریش دانێم بۆ قسەو باسی خاوەن ماڵەکەم دیســان دەتوانم دوای نانی نیوەڕۆ تۆزێــک بخەومەوە. ئەو ســەگبابە نازانم چی دەوێ لێم، ئەوە لە خەوی شــەوانم و بە ڕۆژیش گوێ بیســتی قسە و وەهمەکانی. ئێوارێش خزمەتی خواردنی خەڵک...کار و کرێکاری هەی بەزیاد نەبی»

لــە حەمام دێتــە دەرێ و خۆی وشــک دەکاتاوە. هەســت بە ســووک بوون دەکا، چیتر دەنگی کەڵەباب و گەرمای ژوورەکەی تووشــی جنێودانی ناکەن. بەڵام دەنگی باوەشــێنەکە ناهێڵێ بە باشــی بیر بکاتەوە و دواتریش بخەوێ. چاوی بە زۆری هەڵدێت. دەیکوژێنێتــەوە. وردە وردە بــە دەم خــەوەوە دەڕوا و چــاوی دەقووچێنێ و لەبەر خۆیەوە دەڵێ:«۵ کاتژمێریش بخەوم هێشتا هەر باشە. دوای دوو کاتژمێر قسە کردن بە هۆی بێتاقەتی خاوەن ماڵەکەم، دەتوانم تۆزێکیکەش بخەومەوە. ئێوارێ خزمەتکارێکی باش دەبم و چیدی تووڕەیی خۆم لەســەر داوای مشــتەریەکان خاڵی ناکەم.»

پێنج کورتیلەچیرۆک

لە دەفتەری یادداشتەکانی کارمەندێکی سادەی فەرامۆشکراو

رەحیم عەبدولڕەحیمزادە

ئـــەو ڕۆژەی ژنەکەم با بـــردی ئێمە لە هەموو ڕۆژێک کەیف ســـازتر بووین. توند دەســـتی یەکتریمان گرتبوو، لە شەقام پیاسەمان دەکرد و باســـی هەموو شتێکمان دەکرد کە لە پڕ بایەکی توند هەڵی کرد. ئیمە تەنانەت بەو بایەش پێکەنینمان دەهات کە هەستم کرد ژنەکەم خەریکە لە عەرز جیا دەبێتەوە. ســـەرەتا هێندێک بەرز بۆوە و دواتر تەواو چووە ســـەرێ من توند دەســـتیم گرتبوو و ئەو وەک کۆلارەیەک بە دەستمەوە دەشەکاوە. سەیر ئەوە بوو ئەو تەنیا شتێک یان کەسێک بوو کـــە بەو بایە وە حەوا کەوتبوو وەک کاغەزێک یان پەڕۆیەک. گاڵتە و گەپەکـــەی ئێمە لە گەڵ ترس جێی گۆڕیەوە بایەکە کەمێک توندتر بوو و ئیتر بـــۆم ڕانەدەگیرا. هاوارم لە خەڵک دەکرد بەڵام هەر کەس دەستی بە کڵاوەکەی خۆیوە گرتبوو و هەڵدەهات. بایەکی توندتر ئەوی لە دەستم ڕاپسکاند و بردیە سەرێ و هێندە دووری خستەوە تا لە بەر چاوم ون بوو. دوای چـــەن دەقەیەک بایەکە خەوت و دەتکوت هیچ ڕووی نەداوە. تەنانەت نە لە ئیدارەی پۆلیس و نە خەڵکیش هیچیان بڕوایان بەوە نەبوو ژنەکەم با بردوویەتی. ئەوان بە بزەیەکی تەوساوی دەیانکـــوت لەوانەیە بە جێی هێشـــتبتم یان لە گەڵ پیاوێک هەڵگیرابـــێ، بەڵام ئێمـــە یەکتریمان زۆر خۆش دەویســـت. تەنانەت پۆلیســـێک پێی وابوو من ژنەکەی خۆم کوشـــتووە و ئـــاوا دەمهەوێ تاوانەکەم داپۆشـــم بەڵام هەرچی گەڕان نە تەرمێکیان دۆزییەوە و و نە شـــتێکی ئەوتۆیان لە سەر تاوانبار بوونـــی من گیر کەوت. هێندێکیش پێیان وا بوو من هەر ژنم نەهێناوە و شـــێت بووم بەڵام کاتێک قەباڵەی زەماوەندەکەی منیان دی بڕوایان کرد کە من ژنم هێناوە و ڕاســـتە ژنەکەم خەڵکی ئەم شـــارە نەبوو و کەس نەیدەناسی، بەڵام زۆر کەس ئەویان لە گەڵ من دیبوو و دەیانتوانی شایەدی بدەن.

دوای ئەم ڕووداوە بەشـــێکی ژیانی من بـــەوە ڕادەبرا کە بە خەڵک و کاربەدەســـتان بســـەلمێنم ژنەکەم با بردوویەتی و بەشـــێکی ژیانم بەوەی چاو لە ئاسمان بڕم بەڵکوو ڕۆژێک بگەڕێتەوە. بە تایبەت ئەو ڕۆژانەی بای دەهات من زۆرتر هیوام هەبوو کـــە بایەک لە گەڵ خۆی بیگەڕێنێتەوە. شـــەوانەش کاری مـــن ببووە گەڕان لە نـــاو ئینتێرنێت دا کە بزانم ئایا لە هیچ گۆشەیەکی دونیا ژنێک لە پڕ لە ئاسمانەوە بەر نەبۆتەوە یان ڕووداوێکی نائاسایی لەم چەشنە.

بەم جۆرە من کە کارمەندێک بووم کە دوارۆژێکی گەشی بۆ پێشبینی کرابوو وەها تێکەڵ بەم دۆخە بووم کە دوای چەن مانگ لە کار دەرکرام و وردە وردە هیچ بژیوێکم بۆ ژیان نەما. بەڵام ئەم ڕووداوە چەندین خاڵی ئەرێنیشی هەبوو کە یەکیان فێر بوونی دەیان زمانی زیندووی دونیا بوو. هەروەها کتێبێکی بەناوبانگم لە ســـەر هەموو ئەو ژنانە نووســـیوە کە لە مێژوودا بـــا بردوونی کە بە چەندین زمـــان وەرگێڕدراوەتەوە و وەک گەورترین پسپۆڕی ئەم بوارە لە دونیادا ناسراوم.

ڕەنگە ئێســـتا تەنانەت ســـیمای ژنەکەمم لە بیر نەمابێ و تەنانـــەت بە دواشـــیدا نەگەڕێم، بەڵام ئەگـــەر ڕووداوەکان بـــەو جۆرە نەبوایەن من ئێســـتا کارمەندێکی ســـادە بووم لە شارۆچکەیەکی چکۆلەی وڵاتێکی فەرامۆشکراو.

بەندی تا هەتایی

یەکـــەم جار بـــوو تینی ماچێکی گـــەرم لە لێوەکانـــی دەگەڕا. دەرفەتیـــان دابوو بەو و بە چەن بەندیی تر کە بارودۆخیان وەک یەک بوو تا هەر لە بەندیخانە زەماوەند بکەن، تەنانەت کوتبوویان لـــە دیدارەکانی تـــردا دەهێڵن لێک نزیک تر ببنـــەوەو ئاوێتەی یەکدی بن. هێشتا ناوی ژنەکەی نەدەزانی، ئەوەندە نەبێ دەیزانی لێوەکانی گەرم و گۆشتن بوو.

ڕەنگە پاســـەوانەکان بەزەییان پێیـــان دا هاتبێ یان ئەوەی ئەمەش بەشێک بێ لە ئەشکەنجە دڕندانەکانیان. چەن ژنیان لە بەندیخانەی ژنان هەڵبژاردبوو کە هەر لە بارودۆخی ئەوان دابوون

و له مێرمنداڵییەوە لە زیندان خرابوون.

لەوەی بە بەرچاوی چەن پاسەوانی حیز و چاوچنۆک ژنەکەی رادەمووسی ئێجگار پەرۆشی کردبوو بەڵام نەیدەتوانی لە لێوە گەرمەکانی دابڕێ.

چاوی بە پاسەوانەکان کەوت کە بزەیان دەهاتێ و ئەم بیری دەکردەوە ئەگەر منداڵییان ببێ، منداڵەکەشیان تا هەتایە دەبێ لە بەندیخانە بمێنێتەوە.

قەتیس

چاوم بڕیبووە جەستەی خوێناوی ئەو. نازانم بۆ لە ناو ئەم هەموو تەرمەدا کە خەڵتانی خوێن بوون، ئەو تەرمە سەرنجی راکێشابووم.

جگەرەیەکی پاڵ ماڵم داگیرساند وەک ئەوەی بمهەوێ خۆ لەو تەرمە گێل کەم و دیسان وەک هاوڕێکانم دەستم کرد بە گەڕان بە ناو تەرمەکان دا بەشکوو شتێکم گیر کەوێ، سەعاتێک بڕێک پووڵ یان چەقۆیەک، بەڵام زیاتریان وێنەیەکیان پێ بوو لە ژنێک یان ژنێک و منداڵێک کە بزەیەک لە سەر لێویان قەتیس مابوو.

دیسان بێ ئەوەی بزانم بۆ ئەو تەرمە خوێناوییە سەرنجی راکێشام. ئەمجارەیان لێی نزیکتر بوومەوە، هەستم دەکرد سیمای ئاشنایە. بە پەلە خوێنی سەر دەم و چاویم سڕی. زۆر ئاشنا بوو وەک ئەوەی ساڵانێک لەمەوبەر ناسیبێتم، بەر لە شەڕ.

زیاتر لێی ورد بوومەوە زۆر شێوەی خۆمی دەدا، بەڵام زۆر گەنجتر وەک سی ساڵ لەوە پێشی خۆم، بەر لە شەڕ. شڵەژام، دەستم بە گیرفانەکانی دا گێڕا، تەنیا وێنەیەک و پاکەتێک جگەرەی پاڵ ماڵ. سەیری وێنەکەم کرد، ژنەکەم و منداڵەکەم کە بزەیەک لە سەر لێویان قەتیس مابوو.

زایەڵە

لە خەو کە راچەنیم، دیتم لە بە تەنافێکەوە لە کێوێکی ئێجگار بەرز شۆڕ بوومەتەوە. نەمدەزانی لێرە چ دەکەم. من دوێشەو لە ماڵەکەی خۆم خەوتبووم و ئێستا لێرە، لە شوێنێکی نامۆ کە قەت پێشتر نەمدیبوو هەرگیز کەژوان نەبووم، تەنانەت لە بەرزایی دەترسم. سەر هەڵدەبڕم کەس دیار نییە، چاو لە خوارێ دەکەم و تەنیا ترسێکی قووڵ دەنیشێتە گیانمەوە. بە سەرمایەک کە خزیوەتە ئێسقانەکانمەوە دەزانم خەون نییە. خەبەرم ببۆوە. من دەنگ هەڵدەبڕم:

ئێرە کوێیە؟

بەڵام تەنیا زایەڵەی دەنگی خۆم دێتە گوێم:

کوێیە... کوێیە... کوێیە

لێرەدا نووسەر قەڵەمەکەی دادەنێ، هەم خەوی دێ و هەم لە بەینی خۆمان دا بێ نازانێ لە گەڵ کاراکتێرەکەی لەم دۆخە دژوارەدا چبکا. دەچێتە سەر تەختەکەی. کە لە خەو رادەچەنێ، دەبینێ بە تەنافێکەوە لە کێوێکی بەرز شۆڕ بۆتەوە. پێی وایە خەون بە چیرۆکەکەیەوە دەبینێ و قا...قا پێدەکەنێ، بەڵام تەنیا زایەڵەی قا...قاکەی خۆی دەبیستێ و سام دایدەگرێ.

هەر لێرەدا کتێبەکە دەبەستێ و باوێشک دەدا، هەم لە بەر ئەوەی خەوی دێ و هەم لە بەر ئەوەی لە بەینی خۆمان دا بێ کەمێک دەترسێ لەوەی درێژەی چیرۆکەکە بخوێنێتەوە چون ئێجگار لە بەرزایی دەترسێ. دەچێتە ناو پێخەفەکەی. کە لە خەو رادەچەنێ دەبینێ بە تەنافێکەوە لە کێوێکی بەرز شۆڕ بۆتەوە. پێی وایە خەون بە کتێبەکەوە دەبینێ بەڵام بە سەرمایەک کە خزیوەتە گیانی دەزانێ خەون نییە. یەک بە خۆی هاوار دەکا بەڵام تەنیا زایەڵەی هاوارەکەی خۆی دەبیستێ کە هێندەی تر خۆف دەخاتە دڵیەوە.

ئێستا کە ئەو چیرۆکە بۆ ئێوە دەگێڕمەوە بە تەنافێکەوە لە کێوێکی بەرز شۆڕ بوومەتەوە. نازانم چۆن هاتوومەتە ئێرە. بیرم لە نووسینی چیرۆکێک دەکردەوە و بە دەم ئەم بیرەوە خەوم لێکەوت. کە لە خەو راچەنیم لێرە بووم. بڵێی تەلیسمی ئەو چیرۆکە بووبێ کە بیرم لێ دەکردەوە؟

تۆش کە ئێستا زایەڵەی چیرۆکەکەی نن دەبیستی لەوانەیە ترس نیشتبێتە دڵت کە ئەمشەو دوای خەوتن تووشی ئاوەها چارەنووسێک دێی، بەڵام مەترسە چون هەر ئێستاش بێ ئەوەی خۆت بزانی بە تەنافێک لە کێوێکی بەرزەوە شۆڕ بوویەتەوە و خەریکی چیرۆکێک دەبیستی.

مەرگ لە ئاوێنە رووبەرووەکان‌دا

هەر کە دەرگاکەی کردەوە، چاوی بە جەستەی خوێناوی ژنەکەی لە سەر عەرز کەوت. دەنگێکی لە پشتەوە هاتە گوێ، ئاوڕی داوە، ژنەکەی لە بەر دەرگا دیت کە سەیری جەستەی خوێناوی ئەم لە سەر عەرز دەکا. دەنگێک لە پشتەوە هاتە گوێ ژنەکەی، ئاوڕی داوە...

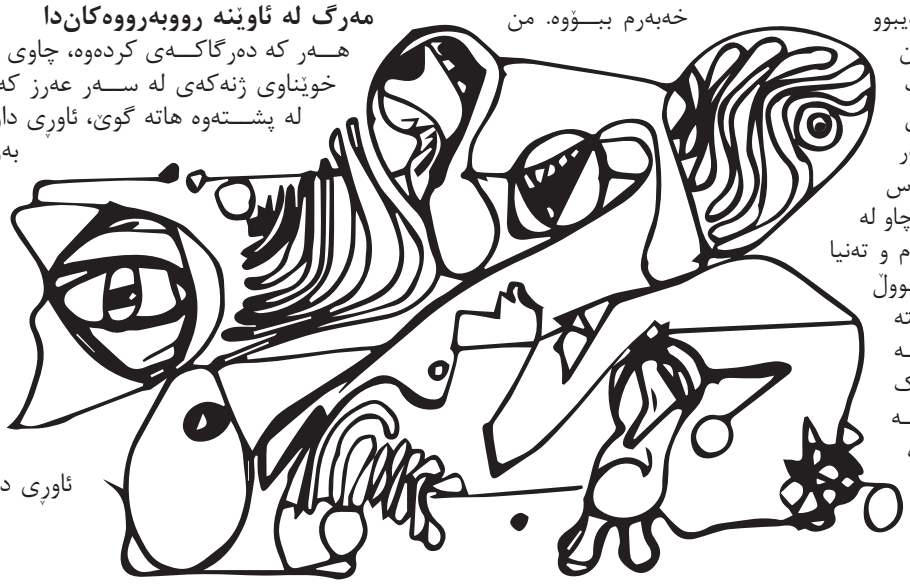

کۆمینیماڵ

فریا یوونسی

جووتبوون لە ئاسندا

لە سەر شیشەکەیشی نووسرابوو، ها! نووسرابوو: خێرتان دەگات، بمشۆن؛ کەچی من هەر دەموت وشترە!

موسافیرەکان بانگ کران کە چیدی ماتڵمان نەکەن، سوار بن.

جێگەی مـــن لای کچێکەوە بـــوو. کەمێک لە شـــار دوور کەوتبووینـــەوە و من هێدفۆنێک لە گوێما بوو. کچە، ناچار قۆلی گرتم داوای موسیقی لێکردم.

وتـــی: موبایلەکـــەم هیچی تیـــا نییە، ئەگـــەر دەکرێت بۆم بلووتووز کە.

بۆم نـــارد و پێم وت: ئەوە هەر ئەوەیە کە ئیســـتا خەریکم گوێی لێ دەگرم.

نێوانمان گرتی. لە شیشەی ئوتوبووسەکەدا تماشای یەکترمان دەکرد و هەر مژی یەکمان دەبینی لە شـــەبەقی شکڵ گرتووی نێو ئاسنەکانی ئوتووبووسەکەدا فڕکە فڕکیان بوو بەرەو یەک.

گەیشـــتین و پێش دابەزین، لـــە خەیاڵاتیش دابەزین. هەر تماشای دەکردم. پێکەنیم.

وتم: ئوتوبوســـی چی؟ کە پیاو لە ســـەر پشتی وشترەکەی حەزرەتی داوود عاشق ببێت، ئاوایە!

هیچی نەوت، دەتوت هەر نەشیبیستووە.

کونە «خۆش»ـــەکان

بانگی کردمە ئەو دیو مێزەکەی و ویستی لە شاشەی لەپتابەکەیدا فەخرم پێ بفرۆشێ، چی؟ نازانم. وتی «ویژدانەن وەرە! بزانم بۆت ئەژمێردرێت؟»...

لە کادرێکی حســـێبی بانکییەکەی دا، چوارێک و لابەلایەک ســـفر دیار بوون. وتی «ئەتوانی تێبگەی چییە، دەبێتە چەنێک؟». بە نەرمییەک پێکەنیم و ســـەیرێکی چـــاوە وردەکانیم کرد. وتم «کاکە! ئەوانە هیچ هەموویان جارێک سفرن، هەزار جاریش هەر یەکەو کونێکن، بەر بوونەتە عازای ئەو خۆشەی هەمیشەی ژیانت لە سەر تەپڵە سەرت بووە و کەچی تۆ هەر هەڵهاتووی بە دوویدا، هاکا نیوەشـــەوێکیش لە بیرت چوو لەپتابەکەت خامۆش کەی، ئیتر هەڵیانلووشیویت...»

هەر ســـەیری دەکردم و دەتووت هیچم نەوتووە، دەتووت لە دڵی خۆم دا وتوومە، وا چاوەڕوانی قســـەیەک بوو لە دەمم بێتە دەر...

وتم «جا چووزانم!»

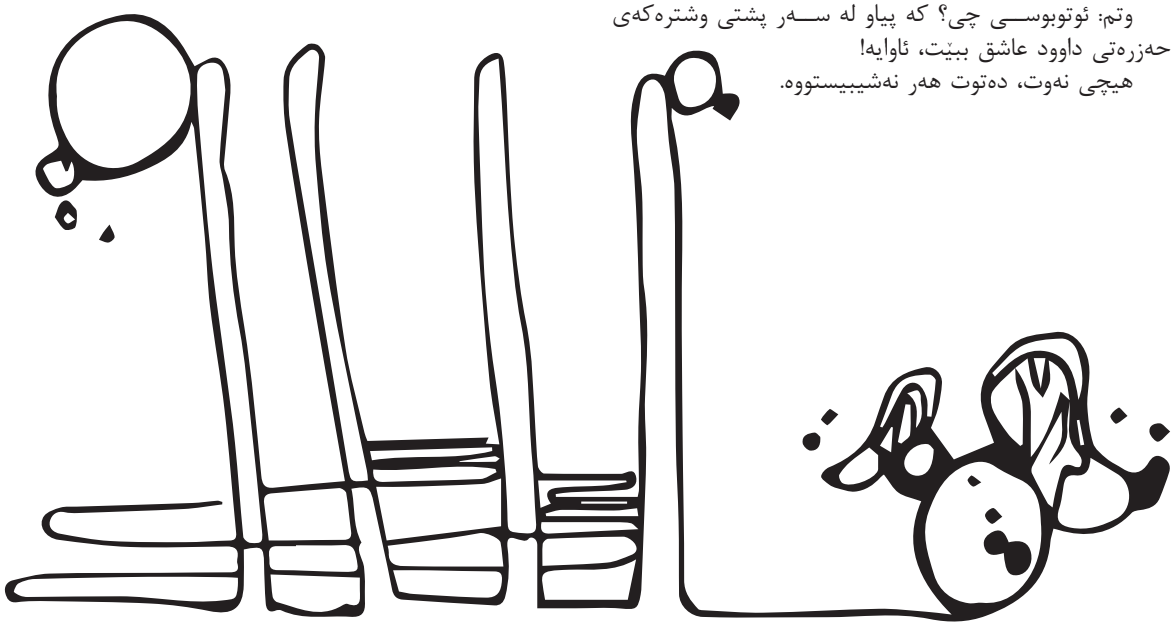

دەرپەڕین

ئەهـــا
کە پژمام، وێســـتام. ئەوەندەیان وتبوو ســـەبری هێنا ســـەبری هێنـــا، ئیتر قاچەکانم لە خۆڕا سوســـتیەک گرتنی و وێســـتام. نەمزانی ویرووســـەکانی پژمەی یەکەم هێندە زۆر بوون کە خێرا دەمخەنـــە پژمەی دووهەمەوە و هەتا لـــە کونی کاولی لووتمەوە دەرمدەپەڕێنن لە ژیان.
چەنێک دووجار پژمینی من خێر بوو، چەنێک!!!

مەلوول

کەشـــیش وتی: کوڕەکەم! بە خێر هاتی، خوای دلۆڤان بە ناردنی تۆ بە ســـەری کردینەوە، دڵنیام هەنووکە، رێک وەکوو عیســـای ئێمە دێیتە گۆ و پێمان دەڵێی لە کوێوە، لە بەر چی هاتووی؟
خاخام، بێ خۆ شـــەمزان، وتی: من پێم وایە زمانی ئەمیش گە بێت و قسەش بکات، تێمان نەگەیەنێت لە کوێوە، لە بەر چی هاتووە و لە سەر کام دینە.
مـــەلا، بـــە هەر دوو دەســـتی درێکی بە هـــەر دوو لا، دا و وتی: گوێ بە قســـەی کەس مەدە، روڵە! پەلەمان نێ،ئاخری هەر دەزانین لە کوێوە و لە بەر چی هاتووی، با چل ســـاڵی دیکەش بێ. جا نەڕاندی: ئەوە کەس نیە کەمێک شیری دەرخوارد بدات؟
مەلۆتکەکە، بێ ئەوەی کەس چاوەڕێ کات، سەرێکی هەڵبڕی و رووی کردە درگای ئاودەستەکە و لە درزێکی درگاکەوە، نیگای لە سەر کونی مەستەراحەکە، ڕاگرت و مەلوول، پێکەنی!

کارمـــــەند

چـــــیرۆك

ئەنوەر عەرەب

شـــایەد بە فکری کەس نەگات ئەو کوڕەی وا دەستی لە لووتی دایە، بۆ چی لە وێســـتگەی ئەوبەری خیابان ڕاوەستاوە و نوقمی ساختومانی بەرامبەریەتی؟

تـــۆ کە لە پەنجـــەرەی ئەمبـــەری خیابانەوە لـــە ئیدارە لە ســـەر ســـەندەڵییەکەت دانیشـــتووی و پاڵت داوەتەوە، دەست دەکێشـــی بـــۆ لیوانی چایەکـــەت و چاو لەو کـــوڕە دەکەی وا لەوبەری خیابان ڕاوەســـتاوە و دەستی لە لووتی دایە، قومێک لە چایەکـــەت دەخۆیەوە و بێ ئەوەی ئاگات لە خۆت بێ لە ســـەر میزەکەت بەری دەدەیەوە خوارێ و وڵات تەڕ دەکەی. بانگی چایپەزەکەتان دەکەی تا چایەکی دارچینی تازەدەمت بۆ بێنێ، پاشان خۆت ســـەرقاڵی کارە وەدوا کەوتووەکانت دەکەیـــەوە. جاروبار ســـەر هەڵدێنی و چـــاو لەو کوڕە دەکەی وا لەوبەری خیابان ڕاوەستاوە و سەیری تۆ دەکا. ســـەدان فکروخەیاڵت بە مێشکدا دێ، بەڵام هیچیان پێوەندی بەو کوڕەی وا لە وێستگەی ئەوبەری خیابان ڕاوەستاوە و دەستی لە لووتی دایە نییە.

یەکەم خەتی واحید هات و ڕاوەســـتا ســـوار نەبوو. دووهەم خـــەت هات و بۆی ڕاگرت ســـوار نەبوو. ســـێهەم خەتیش هات و هەر سوار نەبوو چوارەم و پێنجـــەم و بە هەمان شـــێوە چەندین و چەند موسافیربەر و تاکســـی هاتن و چرایان بۆ لێ دا بەڵام سواری هیچیان نەبوو...

تۆش کە لە ســـاختومانی ئەمبەری خیابان، بەرامبـــەر بەو کوڕەی وا دەســـتی لـــە لووتی هێناوتەوە دەرێ دانیشـــتووی و پاڵت داوەتەوە، قومێک لە چاییـــە دارچینییەکەت دەخۆیەوە و چاوێک لە کاتژمێری ســـەر دیوارەکە دەکەی و لە خوداتە زوو کاتی ئیداری تەواو بێت و بەرەو ماڵێ وەڕێ کەوی.

ئـــەو کـــوڕەی وا دەســـتی لە لووتـــی هێناوەتە دەرێ، بڕێـــک دەچێتە ئەولاتر و پـــاڵ دەداتەوە بە میلەی وێســـتگەی بەرامبەر ساختومانی ئیدارەکەت. تەســـبێحێکی درێژ لە گیرفانی پاتۆڵەکەی دەردێنێ و دەســـت دەکا بە هەڵســـوڕاندنی و ڕاســـت چاو لە ژوورەکەی تۆ دەکا، تۆش بەو چاو لێکردنانە ترسێک لە دڵت دا دەنیشـــێ و لە ژێر لێوەوە دەڵێی: «نەکا چاوەڕوانی من بێ و بەو نیوەڕۆیە...»

ئەو کوڕەی وا لەوبەری خیابان ڕاوەســـتابوو وردە وردە بەرەو ئەمبەری خیابـــان دێت، بە دارتووی بەرامبەر پەنجەرەی ژووری کارەکەتەوە پـــاڵ دەداتەوە و چاو لەو کچانە دەکا وا بەوێدا دێن و دەڕۆن. تاوناتاوێکیـــش چاو لە پەنجـــەرەی ژوورەکەی تۆ دەکا و ســـەری دەجووڵێنێتەوە و پێدەکەنـــێ. تۆش خۆف دەتگرێ و دڵـــت گرمگرم لێـــدەدا، بانگی چایپەزەکەتـــان دەکەی و دەڵێی ئـــەو کـــوڕەی وا پاڵی بە هـــۆو دار تـــووەوە داوە و خەریکە سیغارێک دادەگیرســـێنێ دەناســـی؟ چایپەزەکەشتان کـــە حوکمی چاوی نەماوە بـــە دوو قامک پێلووەکانی هەڵدێنـــێ و جوان لە پەنجەرەکە دەڕواتە پێشـــێ و دەڵێ:«کێهـــا کوڕ؟» تۆش کـــە دەبینی بەو کارە زیاتر ســـرنجی ئەو کوڕەی وا بەردەوام مژ لە ســـیغارەکەی دەدا و چاوت لێدەکا بۆ لای خۆت ڕادەکێشی دەڵێی لێیگەڕێ مامە گیان ڕۆیشت. پاشان لە دڵی خۆتدا دەڵێی: بڵێی لە سەر من ڕاوەستابێ و مەحتەلە تا بێمە دەرێ؟ چاوێک لە کاتژمێری ســـەر دیواری ژوورەکەت دەکەی، وەختی ئیـــداری تەواو بووە دەفتەردەســـتەک کۆ دەکەیـــەوە، کیفەکەت لە ڕەختئاوێزەکە دادەگـــری، زیپەکەی دەکەیەوە بە دیتنی ئیســـپری بیبارەکەت ســـووکنایت بە دڵدا دێ، بڕێک ورەت زیاتر دەبێ، ئیسپرێکەت بە دەســـتەوە دەگری و بەرەو دەرێ لە ســـەر هەســـت هەنگاو دەنێی، لە درگای ئیدارە دێیە دەرێ بە لاشـــانەوە چاوێکـــی لێدەکەی، پێت خۆشـــە بچی و تەواوی ئەو ئیسپرییە لەو چاوە پیسانەیدا خاڵی کەی. چاوێکت لێ دەکا و مژێک لە ســـیغارەکەی دەدا و دووکەڵەکەی بەرەو لای تۆ تووڕ دەدا. دڵـــت گرمگرم لێدەدا، ڕوو دەکەیە ئەولا، بە لەز دەپەڕییەوە ئەوبەری خیابان. ماشێنێک چرات بۆ لێدەدا، خۆشـــییەک بە دڵتدا دێ، دەســـتی لێ هەڵدێنـــی، بەر لـــەوەی ئەو کوڕەی پـــاڵ دار تووەکە چاوت لێکاتەوە خۆت دەخەیە ناو ماشێنەکەوە و کەس نازانێ چیت لێ بە سەر دێ کەس...

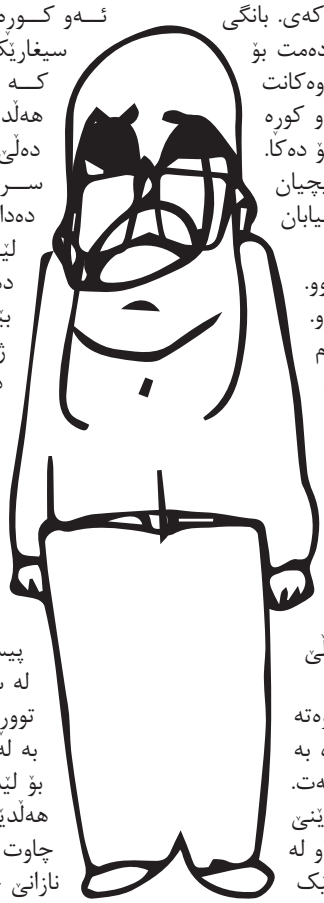

کراکە

خوێندنەوەی کتێبی کراکە
نووسینی شاعیر
ڕەزا عەلیپوور

کراکەی زمان/ د. مەسعوود بینەندە | ٩٦
ڕێزمانی شێعریی کراکە/ د. ئەحمەد مەلا | ١٠٦
خوێندنەوە و ڕەخنەی کراکە/ حەمەی کەریمی | ١٠٨
دنیا کەمە و زەوی غوبار/ نیروان ڕەزایی | ١١٤
شێعر لە نێوان فۆرم و مانادا/ ئارام سدیق | ١١٨
کراکە/ بەختیار حەمەسوور | ١٢٤

کڕاکەی زمان

نواندنەوەی سۆزانی لە دەقی شیعریی کڕاکە؛ بەرهەمی ڕەزا عەلی‌پوور

د.مەسعوود بینەندە

بە بڕیارێکی ساکارەوە دەستپێدەکەم: «واتا کڕاکەی زمانە»؛ بێگومان ئەم ڕستەیە، بڕیاری بەناوبانگی هێگێلمان وەبیر دەهێنێتەوە کە «ڕۆح ئێسکوپرووسکە». ڕۆح ئەو بابەتە نەرێنییەیە کە سەرەتا دەبێ لە ئێسکوپرووسکدا جەستەمەند ببێتەوە تاکوو لایەنی ناومکێن و نێگەتیڤی دەربکەوێت و کاریگەری بنوێنێت. لەم بڕیارەدا بزۆزی و دەسپێڕانەگەیشتوویی واتا لە فۆرمی ساردوسڕ و وشکهەڵگەڕاوی زماندا قەتیس ناکەوێتەوە؛ بەڵکوو کڕاکەی زمان ئەو پێگە داڕووخاو و تەنگەبەرانەیە کە وێچوون و ئەگەری سەرهەڵدان و تێپەڕاندنی واتا بە شێوەیەکی دژوازانە دەستەبەر دەکات. فۆرمی تێکشکاوی زمان ئەو ڕێگا هەڵە و خوار و خێچ ڕێکردنەیە کە وەکوو هەڵبژاردنێکی نادرووست، هەنگاو بەرەو شوێنی مەبەست و ڕێگای بەجێ دەهاوێت. بەم چەشنەیە کە بڕیاری ئادۆرنۆیی «فۆرم، پاشەڕۆک و جەستەمەندبوونی ناوەڕۆکە»؛ یان بڕیاری «هاوشوناسی و چونیەکبوونی فۆرم و ناوەڕۆک» بە پێی لۆژیکی ئاوفهبوونگی(negation of negation) هێگێلی واتا بەخۆوە دەگرێت.

«کەوایە «نەلێکردنی نەرێنی» شتێک نییە بێجگە پەتی‌ترین شێوازی دووپاتبوونەوە: لە هەوڵی یەکەمدا، ژێستێک دەنوێندرێ و بە مەبەست ناگات؛ دواتر، لە هەوڵی دووهەمدا، هەمان ژێست تەنێ پاتە دەبێتەوە. ئاوەز شتێک نییە بێجگە ئەم چەشنەی پاتەکردنەوەی تێگەیشتن کە تێگەیشتن لە شەڕی زێدەباری [بڕواداری بە] ژەڤەرێکی پاش‌عەقڵانی ڕزگار دەکات، هەر بەو چەشنەی کە مەسیح نە هەبوونێکی دژ بە ئادەم ئەبوولبەشەر بەڵکوو تەنیا ئادەمێکی دووهەمە.»(ژیژک، ٨٤، ل ٤٨و٤٩)

سەرەتا لە قۆناغی نەفیدا، واتا(ڕۆح) خۆی لە کەوڵی فۆرم(ئێسک)دا جەستەمەند دەکاتەوە؛ ئەمە تەنیا ژێستێکی نواندنکارانەیە؛ بەڵام لە مۆمێنتی «نەفیی‌نەفی»دایە کە چیدی فۆرم لە ئاستی ئەو ئێسکە دابەزیو و قەتیسکراوە نامێنێتەوە کە هەڵگری ئاوەڵناوی فۆرماڵیزم و گەمەی فۆرماڵیستییە، لەم چرکەساتەدا بنیامین گوتەنی مێژوو تووشی یەقینێکی هەرەمەزن دەبێت و ڕۆچنەیەک بۆ داهاتنی ڕزگاریدەر(مەسیح) دەکرێتەوە. لێرەدا «واتا» لە «فۆرم»دا ڕۆدەچێت و لە پاتەبوونێکی دووبارەی ئەم ڕۆچوون و دووبارە-دەربڕین (Re-mark)ەدایە کە بەرهەم و بابەتی ئەفرێنراو دێتە کایەوە؛ بابەتێک کە بارستایی مێژوو و هەوڵە تێپەڕیوەکان(و زۆرجار شکستهاوردەکان) لە چرکەساتێکدا کۆ دەکاتەوە و بە تووشیارکردنی ڕەوتی کرۆنۆلۆژیکانی زەمەن، بە ڕاوەستان و شڵەژان دەنگێکی شاز و وێنایەکی بەجێ لە پانتایی داهێناندا تۆمار دەکات.

هایدگێر لە زماندا جێگایەک بۆ «دازاین»(Da-Sein) دەدۆزێتەوە؛ جێگایەک کە ڕۆچنگە(lichtung) و ڕووناکی خۆیەتی، و ئاکامی هەبوون-لە-جیهان(being in the world) دایە؛ و پێوەندی بە تووڕدراوی(thrownness) و تێکەوتنی مرۆڤ لەوێدایە. «Da»ی «دازاین» لە ڕوانگەی هایدگێرەوە جێپێگەی مەرگ و مەنفییەتە؛ واتە تەنیا لەم ناشوێن(non-place)ەدایە کە زمان دێتە گۆ و هەبوونی ڕوو لە مەرگی بۆ بەدی دێت. لەم سەردەمەدا کە گێشتێل(Ge-Stell) بە چەشنێکی تایبەت بێ‌بونیادبوونی ژیانی مۆدێرنی بە عەقڵێکی بێ‌ناسنامە و بێ‌بەستێن پڕ کردۆتەوە، سیمای هەستی و ڕووی ڕاستی شتەکان خۆیان لێمان دزیوەتەوە و کەلێن و بۆشاییەکان بەردەوام لە ڕێگای فەرامۆشی و ڕۆنانی خودبونیاد و سوبژێکتیڤی مرۆڤی سەردەمەوە دەشاردرێنەوە. «زمان»یش کە پانتایی دەرکەوتنی هەستۆمەندەکان لە ئانتالۆژی و ئیگزیستانسیلی خۆیاندایە، و بە وتەی هایدگێر ماڵی هەبوونە بە زمان و گێشتتێلی ئاخێنراو لە ئۆنتیکی بێ‌بنەما، تووشی نامۆگەری و سەرلێشێواوی هەراوهوریای سەردەم هاتووە. « سووژەی ئاوەزمەند، بە پلانڕێژیی چالاکانە و هێرشبەرانەی چەمک و پێوەر و یاساکان بۆ سەر شوێنەواری دەورووبەر، شوێنەوارێک کە دەبێ بەپێی هەمان چەمک و پێوەر و یاسا ڕاڤە بکرێت، بە شێوەیەکی لەپێش و بەر لە ئەزموونکردن(-pre

presenting)، جیهان ڕۆ دەنێت(projecting).»(پی‌فل، ٩٤، ل٥١)

هایدگێر پێی وایە ئەم چەشنە ڕۆنانەی جیهان، لە ئاخێزی سەرەکی خۆی دابڕاوە و بیرکردنەوەیەکی بێ‌بیرەوەری هێناوەتە ئاراوە؛ هەر بۆیە هەرچەشنە دەربڕین و ئەفراندنێک لە بەرهەمهێنانێکی تەجاوزکارانەدا و دەنگەدەنگێکی زمانشکێنانەدا دابەزیوە؛ دەنگێک کە لە بێدەنگی و بێزمانیدا(sigetics) بیر دەکاتەوە و قسە دەکات. هەر بۆیە بە هیوادارییەوە ئاوڕ لە پۆئەسیسی شاعیرانە ئەداتەوە؛ ڕۆنان و ئەفراندنێک کە لەجیاتی هێرشکردن و دەستەمۆکردن مەجال بە شتەکان ئەدات خۆیان نومایش بکەن و هەستۆمەندی خۆیان لە پێوەندی لەگەل جێپێگەی شیاوی خۆیاندا بنوێنن.

«هونەری شاعیرانە مەودادانە بە شتەکان، تاکوو خۆیان بەوچەشنەی کە هەن دیاری بکەن، هونەرێک کە بە پەرۆشبوون لە ئاست شتەکان لە جێپێگەی شیاوی خۆیاندا بەئەنجام دەگات.»(هەمان، ل ٤٩)

جۆرجیۆ ئاگامبێن بە ڕەچەڵەکناسیی بابەتی نەرێنی(negativity) لە بەرهەمەکانی هێگێل و هایدگێردا پێی وایە تێپەڕاندنی هێڵی نیهیلیزم و هەروەها میتافیزیک نە لە بەرهەمهێنانەوەی ئەو بابەتە نەرێنییە بەڵکوو لە دابڕان لەو دیاردە لەوتن‌نەهاتوو و دەسپێڕانەگەیشتووەیە کە وەکوو بابەتێکی ڕازئاوی تەواوی وتن و دەربڕینەکانی مومکین کردووە. «لە ڕاستیدا، هایدگێر بە ڕادیکاڵکردنەوەی بونیادی نەرێنی زمان دیسان لە ئاسۆی ئەندێشەی میتافیزیکیدا دەمێنێتەوە، بەوبۆنەوە کە هەستی لە جێپێگە یان تۆپۆسی نەرێنێتی دا دادەنێت. بەم واتایە، باسکردن لە «دەنگا»ی خاموش کە مرۆڤ بەرەو ئەزموونی هەستی ڕادەنێت لەئاکامدا وەکوو ئایدیای پاراستنی بابەتی نا-وتن-ڕاو لە زماندا دەور دەبینێت کە هێگێل قۆستبوویەوە.»(ئاگامبێن لەزاری ئیمانی،٩١، ل٢٧)

ئاگامبێن پێی وایە یەکەمین شێوازی دەرکەوتنی زمان، ڕوودانی زمان لە دەنگا(voice)دایە؛ زمان لێرەدا بە خنکاندنی فۆنە(phone) لە هەناوی خۆیدا ڕێگا بۆ دەنگێکی دیکە ئاوەڵا دەکات، دەنگێک کە تا ئێستا لە هەستیدا بەرز نەبووبوویەوە و تەنانەت هاژەهاژی سروشت و ناڵەناڵی ئاژەڵانیش ڕێگایان تێ نەبردبوو. لێرەدا درگای فۆنە بەرەو لۆگۆس دەکرێتەوە و شەپۆلانی لانگ وادەکات پارۆل یان وتار بێتە دەنگ و یەکەم پەیڤەکانی هەستی لەزاری مرۆڤی خاوەن لۆگۆسەوە بێتە زمان. ئەم دۆنادۆن و ڕۆچوونە لە ڕاستیدا مرۆڤی بەرەوڕووی ڕازەکانی هەبوون کردەوە و لە هەمانکاتدا مەترسی مەرگی لە هەناویدا ئاخنی؛ کەوایە هەراسانیی مەرگ و پاشهاتەکانی، بەرهەمی مەرگێکی سەرەتاییە: مەرگی فۆنە لە لۆگۆسدا، فۆنەیەک کە لە شێوازێکی مەنفیدا حووزووری غایبی خۆی ڕادەگرێ و بە شێوەکانی وشە(gramma) لە سیستەمی ڕێزماندا، زەنای مەرگ(هێگێل)، هاواری هەستی و دەروون(هایدگێر)، و واج(phonem) لە زماناسیدا گوتار و نقیساری زمان مومکین دەکات. «ئەگەر پێوەندی نێوان زمان و مەرگ هێشتا تێنەفکراوە ماوەتەوە، لەو بابەتەوەیە کە دەنگا- کە ئەم پێوەندییە مومکین دەکات- ئەو بابەتە ئەندێشەنەکراوەیە کە میتافیزیک ئیمکانی ئەندێشەی لەسەر سوار دەکات، یان ئەو بابەتە لەدەربڕینەهاتووەیە کە میتافیزیک هەموو دەربڕینەهاتووەکانی لەسەر بینا دەنێت، میتافیزیک ئەندێشە و خواستی هەستییە، واتە ئەم ئەندێشە و ئەم خواستە دەبێ ناچەمکئاسا بمێننەوە، بەو بۆنەوە کە بەچەمککردنی ئەم دووانە تەنیا لە چوارچێوەی توندترین و توندڕەوترین چەشنی نەرێنێتی دا بەڕێوەدەچێت.»(هەمان، ل ٢١٥)

گەڕانەوە بۆ ئاخێزگەیەکی ونکراو یان گوێڕاگرتن بۆ «دەنگا»ی ناومکینی هەستی لە ڕێگای زمانی شیعری و شیعری زمانەوە ئەو ئامانجە نەرێنییە نییە کە ئاگامبێن هەوڵی بۆ ئەدات؛ ئاگامبێن بۆ تێپەڕاندی هێڵی سیفری نیهیلیزم، دەروونیکردنەوەی نەرێنی و مەرگ، و پێوەندیدانیان بە زمانەوە وەکوو چارەسەر دانانێت، بەڵکوو دوورکردنەوەی مەرگ و زمان و ڕووبەڕووبوونەوەیان وەکوو دیاردەیەکی دەرەکی بەرەوا دەزانێت. زمان هێلانەی هەستی نییە بەڵکوو ئیتۆسی مرۆڤە؛ واتە تەنیا جێپێگە و ماڵی ئەرێنی مرۆڤە کە لە هەرچەشنە دەنگا و گرامایەک داماڵراوە و بڕیار نییە لەژێر ڕکێفی هیچ بابەتێکی ژەڤەرمێژوویی و هیچ دڵکوتێکی ئیگزیستانسیەلدا بەردەوام لە دۆخی نۆستالژیا و سەرسوورماندا هەناسە بکێشێت. نە بونیادگەرییەکی ئەرێنی و نە بێ‌بونیادییەکی نەرێنی هیچکامیان ناتوانن مرۆڤ لە هەژمەتی ڕقەبەرایەتی و توندوتیژی بپارێزن چوون لەراستیدا سەرچاوەی توندوتیژی هەمان بێ‌بنەمایی کرداری مرۆڤە کە لە دەروونیکردنەوەی میتووژێمی قوربانی و دیهاوێژییان لە دامەزراوەکانی کۆمەڵگادا بەردەوام دەبێت. بە وتەی ئاگامبێن « بنەمای توندوتیژی هەمان توندوتیژی بنەمایە».« لە ڕاستیدا، ئیتۆس، یان بنەما و جێپێگەی ڕاستەقینەی مرۆڤ، شتێکی نادەربڕینەرانە یان پیرۆز نییە کە بەشێوەیەکی پێویست لە هەر پراکسیس و هەر وتارێکی مرۆڤدا نەوتراو بمێنێتەوە؛ هەروەها نەبوونێک نییە کە نەرێنێتییەکەی وەکوو سەرچاوەی بێباکی و توندووتیژی کرداری کۆمەڵایەتی دەور ببینێت، ئیتۆسی مرۆڤ خودی پراکسیسی کۆمەڵایەتی و

گەڕانەوە بۆ ئاخێزگەیەکی ونکراو یان گوێڕاگرتن بۆ «دەنگا»ی ناومکینی هەستی لە ڕێگای زمانی شیعری و شیعری زمانەوە ئەو ئامانجە نەرێنییە نییە کە ئاگامبێن هەوڵی بۆ ئەدات؛ ئاگامبێن بۆ تێپەڕاندی هێڵی سیفری نیهیلیزم، دەروونیکردنەوەی نەرێنی و مەرگ، و پێوەندیدانیان بە زمانەوە وەکوو چارەسەر دانانێت

وتاری ئینسانییە کە بۆ خۆیان ڕوون و ئاشکرا بوونەتەوە.»(هەمان، ل۴۴-۴۳)

زمان لێرەدا بڕیار نییە شتێک ڕاگوێز بکات یان شوێنی بەئەنجامگەیشتن و ئاکچواڵبوونەوەی بێبنەمایی هەستی بێت، زمان تەنیا شێوازی ڕاگواستن و فۆرمی دەربڕینی دەنوێنێت؛ بەم پێیە پرسی سەرەکی فەلسەفە لای ئاگامبێن نە پرسیار لە نەبوون، و چییەتی مەرگ، یان ئەزموونی سەرسوورمان و چمان؛ بەڵکوو ئەو ڕاستییەیە کە زمان دەنگای ئێمەیە و ئێمەش پێی دەئاخفین. هەر بۆیە لای ئاگامبێن کرداری having، گرنگتر لە ئۆبژەی هەڤینگ ڕۆڵ دەگێڕێت؛ بۆیە گەڕانەوە بۆ وشە و وتە ساکارەکان و تێڕامان لە چۆنییەتی هەڵسووڕان و بەخۆکردنیان دەتوانێت وەکوو ئەرکێکی سەردەمیانە ڕێگا بە پراکتیزەکردنی بێبنەمایی لە بەستێنی مێژوو و پانتایی دەقدا بگرێت و هەنگاوێک بۆ دوورکەوتنەوە لە نیهیلیزم بهاوێت. ئاگامبێن لە ڕوانگەیەکی ژەڤەرشیعرییەوە نە بۆ جیهانی یەکگرتووی فەلسەفە و شیعر تێدەکۆشێ و نەش لە پێناوی دوانەبینیی ئەفلاتوونی ئەو دووجەمسەرەدا هەڵدەسووڕێت بەڵکوو پیی وایە تێپەڕاندنی فەلسەفە وەکوو دەقێک کە ئۆبژەی خۆی دەناسێت بەڵام دەستی پێڕا ناگات و هەروەها دەربازبوون لە شیعر وەکوو فۆرمێک کە ئۆبژەی خۆی ناناسێ بەڵام دەتوانێ بینوێنی دەمانگەیەنێ بە جێپێگەیەک کە هەمان ئیتۆسی مرۆڤ یان تۆپۆسی زمانە. لەم شوێنەدا، ڕەخنە کارا دەبێتەوە و شیعر نەتەنیا وەکوو فۆرمێکی دەربڕینەرانە بەڵکوو وەکوو ژێستێک؛ واتە زمانێکی بێ دەنگا، توخمی سەرەکی زمان نومایش دەکات.

لە ڕەوتی باسەکەماندا لە هەناوی دوو بڕیاری «واتا کراکەی زمانە»، و «زمان جێپێگەی مرۆڤە»؛ دەگەین بە بڕیارێکی سەرەکی کە «مرۆڤ هەمان ئیتۆسی خۆیەتی؛ واتە منداڵی». منداڵی(in-fancy) پۆتێنشیاڵی مرۆڤە، واتە دۆخێکی بەئەنجامنەگەیشتوو کە پێشمەرجی بەزمان‌دەرهاتن و پەیڤینی مرۆڤە؛ بەڵام وەکوو قۆناغێکی پێش-سۆبژێکتیو یان ئاگامەندیی بێزمان دانانرێت. «منداڵی لە پلەی یەکەمدا لەسەر زمان کاریگەری دادەنێت، بەرسازی ئەدات و لە بنەڕەتدا وەکوو پێشمەرجی، کردار دەنوێنێت... منداڵی وەکوو ئاقاری سەرەتایی(Ur-Limit) لە زماندا، لە ڕەوتی پێکهێنانی زمان وەکوو جێپێگەی حەقیقەت، سەرهەڵدەدات.»(ئاگامبێن،۱۳۹۰، ل ۱۱۵-۱۱۴) کەوایە جیهانی ئەوپەڕی زمان یان پێش-زمان نە واقیعێکی دەروونی و نە جیهانێکی ژەڤەر-ڕەوانە؛ بەڵکوو هەمان منداڵی یان سەرچاوکەی بەرزەجێیانەی زمانە. ئێمە جیهانی بەستەزمانیی منداڵی تێناپەڕێنین بەڵکوو لەم جیهانەدا سووبژێکتیڤیتەی خۆمان بونیاد دەنێین؛ کەوایە لە هەر وتنێکدا منداڵی حوزووری غایبی هەیە بەو بۆنەوە کە سەرچاوەی کەلێنی نێوان زمان(langue) و وتار(parol)ە. ئەم کورتە باسە لە بنەما و کراکەی زمانەوە دەستی پێکرد و بە دۆزینەوەی پێگەیەکی دڵنیابەخش بۆ زمان؛ واتە ئێتۆس و ئەزموونی زمان، دیسانەوە پێگەی لێکۆڵینەوەی لە زماندا سەقامگیر کرد. بێگومان تێپەڕاندنی ئەم ڕەوتە بە بێ ڕوونکردنەوەی هێڵەکانی هێگێلی و هایدگێری و هەروەها دەرخستنی پرەنسیپی نێگاتیڤیتی لە کارەکانیاندا مومکین نەبوو؛ تێپەڕاندنێکی ئاوفهبوونگی کە بە بێ دابڕان و ڕاگیرانیان هیچ سەنتزێکی لێ سەوز نەدەبوو. لە ئاکامدا ئەم تێپەڕاندنە لە ئاگامبێن و لاکان و بێنیامیندا خۆی دەبینێتەوە؛ ماتریکسێکی فەلسەفی کە ڕەخنە وەکوو کرداریکی سیاسی و ئاکاری پێناسە دەکات و سەرەڕای ئاماژەدان بە پارادۆکسەکانی مەیل و کارەساتەکانی وێرانی، هیوادارییەک لە پێناوی داهاتوودا بەرز دەکاتەوە.

«تۆ چ غەمگینی وەک لە حەلەب یارت هەبێ
قاسیدێکی بە متمانەت لە قەندەهار
-بەم کوێستانە لەعنەتییە -
دەست نەکەوێ.» (ل ۷)

ئەم کۆپلەیە کە بە هەندێ جیاوازییەوە لە بەشی سەرەتای شیعرەکەدا پاتە دەبێتەوە؛ لە واتای سەرڕاستدا ئاماژە بۆ دوو لەمپەری سەرەکی مەکانی و زەمەنی لە پێوەندی خۆشەویستیدا دەکات، پێوەندییەک کە لە ئاکامی مەودای دوور و درێژی نێوان سووژەی ئەویندار و ئۆبژەی ئەویندارێتی؛ بووە بە خەمێکی قورس و پەرۆشییەکی بنەمایی. ئاماژە بەم دۆخی دابڕانە کە خۆی لەخۆیدا دیاردەیەکی دژوازە؛ واتە خودی مەودا و دابڕان بزوێنەری خۆشەویستی و بەشێکی کڵیشەیی حیکایەتی ئەوینداریە، و هاوکات ڕێگرێکی سەرەکییە کە لە زاری سووژەی شیعرییەوە ئامانجی تێپەڕاندنی بەرجەستە دەبێتەوە، وەکوو هوشیارکردنەوەیەکی ناوبەناو دێتە ناو ڕەوتی ڕەوایەتی شیعری و نەزمی دەق تووشی شڵەژان دەکات. ئەم ئاماژە هوشیاریدەرە لە لایەکەوە دەلالەتێکە بۆ نوستالژیای جیهانێکی تێپەڕیو و دەسپێڕانەگەشتوو؛ و لە لایەکی‌ترەوە پەردە لەسەر دۆخێکی نوێی ژیانی مودێرن هەڵدەداتەوە: «وێرانی ئەزموونی ئەویندارێتی». بێنیامین داڕووخانی ئەزموون بە بەرهەمی داڕووخانی کۆمەڵگای نەریتی دەزانێ کە تێیدا خەرمانەی جوانناسانە(aura)، تووشی نوشووستی هاتووە و دەستووپێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی هاوپێوەند لەگەڵ ئەم دیاردە پیرۆزە، بەرەو تێکچڕژان و هەڵوەشانەوە پێیان هەڵناوە. «بێنیامین بیرۆکەی دابڕانی خەرمانەی جوانناسانەی کە ئەورۆکە بیرۆکەیەکی بەناوبانگە، بە هاوپێوەند لەگەڵ تێکچوونی نەریت، پێکهاتەی تاقمگەرانە(cult) ی کۆمەڵە سرووشتییەکان، و هەروەها داڕمانی بەستێنی هاوبەشی گشتی دەستنیشان کرد.»(ئارۆتۆ،۸۶)

لە گۆشەنیگایەکی هێگێلییەوە نوستالژیای ئەم کۆپلە شیعرییە خۆیلەخۆیدا ناتوانێ گشتێتی بنوێنێت، بەڵکوو بۆی هەیە ئەم پاژە لە پێناوی تەواوکۆییەک لە داهاتوودا بخوێنرێتەوە. هەر بۆیە ڕوانگەی مێژوومەندانەی هێگێل بۆ هونەر؛ لەلایەکەوە، هونەری ئێستا لە پێناوی حەقیقەتێکی گشتی کە لە داهاتوودا تەواو دەبێت بە هەند وەرناگرێت و لە لایەکی دیکەوە بە پێی بۆچونی سۆبژێکتیڤ، حەقیقەتی هونەری لە ئاست حەقیقەتی فەلسەفیدا بە گچکە دادەنێت کە ناتوانێ حەقیقەتی ڕۆح یان بابەتی ڕەها لە گشتێتی خۆیدا ئاشکرا بکات. ئەگەرچی ڕوانگەی مێژوومەندانەی هێگێل دۆخی هەستیاری داڕووخان هەست پێدەکات و سەرهەڵدانی هونەری مودێرن دەبینێت بەڵام چیدی توانستی هونەر لە بەئەنجامگەیاندنی ڕاسپاردەی ڕۆحی ڕەها بەپێویست و تەواو نازانێت. هەر بۆیە دیاڵێکتیکی هێگێلی گومان

لە وزەی هونەری مۆدێرن و بێخەرمانە لە بەدیهێنانی ئازادی و گەیشتن بە تەواوکۆیی ڕۆح لە جیهانی سەردەم دەکات. «هونەر لەژێر ڕکێڤی هەوەسبازی و گاڵتەجاڕیدا تێکدەڕووخێت.»(هێگێل لە زاری ژیمنز، ١٣٩٣، ل ١٧٤)

«تۆ چ غەمگینی وەک لە حەلەب یارت هەبێ
لە سەمەرقەند
- پڕ بە قەدیم —
کوژرابێتی.» (ل ٨)

لێکچواندنی غەمگینیی ئێستا بە کوژران لە سەردەمی قەدیمدا — پڕ بە قەدیم- دیسانەوە ئاماژەیەکی سەرەکییە بە داڕووخانی ئەزموون لە سەردەمی مۆدێرن؛ خەم و پەژارەیەک کە لەم سەردەمەدا سەرچەشنی نابینینەوە تاکوو هەڵیسەنگێنین، چونکوو لە بنەڕەتدا ئەزموونی خەمی ئەویندارانە بە هۆی تێکچڕژانی پێکهاتەی واتایی و کۆمەڵایەتییەکەی بە شێوەیەکی نەریتی ناومکینە. ناومکین‌بوونی ئەم ئەزموونە شاعیر ڕادەنێت تاکوو سەرچەشنێک لە ڕابردوو بهێنێتەوە؛ بەڵام نە بە شێوەیەکی ڕاستەوڕاست بەڵکوو بە داهێنانێکی زمانی؛ واتە نە لەقەدیمدا کوژرابێتی و نە وەکوو کوژرانی قەدیم بەڵکوو پڕ بە قەدیم. خودی ناوەکان لەم کۆپلەدا «حەلەب»، «یار»، «قەندەهار»، «سەمەرقەند»، «قاسید»، «قەدیم»، ئاماژەیە بەو جیهانە ڕابردوویە کە ئەزموونکردنی لەم سەردەمەدا ناومکین دەنوێنێ و تەنیا بە نۆستالژیایە وێنا دەکرێت. ڕوانگەی هایدگێر ئەگەرچی لە خوێندنەوەی ئەم کۆپلەیەدا بەدەستووبرد و کارا دێتە پێش چاو، بەڵام ئاڕاستەی خوێندنەوە نە بەرەو ئێستا و داهاتوو بەڵکوو بەرەو ڕابردوویەکی تەماوی(لە زماندا) دەباتەوە. ڕوانگەی هایدگێری پەرەئەستاندنی گێشتێل لە ڕووبەری ژیانی مۆدێرندا بە هۆکاری ناومکین‌بوونی ئەم ئەزموونە دیاری دەکات و پێی وایە تەنیا بە گەڕانەوە بۆ دەنگا و گرامایەکی نەبیستراو و قتکراو دەتوانین خۆمان لە نەزۆکی و بێئەزموونیی جیهانی لەخەرمانەداماڵراو ڕزگار بکەین. جواناسی هایدگێری بە هۆی گیرۆدەبوون بە ئایدیای ئاخێز و زێدی سەرەتاییەوە لە ڕەسەنایەتی (authenticity) هونەری مودێرن گومان دەکات و پێی وایە ئیمکانی «شاعیرانە نیشتەجێ‌بوون لەسەر گۆی زەوین» کە «بونیادی هەستی لە ڕێگای زمانی شیعرەوە» کەشف دەکات؛ تەنیا بە پێوەندی لەگەڵ ئووستووره و خودان و هونەری یۆنانییەکانەوە کە نزیکایەتییان بە ئاخێز و سەرچاوەوە هەیە دەستەبەر دەبێت. «لە ڕوانگەی هایدگێرەوە هونەری مودێرن لە گەڵ فەلسەفەدا لەدایک بووە و بە بۆنەی تەکنیکەوە زایە بووە و لە سەرانسەری جیهاندا بڵاوەی سەندووە، کەوایە ئەم هونەرە چیدی «ژێرمەن»(Germanic) نییە. لە ڕوانگەی هایدگێرەوە هونەری مودێرن و بەرهەمەکانی ئاوانگاردیزم، لە بەجێهێشتنی خاکی ئاڵماندا، پێوەندی شازی خۆیان لەگەڵ بابەتی «خەڵکی» و «نەتەوەیی» پچڕاندووە. هونەری مۆدێرن لەگەڵ تەکنیک و زانستدا پەیمانێکی کلۆڵیان بەستووە و ئەورۆکە تەنیا زانستە کە بارودۆخی نابەدڵی نیشتەجێبوون لە سەر ئەم زەوینە دیاری دەکات.»(ژیمنز، ١٣٩٣، ل٣٠٢)

بەم پێیە لە ڕوانگەی بێنیامین و ئاگامبێنەوە کە داڕووخان و هەرەس‌لێکەوتنی نەریت و ئەزموونی نەریتی بە هەند وەردەگرن و دەرفەتێکی ڕزگاریدەرانەی بۆ ئێستا و داهاتوو تێدا بەدی دەکەن باشتر دەتوانین ئەم ئاپۆریایە بخوێنینەوە کە دەقی شیعری وەکوو سیپمتۆمێک بەرەوڕووی ڕەوتی باوی ڕەوایەتی شیعری کردۆتەوە. کەوایە خوێندنەوەی ئەم کۆپلە سیمپتۆماتیکە ڕێگا بۆ خوێندنەوەی دەقی شیعری ئاوەڵا دەکات و دژە-لۆژیکی ئانتاگۆنیستەکانی نێو ڕەوایەتی شیعریمان پێ دەناسێنێ. لە ڕوانگەی دەروونشیکارییەوە هەروەها دەتوانین ئاماژەی مەودا و نەگەیشتن لە خۆشەویستیدا بە چەشنێکی دیکە واتە بە پێچەوانەی ڕوانگەی ڕۆمانتیسیستی بخوێنینەوە. کاتێ حاجی قادری کۆیی دەڵێت:

«ئەی بادی سەبا من ببە سوودی نییە نامە
تەشریحی زەعیفی من و خەم نایەتە
تەقریر»،

دۆخی دابڕانێک وێنا دەکات کە ڕێگایەکی دیاریکراو بۆ چارەسەرکردنی لە ئارادایە؛ واتە ئەگەر لەمپەرێک پێش بەئەنجامگەیشتنی مەیلی گرتووە، تەواوی هێزەکانی ئاسمان و زەوین دەبنە یاریدەر و کێشەکە چارەسەر دەکەن. هەروەها

تێگەیشـــتنی کلاســـیک بە پێی میتافیزیکی حوزوور، ئامادەیی ســـووژە لە ئاستانی ئۆبژەدا بە چارەســـەر دادەنێت؛ حوزوورێکی وتارمەندانـــە کە هیچ نقیســـارێکی راگوێزەرانـــە ناتوانێ ئەرکی راستەقینەی بەجێ بێنێت. فورمولی کلاسیک بە لەبەرچاوگرتنی کەلێنی نێوان سەرچاوە و مەبەست، ئیمکانی گەیشتنی پەیغام و لە ئاکامدا سووژە و ئۆبژەی مەیل بە رەوا دەبینێ و بە گێڕانەوەی ئاڵوێری سەرکەوتو یان ناســـەرکەوتووی ئەم هێمای مەیلە، لە ئەنجامدا چیرۆکی ئەویندارێتیی پێ تۆمار دەکات. خوێندنەوەی کراکـــە بە شـــێوەیەکی ئایرۆنیک دەمەلاســـکێ بە ســـتراتێژی رۆمانتیک دەکات و خۆدی موتیقی پەیغام یان رێگای گەیشـــتن پرۆبلێماتیک دەکاتەوە:

«سەر لە کوێی جادەدا هەڵگرم؟
شەو نەبێ
رێ لە کێی «لادە»دا دابڕم؟
ئەو نەبێ...» (ل ۸)

دابـــڕان لێرەدا نـــە رێگاچارەیەکی بۆ ئەندیـــش دەکرێ و نەش بە گێڕانەوەی رەوایەتەکانی گەیشتن/نەگەیشـــتن بەرجەســـتە دەبێتەوە؛ بەڵکوو لە دوو چەمکی «شـــەو» و «ئەو»دا فەلســـەفەی گەیشتن دەخاتە ژێر پرسیارەوە. بە وتەی رەمبۆ «من»، «دیتری»یە؛ یان لە سۆنگەی دەروونشـــیکارییەوە ئەویدی نیشانەی شکستی مەیلی ئێمەیە چوون ســـەرچاوەی مەیلی ئێمـــە دەروونی نییە بەڵکوو «مەیل هەمیشـــە مەیلی دیترییە». هەروەها «شەو» خۆی هێمایەکە بۆ دەســـتبەرداربوون و نســـکۆهێنانی تەواوی شوناسە پێکهێنراوەکان؛ ئەو چەشـــنەی لە چەمکی «شـــەوی جیهان»ی هێگێلدا دەردەکەوێت. کەوایە مەبەست یان شوێنی گەیشتنێک لە ئارادا نییە و ئەوەی گیرۆدەی کردووین و پەلکێشمان دەکات خـــودی هێڵی جادەیەکـــە؛ خودی خۆمە لەویدیـــدا؛ رۆژێکە لە شـــەودا واتە زێدەیەک کە شوێنکەوتووی سەر-هەڵگرتن و رێ-دابڕینمان دەکات. ئێمە لە-پێشدا گەیشتووین و کاتی گەیشتن مەبەستەکە دەدۆڕێنین؛ کەوایە فەزا بەسەر خۆیدا چەماوەتەوە و ئێمە لەدووی تراوڵکەیەکدا دەسووڕێنەوە.

«سەنەم
بۆنی شیلەی پیاو
دەدەی
هێشتا بۆنی تەخت و موبلە جڵفەکان
توندتر بشۆ توند.
...
بسوو
بسوو
هەوا نایبا
بۆدڕکی بازرگانی بەرزایی و لەمسە چڵکەکانی
لە سەر خوێنت
لە سەر شوێنت
خودا نایبا
ژەنگاوی مودیری ئیدارەی دەمپاکی و
کۆت و شەڵوارە ئوتووداره‌کانی
لەسەر چینت
لە سەر دینت
کە دەیگوت بت نیت و بتکەدەی!» (ل ۱۱ـ۱۰)

ســـەنەم لە شـــیعری کراکـــەدا یەکـــێ لـــە دژە-قارەمانەکانی مودێرنیتەی شـــارییە کە وەکوو فیگۆرێکی فەرهەنگی، ئەزموونی لایەنـــی تراژیکی مۆدێرنیتە دەکات. ئەو فیگورانەی کە بێنیامین لە شـــیعرەکانی بودلێـــردا دەیانبینێتەوە؛ پیاســـەکەر(flauner)، دەنـــدی(dandy)، ســـۆزانی و قومارباز، بە چەشـــنێک وەکوو ســـیمپتۆمی مۆدێرنیتە و هەروەها بەرهەمی ژیان‌بەسەربردن لە پەراوێزی ئۆرگانیزمی شـــاردا دێنە ئەژمار. ئەم ئانتاگۆنیستانە لە لایەکەوە لە رەوتی دابەشکردنی کاری سەرمایەداریدا پێکهاتوون و لەلایەکی‌ترەوە وەکوو چەشنێک بەرپەرچدانەوە و سەربزێوبوون لە ئاســـت ئەو دابەشکارییە پێناســـە دەکرێن. پیاسەکەر تەواوی کون و قوژبنەکانی شار بەسەر دەکاتەوە و خۆی لە ژێر قورسایی نیگای واقماوی کاڵا و کوتاڵەکانی بازاڕدا کە لە ئاکامی گۆڕانکاری بەردەوام(mode) و بریقە و درەوشـــاوەبووندا، سێحراوی دەنوێنن دەبینێتـــەوە و بەردەوام لـــە بینین و بەســـەرکردنەوەدا مەیلی لەبڕان‌نەهاتووی بـــۆ بەرهەم دەهێنرێتەوە. خۆخزانە نێو جەماوەر و وزەگرتن لە ئاپۆرەی سەرشـــەقام، تەنیاییەکانی پیاســـەکەر لە چوارچێوەی تاکدا بەئەنجـــام دەگەیەنێت؛ واتە تەنیایی مۆدێرن کە لـــە پێوەندی لەگەڵ ئاپۆرەی پڕهاتووچووی شـــەقامدا بیچم دەگرێت چەشنێک بێ‌هەڵوێستیی مەدەنی(civil inattention) و نووقمەسار(anonymous)بوونی بۆ بەرهەم دێنێت کە سەرچاوەی جووڵە و بزۆزیی ژیانی شارییە.

«ئاپۆرە، تەنیایی:

دو وشـــەی بەرامبەر کە دەکرێ لە جێـــی یەکدا بێنەوە، بۆ شاعیرێکی چالاک و پڕدەسکەوت،

ئەوەی نازانـــێ چڵـــۆن تەنیاییەکانی پڕ کاتـــەوە، هەروەها نازانێ چڵـــۆن لە نێوانی قەرەباڵغدا، لەگەڵ خۆیدا تەنیا بەســـەر بکات...»(بودلێر،۱۳۹۲، ل۱۴۸)

ســـەنەمی ســـۆزانی پێرســـۆنایەکی شـــیعرییە کـــە لەژێـــر گوشـــاری سیســـتەمی فرۆشـــتندا جەســـتەی کاڵایی دەبێتەوە(commodification) و وەکوو شـــمەکێکی پیاســـەکەر بەدوای وەرگیران و وەرگرتندا پیاســـە دەکات. جەستەی سەنەم تەمســـیل(allegory)ێکە لە بەشمەکبوونەوەی جەستەی ژنانە لە نێو ڕیزبەندیی دەستوپێوەندییەکانی کۆمەڵایەتی و ئابووری شاردا کە لە ئاکامـــدا لە رەوتی بەئۆبژەبـــوون و بەکارهێناندا، قەدەری لە-پێش ئامادەی خۆیان واتە قوربانی‌بوون و دارووخان بەئەنجام دەگەیەنن. لە شـــیعری کراکەدا ترۆپکی ئەم بەشـــمەکبوونە لە چۆنییەتی وەسفکردنی کەسایەتی سەنەمدا دەبینینەوە کە نە لە بازنەی جەستە و زەین، بەڵکوو لە قەوارەی نێو گیرفان و پانتایی نێو جانتاکەیەوە رەوایەت دەکرێت.

«تۆ ئێستە جانتاکەت
تۆ ئێستە جان تا کەتی» (ل ۱۷)

لە ســووچەنیگای بێنیامینی-ئاگامبێنییەوە دەتوانین پێرسۆنای ســەنەم لە بەســتێنی دۆخــی ئاوارتەی داڕووخانــی ئەزموواندا بخوێنینــەوە؛ دۆخێــک کــە تێیدا بــە هۆی پەرەئەســتاندنی کەرەسەکانی بەرهەمهێنان و بەرهەمهێنانەوە، ئەزموونی بەردەوام و سەقامگرتوو کە ئیمکانی ڕاگواستنی هەیە لە ڕێگای ئەزموونێکی ناڕاســتەوخۆ، بزۆزیــی ئیماژەکان و بەرفراوانبوونــی نواندنەوە و هەروەها لێکچواندنگەری و ســەرگەرمی وەلادەنرێت. لە نەزمی نەریتیدا لەشفرۆشی تەنانەت واتایەکی ئایینی بەخۆوە دەگرت و لە گوتاری کاڵت و ڕێســا پیرۆزەکاندا جێگایەکی بۆ دەسنیشان دەکــرا. بە تێکچوونــی نەزم و ڕیزبەندیی نەریتی، لەشفرۆشــی لە ســێبەری گوتارە پیرۆزەکان بێبەری کەوت و لەشــی(flesh) ســۆزانی وەکوو ئۆبژەیەک کەوتە بەردەستی دەزگاکانی ئابووری و دیقایســەکانی نواندنــەوە؛ و لــە ئاکامدا وەکوو جەســتە(body)یەکی چێژبەخــش و جێپێگــەی دەربڕینی دەســەڵات و دیســیپلین(فۆکۆ) بەرسازدرا. بەردەوامبوونەوەی نەریتی پیاوســەروەری(patriarchy) لــە جیهانی مودێرنــدا، هاوپێوەند لەگەڵ دەستوپێوەندییەکانی کار و سەرمایە، فیگۆری ســۆزانی وەکــوو ئۆبژەیەکی پێویست بەرهەمهێنا تاکوو هەم ڕەوتی بەکاڵابوونی جەستەکان بگاتە ئەنجام و هەمیش ســووژەی پیــاو بتوانێ لە بازنەیەکی بەرینتر لە مەداری خێزان و هاوســەرگیری ڕەســمی، پیاوەتی خــۆی لــە بەکارهێنانی جەســتەی ژنانەدا بســەلمێنێت. پیاو بە پارە چێژ دەســتێنێ و ڕەگەزی جینسی خۆی پــێ بەرهەمدەهێنێتەوە و ســۆزانی بــە فرۆشــتنی لــەش و وەرگرتنی پارە، مەداری ئاڵوێــری بازاڕ پڕتاوتر هەڵدەسووڕێنێ.

«شیعری مودێرن پاش بوودلێر نە لەسەر بنەمای ئەزموونی نوێ، بەڵکوو بەپێــی بۆشــایی نــاوازەی ئەزموون هاتۆتە کایەوە. ســەرەڕۆبوونی شــیعری بوودلێــر هەروەها، کە خۆی وەکوو شــۆکێک لە چەقی کارە هونەرییەکانی ڕایدەگرێت، هەر لێرەوە ســەرچاوە دەگرێت. ئەوە ئەزموونە کە بە شێوەیەک ئێمە لە سەرســووڕمان و دۆشدامان دەبوێرێت، و بەرهەمهێنانی شــۆک یان ترۆما هەمیشــە بەواتــای بۆشــایی و کەلێنێکە لە ئەزموونداا. ئەزموونکردنی شــتێک بە واتــای داماڵینی ناوازەیی و نامۆیــی ئەو شــتەیە، و هەروەها پووچەڵکردنەوەی توانســتی بەئەنجامنەگەیشتووی ئەو شتەیە بۆ لێدان و هاوێشتنی شۆک... لەم ســۆنگەوە، لێگەڕان بەدوای شتی «نوێ»دا هاوتای پشکنین بــەدوای ئۆبژەیەکی نوێ بۆ ئەزموونکردن نییە؛ بەڵکوو لەســەر کسووف و هەڵپەسێردراویی ئەزموون دەلالەت دەکات... کەوایە، ئەم بەدواداچوونە لە شــیعری بوودلێردا، شێوازی پارادۆکسیکاڵی خولیای ئەفراندنی شــتێکی ئاسایی و بێبایەخ (lieu commun) دەگرێتە خۆ.»(ئاگامبێن،۹۰، ل۱۰۰)

بێنیامین و هەروەها بودلێر پێیان وایە کە ئەزموون بە واتای تێگەیشتن و هەستکردنێکی قابیلی ڕاگواستن و بەرهەمهێنانەوە کــە بکــرێ لــە چوارچێوەیەکــی بەکۆمەڵــدا بگرســێتەوە و بیرەوەرییەکی کۆمەندانە پێک بێنێت، لە ژێر کاریگەریی لخێزیی و ڕانەوەستاوەیی فەزا-زەمەنی سەردەمی مودێرندا هەڵپەسێردراوە و چەشــنێک ئەزموونی کاتی، تاکانە، پچڕپچڕ، بروسکەئاســا و خۆڕســکانە جێگایان گرتوونــەوە. ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم دۆخە واتە ئەزموونی هەمەلایەنەی مۆدێرنیتەی شــاریی قارەمانەکانی تایبەتی خۆی دەخوڵقێنێت کە بە هەڵسەنگاندن لە گەڵ قارەمانە ئوســتوورەییەکانی ســەردەمی دێریــن، بە دژەقارەمــان ناودێر دەکرێن. ئەم دژەقارەمانانە شار وەکوو دەقێــک دەخوێننەوە و لە پرۆســەی گەشــتەکانیاندا، بــە خوێندنــەوەی ئیمــاژەکان و مەســرەفکردنی هێما و دەلالەتــەکان شوناســی خۆیــان بەرهەمدێنــن. ئــەم دژەقارەمانانــە لە لایەکــەوە بــە بەرەنگاربوونەوەی هێزەکانی بێڕکابەریی گەورەشارەکان، قارەمانیــی خۆیان مســۆگەر دەکەن و لــە لایەکی ترەوە بە فەرامۆشــی و پەردەپۆشکردنی کێشــە و خەمباری و گوشــارەکان، وەهمێکی فریوکارانە بەرهەم دێنن. پێرسۆناکانی پیاسەکەر، سۆزانی، قوماربازِ و کرێکار ئەو سووژە تراژێکانەی فەرهەنگــی مۆدێرنن کە کەســایەتییەکی چەندڕەهەندییــان هەیە و وەکوو دەردئاماژەی کۆمەڵگای بــورژوازی هاوکات کە قوربانی دۆخی پاتراندن و پەراوێزکەوتــن دەبــن وەکوو ســووژەی نەرێکار لە گەرووی سیســتەمدا گیــر دەکــەن و کەلێن و دژوازییەکانــی دۆخــی هەبووندار بەرجەســتە دەکەنــەوە. لــەم دۆخە بێســەرووبەرەی شــاری مۆدێرندا کە تێیدا ئەزموونی تۆکمە و پایەدار تووشی داڕووخان دبێت، شۆک و زەربەتــی هێزە نادیارەکان، مرۆڤەکانی شــار گەمارۆ دەدەن و پڕتاو و بێوەســتان ئیمکانی وەبیرهێنانەوە و هوشــیارییان لێ دەســتێنن. شاعیری ژیانی مودێرن ئەو کەسەیە کە نە لە ڕێگای خۆباردن لە لێدران و بەرکەوتنی شەپۆکەی ئەم هێزانە؛ بەڵکوو بە وەرگرتــن و پێکهاتەمەندکردنی زنە و زەربەتیان لە فۆرمێکی ئەدەبیدا بەرەوپیریی ســەردەمی بێئەزموونی دەڕوات. «لە بڕوای بێنیامیندا، بودلێر لەوەی کە دەتوانێ ئەزموون بە ئەزموونی شۆکی مۆدێرنەوە پێوەند بدات، دەورێکی گرنگی لە گواستنیکردنەوەی ئەزموونداا گێڕاوە. گرنگی شیعری بوودلێر لەوەدایە کە ڕێگا ئاوەڵا دەکات بۆوەی ئەزموونی لەناکاو و کاتی لە قاڵبی ئەزموونی قابیلی گواســتن فۆرمبەندی بکرێت. بوودلێر بە باشی دەتوانێت دۆخی

> **شیعری مودێرن پاش بوودلێر نە لەسەر بنەمای ئەزموونی نوێ، بەڵکوو بەپێی بۆشایی ناوازەی ئەزموون هاتۆتە کایەوە. سەرەڕۆبوونی شیعری بوودلێر هەروەها، کە خۆی وەکوو شۆکێک لە چەقی کارە هونەرییەکانی ڕایدەگرێت، هەر لێرەوە سەرچاوە دەگرێت**

شۆک بنوێنێت. »(خالصی‌مقدم،٩١، ل٥٨)

لە بواری مێژووییەوە فیگۆری سۆزانی لە نێو هونەر و ئەدەبی مۆدێرنیستیدا سەرهەڵئەدات. لە بەرهەمە کلاسیکەکاندا بابەتی پەراوێزی، دژبە ئاکار، چینی ژێر دەست، ئۆبژەی جینسی ئاخێنراو لە ئیبتزال و دزێوی خۆیدا، و لە بەستێنی ژیانی پاتەکراو و خەمۆکانەی هەرروژەدا جێگایەکی نەبوو. تابلۆی شێوەکاریی ئۆلەمپیای(١٨٦٣) «ئیدوارد مانە» کە فیگۆری ئوستوورەیی ڤینۆسی لە شێوازی سۆزانییەکی شاری پاریسدا نواندبووەوە، نە بە هۆی نومایشکردنی رووتوقووتی جەستەی ژنانە بەڵکوو بە هۆی گۆڕانی سووچی نیگای سەردەم لە ئاسمانەوە بۆ زەوی، وەکوو دەسپێکی مودێرنیزمی هونەری دێتە ناساندن. پێشتر لێگەڕان بە دوای جوانی و تەنانەت ئیرۆتیزمدا تەنیا لە چوارچێوەی ئوستوورە و بابەتی پیرۆزەوە مومکین دەبوو؛ هەر بۆیە لە وێنەی رووتی «سووزانا لە حەمام»؛ یان وێنەی فریشتە و پەرییەکان، و هەروەها کەسایەتییە پیرۆزەکاندا دەرخستن و نومایشکردنی ئیرۆتیزمی جەستە و والایی خەرمانەی پیرۆز، پێکەوە بەرێوە دەچوو. بەڵام مانە کچە قەرەجێکی سۆزانی کۆڵانە هەژارنشینەکانی پاریسی بە رووتووقووتی هێنایە رۆژەڤی بینین و بەم چەشنە یاسای دامەزراوە هونەرییەکان و ئاکاری بورژوازیی لە بەستێنی هونەری والادا تووشی شڵەژان کرد. هەر ئەم چەشنە دەمەلاسکێکردنە بە ئاکاری باوی گشتی و هەروەها قانوونی بەرهەمهێنانی هونەری لە رێگای بایەخدان بە بابەتە ئاسایی و دابەزیوەکان و هەروەها توندووتیژی لە وێنە و وشەی شاعیرانەدا لە لایەن بودلێر و مالارمەوە بەکارهێنرا. بودلێر لە داڕووخانی خەرمانەی نەریتی و رۆچوونی ئایدیای جوانناسانەی کلاسیکدا نە خەسار و پەککەوتەیی، بەڵکوو دەرفەت و مەودایەکی بێوێنەی بۆ داهێنانی نوێ چاو کرد و زۆربەی بەرهەمە شازەکانی بە هەوێنی قەیران و دژوازیی سەردەم و لە هەناوی مۆدێرنیتەی هەڵتەکێنەری بێیاسا و رێسادا تۆمار کرد.

«لە رواڵەتی بوودلێرەوە، هەروەها کە بێنیامین باسی دەکات، سۆزانی وەکوو تەمسیل(allegory)یک لە چارەنووسی ئەزموونی جوانناسانەی مۆدێرنیتە دەور دەبینێ، لە سۆزانیتییەوە بەرەو فەرهەنگی هەموانەکی(mass culture). سۆزانی، ژنانیتی لە خەرمانەی پیرۆزی(aura) خۆی و هەروەها لە حوزووری ئایینی و تاقمگەرانەی دادەماڵی؛ جەستەی ژن دەبێتە کاڵایەک، بەرسازدراو لە مەرگ و شتوومەکە وشکەهەڵگەراوەکان، لەحاڵێکدا جوانییەکەی وەکوو مادەیەک بۆ دەمامکێکی رازاوە(ئاراییش و مۆد)ی لێهاتووە. سۆزانیی بەرئاماژەی بوودلێر، رووەمەتی ژنانیتی خۆی دەفرۆشێ. بەڵام هەروەها بیرەوەرییەک لە تەواوکۆیی لە شێوازی دابەزیو و وەهمیدا دەهێننەئاراوە، وەکوو سەرخۆشیهێنەرێک، یان ئاڵترناتیوێکی هۆشبەرانە بۆ جەستەی ئایدئالیزەکراوی دایکانە(idealized maternal body). بۆ مرۆڤی مەخولیایی و میزاجێکی سەرشێت، کە بە شێوەیەکی وسواسی گیرۆدەی پاژە شکاوەکانی رابردووە، سۆزانی هەروەها بابەتێکی ناوازەی نێوەنجێتی(mediation)یە. سۆزانی هەروەها لەکیسچوونی یەکگرتوویی‌یەکی بەختەوەرانە لەگەڵ سرووشت و خودا دەنوێنێتەوە کە پێشتر بە شێوەیەکی نەریتی لە فیگۆری ژندا جێگیر ببوو. لە بەرامبەردا، بێنیامین دەڵێت، کە سۆزانی، وەکوو فێتیشیزمی کاڵایی، ‹سەرنجراکێشەریی جینسی نائۆرگانیکی (sex-appeal of the inorganic)؛ کە جەستەی زیندوو بە هەرێمی مەرگەوە گرێ ئەدات، راگیر دەکات.›(britzolakis, 1999)

سەنەمی ئەفرێندراوی رەزا عەلی پوور بەگشتی لە هەموو رەهەندێکی ژیانییەوە قوربانییە؛ واتە نەتەنیا بەرسازدراو و بەردەستی هێزی داسەپێنەر و نیگای چاوەدێرکاری دەسەڵاتە و هیچ ئاگای لەم دۆخەش نییە، بەڵکوو پێگەیەک لە ئارادا نییە کە لەوێوە دەنگی تەریک و ناقچنراوی خۆی بەرز بکاتەوە. هەرچەند لە بەستێنی رەوایەتی پیاوانەی سەنەم دا هاوار و هەڵایەک وەکوو پارازیت دەردەکەوێت و زوو نوقم دەبێت، بەڵام ئەم دەنگە جەستەمەند نابێتەوە و لە پانتایی رێزبەندیی داسەپاودا ناگونجێت.

«بە کەوتوویی هەڵدەستی
لە بۆنی بن هەنگڵت خۆشترت دێ
تامی کورێک دەدەی لات وایە لە تامت کردبوو
نا، تۆ بۆنی کاول دەدەی؛ بنمیچەکانی منداڵیت خانە خەراب
تاکو خۆت مەوازی بژمێرە» (ل ١٢)

فیگۆری سۆزانی لای بوودلێر، ویتمەن و مالارمە، شێوازێکی دژوازانەتر بەخۆوە دەگرێ. بودلێر سۆزانی وەکوو یەکێ لە پاژەکانی بێنەزمیی و ئاژاوەی بزۆزی شار دەبینێت، هەر بۆیە بەردەوام لە هەر شتێکی نارێکوپێک و دژە-فەرهەنگدا وزە و جوانییەک دەبینێتەوە؛ بۆیە لە هەمبەر گوڵە جوان و پیرۆزەکانی پاریس، گوڵی خراپە و شەرئاسا بەرهەمدێنێت. بودلێر سەرەرای ئاگاداری لە دۆخی سووک و دابەزیوی سۆزانییە هەژارەکان کە لە پەراوێزنشینی و ژیانەمەرگی هەررۆژەدا تا بینەقاقا رۆچوون، هیچکات ئیماژێکی یەکسان و تاکرەهەندانە لەوان بەدەستەوە نادات. هەر بۆیە لە چاوە کەسکەکانیاندا ژاری تەنوورەیەکی تاڵ دەنۆشێ و تینوویەتی رۆحی پێ پاراو دەکات؛ یان لە جوانی ژنێکی نەناس و رێبواردا نیگایەک دەدۆزێتەوە کە هیوایەتی گەرانەوەی خۆی بۆ ژیانی پێ دەبەستێتەوە. شار لای بوودلێر کۆی ئەو توخم جیاواز و دیاردە دژوازانەیە کە لە قاوغی هیچ فەلسەفەیەکی ئەخلاق یان مانیفستۆیەکی سیاسیدا یەکناگرنەوە؛ هەر بۆیە سووچی نیگای بورژوازی هەمیشە لایەنی تراژیکی رۆمانسی ژیانی مۆدێرن دەسرێتەوە و جەخت لەسەر لایەنی بێکێشە و کەلێنی دەکات. بەڵام لە رواڵەتەکی ئادۆرنۆییەوە ئەوە فۆرمی هونەرییە کە دەتوانێ لە رەوتی رسووبکردنی ناوەرۆکی ناچونیەک و دژوازی ژیاندا، حەقیقەتی مێژوویی وەگەڕ بخات و بەرهەمی بێنێتەوە. «والت ویتمەن» لە شیعری «تێپەڕین لە گوزەری بروکلین»(١٣٩٤)دا ئاماژە بە تەواوی ئێلێمێنتە جیاواز و بێنەزمەکانی شار دەکات و دەڵێ «ئێمە لە ئێوە تێناگەین- بەڵام خۆشتانمان دەوێ-/ چوونکوو لە ئێوەدا تەواوکۆییش هەیە»؛ هەروەها لە شیعری «ئاوازەکانی خۆم»دا پاش ئاماژەدان بە گاڵتە و سووکایەتی پیاوان لە ئاست سۆزانییەکی رێبواردا دەڵێت «من نە بە توانجەکانت پێدەکەنم و نەش گاڵتەت پێ دەکەم».(لە زاری کانتۆر و کاکس، ل٣٤٢-٣٤١)

[ئەی سەنەم
ئەی بەردی داکەوتوو بە سەختا
ئەی ئاوی ڕاکشاو بە توندا
....هیچاوهیچ] (ل ١٥)

ئەفراندنی پێرسۆنای سەنەمی سۆزانی لە شیعری کراکەدا؛ خۆی لە خۆیدا، جووڵە و زەربەتێکی مۆدێرنیستییە کە فەزای ڕۆمانتیسیستی شیعری نوێ، بەرەوڕووی تەنگژە دەکاتەوە و زمانی پاقژکراو و ئایدیالیستی دەخاتە پرتەپرت و تورەتوری لەپێ‌کەوتنەوە. سەنەم وەکوو ئۆلەمپیای مانە چاو لە نێو چاوانی بەردەنگی ئەوڕۆی شیعری نوێی کوردی دەهاوێت و شەرمەزاری دەکات؛ بە تووڕەییەوە پێی دەڵێ تۆ کە لە واتا قەبەکان و ئایدیا ئاسمانگەرەکان دەگەڕێی و بەردەوام باری قورسی هەموو وشە پێرۆزەکان لەسەر کۆڵی شیعر و ئەدەبی کوردی دەهاوی، وەرە پێشەوە و ئاوڕێک لە دۆخی ژیانی داڕووخاوی من بدەوە. دەنگە قتکراوەکەی سەنەم کە دەتوانێ وەکوو ئیماژی سانسۆر و ترس کارکرد بنوێنێ، بە زمانی بێزمانی دەنگە هەرەبەرزەکانی ڕزگاریخوازی لە بەستێنی شیعردا بێدەنگ دەکات و بەرەو شۆڕشی فۆرم و ڕزگاریبەخشیی زمان ڕایاندەنێت.

«ناتوانین ڕووداوەکان لە گەوهەری خۆیاندا ئەزموون بکەین، بەڵکوو تەنیا دەتوانین تێپەڕیان کەین یان بەشێوەیەکی ناهوشیارانە تووشیان ببین...ئەوڕۆکە، دەزانین کە وێرانیی ئەزموون چیدی پێویستی بە کارەسات نییە، و ژیانێکی ڕۆژانەی هاوشێوە و خەمبار لە شارێکدا بۆ بەدیهێنانی ئەم دیاردەیە بەسە.»(ئاگامبێن لە زاری ئیمانی، ٩٠، ١٥-١٤)

مرۆڤی کورد تا ئەم سەردەمە تەنیا لە دۆخی مەرگەساتی کارەساتدا توانیویە بەرەوڕووی وێرانی ئەزموون ببێتەوە، هەر بۆیە وێرانی ئەزموون لە ئەدەبی کارەساتدا و لە شینگێڕی بۆ ئەنفال و هەڵەبجە و شنگالدا دەرکەوتەی هەبووە. ئەزموونی مۆدێرنیتەی شاری بە پەرەئەستاندن و قووڵکردنەوەی هێما و ئیماژەکانی خۆی دۆخێکی نوێ و تا ڕادەیەک ئاوارتەی بەرهەمهێناوە. وادیارە دۆخی کۆمەڵایەتی-ئابووری لە شارەکانی ئێستای کوردستاندا کەشێکی لەباری بۆ بەکاڵابوونی جەستەی ژنان خولقاندووە؛ دۆخێک کە هاوتەریب لەگەڵ پەرەئەستاندنی گوتاری فینتێس و ڕێککردنی جەستە بە پێی سەرچەشنی میدیایی و مۆدی جیهانی پەرەی ئەستاندووە. لە تیۆرەکانی کۆمەڵگای جەستەیی-تێرنێر-(somatic society)، جەستەی سیاسی(فێمێنیزم)، سەرمایەی کۆمەڵایەتی جەستە(بۆردیۆ)، جەستە وەکوو بەرهەمی دەسەڵات-گوتار(فۆکۆ)، جەستە لخێزەکان-مارتین-(flexible bodies)، جەستە وەکوو پرۆژەیەکی ناتەواو(شیلینگ)، جەستەی ژینکراو-دیاردەناسان-(lived body)، جەستە وەکوو میدیۆم(مۆدێرنیزم) و جەستە وەکوو شوناس(پۆستمۆدێرنیزم)؛ وەرچەرخانێکی بنەڕەتی لەمەڕ جەستەوە لە پێگەی بارێکی جیاواز لە ڕۆح و زەین، بەرەو پێگەی هاوشوناسی لەگەڵ ڕۆح و زەین دەبینرێت. شاعیری کراکە لە بەشێکدا ئاماژە بە زاڵبوونی گوتارە نوێیەکانی جەستە لای سەنەم ئەدات و بە شێوازێکی ئایرۆنیک لە زمانی ڕەوایەتچییەوە بەرەوڕووی سەنەمی دەکاتەوە:

«مۆز بخۆ
پێستەکەی بۆ پێستت قازانجە
تۆ ئێستە مۆزەکەت، جانتاکەت پڕە
لە پتاسیۆم، کەلسیۆم، مەنیەزیۆم
سێو بخۆ، سێوی لەیبڵ، بۆ
تەقەتەقی ئێسکی ئەژنۆت
ئێواران مۆز بخۆ و پرتەقاڵ
بەیانیان ئاناناس
-ناناسی- » (ل ١٦)

بەگشتی سەنەم وەکوو جەستەیەک دەگێڕدرێتەوە کە لە چەقی گوتارەکانی باوی سەردەم و تەکنۆلۆژیاکانی دەسەڵاتدا، و بەپێی هەڵسووکەوت و پەرچەکردار لەهەمبەریاندا شوناسی بۆ دابین دەکرێت. کەوایە فۆرمی شیعری کراکە و پێرسۆنای سەنەم فۆرمی جەستەیە؛ فۆرمێک کە ئاخێزی لە ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی و ئابووری سەردەمەوە گرتووە و بەپێی دۆخ و جێپێگەی ئەم جەستەیە سوبژێکتیڤیتە و کەسایەتی بۆ بەرهەم دێت. کەوایە سەنەم سووژەیەکی مێژوومەندە کە بەپێی بیرۆکەی فۆکۆ؛ کە باسی جەستەی مێژوومەند ئەکات، لە ڕێگای ستراتێژییەکانی دەسەڵاتەوە، پارستە(subjected) و بەدیسیپلین کراوە و لە ئاکامی سێکسوالیتەوە(دەسەڵات/گوتار)، سێکس(ڕەگەزێکی فیزیۆلۆژیک)ێکی دیاریکراوی بۆ دابین دەکرێت. فۆکۆ هەروەها باسی چەشنێک بەرگری ڕیزۆمیک و پرژوبڵاو دەکات کە لە هەر شوێنێکدا دەسەڵات خۆی بسەپێنێت، سەرهەڵدەدات و بەرەنگاری دەنوێنێت. هەروەها لە خوێندنەوەی فەرهەنگیدا کە ئەوڕۆکە پەرەی ئەستاندووە باسی

بەرگریی دژە هەژمۆنی(counter-hegemony) و هەروەها بەرگری سەرپێچیکردن(evasive resistance) دەکرێت؛ لە بەرگری سەرپێچیکردندا چێژوەرگرتنی جەستە بنەمای سەربزێوی و بەرگریی سووژە لە هەمبەر دەسەڵاتی سەردەست و نەزمی داسەپاوە کە لە فانتازیاوە سەرچاوە دەگرێت. پرسیار ئەوەیە کە ئایا جەستەی دەستەمۆکراوی سەنەم هیچ ئیمکانێکی بۆ نەلێکردن و دەمەلاسکێ‌کردن بەو هێزانەی گەمارۆیان داوە و بڕستیان لێ بڕیوە، نەماوە؟

بێگومان وێنەی سەنەم لە ڕوانگەی خۆیەوە کە لە زاری ڕەوایەتگەری دەقی شیعرییەوە وەکوو وەهمێکی بۆش و ناهوشیارییەکی درۆیینە ڕەت دەبێتەوە، کچێکی چالاکە و لە کۆڕ و کۆبوونەوەکاندا بەشداڕە و ناوبەناوێک هەڵبەستێکی شیعری دەبێژێ و دەقێکی فەلسەفیش دەنووسێت. سەنەمی سەنەم، خۆی ژیانی خۆی بەرساز داوە و ئەو ژیانەش بە ژیانێک لە ئاکامی هەڵبژاردنی ئازادانەی خۆی دادەنێت، و تەنانەت خۆی بە خەباتگێڕ و بەرگریکاری گوتار و هێزە دەستەمۆکارەکان دەزانێت؛ بەڵام ئەم ڕەوایەتە لە لایەن ڕەوایەتی پاستۆراڵ و پیاوانەی دەقدا بە توندی وەلا دەنرێت و گوتارێکی ڕزگاریخوازی حەقیقەتگەرانەی جێگر دەکرێت.

ئەگەر دۆخی سۆزانی و پێگەی پێرسۆنای سەنەم وەکوو سیمپتۆمێکی سیستەمی مۆدێرنیتەی شاری پێناسە بکەین؛ سەرەڕای ئاماژە بە دۆخی پەراوێزنشینی و تەریککەوتەیی، پێویستە باس لە زێدە یان کۆباییەک بکەین کە هاوبەستەی سیمپتۆمە و وەکوو توخمێکی دەورگیردراو(inscribed)، بنەمای وەبەرگیری(Circumambient)ی خۆی تووشی فەشەل دەکات. سۆزانی وەکوو قوماربازی خولیای چێژێکی زێدەیە کە لە چێژوەرگرتنی هەرچەشنە جووتبوونێکی ئاسایی ئەوپەڕتر دەڕوات؛ «چێژ/ئازار»ێکی مەخولیایی کە لە پاتەبوونەوەیەکی هیستێریانە و لە ڕەوتێکی لەبڕاننەهاتوودا، بە شێوەیەکی دژوازانە پێگەیەکی نیگەتیڤ بۆ بەرەوڕووبوونەوەی ئاپاراتووسەکانی «بەرهەمکار-بەرخۆرکار»ی چێژ و دەستەمۆکەری جەستە دەستەبەر دەکات. کەوایە سۆزانی ئەو فیگۆرەیە کە سەرەڕای کەوتنە داوی ژێردەستی و هەڵاواردن، لە پێگەیەکدا دەنیشێتەوە کە بەتەواوەتی تێکەڵی(inclusion) ڕیزبەندیی داسەپاو نابێت و وەکوو بابەتی سەرکوتکراو، بەردەوام لە گەڕانەوەی خۆیدا ڕیتۆریک و نەزمی گوتاری زاڵ بەرەوڕووی کێشە و گرفتەکانی خۆی دەکاتەوە.

هێماناسیی حیکایەتگێڕی ژیانی سەنەم دەنگێکی پیاوانەمان پێ نیشان ئەدا کە بە وشەی بەزەبر و دەستەواژەی دەمڕووتەوە ڕووتووقووتی ژیانی سەنەم بە شێوەیەکی گرۆتێسک و نامۆنوێن لەقاو ئەدات و هاوکات بەرەوڕووی تاوانی قورسی دەکاتەوە. سەنەم لە سووچەدەنگی ئەم پێاوەدا قوربانییەکی تەواوە کە هێشتا قوربانیبوونی خۆی هەست پێ نەکردوە و بە ناهوشیارییەکی تەواوەوە سەرقاڵی قوربانیکردنی جەستە و ژیانی خۆی لەپێناوی ئابووریی چێژی پیاوانە و هەژمۆنی دەسەڵات و پارە و پرستیژدایە.

سەنەم بۆنی شیلەی پیاو/ دەدەی...(ل١٠)
نهۆمە جیاوازەکانی هەموو ئەو کوڕانەی دەنگیان کردووی
هەموو ئەو ماشێنە ئاڵۆشانەی سواریان بردووی...(ل١١)
بە کەوتوویی هاتووی عاشقت بن چەتیو/ نابیت...(ل١١)
تامی کوڕێک دەدەی لات وایە لە تامت کردبوو...(ل١٢)
کۆمەڵگا، تاریخ و جوگرافیا/ تۆیان گا/ دەمت نا، پێشت نا، پاشت نا/ وەسەتی تۆیان ...(ل٢٢)
هێق بکەوە سەنەم/ خۆرێکی نێر کە خزاوەتە ناو سکتەوە...(ل٢٢)

زمانی پیاوانەی گێڕانەوە، سووژەیەکی ژنانە بەرهەم دێنێت کە دەستئاوسانی گوتاری پۆرنۆگرافیانەی بازاڕی چێژ و نواندنە، بازاڕێک کە هەموو دیاردەیەک دەکاتە نومایشێکی نواندنکارانە و هەموو هوشیاری و هێزێکی لێ دادەماڵێت

زمانی پیاوانەی گێڕانەوە، سووژەیەکی ژنانە بەرهەم دێنێت کە دەستئاوسانی گوتاری پۆرنۆگرافیانەی بازاڕی چێژ و نواندنە، بازاڕێک کە هەموو دیاردەیەک دەکاتە نومایشێکی نواندنکارانە و هەموو هوشیاری و هێزێکی لێ دادەماڵێت. ئەم چەشنە گێڕانەوە سەرەڕای ئاماژەدان بە خەسارمەندی و هەستیاربوونی دۆخی بەکاڵابوونی هەست و جەستەی ژنانە، مۆرکی پیاوانە لەسەر پێناسە و وێناندنەکان دەنێت و لە پێگەیەکی ژەڤەرئاساوە ڕابردوو و داهاتووی سەنەم پێش‌بینی دەکات. سەنەم گیرۆدەی چارەنووسی قوربانییە، بەڵام خۆی وەکوو ئۆبژەیەکی مەیل و بەرچاوێکی نیگاقەبەکان ناتوانێ لاندسکەیپی ژیانی خۆی ببینێ و لە واقیعی تێکەوتوی مەودا بگرێت. هەر بۆیە داخراوبوونی مەودای هەڵسووڕان و ڕابوونی ئەم دژەقارەمانە، قارەمانی ڕەوایەتچی بانگهێشت دەکات کە لە پێگەی هوشیارییەکی ژەڤەر-مێژووییەوە ڕەوایەتی ژیانی قوربانی وەکوو نامەیەکی کراوە دەخوێنێتەوە و ئاخرین ئیپیزۆدەکانی ئەم شانۆیە تەواو دەکات.

تۆ بەر لەوەی ببی بوویت بە گۆچانەوە لە دایکت بوویت... (ل ١٤)
بەشیدەت خۆتێکیت ناوەڕاست/ وردێکیت بە ناچار، بێ خەریک، بێ تەریب/ بە کەوتوویی هەڵدەستی(ل١٢)
سەنەم/ شتێکی وا زانراو پێت دەڵێ/ ڕۆژانێک لێوت لێوتر

بوو/ قسەکانت قسەتر بوون...(ل١٨)
ئەممە تۆ سەنەم تۆ/ تۆ فەیلەسووفی پێستی خۆت بە؛... (ل٢٠)
جنێو دەدەیت و پێتوایە ساغیت و بێ پارە/ بڕوات نییە دێپرێس بیت و فوبیا...(ل٢٢)

ئەگەرچی ڕەوایەتی زاڵی دەقی شیعریی کراکە سەبارەت بە سەنەم ڕەوایەتێکی پیاوانەیە کە وەکوو زانایەکی تەواو ڕووناکایی دەخاتە سەر کون و قوژبنەکانی ژیانی سەنەم و لە هەموو بوارێکەوە پۆشتە و پەرداختی دەکات، بەڵام لە نێوانی هەژمەت و هەیبەتی ڕەوایەتی دڵکوتی بەرسازێنەردا، وردەدەنگێکی شەرمێون و کز دەبیسترێ کە وێدەچێ دەنگی سەنەم بێت. وادیارە دەنگی سەنەمیش لە هەناوی ئاژاوەی دەسرێژی ڕەوایەتی زاڵدا بە زمانێکی پچڕپچڕ هاتۆتە قسە و بە چەن پەیڤی لێڵ و نادیار خۆی و ژیانی پڕچەرمەسەریی خۆی دەگێڕێتەوە.

«جەناب کە نەشئەی ئاو لە گەروودا پیادە دەکەی
ئەم قەڵافەتە هیچ خۆیشم هەڵەم
جەناب کە
بێ زەحمەت زمانت لە گەرووما لە سییەکانما دەربێنە
جەناب کە تەمرینی بزە و ژێست و جەناب دەکەی
بێ زەحمەت تۆ، ئێمە زیادەین!» (ل١٢)

ڕەنگە لە کۆتاییدا پێوەندیی دیالیکتیکیی دەنگەکان، ڕێگر بێت لەوەی کە دەنگی ڕەوایەتی زاڵی پیاوانە دۆخەکە لە بەرژەوەندیی خۆیدا بقۆزێتەوە و کۆبەندی حیکایەتەکە(closure) لە پێناوی پێگە و تێگەیشتنی خۆیدا تەواو بکات. سەنەم چ وەکوو بەرهەمی خەیاڵکردی دەنگی دلێری قارەمانی نێرینەی ڕەوایەتچی و چ وەکوو سووژەیەکی سەربەخۆ و نەرێکار هاوگرتوویی و تێکچنراویی دەقی شیعری تێکدەشێوێنێت و نێرینەسەروەری و واتا-تەوەریی گوتاری زاڵ هەڵدەوەشێنێتەوە.

پاش ڕوونکردنەوەی هەندێ کون‌وقوژبنی و هەزارتوێی دەقی کراکە، ئێستاکە دەکرێ پرسیارە سەرەکییەکانی ئەم ڕەخنەیە ئاراستە بکەین: پێرسۆنای سەنەم توانیویە دەنگی خۆی بەرز بکاتەوە؟ سەنەم لە کام سووچی نیگا(standpoint)وە قسان دەکات؟ ئایا سەنەم ڕوویەکی‌تری ڕەوایەتگێری سەرەکی دەق نییە؟ ئایا شیعری کەڕاکە چیرۆکی سەرکەوتنی فیگۆری سۆزانی؛ بەشێوەیەکی دژوازانە، لە جیهانی مۆدێرندا نییە؟ سەنەم و سەنەمەکان لە کوێی جیهانی سەردەم و کوردستانی ئەورۆدا دەژین؛ واتە چ پێگەو ڕێگەیەکیان لە ژیانی هەموواندا هەیە؟ سەنەمێتی ئێمە وەکوو بەردەنگ لە کوێدایە؟ ئایا کۆبەندێکی ڕزگاریدەر لە ئارادایە کە خەونەکان نە وەکوو خەون بەڵکوو بە فۆرمێکی واقیعمەندانە بگێڕێتەوە و بەئەنجامی بگەیەنێت؟ ململانێی ڕەوایەتە جیاوازەکان بە کوێ دەگات و کێ، لەکوێوە، چۆن، و بە چ مەبەستێک دەئاخفێت؟ سیاسەتی شیعریی کراکە چلۆن سیاسەتی ژیانی ئێمە بەرساز ئەدات؟

ئەم پرسیارانە وەڵامی خۆیان لە خوێندنەوەی دووبارە و دووبارە و دووبارەی شیعری سەردەمدا دەبیننەوە، خوێندنەوەیەکی ڕادیکاڵ کە هەستی بە داڕووخانی ئەزموون لەم ساتە هەستیارەدا کردوە و هەوڵ ئەدات زەربەتەکانی شۆکی شێوەژیانی ئەورۆکە لە کەوڵی فۆرمێکی گونجاودا وەگیر بخات و زمانێکی نوێ بۆ دەربڕینی بەرهەم بێنێت. ئاماژەی ئەم پرسیارانە و واتای وەڵامەکانیان دیسانەوە دەمانبەنەوە بۆ پرسی سەرەتا و دەسپێکی ئەم ڕەخنەیە: ئەگەر «واتا کراکەی زمانە»، و «زمان جێپێگەی مرۆڤە»؛ کەوایە «مرۆڤ هەمان ئیتۆسی خۆیەتی؛ واتە منداڵی». منداڵی وەکوو سەرچاوەکەی تەوای شتە بێدەنگ و ڕازاوییەکان لە بەرەوپێشچوونی زەمەنی تەمەنماندا لەگەڵماندایە، کەوایە ئێمە هەبوونێکی ڕوو لەمەرگ نین بەڵکوو لە ناموکینی مەرگدا دەژین. تەنیا ئەدەب و بە تایبەت شیعر دەتوانێت ئەم شکستە واتە شکستی نیهیلیزمی مەرگ و دیکتاتۆرییەتی میتافیزیکی واتا لە فۆرمێکی جواناسانە یان هونەریدا تۆمار بکات.

«ئەگەر بڵێم من بۆ غەمگین
من بۆ غەمگین» (ل ١٣)

سەرچاوەکان:

آروتو، آندره(١٣٨۶) هنر مدرن و صنعت فرهنگ، ترجمه نعمت‌الله فاضلی، در سایت فرهنگ‌شناسی
آگامبن، جورجو(١٣٩٠) کودکی و تاریخ(درباره‌ی ویرانی تجربه)، ترجمه پویا ایمانی، تهران: نشر مرکز.
آگامبن، جورجو(١٣٩١) زبان و مرگ(درباب جایگاه منفیت)، ترجمه پویا ایمانی، تهران: نشر مرکز.
پی‌فل، جوزف(١٣٩۴) بحران عقل(قرائتی از مقاله «پرسش وجود» هایدگر) در جستارهایی درباره‌ی عقلانیت، ترجمه زینب انصاری، ویراسته‌ی سید احمد موسوی خوئینی، تهران: نشر ترجمان.
خالصی‌مقدم، نرگس(١٣٩١) شهر و تجربه‌ی مدرنیته‌ی فارسی، تهران؛ انتشارات تیسا.
ژیژک، اسلاوی(١٣٨۴) اسلاوی ژیژک (گزیده مقالات)، ترجمه مراد فرهادپور و امید مهرگان، تهران: نشر گام نو.
ژیمنز، مارک (١٣٩٣) زیباشناسی چیست؟، ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی، تهران: نشر ماهی.
عەلی‌پوور، ڕەزا (١٣٩۴) کراکە، سقز: نشر گوتار.
کانتور، پل و کاکس، لستفن(١٣٩۴) ادبیات و اقتصاد آزادی (نظم خودجوش فرهنگ)، ترجمه سلما رضوان‌جو، تهران: نشر دنیای اقتصاد.
مهتدی، احسان(١٣٩٢) شاعر رنج‌های فرزانه (زیست‌نامه‌ی غریب شارل بودلر)، تهران: نشر حرفه‌ی هنرمند.

سەرچاوەی ئینگلیزی:

Britzolakis, Christina (1999) Sylvia Plath and Theatre of Mourning. Oxford: Clarendon Press. Copyright © in: http://www.modernamericanpoetry.org/creator/christina-britzolakis

ڕێزمانی شیعریی

لە کڕاکەی ڕەزا عەلی‌پوور

د. ئەحمەدی مەلا

شـــیعر و ڕێزمان، کاتێک کۆدەبنەوە، بە دوو چەمکی پەرادۆکس خۆیان بە خوێنەری وریا دەناسێنن. شیعر ئەو زمانەیە کە زمانی دایک تێکدەشکێنێ، جۆرە سۆزێکە بۆ زمان، بەڵام زمانی تایبەت، کەچی ڕێزمان ســـەرجەم ئەو ڕێسا و دەستوورانە دەگرێتەوە کە لەبارەی زمانێکی دیارییکراوەوە دەنووســـرێن. زمان پێش ڕێزمان دەکەوێت، شـــیعر لە هەناوی زمانەوەوە لەدایکدەبێ. ڕێزمان ئەو پاســـەوانە چەتوونەیە کە هەندێجار بەیداغی نەتەوە هەڵدەگرێت و خۆی بە پاســـەوانە ئەبەدییەکەی زمان پێشنیار دەکات، وەکو سنووری وڵات دەیەوێ بارستایی خۆی هەبێ، وەکو مامۆستا پۆلی قوتابیان چوارچێوەرێژ بکات. شیعر بە پێچەوانەی ڕێزمانەوە، بیر لە دایکبوونەوەی هەمیشـــەیی دەکاتەوە و لە سەختترین وەرزی بەستەڵەکیشـــدا بیر لـــە بوژانەوە و نوێبوونەوە دەکاتەوە. شـــیعر قوتابییە چەتوونەکەی پۆلە.

ئەگەر شیعر بیر لە تێکشکاندنی زمان بکاتەوە، ئەوە ڕێزمان بـــە پێچەوانـــەوە دەیەوێ زمان چوارچێوەرێژ بکات و یەســـاغ و ڕێپێـــدراوەکان بەیـــان بکات، بەڵام «کڕاکـــە»ی ڕەزا عەلی پوور ڕێزمانی خۆی دادەهێنێ. ســـەرەتا خوێنەر لە خۆی دەپرسێ ئایا دەبێ «کڕاکە» چی بێ! کاتێک ســـەیری هەنبانە بۆرینە دەکەین دەزانین «کڕاک» بە مانای «سورێنچکە»، «قڕقڕاگە»دێ، لە باشوور زیاتر ئەوەی دووم باوە و لەســـەر زارە. خودی ناونیشـــان بۆ سەر ســـنووڕێک بانگهێشـــتمان دەکات. «کڕاک»ە لەســـەر سنووری ئێســـقان و گۆشتە. نە ئەمیانە و نە ئەویشـــییانە. هەر لە ڕێگای ناونیشانەوە ئاماژەیەکی شیعریمان پێشنیار دەکات.

وەکو ڤالێری دیگوت شـــیعر تەنها وشـــەیە، بەڵام چ جۆرە وشـــەیەک! شاعیر شـــەرکەرێکی ڕاســـتەقینەیە و دژ بە زمان و ڕێزمانی دایک دەوەســـتێ. زمانی دایـــک دەچێتە نێو ئەو تەونە کۆمەڵایەتییەوە کە پێش لەدایکبوونی شـــاعیر ئامادەگیی هەیە، شـــاعیر خۆی پڕ چـــەک دەکات تاکو ســـەرلەنوێ ئـــەم زمانە بنووسێتەوە، زمانی خۆی هەڵبژێرێ، موفرەدەی خۆی دەسنیشان بـــکات، دەنگ و ڕەنگەکانی پیـــت دیاریی بکات، زمان بکاتە هی خۆی. هەندێجار شـــاعیر ئەو ئاوتیســـتەیە کاتێک سەیری وشە دەکات، ناوەوەی وشـــە دەبینێ، توێکڵەکانـــی لێدەکاتەوە. ڕەنگە مەبەســـتی پۆل ڤالێریی ئەمە بووبێت کاتێک دەڵێ «شیعر تەنها وشەیە.» وشەیە بەڵام چ وشەیەک!

«کڕاکە» خۆی لە قەرەی تێکستی دیکە دەدات، دەستەواژەی عەرەبی بەکاردەهێنێ و ئاماژە بۆ دەقی شیعریی پێشخۆی دەکات و گەڕان و بەردەوامییەکە لە پێناو دامەزراندنی ڕێزمانێکی دیکە. ئەم ڕێزمانە تەنها لە ئاســـتی ڕستەســـازیی دانەمەزراوە، بەڵکو لە ئاســـتیی واتاییشـــدا لۆژیکی باو تێدەپەڕێنێ. لە دێری یەکەمدا دەڵـــێ :» تۆ چ غەمگینی وەک لە حەڵـــەب یارت هەبێ.»(کڕاکە لا٧) نیشانەی سەرسوڕمانمان لە هزردا بۆ دروست دەکات. وەکو بڵێـــی ئەوانەی لە حەڵەبدا یاریان هەبێ دەبێ غەمگین بن. ئەمە دەرئەنجامێکـــی نوێیە و وەکو ئەوەی پێمـــان بڵێ «ئاو لە پلەی ١٠٠ گەرمایی دەبێتە هەڵم» بێگومان ئەم دوو دراوە جودان، دوو گوزارەن لە دوو ئاستی جیاواز خۆیان ڕێکخستووە.

یـــا بۆ نموونە، «تر» دەچێتە پـــاڵ ئاوەڵناو بۆ ئەوەی ماناکەی توندر بکات، نموونە «چایەکی شیرینترم دەوێ»، زۆر بە زەحمەت «تر» دەتوانێ لەگەڵ ناوێکـــی دیکە هەڵبکات، ئەم لاترازانەیە لە ڕەزا عەلی پوور دەیەوێ بیخانە نێو ساخوتمانی شیعریی خۆیەوە.

«هەوا لۆچە و پێستت ئاوتر
پرچت فۆرمی قەسیدەیە و
بۆ خوێندنەوە
لێوم
چاوتر.» (کڕاکە لا٨)

بێگومان لە نێوان «لێو» و «چاو»دا تەونیی واتایی کۆیان دەکاتەوە، بەڵام کاتێک لەسەرەوە «ئاو»دەبینین، ئەوە سنووری ئەو تەونەش

تەی دەکات و دەیەوێ ڕێسای خۆی دامەزرێنێ.

یا ئاوەڵناوی «پڕ» دەچێتە ســەر ناوێکی کۆنکرێت، وەکو «پڕ بــە دەم هاوار دەکەم» یــا «ئەو پەرداخەم بۆ پــڕ کە» لەم دوو نموونەیەدا «دەم» و «پەرداخ» دوو ناوی کۆنکرێتن، کەچی شاعیر دێ و دەنووســێ « پڕ بە قەدیم»(کڕاکە لا٨) قەدیم واتە دێرین ناوێکی کۆنکرێــت نییە، بەڵکو دەیخانە ســەر ئاوەڵناو. بەمەش شاعیر دەیەوێ ڕێزمانی خۆی بئافرێنێ.

ڕەزا عەلی پوور، ئاگاداریی شێوەنووسینەکانی پێش خۆیەتی، چونکە کاتێک «کڕاکە» دەخوێنینەوە، هەســت دەکەیت شاعیر ئاگاداریی ئەو فۆرم و نووســینانەیە کە لە ســەرەتاکانی سەدەی بیستەم بە «نووسینی ئۆتۆماتیکیی»نێوزەد کرا، هەروەها هەندێجار چاوداگرتنێکە لە نووســینی دادایی و تەنانەت سوریالییش. ئەم فۆرمانە بە شۆڕشــێکی مەزن لە جیهانی نووســیندا دەناسرێت، چونکە لە دەرگادانی ئەو دەرگایانە بوو کە پێشــتر نووسین پەی پێ نەبردبوو، جۆرە چوونــە خوارەوەیەک بوو بۆ ژێرزەمینەکانی ناخ، ژێرزەمینە نەناسراوەکانی نەست، تاکو پەی بە ناواخنی وشە بەرین، ژێرخانەکانی نووسین ئاوەڵاکرێنەوە و خودی نووسین وەکو ئامێری کەشفکردن ژێرزەمینە تاریکەکانی مرۆڤ بەسەر کاتەوە. نووســین تەنها کەشــفکردنی دەرەوە نییە، بەڵکو کەشفکردنی ناوەوەشە. نووســین ئەزموونێکی شەخسییە، مادامەکی تاکەکان خــاوەن ڕەهەنــدی جیاواز و خــاوەن مۆرکی جیــاوازن، دەبێ قەڵەمەکانیشــیان جیاواز بن. گرینگیی ئــەم جیاوازییە لەوەدایە کە دژ بە فۆرمی مامۆستایانی ئەدەب دەوەستێ، دژ بە ئەخلاقی باو و دژ بە نەمەتی ســەپێندراو خۆی پڕ چەک دەکات. نووسین دەبێتە شوێنپەنجە، شوێنپەنجەیەکی دەگمەن.

«لــە خۆتا و حەمام لە خۆتــا و ڕێ ڕێ لە خۆتا و دەڵەمە و بەر پێ
دەسووڕێنەوە دەسووڕێنەوە و
حەجــم و زەرە ناوەکانت، ئاســت و زرمەی ناوکت.» (کڕاکە لا١١)

گەمە زمانەوانییەکان ئاســتی ڕێزمان تەی دەکەن و نووســین دەبێتە جەستە، جەستەیەک لە ناو تاریکیی ڕێی خۆی دەکاتەوە.

هەنــدێ لەو وێنانەی کە لە دووتوێی «کڕاکە» هەن ئۆکتاڤیۆ باس،شــاعیری مەکســیکیی مەزنمان بیر دەخەنەوە، لە ساڵانی پەنجا قەسیدەی «بەردی هەتاو» دەنووسێ، بنەمای ئەم قەســیدەیە لێواولێوی فــــەزای ســوریالییەتە، قەســیدەیەکە کە دەگەڕێ : لە مێژوو دەگەڕێ، لە ڕوخسار دەگەڕێ، لــە مرۆڤ دەگەڕێ، لە پەیوەندییە ئاڵۆزەکانی نێوان «مــن» و «تــۆ» دەگــەڕێ، هەروەها بەســەرکردنەوەیەکە بــۆ کەلەپــوور و ئەفسانەکان.

شیعر لە «کڕاکە»بە جۆگەلەیەکی دەنگ دەکات، واتاکان نابنە ئەڵقە و وێنە دروســت بکەن، بەڵکو دەنگەکان لێکدەترنجێن و شــۆڕدەبنەوە. ئێمەش لەگەڵ خۆیان دەبەن. بۆ نموونە کاتێک سەیری لاپەڕەی ١٤-١٥-١٦ دەکەین:

«دایکت زانی
باوکت نازانێ»
یا
«بریا لە سەکۆدا، لە حەزکۆی بڕیارێک»
یا
«بەیانیان ئاناناس
-ناناسی-

ئەمە جۆرێکی لە ئیشکردن لەسەر دەقی شیعریی. وەکو مۆنتاژی ســینەمایی، کاتێک مۆسیقایەک بۆ دیمەنێکی تایبەت دادەنرێ، سەیر دەکەین، دوای دیمەنەکەش مۆسیقا بەردەوامە. ئەم جۆرە تێکهەڵکێشــییە، پێمان دەڵێ، شتێک هەیە کە ئەم دوو دیمەنە پێکەوە گرێ دەدا. واقیع پڕە لە دیمەنی وا، بەڵام گواستنەوەیان بۆ نێو شیعر لێزانینی دەوێ.

پۆل ڤالێری لە شــوێنێکی دیکە دەڵێ « قووڵترین شت لە لای مرۆڤ، پێســتە.» ڕەنگە پێستی مرۆڤ یەکەم ئۆرگان بێ کە دروســت دەبێ. شیعری کوردی زۆر باس لە ڕۆح و دڵ و گیــان و چاو و بــرۆ و هتد کردووە و دەکات، زۆر بە دەگمەن باســی پێســتی کردووە، کەچی هەر لە ڕێگای پێســتەوەیە پەیوەندییمــان لە گەڵ جیهاندا مەیســەر دەبێ. پێســت ئەو پانتاییەیە کە دەمانبەستێتەوە بە دەرەوە و لە ڕێگای پێستەوە دەژین. شاعیر دەچرپێنێتە بنا گوێمان و پێمان دەڵێ، یا وردتر بەو دەڵێ :

«تۆ فەیلەسووفی پێستی خۆت بە.» (کڕاکە، لا ٢٠)

لــە کۆتاییــدا، ڕەزا عەلی پوور، لــە دوای دیوانی یەکەمی، «قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیاتی ماندووە» پەرە بە ئەزموونی خــۆی دەدا، ئەو ڕچەیە وەردەگرێ کە دۆزییەوە، دۆزینەوەیەکی ئاســان نییە، پاراستنی هاوسەنگیی بۆ دەقی لەجۆرە سەختە، بە یاری ئەو تەنافبازانە دەکات کە لەســەر گوریسێکدا ڕێ دەکەن، بــەڵام ئەزموونێکی تاکە و هەندێجار دیالۆگ لەگەڵ ئەوی دیکە دروست دەکات، بە تەواویی شوناسی ئەو «ئەوە» نازانین ؛ ئەمەش گرینگ نییە.

ئێمەش لەگەڵ ئەودا دەڵێیــن: «خوایــە سپاس وشەکانمان بەختەوەرن.»

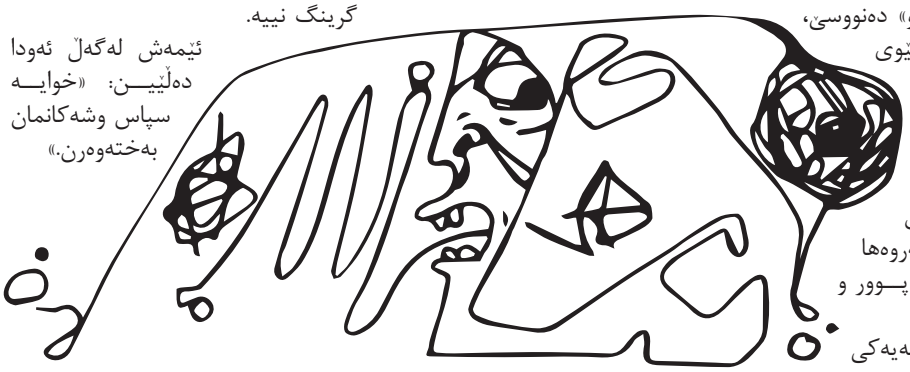

خوێندنەوەو ڕەخنەی کڕاکە، زامووراياكۆمبی زانگاریتا

شێعری ڕەزا عەلی پوور

حەمەی کەریمی

شیعر ماراتۆنێکی تاکەکەسییە و بە هۆی جیاوازیی زەینییەت وئەو پێناسەیەی شاعیر لە شیعر هەیەتی و هاوکات ئەو زمان و فۆرمەی شێعری پێ دەنووسێ ،ناکرێ بە سانایی قاییل بین بەوەی کە ئەم شاعیر لەوی دیکە فرەتر شاعیرە. لەوانەیە شاعیرێک لە بواری فۆرم و بە کارهێنانی تەکنیکی شیعریی و دیکەی ئامرازە ئەدەبییەکان، لە شاعیرێکی دیکە سەرکەوتووتر بێ،یان لەوی تێپەڕێنێ،ئەو تێپەڕاندنەش کە لە ڕەوتێکی بەدیار یان شاعیرێکی بەرچاو دەبینرێ ،دەگەڕێتەوە بۆ سەرکەوتوویی ئەو شاعیرە لە بەکارهێنانی تەکنیک و توخمەشێعرییەکانیتر . لەبەر ئەوەی هەر شاعیرێک لە شیعردا پێناسە و جیهانبینیی تایبەت بە خۆی هەیە، ئەمەش وادەکات لانیکەم لە جوگرافیای شیعردا بڕوامان بە جیاوازبوون هەبێ و ئەگەر شاعیرێک لەم ماراتۆن و پێشبڕکێیەدا هەوڵی تێپەڕاندن بدات، بۆ بەدیارخستن و سەلماندنی ئەم جیاوازبوونەیە. ڕەزا عەلی پوور، چە لەم دەقە شێعرییەدا و چە لە دەقەکانی پێشووتریدا، بەردەوام بە دوو حاڵەتی کەشف و داهێنان کاری کردوە،خاڵێکی گرنگ کە « ڕەزا عەلی پوور» جیا دەکاتەوە لە شێعری پێش خۆی، کارکردنی بووە بەم دوو حاڵەتە و هاوکات باڵانس و حەرەکەتێکی ڕئاکشنیش بووە لە نێوان ئەم دووحاڵەتەدا.

ڕەزا عەلی پوور لە ساڵی ٢٠٠٦ دا بە بڵاوکردنەوەی کتێبە شێعری « قاڵییەک ئەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە» لەم ماراتۆنەدا جیاوازتربوونی خۆی لە شیعری پێش خۆی و هاوچەرخەکانیشی سەلماند. قاڵییەک ئەناسم..... جگە لە تازەکردنەوەی شێعری نوێ لە ڕووی فۆرم و زمان و هێنانە ئارای فەزای لایبرێنتی لە ناودەقی شیعریدا و هەروەها جگە لە گۆڕینی ئاراستەی زمان لە شیعردا و پێدانی دەسەڵاتی تەواو بە زمان و بە سەنتراڵیزە کردنی زمان لە ناو دەقدا ، هاوکات هەڵگری ناسنامەیەکی تایبەتیش بوو بە نیسبەت شیعری هاوچەرخی کوردی لەم بەشەی کوردستان . لێرەدا نامەوێ لە سەر ئەو کتێبە قسە بکەم،تەنیا ئەوەندە دەڵێم بەدیارخستن و دەستنیشانکردنی جیاوازیی و تەفاوەتی ئەم دوو کارەی شاعیربە تایبەت لە ڕووی زمانەوە،بەشێک لە کۆی باسەکەم پێکدێنێت. یەکەم دەقی شێعری ڕەزا عەلی پوور وەکوو کتێب « قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە« یە،کە لە٢٠٠٦ لە لایەن دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم بڵاوبۆتەوە، کاری دووهەمیشی وەکوو کتێب کە هێشتا بڵاونەکراوەتەوە «١- کڕاکە ، زامورا یاکومبی زانگاریتا» یە. مەودای نێوان ئەم دوو بەرهەمەی شاعیر نۆ ساڵە. لەم نێوانەدا شاعیر ناو بە ناو لێرە و لەوێ شیعری نووسیوەو لە گۆڤار و هەفتەنامەکاندا بڵاویکردۆتەوە، بەڵام دوای نووسینی «قاڵییەک دەناسم...»دەقی «کڕاکە...» دەبێتە دووهەم بەرهەمی درێژی شاعیر.

لەم وتارەدا هەوڵمداوە هەندێک لە جیاوازیی نێوان ئەم دوو بەرهەمە، بە تایبەت لە ڕووی زمانی شیعرییەوە بخەمە بەرچاو و دواتر لە سەر دەقی «کڕاکە» بوەستم. بۆئەم مەبەستەش وەک سەرەتا ئاماژە بە بەکارهێنانی دوو شێوە زمان لە شیعردا دەکەم؛ یەکەم زمانی وێنەیی و ئیماژی، دووەم زمانی کارکردی. زمانی وێنەیی لە ناو دەقی شیعریدا بەو مانایە دێت کە شاعیر لە ڕێگای وێنە و ئەو ئیماژانەی کە دەیخاتە نێو شیعرەکەیەوە زمان پێناسە دەکات و بۆ تێگەشتن، یان چێژ وەرگرتن لەم جۆرە دەق و شیعرانە خوێنەر سەرەتا دەبێ هەست بەو وێنانە بکات کە شاعیر لە ناو دەقەکەیدا درووستی کردوون و هەوڵبدات لە زەینی خۆیدا بیانکێشێتەوە، لە نێو ئەم سیستەمە نیشانەییەدا هەر دالێک بۆ ئەو هاتووە تاکوو مەدلوولێک پێناسە بکات.

دووەم؛ پێناسەکردن و بە کارهێنانی زمانە لە ناو شیعردا بە پێی گەمە و کارکرد، بەمەوە ئێمە لە زمانی شیعردا لە گەڵ دوو جۆر پێناسە دا ڕووبەڕوو دەبینەوە، یەکەمیان زمان بە پێی وێنە و ئیماژ پێناسە دەکا و دوومیان زمان بە پێی گەمە و کارکرد.

پێناسەکردنی زمان لە ڕێگای وێنە و ئیماژ ەوە

نموونەی شێعری ئیماژی

«دەڵێم بڕۆم لە شـــارەکەت/ لە شـــاری چاو لە بەر چرای نیئۆن شەوارەکەت» خەوە بەردینە/ سوارە ئیلخانیزادە

«دڵۆپ دڵۆپ/ باران گوڵ ئەنووســـێتەوەو/ نمەنمەیش چاوانم تۆ/ چ ساڵاوێکی نامۆیی و/ چ ژانێکی بەخشندەیە/ بەرد بە بەردی کێوی ســـەرم/ ئەپشـــکوێنن/ لق بە لق و چڵ بە چڵی/ دەست و پەنجەی وشـــکەڵاتووم/ وەک باویکلە شین ئەکەن و/ ئەمدەن بە دەم بارێزەکەی ئەوینتەوە، دەربەندی پەپوولە « شێرکۆ بێکەس»

«تۆ چە غەمگینی وەک لە حەڵەب یارت ببێ، قاسیدێکی بە متمانەت لە قەندەهار –

بەم کوێستانە لەعەنەتییە- دەست نەکەوێ،

بـــەو بـــارا جوانییەکـــەت درێژە بدە، راســـت دەکەی رێـــک رەنگێکی شەرمێونم،

لار ئیمزایەکـــی گۆشـــەگیر،لە پەنجەی نەقاشێکی بوتکارەدا،

هەوا لۆچە و پێستت ئاوتر،

پرچت فۆرمـــی قەســـیدەیەو بۆ خوێندنی لێوم چاوتر،

(کراکـــە ، زامـــوورا یاکۆمبـــی زانگاریتا،)

«شـــار ڕازابـــوەوە بـــە دەڕابـــە داخراوەکان/ ســـیا خەریک بوو شەوی ئەشکاند/ بڕیار بوو بە قەدەر کتێبەکان/ لەو شەوە زەنگە کەل بکات. (ئینسان ناوی نەخۆشـــینێکی تازە) « ســـەلام قادری «

وەک دەبینـــرێ بە گشـــتی لەم دەقانـــەدا زمـــان لە ڕێـــگای ئیماژ و وێنەکانەوە پێناســـە کراوە و دالەکان هاتوون بۆ ئـــەوەی مەدلوولەکان وێنا بکـــەن. خوێنەر ئەگـــەر بیهەوێ لەم دەقە شیعرییانە بگات یان چێژیان لێ بگرێ، پێویســـتە یـــەک بە یەکی ئەو وێنە و ئیماژانەی کە شاعیر درووستی کردوون، لە زەینی خۆیدا بیانکێشـــێتەوە و وێنا و بەرجەستەیان بکاتەوە.

پێناسەکردنی زمان لە ڕێگای گەمە و کارکردەوە،

نموونەی شێعری گەمەی زمانی

«ناترســـم لـــەم دێـــرەدا کەوشـــەکانم دابکەنـــم/ پاڵتاوەکەم بە حەرفێکەوە/ کە وایە هەڵواســـم» (قاڵییەک دەناسم لە هەر چی گوڵیەتی ماندووە) « ڕەزا عەلی پوور»

ئـــاوی ئاویی، ئاوی ئاوایـــی ئاوی ئاویەر و ئاوی ئاوێســـتا و ئاوێزان و ئاوسا و ئاواچیتر بە ئاوە ئەزانن، بینووسن و ئێوەش ببن بە ماعیری دێرگەلێک کە کەس ئاویان ناداتێ.

(چ بە ناز و چ بە نووز) ساڵح سووزەنی

تاســـەیەکم لە گەیشـــتن یا ئاو ئەو پەرەکەی بگاتە دەریا / ســـەیرکە مەسخەرەیە تا هەرە هەر دەریایە / باوەڕ کە ناشوێنێک نەماوە نیگەرانیم بشـــارمەوە / بڕێجـــار هێڵنج ئەچم لە هەرچی پەنجەرە و نەرم کە ئەترسم لە فڕیوی شەقام و پیتزا....

(تـــا لوورەکانی گورگێک ئەم شـــێعرەم دڵتەنگـــە) کەماڵ ئەمینی

لـــە کوێی ئەم کاولییەدا بە دواتا بگەڕێم تریفە / تۆ بەر لەوە تریفە بی بە ترافیک بووی/ پێش ئەوەی بترافیکێی هێڵی ســـپی جادە و شـــەقام بووی / وێستگە-گان- تیاتا تار و مەتار / بەڵام ئێستات ئێستای ترافیکییت وێستگە نەماوە نادیار/

(کاولییەکانی خانمێکی ترافیکی) حەمەی کەریمی

منیش کەللەم پڕە لە تەکیە و موەخۆرە و هەر تاڵەقژێکیشم مێخێکە یان ســـێخێکە سپی / رەش رەش ســـپی / لـــە خاچم ئـــەدا / لە عەســـرێکی بێ عیســـا بێ مووسا بێ عەسا بێ تۆ نا مووسا...

خەونباز جەمیل مورادی

تا منێک لە نێوان ئەم وەیشوومە و گیومەدا / کە هێشـــتا ئەشکەوتێک پڕم لە خەریـــک و خەریکم لە پڕێکا وەک شەمشـــەمەکوێرە شۆڕ ئەبمەوە بنە چەواشـــەی دنیادا / تا هاشوورێک لـــە کەڵکەڵەی تاریک کەڵەکە ئەبم بە ســـەر تەنیاییەکانی خۆمداو کەڵکێ لە ئەوەنـــدە و مردنێک لـــە بەرما کەی دەگرم.....

(تا منێک لە نێوان ئەم گیومە و وەیشومەدا) حەمەی موەفەقی

بە گشـــتی لەم شیعرانەدا خوێنەر بە پێچەوانەی نموونەکانی پێشوو- بۆ تێگەیشتن و هاوکات چێژ وەرگرتن لە دەقەکان بە دوای وێناکردندا ناگەڕێ، چونکـــو ئەم دەقانە لـــە باتیی ئەوەی وێنەیـــەک لە دنیای واقیع بخەنە ڕوو، زیاتر خۆیـــان لە گەڵ گەمەی زمانیدا ســـەقاڵ دەکەن و کارکردەکانی زمان لـــە ناو دەقـــدا بە دیار دەخـــەن، ئیتر لێـــرەدا مەدلوولێک نییە دالێک وێنای بکات، بەڵکوو کارکردەکانی زمان و گەمەکان ڕۆڵی سەرەکی دەبینن.

> **زمانی شیعریی «کڕاکە» زیاتر لەوەی زمانێکی یەکدەست و تاک ڕەهەند بێ، زمانێکی ئاوێتەیی و تەرکیبییە، بۆیە لە هەندێ حاڵەتدادەبێتەوە بە زمانێکی پەتی و ئیماژی و لە هەندێ شوێنی دیکەدا دەبێتەوە بە کارکردی و خۆی تێکەڵ بە گەمەکان دەکات**

زمان لە شیعری «کڕاکە» دا

بە پێی ئەو دابەشـــکارییەی ســـەرەوە کە پشـــت بە تیۆرییەکی لودویگ ویتگێنشـــتاین دەبەستێ، زمانی شیعریی «کڕاکە» زیاتر لەوەی زمانێکی یەکدەست و تاک ڕەهەند بێ، زمانێکی ئاوێتەیی و تەرکیبییـــە، بۆیە لە هەندێ حاڵەتدادەبێتەوە بە زمانێکی پەتی و ئیماژی و لە هەندێ شـــوێنی دیکەدا دەبێتەوە بە کارکردی و خـــۆی تێکەڵ بە گەمەکان دەکات ،لەم دەقەدا شـــاعیر هەم لە ڕێـــگای ئیماژ و وێنەوە زمان پێناســـە دەکات و هەم لە ڕێگای

گەمە و کارکردەوە، لە هەندێ شـــوێندا « دال» ەکان ڕاستەوخۆ بۆ ئەوە هاتوون، «مەدلوول» ە کان پێناســـە بکەن.بەپێچەوانەی زمانی شیعری « قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە« کـــە زمانێکی کارکردییە و لە ڕێگای کارکرد و گەمەکانەوە زمان پێناســـە دەکات. و زمـــان حاڵەتی خودئێرجاعـــی وەردەگرێ و دەبێتـــە ئایتمێکی ســـەنتراڵ و خود مێحوەر لە شـــێعردا. بەڵام لە شـــێعری کڕاکەدا ،زمان لە ڕێگای ئە وێنانەی کە شاعیر لە دەقەکەدا درووســـتی کردوون لە لایەک خۆی پێناســـە دەکا و لە لایەکیترەوە تێکەڵ بە گەمەکانیش دەبێ و لەو ڕێگایەشـــەوە پێناســـە وەردەگرێ، بە گشـــتی دەمەوێ بڵێم ڕەزا عەلی پوورلە «کڕاکە»دا نەیویســـتووە تەنیا لە ســـەر یەک فۆرم و یە ک شێوە زمان کار بکات، بەڵکوو هەوڵی داوە سوود لە تەجرەبەکانی خۆی لە زمانی شـــیعر و کارکردی زمان لە ناو شیعردا ببینێتەوە و لە هەمانکاتـــدا توانیویەتی لە زەرفیـــەت و ئیمکاناتەکانی زمان، لە ناو شـــیعردا کەڵک وەربگرێ،ئەمەش دەرخەری ئەو تەجرەبە و ئەزموونە شـــیعریانەیە کە پێشتر و ئێستاش ڕەزا عەلی پوور لە شـــێعردا ئەنجامی داوە. (ئەگەرچی بەلای منەوە زمانی شیعریی «قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندوە « شاعیرانەتر و لە ڕووی گەمە و کارکردەوە بە هێزترە و لە هەمانکاتدا زیاتر خودی خۆی مەبەســـتە لە دەقدا و کەمتـــر ئاماژەیە بە دەرەوی خۆی) بەڵام بە نیســـبەت « کڕاکە»وە دەتوانم بڵێم لە ڕووی فۆرمەوە ، پاژ بینی و تا ڕادەیەک فەراهمکردنی فەزای کایەکردنی وشەکان لـــە ناو زماندا و ئەوەی کە ئەم شـــێعرە وەکوو دەقێکی ئاوەڵا و کراوە هەوڵی نەداوە خۆی ببەســـێتەوە بە بەکار هێنانی شێوە زمانێکی تایبەت لە ناو شیعردا و بە تەنیا تەرکیز بکاتە سەر یەک فۆرم و شـــێوازێکی تایبەت لە زمان) و لە ڕووی ناوەڕۆکیشـــەوە ، بەرجەســـتەکردنەوەی کێشەکانی مرۆڤی مودێرن و پرسیار لە بابەتە بەڵگە نەویســـتەکان و بەرەوڕووکردنەوەی دیسکۆرســـی زاڵ لە گەڵ کێشـــە و بابەتە مەنفییەکانی خۆی ، بەشـــێکن لە تایبەتمەندیی شێعری « کڕاکە« بەمەوە دەڵێم « کڕاکە« دەقێکی جیاوازترە بە نیســـبەت دەقی یەکەمەوە، ڕەزا لەم بەرهەمەدا لە هەمانکاتدا کە هەوڵیداوە لە ڕووی ماناو ناوەڕۆکەوە دەقێکی کراوە و فـــرە ڕەهەند و ئاوەڵا بخوڵقێنێ، لە هەمانکاتیشـــدا هەوڵیداوە لە شـــێوە جیاوازەکانی کارکردی زمان بە تـــەواوی زەرفیەت و ئیمکاناتەکانیـــەوە، کەڵـــک وەربگـــرێ. لێـــرەوە دەبینین زمانی شـــیعریی «کڕاکە» زمانێکی ئاوێتەیـــی و تەرکیبییە، لە هەندێ شـــوێندا پاڕۆدیە، لە هەندێ شوێنترداپڕخاشگەرانەیە،لە هەندێ حاڵەتدا تەهاجومی و هێرشـــبەرانەیە، لـــە هەندێ حاڵەتیتردا، ئاساییە،لە بڕێک شوێنی گێڕانەوەی پرسۆناکاندا زمانی ئەم دەقە دەبێتە زمانێکی ئایرۆنی و خۆی تێکەڵ بە ئەدەبی ئیرۆتیک دەکات.

بە گشـــتی، زمان لەم شیعرەدا تووشـــی ئەم حاڵەتانە دەبێتەوە: ئاسایی بوونەوە، موحاوەرە و تەوسیفی ،پاڕۆدی ، ئایرۆنی، پڕخاشگەرانە و تەهاجومی، ئیرۆتیک

جیاوازیی وتەفاوەتی زمانی شێعری «کڕاکە،» بە نیسبەت زمانی «قاڵییەک ئەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندوە»

«لە تۆدا بەرەو پشـــت خەوم دێ/ خەوی من ئەکاتە/ ناگەهان بیمارستان/ من بۆ خۆم تائێستا جووتێ کەوش گوڵدانمە/ کەچی هەر تائێســـتا جووتێ کەوش گوڵدانمە// گرفتی سەرەکی ئەوەیە پیاو حینجەی خۆیەتی/ ئەگینا نوقتەیەک دەرفەتی مناڵە لە ژندا و هیچیتر/ باوەڕکەن،ناترســـم لەم دێڕەدا کەوشـــەکانم دابکەنم/ دووکەڵی جگەرە، لە پەرانتزێکی گشتیدا ڕێبخەم/ ئەو پەرەکەی مردنم دالێکە بەرەو پشـــت/ بەهەرچی مانایەوژێـــر مانا/ بەمبارا پیر ئەبم/عەکســـەکەم خۆ وتم ســـەتحێکە بێ مسداق/ با دایکم بەردەرگای پیرتر و هەناســـەی بژمێرێ. (قاڵییەک دەناســـم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە)

پێش ئەوەی بۆن- بە هەوای ســـیس و ئاسمانی نەخۆشەوە بکەی / هەڵمژی / گەرد

هـــا لێدە جگـــەرەی دیکە ڕەگی دیکـــەو مەنگی دیکە و بەنگی دیکە ها

ســـەگی دیکە و هەوای هار / ها لێدە ڕەنگی دی خەتی دی تا دەچیتە خۆتێکیتر

هالێ دە « های « بە « های «

تاکوو « هات «

ئاپارتمان بەرزە بۆ من خیابان کەیفێکە و کفرێکە

بایـــەک بێت عەینەکی / لەرزۆک و بە پەلە/ بە مردووەکانا / بشەکێ/ باسێکە / بڕیارە/ وایەک بێت/ بتەکێ / دەرچووی دەرد/ « پەرجوو کەرد « ئەیا یا ئەهلی با / ئەو هەوایەی لە سییەکانتانا هەمارە کە مارەو ئێسقانی مردووان / یا ایها السوداسەران تف کەنەوە تف / تفەنگیش / خۆتەکان ڕادەکەی لە زەینما ناوەستێ / نوختـــەی چی ، خەتێک هات / جەغزێکیان بۆ کێشـــاین/ پێـــی ئەڵین یان مانگە و یـــان هەتاو لە کۆڵتا هەڵگرە و بەرەو خۆت هەڕاکە/ دنیا کۆنی کردی/ وەک کچ نا / وەک کون و کونایی / دادراوان بـــە چاوی زلـــەوە وەک درز و درزایـــی دەتبینـــن/ خانمەکە خولاســـە تۆ کەوتـــووی/ تۆیان کەوتاند. لێم گەڕێن / دەرەوە بـــم / هیچ نەبێ درز بم دەرزی بـــم/ هیـــچ نەبێ ، با

هیچ بم/ پەیڤێکی دوو پاڵوو، یەک پاڵوو، هیچ نەبێ بێ پەیڤێکی بـــێ پاڵوو/ لێم گەڕێن / هەنســـکی ســـەقزییم پاڵ بەخشـــێم / قسەکانت قســـەتر بوون/ ڕێک وەک کەشفی خزمایەتی هەنجیر و ئینجیل/ فیل و سۆفی / ئەلف و ئاڵف / کە موازبی ماتیکەکان مەوازی بژمێری. « کڕاکە« زمورا یاکۆمبی زانگاریتا «

کەڵـــک وەرگرتـــن لە ســـەنعەتە ئەدەبییەکانی شـــێعری کلاسیک بە قازانجی شێعری نوێ

ئەگەر چی «کڕاکە» بە هیچ شـــێوەیەک لە ناو کەیسی شێعری عـــەروز (یان ئـــەوەی پێی دەڵێن کێش و ســـەروا) ناگونجێ و بەڵکوو بەتەواوی خەســـڵەت و تایبەتمەندییەکانیەوە شێعرێکی تەواو جیاواز و نوێیە،بەڵام مەبەســـت لە باسکردن و هێنانی ئەم سەنعەتە شێعرییانەلە دەقی « کڕاکە» دا، بەدیارخستنی لایەنی جوانیناسی و هونەری ئەم شێعرەیە بە ئاوڕدانەوە لە سەنعەتەکانی (کێش و ســـەوا، جیناس، سەجع، تکرار، تضاد،...) کە بەشێکی گرنگن لە تایبەتمەندیی شێعری کلاسیک و کێش و سەروا،

[سەر لە کوێی جادەدا هەڵگرم ؟ شەو نەبێ
ڕێ لە کێی «لادە»دا دابڕم؟ ئەو نەبێ

لە نێوان وشەی « کوێ « و « کێ « دا جیناسی ناتەواو هەیە، لەوەی کە هەر دوو وشـــەکە لە رســـتەکەدا بە جیاوازی پیتێکی زیادە کە « و» یە, جیاوازن، جیناســـی ناتەواو یان (ناقص) هەیە لـــە نێوانیاندا، هەر بەو جورە لە نێوان وشـــەکانی « جادە « و « لادە« لە برگەی «{ ســـەر لە کوێی « جادە« دا هەڵگـــرم؟ ڕێ لە کێی « لادە« دا دابڕم؟ }

جیناســـی ناتەواو یان (ناقص) بوونی هەیە، ئەویش بە جیاوازی پیتی « ج « و « ل» لە جادە و لادە» دا ، هەروەها لە نێوان وشەی « شـــەو و ئەو» جیناس هەیە، بە گشـــتی لـــە نێو ئەم دەقە شێعرییەدا لەو ســـەنعەتە شێعریانە وەکوو (جیناس، سەجعی متەوازی ، تکرار، تەزاد و ..... کەڵک وەرگیراوەو و بەشێک لەو سەنعەتانە وەکوو (جیناس ،سەجع و تەزاد، لە نێوان ئەم وشانەدا بە دیاردەکەوێ { « مۆد و مەبادا « فیل و سۆفی « داگرتن و راگرتن « ئینجیل و هەنجیر» ئەلف و ئاڵف» بشـــکێم و بشکێنم» مەنگ و بەنگ» درز و دەرزی « کلاســـیک و کوللاسیک « ژار و بار « خەتا و هەتا « جان و جانتا « ســـککە و ســـاک « سووژن و زووژن « مەوازب و مەوازی « کەیف و کفر « دەرچوو و پەرجوو « ژانەوەر و ژانەســـەر « هەمار و هەتـــاو « خەتایی و خەمایی» شێواو لێواو « راو و داو « هێڵ و لێڵ « ماڵین داماڵین « قەدەم و قەڵەم « هاوڕێ و لاڕێ « ســـێ ڕێیان و بێ ڕێیان « ناحاڵی و بەتاڵی « کەنار و قەتار « پەنجە و پەنجەرە « ســـەرۆک و بەرۆک « یاو و تاو « حەسەن و حەسەنەک « و.....

خۆم بەردی کاول و عەســـەبی و کەنارم/ دووکەڵی هیستری و جێماوی قەتارم/ ئاوێکم ئاوێکی سانسۆری و سێ نوختە،/ ئاوی چی؟نوختەش نیم «

لە نێوان هەر دوو وشـــەی « کەنار» و « قەتار» دا ســـەجعی متەوازی هەیە، چونکە هەردوو وشـــەکە لە سەر یەک (کێش و ســـەروا) ڕێکەوتوون، بەڵام لە برگەی دوهەمدا راڤەی زیادە هاتوە، / ئاوێکم ئاوێکی سانســـۆری و سێ نوختە،/ وشەی ئاو بە ئاوی دواتر راڤە کراوە،

بە گشتی بە کارهێنانی ئەم ســـەنعەتە شێعریانە بە تایبەت « کێـــش» لە دەقی» کڕاکە« دا جگە لە پێدانی جوانیناســـییەکی تایبـــەت لـــە رووی فۆرمەوە بـــە دەقەکە تـــا رادەیەکی زۆریش توانیویەتی هارمۆنیەت و یەکدەســـت بوونی ریتمیکی شێعرەکە بپارێزێـــت، دەکرێ ئەمەش بە یەکێک لە خاڵە باشـــە کانی ئەم دەقە بزانرێ، بەوەی کە شاعیر توانیویەتی لە ئایتم و سەنعەتە ئەدەبییەکانی شـــێعری کلاســـیک بە قازانجی شێعری خۆی کەڵک وەرگرێ.

١
ئاسایی کردنەوەی زمان و بە کارهێنانی زمانی تەوسیفی

«ئەبێ موبایلەکەم لە بیـــر نەچێ،/ بیرلە جگەرە و زیپ بکەمەوە و موبایلەکـــەت/ چەنـــد دانەیەکی دیکە لـــە مەمکدانەکەتا/ یان پاکەتێک بـــە دزی هەڵبگری،/ بگری بـــە دەمتەوەکلینێکس/ سەنەم،/ بۆنی شـــیلەی پیاو دەدەی/ هێشتا بۆنی تەخت و موبلە جلفەکان»

«ئەی ســـەنەم/ ئەی بەردی داکەوتوو لە سەختا/ ئەی ئاوی ڕاکشاو لە توندا.../هیچاوهیچ»

«تۆ ئێســـتا جانتاکەت سەنەم/ سێوێکی چرچ و/ لەتە مۆزێکی ڕەش/- ڕەشایی-»

ئەی بەردی چوارمشـــقی لە خۆتا/ئـــەم زەویە خەتایە/ ئەی ئاوی بەرەو پشت لە خەڵکا/ئەم هەڵە هەتایە«

«بـــۆ دنیـــا دەردێکی/ بۆ مێشـــکت بیســـت و چەند ساڵانێک...»

«ئــەو کاتــەی موکەعەب پرپەتــی لە حەجم/ئــاو وئاو زۆر دەستەن/ئەلفبا پرپەتی لە خەتەر/ئەو کاتە / وشەکان دووجۆرن؛ ڕەش و ڕەش/ ئەو کاتەی گیا ئاوسە بە سەوز/ تۆ تەنها بە خۆت پڕی»

«تۆ یەکەمجار شیعرت وەک خاڵە کوتراوەکانی سەر بازۆڵەت/ تۆ یەکەمجار جگەرەت وەک هەناســە گرداڕەکانی ســینگت/ تۆ یەکەمجار قاقات وەک دەست و قاچە ئاماتۆرەکانت»

٢
پاروودی

«بە خۆت دەڵێی هەستە جاکەش لەئاوێنەدا بزە دگری و نایبینی»

«نامەیەکی شینەکی بۆ خوا گیان، یان جێگرە پفیوزەکەی»

«بڵێ کچێ تۆ شیعری شیعریەتی چەتیو/ شیعرێکی تێکشکاو/ بە جوانییەکی کلاسیک و لە کوللاسیک»

«پێتوایە ساغیت و/ ئەوانە شیکن لێت/ کلاسی تۆ.../ پێتوایە خۆشێکیت دەروونی/ کۆمەڵگا،تاریخ و جوگرافیا/ تۆیان گا/ دەمت نا، پێشت نا، پاشت نا/ وەسەتی تۆیان...»

«نیشتمان کڵاوەکەی لار دائەنێ و/بوخارا بێ یان سەمەرقەند/ ئەســفەهان بێ یــان قەندەهار/ بەم غەمگینــە لەعنەتییە،/ لەم کوێستانە گوو تێبووە«

«هۆ گەلی شــاعیران،گورگینە/ شــاعیرانی سەدەی شیک و لیک و بنێشــت/ مانگ مــان گا ئەوەندە لە شــیعرا دامانگرت/ زەویمــان تەرتیــب دا ئەوەندە ڕامانگرت تاســواربین، دابەزین./ تکایــە، ئاغاکان، ئەم خەڵکە دابەزن/ تکایە، خانمەکان ئەم پەیقە سوار مەبن»

٣
ئایرۆنی و بە کارهێنانی زمانی ئیرۆتیک

لە گێڕانەوەی ڕوداوی ئیرۆتیکی»ســەنەم»دا ئەم وشانە هاتوونەتە نێو ئەم بەرهەمەوە؛مەمکدان، کاندۆم، کلێنێکس، کرێم و ماتیک، بەینی ڕان، ڕووشــایی تووک، حەبی ئێڵ دی، ئاڵۆشــی پشیلە، گان، تف لێدان، ماڵین و داماڵین، کایەکردن بە وشــەی گان لە پێش و پاش و وەسەتەوە، تەرتیب دان،لووس، ئالەت و هەروەها لە گێڕانەوەی ڕوداوی کارەساتئامێزی «حەسەن» یشدا بە زمانی توند و ڕەخنەییەوە لە وشەکانی « گان، تەرتیب دان، سوار بوون و دابەزین، « کەڵک وەرگیراوە، نموونەکان:

«ئەبــێ موبایلەکــەم لە بیــر نەچێ، بیر لە جگــەرەو زیب بکەمەوەو موبایلەکەت،/ چەند دانەیەکی دیکە لە مەمکدانەکەتا»

«ئێمە جوانییەکانی تۆ دەگوشــین لە ژێر ڕیزی ددانەکانمانا/ ئێمە ناســکیی تۆ لە بەینی ڕانمانا کە پڕن لە بەرازی نووســتوو/ ئێمە زراڤییەکانت لە نێوان ڕووشایی تووکمانا....تووش ئەبین»

«جانتاکەت، چەســپێکی برین پێچ – ئەوێکەتبپێچە -/ سێ کاندۆم و بلیتێکی میترۆســەنەم/ چوارشەممە بەو لاوەی حەبی LD/ تۆ ئێستا جانتاکەت کرێم و کلێنێکس -دوو ماتیک بۆ مود و مەبادا-»

«غەریزیتر لە ئاڵۆشی پشیلە دەرد و زەرد ویستراوی»

«پێتوایە خۆشــێکیت دەروونی/ کۆمەڵگا، تاریخ و جوگرافیا/ تۆیان گا/ دەمت نا، پێشت نا، پاشت نا/ وەسەتی تۆیان...»

«لووس ڕانەکانی ڕادەکات و دەستەکانم پاڵ دەکشێ»

«تۆ خۆشــت لە تف لێدان/ خۆشــت لە داماڵیــن و ماڵین، داماڵیــن و ماڵین هەیە/ هەمیشــە خــۆت دەکەی،خۆت ئالەتی خۆت»

«مانگ مان گا ئەوەندە لە شیعرا دامانگرت/ زەویمان تەرتیب دائەوەندە ڕامانگرت تاســواربین، دابەزیــن./ تکایە، ئاغاکان، ئەم خەڵکە دابەزن/ تکایە، خانمەکان ئەم پەیقە سوار مەبن»

«پاش تۆ حەسەن/ زۆر کچ و ئاو ڕووت بووینەوە/ پاش تۆ زۆر ژن و ناژنمان ناسی/ پاش تۆ زۆر کۆمەڵگامان گا»

۴
ڕەوایەت و ئیماژ لە کڕاکەدا

«ئەدبیات بە بێ ئەشــق دژوارە« ئەمە ڕستەی سەرەتایی کتێبی «پرســوناکانی ئەشــق»(١٩٦٠) لــە نووســینی»جان بیلی»یە. بەرجەستەکردنەوەی ئەشقی ئاوێتە بە ئیرۆتیک لە نێوان پرسۆنای ڕۆمان و چیرۆکە ڕۆژئاواییەکاندا، لانیکەم لە ســەدی نێوەڕاست بــەرەو ئەملا، یەکێک بــووە لە گرنگتریــن داهێنانی ئەدەبیاتی داستانی ڕۆژئاوا، ئەوەی کە جان بیلی دەربارەی ئەشقی ئیرۆتیک دەیڵێ بە هەمان ڕادە دەربارەی مەرگیش ڕاستە، بەو مانا چەنێک دژوارە دەرهاوێشتنی ئەشــقی ئیرۆتیک لە ئەدەبیاتدا بە هەمان ڕادەش دەرهاوێشــتن و فەرامۆشــکردنی مەرگ لــە ئەدەبیاتدا دژوارە، یانی وێناکــردن و تصورکردنی ئەدەبیات بە بێ هەردوو دیاردەی(ئەشق و مەرگ) شتێکی دژوارە.

ڕەوایەت لەم دەقەدا ڕۆڵێکی ســەرەکی دەبینێ، بە تایبەت ئەو ئیماژ و وێنانەی کە شــاعیر ســازی کردوون و بە زمانێکی تەرکیبی و تەوسیفی باس لە پرسۆناژەکان دەکات، لەم بەرهەمەدا لە گەڵ دوو چەشــنی گێڕانەوەدا ڕووبەڕوودەبینەوە، (ئەشــق و مەرگ)گێڕانەوەی ئەشــقی ئیرۆتیکی پرســۆنای کچە کوردێک بە ناو «ســەنەم» کە تووشــی کارەســات دەبێتەوە و هاوکات، ڕەوایەتی «مەرگ»و ژیانی پرســۆنای هاوڕێیەکی چەپ بە ناوی «حەسەن» کە بە تەواوی باوەڕ وئارمانە سۆسیالیستییەکانیەوە لە گەڵ دەســەڵات و نابەرابەریی کۆمەڵایەتیدا ململانێ و خەبات دەکا. کۆی باس و گێڕانەوەی ئەم بەرهەمە شــیعرییە دوو جۆر شکســتە لە دنیای مودێرندا، شکستی ئەشــقێکی ئیرۆتیک لە دنیای ئاڵــۆز و کۆمەڵگای مودێرندا و هاوکات شکســتی ئاوات و خەون و خولیای پرســۆنایەکی چەپ لــە هەمان کۆمەڵگا و فەزادا.بە گشــتی فەزای گێڕانەوەی هەر دوو پرسۆنای سەرەکی شــیعرەکە بە عەلاوەی پرســۆنای کەسی عارف و زاهیدیش کە دەبێتە پرسۆنای ســێیەمی (کڕاکە)، فەزایەکی ئیرۆتیک و لە هەمانکاتــدا تراژدی و کارەساتئامێزیشــە. تێکەڵکردنی ئەم دوو فەزا پارادۆکسیکاڵە لەم شیعرەدا دەرخەر و بە دیارخەری هەمان فــەزای ئاڵۆزی دنیــای مودێرنە بە تەواوی جەمســەرەکانیەوە، هاوکات ئەوەشــمان پێ دەڵێ کە شاعیر لە سەر یەک بە یەکی ئــەم ئیماژ و وێنانە وەســتاوە و ڕێکیخســتوون.گێڕانەوەی دوو پرســۆناژ، لە دوو فەزای دژواز و جیاوازدا، ئەگەر تۆزێک سەیری وێنــەکان بکەین زۆر بە وردی ئــەو وردەکاریی و جیدییەتەی کە لــەم وێنانەدا ئەنجــام دراوە دەبینین، گێڕانەوەی ئەشــقی ئیرۆتیکی پرســۆنای «ســەنەم»لە فەزایەکی تەواوبەرتەســک و

داخراودا،بەجۆرێ کە زۆربەی هەرە زۆری ڕووداوەکان لە حەمام و جانتایەکی ســـەفەردا تەواو دەبن، کۆی ژیان و بە سەرهاتی « سەنەم» لە ناو جانتایەکەیدایە، لەملاوەش کاتێک مەرگ و ژیان و خـــەون و خولیاکانی حەســـەن دەگێڕێتەوە، لە فەزایەکی زۆر ئاوەڵا و کراوەدا ڕووداوەکان ڕوو دەدەن.کاتێک دەڵێم گێڕانەوەی شـــیعریی ئەم دوو پرسۆنا شـــیعرییە لە دوو فەزای پاردۆکس و لێکدژدا، مەبەستم ئەمەیە؛یەکەمیان لە فەزایەکی زۆر بەرتەسک و داخـــراودا و دووەمیـــان لـــە فەزایەکی ئاوەڵا و کـــراوەدا، وبە دوو زمانـــی جیـــاواز و موتەفاوت، ڕەوایـــەت دەکرێن،لەهەندێ شـــوێندا تەوســـیفی، لە هەندێ شـــوێنیترداتوند و هێرشبەر،لە هەندێ شوێنیتریشـــدا پـــاڕۆدی و ئیرۆتیـــک، بەمەوە دەمەوێ بڵێم، شـــاعیر لەم دەقەدا بە شـــێوەیەکی زۆر بـــاش وێنەکانی دارشتووە. جانتاکەی «ســـەنەم»زۆر قەرەباڵغە و ئەو شتانەی کە تیایدان تانووپۆی ڕەوایەتەکە پێکدێنێ؛ چەســـپێکی برین پێچ، ســـێ کاندۆم، بلیتێکی میترۆ، حەبـــی LD، کرێم و کلینێکس، ماتیک،ســـێوێکی چرچ، لەتەمۆزێکـــی ڕەش هەڵگەڕاو،پرتەقاڵ، ئاناناس، ســـێ جۆر ویتامین کەلســـیۆم، پتاسیۆم، مەنەزیۆم، لە گەڵ نامەیەکی شینەکی بۆ خوا، یان جێگرە سێ نوختەکەی،

«تۆ ئێســـتە گیرفانت ســـەنەم هیچ/ لـــە جانتاکەتا پارەی چواررۆژی نیو نەفەر/جانتاکەت چەسپێکی برین پێچ/-ئەوێکەت بپێچە-/ســـێ کاندۆم و بلیتێکی مێترۆ ســـەنەم/ چوارشـــەممە بەولاوەی حەبیLD/تۆ ئێستە جانتاکەت/ کرێم و کلینێکس/دوو ماتیک/ — بۆ مۆد و مەبادا-/نامەیەک شینەکی بۆ خوا گیان/ یان جێگرە سێ نوقتەکەی/ — نازانی کە خوا گیان لە کوردی تێناگا/ تۆ ئێستەجانتاکەت سەنەم/ سێوێکی چرچ و لەتە مۆزێکی ڕەش/- ڕەشایی -/ مۆز بخۆ/ پێســـتەکەی بۆ پێستت قازانجە/ تۆ ئێستە مۆزەکەت/ جانتاکەت پڕە لە پتاسیۆم، کەلسیۆم، مەنەزیۆم/ سێو بخۆ، ســـێوی لەیبڵ/ بۆ تەقە تەقی ئێسکی ئەژنۆت/ ئێواران مۆز بخۆ و پرتەقاڵ/ بەیانیان ئاناناس- ناناسی-/ تۆ ئێستە جانتاکەت/ تۆ ئێستە جان تا کەتی.»

۵

هارمۆنی و مۆسیقا

یەکێـــک لە لایەنە بەرجەســـتەکانی ئەم دەقە بـــە گرنگیدان بە ســـتاتیکا و جوانیناسی و هاوکات هارمۆنیا و مۆسیقای شیعرییە کە بە باشی لە سەر یەک ڕیتم و کەش و هەوای تایبەت هەرلە سەرەتای شیعرەکەوە تا کۆتایی ڕچاو کراوە،

۶

زامورا یاکومبی زانگاریتا

هەڵبژاردنی ڕســـتەیەکی عیرفانی ســـوور پێســـتەکان بۆ ناوی دووەمی شیعری «کڕاکە»

پێموایـــە هیـــچ عیرفانێک لە دنیـــادا ئەوەنـــدەی عیرفانی سوورپێســـتەکان لە سەر ئوســـتوورە و ئەفســـانە نەوەستاوە ، ئەم ڕســـتەیە لە عیرفانی سوورپێســـتەکاندا وەکوو پاڕانەوە یان قسەکردن و دیالۆگ لە گەڵ مردووەکاندا، بە کاردەبرێ، هاوکات ئەمە لای بەشـــێک لە سوورپێســـتەکانی ســـەر بە لقی «شمن» ەکان کـــە دون خوان، کارلۆس کاســـتاندا و... لـــە ڕێبەرانی ئەو گرووپەن. ئەم ڕستە؛ ناوی جۆرە مادەیەکی هۆشبەرە کە قوتابیان و لایەنگرانـــی ئەم جۆرە عیرفانە بە مەبەســـتی تەزکیەی ڕۆح و گەیشـــتن بە پلەی مورشدی کەڵکی لێ وەردەگرن. بە هەر حاڵ نامەوێ بەم عیرفانەوە ســـەقاڵ بم، تەنیا ئەوەندە دەڵێم پێموایە هەڵبژاردنی ئەم ڕســـتە عیرفانیەی سوورپێستەکان وەکوو ناوی دووهەمی ئەم دەقە شیعرییە لای شاعیر،پێوەندیی هەبێ لە گەڵ کەســـایەتیی پرسۆناکاندا .بەتایبەت گێڕانەوەی پرسۆنای « عارف « ی ناو دەقەکە،

{ بەڵێ ئا..... دەماندی، وە ئەوە بوو بناسێک خوداناس
کە دەڕۆیشت بە سەر بەحرەکانا پێ بە پێی سرکی با،
خۆی تەنێ تەنها، کەراماتی بایەوان،کەراماتی دەفن و
ساردی یەخە
وتیان دیبوویان لەو قاڵاوییەدا بە گلێنەی وشکی خۆیان
بەڕوبەحر،
یا ڕەبەلعالەمین بەرز و با دەگەڕا
فتامل لە میزانی قەلب و هێشتا زووە ،
فتامل لە بزووتنی ڕەگ بە ناو هەوا فاسدەکانا
یا ڕەبەلعالەمین بەرز و با دەگەڕا،
ئەی خوێن کە گەرم و تاڵ ناوەڕاست ناوەستی
فتامل، فتامل

دواتریش ڕووداوی شکســـتئامێزی ئیرۆتیکی «ســـەنەم» کە تووشـــی مادە هۆشـــبەرەکان دەبێ. لە عیرفانی سوورپێستەکاندا هەنـــدێ گژوگیای موخەدر یان هۆشـــبەری وەکوو پیووت، یان تاتـــوورە هەن کە جـــۆرە گیایەکی وەهمـــدەرە و «ناگوال»(واتە مورشد)ەکان، کەڵکی لێ وەردەگرن، پێموایە شاعیر هەندێ خاڵی هاوبەشـــی لە نێوان پرسۆناکان و ئەم ڕستەیەی سوورپێستەکان دۆزیبێتەوە کـــە « زامورا یاکۆمبی زانگاریتا» ی بۆ ناوی دووەمی شێعرەکەی هەڵبژاردوە.

سەرچاوەکان:

۱. ادبیات پســـا مـــدرن. گزینش و ترجمه ،، پیام یزدانجو، اســـفند ۱۳۷۹ تهران نشر مرکز

۲. دەربەندی پەپوولە،، شـــێرکۆ بێکەس. چاپی سێیەم سلێمانی ۲۰۰۰

۳. کڕاکە. زامووا یاکۆمبی زانگاریتا. شـــێعر ڕەزا عەلی پوور، چاپ و بڵاوکردنەوەی نشر گوتار ، سەقز چاپی یەکەم ۱۳۹۴

۴. گۆڤاری ئەدەبیی- هونەریی هەنار، ژمارە ۹۲ ســـاڵی هەشـــتەم ســـپتامبەری ۲۰۱۳. بابەت. نوێخوازی و دەرکەوتەکانی لە شێعری نوێی کوردیدا. نوسینی ، حەمەی کەریمی

۵. قاڵییەک دەناســـم لە هەرچی گوڵیەتی ماندوە« ڕەزا عەلی پوور. چاپی یەکەم سلێمانی، ۲۰۰۶ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.

۶. ادبیـــات پســـا مـــدرن، بابـــەت، (عشـــق و مرگ در نوشـــتار پسامدرنیستی،) برایان مک هیل..

۷. ئینســـان ناوی نەخۆشـــینێکی تازە، شێعر. ســـەلام قادری.چاپی یەکەم ۲۰۱۱ تاران بڵاوگەی داستان

۸. وتاری جیاواز دەربارەی عیرفانی سوورپێستەکان.

۹. جواهرالبلاغه. درمعانی، بیان، بدیع. نوســـینی ســـەیید ئەحمەد هاشمی

دنیا کەمە و زەوی غوبار
خوێنت فەرقە و خەڵتانی ژار

خوێندنەوەیەکی کۆمەڵەشێعری «کڕاکە» ڕەزا عەلی‌پوور
نیو نیگایەك لەسەر تەرحەکەی باسم ڕەسام

نیروان ڕەزایی

..
تکایە، ئاغاکان، ئەم خەڵکە دابەزن
تکایە، خانمەکان، ئەم پەیڤە سوار مەبن
تکایە دێرتان کۆن، هەناسە و مانگتان کۆن، تکایە
بێڵن با مردنتان تازە بێ!
..

١

ڕۆلان بـــارت لە شـــوێنێکدا ســـەبارەت بە وێنەیەکـــی کرتێژ، فۆتۆگرافری فرەنســـی بە ناوی «تووتکە سەگ» دەربارەی نیگای منداڵـــی ناو وێنەکە ئەڵێ: «ئەو، چـــاو لە هیچ ناکات. ئەو، خۆی و عەشـــقەکەی و ترســـەکەی لە ناخی دا پاراستووە: مانای نیگا، هەر ئەمەیە»

کاتێـــک ڕووبەرگی ئەم کتێبەم دیت ئەو وتەی بارتم هاتەوە یاد. بە پێویستم زانی پێش ئەوەی کە باس لە شیعرەکانی کتێبی کڕاکە بکەم چەن ڕســـتەیەک لە سەر ڕەســـمی ڕووبەرگەکەی بووەستم.

مرۆڤێک موعەلەق لە چەرخەیەکی بەرزەخی دا. مەسخێک ڕووی داوە؟ لـــە هەیئەتی مرۆڤ بـــۆ گیانلەبەرێکی دیکە یان بـــە پێچەوانە. مرۆڤێک کـــە ناوقەد بە خوارەوەی دووپشـــکە و ناوقـــەدی بە خەنجەرێک وەک دەســـتێک نیشـــان کراوە. ختووتێک نیودایەرە لە ســـەرەوە و لە ژێرەوە دەورەیان کردووە وەک چەرخەیەکـــی بێ بڕانەوە و بـــەردەوام کە بە توندی لە گەڕدایە. وەزعێکی بەرزەخی لە نێوان دوو بەشی ڕەش و سپی بەکگراندی ڕەسمەکەدا.

ڕەنگەکان: ســـوور، زەرد، پرتەقاڵی، شـــین، ڕەش، ســـپی. خۆرێک نیودایەرە لە بەشـــی چەپی ســـەرەوەی ڕەســـمەکەوە هاتووەتە نێو چەرخـــەی گەڕانەکە وەک ئەو حەڵقە پرتەقاڵیەی خوارەوە. تیشـــکە کاڵ و کرچ و ڕەنگ پەڕیوەکەی وەک ڕەنگی زەرد لە ســـەر لای چەپی ڕوخســـاری کاراکترەکە دیارە. ئەمە هیوای ڕەنگ پەڕیوە بـــە خۆر وەک نەمادی ژیان و بوون. ئەمە ڕەنگە ڕەنگی مردوو بێت کە نیشـــتووە لە ڕوخساری، نە تیشکی خۆر. شـــین، واقعـــە. واقعی بەرزەخی کە بـــەردەوام وەک مادە هۆشـــبەرێکی خڵەتێنەر، مرۆڤ لە نێوان دۆزەخ و بەهەشـــت دا ڕادەگرێ و سەرقاڵی ژیانی دەکا.

ڕەسمەکەی باسم ڕەسام وەک جەنجاڵێکی سوررئال ڕەوایەتی برینێکە لە نێوان چەرخەیەکی ئاڵۆز لە ڕابردووەوە تاکوو داهاتوو. ئەو خوێنە و ئەو دەســـتە خەنجەراویە و ئەو دووپشکە خزێنەرە کە بوونەتە بەشـــێک لە لەش و ڕۆحی کاراکتر هەموو نوێنەری ڕابـــردوون. ئەمە خوالیا و واقعی کاراکترە. کاراکترێکی ئاخناو لە برین و زام و خوێناو. سپی و سوورێک کە بە لێوی دا هاتووەتە خوارەوە. کاراکترێکی تیپیک کە ژنە. زولفی خوێناوی و لەشێکی ڕەشپۆش کە دووپشـــکێک کلکە ژاراویەکەی هەڵگەڕاندووەتەوە ڕەنگە بۆ خۆکوژیێکی باو. وەک نەریتێکی سرووشتی. دووپشکێکی مێژوویی خزێنەر و کوشندە تێکەڵ بە ڕۆح و جەستەی کاراکتر بووە. ئەمە چەرخەیەکی بەردەوامە. دووپشک لە ژێر زگی ژنەوە سەرهەڵئەدا و ئەزێ، بە ژارەوە گەورە دەبێ. تێکەڵ بە جەستەی دەبێ و ژار و سرووشتی دووپشکیانەی خۆی ئەسەپێنێ. کوشتن و خۆکوژی بەردەوام لە ژێر سێبەری تەهدید دا. مەسخێکی بێ بڕانەوە. خوێناوهەڵێنانەوەی بەردەوام. هێق کردنەوە.

«هێق بکەوە سەنەم
خۆرێکی نێر کە خزاوەتە ناو سکتەوە
ڕیزە نوقتەیەکی شلۆک کە ڕژاوەتە هەناوتەوە هێق بکەوە
پێوەندی درێژی جان و جانتا
پێوەندی خڕی سککە و ساک
هێق
هێق بکەوە
ئاە سەنەم

خۆت و ئاو، خۆت و هەوا
دووجاری دی ئەم قاڵاوییە - تۆ بیت و خوا - هێق بکەوە»
..
بەڵام چاوەکان. لە خوێنەر داوا ئەکەم چەن چرکەیەک چاو لەو دوو چاوە ببڕێت... ئێستا بڵێ چیت دیوە؟ نیگای ئەو دوو چاوە بازە، ئەو دوو کەلێنە چیان پێ وتیت؟
دیسانەوە دێتەوە یادم: «ئەو، چاو لە هیچ ناکات. ئەو خۆی و عەشقەکەی و ترسەکەی لە ناخی دا پاراستووە: مانای نیگا، هەر ئەمەیە» بارت
..

٢

«کڕاکە» کۆمەڵە شیعرێکی یاخیە. یاخی هەم لە فۆرم و هەم لە ناوەڕۆک دا. فراوانی ئەزموونی زمانی و کایاکردن بە فۆرم لە لایەکەوە و دنیایێک هێما و نیشانەی جۆراوجۆر کە کردنەوەی هەرکامیان دەروازەیەکە بۆ خوێندنەوەی لایەنێکی مانایی و تەئویلی دەقەکە. بێ گومان هەموو ئەمانە لە یەک دەق و نووسراوەدا ناگونجێ. لە بەر ئەمە تەنیا قەناعەت بە خوێندنەوەی چەن لایەن و شوێنەواری گشتی دەقە ئەکەم و باس و خوێندنەوەی وردتر و خاڵ بە خاڵی دائەنێم بۆ دەرفەتێکی دیکە ئەگەر دەست بدات لە سەری بنووسم.

٣

کڕاکە، دیالۆگێکی بەردەوامە لە نێوان شاعیر و (تۆ)یەک کە بەردەنگێکی نادیار و غایبە. ڕەنگە ئەم بەردەنگە خودی شاعیر بێت واتە مۆنۆلۆگێک کە بەردەوام لە مێشک و خەیاڵ و دەروونی شاعیردا دەنگ ئەداتەوە. لە ڕاستی دا کڕاکە، کۆمەڵە شیعرێکی دیالۆگ میحوەرە. لە کەمتر شوێنێک دا ئەبینرێت کە ئەم دیالۆگ و خەتابەیە بپچڕێت.

هەروا کە وترا بەردەنگ، دووەم کەسی تاکە (دوم شخص مفرد) تۆ. ئەم تۆیە بەردەوام لە ئاڵوگۆڕدایە. کەسایەتی گەلێکی جۆراوجۆر لە درێژەی ڕەوایەتەکە دا دەبنە بەردەنگی شاعیر. جارێک ژنێکە بە ناوی سەنەم، جارێک شاعیرێکە، جارێکی دیکە عارفێکە، لە شوێنێکی دیکەدا کەسایەتیێکە بە ناوی حەسەن. لە زۆرینەی شوێنەکان دا بەردەنگ ونە. وەهمە. ماخولیای شاعیرە.

(تۆ چ غەمگینی وەک لە حەڵەب یارت هەبێ/ قاسیدێکی بە متمانەت لە قەندەهار- بەم کوێستانە لەعنەتیە- دەست نەکەوێ) ل٧

(بڕوانە/ بڕوانە چۆن کاشیەکانی میوانی و لاسکە گەنمەکان ڕشاوە دەکەی) ل٩

(جەنابت کە تەمرینی بزە و ژێست و جەنابت دەکەی/ بێ زەحمەت تۆ/ نیمە زیدەین) ل٩

(تۆ بەرلەوەی ببی/ بوویت/ بە گۆچانەوە/ لە دایکت بوویت) ل ١٤

(سەنەم! شتێکی وازانراو پێت دەڵێ/ ڕۆژانێک لێوت لێوتر بوو/ قسەکانت قسەتر بوون) ل ١٨

(ئەی دز! ڕەفیقەکەت کەشفەکەی ڕادەنووسێ) ل١٩

(ئەممە تۆ سەنەم تۆ/ تۆ فەیلەسووفی پێستی خۆت بە) ل٢٠

(هۆ جەناب وەرە/ وەرە هێقت بکەمەوە) ل٢٤

(خوانەخواستە، دەستەکانت هەمار نەکەی/ ئەگەر بڵێم من بۆ غەمگین/ ئاسمان/ باڵندەکانی پێ قورسە) ل ٢٥

(خانمەکە خولاسە/ تۆ کەوتووی/ تۆیان کەوتاند!) ل ٣٤

(تۆ ڕاست دەکەی/ عەینەن «ڕێ»ی دێڕێکم لاڕێی) ل٣٧

(من مردووشۆرخانەکان دەگەڕێم/ زامێک بۆ تۆ حەسەن) ل٤١

(پاش تۆ ئێمە/ ئێمە پاش تۆ/ بووینە شاعیر) ل٤٢

(نەمزانی هەتاکەی/ ئەممە تۆ ڕۆژێک بووی بەفرانبار/ لە تەقویم قاوکرای، هەڵتەکای) ل٥١

هەرکام لەم بەردەنگانە، گوتار و لەحن و فۆرمی دیالۆگی تایبەت بە خۆیان هەیە. ڕەنگە ئەمە یەکێک لە خاڵە گرنگەکانی ئەم دەقە بێت کە وەک فەزایەکی نوێ و جیاواز لە شیعری سەردەمی کوردی دا خۆی بسەلمێنێ.

٤

گەڕانەوە. لە کڕاکەدا شاعیر بەردەوام لە گەڕانەوەدایە. ڕەوایەتێکی شیعری کە پڕ لە ئیرجاعاتی زەمانی و مەکانی. گەڕانەوەیەکی بەردەوام بۆ نوستالوژیا تاڵ و شیرینەکان. کەسایەتیە دوور و ونەکان. کوژراوەکان و مردووەکان. شاعیر، خۆی قارەمانی ئەم ڕەوایەتە مێژووییەیە. ئەدوێت و ڕەوایەت دەکات. پێی لە سەر زەوی ئێستایە و بە چواردەورا مێژوو دەورە ئەکاتەوە و ڕووی لە ئایندەیە. پێی لە سەر زەوی ئێستایە بەڵام زەوی قەبرستانێک. قەبرستانێک پڕ لە دەنگ و ڕەنگ و جەنگ و برین و خوێن و دووکەڵ و شار و شەقام و ژن و سێکس و کوشتن. هەموو ئەمانە ئەگێڕێتەوە. تەنیا یەک کەس بە قەتعییەتەوە پێی لە سەر زەوی حاڵ و ئێستایە و ڕووی لە ئایندە، ئەویش خودی ڕاوی، قارەمانی ڕەوایەت یان شاعیرە.

کڕاکە، ڕەوایەتی لەدەستدانە. ڕەوایەتێکی شیعری لە هەموو ئەو شتانە و ئەو کەسانە و ئەو شوێنانە و ئەو کاتانەی لە دەست چوون. کڕاکە، ڕەوایەتی حەسرەتە. بەتایبەت لە بەشی پێنجەم دا.

> **«کڕاکە»**
> **کۆمەڵە شیعرێکی یاخیە. یاخی هەم لە فۆرم و هەم لە ناوەڕۆک دا. فراوانی ئەزموونی زمانی و کایاکردن بە فۆرم لە لایەکەوە و دنیایێک هێما و نیشانەی جۆراوجۆر کە کردنەوەی هەرکامیان دەروازەیەکە بۆ خوێندنەوەی لایەنێکی مانایی و تەئویلی دەقەکە**

(ئەو ڕۆژانەی لە منالْیما/ وەریبوون/ سێو بوو/ ئەو کچەی بە پیاوەتیما/ هەناسە بوو/ هەراس و هاوسێ بوو) ل ١٣

(لەق لەقێکی لامساوی/ ئەم پاییزە ئاسمانیە/ لە خاترەی خەت خەتیما/ کێ و کێ دەڵێن/ کۆلارەیەک/ بەجێماوە؟) ل١٧

(هەمووشتێک/ نوختەی چی؟ لە خەتەوە دەستی پێکرد) ل ٣٢

(دونیا کۆنی کردی/ وەک کچ نا/ وەک کون و کونایی/ دادڕاوان/ بەچاوی زلەوە/ وەک درز و درزایی/ دەتبینن) ل٣٤

(منالْیمان لە گەڕەکە پەرتەکانی شارا/ لە پەڕانتزە ئابووری و پرتووکاوەکانا/ ڕاونرابوو حەسەن/ داونرابوو حەسەن) ل٤١

(ئێمە کاوْلتر لە سەگ و/ ئاوەدانتر لە زبڵدان/ عارەق و عارەقەمان کەشف دەکرد) ل٤٢

(ئیمانت هێنابوو بە مابەینی جیهان و خۆت/ بە مابەینی کارخانە و خوا/ ئیمانت هێنابوو بە مابەینی کرێ و کار/ وەک ماتۆڕەکەت غەمگین/ وەک جلەکانت ئیزافە/ وەک پێکەنینەکەت شیر) ل٤٨

(نەمزانی بەرەو کوێ ڕامردی/ نەخشەی سەفەر لە لاقەکانت/ کە ئەم دواییە شەل بوبوو/ خەتی چی؟ دەمار بوو) ل٥١

٥

جگە لە هەموو ئەو دیالۆگانەی کە باس کرا، بە گشتی لەم دەفتەرەدا لەگەڵ گەورە دیالۆگێکیش دا (کلان دیالۆگ) بەرەوڕوو ئەبینەوە. وتوویژێک کە لە بەشی یەکەمی دەفتەرەکەوە دەست پێ دەکات (تۆ چ غەمگینی وەک لە حەڵەب یارت هەبێ/ قاسیدێکی بە متمانەت لە قەندەهار/ بەم کوێستانە لەعنەتیە/ دەست نەکەوێ ... هتد) ل٧

و لە بەشی چواردا وڵام ئەدرێتەوە (من قبووڵمە/ چ غەمگینم وەک لە حەڵەب یارم هەبێ/ لە سەمەرقەند کوژرابێتم/ من قبووڵمە/ دنیا کەمە و پێستت ئاوتر/ پرچت فۆڕمی قەسیدەیە و بۆ دیتنی چاوم چاوتر) ل٣٠ و درێژەی پێ دەدرێت.

ئەمە لایەنێکی دیکە لە تازەگەری و فۆرمێکی نوێیە کە لەم دەفتەرەدا دارژاوە.

٦

شار بە گشتی یەکێک لە بەرجەستەترین و بەرچاوترین چەمکەکان لە ڕەوایەتی شیعری لەم دەفتەرەدایە. کراکە، کۆمەڵە شیعرێکی بە شیدەت شاریە. وەسفەکان، فەزا و میزانسنەکان، کەسایەتیەکان، لەحن و گوتارەکان لە جێگە بە جێگەی ئەم دەفتەرەدا بە چڕوپڕی هاوپێ لەگەڵ بارودۆخ و ئەتمۆسفێری کۆمەڵگای ئەمڕۆدایە (بە تایبەت کۆمەڵگای شاری کوردی). هێما و نیشانەگەلێکی فراوان وەک چیدمانێک لە فیتیشەکان، ئەخلاقە کۆمەڵایەتیەکان، تەکیەکەلامەکان، دیالۆگەکان، شوێن و ڕووداوەکان و زۆر شتی ورد و درشتی دیکە دەبنە بەرجەستەکەرەوەی ئەم فەزا شاریە. ئاپارتمان، تەخت و موبلی جڵف، هیستری، سانسۆڕ، موبایل، کردنەوەی زیپ، کلێنێکس، کارمەندی بیمە، مودیری ئیدارە، کەلسیۆم، مەنیەزیۆم، سێوی لەیبڵ، بەیانیان ئاناناس، بەدەرەک، بلیتی مێترۆ، حەبی LD، پتاسیۆم، دیپریس، فوبیا، پارانۆید، کلاسی تۆ، ئۆتووبان، پاساژ، پیرفێکت، ئاماتۆر و هتد.

یەکێک لە سەرەکی ترین عەناسوری ئەم ڕەوایەتە شاریە، سێکس و ژنە وەک کارکەردێکی بەکاڵابوون. سەنەم، نەماد و نوێنەری ژنانی کۆمەڵگایە. سەنەم مانای بوتیش دەدات. سەنەم وەک سیمای ژنانەی کۆمەڵگای پیاوسالار بەردەوام دەخرێتە ژێر نیگای بەکاڵابوونی سێکسی و دەشکێت. لەگەڵ ڕەوایەتی ئەم شکاندنەدا بەرەوڕووین. چ وەک ژنێکی عامی و چ وەک ڕۆشنبیر و شاعیرە. زەینیەتی زاڵی ژنانەی کۆمەڵگاش ئەم بەکاڵابوونەی وەک بایەخێک وەرگرتووە. پێست و نیگەرانی چرچ بوونی پێست نەمادێک لەو ڕووکەشە کاڵا سێکسیەیە. مۆز و ئاناناس و فەیلەسووفی پێست. ڤیتامینەکان و حەبەکان. هەموو فیتیش و ماتریاڵەکانی پاراستن و پەرەدان بەو جیهانە سێکسیەیە. ئاپارتمانەکان، تەخت و موبلە جڵفەکان، ماتیک و کرێم و کلێنێکسی بە دەمەوە و هتد، هەموو ئاماژەن بۆ ئەو فەزا و فیتیشە شاریانەی کە بۆ دەست بە دەست کردنی کاڵای سێکس لەو کۆمەڵگادا تەسویرسازی کراون.

(بیر لە بیر لە ئاشنایی سڕینەوە ناکاتەوە/ بەینەکانی هاوڕێکەت/ دەکاتەوە/ گۆڵەشاعیر!) ل٢٠

(پێتوایە ساغیت و/ ئەوانە شیکن لێت/ کلاسی تۆ .../ پێتوایە خۆشێکیت دەروونی/ کۆمەڵگا، تاریخ و جوگرافیا/ تۆیان گا/ دەمت نا، پێشت نا، پاشت نا/ وەسەتی تۆ .../ هێق بکەوە سەنەم/ خۆڕێکی نێر خزاوەتە سکتەوە) ل٢٢

(ڕۆژێک دابێ/ بانگ بکەی هۆ جەناب/ کە مەوازبی ما تیکە کا ن مەوازی بمژی/ کە نافامی لێوەکان کەباب نین/ کە لاپەراسووم دەلێستەوەلار/ بانگ بکەی!/ هۆ جەناب وەرە/ وەرە هێقت بکەمەوە!) ل٢٤

۷

له بەشی سێ دا بە تەواوەتی فەزایەکی نوێ ڕوونەمایی ئەکرێت و تا ڕادەیەک لە شار دوور ئەکەوێتەوە یان کەمڕەنگ ئەبێتەوە. لێرەدا لەحـــن و کەلام ئەگۆڕدرێت. بەردەنـــگ، جەماوەرن واتە سێهەم کەســـی گشتی (سوم شخص جمع) و کەلامێک نێزیک لە ئایین و عیرفان.

(ئەیـــا یا ئەهلی با/ ئەو هەوایەی لە ســـیەکانتانا هەمارە/ کە مارە و/ ئێسقانی مردووان/ یا ایهاالسەوداسەران/ تف کەنەوە تف/ تفەنگیش) ل۲۸

گەرچی ئەمەش بەشـــێک لەو دیالۆگ و مۆنۆلۆگە گشتیەی فـــەزای شـــێعری کڕاکەیە و دیســـانەوە ئیرجـــاع و گەڕانەوەیە. ئاماژەیەک بە بەشـــە ئایینی و خەلسەئامێزەکانی کۆمەڵگا. بەڵام لێرەش دا شاعیر(گەرچی پێغەمبەرانە) دیسانەوە خەتابەی هەیە بۆ بەردەنگ و کۆمەڵگا: (ئەی خوێن کە گەرم و تاڵ/ ناوەڕاســـت/ ناوەســـتی/ فتامل/ فتامل) ل۲۷ وە ئاماژە بەو (بایەی کە دێت و عەینەکی و لەرزۆک و بە پەلە) ل۲۷ وە (وایەک دێت عەینەکی و پەککەوتە) ل۲۹

۸

دژوارترین و پیچیدەترین بەشـــی ئەم دەفتەرە بەشێکە بە ناوی «بێ خەیاڵ» لاپەڕە ۳۶. هـــەم لەفۆرم و هەمیش لە پیچیدەگی مانا و هێما و نیشـــانەکاندا دژوارترین بەشـــە. لەحن دیســـانەوە ئەگۆڕدرێت و بە شێوەی نەقڵی خەتابی ڕەوایەت ئەکرێت.

(پێمدەڵێ: خانمەکە/ ئەم مردنە لە ئێوارە بنێ/ «نام») ل ۳۶

(کەســـێک ئەڵێ:/ جامانە چەنێ پێویســـتە/ ئـــەو کاتانەی/ نیشتمان کڵاوەکەی لار دائەنێ و!) ل۳۶

ئەم بەشـــە بە بڕوای مـــن موئەخەرەیەکە لە ســـەر هەموو بەشـــەکانی پێشـــوو. مۆخەرەیەکی تراژیک. ئـــەوەی کە بووە بە خێرایی و ڕەنججێکەوە مرور ئەکرێتەوە. شـــاعیر لەم نوقتەیەدا واز لـــە هەموو دێنێت و وەک تاکێکی غەمگین و تەنیای جیهان شار بیر لە وشە ڕەهاکان ئەکاتەوە و وەک هەوایەکی خانەنشین پەنا بۆ وشـــەکان ئەبات. کۆمەڵگایـــەک ڕەها ئەکات کە جگە لە سرووشت و شاخ، هەرچی هەیە وشەیە و بەس.

(دنیا کەمە و زەوی غوبار/ خوێنت فەرقە و خڵتانی ژار) ل۳۹

(دووکانی باڵندەفرۆشی لە کوێیە؟/ -چیتان هەیە؟/ خوێن و بەفر و ئەســـپ و مەزرا/ -چیتان هەیە؟/ خەون و هەور و پەیڤ و ئیرا/ هەموو شـــتەکانیان بارکەن/ خوایە ســـپاس وشەکانمان بەختەوەرن) ل۴۰

۹

دواییین بەش واتە بەشی پێنجەم فەزایەکی جیاوازە لەگەڵ هەموو بەشەکانی دیکەی دەفتەری کڕاکە دا بە گشتی. بەشی پێنجەم، خـــۆی دەفتەرێکی جیاوازە. هەم لە بـــاری فۆرم و هەم لە باری ڕەوایەتەوە. زبان و فەزا و عەناســـوری شیعری سەرڕاستترن. لە یەکەم ڕستەوە تا دوارستە یەک کەسایەتی نەمادین بەرجەستەیە «حەسەن».

«حەســـەن» نەماد و نمـــودی دونیا و نوســـتالوژیای بریندار و مەخـــدووش و لە دەســـت چووە. ڕەوایەتی ئەم بەشـــە ئاخناو لـــە ئیرجاعی مێژوویە. هەموو ناکامیەکان و شـــکان و پەژارە و ئاڵۆزیەکان مرور ئەکرێتەوە. بەردەنگ، کەســـایەتیێکی نەمادینە بە ناوی حەســـەن کە مـــردووە. مردنێکی نەمادین. حەســـەن، نەمادی هەموو ئەو کەســـانەن کە بە خەتتێکی زەق و پڕڕەنگ ، شوێنەواریان بە سەر بیرەوەری و نوستالوژیای کۆیی دا دەبینرێت.

بەشـــی پێنجەم، مۆنۆلۆگێکە تراژیک. زامنامەیەکە بە ســـەر تەرمێکـــی ون. بە ســـەر جیهانێک درێژەدراو تـــا ناخی مێژووی منداڵیەکان و مێرمنداڵیەکان و لاویەکان کە لە مردووشۆرخانەکان و قەبرستانەکان و کەلەواکان دا شوێنەواری پەڕە کراویان ڕەنگە بدۆزینەوە.

(من مردووشـــۆرخانەکان دەگەڕێم/ زامێک بۆ تۆ حەســـەن/ بۆ زامێکی تۆ/ ســـەر ســـنگی کوژراوەکان/ مردووگۆرخانەکان و/ فرێدراوەکان/ دەپشکنم) ل۴۱

بەشـــی پێنجەم تراژێدی نامەیەکی تەنانەت حەماســـیە بە فۆرمێکی مۆدێرن کە پاڵ بە مەنزوومەکەی «دەلالۆی» شـــێرکۆ بێ کەسەوە ئەدات وەک نموونەیەکی ئاوانگاردی تراژی حەماسی شیعری کوردی سەردەم.

(حەســـەن کڵاوەکەی چەپە/ حەســـەن ڕۆژەکـــەی چەپە/ حەسەن خوێنەکەی چەپە/ حەسەن زامدار نا، زامێکە) ل۴۹

(نەمزانی هەتا کەی/ ئەمما ڕۆژێک بووی بەفرانبار/ لە تەقویم قاوکرای، هەڵتەکای) ل ۵۱

شیعری حەسەن، ناســـنامە و جەریانی پرێزێنتاڵی نەوەیەکە یاخی لە ئەختەبوون. تەرمی ون بووی حەســـەن بەهانەیەکە بۆ مرووری مێژووی ئەختەگی و یاخی بوون لە ئەختەگی.

(بەڵـــێ جەناب/ فۆکلەکانی مناڵی هیچ/ کڕاکە سەریشـــمان خەتایە/ ئا جەناب/ چاک دەزانین چەندین جار ئیزافەین) ل۴۶

(گرفتـــی دەرەکی ئەوەیە شـــیعرێکی ناحاڵیـــم/ گیرۆدەی مەرزێکم بە زەویش پڕنابێ بەتاڵیم/ خۆم کوردی کاول و عەسەبی و کەنارم/ دووکەڵی هیستری و جێماوی قەتارم) ل ۴۷

(نەمانزانـــی/ نەتزانی بە هێڵەکان، وێڵێتیمان گەمارۆ دەدەن) ل۴۵

وە خۆڕەخنەگرانە لە کۆمەڵگا و ئەدیب و ئەندێشـــمەند ڕاس دەبێتەوە و پەنا بۆ خاڵە کوتراوەکانی ســـەر بازۆڵەی حەســـەن و هەناســـە گڕدارەکانی سینگی و قاقا و دەست و پێ ئاماتۆرەکانی دەبات و ژیـــان و ڕۆژ و خەونە چەپەکانی کە ئەڵێ تۆ خەڵکێک بووی و (ئێمە کاولتر لە ســـەگ و/ ئاوەدانتـــر لە زبڵدان/ عارەق و عارەقەمان کەشـــف دەکرد/ دڵخۆشـــتر لە دامەزرانی خۆشکە کارمەندەکەی تۆ و/ برا قاچاخچیەکەی من) ل۴۲ (پاش تۆ ئێمە/ ئێمە پاش تۆ/ بووینە شاعیر) ل۴۲

خۆڕەخنەگرانە لە هەموو ڕاس ئەبێتەوە:

(شـــاعیرانی سەدەی شیک و لیک و بنێشـــت/ مانگمان گا ئەوەندە لە شـــیعر دامانگرت ل۴۳/ زەویمان تەرتیب دڵ ئەوەندە ڕامانگرت تا سواربین، دابەزین) ل۴۸

بێڵن با مردنتان تازە بێ!

(تکایە، ئاغاکان، ئەم خەڵکە دابەزن

تکایە، خانمەکان ئەم پەیڤە سوار مەبن

تکایە دێرتان کۆن، هەناسە و مانگتان کۆن، تکایە هیچ نەبێ زوو بمرن/ بێڵن با مردنتان تازە بێ) ل۴۸

شیعر لەنێوان فۆرم و مانادا

خوێندنەوەی «کڕاکە»ی ڕەزا عەلی پوور

ئارام سدیق

بۆ یەکەمجار ساڵی ٢٠٠٦ کاتێک کتێبی شیعریی «قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە»[١]ی ڕەزا عەلی پوور-م خوێندەوە، هەستم کرد بەر ئەزموونێکی جیاوازی شیعریی کەوتووم، چ لە ڕووی زمان و فۆرم و خولقاندنی فەزای نوێی شیعرییەوە چ لە ڕووی دونیابینییەوە، کە تا ئەوکات لە شیعری نوێی کوردییدا بەری نەکەوتبووم، ئەو کتێبە بۆ من دونیایەکی نوێ بوو. دوای دە ساڵ، کاتێک کتێبی «کڕاکە»[٢]م بە دەست گەیشت و خوێندمەوە. جارێکی دیکە گەڕامەوە بۆ خوێندنەوەی کتێبی پێشووتر. هەر زوو تێبینی ئەوەم کرد، کە هێشتا تێکستەکە بۆنی تازەیی لێ دێ. هێشتا وزەی ئەوەی تێدایە، کە بخوێنرێتەوە و بە دیاریەوە ڕابمێنین و لەگەڵیدا بیر بکەینەوە. هەر لێرەوەیە دەکرێت بڵێین شیعری زیندوو ئەو شیعرانەن، کە زەمەن دەبڕن و توانای بڕینی ساڵەکانیان هەیە، لێ هیچ لە بەهای شیعریان ون نابێت. هەر دەقێک توانی بەربەستەکانی زەمەن ببڕێت، ئەوە دەقێکی نەمرە و دەقی هەموو سەردەمەکانە. دەقەکانی نالی و سالم و مەحوی بۆیە تا ئێستا دەخوێنرێنەوە، چونکە دەقگەلی زیندوو بوون، بەڵام بەسەدان شاعیری دیکە هاوعەسری ئەوان ئێستا نەک ناخوێنرێنەوە، بەڵکو لەبیریش چوونەتەوە. زەمەن ڕەحم بە دەقی لاواز و بۆش ناکات.

ئەزموونی شیعریی ڕەزا عەلی پوور لە دەساڵ لەمەوبەرەوە بۆ من جێگەی پرسیار و تێڕامان بووە، بەڵام دوای بینینی کتێبی «کڕاکە»، ئیتر ئەو بڕوایەم پتەوتربوو، کە ئەم ئەزموونە پێویستی بە هەڵوەستە لەسەرکردن و ڕامان و وردبوونەوە هەیە. ئەم نووسینە هەوڵێکە بۆ خوێندنەوەی کتێبی «کڕاکە» و نزیکبوونەوە لە دونیای شیعری ئەم شاعیرە و شیعری نوێ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

لەبارەی شیعری نوێوە

کاتێک باس لە شیعری نوێی کوردی دەکرێت بە تایبەت شیعری نوێ لە دوو دەیەی ڕابردوودا. دەبێت دەست بەجێ دابەشکارییەک بکەین لەوەی مەبەستمان لە شیعری نوێ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە، یان باشوور (ئیتر من باسی ئەو شیعرگەلەی دیکە ناکەم کە لە باکور و ڕۆژئاوای کوردستان بە پیتی لاتینی نووسراون). شیعری نوێ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان خاوەنی تایبەتمەندی و دونیابینی تایبەتی خۆیەتی، کە تاڕادەیەک جیاوازە لە گەشەسەندن و ئەزموونەکانی شیعری نوێ لە باشووری کوردستان. بێگومان ئەگەر نزیکییەکیش هەبێت ئەوا لەنێوان چەند شاعیرێکدا هەیە، کە زیاتر ئەو شاعیرانە دەگرێتەوە، کە بە (شاعیرانی فۆرمی گران)[٣] ناسراون و سەرجەمیان دەکەونە شاری هەولێر، کە دەتوانین ناوی هەریەکە لە «ئەنوەر مەسیفی، ع.ع. یوسف، هاشم سەراج...هتد» بهێنین. بەڵام چەندین شاعیری دیکە لەم بەشەی کوردستان خاوەنی دونیابینی شیعریی و ئەزموونی جیاوازن، هەر بۆیە دابەشکارییەکە لە خۆوە دروست نەبووە، بەڵکو بەشێکی زۆری پەیوەندی بە دونیابینی شیعریی و تێڕوانینەکانەوە هەیە بۆ شیعر. بەدەر لەو شاعیرانەی باشوور کە بە فۆرمخوازان (یان شاعیرانی فۆرمی گران) ناویان دەبرێت. ئەوانی دیکە سەرجەمیان لەژێر هەژموونی زمان و وێنەی شیعریی ڕوانگەییەکان و بەتایبەت شێرکۆ بێکەسدا بوون و نەیانتوانیوە لێی دەربازبن، یان ئەگەر تاک و تەرایەکیش لێی دەربازبووبن و خۆیان لەژێر ئەو هەژموونە گەورەیەدا قوتار کردبێت، لێ قووتاربوونێکی یەکجارەکی نەبووە و بە ویست یان بەبێ ویست لە هەندێک دەقیاندا کەوتوونەتەوە ژێرکاریگەری شێرکۆبێکەسەوە.

بەڵام ئەزموونی شیعری نوێی کوردی لە ڕۆژهەڵات هەرزوو چەند دەنگێکی دیار و جیا لە ئەزموونەکانی پێش خۆی بەدەرکەوتن. ئەگەرچی بەشی زۆریان ئەوەندەی لە خەمی قوتاربووندا بوون لە ئەزموونە شیعرییەکانی پێشخۆیان، ئەوەندە لە خەمی ئەوەدا نەبوون چی بەرهەم دەهێنن و چی دەدەنە

خوێنەر. واتە ئەوەندەی سەرقاڵی خۆدامالێن بوون لە هەژموونی شـــیعری نەوەکانی پێشـــووتر ئەوەندە لە خەمی ڕۆنانی دونیای نوێی شـــیعریدا نەبوون. بێگومان ئەم قســـەیە بە ڕەهایی ناکەم، بەڵکو لەنێو زۆرێک لەو ئەزموونە شیعریانەدا هەستی پێدەکرێت، کە لە ڕۆژهەڵات لە ١٥-٢٠ ساڵی ڕابردوودا هاتوونەتە بوون.

لامولیە شـــاعیری نوێخـــواز چەند لە خەمـــی ڕووخاندن و تێکشـــکاندنی هەژموونـــی شـــیعری کۆنینەدا بێت، پێویســـتە ئەوەندەش لە خەمی ڕۆنانی شتگەلی نوێدا بێت. ڕووخاندنی هەر کۆشکێکی شـــیعری پێویستی بە چێکردنەوەی کۆشکێکی نوێی شـــیعریی جوانتر و تۆکمەتر و دڵڕفێنتـــر هەیە، کە زۆرێک لەو شـــاعیرانەی بانگەشەی گەورەی نوێگەری دەکەن لە ڕۆژهەڵات، نەک نەیانتوانیوە کۆشکێکی نوێی شیعری دروست بکەن، بەڵکو توانای ئەوەشـــیان نەبوو کەپرۆکەیەکی شیعریی بۆ حەوانەوەی خۆیان بئەفرێنن.

ڕەزا عەلی پوور لەنێو ئەو دەنگانەی شیعری نوێی ڕۆژهەڵاتدا لەو شـــاعیرانەیە، کە لە هەوڵی ڕۆنانی کۆشـــکی نوێی شیعریی خۆیدایە، کۆشکێک کە جیاوازبێت لە کۆشکەکانی پێـــش خۆی و ئـــەو کۆشکگەلەشـــی کە هاوسەردەمی خۆی ئەفرێنراون. هەر لێرەوەیـــە کە تازەیـــی ئەزموونی یەکەمی (قاڵییەک دەناســـم لە هەرچـــی گوڵیەتی ماندووە)ی ڕەزا دوای دە ســـاڵ هێشـــتا وەکو خۆیەتـــی. بەرکەوتنی مـــن لەگـــەڵ ئەزموونـــی دووەمی ئەم شاعیرەدا دیسان تایبەتمەند بـــوو. «کراکە» بۆ من بازدانێکی دیکەی ڕەزا و چێکردنی کۆشکێکی دیکەی شـــیعریی بوو، کۆشکێک کە هەندێکجـــار لە کەرەســـتەی کـــۆن کەڵکـــی وەرگرتـــووە بۆ بونیادنانی و هەندێکجاری دیکەش کەرەستەکانی بەتەواوەتی نوێ بوون. ڕەزا لـــە کراکـــەدا هەوڵـــی خولقاندنی زمانێکـــی نوێی و فۆرمێکـــی تازەتردایە، ڕاستە ڕیشەی ئەم ئەزموونەی دەگەڕێتەوە بـــۆ کتێبی یەکەمینی. بەڵام جیاوازیگەلێکی زۆر تریش دەبینینەوە. لە «کراکە»دا هەســـتی جواناســـیانە و هونـــەری گێڕانەوە پشـــتگوێ نەخراوە. ڕاســـتە شـــاعیر لە زۆر جێگـــەدا دەیەوێت خوێنەر ڕووبەڕووی سەختی فۆرم و زمان بکاتەوە. بـــەڵام لە هیچ جێگەیەکـــدا ناگاتە ئەوەی خوێنەر بێـــزار بکات و لە دەقەکە بتۆرێـــن. بۆ من ئەم خاڵە گەلێـــک جێگەی ســـەرنجە. بەو پێیـــەی زۆرێکی دیکە لە شاعیرانی ڕۆژهەڵات ئەوەندەی لە خەمی تەکنیکی شـــیعریی و وشەسازی و فۆرمگەراییدان ئەوەندە لە خەمـــی بەرهەمهێنانی مانادا نین، بەڵکو زۆرجار مانا لە خوێنەر ون دەکەن. ڕاستە هەموو دەقێک پەنهانی بۆ هەموو خوێنەرەکانی هەڵگرتووە و هەر خوێنەرە و بە جۆرێک بـــەر دەق دەکەوێت. بەڵام ناکرێت مانـــا بکرێتە قوربانی فۆرم و تەکنیک.

لە زۆر دەقی شیعری نوێی ڕۆژهەڵاتدا ئەوەی لە خوێنەر بزرە فۆرم و تەکنیکی نوێ نییە، بەڵکو ئەوەی لە خوێنەر بزرکراوە مانایە، ئەمە بێجگە لەوەی هیچ پانتاییەکیش بۆ ئیستاتیکا نەهێڵراوەتەوە. ئێســـتا شـــاعیرگەلێکی زۆر بەهۆی فۆرمگەرایی لە ڕادەبەدەرەوە بوونەتە شاعیری بزرکردنی مانا. شیعر نە بە تەنها بە کارکردن لە نێو فۆرمدا بەرهەم دێـــت و نە بە کارکردن لەنێو بەرهەمهێنانی مانادا. شیعری ڕاستەقینە هەوڵدانە بۆ دروستکردنی ڕووبەری نوێ لەنێو زماندا بە فۆرمی نوێ و کەشفکردنی سەرزەمینی نوێی مانا. شیعر جۆلانێکردن نییە لەنێوان فۆرم و زماندا و هەڵوەشاندنەوەی وشـــەکان و وردکردنەوەیان بۆ پێت. بەڵکو شـــیعر کۆکردنەوەی وشـــە و پیتی نوێیە بۆ بەرهەمهێنانی مانا. هەر دەقێک نەیتوانی ماناگەلـــی نـــوێ بەرهـــەم بهێنێت، واتـــە توانای کەشـــفکردن و خولقاندنی ڕووبەری نوێی لەنێـــو بووندا نییە. هەمـــوو دەقێک یەکێک لە ئامانجەکانی هەوڵدانە بـــۆ خولقاندنی ڕووبـــەری نوێی گوزارشـــتکردن ئەمـــە لەرێی ئـــەو فـــۆرم و تەکنیکانـــەوە دەبێت، کە نووســـەر توانای پەیپێبردنی دەبێت.

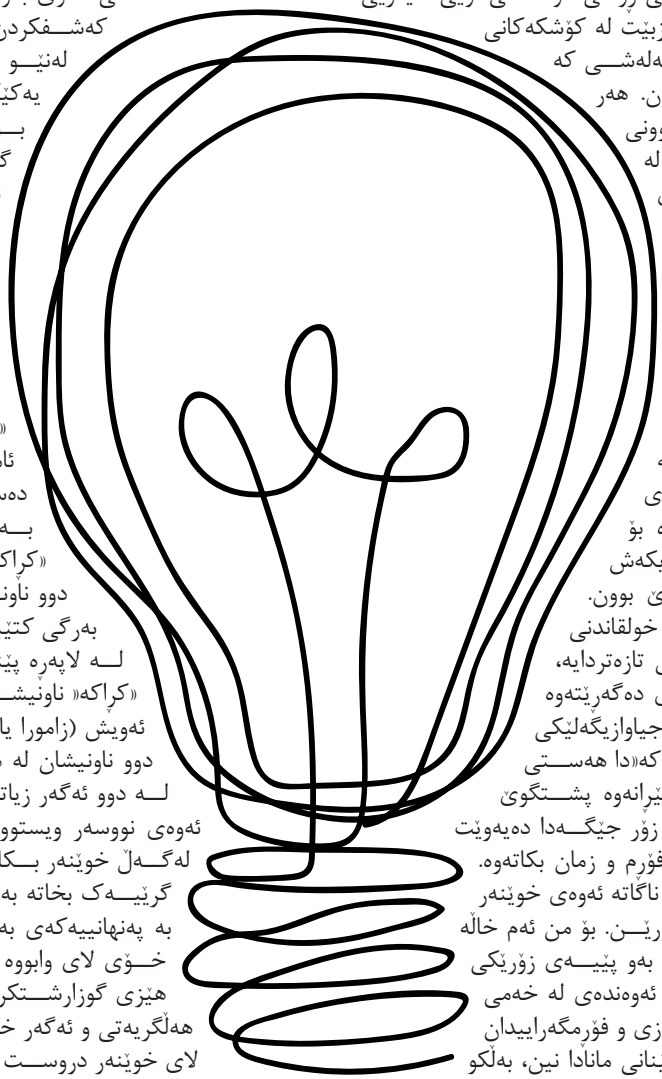

لەناونیشانەوە بۆ دەستپێک

بەر لەوەی بۆ نێوخۆی دەقی «کراکە» شۆڕ ببمەوە پێمباشە ئاماژەیـــەک بـــە ناونیشـــان و دەسپێکی دەقەکە بکەم. ئەگەر بـــە وردی ســـەرنج لـــە کتێبی «کراکە» بدەین هەســـت بە بوونی دوو ناونیشان دەکەین. ئەوەی لەسەر بەرگی کتێبەکە نووسراوە، لەگەڵ ئەوەی لـــە لاپەڕە پێنجـــی کتێبەکەدا بـــەدەر لە «کراکە» ناونیشـــانێکی دیکەش زیاد بووە، کە ئەویش (زامورا یاکومبی زانگاریتا). بەکاربردنی دوو ناونیشان لە هەر تێکستێکدا بەلای منەوە لـــە دوو ئەگەر زیاتـــر تێپەڕ نـــاکات. یەکەمیان ئەوەی نووسەر ویستوویەتی گەمەیەکی ئیستاتیکی لەگـــەڵ خوێنەر بـــکات و ناونیشـــانی دووەم وەکو گرێیـــەک بخاتە بەردەم خوێنـــەر تا خۆی پەی بە پەنهانییەکەی بەرێت. دووەمیش یان نووسەر خـــۆی لای وابووە کـــە ناونیشـــانی یەکەم ئەو هێزی گوزارشـــتکردنەی نییە، کە کۆی دەقەکە هەڵگریەتی و ئەگەر خۆی بەتەنها بێت بۆشـــاییەک لای خوێنەر دروســـت دەبێت، بۆیە بە پێویستزانراوە

ناونیشانی دووەم بوونی هەبێت تا ئەو بۆشاییە پڕبکرێتەوە.

ئەگەر سەرنج لە ئەزموونی یەکەمی ڕەزا بدەین، هەست بە هەمان (تەکنیک/ دوودڵی) دەکرێت، کە لەو کتێبەشدا لەسەر بەرگی کتێبەکە ناونیشانی «قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە« هەیە لە لاپەڕەی سێیەمیشدا نووسراوە (بەیاننامە بە دوو مانا)، کە ئەم ناونیشانە دووەمینە لە تایتڵی تەواوی لاپەڕەکانیشدا دووبارە کراوەتەوە. سەرنجی من لەسەر ناونیشانی کتێبی (قاڵییەک...) ئەوەیە کە پێدەچێت بەر لەوەی ئەمە تەکنیکێکی شیعری بێت. ڕەنگە دوودڵی شاعیر نیشان بدات (هەر بۆیە لە سەرەوە هەردووکیم لە کەوانەیەکدا داناوە) کە سەرەتا ناونیشانی دووەمی بەکار بردووە و دواتر ناونیشانی سەرەکی «قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە«، کە هاوکات دێڕێکی نێو تێکستەکەیە کردۆتە ناونیشان.

بەهەرحاڵ هۆکارەکەی هەرچییەک بێت لەم دوو کتێبەدا منی خوێنەر بەر دوو ناونیشانی جیاواز کەوتووم. بەڵام ئەوەی بەلای منەوە سەرنجڕاکێشە و گەرەکمە هەڵوەستەی زیاتری لەسەر بکەم کتێبی «کڕاکە«یە.

لە لێکۆڵینەوەیەکدا لەسەر کتێبی «کڕاکە» حەمەی کەریمی ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە ناونیشانی دووەمی کڕاکە، کە (زامورا یاکومبی زانگاریتا)یە هەڵبژاردنی ڕستەیەکی عیرفانی سوور پێستەکانە. کەریمی شیکردنەوەی زیاتر دەخاتەڕوو و دەنووسێت: «پێموایە هیچ عیرفانێک لە دنیادا ئەوەندەی عیرفانی سووڕپێستەکان لەسەر ئوستوورە و ئەفسانە نەوەستاوە، ئەم ڕستەیە لە عیرفانی سووڕپێستەکاندا وەکو پاڕانەوە، یان قسەکردن و دیالۆگ لەگەڵ مردووەکاندا، بە کاردەبرێ، هاوکات ئەمە لای بەشێک لە سووڕپێستەکانی سەر بە لقی «شمن»ەکان کە دون خوان، کارلۆس کاستاندا و... لە ڕێبەرانی ئەو گرووپەن. ئەم ڕستە؛ ناوی جۆرە مادەیەکی هۆشبەرە، کە قوتابیان و لایەنگرانی ئەم جۆرە عیرفانە بە مەبەستی تەزکیەی ڕۆح و گەیشتن بە پلەی مورشدی کەڵکی لێ وەردەگرن. بە هەر حاڵ نامەوێ بەم عیرفانەوە سەرقاڵ بم، تەنیا ئەوەندە دەڵێم پێموایە هەڵبژاردنی ئەم ڕستە عیرفانیەی سووڕپێستەکان وەکوو ناوی دووهەمی ئەم دەقە شیعرییە لای شاعیر، پێوەندیی هەبێ لە گەڵ کەسایەتیی پرسۆناکاندا. بەتایبەت گێڕانەوەی پرسۆنای «عارف»ی ناو دەقەکە«[۴].

ئەوەی ئەم لێکۆڵەرە لێرەدا خستییەڕوو پێدەچێت تەواو لە هەناوی مەبەستی شاعیرەوە هاتبێتە دەرەوە و ئێمە هیچ ئیزافەیەکی دیکەمان بۆ سەر ئەم بۆچوونانە نییە.

یەکێکی دیکە لەو شتانەی لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا بۆ من سەرنجڕاکێشە دەستپێکی دەقەکانییەتی ئەو لە دەسپێکی دەقی یەکەمدا بەم شێوەیە خوێنەر پەلکێشی نێو دەقەکە دەکات:

مورەبەعێ دابنێ،
لەسەری دانیشە
بیر لە لۆرکا بکەرەوە؛
ئیسپانیا
یانی
گا![۵]

دەسپێک، ئەو هونەرەیە کە ناوەڕۆکی جەستەی دەقی لەخۆدا هەڵگرتووە، بە مانایەکی دیکە دەشێ دەلالەتەکانی جەستە لە ڕێگەی درێژبوونەوەی مانا و دید و پرشنگەکانی دەسپێکەوە، یان هاوگونجاندنی نێوان وشە و دەستەواژە و ئاکامەکانی کار و چنینی جەستەی دەق خۆی بنوێنێت.[۶] لە دەسپێکی ئەم دەقەدا تەواو ئەو پرشنگە دەبینین کە شاعیر هەر لەوێوە دەیگرێتە خوێنەر. بەڵام لە کتێبی «کڕاکە«دا ئەمە سەرنجڕاکێشترە. بەو پێیەی دەسپێک کەوتۆتە نێوان ناونیشانی یەکەم و دووەمەوە و خوێنەر هەر کە بەرگی کتیبەکەی هەڵدایەوە بەر لاپەڕەی یەکەم دەکەوێت، کە لەبری دووبارەبوونەوەی ناونیشانی سەر بەرگ (کە لە زۆربەی هەرە زۆری کتێبدا باوە) خوێنەر بەر دەستپێک دەکەوێت، کە ئەم دوو ڕستەیەیە:

«بەبێ برین، خینێ دەڕێژم
بەبێ مردن، ڕۆحێ دەسپێرم»[۷]

کاتێک خوێنەر بەر ئەم دەسپێکە دەکەوێت، گرێیەکی لا دروست دەبێت، گرێیەک کە وەکو لێکۆڵەر یاسین نەسیر دەڵێت: دەسپێک دوو وەزیفەی هەیە یەکەمیان کێشکردنی خوێنەر لە ڕێگەی دەربڕینی سەرسوڕهێنەرەوە. دووەمیش دەشێ ئەو پرشنگە بێت کە جەستەی دەق ڕووناک دەکاتەوە.[۸] ئەم گرێیەی شاعیر لە دەسپێکی کڕاکەدا دروستی کردووە خوێنەر کێشدەکاتە نێو دەقەکە و هاوکات پرشنگێکیشە بۆ سەر جەستەی دەق، بەڵام پرشنگێکی تەواوەتی نییە، بەڵکو دەتوانم بڵێم فلاشێکە و چرکەیەک هەڵبووە و دەکوژێتەوە، کە ئەم فلاشە خوێنەر ئەوەندەی دیکە تینووی دەقەکە دەکات.

بەدەر لەم دەسپێکەی شاعیر لە لاپەڕەی یەکەمی کڕاکەدا خستویەتییەڕوو ئەگەر بچینە سەر دەستپێکی گشتی دەقەکە و بە راوردی بکەین بە دەستپێکی کتێبی یەکەمی ڕەزا هەست بە لێکچوونێک و تایبەتمەندییەکی دیکە دەکەین، کە ئەویش

> **دەشێ**
> **دەلالەتەکانی جەستە**
> **لە ڕێگەی درێژبوونەوەی**
> **مانا و دید و پرشنگەکانی**
> **دەسپێکەوە، یان**
> **هاوگونجاندنی نێوان**
> **وشە و دەستەواژە و ئاکامەکانی**
> **کار و چنینی**
> **جەستەی دەق**
> **خۆی بنوێنێت**

ئاماژەکردنە بۆ شـــوێن لەو دەسپێکانەدا. لە دەسپێکی (قاڵییەک دەناســـم...)دا ئاماژەی تێدایە بۆ وڵاتی ئیسپانیا و لە دووەمدا بۆ دووشـــار لە دوو وڵاتی جیا، کە ئەوانیش حەڵەب و قەندەهارن. دەسپێکی تێکستەکە بەم شێوەیەیە:

تۆ چ غەمگینی وەک لە حەڵەب یارت هەبێ
قاسیدێکی بە متمانەت لە قەندەهار
-بەم کوێستانە لەعنەتییە-
دەست نەکەوێ.[٩]

ئاماژەدانی من بەم دەسپێکەی دەقەکە پاشەکشە نییە لەوەی کە دوو دێری سەرەوە دەســـپێک نییە، بەڵکو ئەمەم لەپێناو ئەوەدا کردووە کە ئامـــاژە بەو خاڵە بکەم کە شـــوێن لە دەســـپێکی دەقەکانی ئەم شـــاعیرەدا پێگەیەکی گرنگیان هەیە، کە ئەم شـــوێنانە دەکرێت شوێنگەلی سیمبولیکی تایبەت بن بۆ شاعیر، کە ڕەنگە بەهەمان شێوەش بکەونەوە لای خوێنـــەر، بەڵام ئـــەوەی لای خوێنەر جیاوازتـــرە ئەوەیە کـــە دەکرێت هەر خوێنەرە و بە چەشـــنێک لێکدانەوەی تایبەتی خۆی ئەو ئەم شوێنانە بکات.

لەنێوان فۆرم و مانادا

یەکێک لە خاڵە سەرنجڕاکێشـــەکانی ئەزموونی شـــیعری ڕەزا عەلی پوور بۆ مـــن، گرنگیدانی شـــاعیرە بە دوانەی (فۆرم و مانا)، کـــە ئەمە لای زۆرێک لە شـــاعیرانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەکو پێویســـت نییە، یان دەستیان بە یەکێکیانەوە گرتووە و ئەوی دیکەیان فەرامۆش کردووە.

شیعر دروســـتکردنی هاوسەنگی و هـــاوکات تێکدانی هاوسەنگیشـــە. شـــیعر دەیەوێت لەڕێی فۆرم و ماناوە دونیایەکی نـــوێ دابمەزرێنێت و ئەم دونیایەک هارمۆنی و هاوسەنگییەکی پێویستە بۆ ئەوەی (وەرگر/ خوێنەر) بـــەری بکەوێت. بەڵام لە بنەڕەتدا دروســـتکردنی ئەم هاوســـەنگییە لەسەر تێکدانی هاوسەنگی شـــتێکی دیکە بونیاد نـــراوە. وەکو لـــەوەی لەســـەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد، کە شـــیعر ڕووخانی کۆشـــکە کۆنـــەکان و ڕۆنانی کۆشـــکی دیکەیە. هەر شیعرێک تەنها لە هەوڵی ڕووخاندن و تێکدانی هاوسەنگیدا بێت، ناتوانێت کۆشکی نوێ بونیاد بنێت. هەموو یاریکردنێک بە زمان و فۆرم و تەکنیک سنوورێکی هەیە و تا سنوورێک دەکرێت شتی دیکەیان لێ دروست بکرێت. لەو سنوورە بترازێت هیچی ئەوتۆی لێ دروست نابێت.

یەکێکی دیکە لە ســـیماکانی ئەزموونی ڕەزا دەستگرتنە بە وشـــەوە کە ئەمە بەتـــەواوی لە کراکەدا هەســـتی پێدەکرێت و خوێنەر تینووی ڕستە و وشەی دیکە دەکات. بەڵام ئەو دەیەوێت بە کەمتریـــن موفرەدە زۆرتریـــن مانا بداتە خوێنـــەر. دەکرێت لێرەدا ئاماژە بە قســـەیەکی پۆڵ ریکۆر بکەم کە لە گفتوگۆیەکدا لەبارەی پەیامی شیعرەوە دەڵێت: «پەیامی شیعر ئەوەیە وشەکانی زۆرترین مانا بدۆزنەوە و بە کەم ڕازی نەبن».[١٠] ئەوەی لە کتێبی کراکەشـــدا هەســـتی پێدەکرێت ئەوەیە، کە وشەکان لە هەوڵی دۆزینەوەی زۆرترین مانادان و بە کەم ڕازی نین.

زمان لای ڕەزا لەنێوان تێکشـــکاندن و ڕۆنانەوەدا لە هەوڵی دۆزینەوەی ڕەهەنـــدی تازەدایە، کە ئەمـــەش کەڵوەرگرتنە لەو بۆچوونە شتراوســـییەی کە دەڵێت: «شـــاعیر ڕەهەندێکی تازە بە گوزارشـــتە نوێیە زمانییـــەکان دەبەخشـــێ».[١١] دۆزینەوەی ئەم ڕەهەنـــدە تازەیە لە زۆر جێگەی «کراکە»دا هەســـتی پێدەکرێت بەتایبەت لەو جێگەیانەی کە ڕەگەزی گێڕانـــەوە دێتـــە نێو دەقەکـــە، بەڵام گێڕانەوەکان لەســـەر هێڵێکی ڕاست نیـــن و تێکشـــکێنراون و خوێنـــەر کـــە بەر هـــەردوو فیگۆری (ســـەنەم و حەســـەن) دەکەوێت بە شـــێوەی ئاســـایی بەریان ناکەوێ، بەڵکو لەنێو ســـیاقێکی تایبەتی و فۆرمێکی زمانی نوێیدا بەریـــان دەکەوێت، کە جودایە لـــە فۆرمی ئاســـایی. ئـــەوەی گرنگە ئەوەیە کە «کراکە نەیویســـتووە تەنیا لەسەر یەک فۆرم و یەک شێوە زمان کار بکات، بەڵکو هەوڵی داوە ســـوود لـــە تەجرەبەکانـــی خۆی لـــە زمانی شـــیعر و کارکردی زمانی شـــیعرییدا ببینێتەوە«[١٢].

لە کراکەدا هەنـــگاو بۆ ئەوە نراوە کەڵک لـــە موفرەدەی نوێـــی دونیای مۆدێرن پەند و شیعرە کلاسیکییەکان تا تێکستە ئایینییەکان وەربگیرێت بۆ ئەوەی ڕووبەری دیکەی گوزارشتکردن بدۆزرێتەوە. لێرەدا ئاماژە بە قســـەی یەکێک لە فۆرمالیستەکان دەکەم کە ئەویش شکلۆفســـکی-ە ئەو لە وتاری «هونەر چەشـــنی شێواز» باس لەوە دەکات هەرچی زیاتر لەگەڵ ســـەردەمێکدا ئاشنا بین، دڵنیا دەبین گریمانە و وێنەگەلێک کە شـــاعیر بەکاریان هێناون (ئێمە پێمانوابـــووە داهێنراوی خودی شـــاعیرن) تاڕادەیـــەک بەبێ هیـــچ گۆڕانکارییەک لە شـــیعری شاعیری دیکەوە وەرگیراون.»[١٣]. من بە تەواوی لەگەڵ قسەکانی شکلۆفســـکیدا نیم و پێموایە دەکرێت شاعیر لەو وێنە و موفرەدە کۆنانەی کە پێشـــووتر لەلایەن شـــاعیرگەلی دیکەوە بەکاربراون شـــاعیرانی ئێســـتا بە جۆرێکی دیکە کەڵکـــی لێوەربگرن. وەکو ئەوەی ڕەزا لە کراکە دا کەڵکی لە چەندین موفرەدە و شـــیعری شاعیرانی کلاســـیک وەرگرتووە، بەڵام لە سیاقی دەقی کراکەدا دووبارە ئەفراندونیەتییەوە.

کورتەی قســـەی من لەم بەشەی نووسینەکەمدا ئەوەیە کە

> **لە کراکەدا هەنگاو بۆ ئەوە نراوە کەڵک لە موفرەدەی نوێی دونیای مۆدێرن پەند و شیعرە کلاسیکییەکان تا تێکستە ئایینییەکان وەربگیرێت بۆ ئەوەی ڕووبەری دیکەی گوزارشتکردن بدۆزرێتەوە**

بەتەنها بەکاربردنی فۆرمی شـــیعری نوێ ســـەرکەوتن بۆ شاعیر دەســـتەبەر ناکات، بەڵکو ئەگەر لەپشت هەر فۆرمێکی نوێوە مانا ئامادەیی نەبێت و گوتارێکی شـــیعری بەرهەم نەهێنرێت، دەقە شیعرییەکە بە لاسەنگی دەمێنێتەوە.

نائاشناسازی لە «کراکە»

بۆ ئەم بەشـــەی نووســـینەکەم کەڵک لە یەکێـــک لە چەمکی فۆرمالیســـتەکان وەردەگرم، کە ئەویش چەمکی (نائاشناسازیی)ـە، کە یەکێکە لە بنەما و چەمکە ســـەرەکییەکانی فۆرمالیزمی ڕووســـی. عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی لە لێکۆڵینەوەیەکدا لەســـەر فۆرمالیزمی ڕووســـی[۱۴] لە بـــارەی ســـەرەتای بەکاربردنی ئەم چەمکەوە دەنووسێت: «شکلۆڤسکی بۆ یەکەم جار ئەم چەمکەی خســـتەڕوو، پاش ئەویش یاکۆبســـن و تینیانوف لە چەند بوارێکدا باســـی ئـــەم چەمکەیـــان بە (بێگانەســـازی) کـــردووە، ئەمیش بەرامبـــەر (تغریب) عەرەبییەکەیـــە«. ئـــەم لێکۆڵەرە ئەوە بەبـــاش دەزانێت کە (نائاشناســـازیی) بەکار بهێنرێت باشـــترە تا وەرگێڕانە عەرەبییەکەی.

«لـــە فەرهەنگـــــــــی زاراوە بنەڕەتییەکانـــی زانســـتی نیشـــانە (سیمیۆتیکا)دا بەم شێوەیە پێناسەی نائاشناســـازی یا بێگانەســـازی هاتووە (یەکێک لە ئامانجە ســـەرەکییەکانی زانایانـــی زانســـتی نیشـــانە، نەهێڵان ولادانی ئاشـــنایی و دیمەنی ئاســـایی و سروشـــتییە. واتـــە پشـــکنین و دۆزینەوەی بنچینـــەی کۆمەڵایەتی، کە بـــە کۆد کراوە. ئـــەم زاراوەیە لەو بیروبۆچوونە شێوەخوازانەوە وەرگیراوە کە شکلۆڤسکی لە بارەی نامۆسازییەوە خستییەڕوو.)[۱۵].

یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکانی فۆرمالیستەکان ئەوە بووە کە جیهانی دەق لەبەرچـــاوی خوێنەردا نائاشـــنا دەربکەوێت. [۱۶] ئەگەرچی بەشـــێک لە لێکۆڵەران ریشـــەی ئەم (نائاشناسازیی)ـە بۆ ئەرەســـتۆ دەگێڕنەوە ئەوکاتەی گوتوویەتی دەربڕین بەهۆی وشـــە نەناســـراوەکانەوە دروست دەبێت. یان بۆ ڕۆمانتیکـــە ئینگلیزییەکانیان گێڕاوەتـــەوە. بەڵام ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە لێرەدا ئەوەیە کە فۆرمالیســـتەکان پـــەرەی زیاتریان بەم (نائاشناسازیی)ـە داوە و لەسەر دەستی ئەوان گەشەی کردووە.

بە پێـــی بیریی (نائاشناســـازیی) بێت وەزیفەی ســـەرەکی هونـــەر ئەوەیـــە وا لە واقیع بـــکات بە تەرزێکی نامۆ و نائاشـــنا بێتەپێشچاو، ئێمە پێویستمان بەوەیە ئاشنا بکەین بە نامۆ - واتە نائاشنایبکەین- سەرلەنوێ سەیری ئەو شت و ڕووداوانە بکەین، کـــە بە ڕادەیەک پێیان ئاشـــنابووین وەک ئەوەی نەیانبینین. لە ڕووی تەکنیکی و تەکنیکی ئەدەبییەوە شکلۆڤسکی بانگەشەی بۆ ئەوە کردووە (ڕێگەی سوریالیزم بگیرێتەبەر بۆ دانانی شتەکان لە زەمینەگەلێکدا کە لە واقیعی ڕۆژانەی ئاساییدا نەبن) نائاشناسازی دوورخستنەوەی ئەدەبە لە واقیع و پنتی ئاسایی و ڕۆتین.[۱۷]

پێدەچێت ئێستا چەمکەکە ئاشـــنا بووبێت بۆ خوێنەر، بۆیە دەکرێت لەنێو کراکەدا ســـەرنج لەو «نائاشناســـازی» بدەین کە شاعیر بەکاری بردووە. سەرەتا با سەرنج لەم نموونەیە بدەین.

«هەوا لۆچە و پێستت ئاوتر
پرچت فۆرمی قەسیدەیە و
بۆ خوێندنەوەی
لێوم
چاوتر.»[۱۸]

ئەم ئەزموونە پێویستی بە کارکردنی زیاتر و دەوڵەمەندکردنی زیاتر هەیە. مەبەستم لە کارکردنی زیاتر ئەوەیە کە بە دەقگەلی زیاتر لە چەشنی ئەم دوو کتێبە ئەزموونەکە کاملتر و دەوڵەمەندتر بێت. تا پانتایی تەواوەتی لەنێو شیعری نوێیدا بچەسپێت

لە کارکردنی نائاشناســـازیدا، شـــاعیر لە هەوڵـــی ئەوەدایە، کـــە وێنەی باو تێکبشـــکێنێت و وێنەی نوێ دروست بکات. لێرەدا شـــاعیر وێنەیەکی هەوا پیشـــاندەدات کە لۆچە و تا هەنووکە ئەم وێنەیە لە زەینی خوێنەردا نەبووە و ئەمە وێنەیەکی نائاشـــنایە. هەر لە کۆتایی ئـــەم پارچەیەدا لـــە کۆتاییدا وەزیفەی نێوان دوو هەســـتی مرۆڤ تێکەڵ دەکات، کە ئەویش هەســـتی بینین و چەشـــتنە، کە لە ڕێگەی لێو و چاوەوە ئەو وێنە نائاشـــنایەی ســـاز کردووە.

بـــەڵام پرســـیارێک کـــە لێرەدا سەرهەڵدەدات ئەوەیە، کە ئایا هەموو دروســـتکردنێکی فەزایەکی نائاشنا و هەموو نائاشناسازییەک دەکرێت ببیتە هۆی تۆکمەکردنی بونیادی شـــیعریی و بەرهەمهێنانی مانا. بێگومان ئەمەش قســـەگەلی زۆری لەسەرە، بەو پێیەی مـــەرج نییە هەموو دروســـتکردنێکی فەزایەکی نامۆ و نائاشـــنا ببێتە هۆی ئەوەی شـــیعریەت بەرجەستە ببێت و هاوکات بونیادی شـــیعری تۆکمە بکات. لـــە نێو «کراکە»دا هەر نائاشناســـازییەک لەپێناو دووبارە ڕۆنانەوەی دونیایەکی دیکەی شیعریدایە. بەڵام زۆر نائاشناسازی دیکە هەیە کە هیچ بنەمایەکی نییە و تەنها هەوڵدانن بۆ فریودانی خوێنەر. شـــاعیری ئەفرێنەر لە هەوڵی فریودانی خوێنەردا نییە، بەڵکو لە هەوڵی ئەوەدایە کە فەزای نوێ لەبەردەمیدا بکاتەوە و ڕێگەی دیکە پیشان بدات کە ئەو چاوی بینینی نەبووە.

کەڵکوەرگرتنـــی ڕەزا لـــە چەمکێکی وەکو «نائاشناســـازی» فۆمالیستەکان لە کراکەدا، من بە هەوڵێکی دیکەی ئەم شاعیرەی دەبینم بۆ تۆکمەترکردنی ئەزموونە شـــیعریەکەی، بەجۆرێک ئەم نائاشناکردنانە وەکو سیمایەکی ئیستاتیکی دەقەکە دەردەکەون.

بەرلەکۆتایی

بـــەر لـــەوەی دوا خاڵێک بۆ ئەم نووســـینە دابنێـــم دەمەوێت ئاماژە بـــۆ ئەوە بکـــەم ئەزموونی ڕەزا عەلی پـــوور لە ئەزموونە سەرنجڕاکێشەکانی شیعریی نوێی کوردی ڕۆژهەڵاتە، بەڵام ئەم ئەزموونە پێویســـتی بە کارکردنی زیاتر و دەوڵەمەندکردنی زیاتر هەیە. مەبەستم لە کارکردنی زیاتر ئەوەیە کە بە دەقگەلی زیاتر لە چەشـــنی ئەم دوو کتێبە ئەزموونەکـــە کاملتر و دەوڵەمەندتر بێت. تا پانتایی تەواوەتی لەنێو شیعری نوێیدا بچەسپێت.

خاڵێکی دیکە ئەوەیە شیعری نوێ لە ڕۆژهەڵات لە خوێنەر دوور کەوتۆتـــەوە بە جۆرێـــک خەریکە پەیوەنـــدی بەتەواوەتی لەگەڵ (خوێنەر/ وەرگـــر)دا دەپچڕێت. هەرچەندە ئەم خاڵە زۆر لـــە ئەزموونی ڕەزادا بەتایبەت لە «کڕاکە»دا هەوڵی کاڵکردنەوەی دراوە. بەڵام لامۆایە هێشـــتا کاری زیاتری پێویستە. من تەواوم بڕوام بەوەیە کە نابێت ئاســـتی شـــیعر بێتە خوارەوە بۆ ئاســـتی خوێنەرێکی سادە، بەڵام ناکرێت ئەوەندەش لە خوێنەرەوە دوور بێت، کە بە هیچ شـــتێک نەگاتەوە پێی. هەردوو ئەزموونەکەی ڕەزا لـــە هەوڵی دروســـتکردنی پەیوەندیدان لەگـــەڵ خوێنەر، بەڵام هێشـــتا تینوێتی خوێنەرگەلێکی زۆریان نەشکاندووە، کە تامەزرۆی بەرکەوتنن بە شیعری نوێ.

پەراوێز و سەرچاوەکان:

۱)ڕەزا عەلـــی پـــوور، «قاڵییەک دەناســـم لە هەرچی گوڵیەتـــی ماندووە»-شـــیعر، بڵاوکـــراوەی ئاینده، دەزگای چاپ و پەخشـــی ســـەردەم، سلێمانی ۲۰۰۶.

۲)ڕەزا عەلـــی پـــوور، کڕاکە- شـــیعر، ناوەندی چاپ و بڵاوکردنەوەی گوتار، سەقز ۱۳۹۴

۳) خوێنـــەر بۆ زانیـــاری زیاتر لەسەر فۆرمی گران دەتوانێ سەیری گۆڤاری (شین) ژمارە ۱۵ ی تشرینی دووەمـــی ۲۰۰۵ بـــکات کـــە فا یلێکـــی تایبەتـــە بـــە ئەنوەر مەسیفی و سەرجەم بەیاننامەکانی هەمان شاعیری تێدایە کە تایبەت بە شیعری فۆرمی گران نووسویەتی.

۴) حەمەی کەریمی، خوێندنەوەی کڕاکە، زامووڕا یاکۆمبی زانگاریتا شێعری ڕەزا عەلی پوور، سایتی ئاماژە:
http://www.amazhe.com

۵) ڕەزا عەلی پوور، «قاڵییەک دەناسم لە هەرچی گوڵیەتی ماندووە»-شیعر ل۵...

۶)عەبدولموتەڵیـــب عەبدوڵـــڵا، زمان- بوون-شـــیعر، لێکۆڵینەوە، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای موکریانی، هەولێر ۲۰۱۰.

۷)ڕەزا عەلی پوور، کڕاکە- شیعر، ل۱

۸)عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا، زمان- بوون-شیعر، لێکۆڵینەوە...

۹)ڕەزا عەلی پوور، کڕاکە- شیعر، ل۷

۱۰)پۆڵ ریکۆر، ژیـــان لە نێو دونیای دەقدا- وتار و چاوپێکەوتن، و: پێشڕەو حسێن، لە بڵاوکراوەکانی خانەی وەرگێڕان.

۱۱)بابـــەک ئەحمـــەدی پێکهاتـــە و ڕاڤەی دەق-بەرگـــی یەک، و: مەسعود بابایی، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری نما هەولێر ۲۰۰۴

۱۲)حەمەی کەریمی، خوێندنەوەی کڕاکە، زامووڕا یاکۆمبی زانگاریتا شێعری ڕەزا عەلی پوور، سایتی ئاماژە...

۱۳)بابـــەک ئەحمـــەدی پێکهاتـــە و ڕاڤەی دەق-بەرگـــی یەک، و: مەسعود بابایی...

۱۴)عەبدوڵـــڵا تاهیر بەرزنجی، فۆرمالیزمی ڕووســـی، بنەمـــاو پراکتیـــک، شـــیعری تەیـــب جـــەبـــار بـــە نموونـــە- لێکۆڵینەوە بڕوانە ئەم ســـایتە: http://www.knwe.org

۱۵)هەمان سەرچاوە...

۱۶)میمنـــت میـــر صادقـــی، واژەنامە هنر شـــاعری، کتاب مهناز، چاپ چهارم،۱۳۸۸.

۱۷)عەبدوڵـــڵا تاهیـــر بەرزنجی، فۆرمالیزمی ڕووســـی، بنەمـــاو پراکتیک...

۱۸) ڕەزا عەلـــی پـــوور، کڕاکـــە- شیعر، ل۸

کـــــراکە

زامورا یاکومبی زانگاریتا

بەختیار حەمەسوور

ژان پۆل سارتەر لە «پێشەکییەک لەسەر کۆشیعری مالارمێ» بە داوا و پرسیارێکی تێکدەرانە دەست پێ دەکات: «جیهان دەبێت بە تەقینەوەیەک تەفروتوونا بێت، بەڵام کێشـــەی ســـەرەکی ئەوەیە چۆن ئەمە بکەین و دەستەکانمان پیس نەبن؟» سارتەر، ئەم توانا و ئیمکانیاتە لە مالارمێ و شـــیعرەکانیدا دەبینێتەوە. مالارمێ دنیای خۆی تەفروتوونا کرد و دەستەکانیشـــی پیس نەبوون، چونکە ئەو بڕوای وابوو: «شیعر تەنیا بۆمبایەکە شیاوی ئەوەیە دروســـتی بکەین.» ڕەزا عەلی‌پوور لە «کڕاکە»دا دنیای خۆی هەلاهەلا دەکات، بناغەی زمان و ڕێزمان ســـەرلەبەر، لە پێناو خولقاندنـــی دنیایەکی تازە، خاپوور دەکات. ئەم کتێبەی ڕەزا سنوورنیشـــنی نێوان بەهەشـــت و دۆزەخـــە، بۆ مانەوە و ژینکردن، بەرزەخی هەڵبژاردووە. کتێبێکە ناجێگیر و بەرزەخی. «تـــۆ چ غەمگینـــی وەک لە حەڵەب یارت هەبێ/ قاســـیدێکی بە متمانەت لە قەندەهار/ -لەم کوێســـتانە لەعنەتییە-/ دەست نەکەوێ.» بەم دێڕە سەربزێو و بە ڕواڵەت سوننەتیانە کتێبەکە دەســـت پێ دەکات. ئەوەی جێی ســـەرنج و وردبوونەوەیە، لە زۆر جێی کتێبەکەدا، ســـوودوەرگرتن لە فۆرمە کلاســـیک و فۆکلۆرییـــەکان بەرچاو و دیارن، بەڵام ئەوەی دەقەکەی ڕزگار کردووە لەوەی بخلیسکێتە خانەی دەقێکی سوننەتی و باوەوە، ئـــەو مامەڵە ئاگاییەی شـــاعیرە کە بە شـــێوازێکی مۆدێرن و ئەمڕۆیـــی لەگەڵ ئەو فۆرمانەدا کردوویەتی، لە مانا و پێناســـە کۆن و باوەکان دەربازی کردوون و مانا و پێناســـی تازەی پێ بەخشیون.

کارکردی زمان لەم کتێبەدا، کارکـــردی ئەندازیارێکە کە بەوپەڕی ئاگاییەوە دەزانێت چی دەکات و چی ڕوو دەدات. بە جۆرێک ڕەنگە ئەمە دەرفەت بۆ ڕەخنە ساز بکات؛ جێی بەتاڵیی خەیاڵ لێرەولەوێی دەقەکەدا ببینرێت. نووســـەر، وەک ئەوەی نەخشەیەک لەبەر دەستیدا بێت، دەق دەنووسێت، بۆیە زیادتر لەوەی وەک شاعیرێک دەربکەوێت، ئەندازیارێکە. ئاسایی، فۆرمی ڕستەسازی ناو پەڕەکانیش شێوەیەکی هەندەسیان وەرگرتووە. زمان بۆ یەکە بچووکەکان هەڵوەشێنراوە و لەو یەکە بچووک و لووسانە دەق بەرهەم هاتووە. جۆرێک لە نەفیکردنەوەی شیعری حزووری هەیە، دەکرێت کۆی تێکستەکە بە «دژەشیعر» ناودێر بکەین. خوێنەر لە بەرامبەر ئەم کتێبەدا تووشی قەیرانی مانا و وێنەی شیعری دەبێت، بۆیە ئەرکی پێکەوەنان و خستنەوەپاڵ یەکتری ئەو یەکە زمانیانە، دەبێت بە زەروورەتێکی حەتمی.

ئەتمۆســـفیری کتێبەکـــە، حاڵەتێکـــی زمانپەرێشـــانە و هەڵڕژاوانەی هەیە، دێڕەکان وەک موعتادێک لارولەوێر دەبنەوە و بە دوای یەکدا دێنە خوارەوە. ئەمەیش دەمانباتەوە سەر ناوی دووەمی کتێبەکە: زامورا یاکومبی زانگاریتا، ئەم ڕســـتە ســـێ وشەییە، دەربڕینێکی عیرفانیانەی سوورپێشتەکانە، کە لە کاتی پاڕانەوە یان گفتوگۆ لەگەڵ مردووەکاندا دەیڵێن، لای خێڵێکی تر لە سوورپێســـتەکان بە جۆرە مادەیەکی هۆشبەر دەگوترێت، کە خۆیانی پێ سڕ و کاس دەکەن و دەگەنە فەنابوون.

کتێبەکـــە –بە بۆچوونـــی من- لە بەشـــی کۆتاییدا، واتە پێنج، دەگاتە تەشـــقی شـــیعرییەت و داهێنان. لێرەدا هێڵێکی درامی تێکـــەڵ بە دەقەکە دەبێت و پێرســـۆنای «حەســـەن» وەک کارەکتەرێکـــی چـــەپ و ڕادیکاڵ، بـــە ژیانێکی وێران و ســـەگیانەوە، بە زمانێک نزیک بـــە میلانکۆلیا و هەندێک جار ســـەردوولکەیەکی نۆســـتالیژی و هەناوخورپێن، دەقەکە بەرەو جیهانێکی ئایرۆنی و پارادۆکس، تا بنی دۆزەخ ڕاکێش دەکات. بۆ ڕســـتەیەک دەگەڕێمەوە سەر «پێشەکییەکەی» سارتەر: «لە شیعردا ئەمە ڕێکەوتە کە خۆی نەفی دەکات، شیعر ئەم منداڵ و هـــاوکات ئەم دوژمنەی ڕێکەوت؛ بە کـــردەی خۆڕووخاندن و ســـڕینەوەی خۆی، ڕێکەوت تێدا دەبات.» ڕەزا عەلی‌پوور بە نووسین و داخستنی کتێبەکە لە دوابەشدا، خەریکە بە کردەی خۆڕووخاندن و ســـڕینەوەی خۆی (بـــۆ خولقاندنی دنیایەکی نوێ)، خۆی تێدا دەبات.

چیرۆک و خوێندنەوە

ڕوخسارێکی شیرین/ جان دۆست | ١٢٦
ژیان و مەرگی ساراتێل/ حسێن نووش‌ئازەر/ و: ئەنوەر عەرەب | ١٢٨
چاقوکشی .../ شورش عابد | ١٣٠
لە هەسارەی خوێنەوە تا زوحەلی ڕۆح/ عادل قادری | ١٣٢
دواهەمین خاڵ/ حوسەین ئەحمەد | ١١٦

ڕوخساریکی شیرین

چیرۆك

جان دۆست

نازانم چەند سەعاتە لە زیندانداما!! من و چوار دیواری سارد و سڕ بوویـن، دەنگی کەس نەدەهاتە گوێم، پێموایە دەنگی منیش بە کەس نەدەگەیشت. دیوارەکان گوێیان هەیە! پەندێکی پێشینیان وا دەڵێت، بەڵام دیوارەکانی زیندانی من کەڕ و لاڵ بوون، هاواری منیان دەخواردەوە و من هەستم بە هیچ سەدایەک نەدەکرد.

لەپڕ دەنگی شـریخەی دەرگای ئاسـن وەک تاوێکی شێت هـات و دواتر بارانـی جنێو و نالین دەسـتی پێکرد. ئەوەندەی جنێوەکان پیس و بێشـەرم بوون، ئەوەندەش نالینەکان، خنکاو و قووڵ و بێهیوا لە ناوەوەی زیندان دەگەیشـتنە بەر گوێم، لێ دیسـان چیای بێدەنگیی باڵی بە سـەر زیندان و گیان و بیر و هۆشی مندا دەکێشا.

میـزم دەهات. وەک ئـەوەی لە ژیانمدا میـزم نەکردبێت. سەرمای نێو زیندان پێویستیی میزکردنی زیاتر دەکردم، میزەڵانم هەڵاوەسابوو لەوانە بوو بتەقێت، پێچم لە خۆم دەدا و قامکەکانی دەست و پێم ڕەق دەکرد بۆ ئەوەی میزەکەم نەکەم بە خۆمدا.

کاتێک دەرکەوانی ڕووگرژ و مەچەک ئەسـتوور شانی گرتم و فڕێـی دامە نێو زیندانەوە، زیاتر میـزم دەهات، تکام لێکرد و گوتم: ئیجـازەم بدە میزەکەم بکەم، بۆ خاتـری خودا تەنیا نیو خولەکیش بێت با بچم. تکا و پاڕانەوەی من لە نێوان دەمی من و گوێی سـواخکراوی ئەو زەبوونە دۆزەخییەدا وەک تراویلکەی دەبریقایەوە.

دیسـانەوە تـکام لێکرد، لێ ئەمجار بـە دەنگێکی بەرزتر و خنکاوتـرەوە: بۆ خاتری خودا کوڕە! گورچکم دێشـێت! با بچمە ئاودەسـت، تەنیا تا دە بژمێرە، قەیناکا زۆر خێراتریش بژمێریت، بەس بهێڵە میزەکەم بکەم.

بەڵام ئەو بەچکـە گورگە ڕووگرژە گوێـی نەدامێ، تفێکی لێمکـرد و چەند جنێوی دا بە نێوچاومدا، بە فیکە ئاهەنگی ئەو گۆرانییەی حەزم لێی بوو، لێیدا و دوور کەوتەوە.

قسـەیەکی باوکمم بیر کەوتەوە کـە دەیگوت: کوڕی من، خواوەندی تەعالا نووری خۆی خسـتووەتە سـەر ڕوخسـاری کەسانی جوان، بۆیە ئەگەر داخوازێک یان تکا و رجایەکت هەیە، ڕوو بکە ڕوو شـیرینەکان، دڵنیا بە دەسـت بـە ڕووتەوە نانێن. چونکە خودا نووری خۆی ڕژاندووەتە سەر ڕوخساری ئەوان.

- قسەیەکی بە جێ بوو باوکە، زۆر ڕاستە.

ئەمەم بە دەنگێکی بیسـتراو گوت و ڕوخسـاری دەرکەوانە ڕووتاڵ و پیسەکە لە بەر چاو نەدەڕۆیشت.

کات نەدەڕۆیشـت، وەک بڵێـی کەرێکی دێـز لە قوڕێکی خەسـتدا چەقیبێت، لەگەڵ هەر چرکەیەک دۆخی من خراپتر دەبوو. هەر خۆم با دەدا و دەمناڵاند. ئیدی هەموو شـتم لە بیر کردبوو جگە لە میز.

سـەردەمی منداڵیی و کاتی میزکردن لە سەر شەقام و سەر ڕێگەکانم بیر کەوتەوە، ئێمە زۆر ئاسایی پانتۆڵەکەمان دادەماڵی و بە پێوە میزمان دەکرد. سەر لە بەیانان کە لە خەو هەڵدەستاین، بە دانیشـتنەوە ڕوومان لە جادەکە دەکرد و میزمان دەکرد، کە میزەکەمـان کەفی دەکرد، کەیف و خۆشـییەکی بێسـنووری دەخستە سـەر ڕوخسارمان. ئەو کاتانەی باران و دەباری و ئێمە لە ژێر ڕێژنەی باراندا میزمان دەکرد، لەرزینێک کە بە وشە باس ناکرێت، لەشـی ئێمەی دادەگرت، خۆشـیی ئەو لەرزینانە، ئەم ئێوارەیە ئاگری بەردەدایە دڵی من. ئەی تف لە ڕوخسـارت ئەی ژیانی پیس کە ئێستا میزکردن بووەتە گەورەترین هیوام!!!

لەوانـە بوو بـە خۆمدا بمیزم، حەزیشـم دەکـرد وا بکەم، بـەڵام دڵم نەدەهات میز بکەم بـە پانتۆڵەکەمدا، چونکە دیاریی دەزگیرانەکـەم بـوو، نوێ بوو و یەکەمجار بـوو لە بەرم دەکرد، ئەگەر بشـمردایەتم میزم تێ نەدەکرد، بۆیـە خۆم ڕادەگرت و هیوام دەخواست ئەم خەونە قورسە بەرەو کۆتایی بێت.

کاتێک درەنگانی ئێوارە دەنگـی دەرگای زیندانەکەم هات، وەک مـار پەپکەم خواردبـوو، خۆم لێک هاڵاندبـوو بۆ ئەوەی نەهێڵـم بێحەمدی خۆم بە خۆدا بمیـزم. ئەوەی هاتە ژوورەوە، دەرکەوانە زەبەلاحەکەی پێشـوو نەبوو، کەسـێکی ڕووخۆش و بەئەدەب بوو، قژی شانە کردبوو، جل و بەرگەکەی خاوێن بوو و قەمچی بە دەسـتەوە نەبوو. لە دڵی خۆمدا گوتم: دەرگای فەرەج کرایەوە، ئەمە ئەوەیە کە باوکی ڕەحمەتیم باسـی دەکرد، ئەمە من شـەرمەزار ناکات و دەست بە ڕوومەوە نانێت، هەستامە سەر پێ بە دەم ڕوخساری شێرینیەوە پێکەنیم. ئەویش بزەیەکی کرد. نازانم! پێدەچێ بزەشی نەکردبێ و وا هاتبێتە پێش چاوی من،لێ بزەیەکی سروشـتی بە ڕوخساری شـیرینیەوە هەبوو. بەرلەوەی شتێک بڵێ، من بە تکاوە پێمگوت: ئیجازەم بدەم بچم میز بکەم، خەریکە بمرم، هاوڕێکەت نەیهێشـت، من نەخۆشم و گورچکم دێشێ و من ئەمجارە...

بیرم ناکەوێتەوە دواتر چیم گـوت، هەر ئەوەندەم دیت ئەو

دەرکەوانە ڕووخۆشـــە، بەرەو لای من هات و بە مشت و پێلەقە تێمبەربـــوو، بۆی گرنگ نەبوو ئەمە دەم وچاوە، ســـەرە، دڵە یان کوێیـــە، هەر کوێیەکـــی بەر بکەوتبا، مشـــتێک و پێلەقەیەکی تێدەســـرەواند. لەگـــەڵ ئەوەش جنێوی بە دایک و خوشـــک و خودای من دەدا. بیـــرم ناکەوێتەوە ئەم لێدانە چەندەی خایاند، بەڵام باش بـــە بیرم دێت کاتێک چووە دەرەوە گوتـــی: تف مشـــکی پیس! و مالاوایی لێکردم.

پاش ئەوەی چووە دەرەوە، مـــن هێور بوومەوە، ئیدی میزم نەدەهات و هەستم کرد چیایەکم لە کۆڵم داگرتووە. سەرم سوور ما! دوای ئەو هەمووە لێدان و ئەشـــکەنجە و ئازارە، هێور ببمەوە! کاتێک دەســـتم لە سەر زەوی هەڵگرت، تەڕ بوو، وامزانی خوێنم لەبەر ڕۆیشـــتووە، بەڵام خوێن نەبـــوو، میزم بە خۆدا کردبوو، من میزم بـــە دیاریی دەزگیرانەکەمـــدا کردبوو، وەک ئەوەی مەشـــکەیەکی پڕ، بتەقێت و بڕژێت، میزەکەم ڕژابوو و هەڵمی لێ هەڵدەســـتا، هەڵمی سەر میزەکـــە، ڕوخســـاری شـــــــیرینی دەنەخشاند.

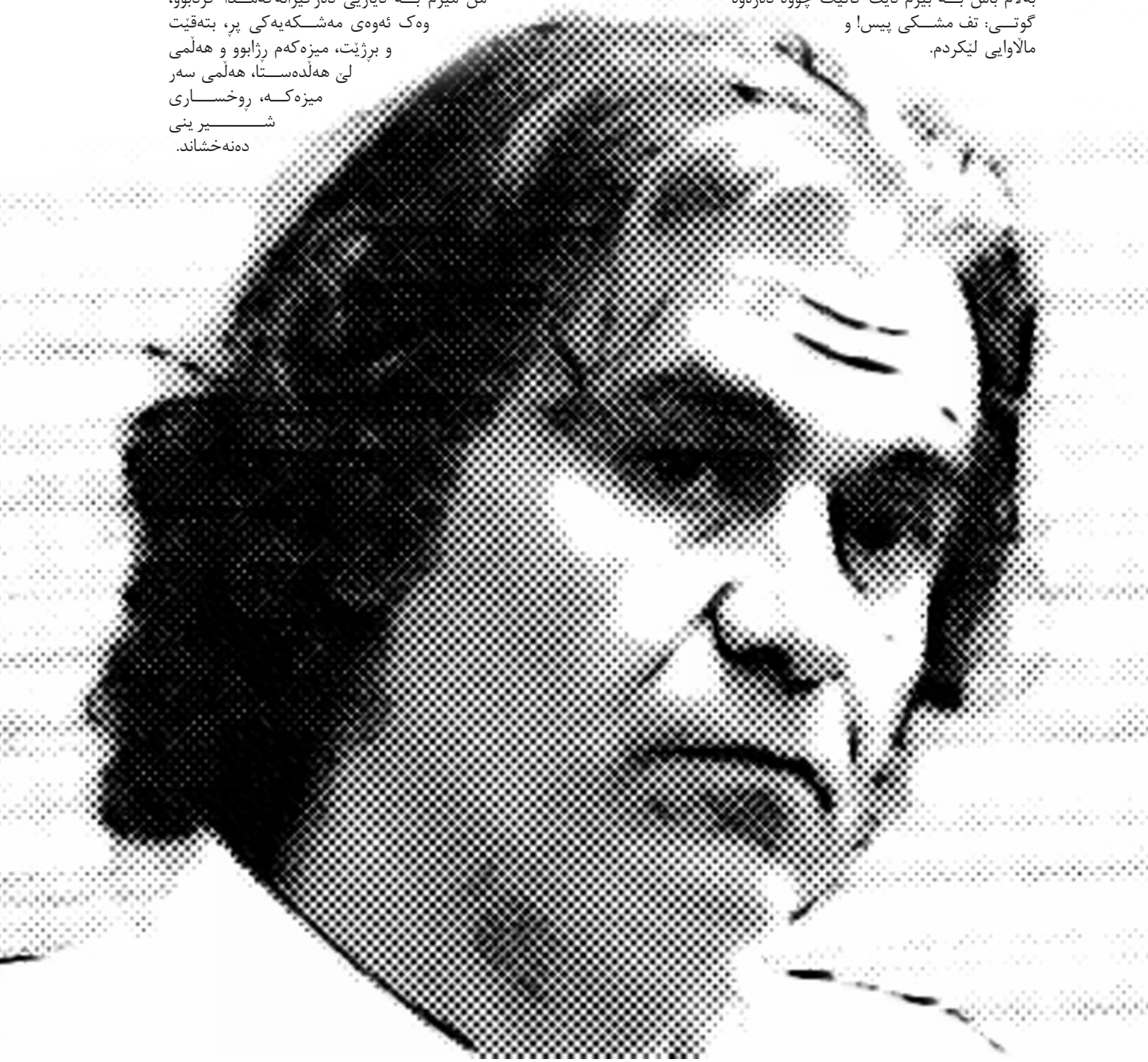

ژیان و مەرگی ساراتێل

حسێن نووش ئازەر

وەرگێڕانی: ئەنوەر عەرەب

ساراتێل کاتێ لە دایک بوو، چل و پێنج میتری سەید خەندان هێشتا ساز نەکرابوو. شەمس ئاوا-ش دەشتێک بوو کاکی‌بەکاکی. بێهجەت کە ماما بوو، وەک ژنە سۆزانییەکانی ناو فیلمفارسی قینچکە گۆشتێکی زیادە لە حاندی کوڵمەی راستی بوو. دایکی ساراتێلیش کە نە ناووناوبانگێک و نە تۆوتۆرەمەیەکی وای بوو، وەک ژنە نەجیمزادەیەکی سەدەی شازدە بێ ئاخ و ئۆفێک ساراتیلی هێنا سەر گۆی زەوی.

ئەم رووداوە رێک لەو ساڵەدا بوو وا ئایەتوڵڵا وتارە مێژووییەکی خوێندبۆوە. بەیانی ئەو رۆژەی وا ساراتێل لە دایک بوو، بازاری تاران قەپات کرابوو. تاسووعا یان عاشوورا یان جێژنی رەمەزان نەبوو، شەشی رێبەندانیش نەبوو. رۆژی تاج لە سەرنانی شا- ش نەبوو.

ساراتێل نەگریا، نەیزیقاند. دوای ئەوەی لە زێدانی دایکی داخزیە دەرێ، لە باوەشی ماماوە خۆی خستە خوارێ و وەرێ کەوت. ماما لە ترسان بووراوە. گوڵدانێکیش لە سەر دیوارەوە کەوتە خوارێ و وردوخاش بوو، پشیلەیەکیش لە نووتەکی شەو دا میاواندی.دەنگی پشیلە تەنانەت لە دەشتی شەمس ئاواش زایەڵەی داوە.

لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ ساراتێل هەروا دەڕوا. ئەگەر بوێستێ، دەمودەست، کاتیش دەوێستێ. ئەوە رازێکی سەربەمۆرە و کەس لێی ئاگادار نییە.

ئەمشەو لە پاریس بەفر دەبارێ و ساراتیلیش رێک لەم ساتەدا خەریکە لە کۆڵانی شازدەوە بەرەو لای دارستانەکانی بۆلۆنی دەڕوا.

باوکی ساراتێل وا لەو ساڵانەدا کارمەندی ئیدارەی قەندوشەکر و لایەنگری سەرسەختی ئایەتوولا بوو دوای لە دایک بوونی ساراتێل لە پشت قورعانەکە نووسیبووی: لە دایک بوونی کچە خۆشەویستەکەم، ئەختەرولسادات... پاشان جەوهەری خۆنووسەکەی تکەی کردووە. باوکی قورعانەکەی پێوەداوە و ماچێکی شیرازەکەی کردووە و خستوویەتەوە سەر رەفەکە. هەڵبەت تکەی جەوهەر بە سەر لاپەڕەی یەکەمی قورعاندا شمی خراپ بوو. تووکونزای ئەم کارەساتە هەر لەو ساتەوە داوێنی ساراتیلی گرتەوە. کاتێ باوکی شیرازە قورعانەکەی ماچ کرد، دایکی هەناسەی سوار بوو و بە بێدەنگی سەری نایەوە. لەو ساتەوە ئیتر هەموو شەوێک باوکی دەرۆیشتە کافە موسیۆ ئارتێزرۆنی و عارەقی دەخواردەوە. موسیۆ ئارتێزرۆنی بەگزادەیەکی هەرمەنی بوو، ئەو ساڵانە هەموو یان بەگزادە بوون یان دێهاتی.

چاکسازی زەوی‌وزار رووداوێکی فەرامۆشکراو بوو، بەو حاڵەشەوە جاری وابوو رەعیەتەکان تای برینج و تای گوێزیان بە دیاری دێنا. ساراتێل نەیدەتوانی بە رێدا نەڕوا. شەوانە کە دەخەوت، گوێی لە چرکەچرکی کاتژمێرەکان نەدەبوو، بۆیە هەستی بە پیربوون دەکرد. دەیزانی رۆژێکیش باوکی بەخاک دەسپێرێ، ئەگەر بە ئەو بوایە کارێکی دەکرد کاتژمێرەکان لە زەنگ لێدان بکەون. لەو ساڵانەدا لە هەر ماڵێکی ئەم ئێرانە کە پێیان دەکووت دوورگەی هێمنی بە دیواری هەر ماڵێکەوە کاتژمێریکی پاندۆلدار لە قوتوولکەیەکی دارینـدا بە دیوارەوە هەڵواسرابوو.

دینگ دینگ دینگ
دینگ دینگ دینگ
دینگ دینگ دینگ

هەر لەو ساڵە بێ قرمۆقاڵانەدا بوو نیوەشەوێک لە شەوانی هاوین، باوکی لە کافە موسیۆ ئارتێزرۆنی بەرەو ماڵێ نەگەڕاوە. بەهەشتی زەهرایان[1] تازە ساز کردبوو، ساراتێل باوکی لە ناو گۆڕێک لەو گۆرە تازانەی بەهەشتی زەهرادا نێشت و بە پێیان تا لالەزار چوو و لەوێ لە سینەمایەکی لالەزار لە سەر شانۆ دەستی کرد بە کایە کردن، ئەو رۆلی کچۆلەیەکی دەگێڕا ئەگەرکوو بۆ تاوێکیش بوێستێ پاندۆلی کاتژمێرەکانیش دەستبەجێ لە جووڵە دەکەون.

ئەو رۆژەی وا حەمیدی ئەشرەف[2] لە نارمەک سەرگەردان بوو، ساراتیلیش کەم تا کورتێ لەو دەوروبەرە خەریکی شەوگەڕی بوو. ژنە بلیت فرۆشەکەی تیاتری لالەزار ئەوی بە کچی خۆی قەبوول کردبوو، بەو حالەشەوە نەکرا درێژە بە رێگەی زردایکەکەی بدا. شۆڕش کرا و کاتێ شۆڕشگێڕان سوپاخانەی حیشمەتییەیان تالان کرد، ساراتیل هێندە نەبوو لەو رۆڵەی وا هەمیشە دەیگێڕا ببۆوە، کە لە لالەزارەوە چوو بەرەو شەقامی موعەلیم و لە شەقامی موعەلیمیشەوە خۆی گەیاندە بنکەی حیشمەتییەو بە تفەنگێکی ژێ ٣ بەرەو ماڵێ گەڕاوە. ئەوشەوە تا بەیانی خەوت و کاتێ لە خەو هەستا، هەموو شتێ گۆڕدرابوو، ساراتیل ئەمجار گۆرانی «ئافتابکارانی جەنگەڵی»[3] لە بەر خۆیەوە نارەنار دەکرد.

ئەویش چەکدار بوو
ئەویش هەنێ جار لەچکەی سووری لەسەر دەکرد

ئەویش چوو بۆ کوردستان و شەڕی کرد
ئەویش بریندار بوو
ئەویشـــیان کاتێ لە کوردســـتان دەگەڕاوە لە سەر پردە دارینەکە دەستبەسەر کرد.
ئەویشـــیان بۆ سوپاخانەی عیشـــرەتئاوا و لەوێشەوە بۆ ئێوین راگوێزا.
ساراتێل هەرچی بە پشکێنەرەکەی دەوت ئەوە تووک‌ونەزایەکی هەتاهەتاییە و ئـــەو جەنگاوەرێکی تووک لێکراوە دەبێ ئازاد بێت و بەڕێدا بڕوا دەنا کاتیش لە ڕۆیشـــتن دەکەوێ، تەوفیری نەبوو. ئاوابوو کە شەش ســـاڵی ڕەبەق بۆی خەوت. ئەختوچاریان کرد نەیانتوانی لە خەوی هەســـتێنن. هەر بۆیە لـــە زیندان وەدەریان نا.کاتێ ساراتێلیان لە ئێوین وەدەرنا، دەتکووت هەموو لە خەوێکی چەند ساڵە ڕاپەڕیون. ساراتێل بۆ هەر کوێ دەچوو، بەسەر خوێندا هەنگاوی دەنا و دەستی لە هەرچی دەدا شەڵاڵی خوێن بوو. چوو بـــۆ زانکۆ بەڵام لە زانکۆش دەریان کـــرد. ناعیلاج بە پێیان بەرەو شاخ چوو لە وێشەوە بەرەو ئەستەمبوول.
لە ئەستەمبوولەموە بەرەو ستۆکهۆڵم
لە ستۆکهۆڵمەوە بەرەو بەرلین
لە بەرلینەوە بەرەو کۆڵن
لە کۆڵنەوە بەرەو نیۆیۆرک و
لە نیۆیۆرکەوە بەرەو لۆسانجلێس
لەو ســـاڵانەدا لە کۆڵانی وێستوود خەڵکی ژنێکیـــان دەدیت کە لە تولحـــی بەیانییەوە هەتا تاریکان شـــەقامەکانی دەپێوی، نەهار و شامی لە پاشـــماوەی کەبابییەکان دەخوارد و لـــە «داون تاون»، لە گوزەری تریکۆفرۆشـــییەکان هەرچی ســـەرهەنگ و سەرتیپی کارکەنار و هەرچی شۆفیرتاکسی ئێرانی بوو باشیان دەناسی: ژنێک کە بە ڕێدا دەڕوا و ئاراواقارای لێبڕاوە و پێبوایە جەنگاوەرێکی تـــووک لێکراوە. بەڵام ئەو خـــۆی گەیاندە نیۆیۆرک و لە نیۆیۆرکیشە و بەرەو پاریس. ئیستە لە پاریس بەم کاتی شەوە، لە کۆڵانی شازدەوە بەرەو دارستانەکانی بۆلۆنی دەڕوا.
ســـاراتێل ئاریکاری کۆمەڵایەتی نییە، ژنێکی لەش فرۆشیش نییە، تەنیا ژنێکی لە پێ کەوتوو و تووک کراوە.
لە پاریس بەفر دەباری.
هەوتی ئێوارەیە و هەوا پێنج پلە لە ژێر سیفرە.
ساراتێل دەزانێ کە تا نیوەشەو هەوا دەگاتە دە پلە ژێر سیفر. ئەو هەروەها دەزانێت کە زۆری نەماوە بۆ نیوەشەو و ئەگەر لە پێ نەکەوێ، تا نیوەشـــەو حەتمەن خۆی دەگەیەنێتیە دارستانەکانی بۆلۆنی. پاشان پاڵ بە درەختێکەوە دەدات، پێلووکانی وێک دەنێ و بۆ تاوێک ســـەیری ئاسمانی ســـوور دەکا و وەک دەیان کارتۆن خەویتر دەمرەی.

پەراوێز:

۱. گەورەترین گۆڕستانی ئێرانە کە لە باشوری تاران هەڵکەوتووە
۲. لە ڕێبەرانی چریک فیدایی خەلقی ئێران بوو.
۳. یەکێک لە ســـرووودەکانی ســـەردەمی شـــۆرش بوو کە لە لایەن سازمانی چریک فیداییەوە بڵاو کراوە.

چاقوکشی
قبل از پخش غیر مستقیم مالاگا ـ خیخون

شورش عابد

حال هر دوشـان همیشـه بد بود. این‌را حالا که زدند همدیگر را لت‌وپار کردند، دارد یادم می‌آید. و گرنه توی آن جمعهای شـبانه همانقـدر به این دو دقت کردم، که بـه بقیه. حالا تنها چیزی که تـو ذهنم هسـت و می‌تواند آن دو نفر را بـه همدیگر ربط بدهد؛ جملـه‌ای بود که یـک بار یکی از آن دو به مـن گفت. درحالیکه سـرش پایین بود، داشت سیگار می‌کشـید؛ ـ همیشه یک بهمن سلیم آبی لای دهنش بود.ـ یک دفعه‌ای برگشت گفت:

ـ می‌دونی چیه؛ اون بوی لعنتیش داره دیوونه‌م می‌کنه.

من هم گفتم:

ـ اینقدر سیگار نکش؛ یهو سکته می‌کنی؛ می‌افتی یه گوشه.

داشت می‌خندید. بدون اینکه نگاهم کند گفت:

ـ همیشه اینقدر نمی‌کشم آقای دکتر؛ بسته به حالش داره.

خیلی وقت بود حالش خوب نبود؛ چون کم سیگار نمی‌کشید. آن یکی هم دسـت‌کمی از این نداشت. نه اینکه سیگار بکشد، نه، فقـط حالش هرچی بود، جـور نبود. هیچوقـت آن دوتا را با هم ندیدم؛ حتی ندیدم یکبار با هم حرف بزنند. حالا دارد یادم می‌آید که بارها دیدمشان که وقتی همه می‌رفتند،آن دو می‌ماندند. انگار بـه هر بهانه‌ای طولش می‌دادند، تا همه بروند؛ بقیه که می‌رفتند؛ فقط خودشـان می‌ماندند؛ با یک عالمه حرف شاید؛ اما هیچوقت ندیدم بین آن دوتا یک کلمه ردوبدل بشود.

آن‌روز بعد اینکه جسد تکه‌تکه شده‌شان را دیدم؛ با اطمینان می‌گویـم بین آن دوتا خیلی چیزها بـوده. وقتی تنها می‌ماندند، فاصلشـان در نهایت ممکن بـود. یکی یک گوشـه، آن یکی هم گوشهٔ دیگرِ اتاق، چسـپیده به دیوار. تلویزیون هم همیشه روشن بـود؛ اکثراً هـم از آن میزگردهـای اقتصادی بـا آن میهمانهای کت‌وشـلواری وآن مجری خنده‌دار با سـوالاتی که یادم نمی‌آید هیچوقت گوش کرده‌باشـم. فکر نکنم آن دوتا هم حواسشـان به تلویزیون بوده باشـد؛ فقط نگاه‌شـان سـمتش بود. در واقع چند متـر آنطرفتـر از آن دو، در ارتفاع دومتری، یک ال‌سـی‌دی ۴۰ اینچی سونی سـری زد، چسـپیده به دیوار، نقطه تلاقی نگاهای دزدیده شـدهٔ آن دو اَز همدیگر شـده‌بود. طوری نگاه می‌کردند، انگار عاشـق پروپاقرص برنامه‌های چهارساله و پنج‌ساله بودند. اگر هم این نبود، پخش مسـتقیم فوتبال بود با صدای فردوسی‌پور یا خیابانی؛ بیشتر هم طول می‌کشید؛ من حتی صدای علی‌فر هم تو پس‌زمینهٔ تنهایی آن دو شنیده‌بودم.

حالاکه جفتشـان مردند، یک‌جورهایی فکر می‌کنم، آن دوتا چقدر شـبیه هم بودند؛ البته بهتراسـت بگویم، آرام آرام داشتند شـکل هم می‌شدند. آن شب هم که روی همدیگر چاقو کشیدند، بیشـتر از هرموقعی شـبیه هـم بودند. هیچوقت علـت آن بازی مسـخره را که راه انداختند، نفهمیدم؛ ولی مطمئناً مسـئلهٔ جدی بود که جفتشـان داشتند تلف می‌شـدند و شدند؛ اما هیچوقت با هم نبودند که من یا کس دیگری چیزی دسـتش بیاید. هرچیزی بود ؛ می‌بایسـت تـوی آن اواخر اتفاق افتاده‌باشـد؛ نهایت نهایت دوماه قبل. اما شـکل چاقوکشیدنشـان و شدت ضربه‌ها بیشتر به یک مشـکل قدیمی می‌خورد؛ و گرنه امکان نداشت آنطوری خون همدیگر را بریزند. آن روز که جفتشـان کـف زمین افتاده بودند، یکی که چندمتر آنطرفتر از من وایستاده بود، گفت:

ـ چند سال دیوونهٔ هم بودند؛ اینم آخرش.

اما من مطمئنم حتی اگر کشته مردهٔ همدیگر هم بوده باشند، نهایت دو ماه بوده؛ چون برای سـومین بار می‌گویم، ندیدم آن دو هیچوقت با هـم حرفی بزنند؛ البته واقعیتـش من هم زیاد دقت نکردم.

من با پسـره راحت‌تر بـودم. موهایش بلند بـود نه آنقدر که بتوانـد دم‌اسـبی ببندد؛ ولی بلند بود. خیلی سـیگار می‌کشـید. دختـره هم موهایـش بلند بود؛ با یک اندام کشـیده و یک چهرهٔ معصوم شـبیه ناتالی پورتمن تـوی فیلم لئون، با یک بوی لعنتی. البته من هیچوقت بویی احسـاس نکردم؛ اگـر هم بود، من دقت نکردم؛ فقط قبلاً هم گفتم، یک بار سیگاری به من گفت:

ـ اون بوی لعنتیش داره دیوونه‌م می‌کنه.

بـرای همین اجازه بدهید به احترام پسـره کـه دیگر بینمان نیسـت، بگوییم دختره بویش لعنتی بود. بـه قیافه‌اش می‌خورد، هفده، هیجده سال بیشتر نداشته باشد.

وقتی داشت می‌گفت، بوش داره دیوونه‌م می‌کنه، زل زده بود به دختره. اون هم زل زده بود به پسـره شـایدهم به سـیگار لای دهنش؛ از دور معلوم نبود. با آن نگاهی که آن دو داشـتند به هم می‌کردند، بایسـتی الآن چفت هم می‌نشسـتند؛ اما فاصلشان در نهایت ممکن بـود. این فاصله وقتی تـوی ذوق می‌زد که فوتبال شـروع می‌شـد؛ صدای عادل می‌آمد و آن همه خالی که بین آن دوتا بود. بقیه همه رفته بودند؛ لاتزیو ده دقیقه‌ای می‌شد تو رمین اودینـزه خیمه زده بود. یادش بخیر آن موقعها، سباسـتین وِرون

هنوز توی لاتزیو بود.

آن شب که رودروی هم وایستادند، هرکدام یک چاقو دستشان بود. اولش سیگاری می‌خواست بیرون برود. نمی‌توانست چاقو را بکشد. اهل این کارها نبود؛ اما حالش جور نبود. داد زد:

ـ لعنتی انگار خود منه.

هیکلش اما قوی‌تر از دختره بود. چاقو را محکم گرفته بود؛ اما نمی‌خواست بزند. معلوم بود داشت زجر می‌کشید.

اندام دختره هم به شکلی تحریک‌آمیز داشت تکان می‌خورد؛ چاقو را طرف سیگاری گرفته‌بود؛ آرام آرام چاقو را جلو عقب می‌برد. زل زده‌بود توی چشمهای سیگاری؛ چشمهایش باریک شده‌بود؛ انگار خیلی خسته بود. یک چیزی زیر لباس نازکش داشت تکان می‌خورد. نمی‌خواست خودش را به دست سیگاری بدهد؛ پاهایش بدجور داشت می‌لرزید.

چاقوی سیگاری سفت‌تر از قبل به دستهایش چسپیده بود. سیگارش را دور انداخت؛ همانطوری زل زده‌بود به دختره؛ داشت لبخند می‌زد؛ یک چیزی داشت زیر لباسش تکان می‌خورد.

دختره اما رنگش پریده بود؛ می‌خواست با آن حرکات جلو و عقب چاقو، ترسش را پنهان کند. آرام آرام داشت عقب می‌رفت.

سیگاری دیگر نمی‌خندید؛ فقط زل زده بود تو چشمهایش. دختره داشت سیگاری را نگاه می‌کرد که چند لحظه پیش سیگاری انداخت روی زمین. هنوز خاموش نشده‌بود. آتش داشت به بهمن نزدیک‌تر می‌شد. سیگاری آرام آرام می‌آمد جلو؛ چاقو را به طرف دختره گرفته‌بود. دختره داشت عقب عقب می‌رفت؛ چاقویش را هنوز سفت گرفته‌بود؛ اما یک آسودگی تو چهره‌اش بود. انگار فهمیده بود، که سیگاری قصد زدن ندارد.

سیگاری همچنان می‌آمد جلوتر. دختره ایستاده بود. سیگاری بهش رسید. جفتشان می‌خندیدند. زل زده بودند به هم. اولین‌بار بود اینقدر به هم نزدیک شده‌بودند. به همدیگر سلام دادند. دستهایشان می‌لرزید. چاقوها سفت ایستاده بودند. صورتهایشان را به هم نزدیک کردند. دختره گفت:

ـ می‌خوان ما رو به جون هم بندازن. اونا دروغ می‌گند.

یک چیزی داشت زیر لباساشان تکان می‌خورد؛ شایدهم زیر پوستشان. دختره چشمهایش را بسته بود. یک نفسِ عمیق کشید؛ نمی‌توانست خودش را کنترل کند. فکر نکنم قبلاً تو این موقعیتها گیر کرده باشد.

همان کسی که بعداً می‌گوید، «چند سال دیوونهٔ هم بودن، اینم آخرش»، یک گوشه خونسرد نشسته بود. با آن کت‌شلوار مسخره‌اش، شکل میهمانهای آن میزگردهای اقتصادی آخر شب شده‌بود؛ انگار انتظار آخر کار را می‌کشید.

دختره لباسهایش پاره شده‌بود؛ بدجور داشت تکان می‌خورد؛ چندثانیه، شایدهم چند دقیقه، خوب یادم نیست چقدر طول کشید تا حرکاتش از آن تکانهای شدید، شل‌تر و شل‌تر بشود. مردمک چشمهایش گم شده‌بود. سیگاری همچنان می‌خندید؛ اما متوجه هیچکس نبود. او هم لباسهایش پاره شده بود؛ تقریباً لخت شده بود. تو همدیگر لولیده بودند؛ نفس نفس می‌زدند؛ یک چیزی بین آن‌دو داشت ردوبدل می‌شد. معلوم بود، دارند درد می‌کشند؛ سیگاری اما می‌خندید. گفت:

ـ بالاخره گیرت انداختم.

دختره هم لبخند رو لبهایش بود. تنش کامل شل شده بود؛ کف زمین داشت خونی می‌شد.

کت‌شلواریه همینطوری داشت نگاه می‌کرد.

سیگاری چاقو را کشیده‌بود؛ زل زده بود تو چشمهای دختره.

دختره دیگر تکان نمی‌خورد؛ گردنش آویزان بود. موهای بلندش کف زمین ریخته بود.

سیگاری خودش را به زور نگه داشته بود. حالا دیگر کامل لخت بود؛ لخت لخت.

دختره، طاق‌باز، مماس کف زمین شده‌بود. کف کامل خونی بود. چاقوها شل‌وول رو زمین افتاده بودند.

سیگاری داشت به کف زمین نزدیکتر می‌شد؛ انگار بخواهد دختره را لمس کند. به زمین که رسید، رو شکم دراز کشید.

بهتر است بگویم سیگاری هم مرده بود؛ رو به زمین، پشت به من؛ پشت به کت‌شلواریه؛ پشت به آن جمعیتی که دیدند، چطور آن روز دو نفر همدیگر را لت و پار کردند؛ اما کسی جلوشان را نگرفت؛ شایدهم همه همین را می‌خواستند. چند متر آنطرفتر از من، یکی گفت:

ـ چند سال دیوونهٔ هم بودند؛ اینم آخرش.

اما من مطمئن هستم نهایتش دو ماه بوده. صدای علی‌فر داشت می‌آمد، که با بینندگان محترم، سلام و احوال‌پرسی می‌کرد. مالاگا- خیخون، شروع شده بود.

لە هەسارەی خوێندنەوە تا زوحەلی ڕۆح

خوێندنەوەیەك بو كورتەرومانی «نامەكانی فیرناندو»

(گێڕانەوەی تراژیدیا لە خەونەوە بۆ خەون) عادڵ قادری

ئەژین عبدالخالق، لە ١٩٨٢ لە گەڕەكی سێتاقانی شاری هەولێر لە دایكبوە / لە ساڵی ١٩٩٩ لە ڕادیۆی پێشكەوتن لە هەولێر پێشكەشكاری بەرنامەیەكی هەفتانە بووە / ساڵی ٢٠٠٠ وەك یەكەم پەیامنێری كچ لە هەولێر لە ڕۆژنامەی هاوڵاتی»یەكەم ڕۆژنامەی ئەهلی سەربەخۆ» دەست بەكار دەبێت و دواتریش لە ٢٠٠٥ وەك نوسەر لەگەڵ ڕۆژنامەی ئاوێنە دریژە بەكاری ڕۆژنامەوانی دەدات/ بەڕێوبەری نوسینی گۆڤاری سۆسیۆلۆژیا، بوە ٢٠٠٥/ دەستەی دامەزرێنەری چەندین گۆڤار وڕۆژنامەو ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و ڕێكخراوی كۆمەڵگای مەدەنی بوە/ زمان و ئەدەبیاتی سكۆندەنافیای خوێندوە و لەئێستادا خوێندكاری تیۆلۆگیایە لەزانكۆی ئۆپسالای وڵاتی سوێد. بەرهەمەكانی نوسەر: جۆن لۆك و ئافرەت، وەرگێڕان ـ ٢٠٠٤؛ دەسەڵات و تاك، بتراند رسڵ، وەرگێڕان ـ ٢٠٠٦؛ ئەفڵاتون، وەرگێڕان ـ ٢٠٠٨؛ ئافرەت، امام عبدالفتاح امام، وەرگێڕان ـ ٢٠٠٨؛ نامەكانی فیرناندۆ ـ ڕۆمان، ڕۆمان و دیوانێكی لەژێر چاپە ٢٠١٦

بەراییەكی گشتی

لە ڕاستی دا باسكردنی ئەم ڕۆمانە ئاسان نییە، بۆ؟چوونكوو ڕۆمانێكە هاوكات كە سادە و گۆیایە تراژیدیایەكی ئاڵۆزی گێڕاوەتەوە. ئەم حاڵەتە شێوازی هەڵس و كەوتی جیهان و پێكهاتی ڕۆمانەكە لەگەڵ «واقیع» و پێناسەی «واقیع» دیاری دەكات. دەشێت ئێمە لە ڕووبەڕووبوونەوەمان لەگەڵ هەر دەقێك چاوەڕوانی شتی زۆرتر لەوەی لێ بكەین كە تێیدا«ڕووی»داوە، چاوەڕوانی ناكۆتایی و چێژ بەخشی زۆرتر لەو سامان و مێژینە دەقییەی لێ بكەین كە وەكوو مرۆڤ تا ئێستا خوێندوومانە و ناسیومانە. خوێندنەوی هەر دەقێك لە ناو ئەو«زمان»ەدا لەسەر چەند خاڵی گشتی ئیش دەكات. یەكەمیان ئەوەی كە دەق لەسەر ئیمكان و «شیمان»ەدا مانادۆزیی و زاوزێ دەكات. دووهەم ئەوەی كە ژێرخانی زمانی ئەوە دەقە ئاسۆیەكی هەیە و لە سەر ئەو ئاسۆیەشە كە ئێمە تیشكە تازە و تراش دراوەكانی مانامان بۆ دەردەكەوێت، واتە باس كردن لە خاڵی سەركەوتنی هەر دەقێك بە بێ لەبەرچاوگرتنی سەربووردەی زمانی دەقەكە(كە لێرەدا ژانێرێكە بە ناوی ڕۆمان) لۆژیكی نییە. سێهەم ئەوەی كە هیچ دەقێك لە پلەی تەواو و بە تەنهایی»دەق» نییە، بەڵكوو وەكوو پاژێك لە كۆمایەكی ئەزموونە دەقئاوییەكانی ناو ئەو زمانە یە...ئەویش ئەزموونێكە و لە چركە ساتێكی بوونی خۆی دا خۆی گێڕاوەتەوە. لێرەدا هەر چەندە ئەو دەقە توانیبێتی لە ئاوێزانبوون و جووتبوون لەگەڵ دەقەكانیتر(یان دانەری دەقەكانیتر و دونیایان) كەڵكی پێكهاتی و ناوەڕۆكی وەربگرێت ئەوا ئەو دەقە لە سەر ئاسۆی مانایی بەرزتر ڕۆدەنیشێت. هەر چەند هەموو ئەمانە خوێندنەوەی منە وەكوو خوێنەر و تەئویلكارێك و ئەمەش پێبەستە بە ئەو دۆخ و سەردەمەی كە من تێیدا هەناسە دەكێشم. واتە یاوس وتەنی من ئاسۆی چاوەڕوانی((Horisen of expectation خۆم بۆ ئەم دەقە باس دەكەم بە پێی پێوەرگەلی سەردەمی خۆم، ئەوەش نا لەبەر ئەوەی كە من كوڕی سەردەمی خۆمم بەڵكوو لە بەر ئەمەش كە من هەر بە ڕاستی لەو ڕووەوە»كوڕی خۆمم، خۆم و ئەزموونەكانم، خۆم و فامەكانم....». من لام وایە كە دەق وەكوو كۆنستانسییەكانی لەچەشنی ویلفیگانگ ئایزیر دەڵێن، پێكهاتێكی هێزەكی و ئیمكان مەندی هەیە و دەبێت خوێنەری نادیار(implied reader) بە دانوستان و دیالیكتیك لەگەڵ دەق دا بەردەوام واتادۆزیی بكات، بەڵام لە تەنیشت ئەمەش دا پێم وایە كە جیهانی ئێمە و واقیعی مێژوومان ڕوویەكی بەرهەست و ئۆبژەكتیڤی تایبەتی هەیە و سەرەڕای ئەمەش دەقی ئەدەبی كوردی(ژانێری ڕۆمان)تەمەنێكی زۆر درێژی وای نییە تاكوو سامانە زمانی و پێكهاتی و فۆرمی و تەكنیكییەكەی ئەو واقیعەمان بەشێوەی پۆست مۆدێرن بۆ بگێڕنەوە، لەبەر ئەوە زۆربەی دەقەكانمان پێیەكی بە خەستی لە ناو واقیع و ڕووداوەكە دەمێنێتەوە و لام وایە ئەمە دەشێت پێكهاتی ئەو دەقە گەورانەش بێت كە تراژیدیا لە پێگەی شوناس دا دەگێڕنەوە. یانی لام وایە هەندێك دەق و بەتایبەتی سەركەوتووكانیان دەشێت خاوەنی هەڵخراندن(motivation) و بزوێنەری توخمی دیاری ناو واقیع بن و هەر بە پێی ئەمەش خاوەنی ڕۆڵ-مایە یان مۆتیف(motif) بێت كە تێیدا دەركەوتە و لایەنێكی ڕووداو و گێڕانەوە زەق و زاڵ دەبێت. لە ڕوانینی بوریس توماشفسكییەوە مۆتیف دەشێت دوو حاڵەتی هەبێت یەكیان پێبەستە و یەكیان ئازادە. كە لە نامەكانی فێرناندۆ دا كەڵكێكی زۆر لە حاڵەتی ئازاد وەرگیراوە. واتە سنوورێك بۆ ڕووداوەكان دەستنیشان نەكراوە، ئەمەشی لەڕێگەی پێكهاتەیەكی چەند دەنگ لە سەر دیسكۆرس و وێژمانێكی هاوبەش و هاوڕۆح دروست كردووە. هەرچەند ئەمە ڕوانگەیەكی هیرمنۆتیكییە و ئەوەندەی دیاردەناسی گادامێر و بوون ناسی هایدیگەر چەقەكەیەتی ئەوەندە فۆرمالیسم و نیشانەناسی لای بەرجەستە نییە...هۆكاری ئەمەش لانیكەم بۆ ڕووبەڕووبوون لەگەڵ ژانێری ڕۆمانی كوردی دازۆرتر مێژوویە تاكوو تیۆریك...چوونكوو لام وایە بەپێی وتەی هایدیگەر كە ڕوانینی بەرهەستخواز و عەینییەتگەرای گادامێری مامۆستای ڕەخنە كرد: وشیاری ئێمە

شـــتەکانی جیهان و نـــاو واقیع ســـەرهاوێژی(projection) واتە «فرافکنی» دەکات و هەر لە هەمان کاتیش دا بە هۆی ماهییەتی لە جیهان دا بووگ و دازین بوونییەوە، پێرەو و هۆگری «جیهان»ە. راســـتە ئێمە»تووردراوی»ناو جیهانێکین کە ئاگامان لێی نەبووە و بژاردەمان نەکردووە بـــەڵام بەهەر حاڵ دونیای ئێمەیە، ناتوانین بە شـــێوەیەک و لە ســـەر بنەمای تێروانینێک بجووڵێینەوە کە بە تەواوی دەرهەســـت و ئینتزاعی بێت و بەشـــێوەیەک چاو لە دونیا بکەین کە دەڵێی لە سەر ترۆپکێکین و لە سەرەوەوەڕا بەرەو خوارێ چاو دەگێڕین و سەراب دەبینین. بەهەر حاڵ پێم وابێت ئەم لایەنەی دیاردەناسی بەو هۆیە زەق دەکەمەوە کە دەمەوێت باسی کارەسات بکەم. کارەساتێک کە دەق بۆ دەق گێڕدراوەتەوە و هێشتا فام نەکراوە...کارەسات هێندە باوەڕنەکردەیی و ناواقیعی دەنوێنێت کە لە ئەفسوون و خەون دەچێت...لە سیحر دەچێت... ســـیحرێکی سەیر بە هەموو توخم و تەم و هەڵم و تۆز و غوبارە پڕئـــازار و چێژ بەخشـــەکانییەوە...لە هەمبـــەر تراژیدی دایە کە زمان و فـــۆرم و پێکهات دەشـــێوێن...بوونێتر وەردەگرن...واقیع لـــە خەیاڵ و خـــەون دەچێت تێیدا و بە پێچەوانەشـــەوە، بەڵام رەگەزی ســـامناک و بەرهەســـتی کارەســـات قەد بوار نادات لە جیهانی خەون و خەیاڵ و ئەفسوون دا ون بین...هەر ئەمەشە کە لە گارســـیا مارکیزەوە تاکوو ئێستا لێکدانی»ریالیزمی جادوویی» هەر لێک دانەبڕاون و پێکەوەن و هەیمەنە و زاڵێتی خۆی هەیە... لـــە دواجار دا دەڵێم ئەگەر وەکوو نیچە باســـی دەکات هونەری رەســـەن تراژیدیا بێت...ئەوا شـــوێن پێکانی تراژیدیا لەم رۆمانە دا دیارە...ئەگەرچـــی لایەنی فەلســـەفی رۆمانەکە ئەوەندە قووڵ و بەرفـــراوان نییە کە وەکوو مەعریفەناســـی چاو لە دەرئەنجامی رووداو و کارئەکتەرەکان بکەین، بەڵام خواستی شوناسخوازانەی پاڵەوان(قوربانـــی!)ی چیرۆکەکە بۆ ئـــەوەی بمرێت(بکوژرێت!کە داوا لـــە یەکێک لە گێڕەرەوەکانـــی چیرۆکەکە داکات، کە دواتر دێمە سەری) بەرەو چەشـــنێک هەڵوێستە و رامانی فەلسەفەی بەرزەڕۆیانە(transcendental)و نەمری و ماناوە لە مەرگ دا رامان دەکێشێت.

پێشەڕۆکێک بۆ نامەکانی فێرناندۆ

«ونبوونی شوناس لە کایەی «خود» و «ئەویدی»..

.سوپاس «نا» بۆ ئاوێنەی «تۆ»!»

پێکهاتـــی ئەم رۆمانـــە بە تەواوەتی پێکهاتێکـــی چەند دەنگ و هەلاهـــەلا کراوە. دەنـــگ لێرە دا بە واتای فرەیـــی دەنگەکان و چەشـــنێک لە دابەشـــبوونی ئازادیی نایەت، رەنگـــە کەم تا زۆر ئەمـــەی تێدا بەدی بکەین...بـــەڵام هەموو دەنگەکان لە خزمەت رزگارکردن یان کوشـــتن و مراندن یـــان هەناردنی پاڵەوان واتە ســـوورمێن بـــەرەو دونیایەکـــی بێرەنگ...دونیایـــەک بێ هیچ... دونیایەکی ناهیچ...هیچ...چچ... ....

پێکهاتەکـــەی کە بە فۆرمـــێ گێڕانەوەیـــی «نامەگۆڕینەوە» دەچێتە پێش...کە لە سەرەتاش دا وا دەنوێندرێت کە لە خەیاڵی ســـوورمێ دا تەنهـــا روو دەدات و پێوەندی بـــە واقیعەوە نییە... خۆی هێمایەکە بۆ دەسپێشـــخەری وەگێڕ و پاڵەوان(کە دەشێت هەردووک یەک بن و دەشـــێتیش دوو بن و دەشـــێتیش نا!) لە دانپێدانـــان بەوەی کە لە ناو جیهانێکی لەت لەت و پارچەپارچە دا دەژیـــن...زۆر ســـەیرە کە دواتر تێدەگەین ئـــەم جیهانە لەت لەتـــە بەرهەمی تەنهایی پاڵەوانە!تەنهایی ژان و خەونەکانی...!واتە تەنهایی لەت لەتی دەکا بـــە چەندەها خود...چەندەها ئەویدی... چەندەها خودی ئەویدی...و ئەویدی خود...هەر لەم خاڵە ســـەیر و ئەفســـووناوییە دایە کە ئێمە شوێن پێی واقیع بە مانا باوەکەی ون دەکەیـــن و دێینە نـــاو واقیعێکیتر...واقیعێکی خەون ئامێز... واقیعێکـــی خەیاڵوام...خەیاڵوان...دواتـــر زۆر ســـادە و جوان ئەم پێکهاتە بە فۆرمیتر دەپارێزرێت...لەرێگەی بەشـــداری دانی دوو وەگێڕی مێژووی ئەدەب واتە ئەحلام مەنسووری «کوردستانی» و مارگارێت دۆراســـی بە رەچەڵەک فەرەنسی، دوو خانم و مێیینە کە بەشـــێوەی جیاواز و لە ســـەردەمانی «خوێن» و دواکەوتوویی و کەلتووری تەسک و تەنکی پیاوانە دا گەورەترین کاریگەرییان لـــە دونیای خویان بوو. ئەحلام مەنســـوور یەکەمین ژنە کوردی نووســـەر و شـــاعیر کە هاوکاری رۆژنامەی هاوکاری و هاووڵاتی کردووە، لە دایک بووی ساڵی ١٩٥١ و لە ساڵی ١٩٨١ سەفەری فەرانســـەی کردووە و لە ســـاڵی ١٩٨١ کۆمەڵە چیرۆکی»پرد»ی چاپ کردووە و لە ساڵی ١٩٩١ ماجیستەری لە چیرۆکی کوردی دا وەرگرتووە. مارگارێت دووراس لە بنەماڵەیەکی فەرەنسی و لە ســـاڵی ١٩١٤ لە ڤییەتنام کە ئەوکات لە ژێر دەستی فەرانسە دا بوو هاتۆتە دنیاوە،یەکەمین رۆمانی خۆی لە ســـاڵی ١٩٤٣ و بە ناوی»بێ شەرمەکان» بڵاو کردۆتەوە. خاوەنی دەیان فیلمی گەورە و ناوداره و دەرهێنەرێکی ســـەرکەوتوو بوو ئەگەرچی تا کۆتایی تەمەنی باوەڕی بە بیری چەپ بوو، لە ساڵی ١٩٩٦ و لە تەمەنی ٨٢ ساڵی دا لە پاریس کۆچی دوایی کردووە.

بەشێک لە رۆمانەکە بەشداریەکی هونەرمەندانەی ئەم دوو کەســـەیە لە پێگەی وەگێڕ(راوی) کە دێنە پانتای چیرۆکەکەوە و بـــە گێڕانەوەکانیان رەوتـــی چیرۆکەکە بەرەو ئەو شـــوێنەی کە»بوون»یان پێیان دەڵێت بەرەو پێش دەبەن. هەڵبەت مەبەست لێرەدا لە «بوون»ی ئەم دوو نووسەرە ئەوەیە کە جیهان لە روانینی ئەمانیش دا توخمگەلێک لە تراژیدیا و کارەساتی جیهانی ژنانەی بە خەســـتی تێدایە. رەنگە واتای دەقئاوێزانی لێرەدا بە باشترین شـــیوە لە تەکنیک و ناوەرۆک دا ببینین. شوێنێک کە تەنانەت ئەحلام و دۆراس هاوسۆزی و دڵەکورکەیان بۆ پاڵەوانی چیرۆک... واتە ســـوورمێ تێدا زەقدەکرێتەوە...لـــە دواییش دا دەبینین کە چارەنووس و کۆتایی خاڵی ژیانی ســـەر ئەرزیانەی سوورمێیە کە یەکێک لەم وەگێڕانە واتە ئەحلام مەنســـوور تووشـــی داچڵەکان و شـــۆکی قووڵ و بوورانـــەوە دەکات. واتە بەشـــێک لە پەیامی رۆمانەکە ئەمەیە کە ئێســـتاش لە دۆراسەوە تا ئەحلام کە باسی خوێن و قوربانیکردنی مێ و ساوایەتی و پاکیزەیی کراوە١ هێشتا هیچ گۆڕانێک بۆ پاراســـتن و رزگار کردن و پاســـەوانی»بوون»ی ژن(کچ) نەهاتۆتە ئاراوە.

کورتەی پێکهات و ناوەرۆکی رۆمانەکە

لە ئێوارەی ٢٨ی مانگی جۆنقییەری ساڵی ١٩٨٦ دا پەرجوویەک رووی داوە و کەس تێنەگیشت کە ئەم پەرجووە چییە...ئەگەرچی رووداوێک بوو ســـامناک بە رواڵەت و هەموو دنیا و دەسەڵات دار و سیاســـەتمەدار و گەنج و پیری بـــۆ تاوێک کش و مات و لاڵ و بێدەنگ کرد...وەکوو نیشانەناســـی ســـەدام حسێن لە پێگەی

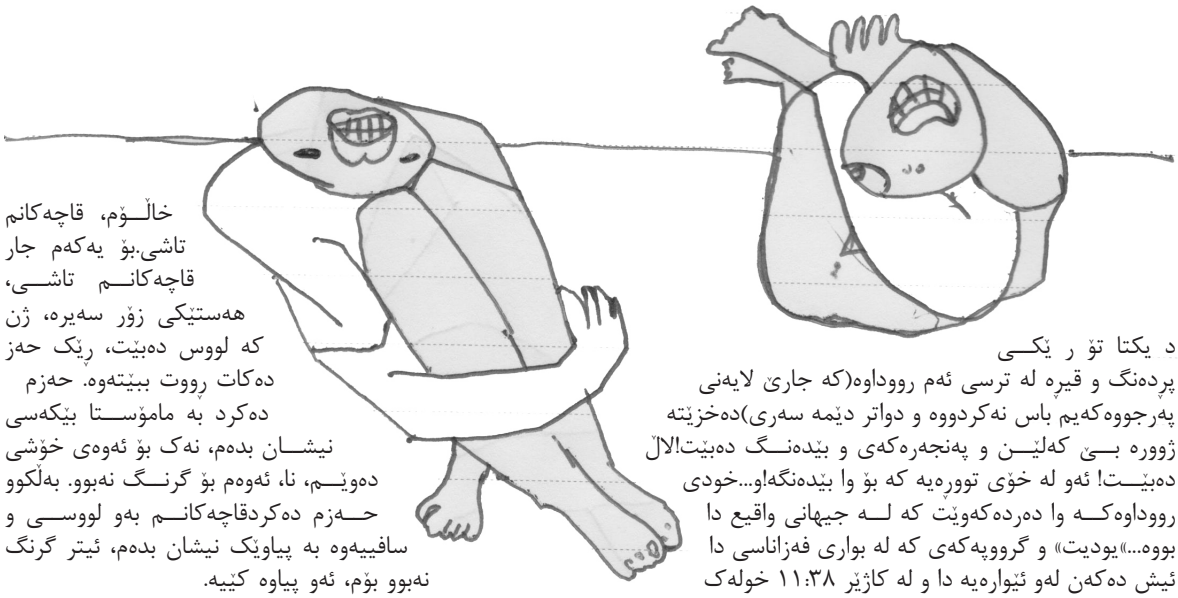

د یکتا تۆ ر یکـــی پڕدەنگ و قیڕە لە ترسی ئەم رووداوە(کە جارێ لایەنی پەرجووەکەیم باس نەکردووە و دواتر دێمە سەری)دەخزێتە ژوورە بـــێ کەلێـــن و پەنجەرەکەی و بێدەنـــگ دەبێت!الاّ دەبێـــت! ئەو لە خۆی تووڕەیە کە بۆ وا بێدەنگە!و...خودی رووداوەکـــە وا دەردەکەوێت کە لـــە جیهانی واقیع دا بووە...»یودیت» و گرووپەکەی کە لە بواری فەزاناسی دا ئیش دەکەن لەو ئیوارەیە دا و لە کاژێر ١١:٣٨ خولەک پـــاش ئەوەی کە ٣٧ خولەک لە زەوی بە مووشـــەک دوور دەکەونەوە، مووشەکەکەیان دەتەقێتەوە و هەموویان هەپروون بە هەپروون دەبن...ئەمە لە دونیای راگەیاندنی جیهانی و هەسارەی زەوی دا دەنگدانەوەیەکی زۆری دەبێت. ئەم بەشە تەنها بەشێکە وەگێڕ(راوی) راســـتەوخۆ و بەشـــێوەیەکی میدیایـــی ئامادەگی تێدا هەیە و زانای گشـــتییە، کـــە لام وایە خاڵێکی باش بووە بۆ دەسپێکردنی ڕۆمانەکە بەڵام دەشکرا بە فۆرمیتر داریژرابایە. دوای ئەم رووداوەی ناو واقیع...واتە دوای تەقینەوەی مووشـــەکەکەی یودیت و گرووپەکەی کە گرووپێکی فەزاناســـی ئەمریکی بوون... ئێمە دێنێتە ناو «خەونێکی واقیعی» کە پێشتر و پێشوەخت لای یودیت ئامادە بووە...بەر لەوەی ئەم ســـەفەرە بکات...بەڵام وەکوو شتێک»تەقینەوە»کە نابوود و نەماگی نەکردووە بەڵکوو «تووڕ»ی داوەتە ســـاحەت و رووبەرێکیتر لە بوون...خەون...ئەم بەشـــەی دەســـپێکی گێڕانەوەکە هەر وەکوو وتـــم فۆرمێکی هەواڵییانە و میدیایی هەیـــە تەنانەت زۆر کورتیشـــە و دوو لاپەڕەیە و ئەمە بەسە بۆ ئەوەی لە جیهانی واقیع و «نانامەکان»ەوە بمانگوازێتەوە بۆ جیهانی یەکەم»نامـــە» و خاڵی گێڕانەوەی دونیایەکی دیکە و هەسارەیەکی دیکە.

بەر لەوەی بێمە ســـەر باســـی نامەی یەکەم دەبێت ئاماژە بەوە بدەم کە لـــەم ڕۆمانە توخمەکانـــی (Anima and Animus) ی کارل گۆســـتاو یۆنگ واتە مێینەیـــی و نێرینەیی و هاوبوونیانی بە شـــێوەیەک تێدایە، بۆ نموونە لەو شـــوێنەی کە...»ســـوورمێ دەگاتـــە تەمەنی باڵق بوون و «بـــۆن»ی کوڕێک بە ناوی هێمن عاشـــق و شـــەیدای دەکات...دواتر پاش شەڕی ناوخۆ کە دەچن بـــۆ لای خاڵی تاکوو لەرێگەیەوە ئـــەو خاڵەکەیتری کە پارتی بە بارمتـــە گرتوویەتی لە باتی کارێکی لەو چەشـــنەی کە یەکێتی کردوویەتی رزگار بکەن...و هەروەها پاشـــان کە دێنەوە دەچێتە زانکۆ و مامۆســـتا بێکەس دەیەوێت بیخوازێـــت ئەگەرچی ئەم حـــەزی لێ ناکات و بەچەشـــنێک گرینگ نییە بـــۆی ...هەموو ئەمانە پێکهاتێکی ئاســـایی لەو مرۆڤناســـیی و دەروونناســـییەی یۆنگ دەگێڕنەوە و بە تایبەتیتر کاتێک کە بە مووسەکەی خاڵی، واتە بەو مووســـەی لە پاشماوەی ردێنەکەی ماوەتەوە قاچەکانی دەتاشـــێت، ئاوەها لە زمانی ســـوورمێوە دەبیســـتین(کە نامەی چوارەمی سوورمێیە بۆ یودیت):

دوێنێ بۆ یەکەم جار بەپارچە گوێزانێکی پاشماوەی ڕدێنی خاڵـــۆم، قاچەکانم تاشی.بۆ یەکەم جار قاچەکانـــم تاشـــی، هەستێکی زۆر سەیرە، ژن کە لووس دەبێت، ڕێک حەز دەکات ڕووت ببێتەوە. حەزم دەکرد بە مامۆســـتا بێکەسی نیشـــان بدەم، نەک بۆ ئەوەی خۆشی دەوێـــم، نا، ئەوەم بۆ گرنـــگ نەبوو. بەڵکوو حـــەزم دەکردقاچەکانـــم بەو لووســـی و سافییەوە بە پیاوێک نیشان بدەم، ئیتر گرنگ نەبوو بۆم، ئەو پیاوە کێیە.

ئەگەرچی حەزێکی «خود»تەوەر لەم رستانە دا شەپۆلان دەدات بەڵام بە واتای توانەوە نییە لە بەرامبەرەکەی(مامۆســـتا بێکەس) کە پیاوە، بەڵکوو نیشانەی حاڵەتێکی ئاساییە لە تەمنی کچێنی و پیاودۆستی دا کە لە دواجاریش و لە ساتێک لە ساتەکان گرینگ نییە چ پیاوێک..پیـــاو بەم خوێندنەوەی یۆنگ زۆرتر هێمایەکە... بۆنەیکە وو عەترێکی راکێشـــەرە و بە پێچەوانەشەوە بۆ ژن. ئەمە لـــە لایەک، لـــە لایەکی دیکەوە و لە راســـتیش دا ئەم رۆمانە و ناوەرۆکەکـــەی ئەوەندە زایەڵە و هاوارێکـــی تووڕە و خەمناک و لەهەمان کاتـــدا داماو و قوربانییە وەکـــوو رەگەزی مێ ئەوەندە هەڵگری ئاوێزانیی و تێکەڵاوی ئانیما-ئانیموسی نییە. ناوەرۆکێک کە لە خوێن و ماناکانی شـــەرەفەوە دەست پێ دەکات...خوینێک کە تکا کۆ نابێتەوە..»حەیایەک»...شەرەفێک کە رژا کۆ ناکرێتەوە... هەر چەند لەم رۆمانە دا ئاماژە بە کاریگەری شـــێرزاد حەســـەن وەکوو جیهانبینی بۆ سێکس و جەستە و ئازادی لەسەر سوورمێ دەکرێت...و قۆناغێک لە بوونی جەســـتەیی و عاتیفی سوورمێ دا دێت کە جگە لە خوێندنەوە و دەسپەرلێدان هیچ کاری دیکەی نییە...جگـــە لە بۆنکردنی خاکی بەرماڵی هێمنی مەعشـــووقی... هیچی دیکە ناکات. دواتر چەقی گێڕانەوەی رۆمانەکە لە ماناکانی خوێـــن و قوربانی و مێیینـــە دا چڕ دەبنـــەوە و نەریتی زاڵ بۆ چەمکی حەیا و پێوەندی لەگەڵ بەکارەت و پاکیزەگی بە باشـــی زەق دەکاتـــەوە واتە لە پێگەی نیشانەناســـی دا حەیا و خوێنی شـــەرمگەی کچ وەکوو جەبرێکی جەســـتەیی کە کەلتوور زەقی کردۆتەوە دیاریکەری هەڵوێست و دۆزی قوربانیکردن و قوربانی بوونە...بەشـــی هەرە زۆری رۆمانەکە گێڕەرەوەی مێژووی قوربانی بوون و خوێن-پیرۆزاندنی ناوگەڵی سوورمێکانی وڵاتی سوورمێیە و بەشداری ئەحلام مەنســـوور وەکوو خەڵکی وڵاتی سوورمێ لە گێڕانەوەکە دا و بەشـــداریپێدانی مارگارێت دووراســـیش وەکوو ژنێکی نووسەر و هاوخەمی لەچەشنی ئەحلام مەنسوور دەشێت وەکـــوو هەوڵێک ببینرێت بـــۆ رزگاری کردنی قوربانی. بەڵام ئایا رزگار دەبێت؟

لە نامەی یەکەم دا کە لە لایەن و زمانی یۆدیتی فەزاناسەوە دەگێڕدرێتەوە ئێمە ســـۆز و میهر و هاودەردی «جەســـتەیی» و رۆحی ســـوورمێ و یودیت دەبینینەوە...هەر لەم نامەیە دایە کە ئێمە پێ دەنێینە ناو کەوشەنی هاوبەشی واقیع و خەون:

مـــن قاچـــم بەدوامدا نەدەهـــات، لەناوگێـــژاوی دەزگاکانی

ڕاگەیاندن و کەسایەتییە سیاسییەکانیش،

ئەوەندەی تر ســەرم ســووڕ ما. لەوەش ناخۆشتر، سووڕی مانگانــەم کەوتبــووە ئە م کاتــە وە ، دیارە مــن یەکەم مانگم نەبووخوێنــم لەبەر بڕوات، بەڵام ژن قورســترین شــت، کە هە ڕگیز لەگەڵی ڕانایە ت، ســووڕی مانگانەیە. هەمیشــە لە ساڵی ئەوەڵــی بێنوێژییــەوە بیر لــە وەســتانی دەکەینــەوە، بەڵام بەڕاســت،ئەو مانگەم تەواو جیاواز بوو لە هەموو مانگەکانی تری تەمەنم، خوێنێکی ڕەنگ وەنەوشــەیی، دڵۆپ دڵۆپ، دەڕژایە نێو دەرپێ مەخمەڵییەکەم، هەســتم نەدەکرد ئەوە خوێن بێت لێم دەڕوات، بەڵکوو لە هاتنەخوارەوەی کوتە گۆشــت دەچوو.لەگەڵ هاتنەخوارەوەی هەر دڵۆپە خوێنێکیش، هەســتم دەکرد ساڵێک لە تەمەنم کاڵ دەبێتەوە، کە لەنێو موشەکەکە دانیشتم، هەستم دەکرد وردەوردە نامێنم، چاوم دەیتوانی ببینێ، بەڵام هێزم تیدا نەبوو سەیری هیچ شتێک بکەم....

باســکردنی تایبەتمەندییەکــی جەســتەیی ڕەگەزیی مێ واتە ســووڕی مانگانە(period) لە زمانی یودیتەوە بۆ ســووڕمێ، مانیفێستکردنی ئازارێکی تایبەتی «بوون» و هەبوونە کە هێشتاش بۆ پیاو نامۆیە، ئەم نامۆییە وای کردووە ئەو شتە! یان ئەو «سووڕە» بە کەمترین حاڵەت پیاو بیری لێ بکاتەوە...هێشتا شتێک بێت لە نێوان نەناسیاوی و قێزەونی و ئەفسوون دا...ئەم دەنگەی یودیت بە هاوارەوە یەکەم بوونی ڕاســتەقینەی خۆی بە خوێنی سووڕی مانگانەوە مانیفێســت دەکات...شتێک کە قەت پیی را نایەیت... ئازارێک کە قەد ئاســایی نابێتەوە...دواتر درێژەی نامەی یەکەم ئێمە دەباتە خاڵ و پنتی ڕاســتەقینەوەی گێڕانەوەکە...واتە ئەو شــوێنەی کە ئیدی سنووری نێوان واقیع و خەون کاڵ و کاڵ و کاڵ دەبێتەوە تا دەگاتە پلەی سیفر...:

گوێم تۆزێک دەیبیســت، بەڵام وەکوو ئەوەی بەئەنقەســت خۆمــم کەڕ کردبێت، ئاوا بووم. بۆنــی هیچم نەدەکرد، پێم وایە ســاتی یەکەمی لەدەســتدانی هەموو هەســتەکانم بوو،هاوکاتیــش شــتێک لەنێومــدا، تا دەهــات، باڵاتر دەبوو. پێم وانەبوو ڕووحــم هەمان ئەو ڕووحەی چەند چرکەی پێشــووتربووبێت، قووڵتــر و قووڵتر دەچوومە نێو ڕووحم و هەســت و جەستەمم جێ دەهێشــت، تا یەک چرکە پێــش تەقینەوەیچاڵینجەرەکەمــان، تەمەنی من گەڕایەوە خاڵی سفر.

لــە نامەی یەکەم دا کە دواتر و لــە کۆتاییەکەی دا دیاری کراوە لە شــوێنێک بە ناوی «هەسارەی بێ ڕەنگەکان»وە هاتووە و بەسەرنج دان بەوەی کە ئەم نامەیە لە زمانی یودیتی ئەمریکی و بە لەحن و دەربڕینێکی هاو سۆزانە و «هاوبوون»انەوە نووسراوە، تێدەگەیــن کە «هــاو» و گرێدراوێتییەکی قــووڵ و وجوودی لە نێوان یودیت و ســووڕمێ دا هەیە..کە دواتر و لەهەندێک بەشی ڕۆمانەکە دا بە ڕاشــکاوی «هاوڕۆح»بوونی خۆیان باس دەکەن... تەنانــەت لە نامــەی یەکەم دا ئەوە یودیتــی ڕووح فڕیوە کە لە هەســارەی بێڕەنگەکانەوە۲ خەبەری «بوون» و لە دایک»بوون»ی سووڕمێ بە نامەکەی دا بۆ سووڕمێ باس دەکات!

مــن ببووم بــە مێینەیەک لــە خاڵی ســفری تەمەندا، لە هەسارەی بێڕەنگەکان. لەم هەســارەیەدا، بوونەوەرەکان بێڕەنگ بوون، هەمیشــە لە فڕیندا بــوون. لەگەڵ یەکــەم فڕینی منی بێڕەنگ، لە هەســارەی بێڕەنگدا، تۆ ســووڕمێ، سووڕمێی کچی حســێن ئاغا، لەدایک بوویت... لە گوندی شەرەبۆت، لە باشووری کوردستان. من ســاتمەیەکی توندم کرد، لە هەسارەی بێڕەنگ، وەکوو ئەوەی ڕووحم کۆپی بکەن، هەستێکی سەیر بوو، هەستم دەکرد ڕووحم لەت دەکەن و نیوەی دەبەن، هەســتم بە ئازاری تۆ دەکرد لە کاتی لەدایک بوونتدا، دایکی تۆش،ســووڕمێ گیان، وەک ورگی مانگا ئەســتوور دەینواند، کە تۆ و وێڵاشــی تۆی لە ورگ هاتــە دەر، منیش لەگەڵ تۆ ئارامم گرت و لەوێدا لەدایک بووم.

بە ســانایی و بە بەردەوامی لە هەموو ڕۆمانەکە دا دەکرێت بــاس لە ئامادەیی ئەم پرســیارە بکەین کە ســووڕمێ و یودیت یەکێکن یــان چەندێکن؟تــا چەندە یەکێکن؟سووڕمێ و یودیت و ئەحلام مەنسوور و دۆراس یەکێکن؟یان لە

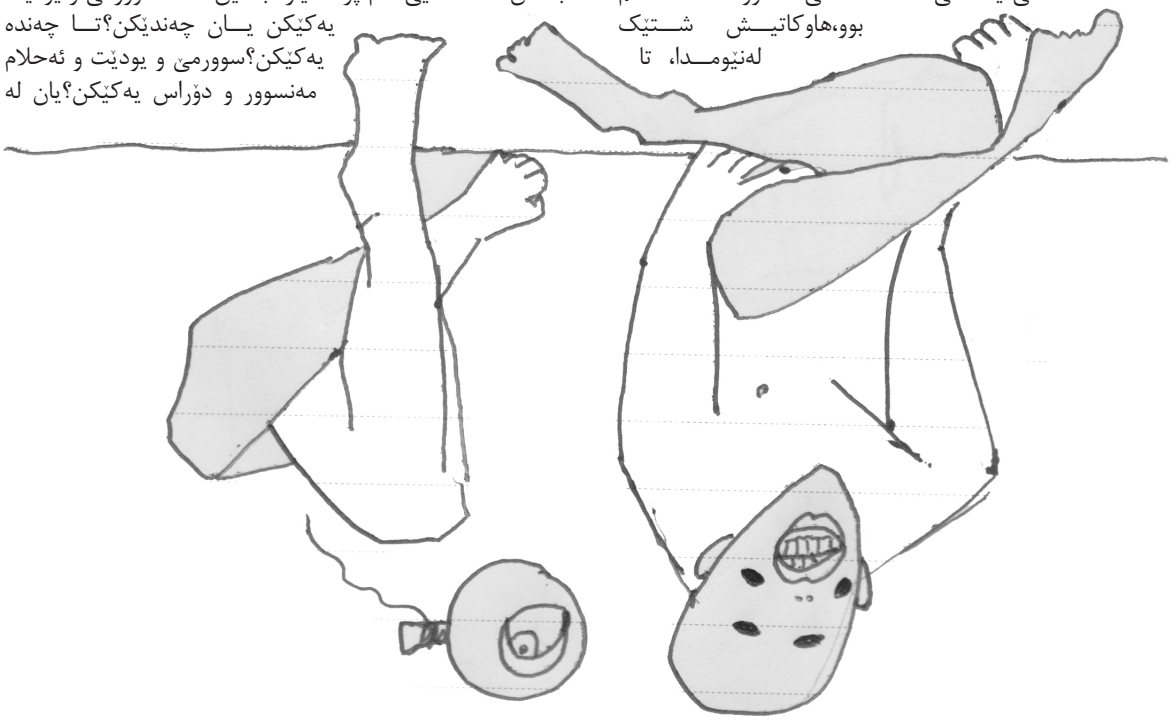

چیـــدا یەکن و تا چەندە؟وەڵامی ئەم پرســـیارە بە خوێندنەوە و ڕاڤە و هەڵکۆڵینی زۆرتری دەقەکە دەدرێتەوە نەک بە بەڵێ یان نەخێر و تارادەیەک و...من تەنها ویســـتم بە هۆی ئەم پرسیارەوە جۆگەلەی باسەکەم بەرەو ڕووبەرێکی شوناس تەوەر دابشکێنم.

بۆچی دوو نووســـەر و چیرۆکنووســـی مـــەزن واتە ئەحلام مەنســـوور و دۆراس (نووســـەر و دەرهێنـــەر) لـــە مابەینی نامە گۆڕینەوەکانی یودێت و سوورمێ دا ئامادەن و دەسکاری ڕووداو و پێشهاتەکان دەکەن؟

یودێت ئێســـتە ڕۆحێکی بێڕەنگە و لەوانەیە لە هەسارەیەکی دیکە وەک زوحەل بژێت، ئەحلام و دۆراس بە چەشنێک خۆیان گێڕاوەتەوە و هەموویان لەو ســـەرەوە دێنەوە، تەنها کەســـێک و کارئەکتەرێک لە ســـەرەتای ڕێگە بێـــت و «بوون»ی خۆی بەرەو گێژەنی شوناســـی ڕۆژهەڵاتـــی ئامادە و پێشـــهاتیانە دەبینێت، ســـوورمێیە. ئەم حاڵەتە دۆخمەند و شوێنگە تەوەرەی سوورمێی کورد ئاماژەیە بۆ کۆی لایەنە چالاکە مێینەکانی ناوی ڕۆمانەکە کە لە هەمبەر و ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ چەند کارئەکتەر ونیشانەی نێر وەکوو پیاو(هێمن، بێکەس، زاگرۆس)، کەڵەشـــێر، سمێڵ و... بوونـــی زەقتر دەکاتەوە، هەڵبەت ئەم مانیفێســـتکردنەی ئازار و ڕەنجی جەســـتەیی-ڕۆحی مێ لە پلەیەکی بوون ناسانە دا، تەنها پەیوەست و تایبەت نییە بە سوورمێ و یودێتەوە بەڵکوو ئەحلام مەنســـووری خانەقینی و مارگارێت دوراسی ڤییەتنامی(بنەماڵە فەرەنســـی)و...دەکات بە دەست خوشـــک و هاورۆح و هاودەرد و هاو«شـــوناس»... کـــە ئەمانەش خۆیان نیشـــانە و میتافۆڕن بۆ کارئەکتـــەران و ژیـــان و کەلتوورانێک کە شـــوێنگە و دۆخیان لە وڵاتی ســـوورمێ و یودیت و ئەحـــلام و دۆراس دەچێت، کە هەڵبەت ئەگەر وەکوو نیشانە و هێما سەیریان کەین ئەم کەس و کارئەکتەرانە ئاماژەن بۆ چوار قوڕنەی دونیا و تەنانەت ئەنگوست ڕاسانێکی قاییمیشە بۆ سەرووی گۆی زەویش...ئەوەتا یودیت لە هەسارەیەکی بێڕەنگ و ناونیشان و نادیارە...ڕەنگە زوحەل بێت بە ئاڵقەیەکی ســـپی بێ ڕەنگ بە دەوری دا...کەچی لەوێش هەست بە ئـــازاری هاورۆحەکانـــی دەکات، کەواتە دەشـــێت بڵێم ئەمە لایەنێکی ئایدۆلۆژیکی و فەلسەفی ئەم ڕۆمانەیە کە ئەگەر وەکوو بوونێکی جەســـتەیی ڕەنج مانیفێســـت بکات دەبێتە ئایدۆلۆژیا، ئەگەریش وەکوو بوونێکی کەلتووری ئازار و قودســـییەتی خوێن و پاکیزەیی لەپلەی پرســـیار دا مانیفێست بکات دەبێتە لایەنی فەلســـەفی، کە هەر وەک لەسەریشەوە وتم ئەمە باسێکی ئاڵۆزە و زۆر ســـەختە لە دەقی ئەدەبی دا دەکاری کەین. بە هەر حاڵ لێرەوەیە دەتوانم بێمە سەر یەکێک لە تەوەریترین و بنەماییترین باسە ماناتەوەرەکانی ئەم ڕۆمانە واتە «شوناس».

شوناس لە ئاوێنەیەکی خاڵخاڵۆکەیی دا!

گرینگترین باس لە مەڕ شوناسەوە پێناسەی«خود» و «ئەویدی»یە. ئەوەی کە پێوەندییەکانیان چۆن دەبێت و دانوستان و سنووریان لەگەڵ یەکـــدی چۆناوچۆن دەبێت، دەگەڕێتـــەوە بۆ ئەوەی کە ئێمە چۆن ئەو دوو زاراوە و تێرم (term) ە پێناسە بکەین. لێرەدا نایەمە سەر باســـە فرۆیدی و لاکانییەکان. ئەگەرچی لەم ڕۆمانە بە دۆزینەوەی ئاوێنە لە یەکێک لە زبڵدانەکانی شـــار دالە لایەن سوورمێوە دەمانباتەوە سەر بیردۆزییەکانی ژاک لاکان و قۆناغی ئاوێنەیـــی، بەڵام لەم ڕۆمانە دا ئاوێنـــە و دەلالەتەکانی و هەڵس و کەوتی ســـوورمێ لەگەڵ ئاوێنە ئەو واتایە ناگەیەنێت. شتێک کـــە قەد نابێت لە بیری بکەین ئەمەیە کە لەهەموو نامەکان دا و تەنانەت لە دانیشتن و دیالۆگەکانی ئەحلام و دۆراسیش دا (وەکوو دوو وەگێڕی هێزەکی و کارلێکەری ناو ڕۆمان و ڕووداوەکە)لەحن و زایەڵـــەی منداڵکارانە و پاکیزەئامێز و بێگەردی وتە و وشـــە و دەربڕین و هەســـتەکان زاڵە و بـــەدی دەکرێت...گێڕانەوەی ئەم ڕۆمانە لەم لایەنەوە دەشـــێت خاڵە ســـەرەکی و زێڕینەکەی بە هەوڵ بۆ دۆزینەوەی«خود» و فامی خود و دواتر پێناسەی مانای خود لەپێوەندی لەگەڵ ئەویدی دا پێناسە بکەین کە ئەم هەوڵ و بزرۆکییەش هەر لە ساتی لەدایک بوون و بێدەنگی سوورمێوە دەســـت پێدەکات تاکوو دۆزینەوەی ئاوێنەیەکی خالخاڵۆکەیی و نوختەنوختە کە تەنها تۆزێک جیوەی بە پشتەوە ماوە و خودێکی دیـــار و ڕێکی تێـــدا نابینرێت...ئاوێنەیەک کە لە زبڵدانی شـــار دەیدۆزێتـــەوە و پاش ئەوەی کـــە دەیەوێت لە ڕێگەی ئەو ئاوێنەیەوە خۆی باشـــتر ببینێت ...ســـوورمێ... ئاوێنەکە بەرزدەکاتەوە تاکوو خۆی باشـــتر ببینێ...سەری خۆی باشـــتر ببینێت ..کەچی یەکێک دەســـت دەخاتە سەر شـــانی و دەیگرێت و دواتر «کێری»دەخاتە ناو دەمییەوە...ئەمە خاڵی دەســـپێکی گەڕانی سوورمێیە، ســـوورمێیەک کە لە سەرە تادا ئاوێنـــەی ماڵەکەیـــان بەرزتر لە باڵای داکوترا بـــوو بۆیە خۆی نەدەبینـــی و ئاوێنەیەکـــی نزمی دەویســـت، ئەو لە «ئاوێنە»ی برا و خۆشکەکانی دا کە لەو بەرزتر بوون و خۆیان لـــە ئاوێنەکەدا چاک و باش دەکرد...پرسیاری ئاوێنە چییـــە و من کێمی بۆ هاتە ئاراوە...ئەم ڕەوتی شوناس دۆزییە بـــە درێژایی ڕۆمانەکە درێـــژەی دەبێـــت ...تاکـــوو ئەزموونی سوورمێ لە ڕێگەی میکانیزمێکی وەکوو«بۆن» کە کورێکی ئەفسووناوی بە ناوی هێمنی تێدا تاقی دەکاتەوە و عاشقی دەبێت ..تاکوو تەمەنی زانکـــۆ و باڵقبوونـــی سێکســـی و ئاڵۆشـــی جەســـتەی بـــۆ پیاو و هاوســـەرێک کە لەوانەیە مامۆســـتا بێکەس بێت...تاکوو ئۆنتۆلۆژیای بیســـتن و گوێڕاگری بۆ مۆسیقای پیانۆکەی زاگرۆس... تاکوو هەڵهاتنی لەگەڵ زاگرۆس بۆ دەرەوە تاکوو... عاشق بوونی بە کوڕەی ناو ڕادیۆی بەشی کەش و هەوای ســـوێد واتە فێرنانـــدۆ ئەرییاس وهتد تا کاتێـــک کە دەکەوێتە نەخۆشخانەیەکی دەروونی و براکەی بە کۆڵێک ریشەوە بە دوای دا دێت و دەڵێ:قەدەری ئیلاهییە کە من هاتم ســـوورمێ زمانی بەر بوو...تاکوو ئەو جێگەیەی کە ســـوورمێ دەگەڕێتەوە و شێت

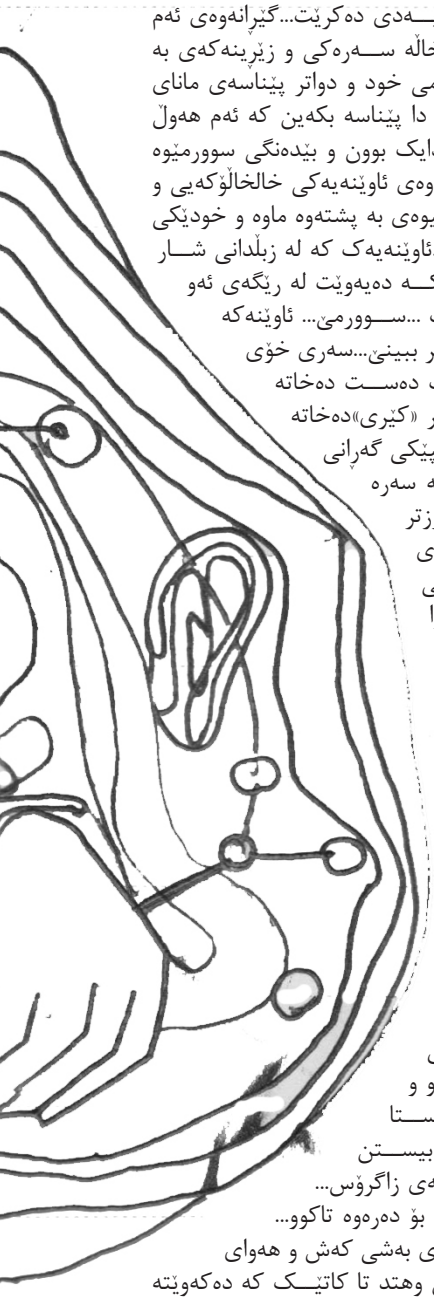

و لێـــوە دەبێت و داوا لە ئەحلامـــی ناوی چیرۆک دەکات ئیدی بیکوژێـــت و درێـــژە بە چیرۆکەکە نەدات...تاکـــوو ئەوەی کە لە ڕێگەی منداڵێـــک و بە داخوازی خۆی بە دەرزییەک گوڵی ژاڵە لە سەر دڵی رزگار دەبێت لە ئازار و ڕەنج و دەمرێت! دەکوژرێت! خـــۆی دەکوژرێنێت!...هەموو ئەم هێڵە یـــەک لە دوای یەک و پەراگەندانـــە لە کـــۆی ڕۆمانە کەدا و بە چەنـــد دەنگەوە بەدی دەکرێت و بەجوانی و ســـادەیی دەگێڕدرێتەوە...ئەو شتەی کە لە کۆتایـــی ئەم گەڕانە دا بۆ«خود»ێکـــی مێینە لە کۆمەڵگایەکی تا سەر ئێســـقان نێرسالار دا بە هەموو نیشانەکانی نێرایەتی وەکوو کەڵەشـــێر و... بەرهەم دێت چەشنێک لە جوانیناسی کوژرانمان بۆ پێناسە دەکەن! کوژرانێک کە چێژی نییە، بەڵکوو بۆ هەڵهاتن و دەربازبـــوون لە ئازار دەکرێت...دەربازبـــوون لە ئازار لە ڕێگەی کوژران خۆی چێژێکە. ئەگەرچی ئەم کوژرانە بەمانای نەمان نییـــە و هەڵهاتنە لە قوربانی بوون و داپڵۆســـانی ڕۆحی سوورمێ بەر لەوەی بە تەواوەتی لە هەسارەی زەوی دا بمرێت...و لە هەسارە بێرەنگەکان نیشتەجێ بێت... ڕۆحی ئەحلام و دۆراســـیش بۆ ئەوێ دەچن و دەڕۆن و ڕۆشتوون و لەوێن!...پەیوەست بەم باســـەمەوە چەند لایەنێک لـــە ڕۆمانەکە وەکوو ئەپیزۆد دەخەمە بەردەست.

ئەپیزۆدی یەکەم:

سوورمێ، تۆ هەر لە چەند مانگی ئەوەڵـــی تەمەنتدا،جیاوازتـــر بووی لە هەمـــوو منداڵانی تـــری نێـــو خانەوادەکەت. مەمکی هیچ یەکێک لەو ژنانـــەت نەدەمژی، جگە لە هیی دایکت، هەموو منداڵانـــی تـــر لەگەڵ لایلایـــەی دایکیانـــدا، زۆر بەریئانـــە خەنـــدە دای دەگرتـــن، تەنیا تۆ نەبێـــت، گریانێک دای دەگرتـــی، ئەوســـەری دیـــار نەبێت. هـــەر بۆیە بـــۆ ڕابـــواردن، ژنان گەر کەیفیان هەڵسابا،لایلایەیان بـــۆت دەکرد، تـــۆش وەک بەلووعەی ئـــاو، تنۆک تنۆک، فرمێسک لە چاوە کانت دەهاتنە خوار. ئەم گریانەی تۆ، هەموویانی سەرســـام کردبـــوو، هەریەکێکیش لەخۆیەوەنازناوێکـــی بۆت دادەنا، ســـورمە سوور، نازلیخان، سوورمێ ئاغا...

هـــەر وەکوو لەم ئەپیـــزۆدەدا دەردەکەوێت بە هۆی ئەوەی کە سۆرمێ لە بنەماڵەیەکی خانزادە و ئاغاواتی لە گوندی شـــەرەبۆتی باشووری کوردوســـتان لە دایک بووە...هەر لەیەکەم ســـاتی لە دایک بوون و باڵاکردنییەوە نازناوگەلی وەکوو سوورمێ ســـوور، نازلیخان، ســـوورمێ ئاغا...و هتد یان پێوە لکاندووە واتە دۆخـــی کەلتوورەکە تەنانەت لە ڕێگەی خودی مێینەکانەوە واتە دایـــک و نەنک و... کە لەژێر نێر ســـالاری دا بوونە بەو شـــێوە شوناســـی بەســـەر مێینـــە دا ســـەپاندووە...ئەگەرچی لە ڕووی فەلسەفیشـــە تەنانەت خودی «ناو»یش هەنگاوێکە بۆ درووســـت کردنی شوناســـێکی ســـاختە و دواتریش دەشـــێت دوو ئەوەندە دوورکەوتنەوە بێت لە«شـــوناس» بە واتا ئینســـانییەکەی...بەڵام ئیـــدی چارە چییە، ئەو کـــورد بووە!ئەحلامیش هەروا!دۆراس بە ڕەچەڵەک فەرەنســـی!یودێت خەڵکی هەسارە ئەمریکا!و...دەشێت بوون خـــۆی ڕاز و موعەمایەک بێت...بوون شوناســـێک بێت کە لە «ناو»ی دا گیرمان خواردووە...بەڵام ئەمە باســـێکیترە و من لە سەری ناڕۆم...

ئەپیزۆدی دووهەم:

نامەی دووەم

لە سوورمێوە

یودت گیان، بیرمە، باشم بیرە...هەمیشە هەستم بە شەرمەزارییەکی زۆر دەکـــرد لەنێو خەڵک دا، چونکە هەســـتم دەکرد لە هەموو منداڵانی تر ناشـــیرینتر و قێزەونتر دەنوێنم، ئەزانی من بەشوێن ئاوێنەیەکدا دەگەڕام،حەقیقەتی خۆمم نیشـــان بدات، ئاوێنەکانی ماڵی ئێمە ئەوەندەبەرز هەڵوەسرابوون، من تا تەمەنم بووە حەوت ســـاڵ، خۆم لە ئاوێنەدا نەبینی. بەدیار گەورەکانەوە دەوەســـتام، کاتێک لە ئاوێنەیەکی بەرزهەڵواســـراوەوە سەیری خۆیان دەکرد، خوشـــک و برا گەورەکانم، ئەوانەی باڵایان دەگەیشتە ئاوێنەکە، زۆر ســـەیر لە خۆیان دەڕوانی. من هەمیشە پێم وا بوو لە خۆیان دەترسن، وا دەهاتنە بەرچاو، لەنێو ئاوێنەکەدا شتێکی تۆقێنەریان بینیبێت، کە دەیانبینی من ســـەیریان دەکەم و تێیان دەڕوانم، ڕێـــک دەریان دەکردم. نیوەڕۆیەکـــی گەرمی هاوین، ئەو کاتەی خەڵکـــی دوای نانخواردنی نیوەڕۆ وەکوو مێشـــی مردوو بە دیار ســـفرەی نانخواردنەوە خەو دەیبردنەوە، مـــن وێڵ بووم بەدوای دۆزینەوەی ئاوێنەیەکدا. لە ڕاســـتیدا، لەم نیوەڕۆ گەرمانەدا، من بەدوای زۆر

شـــتدا دەگەڕام، من منداڵی ســـەر زبڵدانەکان بووم، منداڵی وڵاتێـــک بـــووم، بۆنی باروت و خوێی لـــێ دەە ات، لەو منداڵانە بـــووم، کە لە گەرمـــەی جەنگ دێنە دونیـــا و جەنگ منداڵی و گەنجێتییان دەســـووتێنێت. لەو منداڵانە بووم، لە هر زبڵدانەکان یاریمان دەکرد، ئێمە نەوەیەک بووین، لە زبڵدانەکانەوە زۆر شتمان دۆزییەوە و لێوەی فێر بووین. هەر لەناو زبڵدانەکانیشـــدا،هەزاران خەونمان بۆگەنی کرد و لەناو چوون. لەنێو زبڵدانەکان، ئاشنا بووم بە ئاوێنە، کۆندۆمی بەکارهاتوو، ئەوکاتە تەمەنم حەوت ســـاڵان بوو، دوای ئەوەی هەموو ماڵەوەمان بەدەم قســـەی بێماناوە خەو دەیبردنەوە، من بەپێخاوســـی و بەهێمنـــی، وەک مار دەخزیمە کۆڵان. خۆشترین شوێنێک بۆ منداڵ لە وڵاتی جەنگدا،

کۆڵانە وشـــک و ســـەر زبڵدانەکانێتی. لەنێو ئـــەو زبڵدانەدا، ڕۆژێک زۆر بە تاسەوە بۆ پارچە ئاوێنە دەگەڕام، ژێر پێیەکانیشم لەگـــەڵ ئەو ئـــەرزە گەرم و ســـووتاوە، ســـووتابوون. بەڵام هەر خۆشـــترین شتێک بۆ ئەو کاتەی من، گەڕان بوو بەدوای بینینی

خۆم لەنێو ئاوێنەیەکدا.

لێرەش هەر وەکوو دیارە هەوڵ و تێکۆشانی جیدی و لاسارانە بۆ بینینەوەی «خود» دەکەوێتە روو، لە دۆخ و وڵاتێکی تا سەر ئێسقان سیخناخ لە جەنگ و باروود و گوو و کێر و کاندۆم... نیشانەناسییەک کە دەشێت لەم ئەپیزۆدە دا و لە درێژەی دا باس بکرێت وێنەیەکی سەدام حوسینە لەگەڵ بنەماڵەکەی لە ناو ئەو زبڵدانە مێژوویە!

... هیچ نەیترساندم، جگە لە وێنەیەکی سەددام حوسێن و خانەوادەکەی، کە لە کاتی جەژنی لەدایکبوونی سەددامدا گیرابوو. ئەم وێنەیە بەسەر دار و بەردی ئەوسای عێراقە وە هەڵواسرابوو. ئە گەرچی سەددام حوسێن لە وێنەکەدا پێدەکەنی،بەڵام من ئەوەندە لەو هەیبەتە ترسام، کە بۆ ئەو پیاوە دروستکرابوو، لە ترسا قاچی ڕاستم بەقایمی لەو عەرزە سووتاوەکوتا و بە دەستی ڕاست، ساڵوێکی سەربازیم بۆ کرد و وتم،"نعم سیدی"، وەکوو ئەوەی سەربازەکان دەیکەن. ئەوەندە ئەو

دیمەنەم لە تەلەڤزیۆندا بینیبوو، ئیتر وام دەزانی هەموو کەس لەسەر ئەم زەمینە، ئەبێت بۆ ئەو پیاوە وا بکات.

لێرەدا بە روونی کاریگەری لایەنی دەسەڵات و دیکتاتۆرییەتی پیاوانە لە سەر سمێڵ زلێک وەکوو سەددام نیگار دەکرێت، ئەو کاریگەرییەی لە قووڵایی ڕۆح و هەناوی منداڵیی ئێمە دا جێی دەهێڵێت و شوناسمان دەخاتە قوماری شەهوەتی بەرژەوەندی و ئایدۆلۆژییە سیاسییەکانەوە. بەڵام گەڕان بە دوای شوناس لە ئاوێنەیەکی ڕووشاوی ناو زبڵ دا سوورمێی حەوت ساڵان بەرەو کوێ دەبات:

بەڵام من هەر بەردەوام بووم لە گەڕان، تا پارچە ئاوێنەیەکی تەنکم دۆزییەوە. ئاوێنەکە ئەوەندە کۆن وتەڕ ببوو، بە تۆزقاڵێک جیوەی پێوە مابوو، کە بۆ یەکەم جاردوای حەوت ساڵی تەمەنم، سەیری خۆمم کرد، یەکەم جارترسام و ئاوێنەکەم فڕێ دا، دوایی جارێکی تر هەڵم گرتەوە و یەکەم شوێن کە سەیرم کرد، لووتم بوو. زۆر داخم خوارد،چونکە لە هیی کچە بچووک و بەنازەکەی سەددام حوسێن نەدەچوو. تۆزێک دەمم دەجووڵاند و خوارم دەکردەوە، سەیری لچ و لێوی خۆمم دەکرد، چاوەکانم زۆر گوناح دەیاننواند، وەک چاوی هەر منداڵێکی پێ خاوس و برسیی مەیدانی جەنگ. لە بیرمە دەموچاوم لەبەر کۆنیی ئاوێنەکە، خاڵخاڵ دەینواند،چونکە لەنێ و ئاوێنەکەدا، ئەودیو ئاوێنەکە بە دیار دەکەوت.

ئەپیزۆدی سێهەم:

بوونی ژن وەکوو جەستە و ڕۆح
لە سووڕی مانگانەوە بۆ عەشقی»ناکەس»٣

سێکوچکەی عەشق لە نێوان هێمن، زاگرۆس و ئەریاس دا یەکێک لەو ڕووداوانەی کە لە سەرەتا دا وا دەردەکەوێت کە ڕەنگە شوناسی سووڕمێ ئازاد بکەن و لە گەرداوی «ناخود» دا دەری بێنێت... ڕووداوێکە کە لەرێگەی بۆن دا ئااشکرا دەبێت... بۆنی پیاوێک لە بەهارێک دا کە بۆن مانا و بوونی سرووشتە ئەو تەنها بۆنێک بەری لووتی دەکەوێت بۆنی پیاوێکە، کورێکی ئەفسووناوی و ئارام بە ناوی هێمن...ئەم دۆخ و ڕووداوە لە نامەی چوارەم دا بە زەقی بەرجەستە دەبێت:

یودت گیان، سڵاوی عەهشقت لێ بێت.

بۆچی عەهشق ئەوەندە جوانە، بۆچی ئەوەندە ئەفسووناوییە هەستکردن بە ڕووح؟ یودت گیان، لە پێنج هەستدا، هەستێکم تێرە. ئێواران چاوەڕوانی هێمنم. کە لەوسەری کۆڵانەوە دێت،بۆنی دەکەم. کچەکان پێم دەڵێن، دیسان دڵی خەبەری دا،بەڵام ئەوە دڵم نییە. من بۆنی دەکەم، بۆن. بەداخەوە، دایکم دەرگاکانی بەرز کردە وە و بۆمان نییە بچینە بەردەرگاش.بەڵام لەنێو و ئەو دەرگا بەرزەوە، من کونێکم دۆزیوەتەوە،کونێکی زۆر بچووک، هەموو ئێوارە یەک،لەو کونە وە سەیری هێمن دەکەم . لەو کونە بچووکەوە بۆنی گەورەترین عەشق دەکەم.

ئەگەر بە پێی وتەی ئالێن بادیۆ عەشق یەکێک لەو ڕووبەرانە بێت کە ئەگەری دەرکەوتنی حەقیقەتی تێدایە...سووڕمێ لەم ئەگەرەش دا بەرەو تراژیدیا و ناکامی دەچێت...هۆی دابڕان و جوێ بوونەوەی لە هێمن هۆیەکی دەرەکی بوو، شەڕی ناوخۆ و نەریتی سواو و دوگمی کۆمەڵگا...بەڵام پاشان خوێندنەوە دەست پێ دەکات و دەچێتە زانکۆ...لە زانکۆیە کە پیاو وەکوو نێر دەناسێت...هەڵبەت ئەم ناسینەی جیایە لەو ناسینەی کە پێشتر لە حوجرەی شێخ زانا دا لە سۆنگەی ئەتک کرانەوە بۆی هاتە پێش...لێرەدا ئەو بە ڕۆحێکی باڵقەوە بێکەس وەکوو مامۆستا و پیاو و هاوسەر دەناسێت...دواتر ئەو هەر گەڕانی عاشقانەی خۆی بۆ شوناس دۆزی و ڕزگارییەکی بەرزەڕۆ درێژە پێ دەدات ولە ڕۆژێکی ئیش کردن دا کە سەردانی پۆلی ڕاهێنانی موزیک دەکات ئەمجارە بە «بیستن» ڕۆحی یەخسیر و شەیدای کورێک بە ناوی زاگرۆس دەبێت...لەم بەسە دا کە خاڵی بەرز و بریقەداری گێڕانەوەکەیە بە داخوازی دۆراس لە ئەحلام کە ئیدی ئەم هەموو کارەساتەی سووڕمێی پێ ققت ناچێت و بەرگەی ناگرێت، ئەحلام دێتە شوێن کارەکەی سووڕمێ واتە وۆرکشۆپی ڕۆژنامەوانییەکەی و ئەرکێک بە سووڕمێ دەسپێرێت...ئەرکێک کە لە وشیاری و هاوخەمی هاوبەشی ئەحلام و دۆراس دا دەیەوێت بەرە عەشقێکی تازە و شوناسێکی ڕزگارکەر پاڵ بە سوورمیوە بنێن..سوورمیش هەلدەستە بە ئەنجامدان و سەردانی بۆ پۆلی مۆسیقاکەی زاگرۆس بە ناوی قوتابخانە مۆزارت کە لە پاریسەوە هاتۆتەوە...ئەو دەچێت و دەپرسێت:

سڵاو، کورینە. ببورن، قوتابخانەی مۆزارت لەکوێیە؟هەر هەموو بە یەک جار دەستیان بۆ قوتابخانەکە درێژکرد، ئەوەتا... ئا لێرەوە. ئێمە هەموومان لەلای مامۆستازاگرۆس، لەو قوتابخانەیە میوزیک دەخوێنین.زاگرۆس، زاگرۆس، لەبەر خۆمەوە دەمگوت، زاگرۆس ناوێکی تایبەتە.

بە تێپەڕبوونم بە نێو ساڵۆنەکەدا، گوێم لە میوزیکێک بوو، دەستی پێ کرد. لەگەڵ دەستپێکی ئەو میوزیکەدا، ئیترگوێم کرایەوە، هەستم کرد هەموو ساڵەکانی تەمەنم، گوێم کەڕ بووە . ئێستا، بۆ یەکەم جار، گوێم لە ژیان دەبێت. یودت، گوێچکەم کرایە وە، من گوێم لە دونیایە، گوێم لە فەزایە. من ئێستا گوێم لە تۆیە، گوێم لە گریانی مناڵە برسییەکانی ئەفەریقایە، گوێم لە هاواری جەنگە، گوێم لە هەموو شتێکە. وەک ئەوەی ڕۆژانێک بۆنی خۆشترین کورێ دونیام کرد، ئێستاش بە هەمان شێوە ، گوێم لە هەموو دەنگە لەنێو ئەو هەموو دەنگە پەرجووئاسایانەوە، کورێک بە ڕیتمێک، کە پێشتر لە دەنگی هیچ مەخلوقێک

نەمبیستبوو، بە چەشنی نەی لە ئێوارەیەکی زەرددا، وەک ڕیتمی تنۆکەئاوێک بەســـەر گـــەڵای گوڵەزەمبەقـــە وە ، وەک چڕپەی کەناریییەک بەدەم خۆرئاوابوونە وە ، وتی، "خاتوو سوورمێ، بەخێر بێیت."کە ئاوڕێکم دایەوە، کوڕێکی باڵابەرزی شـــیرین، خواخوام بوو چیی تر قســـە نەکات. چوون ئەو دەنگە ســـیحراوییەی منی ڕفاند، منی وێران کرد.

بەهەرحـــاڵ ئەم زاگرۆســـەی کە لێرەدا وێرانی عەشـــق بۆ ســـوورمێ دێنێت پاش ئەوەی کە دەچنـــە دەرەوە و لە دۆخی کەلتووری ئەوێش دەحەســـینەوە...بە قیرە و شـــەپ و شـــۆق و جنێو ســـوورمی ئاوارەی نامۆیی ناو شار و شەقام دەکات...بە هەر حـــاڵ نەک ئەم ئەزموونە و نە ئەزموونی دواتریش کە ئەریاســـە هیچ کامیان ئەو ڕێگەیەی کە ســـوورمێ دەشـــێت«خود»ی تێدا ببینێتەوە نین.

کۆی ئـــەم ڕووداوانە ســـوورمێ بەرەو دۆخێـــک لە«خۆکوژی» دەبەن کە تەنانەت وەگێـــڕە کاریگەرەکانی ناو دەقیش واتە ئەحلام و دۆراســـیش هیچیان پێ ناکرێت و تەنها کچێکی منداڵکار بە ناوی «هانا» بە هانایەوە دێت و لە ژیان رزگاری دەکات. بۆیە دوا رستەکانی کۆتایی ڕۆمانەکە دەستەوسانی و ئاخ و ئوفی ئەحلام و دۆراسە.

مارگرێتە دۆراس سەرێکی لەقاند و وتی، ئای ئەحام، ئای!

سوورمێ دڵی خۆی پڕ کرد لە ژەهری گوڵەژاڵە. ئاخ ئەحلام، ئاخ!

هەمووی ئەوە بوو...

ڕەنگە بۆ ئەحلام و ســـوورمی و دۆراس و فێرناندۆ و شـــێخ زانای گانچی و یودێت و...»هەمووی هەر ئەوە بوو...»بێت، بەڵام بۆ من هەمووی هەر ئەوە نییە!

چەند خاڵێکی گشتی و کۆتایی:

لـــە ڕاســـتی دا ئەم ڕۆمانە پڕە لە جەمســـەری تـــازە و کۆن بۆ خوێندنەوە و باســـکردن لە ســـەر هەموو ئەو جەمســـەرانەی لە بابەتێکی وا کورت دا ناگونجێت، لام وایە نامیلکەیەکی ڕەخنەیی لەسەر ئەم کتێبە بنووسم باشترە، هەڵبەت لە دەرفەتێکی تر دا. بەڵام ئەوەی دەشێت وەکوو هێڵە گشتییەکانی ئەم ڕۆمانە وەکوو خاڵ دیسانەوە ئاماژەیان پێ بکەم بریتین لە:

١. ململانێـــی شـــوناس لـــە کەلتـــووری خوێـــن و واقیعی قوربانیکردنەوە بۆ کەلتووری عەشق و ڕۆحی ئازاد

٢. شـــوناس لـــە گێژەنی مێژوو و کەلتوورێکـــی بارگاوی بە مێژوویەکی نەریتی و ئایینی

٣. جەنـــگ و پیاو ڕێگەیان بۆ شـــوناس دۆزیی ڕەگەزی مێ نەهێشتۆتەوە

۴. بێشـــەرمی و ڕۆکبێژیی زمانی لەم ڕۆمانە دا لە ئاستێکی هەرە باش دایە کە وەکوو وەگێڕ(ڕاوی) مێینە کەم نووسەر هەیە وای کردبێـــت، ئەگەرچی لە زۆر شـــوێن دا لەحن و شـــێوازی دەربڕینی کارئەکتـــەرەکان جیاوازییان نییە و ئەمەش وا دەکات بەرەو ئەو بۆچوونـــە بمانبات کە کۆی کارئەکتەرەکان یەکێکن، چوون فۆرمی دەربڕینیان یەکە...نەک دیسکۆرس و وێژمانیان

۵. بە جوانی پێکهات لەگەڵ ناوەرۆک دا بە ئامادەبوونی دوو وەگێڕ و نووسەری ناوجیهانی واقیع(ئەحلام مەنسوور و مارگاریت دۆراس)لایەنی مێژوویی و قووڵی کێشـــەی شوناســـی مێ باشتر چڕ کراوەتەوە

٦. هەڵەیەکـــی گەورەیـــە ئەگەر بڵێین کـــۆی ئەم گەڕان و پشـــکنینە بۆ شـــوناس لە لایەن میتافۆرێکی مێوە و کەوتن لە گێژەنی قەیرانـــەکان و...هەمووی هەڵـــە و تاوانی جیهانی نێر و پیاوسالارە.

٧. ڕۆمانەکە لە هەمان کات دا کە تێم و مۆتیفی جیهانگیری پێوەیە بە زەقیشـــی توخم و لایەنە خۆماڵییەکەی ڕەنج و ئازار و خوێنی پێوە دیارە.

٨. دەشـــێت باس لە سیستەمی ناو و ناونان تێیدا بکرێت کە لە ناوە کوردییەکان دا بڕێک کڵێشە دیارە بەڵام هاوتەریبی «ئانا» کە لە ســـوێد دەرگاکەی بـــۆ دەکاتەوە و داڵدەی دەدات لە گەڵ «هانا»یەک کە دواتر بە دەرزییەکە و لە وڵاتی خۆی و بە یارمەتی دەستی خۆی رزگاری دەکات و دەیکوژێت!دەشێت چەشنێک لە وردبینی لە بەکارهێنانی ناو دا بێت.

پەراوێز:

١) لەم ڕۆمانە دا لە ئەپیزۆدی خەتەنە کردن دا، ئەگەرچی سوورمێ هەڵدێـــت لەوەی کە خەتەنە بکرێت...کاتێک ئەو دەبینێت گۆشـــتی ناوگەڵ و بەلۆکی کچان کەڵەشێرەکانی دراوسێ دەیبن و دەیخۆن... هەڵدێت..لە پەنایەک دا دەخەوێت و دواتر دەچێتەوە..و ماڵەوەشـــیان واتـــە دایـــک و نەنک و پوور و خاڵۆژنی لە بیریـــان دەچێت کە ئەو ماوە خەتەنە بکرێت...ئەم لە بیر کرانە بەو واتایە نییە کە ســـوورمێ ســـامناکی و تۆقینی«خەتەنەکردن»ی ئەزموون نەکردبێت...بەڵکوو بە پێچەوانەوە و بگـــرە خراپتریش...لە نێوان «کردن» و «نەکردن» دا لە هاتـــوو چۆ دەبێـــت، ئەگەرچی دواتر لە گێڕانـــەوەی ڕۆمانەکە دا بە کەمترین حاڵەت دێینەوە سەری.

٢) کـــە بێگومان لـــە ڕووی «زەمەن و کات»ەوە دەتوانێت باســـێکی وجوودی ـ زانســـتی هەلبگرێت، ئەوەی کە ئەنیشـــتاین دەڵێت کە ئەگەر بە خێرایی تیشـــک بتوانیین بڕۆین زەمان مانای نامێنێت واتە فورمولـــی فیزیایی $M=C^2$ کـــە ئەم ڕەهەنـــدە لای هایدیگەر و بە فۆرمێکیتـــر لە ڕووبەری بوون و لای دازاین واتای قووڵ وەردەگرێت. لەو تێڕوانینانەی ئەنیشتاین بۆ زەمان سەدان فیلم و دراما درووست کراون نێزیکترینیان کە ناوەرۆکەکەی لە «نامەکانی فێرناندۆ» بچێت و من ئاگام لێ بێت سینەمایی «بەریەک کەوتن» یان contactە کە پاڵەوانی فیلمەکە خانمی جودی فاســـتێرە و دەچێتە ئەستێرەیەکی بێرەنـــگ و دایکە مردووەکـــەی دەبینێت و بۆ مـــاوەی ٧کاژێرێک لەگەڵـــی دەبێـــت کە دواتر دەزانێـــت و دێتەوە بـــۆ جیهانی واقیع! تێـــدەگات کە مووشـــەکەکەی تەنها ١خولەک ڕۆشـــتووە و هەر لە ســـەر زەوی بووە...دواتر بەرەو لای چەشنێک میتافیزیکی مەسیحی بـــای دەداتەوە و فیلمەکە کڵێشـــە دەکاتـــەوە...و لەگەڵ نوێنەرێکی ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکا کە ئەندامی لێژنەی فەزاپێوەکان بوو و تیۆلۆژی و ئاین ناســـی خوێندبوو وەکوو شتێک دەبێت بە هاوسەر و دەیکڵێشێنێت!بەهەر حاڵ!.

٣) ناکـــەس لێرەدا بـــە دوو واتا دێت یەکەمیان بە واتای عاشـــقی کەســـانی بە ڕواڵەت جیـــاواز بەڵام لە بنەڕەتدا هـــەر هەمان پیاوی نەریتی گانچی«بەپێی دیسکۆرسی ئەم ڕۆمانە» و هەم بە واتای هیچ کـــەس دێت واتە عەشـــقێکی ئـــازاد و جیا لە پیـــاو و ناپیا و ناژن ...عەشقێک لە هەسارەیەکی دیکە ...لە لای ئیدیت.

دواهەمین خـــــاڵ

چـــــیرۆك

حوسەین ئەحمەد

١

لە کەنارەکانی دەریای ئەتڵەنتیک وبە شـــێوازێکی مەنگ لەســـەر لمەکە ڕاکشـــاووم. ئیحســـاس دەکەم هەتاوەکە لەسەر جەستەم گەرمـــە، عارەقە دەکەم و چەند دلۆپێک ئاوی ســـوێر بە لاجانگما ورد ورد دەخزێتـــە خوارەوە، بەرەبنەوە ســـەر ملـــم و بەرەو لمە سوتاوەکە دەتکێن. چاویلکە ڕەشەکەم کە وەک قەتران لە نێوانی من و ئاسماندا دیوارێکی ڕەشی پێکهێناوە، تووند دەکەم لەسەرم و بۆ فەترەیەکی زەمەنـــی پێلوەکانم وەک پەردەی پەنجەرەیەکی ماندوو دەخەمەوە سەر یەک.. دەمەوێت بنووم؟ دەمەوێت غافڵگیر لەهەرچـــی ڕووداوە چـــاو بنوقێنم و بیر لـــە نهێنییەکانی ناو ئەم دونیا نەفرەتییە نەکەمەوە؟ دەمەوێت ڕەشـــێتی بەشە دابراوەکانی گەردوون تەجرووبەکەم؟ لەڕاســـتیدا ناڵانم خەریکە چی دەکەم، بـــەلام هێندە گێژم لەنێوانـــی خۆم و دونیای بـــزواوی دەرەوەدا فرسەخێک ئاگایی شکنابەم.. نە هیچ دەبینم و نە لە هیچ تێدەگەم. بۆ ســـاتێکی بچووک، بۆ ئەوەی لە دونیا و لە جوولانی یەکبینەی دەریاکە و لە جەستەی تەڕی ئەو مرۆڤە ڤاکانسیانە بڕۆمە دەرەوە، سەر دەنێم بە کتێبێکەوە، چاوەکانم دادەخەم و دەنووم.

بەڕاست دەنووم؟ بێ ئاگایی لەم دۆخە دەگمەنانەی بووندا چی کاریسەیەکە.. من دەنووم و خواستی من فەرامۆشکردنی هەر هەموو دونیایە. دەبێت هیچ نەبینم، دەبێت هیچ نەبیســـتم، دەبێت هیچ بیر نەکەمەوە و بێ هۆشتر لە ئینسانێکی بەنجکراو بە تووندیلەکانی ناوەوەی خۆمدا دوور دوور بـــڕۆم.)مرۆڤ ئافریدەبویەکی ناچارە.. دەبێت بەو تووندیلە نەفرەتییەتدا بەشـــێک لە ژیانی خۆی بڕوات..(منیش بـــەو کوونەدا یەکعومری دوور و درێژ دەڕۆم. یەک تەمەن بە هێڵی ئاســـۆیی بەناو ئەو تاریکییە بێ هەتـــاوەدا تێدەپەڕم. نە دەرچەی هەیە و نە دەرگا.. خەتێکی خاو و باریک و تەنگە و پێیدا دەڕۆیت.. کاتژمێرێک و ڕۆژێک و هەفتەیەکە. یان دەیان ساڵە من لەناودونیایەکی ڕەشـــدا بەردەوام وەک نەیزەک بۆ پێشەوە دەڕۆم. لە شـــوێنێکدا دوای ئەو هەموو ساڵە، دوای ئەو هەموو کاتژمێرە، دوای ئـــەو هەموو هەفتەیە دەســـەکنێم. شـــەبەنگێکی بچووک بەسەرما دەڕژێت و شـــوێنێکی فەرامۆشی جیهان دەر دەکەوێت. شارێکە لەو شـــارانەی خوا درووســـتیان دەکات. جێگایەکی وایە مردوم مەیلی لێســـتنەوەی جەداکەنـــی هەیە و دەیەوێت بە پێی پەتی بەناو کوچەکانیا بڕوات. لە ڕووە جوگرافییەکەیەوە شوێنێکی ئیدیالە، باڵەخانەکانی بـــەرزن، هەرچی تەپوتۆز هەیە لێی دوورە. بەدەنگی گوناهبارێکەوە مۆردان لەو ســـەری شەقامێک کە تالێک گیـــای درەختەکانی بەدەمەوەیە بانگـــم دەکات. ئاوڕ دەدەمەوە و چـــاوم دەکەوێتە ناو قژییەوە کە هەوایەکی ســـووک یەک و دوو بەرزیان دەکاتەوە و دەیانداتەوە بە هەموو ڕوخساریدا.

بۆیەکەمین جار و لەســـەر جادەیەک و لەژێر درەختێکدا کە کۆمەڵێک ڕووناکـــی بە تۆپەڵ لە بەینی لقەکانـــەوە ڕووخاون بە شانیدا مۆردان دەبینمەوە. دوای دەیان ساڵ، دوای دەیان سەعات نائومێدی، دوای سەدان هەفتە تەنیای و گریان و باوەشگرتنەوەم بۆســـەگێکی ئاشـــنا، بۆ پشـــیلەیەک کە یەک دوو شەو دۆستمە و بۆنـــی هەموو پیاوەکانم ڕژاندۆتە نـــاو تووکەکانییەوە و لە جێی هەرچی نێرینەکانی دونیایە خۆشـــم دەوێت، مۆردان دەبینمەوە. بۆتە پیاوێکی نوێ، قژی درێژتر لە پرچی خانمێکی عەیار تێکەڵاو لەگەڵ ڕیشە سوورەکەیدا بەنەرمی هاتۆتە خوارەوە. تەماشای جانتا پەڕۆکەی شانیی دەکەم، قەمسەڵە درێژەکەیی و پووتە ڕەشەکانی، کە بەم ستیلەوە وێنەی مرۆڤێکم نیشاندەدات دونیا زۆر گەڕابێت. لە دوورەوە، لە مەســـافەیەکی کوشـــندەی ئەمبسەر و ئەوسەری جادەیەکدا، مۆردان بە هەنگاوێمدێتەپیش .

ئاڵۆزیـــی مـــن و هەنگاوەکانی ئەو، تەنیایی مـــن و پێکەنینە شـــەهوانییەکانی ئاو، ئازارەکانی من و تەماشـــا سیحرییەکانی ئەو بەنـــاو یەکتریدا وەک چەند مووشـــەکێکی پێکەوە ئاڕاســـتەکراوو دەڕۆن. بـــۆ ماوەیەکی کوورت هێندە لێم نزیک دەبێتەوە لەســـەر پێســـتی گۆنام هەســـت بـــە تاڵ بە تاڵی ڕیشـــە زبر و ســـوور و درێژەکەی دەکەم. بە متمانەیەکی زۆرەوە ئەڵقانئەلق دەستەکانی

لە پەراســـوومەوە دەبا و لە پشـــتمەوە وەک دەمەی زنجیر دایان دەخات. چوون گۆڕێکی تاریک و نابەیان دەمگووشـــێت. تووندتر لەهەر سەرئێشـــەیەک، تووندتر لەهەر پەتێک دەمگرێتە خۆیی و بۆ چەند ساتێ لەسەر سینەم دڵی سەدانجار شکاوی بە دەنگێکی بەرز لێدەدات. بـــۆ هەموو ئەم لێکدانە بچووکانە خورپە دەکەوێتە گەدەمەوە. مووە سوورەکانی ســـینگی کە لە نێوان دوو دوگمەی ســـەرەوەی کراســـەکەیەوە دەرکەوتوون، مینـــای هەڵووژەیەکی ترەکییـــو تەرمەکات. بەڵام هەموو ئەم تەرپەی بە لێو و گەردن و داوێنمـــەوە دەتکێن، هەموو ئەو وێنانەی ئاژەنی خەیاڵدانی منن و تەسویری جێبەجێی ئەو کوڕە گوێ سوورە دەگوازنەوە، هیشتاکە بەڵگـــەی ئەوە نیـــن کە من ئەو پیاوەم بینیبێت. هەســـتێک لەو هەستانەم هەیە کە من ئەو پیاوەم هەرگیز نەبینیوە. ئەو کوڕە لەو مرۆڤانە نییە بەم جۆریە ببینیت.

٢

نازانم بۆ ئێحساسم وایە کە ئەو کوورەم نەبینیوە و کەچی بینیم؟ تەماشـــام نەکردووە و کەچی تەماشـــام کرد، ماچـــم نەکردووە و کەچی لێوی لەســـەر لێوەکانم تا جەرگ دەیســـووتاندم. خەووم بینی بوو، یاخوود خەو دەبینم؟ خەبەرم بۆتەوە یان نووستووم؟ لە ڕابردوودام، یاخوود لە زەمەندا نیم و کات لە هەموو گیانمدا ببووە بە تـــەپ و تۆز؟ بەڵام ئەوەی گرنگە ئەوەیە من لە شـــارێکی ناو وڵاتێک دەژیام، لە شـــوێنێکی چەپەک، دوور، پێچاو پێچ و نادیار. لە جێگایەک کە دەســـتێک دەیخولقێنـــێ و دەلێت: لێرە هەموو شـــتێک هەیە و هیچیش نییە، لیـــرە ڕووداو هەیە و ڕووداوەکان ڕوداوی فەنتاســـین، مانا هەیە و مانا مانای فەنتاســـییە. کاراکتەر هەیـــە و هەموو کاراکتەرەکان کاراکتەری کارا و ناکارا و خەیاڵین. بەم شـــێیوەیە من خانمێکم لە شارێکدا، یاخوود خانمێک بووم لە شارێکدا، کە بە خەیاڵی مۆردانەوە دەیەوێت ڕوداوی سەیر بژی.

هەر بۆیە ڕۆژێک لە ڕۆژە بەدەکان، هەستم دەکرد غەریبییەکی ترسناک لە شـــاردا بڵاو بووبوویەوە، باوکم دەیگووت غەریبی لەو جۆرە سەدەیەک جارێک ڕوو دەدات. هەفتەیەک بوو، یان مانگێک بوو، یان ســـاڵێک بوو لەو ســـالانەی بێ هۆ دۆعادەکەیت بمریت. ئەوەیشی کە خوا نەیدەکووشتی کۆست بوو.

دایکم لەسەر بەرماڵەکەی ئەو کاتەی سەری دەنایە سوجدەوە و ســـبحان الله بحمدی کۆمەکی نەدەکرد، خـــووڕ خووڕ مینای جامێکی ســـەرەو لێژ بەســـەر خەتەکانی بەرماڵەکەیـــدا دەگریا. هەســـتم دەکرد بۆ بەینی خۆیی و خوا دەگریا، بۆ ئیحساســـێکی داڕووخاو کە ئیتر خەریکبوو لەناو دەچوو. من لەســـەر ســـەکۆی حەوشـــەکەمان و بەدیار قەتارەی مێروولەکانـــەوە کە لە بەختی خۆیان هەڵدەداهتن واقوڕماو سەکنیبووم.

مێروولەیەکـــم دەکووشـــت و بیـــرم لە حاڵی مـــۆردان لەم غەریبییەدا دەکردەوە. شـــارەکەیانم دەشێواند و قەتارەی مێروولە گوناحەکان ئیتر بـــێ کیفایەت پارچە پارچە دەبوون، لە باکوور و باشووی شارەکەیاندا هێند سەرگەردانم کردبوون کاتێک تەماشام دەکردن خـــۆم بیر دەکەوتەوە. ئەو دۆخـــەی تێیدابووم و ئەوەی مرۆڤیـــش وەک ئەو گیانلەبەرە بچووکانەی خودا بە هەموو زەویدا ئاوارەن جێگایەکی لە هەناوەوە دەئیشـــاندم. لێووم دەخســـتە بەر دداندەکانـــم و بیری مۆردانم دەکرد، مێروولەیەکی تریشـــم لەژێر گوشـــاری پەنجەکانمدا دەپساند، کرتە کرتی تیاچوونی ئەو بەندە بچکۆلەیـــەی خودا دەیگریاندم و بیـــری مۆردانم دەکرد. هەنێک جار لێوی خۆم تا وەختی فیچقەی خوێن دەگەســـت و دەمگووت بـــۆ مۆردان؟ تۆ کوایت مۆردان؟ مـــۆردان من تۆم بینی مۆردان... ؟ ئەو کاتانەی لەخـــۆم دەدا و پرچی خۆم دەڕنییەوە و بە هەموو ئەو شارە غەمگینەدا هەڵدەهاتم و دەمگووت: تۆ لە چی سارایەک کەوتوویـــت مەجنوونی من، تۆ لە چی بیرێکدای ئەی یووســـفی من، ئەی یووســـفی من، زۆر تەنیابـــووم. نازانم ئەو کوڕەم بینیبوو یاخوود نەمبینیبوو، نازانم وەک هەر پیاوێکی تر جێی هێشـــتبووم و ڕۆشـــتبوو، یاخـــوود نە جێی هیشـــتبووم و نـــە بینیبووم و نە دەســـتم لێدابوو. بەڵام ئەوەی ڕاست بێت ئەوەیە زۆربەی ئێواران ئەو وەختەی ئەســـتێرەیەکی تاقانەی گەش لە جەرگەی ئاسماندا دەرەکەوێ و گەمژانە دوو عاشـــق پێناســـەی یەکتریی پێدەکەن. هێندە بێدەنگ دەبووم ئەگەر من خودا بوومایە بەم هەموو دەردەوە کەس نەیدەپەرســـتم. بەڵام هەموو ئەم قســـانە بۆ کەسێکی وەکو من ویڵ لەدەست نەبوونی کەسێک، کلاواتبوون. شار ئیتر غەریبی کوشـــتبووی. چۆلەکە بە ســـکەی دارتێلەکانەوە هەڵنەدەنیشت، ئاســـمان خاوتر لە گۆشـــتێکی ڕزییـــو خەریکبوو بـــە جادەکاندا دادەکەوت. کە دەگریام و وەک فاحیشەکان بێکۆمەک دەسەکنام باووکم پێیدەگووتم: کچی خـــۆم، من لە دەردەکانی تۆ و کیژانی وەکو تۆ بەڵەدم. غوربەتی ئینســـانێک بەوە دەســـتپێدەکات چیتر توانات نەبێت ڕووی ڕاســـتەقینەی ئەوەی خۆشیتدەوێت ببینیت. کەزیاتر بەردەوام دەبوو لە قسەکانی خۆی بەقوڵی دەکۆکی، بەڵغەم و لینجییەکانـــی دەمی بەیەک بین قووت دەدا و درێژییە کردەوە: هەڵبـــەت واریدە ببینیـــت، دەیبینیت، بەڵام هەســـت دەکەیت نایبینیـــت. بیر دەکەیتـــەوە؛ گەڵای زەرد و زیخی وردی ســـەر شۆســـتە نەشـــۆراوەکان و پەڕی لێبووەی بن باڵی باڵداڕێکی فڕیو دەبینیت و ئەو نابینیت، یانی دەبینیت، بەڵام هەســـت دەکەیت و شـــتێک واتلێدەکات دڵنیابیت کوێرێکی سەد لە سەد و ڕێکیت و نایبینیت. من سەرســـامانە ئەو کاتەی باوکم وایدەگووت ڕوخسارە بچکۆلانەکەی خۆم لەژێر هەیمەنەی قژمدا دەشاردەوە و بەشەرمی کچێکـــی داغانەوە دەمگـــووت: باوکە چۆن نایبینیـــت، ئەوە نییە دوای ئەو هەموو ســـاڵە من فەلامەرزی ئاوارە دەبینمەوە، ئەوەنییە ڕەیان لە ئەســـفەهانەوە کەبارێک دەفی دوای بیست ساڵ هێنابوو پێخواســـانە دەســـتم دا لە دەفەکانییەوە و بینیمەوە؟ لەو چرکەدا ئەم ڕســـتانەم دەگووت باوکم پژمی، پژمەکەی پژمەیەکی ســـادە نەبـــوو، بەڵکوو لەو پژمە نەگریســـانەدەچوو بۆلێک چڵم لە لووتی دەکشـــێتە دەرەوە و بە قووڵی ســـمێڵی تێنابوو. بە تۆپەڵی گەورە چڵـــم ڕوخابووە خوارەوە، هێڵنجێکم قووتدایەوە و باوکم دەســـتە سڕەکەی لە کەپوویدا پان کردەوە ، فینێکی بەهێزی بۆکرد و لەو کاتەدا پاشماوەی چڵمەکەی بە لووتییەوە سڕێ لە وەڵامدا گووتی: بەڵام ئەو کەسەی ساڵانێکە عەودڵی بینینەوەیەتی نایەوێت وەک ئێمە ببینێت، ئەو دەیبینێت، بەڵام وەک ئێمە دەیبینێت، ئەگەر خواستیبێت وەکو خۆی ببینێت، نایبینێت!

٣

قســـەکانی باوکم لە گوێمدا دەزرینگێنـــەوە، وەک بۆلێک زنجیر حەڵقە بە حەڵقەی لێبکەیتەوە ناتەواوم، من نازانم، دۆخی نەفسی

ژنێک کەباوکی لەباتی هەرجارەســەرێکی ئیدیال و هۆشمەندانە یاری بە زمانی دەکات و ڕستەکان لەناواخنی دەمیدا بە ئیقاعێکی شــاعیرانە دادەڕێژێــت، دەبێــت چەنێک تاقــەت پڕووکێنبێت، دەبێــت چەنێک ئازاردەربێــت کاتێک ژنێک لەبــەردەم باوکیدا زەلیلانــە زامەکانــی خــۆی دەردەخاو لە جێــگای هەر حەلێک شــیعرییەتی زمان دەکاتە دیتۆڵ و برینی ســەر پێستێکی قاشــی قاشــی پێدەســڕیت؟ پێموایە نایهێنێ لە باوکێکی هێندە گەمژە خۆش بین، پێویســتناکات لە شــیعریەت و میتافۆڕی زمانی ئەو باوکانە خۆشــبین کە سادەترین دڵشکان بە دۆخێکدا دەبەن هیچ ئەزموونێکی بەشــەریش نازانێت چارەســەریانبکات. ئەو کاتانەی باوکم قســەی دەکرد و شانامەی بۆ من دەخوێندەوە، ئەوکاتانەی من بە سینگێکی توێتوێوە لە لەهەرچی عەزابی حاڵمدا خنکابووم و باوکم مومارەســەی هۆشــمەندی خۆی لەسەر ئەشکەنجەکانی من دەکرد، پێمخۆشــبوو بکیشــم بە دەمیــدا و ئەو یەک دانەی کــە بنکڕی دەیان دانی تربوو وەک دواهەمین چارەســەر بخەمە قورگییەوە. ئەو چرکەیەی دەیگووت: دەیبینیت، بەڵام نایبینیت و من لە گیانمــەوە واوەیلامبوو، ئارەزوومبوو کە دەجێتە تەوالێت و یەک تەشــپی گوو دەخاتە ناو سیفۆنەکەوە، داوای مەسینەیەک ئــاووم لێبکات وپێی بڵێم: نایهێنم، بەدەســتی خۆت بیســڕە بە دیوارەکەدا، بە پەنجەت پاکی بکەرەوە و دواجاریش ئەو پەنجەیەت کــە گووی پێوەیە بیبڕە. ئەمزانی باووکم ناتوانێت بیبڕێت، چونکە ئەوشــتانەی کە لە جیهاندا پیسن و بۆگەنن ئەگەر بیانبڕیت و لە خۆتیــان کەیتەوە هەموو ئەم فەلەکەی کــە هەیە لەناو دەچێت. دەمزانی باوکم ناتوانێت پیســییەکانی خــۆی بە نموونەی هەموو پیسییەکانی جیهان لەناو ببات. هەربۆیە دووکاژێر دوای قسەکانی ئــەو، دوای ئەوەی ئەو هەموو چڵمەی ڕژاند و باوەڕی پێهێنام کە من مۆردانم نەبینیبوو، لە سوجێکی ژورەکەمدا بە دیار گۆرانییەکی مەهەستییەوە دەستم دایە تارەکەم و تارمژەنی. زەلیلانە تارم ژەنی ، بە شێوەیەک دەستم بەر وەتەرەکان دەکەوت کە پەنجەم شیتاڵ شــیتاڵ خوێنی لێدەچۆڕا، بە خۆمدەگووت: دەنگی ئاوازی تارەکە و دەنگی ئەو وشــنانەی مەهەســتی بە یەکبیــن دەیانلێت وەک شلیلەی چنراو تێکەڵاوون. هەستمدەکرد لە هەناوەوە هەلاهەلەم و قوڵپ قوڵپ بۆ ئەو پیاوە گویچکە سورە دەکوڵێم. لە دەروونەوە بڕ بڕ بووم، کۆمەکی من گریانێکی چڕبوو بە هەموو ئەو ئێشــانەمەوە کــەوا خەریکبوو دەترەکین. دەمگووت: مۆردان من تۆم نەبینیوە؟ یانــی باوکم ڕاســت دەکات و ئەوەی کە ڕات مووســیم، ئەوەی باوەشت پێداکردم و وەک کرمێکی لینج بە جەستەمدا دەخزایت، وەهمێکــی درۆزنانەی من بوو؟ یانی مــن تۆم لە خەیاڵی خۆمدا بینیــوە مۆردانی من؟ دەگریام و دەمگــووت: یانی تۆ درۆبوویت؟ یانی تۆ کە دەستت بەرمدەکەوت و وەک فوارە هەموو ئەندامەکانم دەبــوو بە ئاو، هەموو کوونەکانم دەکرانەوە و دڵم لە شــەقکردنی ســینەمدا کارامەبــوو، یانی هەمــوو ئەو دەســتکوتینانەی تۆ بە تاریکترین خاڵەکانی پێستمدا درۆ بوو؟ دیسانەوە

بەنــاو خۆمــدا دەکەومە خــوارەوە و پەراش پــەراش دەبم، دیســانەوە مینای بەیەکدا کیشــانی دەیانبــەرد، هێڵ بە هیڵی جەســتەم هاواریەتی، خەت بە خەتی پێستم برین دەدەلێنێ و بەشــوێن دادێکی بچووکدا نائومێدانە رووەدەکەمە خودا و چاو لە ئاســمان لە جێی هەرچی ویرد و ڕێورەسمی دینییە گۆرانییەکی گووگــووش دەڵێم:)تو تنها نیســتی، تو تنها نیســتی، این همه ســتاره مالی تو اســت.(بەڵام لە پەیوەندیمدا بــە گووگووش و گۆرانییەکانییەوە بەجۆرێکی شــێواو نائومێدم، بە مانایەک تەنیام، نــە گۆرانیــی و نە کتێب و نە دێر بە دێری بیرمەندە باشــەکانی دونیایش کۆمەک بە من ناکەن. دەمەوێت لە هەموو ئەو شــتانەی کــە ڕۆژگارێــک لەناویاندا ژیام و هی من نەبــوون بڕۆمە دەرەوە و ئــازاد ئازاد فەوتانی خۆم لەســەر ئەو جادەیــە ڕاگەیەنم. وەک خانمێکی لێقەوماو دەرهاتووم، وەک ئینســانێک، وەک عاشقێک کە دوای هەزاران دڵشکان لە ژوورەکەی خۆیدا بریندارە و نازانێت داوای سەبووری و کۆمەک لە کێ بکات. بەڵام من پێویستە وەک ئەوەی خەڵکی بە کۆ دەیلێن و باوەڕیان پێیەتی بۆ باوکم نا، بەڵکو بۆ کەســێک ئەم حیکایەتەی خۆم بگیرمەوە، کەخودا شــاهیدە دواهەمین سەبووری من ئەو دەبێت و نابێت..!!

۴

جار و بار ونکردنی کەســێک، یاخوود بینینی کەسێک و گومانی ئەوەی کــە نەتبینیوە ئازارێکی تونده، بەڵام هەر ئەوەندە بەســە یەکێــک هەبێ و قەف بە قــەف گرێکانی دڵتی بــۆ بکەیتەوە و پێــی بڵێــت: من ئەم دەردە و ئەو دەردەیشــم هەیە، من جار و بار ئاوا دەگریم و بەم شــێوازەیش غەمگین دەبم، زۆر کەڕەت بەم تەریقەیە دڵتەنگم و بــەو ڕەنگەیش تەنهام لە ژوورەکەی خۆمدا. ڕەنگە باســکردنی سەرگوزشــتەکانی خۆت بۆ کەسێک هێندەی مانەوەت لەگەڵ خۆت و خۆتدا بازنەیی بێت، واتە هەرچییەک کە دەیلێیت و دەیدرکێنیت هەر دەتباتەوە ســەر یەکەم خاڵ و نات باتە جێگایەکی تر، بۆیە ڕەنگە لە مەودایەکی زەمەنیدا دوای ئەوەی نائوومێدتر دەبیت لەخۆتەوە بڵێت:)نازانم بۆ توێژەکانی ئەم برینەی من خودا کۆنی ناکات.(من دڵنیام سرووشت دونیای وا بینا کردووە لە ناویدا ئازارەکانی ئینســان زۆرن، بەڵام لەدەســتدانی کەسێک گەورەترینیانە. هەر بەم هۆیە دوای ئەوەی لە فەلسەفەکانی باوکم نائومێد بووم و ڕێزە ڕێزە دڵم شکا، دوای ئەوەی قیزم لە جڵمەکەی شــێوایەوە و پەیمانمدا ئیتر گوێی بۆ نەگرم، چووم بۆلای فەریدی دەروونناس. ئەو کیژەی جێگای باس و خواســی هەموو شارەکەی ئێمەبــوو. هەرکەســێک ئازارێکی تار، داخێکی دەروونیی ســادە، یان برینێک لە زاکیرەیــدا هەبواییە دەچوو تا بیبینێت. هەمووان کێشــەکانی خۆیان دانە بە دانە بۆ دەبرد و فەریدی دەروون ناس هەمیشــە بۆ زۆرینەیان دەوای کاریگەری هەبوو. منیش وەیلانی دەرمانێک بووم، وەیلانی مەرهەمێک کە ئەشــکەنجەکانی مۆردان لەناو کاسەی سەرمدا هێواش بکاتەوە و نەیهێڵیت. ئەو چرکەیەی لــە ماڵ هاتمە دەرێ بۆ جەســتەی من هەوا گەرم نەبوو، شــار بۆنیی نەخۆشی و تاعوونی لێدەهات. بەسەر جادەکاندا لەترم دەدا و هەنــگاو بــە هەنگاوم خاوو بــوو. نازانم بۆ ئــازار وا مرۆڤ گێژ دەکات؟ ڕەنگــە فاکتەری دەبەنگبوونی مــرۆڤ پەیوەندی بەوەوە هەبێت، کە دەرگیری کێشەیەک بوو هەموو خەیاڵی خۆی دەخاتە یەک گۆشــەی بچووکەوە و تەنها بەیەک ئاراستە دەبینێت. کۆی گڵۆپەکانی مێشــکی خۆی دەباتە ناو ئاســۆیەکەوە کەلە هەزاران تونێل تاریکترە. دواتریش نە چارەســەرێکی دەستگیر دەبێ و نە دەشــتوانێت حەلی ئەو دەردانەی بکات لــە دەرەنجامی داخرانی ئاوەزەوە بۆی دێنە کایەوە.. مــن لە دوای برینی دەیان کیلۆمەتر

ڕێـــگا، بە پێ و بە هەنگاوی لاروڵەوێر و خاو، کاتژمێر چواری ڕێـــک. ڕووبەڕووی فەریدی دەروونناس، وەک باڵندەیەکی نەخۆش دانیشـــتبووم، دەمویســـت بم بینێت کەمینای جووجکەیەکی بیمار باڵەکانم لە ئەرزەکە خشـــاندووە. ئاواتمبوو بێ ئەوەی دەربارەی ڕەگەزی نەخۆشـــییەکەم قســـە بکەم، بێ ئەوەی پێی بڵێم: وەک قیتارێکی پەککەوتە ئیتر جوڵان لە گیانما نەماوە تێم بگات. تەماشـــای چاووم بکات و دەوای دەردەکەمم بۆ بنووسێت، سەیری تەئسیراتی ڕۆژگار لەسەر پێستم بکا و پێم بڵێت لەنگەری تۆ بەم ئاراستەیە پۆزەتیڤە. پێمبڵێت: دەتوانیت دەستبەریتە ناو میشکی خۆتەوە و هەموو ئەو ویستە بەدانەی بەسراوون بە مرۆڤێکەوە ڕاکێشیت و تا هێزت تێدایە فڕێیدەیت. دەمووسیت پێش ئەوەی زمانم وەک پارچە گۆشـــتێکی نا سەرپیچ حەقیقەتی دڵم و دەروونی هیلاکم بە چەند ڕســـتەیەک بێنێتە دەرەوە، فەریدی دەروونناس قەڵەمێک هەڵبگرێت و دواخاڵی ئەوەم بۆبنووســـێت کە دەردەکەم کاری و کۆمپلێکس نییە. بەڵام هەموو پزیشـــکەکانی ئەم دونیایە کاتێک لەســـەر کورسییەک و لە پشتی مێزێکەوە دادەنیشن، ئیتر دەتکەنەوە بەو قوتابییە ســـەرگەردانەی بە پرسیارەکانیان، بە پرســـیارە جەهانمییەکانیان، بەو ڕستانەی بەســـراوتەوە بە کتێبەکانی نـــاو چەکمەجەکانیانەوە بۆمبارانت دەکـــەن. ئیتر بە پەتیوا پرســـیارەکانی خۆیانـــت بۆ دەچنن کە ســـادەنەبێت لێیان بچیتـــە دەرەوە. ئەوەی بۆ هەمیشـــە لەبیرم ناچێت ئەو پرســـیارەبوو کە زۆربەی پزیشـــکان بە هێزێکی گەورەی زانســـتییەوە لە نەخۆشـــەکانی خۆیانی دەکەن و دەپرسن: چی ڕوویداوە؟ پێدەکەنن و پیت دەڵێن لە چی شـــوێنێکەوە تەندروستیت بەدە؟ سەرێک بادەدەن و دەیگڵمێنن: چی دەردێک ناچاری کابینەکەی ئێمەی کردوویت؟! لە دەرەنجامی ئەم پرسیارانەوە پێویستە تێبگەیت تۆ لێرەیت بۆ ئەوەی لە جێگای هەموو ژیانی پزیشکەکەی خۆت قسە بکەیت، ئەو دەنووســـێت و فەرمانی ئەوەی لەسەر تۆیە بۆ وچانێکی کورتیش بێدەنگ نەبیت و خاڵ بە خاڵ و حاڵەت بە حالەتی ئەو کێشـــانەت باســـکەیت کە ڕەنگی تۆیان بە شکڵی لیمۆ زەرد کردووە. من دوای ئەوەی تێگەیشـــتم ناچارم وەڵامی کۆی پرســـیارەکانی فەریدی دەروونناس بە یەک بین و بێپچڕان بدەمەوە، بەشەرمی کێژێکی داغانەوە پرچمم لادا و گووتم: دەردەکەی من دەردێکی جیاوازە دکتۆر، دەردەکەی من لەو چرکەوە دەسپێدەکات کە کوورێکی گوێ سوور دەناسم و ئەو بەهیچ نا، بەڵکو تەنها بەو ڕەنگە سوورەی خۆی دڵی داغانی من وەک ســـەگ عاشـــق دەکات. ئەوەی منی هێناوە بۆ ئێرە هێزی ئەو ڕەنگە سوورەیە کەلە گوێچکەیدا بوو، هێزی ئەو قژەلولەی بوو کاتێک خۆر لێدەدا لەناو بنجەکانی سەریدا سێبەرێکی کەوانەیی درووســـت دەکرد و وەک فسفۆر ئەدرەوشایەوە. عاشـــقی گەنجێکی ئاوا بووم دکتۆر، ئێستا ئیتر نییە و خەبەرێکم لە برژانگە سوورەکەی نەماوەو دڵنیانیم بینیومە یاخوود نەمبینیوە؟ من مشـــەوەش و بێچارەم و نازانم ئیتر چیبکەم دکتۆر؟! شـــەوان وەک بۆقەکان نانووم، هەتا ڕۆژ دەبێتەوە خوا دەیزانێت گارەگارمە و هەموو ئەو ماڵە گەورەیەم بە جەســـتەی بچکۆڵانەم تەنگە.

مســـقالێک ڕووناکی ئەو ڕۆژەی ئاسمانی سەرسام کردووە لە ژیانی مندا هیچ ڕۆشـــن ناکاتەوە دکتۆر، زۆر شەوان بە حاڵی سەدان سۆفیی بیجارەوە دەگریـــم و نوێژدەکەم و ئایەتی کتێبەکانی خودا دەخوێنمەوە، دۆعا دەکەم دکتۆر، دۆعادەکەم ئەو هێزەی منی خولقاندووە بە باڵی هەزاران فریشـــتە یان من بەرێت، یان ئەو بێنێت بۆلام. بەڵام خواش دەستی لێشتووم دکتۆر، خواش دەستی لێشتووم...

کاتێک ئەم خاڵانەم باسکردو بە خواستێکی بێ ئەنجامەوە تەواو بووم، ئاگام لەدەســـتی بوو لەســـەر کاغەزێک چەند دێڕێکی نووسی و خستییە چەکمەجەکەیـــەوە. بەڵام ئایا خســـتییە چەکمەجەکەیـــەوە، یاخوود لە ڕاکێشـــەی مێزەکەیدا داینا و بە نیشانەیەک تێیگەیاندم کە من پیویستە لەســـەر ئەو ماجەرایەی باســـمکردبوو بەردەوام بم؟ بیرم بێت زیاتر لەوەی دەردەداریک بۆ دەرمانیکردنی خۆی دەگەڕێت ئامانجێکم لە گێڕانەوەی حاڵی خۆمدا نەبوو، بەڵام ئیتر بۆ ئەوەی لە ئاسایشـــی دەروونی قووڵدا بیت پێویستە کۆی فەرمانەکانی پزیشـــکەکەت بە ستایشـــەوە قبووڵ بێت و گووتم: ئاخر دکتۆر ئاڵۆزە من ئابەم ســـتایلە زمانییەوە دەســـت بە گێڕانەوە بکەم، یانی من کەســـێکم، مـــن بۆقێکم، یانی دکتۆر من بەچکـــە کۆترێکم کە ناتوانێـــت حیکایەت خوانێکی

باشـــبێت، لەبەر ئەوە تا دواهەمین بڕگەی ئەو چیرۆکەی کە ڕوداوێکی ڕۆژانەیی منە و پێدەچێت بۆ ئێوە بە تەنیا خەیاڵ بێت، مەموەســـتێنە و تکادەکەم لە گوێگرتنتاندا لەگەڵ نەخۆشـــێکی وەک من میهرەبانبن. دوای ئەوەی دیســـان هەموو هۆشـــم چوویەوە سەر ئەو کاغەزە ســـپییەی مینای خامێکی تابووتی بەردەوام دەستی لەسەری بوو، چاوێکی داگرت و بۆ هێنانەوەی هۆشی ڕۆشتووم دووبارەی کردەوە کە بەردەوامبم و منیش ئیتر وەک حیکایەت خوانێکی بێ ئەزموون، کە خۆی کاراکتەری سەرەکی خۆیەتی و ناشیانە باسی هەموو شتێک دەکات، دەستم پێکرد. بەڵام سەرەتا دوودڵبووم کە دەبێت چۆناهی حەیاکەتی ژیانی خۆم بۆ دەروون ناســـێک بگێڕمەوە کە قســـەناکات و بەردەوام دەنووســـێت. بەڵام دواتر تێگەیەشتم زۆرینەی دەروونناســـەکانی دونیـــا بۆ ئەوەی گرێیەکی بەســـراو لە مێشکی نەخۆشەکانیاندا بکەنەوە ناچاری دەکەن کە قسەبکات و هەرچی ژەهری ناو دڵیانە بە یەک تەکان لە زمانەوە بێننە دەرێ.

٥

کاتژمێـــر ببـــووە چوار و ســـی دەقیقە، بـــۆ ئەوەی ڕاوییەکـــی باشـــبم لـــە یەکەمیـــن ئـــەو چرکانەوە دەســـتمپێکرد کە مۆردانی بە هەموو وجوودما کیشابوو. گووتـــم دکتۆر من کێژی پیاوێکی خوێنـــەوارم، لەماڵەکەماندا بـــە دەیان ڕەفەی دوور و درێژ کتێب هەیە و باوکم لە عەقڵی ناو کتێبەکانییەوە دەیوویست لە کەسێکی وەک من ئینسانێکی دونیا دییدە و هەمە چەشـــنە درووســـت بکات. سەرەتا خواستیبوو ببم بە نووســـەرێکی باش، ئەرەزووی بوو هەموو ئەو ڕیچکانەی نووســـین کە خۆی تێیدا شکســـتی هێنابوو بە من ئەزمـــوون بکاتەوە و من ناچارانە دەبوو بیان نووســـم، بەڵام من لەو منداڵانەی باوکێک نەبووم کە هەموو خەونەکانی دووبارە بـــۆ دەخولقێنێتەوە و دەتوانێت جێگای شـــانازیی فامیلەکەی خۆی بێت. من کێژێکی جـــوان بەڵام بێ مەوهیبە و تایبەتمەندیـــی داوازۆرەکانی باوکم بووم. واتە هەمـــوو ئەو کتێبانەی کەباوکم بۆی دەهێنام و هەموو ئەو دەفتەرانەیشـــی بە نووسینی خراپ پڕم دەکردنەوە زۆر زوو بەڵگەبوون بۆ ئەوەی من ســـەر و کارم لەگەڵ جیهانە خەیاڵییەکەی باوکی خۆمـــدا نییە. بۆیـــە باووکم دوای نائوومێدییەکی تار لە مـــن و لەو ڕەنجانەی لەگـــەڵ من دەیکیشـــا، دوای ئەوەی باوەڕی هێنابوو کـــە من توانام نییە بە تەنیا خاڵێکیش لە ویســـتە فیکرییەکانی بەجێبگەیەنم. شەوێک لە شەوان پێیگووتـــم: تۆ دەبێت لە ئێســـتاوە ژیانت بگۆڕیت. بـــەڵام هەرگیز لەوە تێنەگەیشتبووم کە دەبێت ژیانت بگۆڕیت پەیوەندی بە چی ئەگەرێکی ئامانجدارانەوە هەیە. لەبـــەر ئەوەی کە زۆرجار بێدەنگ بووم، زۆرجار لە ئامۆژگارییە دەمدرێژەکانی باوکمدا قســـەم نەبوو، باوکم بێ ئەوەی پیشـــنیارم باتـــێ و جاوەڕوانی هەڵبژاردنی من بـــکات ڕۆژێک لەگەڵ خۆی بردمی و بە یانەیەکی وەرزشـــی ناساندم و گووتی پێویستە تۆ لێرەوە بچیتـــە ناو جیهانەوە. بەڵام من ئارەزووم نەبوو بچمـــە جیهانەوە، من پێم وابوو وەک مرۆڤێکی تەعادا لێکراو ســـەر بە هیچ جێگایەکـــی دونیا نیم و غەریبی خۆم لە جێ بە جێی شـــارەکەی خۆماندا دەپێوا. هەست کردنم بە شپرزەیی و تێک چوونی خۆم لە دەروونەوە خەریک بوو دەیخنکاندم و خراپترین گوناهیشمم ئەوەبوو کاتێک باوکم بۆ ئەو یانەییە دەیبردم قسەم نەدەکرد. جەنابی دکتۆر خودا بەو سەرەوە شاهیدی منـــە کە کجێکی تەواو بێدەنگ بووم و باوکم بیکردمایە بە هەرشـــتێک دەبووم. بەڵام ئیتر بێدەنگی بریک جار ئەم جۆرەئازارەیشـــی هەیە.ئەو دەمژمێرەی چووینە

یانەکــەوە، بۆ یەکەمین و دواهەمین جار پیاوێکی ســوورم لەوێ بینی کە لەو کەســانەبوو حەز دەکەی میزیان پێدا بکەیت، لوتی باریــک و قژی لوول و زبر، بە لەونی پووش تووکی تەنک و زەرد بــە بازووەکانییەوە وای لێدەکردیت ئــارەزووی ئەوەی ترۆزییەک بخەیتە قوونییەوە لــە خەیاڵت نەیەتە دەرەوە. یان لەو پیاوانەبوو، کاتێک بە ئەدەبەوە ســلاوت لێدەکات تۆ پێت خۆشە بکێشیت بە دەمیدا. بەڵام کێشــەکەم هەر ئەوەبوو دکتۆر، ســوێند بە ئارامیی ئەو خودایە دەخۆم کە خەڵکی زۆر کەم لە دونیادا دەیپەرســتن، ئەگــەر حەزم لــەوە نەکردایە کاتێک کە ئــەو پیاوەم بینی یەک مەتــر زمانم بهێنمە دەرەوە و جرتێکــی مەردانەی بۆلێبدەم بەم حاڵــەوە نەدەهاتم بۆلات. بەڵام ئیتر بۆ ئــەوەی بەملاولادا نەچم ولەسەر گیرانەوەکەی خۆم بەردەوامبم، کە ئێمە چووینە یانەکەوە و ڕووبەڕووی ئەو پیاوە گوێچکە ســوورە وەستاین. باوکم بۆیەکەم جــار ناوی ئەو قرمــزەی هێنا و گووتی : «مــۆردان» ئەم کچەی خۆمم بۆ هێناویت، کاتێک ئەم کچەم بۆ هێناوویت بە مەبەســتی ئەوە بۆم هێناویت کە بیکەیت بە خانمێکی حیســابی. مەبەستی باوکم لەم قسەیە ئەوە بوو کە مۆردان بمکاتە گەڕیدەیەک، بمکاتە ڤاگابۆندێکێکی حیســابی تا تەواوی تەمەنی خۆم بەشوێن کونێک و دوو کوون و سێ کوندا ڕابکەم. کەباوکم وایگووت و ئیتر ڕۆشت ، من لە هەناوەوە هەستم بە چۆڵییەکی سەیر دەکرد، چۆڵاییەک لــەو چۆڵاییانەبوو کاتێک دەکەویتــە ناویانەوە حەز دەکەی وەک یوســف لەناو بیرەکەیدا خوا لە یادت نەکات. بەڵام لەو بۆشاییەدا من نەیوسف بووم و نە توانیشم نیگام لەسەر ئەو هەنگاوانە لابەرم کەباوکــم وەک ڕیزێــک نەفرەتی ڕەش و تار لــە دوای خۆیەوە دەڕۆشت و دانە دانە بۆ من بە جێی دەهیشت.

٦

جەند ســاتێک دوای ڕۆشتنی باوکم و دانانی من لەگەڵ پیاوێکی لووت ســووردا، دوای ئــەوەی دڵنیابووم کە ئەم ئوســتازە تازەیە پیشــەوەرێکی کارامەیە و لە وەرزشــی گۆلفــدا خاوەنی بەهای خۆیەتی، لەســەر کوورســییەک و ڕووبەڕووی ئەو پیاوەســینگ سوورە چاووم وەک دوو هەڵمات بە هەموو شکڵیدا غلۆر دەکردەوە، سەرەتا سەرنجی پێستیم دا و دواتر هێڵێکی باریک و بازنەیی کە لە تۆپێکی بێ ئامانج و فرێدراو دەچوو لە تەنیشــت گوێیەوە منی مەیاند، بۆ ئەوەی وەک قوتابییەکی سەرەتایی لە وەرزشی گۆڵفدا دڵنیابــم کە ڕۆژەکانی مانەوە و فێربوونم لەم یانەیە چەند ســاڵ دەخایەنێــت، بە گوومانێکەوە چاووم لە خــۆی لادا و لەو کاتەدا سەیری کۆمەڵێک وێنەی چوارچێوەدارم دەکرد کە لە خوارەوەی کاتژمێرێکی کەوانییەوە هەڵواســرابوون گووتــم: لە مێژە باووکم باسی ئەم یانەیەی ئێوە دەکات بەڕێز مۆردان، جگە لەوەی باووکم دەربارەی یانەکەی ئێوە قســەی زۆر و زانیاری وردی بە من داوە، لەوەیــش ئاگادارم کە ئەم خانە وەرزشــیەی ئێــوە و ئەو کۆمەڵە ڕاهێنانەیــش بە ریــزی درێژ لەگەڵ قوتابیانــدا ئەنجامی دەدەن کاریگەرە.. چاوم بە پڕی گواستەوە بۆ سەر ناوچاوانی و بەردەوامبوم: بۆیە فێرخوازێکی وەک من بەرێز مۆردان.. فێرخوازێکی وەک من دەتوانێت چەند ســاڵ لە عومری خۆی بخاتە ناو ئەم یانەیەوە بۆ ئەوەی ببێتە گۆڵفەوانێکی باش؟! پرســیارەکەم سادەبوو، بەڵام بۆ وەڵامێکی دەســتبەجێ و ڕازیکەر ئەزموونێکی زۆری دەویســت، سەلیقەی پەرســیفدانەوەی پرســیارێکی ئاوا بنەڕەتی بۆ ئاستی پیشەیی مۆردان قەرارنەبوو لەنگ بێت، بەڵام ئیتر مۆردان سەرێکی لەقاند و لەو ســاتەدا دەســتی چەپی بــە کاغەزەکانی بەردەمیدا دەکیشا بێباکانە گووتی: چەندساڵێک دەبات خانمی نیلۆفەر چەند ســاڵێک دەبات و ئیتــر تەواو. لە بناو بنی ئەم ڕســتەیەدا ئاوڕی دایــەوە و لایەکی گوێچکەی بۆ من و دیدگای نێگەتیڤم ئاشــکرا کــرد، بە وێنەیەک خاڵە ورد و ڕەشــەکانی ژێر گەردن و چەنەی وەک ڕەشــکەی سەر نانێکی برژاو دەنک دەنک بووبوون.. دەمێک لەسەر ئەو نوکتانەی خودا کەلەسەر پێیستی ئەو پیاوە نوسیبووی من وەستام و لە دڵەوە گووتم: بەندە وەک هەمیشە ئەرخەیانینیم، ئەرخەیان نیم لەوەی بە ژمارە ئەو چەندســاڵەی کە ئەو دەیڵێت دەکاتە چەنــد ڕۆژ و چەند مانگ و «چەند» وەرزی بەدوای یەکدا هاتــوو، دەکاتە «چەنــد» جار هاتنم بۆ ئێرە و گەڕانەوەم بەســەر هەمــوو جادەکاندا بۆ ماڵەوە، دەکاتــە دڕان و کڕینەوەی «چەند» جووت کەوش، مســاوییە بە «چەند» باڵی لەماع و چەند شــۆرتی تەســک و ڕەش لەژێر تەنوورەکەمەوە. خەیاڵم لێوانی ئەو «چەند» ساڵەی ئەو بوو، بە دەروونی کیژێکی سادەوە بیرم لەو «چەندە» ی مۆردان دەکردەوە و شەقاو بە شەقاووم بەرەو نوسراوێکی سەردیوارە پیازییەکــە منیان دەبرد، لە هەنگاوەکانمدا ڕا ڕا بووم، دووجارێک واســتام و دودڵبووم بێمەوە بۆ لای مۆردان وپرســیاری قوڵتری لێبکەم، یاخود بەرەو نوســراوەکە بڕۆم و ئیتر نەیەمەوە، لەڕاستیدا ئــەم دودڵییە چەند چرکەیەکی نەخایاند، هەر هێندەبوو پاشــەو پیش قاچێکم دانا و وەســتام و دووبارە دەستم پێکردەوە و بەرەو دیوارە پیازییەکە ڕۆیشــتم. بڕیارم دابوو ڕستەکانی ناو ئەو کاغەزە بخوێنمــەوە کە بەســەر دیوارەکەوە ئازادانە تەماشــای دەرونیان دەکــردم، ، لێم وردەبوونەوە و بە هەزاران هەزار دەنگی ناوەوەیان بانگی ژنێتی منیان داکرد. بە تەلیســمێکی عاشقانەوە چاویان لە چاومــدا جێگری دەکــرد و بانگیان دەکردم و مــن دەچووم. بە هەنــگاوی لار، بە هەنگاوی ناتەواو، بــە هەنگاوی خاو و لاپەرەنگ دەجوڵام و دەچووم. بەڵام ئەوەی کە دەیزانم تا ڕووبەڕوو بوونەوەم لەگەڵ ئــەو خەتانەدا کەلەســەر کاغەزەکە بەناو دڵی نوســراوە مێژوویییەکەدا هاتبوون باوەڕم لەســەر ئەوەی تێکســتێک بانگی ئێمەدەکا و بە دەنگی بەرز هاواری جاویدی هەیە باوەڕێکی سادە و ناکامڵ بوو، بەڵام دواتر کە چەند هەنگاوێک بەخاوی منیان لەو نوسراوە نزیکتر کردەوە، شکم لەو ڕاستییە نەما کە هەر نوسراوێک بۆ ئەوەی ببێتە نوسین دەبێت کۆی ئەو سەدا و دەنگانەی هەیەتی لە ناوەوەی ئێمەدا دایبنێ و بەو جۆرەیش قورســایی خۆی لەسەر ئێمە دانێت. ســەرەتای نوسراوەکە باســی ژیانی گۆڵفەوانێکی لە مێژوودا دەکرد، وەک هەموو نوسراوە مێژوویییەکانی سەر دیوارێک لە ناو یانەیەکدا دەســپێکەکەی دەســپێکێکی قارەمانساز بوو بۆ خوێنەرانی خۆی، بــە مانایەک خەیاڵی دەگرتی خولیات بوو هەر ئێستا ببیتە گۆڵفەوانێکی باش، کارێک بکەیت هەرشارێک لە هەر هەرێمێکــدا ناوێکــی تــۆ بەســەر جادەکانییــەوە وەک هەتاو بدرەوشــێتەوە. لە دوای خوندنەوەی یەکەمین ڕستە و یەکەمین دیــڕەوە داخڵی ڕوداوەکان بووم، داخڵی ئەندیشــەی ئەو پیاوەی ئەرکــی ئەوە بوو بەشــێک لــە جیهــان بیناســێت، مێژووەکە گێرانەوەیەک بوو لەســەر ژیانی وەرزشــی «باتیست شاپلێن» ئەو گۆڵفەوانە منداڵ و کارامە و بێ غروورەی کە لە «چەند ســاڵێکدا»

چوارسیرکوی لەسەر یەکی گۆڵفی ئەوروپا دەباتەوە، وەک هەموو عاشــقەکانی گۆلف پیش ئەوەی نوســینەکە بخوێنمەوە بەرواری لەدایک بوونی کەمەندکیشی کردم، مانگی حەوتی هەزار و نۆسەد و هەشــتاو حەوت ئەو کوڕە عاشــقە لە دایکێکی ســادە هاتۆتە دونیاوە. مانگی یەکی هەزار و نۆسەد و هەشتاو حەوت تا هەنووکە ئەو کوڕە بیست و چەند ساڵێکە و لە ڕێگەی دارەکەی دەستییەوە و دوو تۆپــی بچووک و چەند کونێکی تاریک لەســەر چیمەنەکە توانای ئەوەی بە دونیا بەخشیوە کە وەک گۆڵفەوانێکی پیشەیی و بەناوبانگ بیناســن. من ئێستا ئەووم نە ناسیبوو، دەمویست بەژێر ڕوناکی ئەو گڵۆپە ئاڵتوونییەدا کە تیشکەکەی ڕوو بە ڕوو دەیدا لە چاوم زیاتر بیناســم و گووتم مۆردان «باتیســت شاپلێن» کێیە؟ هەســتدەکەم چاوی ئەو کوڕەم خۆش دەوێت، هەســت دەکەم دەستی لەو دەستانە دەجێت کە فیشەک بنێت بە خاڵێکی وردی چەند کیلۆمەتر دوورەوە دەتوانێت بیپێکێت. مۆردان بە ئاســتەم پێکە نیی و بزەی ســادەی ســەر لێوەکانی لە هەنجیرێکی تەقیو دەچــوو. کاتێک لێمهاتە پیشــەوە و ئەو تۆزە تەنکەی لە ســەر شوشەی وێنەکە وەستابوو بە لەپی دەستی چەپی سڕی، سەرێکی بەرەومن وەرســوڕاند و گووتی: «شــاپلێن تۆیــت خانمی ئازیزی یانەکەمان، «شــاپلێن: تۆیت. تۆ دەتوانیت لەم یانە وەرزشــییەی ئێمەدا لە «باتیســت شاپلێن» باشتر بڕۆیتە جیهانەوە. بەڵام دواتر زانیم ئەم قسەیەی مۆردان زیاتر لە پیاهەڵدان، زیاتر لە پاڵنەرێک بۆ نیشــاندانی ئارەزووی گەنجی خۆی هەمبەر بە من شتێکی تر نییە. بۆ ئەوەی تێگەیشتنی خۆم لەسەر ئەو دەستوورەی ئەوپیاوە لەگەڵ مندا کاری لەســەر دەکرد بەهەڵەدا بەرم نینۆکم خوراند و دەبانگانە گووتم: بەڵام بەرێز مۆردان کیژێکی وەکوو من ناتوانێت لە ئێستاوە «باتیست شاپلێنی» پێبلێن، من هەنووکە لە فەترەیەکی ئەزموونیدام و خۆبەخۆش داواتان لێدەکەم بە چەند ساڵ دەتوانم سەرەتای ئەم دەبەنگییەی خۆم لە یانەکەتاندا تێپەڕێنم،؟ کە ئەم دوارِســتەیەم وەک فیشەکێک چرکاند، ئەو تفێکی قووتدا و دوای ئەوەی مینــای پڵنگێک دەمی لە لاکێکی تۆپیو کیشــاندبێتەوە چاوی بەرەو ســیمای دەردەدارم هەڵدا.. هەمان ئەو ڕستەیەی کە گووتبووی چەند ســاڵێکی نادیار دەخایەنێت وەک نەشــتەر نایە جگەرمەوە. حەزم دەکرد مۆردان بیگوتابا سێ ساڵ، دوو ساڵ و نۆ مانگ و پانزە ڕۆژ، یان لانیکەم بیگوتابا دەساڵ و دووسەد و هەشتا ڕۆژ. بەڵام ئەو منی لە نهێنییەکدا هیشــتبووەوە بۆ ئەوەی بزانیت دەبــوو ئەم حیکایــەت و ئەم چیرۆکە نەژیت، هــاوکات من ئەم حیکایەتــە و ئەم چیرۆکە ژیام،، بە هۆڵەکەدا وەک قربۆقێکی خوا لەم سەرەوە دە جوومەوە ئەو سەر، لە گۆشایەکەدا دەمڕوانی و بۆ ئەوەی زیاتر ئاشــنای من بێت دەمگووت: مۆردان یاری گۆڵف لە چی دەچێت؟ تەماشای کونەکانی گوێچکەییم دەکرد و دەمگووت: ئەو کاتەی تۆپێکی بچکۆلە دەخەیتە کونێکی بچکۆلەوە لەناو ئەو کونــەدا ڕێژەی بەختەوەری گۆڵفەوانێــک چەندە؟ تەنوورەکەم لە جوڵەی هەر هەنگاوێکمدا شــەپۆلی کەوانەیــی دەدا، بە جۆرێک تووکــە زەردەکانی ســەر ڕانــم دەردەکەوت و دەمگــووت: ئەو چرکەیەی کلۆبەکەت وەک ئەژدیهایەک بەدەستەوەیە و بە تەواوی یاریگاکەتدا بە شــوێن تۆپێکی ســپییدا خۆت ئــاوارە دەکەیت، دەتوانیت عاشــقی ئەو کونە هیچ و پوچەی سەر ئەرزەکە نەبیت؟ ها مــۆردان، دەتوانیت عاشــقی ئەو کونە هیچ و پوچەی ســەر زەوییەکە نەبیت؟ بەڵام لە هەموو ئەم پرسیارانەدا مۆردان بێ ئاگا و مەســتانە چاوی لەســەر هەنگاوەکان و ڕانم بــوو، جار بەجار دەیگواستنەوە ســەر قژم و کە سەرم بۆ دواوە هەڵدەتەکاند ئاگام لێبــوو هەر پێلوویەکی ئەو لەگــەڵ هەڵتەکاندنی پرچەکانی مندا هەڵدەتەکی. بۆ چەند ســاتێک ئەو پرسیارانە منیان بە هۆڵەکەدا دەگێرا و چاوی مۆردان لە ناخی ناخەوە عەزابییدەدام، هەرچۆنێک دەنگم بهاتایە، هەرچۆنێک شــەپۆل بکەوتایەتە تەنوورەکەمەوە و چەندێک لەهــەر وێنەیەکی قەدی دیــوارەکان بچوبامایە پیش، مۆردان هەر ئاگای لە گیانم بوو، دواتر بۆ ئەوەی هۆشی بهێنمەوە بە ســێ هەنگا و چومەئاســتی و گووتم: هۆڵەکەتان گەرمە بەرێز مۆردان، من پێویستم بەوە هەیە هەوای فێنک لێمبا و بۆ ساتێکی بچووک ئەم شوێنە بگۆرین. بەڵام ئەم ڕستەیەی دوایی دەردەکەی منــی قووڵ کردەوە، دەســتبەجێ لەوە دڵنیابــووم گووتنی وەها ڕستەیەک و هەڵبڕینی چاووم ڕووە و مۆردان لە بەخت و شەنسی منــدا نەبــوو، کاتێک لە زمانم ئەو چەنــد حەرفە وەک کۆترێکی ئاسمان نەناس ترازان و هاتنە دەرێ، مێشێکی بچکۆلانەی تاریک لە ئاســتێک لە ئاســتەکانی هۆڵەکەوە بە گوژمی بیست و پێنج کیلۆمەتر لە کاتژمێرێکدا چەقی بە ناو گلێنەمدا و ســیانزە دڵۆپ ئاوی خڕ و قەوی لە شــێوەی سیانزە تۆپی گۆڵفدا تکانە سەر گۆنا و ســەر چەناگە و قەمیسە پەمەیی و ســینەڕووتەکەم و کەوتن. کەوتنی ئەو دڵۆپە قورسانەی سەر گلێنەکانم بۆ خوارەوە سەرەتای ڕوداوێکی نوێبوو، دەســپێکی سەربەسەری من و کەسێکی گوێ سووربوو کەوای دەبینێت دەگریت و ناشگریت، لێت دێتە پیشەوە و بــێ ئــەوەی هیچ بڵێت، بە لاتەنیشــتی پەنجەی شــایەتیدان ســوورێک لەو ئاوە شــلەی گۆنــات دێنێتە خــوارەوە و مەردانە دەیســڕێت. ســڕینی ئەو تەڕایەی لە چینی خوارەوەی قڵیشــی چاوتدایــە بۆ پیاوێک مینای مۆردانبێت، ســەرەتای چیرۆکێک و ڕوداوێــک و حیکایەتێکی ســووری وەک خۆیەتــی. هەر بۆیە تا ئێســتاش من لەو پەنجانە تێنەگەیشــتم کە لەدوای پرسیارێکی ساده و لە دوای چەقینی مێشێک بە چاومدا و دەرەنجامی کەوتنی ســیانزە دڵۆپە ئاو بۆسەر کراسەکەم هاتن و وەک تیپێک یاریزانی ماندوو یەک بە یەک بەشوێن ئەو تۆپانەدا ڕایاندەکرد کە مێشەکە شەقی تێهەڵدابوون. هێندەی ئاگاملێبێت پێنج پەنجە وەک پێنج گۆڵفەوانی ماندوو بەســەر گۆنای بچکۆلەی مندا ئاوارەبوون، گێژ گێژ دەهاتن و دەچوون و بێسرەوت دەگەڕان. من نەم دەزانی ئەو پیاوە مل سوورە، ئەو گۆڵفەوانە ئازیزە دەیەوێت چیبکا و من نا هۆ شیارانە بە بازوی باریک و ئێسکاویم دەستیم لەسەر گۆنای ترساوم جوڵاند و سەرسەختانەیش مەچەکیی لەو مەچەکە ئەستوورانەی بریــک لە پیاوانبوو کە بە ئاســانیی لەســەر ســیمام لانەدەچوو. دەمویســت دەســتی لەســەر چــاوم وەک مێخــی جەقێنــراو ڕیشەکێشکەم و بۆشم ڕیشەکیش نەدەکرا. دەمویست پەنجەکانی وەک پەنجــەی پیانۆژەنەکان دوای ئەوەی بە برژانگەکانم هەزاران ئــاوازی غەمگیــن درووســتدەکەن لاچن و ئیتــر لانەدەچوون. پەنجەکانی هاتــن، جەنابی دەروونناس، بە شــەبەنگەکانی خودا لەسەر ئەم زەوییە سوێند بێت بە جۆرێک بە سەر پیستما ئازار و چێژیان درووســت دەکرد، لە دەروونەوە وەک وشــکە کەڵەکێک لەناو گوندێکدا دەکەووتم، شــل شل بە خۆمدا دەڕووخام، جەنابی دەروونناس، شــل شــل وەک هەنگوینی هەتــاوی تکەم دەکرد.

پەنجەکانی شارەزا و بە کۆمەلێک زانستی وردەوە ئەو جێگایانەی جەستەمیان تامدەکرد کە هیچ پیاوێکی سەر ئەم ئەستێرەیە تامی نەکردبوو، بێباک لە هەرچی ئەو مەرجانەی کەسێک کەسێک ناناسێت و دەیانکاتە سنووری خۆی، ئەو پیاوە خەتی خۆی دەبەزاند. دەهاتە گیانمەوە، نەوازشی ئەو تکە ئاوانەی دەکرد کە لە شەرم و لە تورەیی و لە چێژ و لە تەوەزەلی خۆمدا تەکانیاندەدا و دەخلیسکان. هەر کە پەنجەکانی لە شوێنێکی گیانمدا لەزەتی پیاوانەی خۆیان کەمڵ دەکرد، بێ دوو دڵی دەیخزاندن و دەیگواستنەوە سەر بەشێکی نادیارتری جەستەم، دەیخستنە ئەو شوێنانەمەوە کەخودا لەهەر بەشەرێکدا دەیخولقێنێت تاسزای مرۆڤی پێبدات. پانزە چرکە تێپەڕی و بۆ هەوەسی دەبەنگم ساڵێک بوو، پانزە چرکەی تریش تازەدەبوویەوە و بۆ من ئیتر دەبوو بە تەمەنێک، من یەک تەمەن لەگەڵ مۆرداندا بووم خانمی دەروونناس، یەک عومر لەگەڵ ئەو پیاوەدا ئەزموونی جەستەم تاقیدەکردەوە. بەڵام هەرگیز دادڵدەم نەدا کجێنی خۆم لەسەر مێزی شەهوەتەکانی دابنێم و پارچە پارچەی بکات. دەنگی زبر و قەبەی کە لە گوێمدا جێگەی نەدەبووەوە بۆ ئەو پارچە «گۆشتەی» من دەینالاند. دەیگووت نیلۆفەر هۆشمەندترین گۆڵفەوان ئەوەیە لە جەستەی خۆیەوە کوون بۆ تۆپە بچکۆلەکان بکاتەوە. دەی تۆش کونێک بۆ تۆپەکانی من بکەرەوە. من منداڵانە دەمنووزاند، سەرم بە بازنەیی سوور بە سوور دەجووڵا و لە حەژمەتدا دەمگووت : تۆ ڕاستناکەی مۆردان، گۆڵفەوان ئەوەیە لە دەرەوەی ساحەکەی خۆی دۆلانەکانی بپێکێت. بۆ ئەوەی هەر پاڵەوانێک بە قیمەتەوە بیباتەوە پێویستە یاریگاکەی دوور بێت. قسەکانم ڕاست بوون، بەڵام بۆ مۆردانێک کە دەیوویست بەو خەونە سوورەوە فریوومبات، هیچیان نەدەگەیاند، مۆردان وەک ئەوەی باوکم نەیدەزانی شەهووەت دەبەنگی کردبوو، کەڕ و کوێر خۆی پێدا دەکیشام، دەیویست گشت داشەکانی خۆی لەسەر جەستەی من بجووڵێنێت، ئەتووت شەترەنج دەکات خانمی دەروونناس، کە پیلانێکی شکستی دەهێنا و خانەیەک دەیگەڕاندەوە بۆ دواوە، هێرشێکی تری ساز و ئامادەبوو، جارێک بە پەنجە و جارێک بە دەم و دواهەمین جاری بە زمان، دەیویست ئەو پاسەوانەی ئاڵاکەمی بەرز کردۆتەوە بیخات. بەڵام پاسەوانەکەی من خوا لە ئامانجی ئەو پیاوە دەپپاراست. دەمزانی خوا من دەپارێزێت، هەموو ئەو چێژەی دەمبینی لە شەرمی میهرەبانی خودا و بە خولیای واز هێنانی مامۆستاکەمەوە دەمکرد بە گریان و دەمهێنایە دەرێ. بۆ کاتێکی درێژ گریام. قووڵ قووڵ و لە بێخی بێخەوە گریام. دەگریام بۆ ئەوەی ئەو پیاوە بەردەوام بێت و لە هەمانکاتدا بەردەوامیش نەبێت، دەستم لێبات و بمجوڵێنێت و وەک کۆترێک بمخات، نەمخات و دەستم لێنەیات و نەمجوڵێنێت. هەموومان وایە خانمی دەروونناس، هەموو فریودان و هەموو حیللەی مێینەکان لەو هات و هاوارەدایە کە دەیکەن، لەو دڵەیاندایە کە ناشکێت و دەڵێن شکا، لەو گریانەدایە کە وەک غەمگیینینیەک دەیخەنە سینگی پیاوەوە و ئەگەر تەماشاکەیت هەر بەو گریانەیان ئەو پیاوە دەکەنە گاڵتەجاڕ. دوای ئەوەی مۆردان بینی گریام، بەویقارێکی زامارەوە لەجەستەی من کشایەوە، کشانەوەی مۆردان لە کشانەوەی گورگێک دەچوو کە نێچیرەکەی لە ژێر چنگاڵەکانیدا هەڵهاتووە.. ئەو ئیتر ڕۆشت و پشتی تێکردم و نیهایەت بۆ هەتا هەتایە دیار نەما.. لە دەرگاکەوە چوویە دەرێ.. بەڵام تۆ بڵێ لە پەنجەرەکەوە ئاو دیوو بووە، لە سەقفەکەوە ڕۆشت، تۆ بڵێ لە دیوارەکەوە وەکو ڕۆح بێ پسان لە جەرگەی یانەکەیەوە خرووجی کرد.

من بیرم نایەت کاتژمێر چەند بوو، بەڵام بیرم دێت بۆ ماوەی سەدان خولەک لە شوێنی خۆمدا مابوومەوە و جگە لە نووزە نوزی کچانەی خۆم بۆ حەرفێک زمان لە زارما نەدەجووڵا، ئەمویست بە شێوەیەک بگریم کە غەمگینیم بژنەوێت و لە دیوارەکەوە بە ژوور کەوێت، لە ئامێزم بگرێ و پێم بڵێت من پیاوە گوێ سورە هەتایی و دڵ شەقارەکەی تۆم.. بەڵام ئەو وەکو خۆری بێ کەڵک لە هەیاهووی من ئاوابوو. ئەو فەنابوو خانمی دەروونناس، لایەزال چەشنی مرۆڤێک شاهیدی ڕوداوێک بێت لەناو تەپوو تۆزدا من بە تەنیا تەواوی ئەو چوونە دەرەوەیەم بۆ تەفیسرنابێت. بەڵام کۆمەکی تۆم دەوێ و ئەم جوملەیەم بۆ تەواو کە..ئەم ڕاڕاییەم ڕاست کەرەوە، ئەم بەردە لە گورچیلەمدا دەربهێنە. تۆ سەیرمکە ئەوەی بەم عومرەوە دەیزانم ئەم دیرە جوانەیە و لە سەر دیواری ئوتوبوسێک لە سەفەرێکداخوێندمەوە؛) مرۆڤەکان لە دوو بارو دۆخدا بۆ هەتاییە لە ژینگەی خۆیان ڕادەکەن، یان لە کاتی گوناهباربوونێکی بێجارەدا کە هەموو ڕێگایەک دەگرنە بەر بۆ ئەوەی فەقەد پاک ببنەوە، یان لە کاتی دڵشکان و نائومێدیی و ترسی خەست و چڕدا.(من هەنووکە لای تۆم، تواشای پرچی ژاکاومکە، تواشای لێوی قڵیشاوم بکە کە سەراپای ئاهە. تۆ وەک کیژێکی زانستی پێم بڵێ ئەو پیاوەم بینیوە؟ من بەقەد یەک کێوی گەورە ئەم پرسیارە نەعلەتییە لەسەر گیانم قورسە..پێم بڵێ ئەو کە ڕۆشت گوناهبار بوو، یاخود نائومێد بوو؟ دڵی شکا، یاخود عەشق ئیجباریکرد هەڵێت. پێم بڵێ ئایا ئەو هاتەوە؟ ئایا ئەو دێتەوە.. ئەزانم بێدەنگیم لێدەکەیت و بە قەولی داشماڵەکە کش.. مات.. یارییەکە لە هیچ حەڵێکدا ئاوا تەواو نابێت.. خانمی دەروونناس، خانمی دەروونناس.. تۆ ئێستە ئیجباریت بم بینیت.. ئایا من دەبینیت؟ خانم.. ئایا من دەبینرێم؟ ئا یا هەم... خانم؟ هەم؟ ئایا... من..... ئەلوو؟..... ـ

تا نیوەڕۆ گشتیان تەزین	Heta li nîvro teyisîn
لە دوورییی تۆ من نامەم نارد	Dûrî te min şiyand nema
ناوەڕۆکی نامەی خەم و پەژارە بوو	Naveroka kul û xema
زۆر لە مێژە چاوەڕوانم	Ji mêjê ye bendewar im
نامەکەی تۆ زۆر دڕەنگ کەوت	Nameya te gelkî vema
شێعر: دڵدار شەکۆ	Helbest: Dildar Şeko
مووزیک: ڕەشۆ	Muzîk: Reşo

8. SERÊ MALAN DAREK LÊ

لە سەرووی ماڵانەوە دارێکی لێیە	Serê malan darek lê lê darek lê
لە خوارووی ماڵانەوە دارێکی لێیە	Binê malan darek lê lê darek lê
لە هەر ماڵێکدا یارێکی لێیە	Her malek da yarek lê lê yarek lê
لە هەر خانوویەکدا یارێکی لێیە	Her xanek da yarek lê lê yarek lê
لە سەری یاردا شارێکی لێیە	Serê yarê şarek lê lê şarek lê
لە سەری یاردا شارێکی لێیە	Serê yarê şarek lê lê şarek lê
لە سەرووی ماڵانەوە گوێزێکی لێیە	Sere malan gûzek lê lê gûzek lê
لە خوارووی ماڵانەوە گوێزێکی لێیە	Binê malan gûzek lê lê gûzek lê
لە هەر ماڵێکدا کچێکی لێیە	Her malek da qîzek lê lê qîzek lê
لە هەر خانوویەکدا کچێکی لێیە	Her xanek da qîzek lê lê qîzek lê
سەری کچەکە زێڕێکی پێوەیە	Sere qîzê zêrek lê lê zêrek lê
سەری کچەکە زێڕێکی پێوەیە	Sere qîzê zêrek lê lê zêrek lê
لە سەرووی ماڵانەوە تووەیەکی لێیە	Sere malan tûkek lê lê tûkek lê
لە خوارووی ماڵانەوە تووەیەکی لێیە	Binê malan tûkek lê lê tûkek lê
لە هەر ماڵێکدا بووکێکی لێیە	Her malek da bûkek lê lê bûkek lê
لە هەر خانوویەکدا بووکێکی لێیە	Her xanek da bûkek lê lê bûkek lê
بە سەری بووکەوە موورووییەک هەیە	Sere bûmê mûrek lê lê mûrek lê
بە سەری بووکەوە موورووییەک هەیە	Sere bûmê mûrek lê lê mûrek lê
شێعر و مووزیک: فولکلۆر	Gotin û muzîk: Gelêrî
ئامادە کردن: ڕەشۆ	Jixweberî û aranje: Reşo

5. VIYANA TE

Viyana te ji min negeriya	ڤیانی تۆ لە من نەگەڕا
Birçî mam	برسی مامەوە
Bêav mam	تینوو مامەوە
Şev tarî bû, xiniz bû	شەو تاریک بوو، پیس بوو
Can bêdeng	ڕۆح بێدەنگ
Can biyan	ڕۆح بێگانە
Can parçe parçe	ڕۆح پارچە پارچە
Û destê min di kelepçê da	و دەستی من لە کەلەبچەدا
Bêtitûn, bêxew mam	بە بێ تووتن، بێ خەو مامەوە
Viyana te ji min negeriya	ڤیانی تۆ لە من نەگەڕا
Evîna te ji min negeriya	ئەوینی تۆ لە من نەگەڕا
Werger: Dildar Şeko	وەرگێڕان: دڵدار شەکۆ
muzîk: Reşo	مووزیک: ڕەشۆ

6. XANIMÊ LÊ XANIMÊ

Xanimê lê xanimê	خانمێ لێ خانمێ
Bûka mala bavê minê	بووکی ماڵی بابی منی
Çîçeka rewşa dinê	گوڵی دۆخی دونیا
Tu soz nedî yekî dine	تۆ بەڵێن بە کەسی دی نەدەی
Xatimê tu xanimê	تۆ دوا خانمی
Tu çil biskê gulavdûnê	چل بسکی گوڵاوت هەیە
Kerem bike were rûnê	کەرەم کە وەرە دانیشە
Agir deyne ser qelûnê	ئاگر لە سەر قلیان (نێرگەلە) دانێ
Çi xanimkî bilome ye	چ خانمێکی بە لۆمەیە
Bi şev û roj, li mala me ye	بە شەو و ڕۆژ لە ماڵی ئێمەیە
Qisûrek lê tune ye	هیچ کەم و کووڕییەکی نییە
Gotina wê bi mane ye	قسەکانی بە مانایە
Xanimê dinya dem e	خانمێکی بە ڕۆژە
Ne me derd e… ne me xem e	ئێمە هیچ دەرد و خەمێکمان نییە
Ez heyranê bejna te me	من حەیرانی بەژنی تۆم
Ez aşiqê çavê te me	من ئاشقی چاوی تۆم
Him gul î, him sosin î	هەم گوڵی هەم سۆسنی
Tu bi xizêma ser bazin î	تۆ نگینی سەر ئەنگوستیلەی
Bimirî, bijî tu a min î	بمری و بژیت هەر هی منی
Gotin û muzîk: gelerî	شێعر و مووزیک: فولکلۆر
Aranje: Reşo	ئامادە کردن: ڕەشۆ

7. NAMEYA TE

Sere sibê ji xew rabû	سەر لە بەیان لە خەو ڕابوو
Du çavên belek xumar bûn	هەر دوو چاوی خومار بوو
Meşî daket baxçê gulan	ڕێ کەوت هات بۆ باخچەی گوڵان
Gul û çîçek tev neyar bûn	گوڵ و خونچە هەموو بوونە دوژمن
Ji kerba sorgul çilmisîn	لە داخی [جوانی] سوورەگوڵ هەموویان سیس بوون
Ji şerma bilbil melisîn	بولبول لە شەرما هەڵکورما

خۆویژی و مووزیک: ڕەشۆ	Jixweberî û muzîk: Reşo

3. ZÎNÊ

هاتیته خەونم	Hatî xewna min
گوڵی من حەزی کرد	Gula min hez kir
چاو بە ئەسرین بوو	Çav bi hêsir bû
گلەیی لە من کرد	Jin min gazin kir
تۆ بۆچی ئەم دڵەی منت بریندار کرد	Ev dilê min te çima birîn kir
بە شەوی تاریک لە لای من بارت کرد	Li şeva tarî ji cem min bar kir
زینێ	Zînê
بزانە کە من بێبەخت نیم	Zanibî ez ne bêbext im
ئاگام لەو دۆخە هەیە کە تۆی تێدای	Rewşa tu tê de, serwext im
منیش وەک تۆ بندەستم	Ez jî weke te bindest im
ئەو گوڵانەی من ئاوم دابوون بژێینەوە	Ew gula ku min av dabû bijîn
ئەمڕۆ کەوتوونە دەستی دەستە خوێناوییەکان	Îroj ketiye destên tev bixwîn
شاد دەبن لە سەر لێوی هەنگوینی	Şa dibin li ser lêvên hingivîn
گوتن: حەکیم سەفقان	Gotin: hekîm sefkan
موزیک: ڕەشۆ	Muzîk: Reşo

4. STRANÊN TE LAWO

گۆرانییەکانت کوڕە	Jaro çima digrî
هەژارەکە بۆچی دەگریت؟	Rûniştî li dûr
لە دوورەوە دانیشتوویت	Stranên te lawo
گۆرانییەکانت کوڕە	Stranên te lawo
گۆرانییەکانت کوڕە	Tev rabûne pêlîne
هەموویان باڵیان گرتووەتەوە	Ji hêlînê firîne
لە هێلانە فڕیون	Stranên te lawo
گۆرانییەکانت کوڕە	Stranên te lawo
گۆرانییەکانت کوڕە	Baş e çima wisa
باشە بۆچی وەها	Şewat şewat digrî
پرسۆز دەگریت؟	Hîva me rawestiya
مانگی ئێمە ڕاوەستاوە	Reş girê dan çiya
چیا ڕەشیان پۆشیوە	Êdî nema deng dide
ئیدی دەنگ نادەنەوە	Dilê te lawo
دڵی تۆ کوڕە	Stranên te lawo
گۆرانییەکانت کوڕە	Stranên te lawo
ئەگەر بگریم خالۆ	Eger bigrîm xalo
شەوقدانەوەم ڕوخسارم	Teyîsiya rûyê min
بڵێی بگاتە تۆ	Ma wê te bigihîne
گۆرانییەکانت کوڕە	Stranên te lawo
مەگری کوڕە	Meke girî lawo
بە داخەوە چاوەکانت	Mixabin çavên te
گۆرانییەکانت	Stranên te lawo
ئیدی دەنگ نادەنەوە	Êdî nema deng dide
وەرگێڕان: دڵدار شەکۆ	Werger: Dildar şeko
مووزیک: ڕەشۆ	Muzîk: Reşo

Musik Kurdi

Reso

1. EY FELEK

ئەی فەلەک بۆ تۆ دەناڵم	Ey felek bot e dinalim
بۆچی نێرگز سیس هەڵگەڕا	Bo çi nêrgiz çilmisî
بۆچی بەختی ئێمە ئاوایە	Ev çima bextê me ho ye
ئێمە بێ دۆست و بێکەسین؟	Em bêdost û bekes in
کەی هاتن ما، کوا کەی دێت	Ka dihêt ma, ka dihêt ew
کانیی سەر زەوی بزێتەوە	Kanîka erdê bizêt wê
لێی بخۆینەوە ئەوندەی بمانەوێت	Jê vexwin çendî bîvêt
ئاگری سارد و کوژاوە	Agrê sar û vemirî
چاومان لێیەتی، دەگەشێتەوە	Çav me lê, tê geş bibî
ئەو بەهارانەی دەکوژرێن	Ew biharên têne kuştin
هیوادارم بگەشێنەوە	Hêvîdar im geş bibî
شێعر: بەدرخان سندی	Gotin: bedirxan sindî
مووزیک: ڕەشۆ	Muzîk: reşo

2. xirpanî

بڕۆ ئەی دەربەدەر	Here lo xirpanî
ماڵی ئێمە لە مەسرەیە	Male me mesrê danî
مەسر تەنگ بوو هەڵینهێنا	Mesra teng bû hilneanî
بڕۆ ئەی دەربەدەر	Here lo xirpanî
بڕۆ دەی، بڕۆ دەی	Here lo, here lo
کوڕگەل لێدەن زۆر کوانێ	Lawik lê xin rojkanî
چڵ قاتری قارەمانێ	Çil qatirê qehremanî
بڕۆ ئەی دەربەدەر	Here lo xirpanî
بڕۆ دەی، بڕۆ دەی	Here lo, here lo
هەرێم: جووڵە مێرگ	Herêm: Culemêrg

Erebê Şemo; bavê roman a kurdî

Îmad talatî

Erebê Şemo, yan jî Ereb Şamîlov, nivîskarekî Kurd bû û weke bavê romana Kurdî tê binavkirin, ku yekemîn romana ku bi kurdî hatiye weşandin, Şivanê Kurmanca nivîsiye.

Erebê Şemo ji malbateke şêxên Êzîdiya bû, di 23'ê Cotmeha 1897'an de li gundê Susuzê li navçeya Qersê, ku di wê heyamê de di bin desthilatiya Rûsyayê de bû, jidayik bûye, xwendina xwe ya pêşî diqedîne, û di sala 1913'an de, dema ku 16 salî bû, dest bi karê paletiyê kir, û wisa di zimanan de zîrek bû ku, jibilî zimanê Kurdî, bi Rûsî, Tirkiya Osmanî, Yonanî, Ermenî, Gurcî, Elmanî û Azerî dizanibû.

Bi biryara hikûmeta Sovyêtê, Erebê Şemo û Isahak Marogûlov, dest bi amadekirina abêya Kurdî, ya bi tîpên latînî kirin, û di sala 1928'an de karên xwe bi dawî anîn, wan di sala 1929'a de yekemîn pirtûka bi Kurdiya latînî li cîhanê, hînbûna xwendina nvîsara Kurmançi "Xwe bi Xwe Hînbûna Kurmancî" çap kirin, herwiha yek ji damezrênerên rojnameya Rêya Teze bû.

Di sala 1931'ê de, Erebê Şemo li Lênîngradê rastî Qanatê Kurdo hat û hevaltiyeke baş di navbera wan de çê bû, ji wir dest bi xebata wêjeyî û zanistî kir, û li wê derê nivîsên derbarê pirsgirêkên zimanê Kurdî de amade kir, û li Ermenistanê çap kir.

Di sala 1937'an de ji aliyê, serokê Sovyêtî, Stalîn ve, hate sirgûnkirin, wî şandin qeraxa Okrayînayê, û ta sala 1956'an ew li wê derê ma, ku piştî mirina Stalîn ew azad bû, û careke din vegeriya Ermenistanê.

Sala 1966'an, Şemo romana xwe ya dîrokî, "Dimdim" belav kir, û di sala 1967'an de, ew li Moskoyê berhevoka "Hikayetên Gelê Kurd" û romana xwe ya bi navê "Riya Bextewar" weşeand, herweha, û libarê xebata siyasî, Erebê Şemo demeke dirêj di komîteya navendî ya "Partiya komonîsta Ermenistanê" de xebat dikir.

Di sala 1978an de, rewşenbîr û romanivîsê Kurd, Erebê Şemo çû ser dilovaniya xwe, û li navenda Yerîvanê, li ser dîwarê make, ku Erebê Şemo salên xwe yên dawiyê derbas kiribû, weha hatiye nivîsandin: "di vê malê de ji sala 1963 ta 1978an temenê xwe derbas kiriye, rewşenbîrê Kurd û karkerê muxulqeiyê, Erebê Şemo Şamîlov"

Berhemên erebê şemo

Roman

- Şivanê Kurmanca, 1930
- Dimdim, 1966
- Jiyana Bextewar, 1959
- Hopo, 1969
- Berbang, 1958

Şano

- Koçekê Derewîn, 1930

Çîrok

- Hikayetên Gelê Kurd, 1967

Meqale

- Pırsa Derheqa Feodalizme Nava Kurda da, 1936

Senaryo

- Kurdên Ermenistanê, 1959 [1][2]

Jînenîgarî

- Emrê Lenîn, 1930

bû. Soreşek bû.

***Ali Gurdilî**: Di malpera xwe ya facebookê de tu dibêjî ku <wêjeya soranîziman gavin gelekî gewre avêtine ber bi pêş ve. Vaye romana Koşk a Franz Kafka jî bû soranî, dostê min ê romanûs Eta Nehayî ew wergerandiye, gelo em kurmanc çi dikin!> Asta wêjeya kurmancî ya niha, gelo ne bi dilê te yeyan werger kêm in? Yan çima tu wiha difikirî, mebesta gotina te çi ye?*

Jan Dost: Ast baş e, nivîskarên kurmanciyê yên baş jî hene. Lê ez bala xwe didimê, ku pêşketin giran e. Wergerandin nikare bibe karekî takekesane, wergerandin prosesa milletan e, saziyên mezin divê li pey hebin, fînanse hebin, weşanxane xwe bidin ber mesrefên wergêran û tevgereke wergerandinê geş bikin.

Berî demekê romana Perik a Selîm Berekat ku min ji erebî wergerandibû ji weşanxaneya Ayrinti derket, ez bi xwe ecêb mame ku weşanxaneyeke tirkan bi vî karî radibe!

Karê wergerandina kurdî a berhemên nivîskarên kurdî, ku bi zimanên biyanî dinivîsin. Gelo ne seyr e! Erê, mesrefa ku li wan caw û plakatên sloganan diçe, bila li wergerê here, ez garantiyê didim ku dê di pênc salan de wêjeya kurdî û zimanê kurdî, gavin efsaneyî pêşde herin.

***Ali Gurdilî**: Di nav projeyên cenabê te de, bi zimanê kurdî; nivîsandina romaneke utopîk heye yan na? Tu qet li ser nivîsandina civakeke îdeal nefikiriyî gelo?*

Jan Dost: Qet fikreke weha bi min re derbas nebûye. Civakên ideal nînin. Fîlosofan ji kevin de çarçove ji bo civakên weha danîne, Farabî, Platon… Lê ew her mina xewnan e, ez bi xwe kesekî reşbîn im û dibêjim ku mirov nayê guhertin, qalikê wî ji ser rabike, hov derdikeve, tenê şêweyê hovîtiya wî tê guherandin.

***Ali Gurdilî**: Di hiş û aqilê xwe de, tu Kurdistaneke çawa xeyal dikî? Heke rojekê Kurdistan serbixwe bibe, tu dixwazî ku ew dewlet û welateke çawa be?*

Jan Dost: Kurdistaneke ku nirxê mirov têde bilind be, rûmeta wî hebe û ne koleyê dewletê û serokê dewletê be.

***Ali Gurdilî**: Ji kerema xwe re, tu dikarî bibêjî ku ji bo te girîngiya felsefeyê çi ye? Yanî wekî nivîskar û romannivîsekî dipirsim?*

Jan Dost: Her mirovek felsefeyeke wî a jiyanê heye. A min bi xwe ew e ku rastî nayê kedîkirin, bextewerî nayê nasandin û jiyan xewn e. Mirovayetî hîn di pêvajoya xwe ya destpêkê de ye. Em nikarin behsa serkeftinên mirovan bikin, eger şer û xwînrêjî berdewam be. Ji qonaxa hovîtiyê mirov derbasî qonaxeke din î hovîtiyê bûye. Felsefe, fikr, ol, pêximberî; dikin nakin ku vî afrîdeyê ku nave wî mirov e kedî bikin, nabe.

***Ali Gurdilî**: Gelo jiyan ji bo cenabê te çi ye? Tiştê cenabê te tebextewar dikin yan jî, xemgîn dikin çi ne?*

Jan Dost: jiyan zeviyeke mirov bi lez têre derbas dibe, tiştekî nisbî ye. Mirov bi du peyvan nikare çarçovekê jê re deyne. Tishtê min zêde xemgîn dike, sitemkariye. Kuştina mirova ye. Tiştê min şad dike, biçûk in, dikare mesela silava dostekî kevn be, yan jî dîtina stêrka şivanan di êvareke buharê de be.

***Ali Gurdilî**: Kekê Jan, zor zor spas bo vê hevpeyvînê. Li ser navê kovarê, ez gelekî spasiya cenabê te dikim û serkeftina te dixwazim. Malî ava.*

mirov dikare bibêje ku Ehmedê Xanî bi ser ketiye, yan? Gelo heke imrê wî têrê bikira, wekî din çi projeyên wî hebûne?

Jan Dost: Ji têgeha islamî daxwaza min aliyê wê ê şaristanî bû, anku islam bi rûyê xwe ê şaristanî, wek wêje, wek chand, ne wek ol. Islam du besh in, ol û çand. Çanda islamî, ew a ku bi sedê salan û bi gelek zimanan li herêmeke fereh hate damezrandin û berfereh bû, di Mem û Zînê de; evîna xwedayî, Mîrac, afirandina gerdûnê, û gelek sembolên chanda islamî derbas dibin. Ji bo wê yekê em diakrin nave islamî, bi Mem û Zînê ve kin.

Mixabin projeya Ehmedê Xanî û kurdîkirina islamê neçû serî. Yan jî em bibêjin sînorê serkeftina wê gelekî hindik bû, ew jî ji berku MÎR guh li projeya wî nekir, mîrekî cahil ku ev proje fam nedikir û giringiya wê nizanibû. Ez bawer dikim ku di bala wî de wergera Quranê jî hebû, a hedîsan jî û a pirtûkên fiqih û şerîetê jî. Lê mixabin em nikarin vê yekê, weke rastiyekê bilêv bikin.

***Ali Gurdilî**: Di axaftina xwe ya di heman sempozyumê de, dîsa tu dibêjî ku <ji dînê/ola islamê kurdan feyde negirtine, ev yek ne sucê îslamê ye, sucê me ye.> û di rojnameya <Zaman> ê de jî tu dibêjî, <heke hûn dînê îslamê ji kurdan cuda bikin yan ji wan bistînin, çawa ku we rihê wan ji wan sitandibe, ye.> û te pêşketina Dewleta Osmanî û Tirkiyeyê jî, wekî du mînakan daye. Tu wiha difikirî, ku rihê kurdayetiyê bi dînê îslamê dest pê kiriye gelo? Ew awir, ne niheqiyek e li civaka kurdan a beriya dînê îslamê? Wekî din jî, heke tu wiha difikirî ku dînê îslamê sebebê pêşveçûnê ye, baş e tu wan welatên îslamî yên ku li paş mane çawa û bi çi şirove dikî?*

Jan Dost: Na. ez nafikirim ku rihê kurdayetiyê bi islamê destpêkiriye. Ji xwe fikreke weha neheqiyeke mezin e, lê mebesta min ku islam cihekî giring di mejiyê kurdan de girtiye, aliyê kurdan ê rûhî islam e, hela tu dab û adetan li aliyekî deyne. Êzdayetî jî aliyek ji aliyên kurdan ê rûhî ye, lê islam bêtir. Ev rastiyek e.

Pêşveçûna ku islamê da civakan jî ne hindik e, dîsa mebesta min islama çand û kulturê ye; ne ol e. Erê niha rewşa Pakistanê nebaş e, a Afganistanê weha, lê gelo haya me ji wêjeya wan û şaristaniya wan piştî islamê heye?!!

Gelo haya me jê heye ku li Afganistanê du imperatoriyên mezin, samanî û geznewî, rabûn û berhemên şaristaniyên gelekî hêja li pê xwe hiştin! Milletan, hemûyan fêda xwe ji islamê kirin.

***Ali Gurdilî**: Bi dehan salan cenabê te li ser berhemên Xanî lêkolînan kir û bi gelek zimanan şiroveya wan nivîsand. Ji kerema xwe, li ser tesewufa Ehmedê Xanî û eşqa wî ya îlahî, mirov dikare çi bibêje?*

Jan Dost: Ehmedê xanî yek ji mutesewifên şerqê yên mezin e, bextê wî yê reş ku kurd e. Ew ji dibistana irfanê tê. Lê wî jî mina Hellac û sofiyên civakperwer, du kaniyên tesewifê anîne ba hev, kaniya irfanî, yanî Xwedê û hezkirina Xwedê û naskirina Xwedê û nêzîkbûna ji Xwedê heta dereceya fenayê anku windabûna di zatê Xwedê de û kaniya xelqê, yan ku mirovayetiyê.

Mutesewifên vê ekolê digotin ku derdê me rihetiya xelkê ye, bi wateyeke din ew ji bo mirovayetiyê têkoşer bûn. Loma jî Hellac hate kuştin, ew ne ji ber kufra xwe a zahirî hate kuştin, lê ji ber ku ew nêzîkî derdê xelkê bû û li dijî desthilatê bû hate çarmîx kirin. Meerrû, ku ew jî yek ji mezinên wêjeya erebî ye, dibêje Hellac dixwest dewletan biqulipîne. Xanî jî wiha dixwest ku dewleta zulmê were ruxandin û li şûna wê dewleta edaletê a kurdî were avakirin. Tesewwufa Xanî ne pasîv bû, ew heta tu bibêjî bes aktîv

yên resenî rûbirû dikin. Bêguman ev rewş jî, barê nivîskêr zêdetir dike. Mesela romanên te yên Mîrname,Mijabad û Sê Gav û Sê Darek jî romanên dîrokî ne. Dema ku tu dest bi nivîsîna romaneke dîrokî dikî, tu xwe çawa amade dikî û wekî din, zehmetiyên ku dertêne ser riya te çi ne gelo?

Jan Dost: Raste bar girantir dibe. Em bi zehmetiyan dest pê bikin. Berî her tishtî romana dîrokî behsa demeke gelekî dûrî nivîskêr dike, yanî demek ku nivîskar têde nejiyaye loma jî ew nikare bîne ber çavên xwe rabûn

> Pîvan dikarin werin guhertin, ji civakekê heta yeke din, ji serdemekê heta yeke din dikarin ew pîvan werin guhertin. Lê di her zeman û mekanî de pîvaneke sabit heye

û rûnishtina xelkê, cil û bergên wan, xwarina wan, tevaya hewaya ku wê demê serdest bû nakeve ber çavê nivîskêr.

Hûrgilî û detayên di romanekê de ji bo min gelekî girîng in, loma jî ez zehmetiyeke mezin dikşînim heta wan bi dest dixim. Ji bo min pêwist e ku bizanibim ka mesela di serdema Xanî de kîjan helbestkarê osmanî bi nav û deng bû, ji boMijabadê pêwist bû ku nas bikim Framnk Sînatra denbêjekî biyanî yî navdar e û stranên wî di radyoyan de belav dibin.

Ez xwe diwestînim, heta ji min tê li wan serdeman vedigerim. Îro mesela, 26.02.2015, min ji bo romana ku niha ez wê dinivîsînîm xwe siparte hin jêderan û min nas kir ku Michael Scot ê skotlandî pirtûkeke Aristo wergerandiye zimanê latînî. Dibe ku di suhbetekê de li ser zimanê karekterekî hema behsa vê pirtîkê bibe. Lê ev hûrgiliyên weha ji bo tevna romaneke dîrokî gelekî girîng in.

***Ali Gurdilî**: Di romana xwe ya Mîrnameyê de, bi awayekî edebî te cih daye nakokiyên navbera desthilatdar û rewşenbîran û hinek jî, te xwestiye ku balê bikşînî ser pîvanên ehlaqî yên rewşenbiriyê.*
Di dewra ku Ehmedê Xanî lê jiyaye û di dewra me de jî, di civaka kurdan de ev pirsgirêk herdem hebûye. Li gor bîr û baweriya cenabê te, pîvanên ehlaqî yên rewşenbiriyê çi ne gelo? Yanî ez ji bo roja me dipirsim?...

Jan Dost: Pîvan dikarin werin guhertin, ji civakekê heta yeke din, ji serdemekê heta yeke din dikarin ew pîvan werin guhertin. Lê di her zeman û mekanî de pîvaneke sabit heye, ew jî nabe ku rewşenbîrek çavên xwe ji zulma desthilatdaran re bigre. Mixabin li ba me kurdan, me desthilatdarî wek desthilatdariya neyaran û biyaniyan fam kiriye, em heta niha li partiyên xwe, li desthilatdarên navxweyî bi wî çavî nanihêrin. Li ba min ferq nake eger zalim kurd be yan turk be, ala di destê kujer de alaya rengîn be yan jî ya sor î bi hîv û stêrka spî be. Zulm, zulm e û neteweya wê nine.

***Ali Gurdilî**: Di sempozyuma Ehmedê Xanî de, tu dibêjî ku <Mem û Zîn>, berhemeke îslamî ye; Ehmedê Xanî jî mirovekîpragmatîst bû û xwestiye ku dînê îslamê bike kurdî. Gelo bi çi rengî mirov dikare ji berhemekê edebî re bibêje ku ew <berhemekê îslamî ye?> û di warê kurdîkirina dînê îslamê de,*

dida min. hevalên min li kolanan bûn, diqîriyan, zarotiya xwe bi hemû hûrgiliyan didîtin, ê min jî ez di kolanên hedîs û ayetan re dimeşiyam.

Bêguman jiyaneke weha, ku nehişt ez têr zaroktiyê bibînim, hişt ez bimînim ew zarokê ne têrlîstik. Lê ez ne poşman im. Ew ji bo min bi rastî jî bû bingehekî zêde xurt ji bo nivîskariyê. Bavê min dersên min bi kurdî digotin, ev jî aliyekî erênî bû di wê zarotiya min de. Li dibistanan tenê bi erebî ders hebûn, lê min li ber destên bavê xwe yekemîn dersên bi kurdî dîtin. Ez dikarim bibêjim ku ez ji zarotiya xwe de bi kurdî perwerde bûme.

***Ali Gurdilî**: 35 sal in ku tu li xerîbiyê dijî, li Almanyayê û tevî vê yekê jî, xwiya ye ku rihê kurdayetiyê bi her hawî li cem te dijî û zindî ye. Gelo tu di civaka almanan de, carinan xwe xerîb hîs nakî? Wekî ku tu ne aîdê wê çandê bî?*

Jan Dost: A rast ez her xwe xerîb û bîyanî dibînim, ne tenê niha û li nava vê civaka almanan; lê berê jî û di nav civaka me kurdan de jî. Biyanîbûn li ba min a giyan e, ruhê min ji derdora xwe qut e. Erê ez ne aide vê çandê me, çandeke çiqas bi rêk û pêk û bi bingeh e û pergala wê zanistî ye jî, lê em li hev nebaniyan, ez heta niha jî nikarim derbasî vê civakê bibim. Nikarim.

***Ali Gurdilî**: Ez ne xeletbim, beriya 2-3 mehan bû; girêdayî hinek agahdariyên te, li Kurdistana Bakur li dijî te nerazîbûn û bertekek pêk hat. Sebebê vê yekê, bêtir helwesta te ya polîtîk bû yan?*
Ez vê yekê çima dipirsim? Li welatên pêşketî, nivîskar yan hunermend, zêdetir bi berhemên xwe têne nirxandin, ne bi sekna xwe ya siyasî. Lê li warên mîna welatên me, mixabin ji ber ku siyaset her di navendê de ye; dema nivîskarek helwesta xwe siyasî eşkere dike yan cihê difikire, ew nêrazîbûn, yan awira siyasî xwe berdide berhemên nivîskêr bi xwe jî. Yan ez xelet im gelo?

Jan Dost: Keko ez tucarî bîr û baweriyên xwe naxim bin cilikan, gava di civaka min de cinayet bibin, ez dengê xwe bilind dikim. Xeletî hene, çima ev kes naxwazin rastî were gotin! Ma rola rewşenbîrekî çi ye!

Tenê pirtûkan ji cemawerê xwe re binivîse! Ez bi xwe, vêya tim dibêjim, xwe mina mirîdekî seydayê Ehmedê Xanî dibînim û weke çawa ku wî rexne li mîr kir ez jî rexneyê dikim.

Mixabin civaka me fêrî rexneyê nebûye, perwerdeya wî hew ew e: huş be, dengê xwe li ber kesê ji xwe mestir neke, ew bavê te ye dikare sere te jî jê bike, birayê te yê mezin e û hdw.

Mixabin civaka me fêrî rexneyê nebûye, perwerdeya wî hew ew e: huş be, dengê xwe li ber kesê ji xwe mestir neke, ew bavê te ye dikare sere te jî jê bike, birayê te yê mezin e û hdw. Civaka me li ser parastina rastiyê perwerde nebûye, loma jî kesên ku destên xwe yan tiliya xwe dirêjî çewtiyan dikin, têne cerisandin û hetikandin.

***Ali Gurdilî**: Di romanên dîrokî de, xwîner carinan zêdetir bala xwe didin bûyerên dîrokî yên ku di romanê de hatine vegotin û*

Helbest pirûskek e û roman jî, agireke zerdeştî ye

Hevpeyvîn bi Jan Dost re

Ali Gurdilî

Jan Dost romannivîs, helbestvan, wergêr û nivîskarekî kurd e. Di 12'ê adarê sala 1965an de, li bajarê Kobaniyê hatiye dinyayê. Xwendina xwe heta lîseyê li Kobaniyê qedandiye. Ji sala 1985an heta 1988an, li zanîngeha Helebê fakulta zanistê beşê Biyolojiyê xwendiye; lê temam nekiriye. Jan Dost di dehsaliya xwe de dest bi nivîsîna helbestên erebî kiriye û paşê, di panzdeh saliya xwe de qulipiye ser zimanê kurdî. Çîroka wî ya yekem Xewna Şewitî di sala 1993an de, di pêşbirka kurteçîroka kurdî de, li Sûriyê xelata yekem girt û li Tirkiyê jî, li ser sehneyê hate lîstin.

Ji bilî wê çîrokê, Jan Dost çend çîrokên din jî nivîsandine, weke Mistek ax ku sala 2007an li Almanyayê bû kurtefilmek. Her weha gelek helbest û lêkolîn bi erebî û kurdî di rojname û kovarên cihê de weşandine.

Jan Dost di malpera Diyarnameyê de di quncika xwe ya bi navê Şevnem de, ji sala 2007an heta sala 2012an, gotaran nivîsiye. Di sala 2000an de çûye Almanyayê, li wir dijî û ji Adara 2009an ve, hemwelatiyê Almanyayê ye.

Em ligel Jan Dost; li ser jiyan, zarokatî, berhem, proje û felsefeya wî peyîvin.

Ali Gurdilî: Kekê Jan, di destpêkê de li ser navê xwîner û xebatkarên kovarê, gelekî spasiya te dikim ku te daxwaza me ya vê hevpeyvînê qebûl kir, malî ava.

Jan Dost: Spas ji te re jî heyran. Spas ji bo wan xwendevanan jî ku dê niha dilê xwe û mejiyê xwe ji me û axaftina me re vekin.

***Ali Gurdilî**: Heke destûra cenabê te hebe; ez dixwazim ku bi pirseka li ser zarokatiya te, em dest bi vê hevpeyvînê bikin. Qasî ez dizanim; ji ber ku bavê te mela bûye, zarokatiya te li hawirdora mizgeft û medreseyan derbas bûye. Di medreseyê de jî, ligel dersên şerîetê te gelek dersên cihê jî dîtiye. Pergaleke bi vî rengî ya olî; gelo bandûreke çawa li kesayetiya te kir û di işq û nivîsîna te ya bi zimanê kurdî de, rola wan rojên te çi ye?*

Jan Dost: Ew zarotiyeke tijî bû. Bi qasî ku min yan ez bibêjim bavê min, dem da fêrkirina min, wî qasî jî ez dûrî lîstikên zarotiyê ketim. Ez ne mina hemsalên xwe bûm, dema ku wan berêvaran li kolanê dilîst, bavê min ez li ba xwe didame rûniştin û li ber siya dîwarê mala me ya rojavayê dersên feqetiyê

lonê xwe de bikim, ew diyariya destgirtiya min bû, nû bû û cara yekem bû ku li xwe dikim, ez miribûma jî min tê de nedimîst, loma jî min her li ber xwe da û hêvî dikir ku ev xewna giran nêzîk bi dawî bibe.

Dema derengî êvarê dengê deriyê zindana min hat, min xwe weke marekî kokel kiribû, min xwe li xwe pêçabû weke ku nehêlim bê hemdî xwe bi xwe de bimîzim. Yê ku derbas bû ne ew zebenî yê berê bû, yekî rûşêrîn û nazik bû, porê wî şeh kirî, cilên wî paqij û bê qamçî derbas bû. min di dilê xwe de got: deriyê ferecê vebû, eve yê ku rehmetîyê bavê min qala wî dikir, ev dê tu carî min fedîkar neke, ez bi lez rabûme ser piyan û di rûyê wî yê şêrîn de keniyam, ew jî keniya, nizanim!! Belkî nekeniyabe û wisa li ber çavên min xuyabûbe, lê kenekî ji xweber û xwezayî di rûyê wî yê şêrîn de hebû. Hema berî ew tiştekî bêje min bi niyaz gote wî: destûra min bide ez bimîzim, ez dikim bimirim, hevalê te rê neda, ez nexweşim, gurçikên min diêşin û ez vê carê.....

Nayê bîra min pişt re min çi got,dîtina min dît ew dergevanê rûşêrîn weke dêwekî beziya min û bi kulman û pehînan bi min ket, nepirsî ev rû ye , serî ye, çav e dil e, kîjan devera lê rast dihat ji kulmekê yan pehînekê bêpar nedihişt, di gel wê jî dijûn dikirin diya min û xwehên min û xwedayê min û min jî. nayê bîra min bê çi qasî dirêj kir wê lêdana wî, lê xweş tê bîra min ku ew derket û bi gotina: tifû mişkê gemarî! xatir ji min xwest.

Piştî derketina wî ez rihet bûm, nema mîza min hat û ez pê hesiyam weke ku min çiyayek ji ser milên xwe danîbe. Ez ecêb mam!! Piştî ew qas lêdan, işkence û azirandin ez rihet bibim!!dema min destên xwe ji ser erda sar rakirin şil bûbûn, min got ez di xwînê de mame, lê ne xwîn bû, min bi xwe de mîz kiribû, min bi pantelonê destgirtiya xwe de mîz kiribû, weke ku meşkeke tijî dew biqete û birije mîza min kişiya bû û kelebox jê radibû, êdî ew rûyê şêrîn resim dikir wê keleboxê.

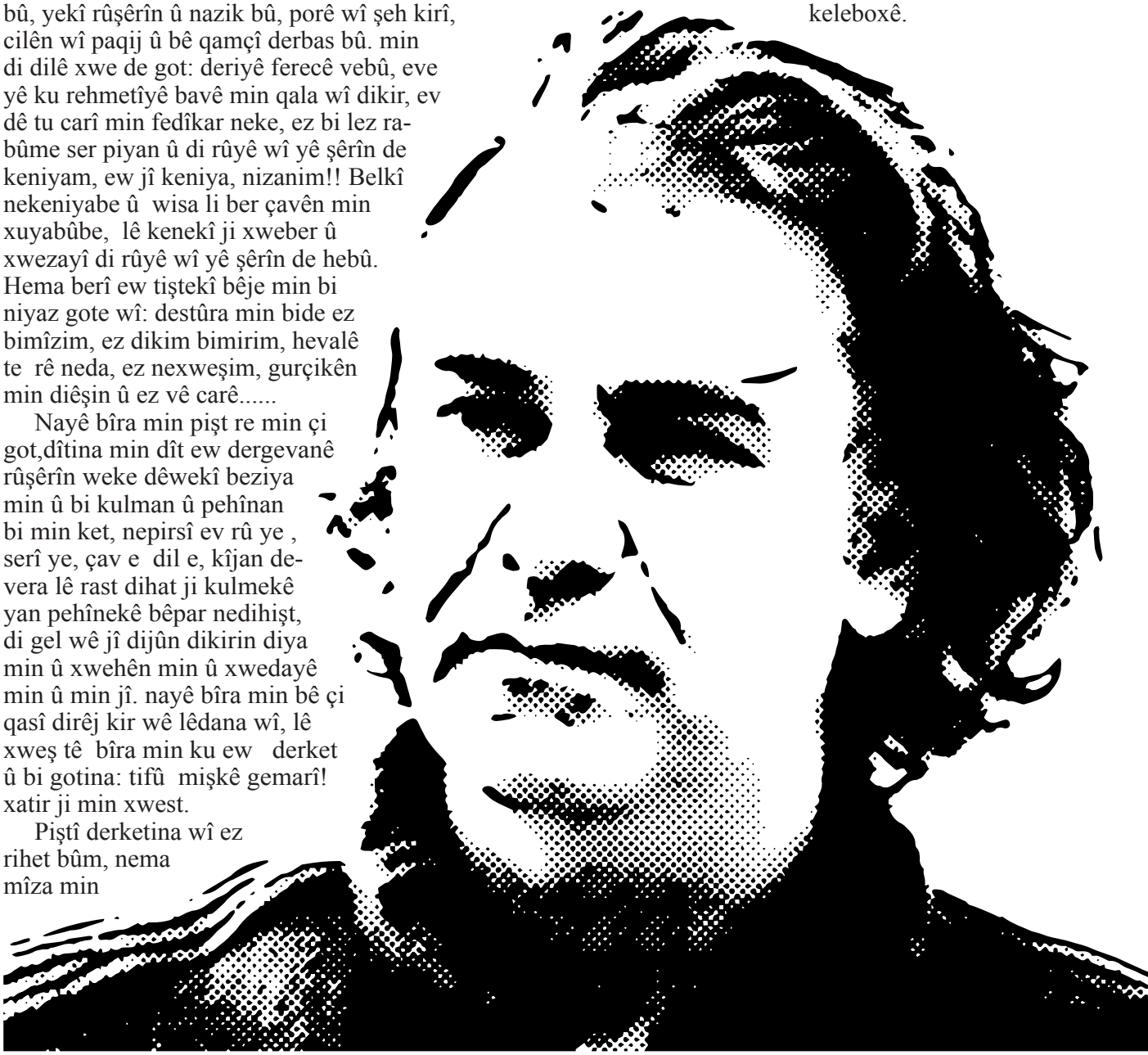

ÇÎROKÎ
Rûyekî şêrîn

JAN DOST

Almanya 2006

Nizanim bûbûn çend seetên min di zindanê de!! Ez û çar dîwarên sar û cemidî bûn, dengê tu kesî nedihate min, bawerim dengê min jî nediçû tu kesî . dîwar bi guh in!! Wisa dibêje meteloka navdar, lê dîwarên zindana min ker û lal bûn ,qêrîna min dadiqurtandin û hîç min pêjna tiştekî nedikir.

Yek caran şerqîniya dergehên hesinî weke tavên dîn dihat û piştre barana sixêf û nalînan bû.bi qasî ku sixêf bê şerm û pîs bûn, nalînin wisa xeniqî û kûr û bêhêvî ji binê zindanan diketin guhên min, lê dîsa çiyayên bêdengîyê siya xwe dihavête ser zindana min û giyanê min û bîr û hişê min.

Mîza min dihat. Wek ku min di jiyana xwe de nemîztibe. Serma ya di hindirê zindanê de ez bêtir bi hacetî mîzkirinê kiribûm, mîzoka min nepixî bû û dihat ku biteqe, min xwe bi ser hevde diqermiçand û tiliyên dest û lingên xwe dişidandin weke ku rê li ber bixwedemîzkirinê bigrim.

Dema dergevanê rûtirş û zendbadayî bi çeplê min girt û ez avêtim binê zindanê mîza min bêtir hat, min jê tika kir û gotê: destûrê bide hema mîz bikim, ji bo xwedê , hema nîv deqe be jî dibe.

Lav û tikaya min di navbera devê min û guhên siwaxkirî yên wî zebenîyê cehnemê de weke rewrewkê dibiriqîn.

Dîsa min tika kir, lê vê carê bi dengekê bilind tir û xeniqî tir: ji bo xwedê law!! Gurçikên min diêşin!! Bihêle ez herim destavê û hema heta dehan bihejmêre, xem nake tu dikarî bi lez jî bihejmêrî bes bihêle ez mîz bikim.

Lê wî pisgurê rûtirş guh neda min, tû kire min û çend sixêf di nav çavên min de avêtin, bi awaza straneke ku min jê hez dikir fîkand û çû.

Gotineke bavê min hate bîra min,wî digot: kurê min xwedê teala nûra xwe xistiye rûyên mirovên xweşik. Loma jî eger tikayeke te, daxwazake te, ricake te hebe, berê xwe bide rûşêrînan, ew tu carî dê te red nekin. Xwedê nûra xwe rijandiya rûyên wan.

-raste gotina te bavo.

Min bi dengekî bihîstî got û rûyê wî dergevanê tirş û kirêt ji ber çavên min nediçû.

Dem nema dimeşiya, te digot bûye kerekî tirale di heriyeke tîr û pir de, her sanîyeyek diçû rewşa min xirab tir dibû. Uftekufta min bû. êdî her tişt ji bîra min çûbû, tenê mîz na.

Hate bîra min dema zarotiyê û mîzkirina me ya li serê zikakan û devê rêyan, me bi hêsanî derpî ji xwe dişemitand û hema şipyakî dimîzt. Serê sibehan ku em ji xew radibûn û me rûneşûştî berê xwe dida caddeyê me mîz dikir, keleboxa ji mîza me radibû kêfeke bêsînor li ser rûyên me yên biçûk resim dikir. Ji xwe dema ku baran dibariya û me di bin çipikên wê de dimîzt, lerzîneke nayê pesindan dihate me, xweşiya wan lerzînokan wê êvarê agir bi dilê min dixist, wey sed tifû li rûyê te be ey jiyana gemar niha mîzkirin bûye hêviya min ya herî mezin!!!

Min dikir ku bi xwe de bimîzim, ji xwe min dixwest jî lê min dil nedihişt bi pante-

Avêtîk Îsahakyan bû endemê Akadêmîya Zanîyarîyê.

Lê min dîsan jî pêwendîyên xwe bi Erebê Şemo re qut nekirin. Ez dîsan diçûme mala wî

***

Rojekê bûyareke gelek nexweş li sêksîya nivîskarên kurdan, ya Yekîtîya Nivîskarên Ermenistanê, pêk hat. Nivîskarekî ermenî, niha navê wî nayê bîra min, wekî kesî çawan nivîskar jî nas ne dikir, gilîyê Erebê Şemo kiribû; guve Erebê Şemo tiştek ji nivîsa wî dizîye. Pirs ew bû, wekî salên 30-emîn wî nivîskarî şanok bi navê "Gur Heso" nivîsî bû. Gur Heso nigarekî rast e, ew ji gundê Şamîramê bûye. Berî Cenga Cihanîyê ye Yekemîn kurdên musilman li Şamîranê mane. Lê salê cengê ew çûne Tûrkîyê, kurdên êzdî ye ji êla Hesinîya jî, ji devera Surmelîyê hatine û li gundê Şamîranê bi cîh dibin.

Berî Şorişa Oktobirê, Gur Heso firarê dewletê bûye û gelek caran alî kesîv û bindestan kirîye, ew ji zordarîyê parastine. Erebê Şemo jî çîrokekê ser bûyareke ji jîyana Gur Heso dinvîse, lê di navbera naverokên çîrokê û şanoyê de, tu mînakî tune bûn.

Çend nivîskarê me jî, bê bingeh Erebê Şemo tawanbar kirin.

Apê Ereb, de, êdî mêrê mezin bû, hinekî tev li hev bû, zanibû ew gişk şaş in, lê kela wî rabibû û nikaribû tiştekî bêje.

Ez ji cîhê xwe rabûm, nêzîkî wî bûm, min milê wî girt û gotê: "Apo, guh nede van gotinên wan, te tu tiştê şaş ne kirîye. Rabe, em herin mal, li vir çi dixwazin, bila bêjin." Cîhê rûniştî serê xwe bilind kir û bi metel mayî li min nihêrî, min gotina xwe ducar kir. "Rabe, rabe, em herin mal."

Min milê wî girt, alî kir rabe û usa milê wî girtî, em ji hundur derketin.

Piştî çûyîna me, yên mayîn jî, bêyî ku tu biryarê bigrin, ji hev bela dibin.

***

Hevalekî min, ku me bi hev re kar dikir, cîranê Erebê Şemo bû, derên wan pêşberî hev bûn. Rojekê jî, gava ez çûme kar, derkete pêşîya min û got: "Min ji mala te re têlêfûn kir, lê tu êdî derketî bûyî, Ereb Şamîlov çûye ber dilovanîya Xwedê."

Em bi carekê ve çûne mala apê Ereb.

Erebê Şemo li pantêona Ermenistanê sipartine axê. Li goristanê mîtînga şînê pêk hat û di wê mîtîngê de ez jî peyivîm.

Ji ber ku min di gotara xwe de gotibû, wekî wêjeya kutrdî rîspîyê xwe unda kir û sêwî ma, nivîskarekî me ji min xeyîdî bû. Lê ez heta îro jî wê bawarîyê me, wekî Erebê Şemo rîspîyê wêjeya kurdên Yekîtîya Sovêt bû.

Erebê Şemo şexsîyeteke geş bû: bi berhemên xwe, bi jîyana xwe, bi xeberxweşîya xwe…

Bextewerîke nifşa me jî ew bû, wekî me Erebê Şemo, Qanatê Kurdo, Hecîyê Cindî û gelek mezinên me, yên mayîn, nas kirin, dîtin.

Erebê Şemo çend pirtûkên xwe dîyarî danê min, gelek caran ser dinvîsî jî. Ez nivîsareke dîyarî kirinê li jêr tînim.

Nivîsar bi zimanê rûsî ye. Wergera wê ev e: "Ji Tosinê seva min granbiha re. Ji kûraya dil. Xudan (îmze) 27.Tîrmehê 1976s."

Ji ber ku min di gotara xwe de gotibû, wekî wêjeya kutrdî rîspîyê xwe unda kir û sêwî ma, nivîskarekî me ji min xeyîdî bû. Lê ez heta îro jî wê bawarîyê me, wekî Erebê Şemo rîspîyê wêjeya kurdên Yekîtîya Sovêt bû

Perawêz:

Çawn em zanin, Erebê Şemo şêx bû, sêxê Şêxûbekira. Wî çendek qewl û beyt jî zanibûn. Ji bo romana xwe ye dîrokî "Domdim", wî ew zanebûn bi kar anîne.

min naçe. Got, wekî carekê dixwest tiştekî wek çîrokekan binvîse, lê demeke dirêj kaxaz peyda ne dikir. Gava diçe daîra cîhê nefayê, kaxeza dixweze, nadinê, dibêjin, wekî tu dijminê dewletê yî, kî zane tê çi binvîsî.

Sohbeta me çiqwes germ dibû, di hundurê min de pirsekê serî hildida û dawîya dawî min xwe berevî ser hev kir û hinekî şermoke jê re got: "Apê Ereb, carna xortê me 2-3 sala diçin eskerîyê, vedigerin, zimanê wan dişkê, nikarin kurmamcî mîna berê xeberdin. Lê te 17-18 salan kurmancî xeber nedaye, ew çawan zimanê te usan baş maye?"

Demeke kurt bêdeng bû, paşê rawestîya, milê min girt û got: "Min tu xirabî ji dewleta Sovêtê re ne kiribû. Hela serbara ser de, min xortanîya xwe, salên jîyana xwe ye lape baş, bê bermayî dane avakirina dewleta Sovêtê. Û ez wê bawerîyê bûm, wekî çawa jî hebe, zû, yan dereng, rojekê rastîyê derkeve meydanê û wê min azad bikin. Û ez difikirîm, ez ê hingê herim nav êl, eşîra, wekî kurmancîya min şikestî be, şerm e. Û min ji xwe re çarek dît; roj hemîn ez betal ne dibûm, me berbanga sibê, heta êvarê dereng dar dibirîn, lê her êvar gava diketme nav nivîna, min di bîra xwe de çîrokeke kurmancî digot, paşê radizam. Car hebûn min qewl û beyt jî digotin."[1]

Ev gotinên nivîskarê mezin wê salên dirêj ji serê min dernekevin û dûarojê ez ê çîrokekê ser wan gotinan, bi navê "Nimêja ser belgî" binvîsim, ku berê di kovara "Nûdem" de, paşê jî di yekemîn berevoka çîrokên min, "Şeva bê xew" de, wê bê çap kirin.

Lî cîhê nefayê ew bi jineke rûs re zewicî bû û peyvandin di mala wan de bi zimanê rûsî bû, lê çawan bi xwe digot, bi caran diçe bazarê, wekî bi xelkê ji gundan hatî re, bi kurdî bipeyive. Peyvandina bi zimanê kurdî, ji bo wî wek nan û av pêvîst bû!

Ew şayî û gera me, bû destpêka dostanîke dûr û dirêj di navbera me de.

Ez gelek caran diçûme mala wî û wî pir bi dilgermî ez qebûl dikirim.Car dibûn, gava ez diçûm mala wî, gazî min dikir, dibire jûra xwe, derî digirt û ji şikafa xwe bitûlgê konyakê derdixist, dadanî ser masê û digit: "Carna temê min dikşîne, hin ya gono hiz nake, gava ez veduxum, (wî bi serê xwe jûra kêlêkê nîsan dikir, yan gilî di derheqa jina wî de ne), dibê seva siheta te ne baş e, hin jî nikarim tenê vexm, ka her yekî ji me pêncîkî lêxe". Û dikenîya. Min çi jî bikira, çi jî bigota, dîsan ji min re jî wek 50 giramî dadigirt.

Ez gelek caran diçûme mala wî û wî pir bi dilgermî ez qebûl dikirim.Car dibûn, gava ez diçûm mala wî, gazî min dikir, dibire jûra xwe, derî digirt û ji şikafa xwe bitûlgê konyakê derdixist

***

Demekê têkilîyên wî û apê Qanat têkçûn. Kurdnasekî, ku li kabînêta Kurdnasîyê, ya înstîtûta Rojhilatnasîyê ye, beşa Lênîngradê kar dikir, ku serokê wê kabînêtê Qanatê Kurdo bû, ji Erebê Şemo re dinvîse, wekî Qanatê Kurdo bixwaze, dikare seva te ji seroketîya Akadêmîya Zanarîyê, ya Yekîtîya Sovêt re binvîse û wê navê akadêmîkîyê bidine te. Erebê Şemo bawerîya xwe bi van gotinên wî mirovî anîbû û ji Qanatê Kurdo xeyîdî bû. Ser vê pirsê ez carekê bi apê Qanat re peyivîm. Wî ji min re got, wekî li seranser Yekîtîya Sovêt, ji nivîskaran, tenê M. Şoloxov e endemê Akadêmîya Zanîyarî ya Yekîtîya Sovêt, ez çawan rabim, navê Erebê Şemo bidim, wekî yên mîna Erebê Şemo li Yekîtîya Sovêt bi seda hene.

Bi rastî jî usan bû. Li Akadêmîya Ermenistanê ye Zanîyarîyê jî, tenê nivîskarek,

Cotmehê, şaya Rostemê birê min bû û bavê min Erebê Şemo û Qanatê Kurdo vexwendin şayê. Qanatê Kurdo got, wekî wê nikaribe ji Lênîngradê bê û Erebê Şemo wê dewsa herduyan bê. Erebê Şemo, roja dinê êvarê vegerîy Yêrêvanê, lê apê Qanat heftêkê li mala me ma.

Roja şayê, gava Erebê Şemo hate gund, sîyarê bûkê êdî çûbûn. Wî got, wekî bi xwe dereng hatîye; ne dixwest ewqas rê here û bê. (Bûk ji navça Telînê, gundê Gelto bû). Ji ber ku bavê min û kekê min Rizalî jî çûbûn siyarê bûkê, Rostem ê bira jî zava bû, karê wî pir bû, usan bû, gerek min mêvan mijûl bikira. Hin jî me êdî hev nas dikir. Me bi qewatîkê re kaseke konyak jî vexwer, şayî bimbarek, pîroz kir û derketin gerê.

Erebê Şemo gelek xeberxweş û zarşîrin bû. Mirov ji sohbeta wî têr nedibû. Hemîn jîyaneke bi bûyarên usan ve tijî derbas kiribû, wekî çi jî bigota, balkêş bû. Min hingê texmîn kir, wekî ew hiz nake ser salên nefayê (sirgûnê) bipeyive. Lê dîsan jî çend tişt gotin û gotineke wî qet ji bîra

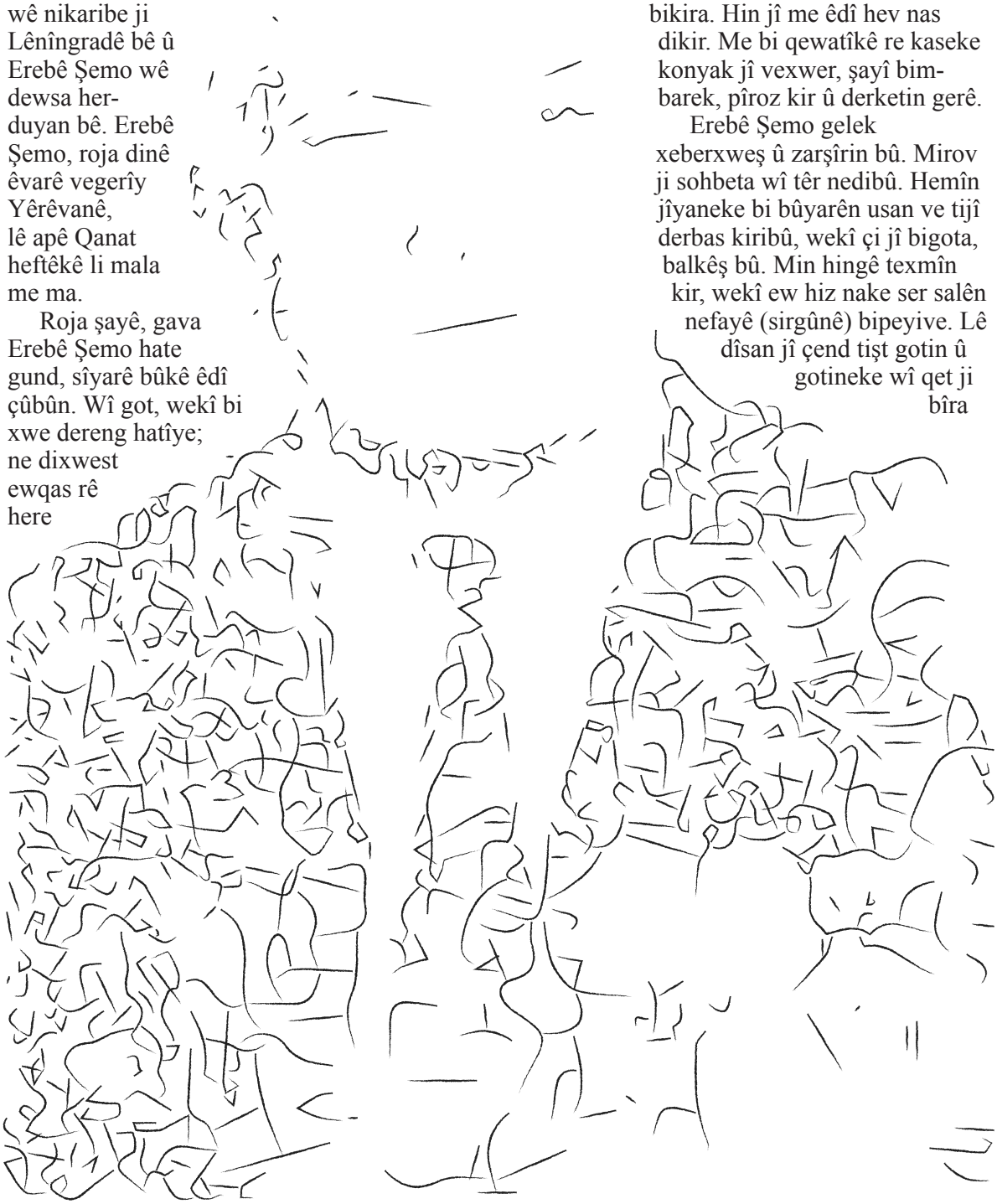

EREBÊ ŞEMO; ÇEND BÎRANÎN

Tosinê Reşîd

Min navê nivîskar û sîyasetmedarê kurdî bi nav û deng, Erebê Şemo, ji salên zarotîyê bihîsibû. Bavê min hela ji welêt ew nas dikir û di mala me de bi caran besa zên û zîrekîya wî dihat kirin. Usan jî dihat gotin, wekî Erebê Şemo, sala 1928 an, çendek ji xortên kurdên Ermenistanê, ji bo xwendinê rê kirine Lênîngradê û Qanatê Kurdo, yek ji wan bûye. Çiqwes jî Qanat wê demê li bajarê Tbîlîsî dima, lê ji ber ku wan ji mêj ve hev nas dikir, Erebê Şemo navê Qanat jî dike nav lîsta wê komê.

Sala 1937 an, bi gelek rewşenbîr û siyasetmedarên kurd ve, Erebê Şemo jî bi tawaneke bê bingeh avêtne girtîgehê û piştî 18 salan, sala 1955 an, gava dawîya rêjîma I. Stalîn hat, ew efû kirin.

Lê min Erebê Şemo cara yekemîn payîza sala 1959 an dît.

Destpêka meha Îlonê bû, min hê nû dest bi xwendina bilind kiribû, gava ez rojekê pê hesîyam, wekî Qanatê Kurdo, ji bajarê Lênîngradê hatîye Yêrêvanê û mêvanê Erebê Şemo ye. Min cîhê rêveberîya rojnama "Rîya Teze" zanibû û ji bo jimara têlêfona Erebê Şemo pê bihesim, çûme wir. Min jimara têlêfonê ji Karlênê Çaçanî hilda û hema ji jûra wî jî ji mala Erebê Şemo re têlêfon kir. Gava min jimara têlêfona Erebê Şemo berev dikir, ez hinekî tev li hev bûm, min nizanibû, ez ê çi bêjim, ji çi dest pê bikim. Cara yekemîn ez bi mirovekî bi nav û deng re dipeyivîm. Erebê Şemo bi xwe destkê têlêfonê hilda. Di dengê wî de, bi şêweyekî germayî hebû û ew yek ji min re bû helan. Min got ez kî me û dixwezim bi apê Qanat re bipeyivim. Got, wekî ez bavê te nas dikim û bi ken di ser de zêde kir: "Lê tu naxwezî apê xwe, Qanat bibînî jî?" Ez benda van gotinan nîn bûm û bêdeng mam. Wî gotina xwe domand. "Navnîşana mala me ev e, li navenda bajêr e, kûça Abovyan 72. Were mal, te apê xwe jî bibînî." Min got: "Zehf razîme" û destkê têlêfonê danî.

Cihê rojnama "Rîya Teze" jî li navenda bajêr bû û ez peya çûme mala Erebê Şemo.

Hingê, dewsa ew xanîyê nihayî xweşik û bilind, xanîkî duqatî bû. Ji devra ve sîvaxkirî û bi rengê sorê vekirî reng kirî bû. Nîvê qatê duyemîn, mala Erebê Şemo bû. Xweyê nêvê dinê, dîsan bolşîvîkekî kevn bû, lê navê wî niha nayê bîra min.

Ew hevdîtina min e yekemîn bû bi Erebê Şemo re. Heta apê Qanat li mala wî mêvan bû, me her roj hev didît.

Roja Şemîyê em tevayî, bi seyara, ku Semend Siyabendov şandibû, çûne gundê Kûrekendê, mala me. Piştî mehekê, meha

nivîsandin û weşandin. Ew wekî bavê romana kurdî tê binavkirin.

Li pey wê qonaxê, di navbera salên 1950 û 1970 an de li Kurdistanê, li Başûr romana "Jana gel" [4] ya Ibrahîm Ehmed û li Rojhilat romana"Pêşmerge" [5] ya Rehîmê Qazî wekî romanên wê qonaxê têne naskirin. Her wisa romanên Eliyê Evdirehman, "Xatê" (1959) û "Gundê Mêrxasan" (1968) [6] û romana Heciyê Cindî "Hewarî" (1967) di wan salan de li Yêrîvanê-Ermenistanê hatin weşandin.

Xalên hevbeş di navbera her sê romanan (Şivanê Kurmanca, Jana Gel, Pêşmerge) û her sê nivîskarên wan de ew in ku hem berhemên wan, ji hêla naverokê ve, di bin siya siyasetê de ne û hem jî ew bixwe di pileya herî jor ya hêzên siyasî de cih digirtin. Bi gotineke din, roman di jiyana wan de ji pirojeyeke wêjeyî bêhtir mîna alaveke siyasî dihate nirxandin. Di ber karên xwe yên siyasî re dest davêtin nivîsandina romanê. Bi awayekî ku bîr û baweriyên xwe yên siyasî rasterast li romanên xwe bar dikirin. Di vê çarçovê de, hinekî rewşa Heciyê Cindî û Eliyê Evdirehman cuda ye. Malbata Eliyê Evdirehman ji wanê bar dike Qafkasyayê. Li wir li Yêrîvanê xwendina mamostetiyê diqedîne. Ew wekî leşkerekî di nav refên artêşa sor de tev li şerê cîhanê yê duyem dibe. Li Bakuyê jî xwendina pedagojiyê diqedîne. Ji 1955'an de heta mirina xwe 1994 wekî redaktorê rojnameya Riya Tezeyê dixebite. [7]. Wisa xuyaye ku, beşa mezin ji jiyana xwe wekî rojnameger kar kiriye. Jiyana Heciyê Cindî jî ku malbata wî ji aliyê Qersê barkiriye Kafkasyayê û li wir pedagojî û fîlolojî dixwîne û jiyana xwe bi karê rewşenbîrî û çandî derbas dike. Ji rojnamegeriyê hetanî bi karê radyo, hetanî bi amadekirina alfabeya kirîlî ji bo kurdî û her wisa.

Xala hevbeş di nav van her pênc berhemên dîrokî yên girîng de ew e ku hemû piştî salên heftêyî (1970) bi kurmanciya tîpên latînî derketin. Tev ku yekem çapa "Şivanê Kurmanca" bi kurmanciya tîpên latînî hatibû weşandin [9], lê bi alfabeya kurdên Sovyeta berê derketibû ku hinekî ji alfabeya me ya niha cuda ye.

Di van salan de çend romanên din yên Erebê Şemo derketin: "Jiyana bextewar" (1959), "Dimdim" (1966) û "Hopo" (1969).

Xala hevbeş di nav van her pênc berhemên dîrokî yên girîng de ew e ku hemû piştî salên heftêyî (1970) bi kurmanciya tîpên latînî derketin Tev ku yekem çapa "Şivanê Kurmanca" bi kurmanciya tîpên latînî hatibû weşandin

Çavkanî:

1) Romana „şivanê Kurmanca" ya Erebê şemo, amadekar Mistefa Aydogan, weşanên Lîs, rûpel 4.
2) Romana Pêşmerge, weşanên Nûdem, çapa sêyem, 1997.
3) Romana Jana gel, ç apa yekem, wergêr Elî şêr, weşanên Apec, Stokholm, 1992.
4) Jana gel: Di pêşgotina vê romanê de hatiye nivîsandin(Nivîsandina vê romanê digihêje sala 1956 an,lê aloziya zeman wisa lê kir ku piştî deh - yazde salan bê belavkirin...Rûpel 9, Kemal Fuad, li başûr, 21.10.1971 dane ya kurmancî ya bi tîpên latînî,ji wergera Elî Şêr -Apec-1992).
5)Pêşmerge: Ev roman di sala 1960 î de,li Êrîvanê.Di sala 1962 an de li Bexdayê, tê çapkirin.Di sala 1964 an de li Bakûyê,bi zimanê Azerî tê weşandin. (Pêşgotina çapa kurmancî bi tîpên latînî,weşanên Nûdem,Stokholm,1997 kurmancî ya wê:Ziya Avci)
6) Romana Xatê xanim, Eliyê Evdirehman, weşanên Belkî 2004, Istanbul, rûpel : 2.
7) Heman jêder.Rûpel:1.
8) Romana Hewarî, Heciyê Cindî, ji weşanên Lîsê, ç apa sêyem, Amed 2008. Rûpel: 4.
9) Romana „şivanê Kurmanca" ya Erebê şemo, amadekar Mistefa Aydogan, weşanên Lîs, rûpel..-

Qeyikên romana kurmancî di nav pêlên siyasetê de

Helîm Yûsiv

Romanivîsên destpêka pêvajoyê (1930 - 1980)

Nivîskarê kurd Helîm Yûsiv di sala 1967an de li Amûdê (binya xetê) hatiye dinyayê. Wî li Unîversîteya Helebê xwendina hiqûqê qedandiye û ji sala 2000î û vir ve li Almanyayê dijî.
Bi dehan gotarên wêjeyî di kovar û rojnameyên erebî û kurdî de weşandine. Heta niha berhemên wî bi Kurdî, Erebî, Tirkî û Elmanî hatine weşandin. Hemû berhemên wî yên bi Kurdî ji hêla weşanxaneya Avesta yê ve li Stenbolê hatine weşandin.
Heta niha ev berhemên Helîm Yûsiv çap bûne: Mêrê avis, çîrok, 1991 bi erebî, 1997 bi kurdî. / Jinên qatê bilind, çîrok, 1995 bi erebî, 1998 bi kurdî. / Mirî ranazin, çîrok, 1996 bi kurdî, 1998 bi tirkî. / Sobarto, roman, 1999 bi kurdî û erebî.
Wekî din çend çîrokên Helîm Yûsiv bûne şano û wî herweha li Sûriyê di antolojiyeke çîrokên Sûriyê de jî cih girtiye.

Dema mirov li pêvajoya wêjeya kurdî ya van sed salên dawiyê binêre, yekemîn xala ku bala mirov dikşîne ew e ku ev wêje bi temamî ji nav kûrahiya siyasetê derketiye, wisa jî heta qirikê di nav siyasetê de maye. Ev diyarde mirov vedigerîne çavkaniyên xwe ku ew jî paşxaneya dîrokî, cografî, civakî û siyasî ya ku rewşa kurdan ya siyasî û parçebûna Kurdistanê di nav çar dewletan de bi xwe re anî. Bi awayekî ku kurd di nav dewlet, milet, welat û zaravayên cuda de hatin parvekirin. Hemû hewildanên wan yên civakî, siyasî û wêjeyî, roman jî di nav de, xwe dispêrin yek çavkaniyê ew jî ev e, têkoşîna kurdan ya siyasî ji bo bidestxistina mafên xwe yên rewa. Girîngtirîn rûdanên siyasî yên vê demê li Rojhilat damezrandina Komara Kurdistanê li Mehabadê bû, 1946 û hilweşandina wê ya piştî yazdeh mehan. Li Başûr jî şoreşa rezbera 1961'ê heta 1975'an ya bi serokatiya Mela Mistefayê Barzanî bû. Ji bo kurdên li Kafkasyayê jî bandora ramanên Şoreşa Oktobera 1917'an û damezrandina Sovyetê bû.

Ji ber vê, eger em li jînanîgarî û berhemên romanivîsên damezrênerên vê pêvajoyê hûr bibin, her sê navên sereke yên ku di navbera salên 1930 heta 1980'an de tên beramberî me ev in: Erebê Şemo, Rehîmê Qazî û Îbrahîm Ehmed.

Erebê şemo: Endamê Komîta Navendî ya Partiya Komonîst ya Ermenistanê bû.(1)

Rehîmê Qazî: Endamê Komîta Navendî ya Partiya Demokrata Kurdistana-Îranê bû.(2)

Îbrahîm Ehmed: Yek ji Serokên Partiya Demokrata Kurdistana-Iraqê bû.(3)

Hêjayî gotinê ye ku naverokên her sê berhemên wan jî heta radeyeke mezin di bin bandora vê mijûliya wana siyasî de mane.

Wekî tê zanîn yekemîn romana kurdî "Şivanê Kurmanca" ya Erebê Şemo ye ku di navbera salên 1030 û 1935'an de hatiye

Ewil Helbesta Kurdî

Bi Hevre; Ewil Helbesta Kurdî

Borazboz

Zanyarên ku li ser zimanê kurdî dixebitin, her ku zimanê Avestayê ji xwe re mînak digrin û ber bi rojê me ve tên, berî zayînê di sedsala 4an de rastî Borazboz tên.
Borazboz, kurdekî Hewreman e. Di derhaqa wî de, ji bilî herêma ku lê jiyaye, çi agahiyekî din tune ye. Çî ye, çi kes e, çi karî dike, çend sal jiyaye... Yek ji vana nayê zanîn. Lê tiştek tê zanîn ku Borazboz kurdekî xweşmêr û dilînî ye û her weha ewil helbestvanê kurd e ku evîndariya xwe bi yek helbesta xwe ya kurdî gîhandiye roja me.
Borazboz, berî zayînê di sala 330an de li Hewreman jiyaye. Gora wî di sala 1950an de ji alî kolyarnasên Îngîlîz ve, li Hewremanê hatiîye dîtin.
Borazboz, ji hevjîna xwe re, ji jina xwe ya delal re, 2400 sal berî niha helbestekî bi kurdî nivîsandiye. 2400 sal berê bang li jina xwe kiriye û evîna xwe jê re weha gotiye:

BI HEVRE

دەبوو ئێمە پێکەوە بین پێکەوە بچینە پیاسەی بەر خۆرە تاو	Xwazdî ez tu hevre bin Bi hevre herin xorînê
پێکەوە دەچووینە سەر شاخان گۆرانی ئەوینمان دەچڕی	Wer dî bihêrin kotra bin Bang dîn bi hevre narînê
من لە شاخەکانەوە فێر بووم گۆرانی لە دڵەوە بچڕم	Dwînî kotra hêra bûm Awaz ji cîr dixwînê
دەشتەکان و شاخەکان هاوار لە دەست ئەوین	Fîrabîl û beyaban Hawar ji dest evînê
ئێمە لە دڵەوە یەک بووین خەزان کۆتایی پێ هێنا	Ez tu watu yek dil wîn Hêzan cwadi wînê
وەرە با پێکەوە تێدا نەچین بچریکێنە یان بنوو	Vêra pêkra hifne wîn Bircînê ya binvînê